

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00382

ZAMLBIKHER

*Permanent preservation of this book was made possible by
Toby & Jack Alterman
in memory of
Frances Lieberman*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זאמל־ביכער

6

רעדאקטירט:

י. אפאטאשן

ה. ליינוויק

ניו־יאָרק, 1945

Copyright by
"SAMILBICHER"
New York, 1945

Printed in U. S. A.

Posy-Shoulson Press
227-29 W. 17th St.
N. Y. 11, N. Y.

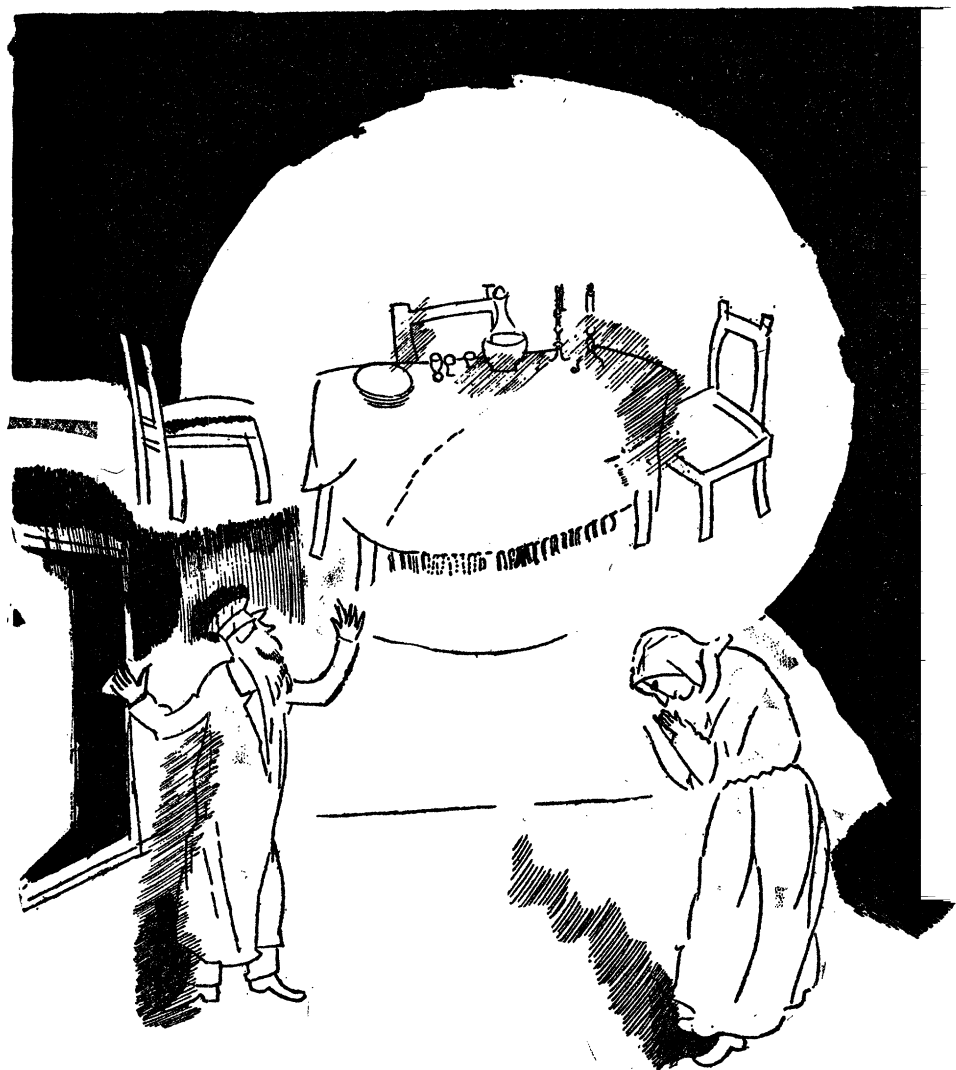

יצחק לייבוש פרען

(1852—1915)

אינעם פרען-יאָר — 1945

Marc Chagall

מארק שאגאלס אַ ניט געדרוקטער וואַריאַנט צו פרצעס „דער קונצנמאַכער“

אברהם רייזען

פּרץ-דור

מיר האָבן אין באַגין די גרויסע פרייד געהאַט
די ערשטע לייענען — פון פרצעס ערשטן בלאַט.

עס איז אין אונדזער וועזן ווי אַריין
אַ שטראַל פון לויטערקייט און פון זיין העלן שיין.

ביי „מאַניש“-לייענען — דאָס ליד פון גרויס געזאַנג,
די פּערזן האָבן זיך געיאַגט אין נייעם שטראַם און גאַנג.

ס'האַט זיבּערדיק געשווימט, געלויכטן און געלאַקט,
ווי ס'וואַלט אין גרויען טאַג מיט נייער ליכטיקייט געטאַגט.

ביי „ווענוס און שולמית“ — ביים קאַמף פון יפת און פון שם —
מיר האָבן זיך דערפילט שוין מוטיק ווי אינדערהיים.

מיר האָבן שוין פון אונדזער קראַפט דערשפירט דעם סוד
פון שיר השירים שיינקייט און פון שולמיתעס גענאַד.

און ביי „שלמהס שטול“ — פון ווייטער צייט און לאַנד, —
דערשפירט שוין פרצעס חכמה, און זיין איידעלן פאַרשטאַנד ...

און שפעטער שוין, וואו פּרץ האַט זיך נאָר געקערט —
אַ נאַענטן, אַן אייגענעם — צו אים זיך צוגעהערט.

און וואוהין ער רופט, און וואו ער ווייזט, און וואָס ער הייסט —
איז פול געווען מיט וואָר און וואונדער און מיט טרייסט ...

אַ באַגער

דו באַגערסט ווען — פול כוונה,
אַז דאָס וואָרט זאָל זיין מעלאָדיש,
שוועבן יובלענדיק, ראַפּסאָדיש,
רוישן, טיפּן-זיך סימפּאָניש.

ווי מוזיק זאל עס געלינגען
ווי אין מאַצאַרטס „צויבער-פלייטע“,
טענער טיפע, הויכע, ברייטע
און אין האַרץ אַריינצוזינגען.

און אויב וואָרט דינט צייט אפילו
האַט דאָך צייט-ווערק אויך בעטהאַווען;
דאָן זאל וואָרט ווי קלאַנג זיך טראַגן
ביז די הימלען, ווי אַ תפילה.

און אויב וואָרט מוז זיין פון אותיות,
זאל כאַטש זיין ווי „צוועלף“ פון בלאַק'ן,
וואו עס וועקט זיין וואָרט ווי גלאַקן
און עס זינגט פון קלאַנג פון גרויסן...

צי — צו אונדזער דרך-ארץ —
ווי עס זינגט און קלינגט סימפאָניש
אין דעם פּרעכטיק ליד — אין „מאַניש“ —
פון דעם וואונדערלעכן פּרץ...

צום יונגן דור

מיר ווילן הערן איצט די יונגען,
אפילו וואָס די קינדער זאָגן, —
ווי ווייטער אונדזער וועלט צו טראַגן
אויב אונדזער דור האָט ניט געלונגען.

איר יונגער דור, פון היינט די קינדער,
וואו איר זייט דאָ און גאַנץ געבליבן,
צי אינדערהיים, צי נאָך פאַרטריבן —
דערציילט, זינגט אויס פון אַלץ אַצינדער.

דערציילט, זינגט אויס פון נייע וועגן,
מיט בליקן אין דער ווייט געציילטע,
מיט פרייען גאַנג, מיט גוטן ווילן —
פאַר איערט און פאַר דורות-וועגן.

א. לעיעלעטס

צו פרצן

איך ווייס נישט צי איך וואָלט דיר פֿאַר אַ זון געפֿעלן.
דו מיר פֿאַר טאַטע — אַ געשטאַלִט, וואָס איז פֿערפֿעקט. —
ווי נאָר דו קומסט מיר אויפֿן זינען, ווערט אַנטפֿעקט
פֿאַר מיר די שטוב מיט מוטנע שויבן, קרומע שוועלן ;
די שטוב, וואָס האָט זיך צו באַנייאונג ערשט געוועקט ;
די שטוב פֿון שניידער־בעקער־שוסטערשע געזעלן ;
די שטוב וואָס האָט געיום־טובֿט זיך מיט זאַמד, מיט געלן ;
די שטוב פֿון כשרן „זשאַרגאַנישן דיאַלעקט“.

אין אַט דער שטוב האַסטו געטראָגן הימל, חלום :
דאָס זאַמד דערהויבן צו אַ גאַנצער רונדער ערד,
מיט גאַלדן לייכט אויף איר, וואָס מענטש זאָל זיין עס ווערט.
געמאַנט דעם חוב צום קעלער־קינד : אַ וועלט, באַצאַל אים !
די שוועלן אויסגעגלייכט, די שויבן ריין געמאַכט —
ערשט פֿאַרביק האָט דורך זיי געשטראָמט אי וואָר אי פֿראַכט.

נישט אַלץ געוואָרן ווי עס האָט דיין גייסט געשטורעמט,
דיין בליציק אויג געוויון און דיין האַנט געפורעמט.
אַ טאַטע וויל פֿאַר קינדער העכסטן אויבנאָן —
די קינדער קריגן נישט דאָס טעלערל פֿון הימל.
נאָר הויך געוואַקסן איז דיין אויסגעצערטלט בלימל,
די שפּראַך פֿון שטוב, דער העלער, ערלעכער זשאַרגאַן.
אַ פֿאַטער חלומט נס, ער חלומט גאַלד פֿון איין
פֿאַר זיינע זין. די זין — זיי פעלשן אָפֿט אין אים.
און איינס וועל איך מקיים זיין דיין רוף און שטים :
דעם לשון פֿון דער שטוב וועל איך ביו סוף געטריי זיין.

יעקב גלאטשטיין

י. ל. פרץ

כ'וייס נישט ווי מען רעדט צו א טויטן שרייבער,
שרייב איך צו דיין לעבעדיקן מאַנומענט.
אפילו ווען מיר זאָלן זיין יורשים-איבערטרייבער,
האַבן מיר דיך אויפגעבויט,
מיט דער פרייד פון אונדזערע הענט.

ביסט גרעסער נאָך ווי דו ביסט געוועזן,
ביסט הייליקער פון שרייבעריי.
מיר האָבן אונדזער געזאַנג אין דיר אַריינגעלעזן,
דורך די טויטע יאָרן וואָס זיינען פאַרביי.

די וועלט איז נישט אונדזערס.
אויף די זאַמדן קריצן זיך נישט איין אונדזערע טריט.
אַבער אַן דיר וואַלטן מיר געווען נאָך ווייניקער,
מיר וואַלטן געווען צעטיילטער, נישט אייניקער,
ווען וואָסט אונדז נישט געשאַנקען פון יידיש דאָס געמיט.

יידיש לעבן, האַסטו געלערנט,
איז מאַרגנדיק אין יעדער היינט.
אונדזער מתנגדישקייט האַסטו פאַרחסידישט,
אונדזער דראַנג צום דרויסן פאַריידישט,
אונדזער האַפט פאַריום-טובט און באַשיינט.

מיט יונגשאַפט האַסטו באַחנט
דעם פאַרבייזטן ספר.

מיט דיין שעפערישן א סך,
פון א פולער האנט,
האסטו געגעבן אילוזיע פון לאנד.
צו רוחניות פון שפראך.

ביי זיך אליין האסטו כסדר געבאָרגט פייער,
פון ליד צום מעשהלע,
פון מעשהלע צום שפיל,
פון שפיל צו נעאַידישן סטיל,
צום מאַיעסטעטישן שטעל,
צום וועגווייזערישן באַפעל,
צום ווייטסטן נישט-הי,
צום העכערדיקן פלי.

ס'האָט דיר געפאַסט די פעלערינע,
ווען ביסט געקומען מיט קינסטלערישער מינע,
און מיט לעבעדיקן ווילן
איינצושטיילן די מתים אין פאַליש און אויפן אַלטן מאַרק.
ס'איז אונדז ליב די לאַסט פון דיין גרויסקייט,
דיין דענקמאַל אויף אונדזער קאַרק.

י. ל. פּרץ

א וואָרט — אַ סטרוגע דין
קוים וויגט זיך איבער תהומען :
אין גרויל פון טויט געפין
דעם ניגון פון אַ נאַמען.

געפין אים און דערהייב,
לאָז שטאַרק אים זיך צעוויגן —
דאָס וואָרט איז — יצחק לייב,
און פּרץ איז דער ניגון.

אַ גילגול האָט געשלעפט
דעם ניגון צו דערשטיקן,
צי האָט ער איצט דערלעבט
צו קומען צו אַ תיקון ?

וואו איז ער — באַנצע דיין
נאָך גאַז-אויונס בהלה,
און שלמהס קידוש-וויין
נאָך פינצטערער הבדלה ?

צעשפיל זיך ווידער, וויין,
צו לעשן פיבער-דאַרשטן
אין גוף פול אַנגסט און פיין
פון דינע מידע יורשים.

גיס קראַפט אין זייער גוף,
גיסט קראַפט פון לעצטן בעכער,
און הייב זיי ווידער אויף
הויך, הויך, אויב גיט נאָך העכער.

י. אַפּאַטאַש

יצחק לייבוש פּרץ

סוף ווינטער 1915. דער וואַרשעווער גמינע-הויף איז איבערגע-
פּאַקט מיט פּליטים פון גאַנץ קרוין-פּוילן. ביי טאַטע-מאַמע פּרירן קינדער
אויף די הענט, גייען אויס פון הונגער. ביי זיידע-באָבע פּרירן טרערן אין די
אויגן.

די גמינע אליין זעט אויס ווי אַ הקדש. קראַנקע ליגן אויף בעטלעך
אויף שטולן, אויפן דיל. דער פּאַרוואַלטער פונעם וואַרשעווער בית-עולם,
אַ מיטל-הויכער, פעסט-געבויטער, טראַגט זיך פון איין בעטל צום אַנדערן
מיט אַ שווערן געעלטערטן טראַט. ס'פנים טונקל, אַפגעצערט. די וואַנסן
פּאַרשטעלן די אונטערשטע לייפ. ס'קומט אונטער אַ דאַר, אויסגעצערט
מענטשל. ביידע גייען צו צום פענצטער. דער פעסט-געבויטער ווייזט
מיטן פינגער אויף דעם גמינע הויף:

— זעסט דאָרט דעם ייד לעבן דער סוכה? דערקענסט אים נישט?
ס'איז דאָך באַנטשע, באַנטשע שווייג. איצט דערקענסטו אים שוין? דער
האַלב פּאַרפרוירענער ייד לאַזט מיך נישט אָפּ, נישט בייטאַג, נישט ביינאַכט,
גיט מיר נאָך און מאַנט און מאַנט:

— באַנטשע שווייג בין איך. גענוג צרות שוין געהאַט. וואו איז
דיין פּמליא של מעלה, פּרץ? וואו איז דיין גן-עדן? לאַז זיין אַ בולקע
כאַטש אָן פוטער! זעסט נישט אַז איך גיי אויס פון הונגער?

— גערעכט איז געווען דער לייטוואַק, — האָט דער פּאַרוואַלטער פונעם
וואַרשעווער בית-עולם ווייטער גערעדט — וואָס האָט מיר געשריבן מיט
יאָרן צוריק, אַז אין באַנטשע שווייג האָט ער דערקענט די כנסת-ישראל.
אַט דערקען איך איצט אין דער כנסת-ישראל דעם געפּלאַגטן באַנטשע-
שווייג, וואָס בעט (כאַטש) אַ בולקע אָן פוטער, בעט אַ שטיקל טרוקן ברויט.
און קיין ברויט איז נישטאַ.

— און דעם הויכן ייד, טאקע „משכמו ומעלה“ — דעם ייד דערקענסטו?
 די באַרד—אָ לאַנגע, אַ פאַרשנייטע. ברעמען—ווייסע, דיקע, לאַנגע. און אַז ער
 הויבט אויף די ברעמען — איז רבונו של עולם — אויגן חלפים, בלאַנקע חלפים
 קוקן אויף דיר. ס'איז דאָך דער בריסקער רב, וואָס זיצט שוין דאָ דעם דריטן
 טאָג און זאָגט „איכה“—קלאַגט ס'קלאַג-ליד פון אונדזער חורבן, וואָו ס'איז ניש-
 טאָ קיין איין טרייסט-וואָרט, וואו ס'איז נישטאָ קיין שטיקל שטראַל פאַר אונדזער
 מאַרגן. דערפאַר טאָקע האָב איך קיינמאָל נישט געוואָלט איבערזעצן „איכה“
 אויף יידיש. דעם נעכטן טראַגן מיר, יידן, אין זיך. מיר דאַרפן דעם מאַרגן,
 מיר דאַרפן כוח אַריבערצוטראַגן דעם היינט.

— שוין וואָכן, ווי כ'קוק מיר די אויגן אויס, כ'זוך אַרום אויפן גמינע-
 הויף דעם ביאַלער רבין, כ'זוך די שטענדיקע פרייד פון זיינע טונקעלע אויגן.
 כאַטש אַליין — קרוע בלוּע — איז ער קיינמאָל נישט פאַרביטערט, שטענ-
 דיק אויפגעלייגט, האָט אַ גוט וואָרט פאַר יעדן איינעם. דער ביאַלער רבי האָט
 בעסער געוואָלט זיין אין גיהנום מיט כל-ישראל, איידער מיט יחידים אין גן-
 עדן. און אַז מיר האָבן שוין ס'גיהנום, האָף איך, אַז דער ביאַלער רבי וועט
 יעדע מינוט אָנקומען.

אַזוי האָט פּרץ גערעדט, צי געדאַרפט רעדן, צו דינעזאָנען אַ חודש פאַר
 זיין טויט, ווען דער שונא האָט זיך געריסן קיין וואַרשע.

**

דעם דריטן אַפּריל 1945 איז געוואָרן דרייסיק יאָר ווי פּרץ איז טויט.
 פאַר די דרייסיק יאָר האָט פּרץ דורכגעמאַכט אַ סך גלאַזים. כמעט יעדעס יאָר
 צו פרצעס יאַרצייט האָט מען גענומען נישטערן צי מען האָט נישט חס וחלילה
 איבערגעשאַצט דעם נפטר. און דאָס איז געטאָן געוואָרן פאַרן כבוד פון דער
 יידישער ליטעראַטור. מען פלעגט האַלטן אין איין טאַשן און טאַלירן די נע-
 מען. אין 1912 איז דער נוסח געווען — פּרץ, שלום-עליכם, מענדעלע. אַ צען
 יאָר שפעטער — שלום-עליכם, מענדעלע, פּרץ. און היינט? די פּרץ רע-
 וויזיעס האָבן כמעט ווי אויפגעהערט. און מען הויבט שוין ווידער אָן צו הערן
 דעם אַמאָליקן נוסח — פּרץ, שלום-עליכם, מענדעלע.

איך האָב גרויס דרך ארץ פאַר יידישער טראַדיציע, פאַר יידישער מסורה.
 כ'האָב אָבער מורא אַז דער נוסח — „אונדזערע קלאַסיקער“ — וואָס מיר
 רעדן אַרויס אין איין אַטעם, האַלט זיך אין אויסליידיקן. און די געפאַר ליגט
 נישט אינעם „הוט המשולש“ פון די דריי גרויסע קינסטלער, נאָר אינעם פאַר-
 טיקן נוסח, אַז די יידישע ליטעראַטור דאַרף אַוועק איבערן שליאַך פון די
 קלאַסיקער.

פרעגט זיך :

האָבן טאַקע אונדזערע קלאַסיקער געהאַט איין שליאַך ? נישט אמת.
מען קען נישט רעדן אין איין אַטעם וועגן „זיידע מיטן אייניקל“. סאַטירע און
הומאַר פאַרן זיך נישט. הומאַר איז אַ העכערע מדרגה ווי סאַטירע. געלעכ-
טער פאַרטרייבט האַס און שלעכטס, מאַכט די וועלט שענער.

און אויב מען קען נאָך געפינען אַ בשותפותדיקן טראַקט צווישן מענ-
דלען און שלום-עליכמן, דאַרף מען האָבן אַ האַרבן מהרש"א אַרויפצופירן
פּרצן אויפן זעלבן טראַקט.

און דאָ גייט נישט וועגן טאַראַנט. שלום-עליכס און מענדלע זיינען
גרויסע שרייבער, גרויסע טאַראַנטן. מען פרייט זיך ווען מען לייענט זיי,
מען טרויערט ווען מען לייענט זיי. און דאָס זיינען הויכע מדרגות.

פּרצן זענען לייענט מען נישט. פּרצן דאַרף מען אַליין איבטרלעבן.
פאַראַן קינסטלער וואָס טראַכטן אין געשיכטלעכע קאטעגאָריעס. זיי
טראַגן אין זיך אַרום אַ חוץ ס'אייגענע פאַלק אויך קבוצים און פעלקער.

אין קבוצים, אין פעלקער, אין געשיכטלעכע קאטעגאָריעס דאַרף מען
זוכן פּרצן. און פריער, צי שפעטער, וועט די יידישע קריטיק קומען אַהין.

פּרץ איז פון די געציילטע דיכטער, וואָס האָבן געוואָלט אין יידישן
לעבן געפינען אַ באַרעכטיקונג. אַוואָ דיכטער איז געווען ר' יהודה הלוי. ער
האַט אין זיך געטראָגן ס'גאַנצע יידישע פאַלק. אין אָנהייב פון צוועלפטן
יאָרהונדערט האָט ער געזאָגט : „כי לא היתה מעלתם בעבור משה, אלא משה
היתה בעבורם" — יידן זיינען נישט געווען אַן אויסדערוויילט פאַלק אַ דאַנק
משה רבינו, נאר פאַרקערט — משה'ס גרויסקייט נעמט זיך פונעם יידישן
פאַלק, די קינדער פון אברהם, יצחק און יעקב. דאָ האָבן מיר שוין שד"ס גאַנצן
יידישן וועלט-קוק, זיין „אברהמיזמוס און עטימיזמוס". יהודה הלוי האָט אַ וואָרף
געטאָן ס'גרויסע יידישע וואָרט, וואָס ס'לעבט נאָך היינט אין אונדז — וואָ
תשיאך חכמה יונית, שאין לה פרי כי אם פרחים" — לאַזן דיך נישט פאַרפירן
פון דער גריכישער פילאָסאָפיע, וואָס האָט בלויז בלומען. אָבער נישט קיין
פּרוכטן. אַט דער הלוי מיט זיין בענקעניש נאָך ציון האָט דערהויבן אונדזער
גלות. ער האָט געשאַפן אַ גלות-פילאָסאָפיע, וואָס גיט אונדז כוח ביז דעם
היינטיקן טאַג. דאָס האָט ער אין אָנהייב פון צוועלפטן יאָרהונדערט געזאָגט :
„ישראל באומות כלב באיברים".

אַזוינע דיכטער טראַגן נישט אין זיך בלויז אַ וועלט. זיי טראַגן אויך
אחריות פאַר דער וועלט. זייער וועלט איז נישט בלויז דערפאַרונג, וואָס ס'אויג
זעט, וואָס ס'אויער הערט — ס'איז אויך נשמה און אחריות.
יידישקייט, סאַציאַלע גערעכטיקייט איז ביי זיי אַ דראַנג צו ווערן איינס
מיט די פאַרגאַנגענע דורות, מיט דער מענטשלעכער גאַנצקייט. מיט דער איי-
ביקייט.

דאָס איז געווען דער וועג פון יהודה הלוי, דער וועג פון יצחק לייבוש

פּרצן.

**

מען טאָר זיך נישט וואַרפֿן מיט אונדזער מוסר־ליטעראַטור, קוקן אויף איר, ווי אויף אַ ירידה אין פּאַרגלייך מיט דער נאַכגעשריבענער, פּלאַכער מעשה פון ייִדישן מיטלאַטער, וואָס איז אויסגעגאַנגען בנשיקה ווען זי האָט זיך געוואָלט שטעלן אויף די אייגענע פיס.

אונדזער גאַנצע מוסר־ליטעראַטור אויף ייִדיש האָט זיך באַוווּן אין אַ צייט פון גרויסן פּאָלק־יאוש און טיפֿן צער. גירוש שפּאַניע, די דרייסיק יעריקע מלחמה, גזירת ת"ח — אַ נאַציאָנאַלער חורבן אין אַלע אייראָפּעאישע ישובים. וואָס פאַר אַ פנים האָט ביים ייד געקענט האָבן די ״וועלטליכקייט״, וואָס איז אַזוי גלייכגילטיק געווען צו זיינע צרות, וואָס האָט זיך געבאַדן אין ייִדיש בלוט ?

דער ייד אַ געיאַגטער, איז אַוועק צו זיך, האָט דאָרט געזוכט אַן אַנדערן אַ שטיקל נחמה. און ער האָט געפונען אַ טרייסט אין די כוחות, וואָס האָבן געשאַפֿן אין די טיפענישן פון פּאָלק, אין דעם היסטאָרישן דראַנג צום לעבן — אינעם ייִדישן מוסר און אין דער ייִדישער עטיק.

דער ״בראנטשפיגל״, דער ״לב־טוב״, די ״צאינה וראינה״ און דער ״קב־הישר״ האָבן געמוזט זיין מער ווי ליטעראַטור, אַנדערש וואָלטן די ברייטע ייִדישע מאַסן זיך נישט געקענט אויסלעבן אין די דאָזיקע ספרים אויף ייִדיש. אַנדערע ספרים, ווי די לירישע ״צאינה וראינה״, וואָס האָט אונדו באַפרייט פון מיטלהויכדייטש איז געווען דער רוקנביך פון אונדזער ייִדיש. דאָס ספר איז געווען איבער דריי הונדערט יאָר (און ס'איז נאָך טיילווייז היינט) דאָס טישבוך, די ביבל, פון דער ייִדישער פרוי.

די מוסר־ליטעראַטור וואָס איז פול געווען מיט התלהבות און אַסקע־טישן ברען, וואָס איז רייך מיט אַזוי פיל סאַוואַנאַראַלעס, האָט ארויסגערופן אַ מאַסן־באַוועגונג, ווייל די מוסר־ליטעראַטור האָט געשטעקט מיט ציין און נעגל אין דעם טאַג־טעגלעכען לעבן, האָט זיך געקלאַמערט צו דער ווירקלעכקייט. דער מוסר האָט פון אַ לעבנס־קוק זיך שפּעטער דערהויבן צו אַ וועלט־קוק.

די תנ"ך איבערזעצונגען פון בליץ און וויצנהויזן האָבן זיך נישט אָנגענומען ביים ייִדישן פּאָלק, ווייל אין תוך זיינען די איבערזעצער געווען ״משכילים״. בליץ האָט זיין איבערזעצונג געשריבן ״לויט די כללים פון לשון אשכנז״ און נישט ווי די טייטש־חומשים, וואָס האָבן זיך נישט געהאַלטן ״לפי טבע לשון אשכנז״.

בליץ האָט נישט געקענט פאַרטראַגן, וואָס די ״צאינה וראינה״ איז ״אייטל מדרשים ואגדות זרות״, וואָס יצחק גייט אין בית המדרש אַריין

דאווענען מנחה, יעקב לערנט אין דער ישיבה פון שם ועבר. ער זעט אין דער גאנצער פאָלק־ליטעראַטור „אייטש שבּושים“. אין שמואל־בוך גיט דער נביא עסן שאולן — געפילטע פיש און הון. דוד פלאַנט צו פאַרקויפן גליתעס כלי־זין, ווייל ער קען דערפאַר קריגן אַ סך געלט.

דער משכיל בליץ האָט נישט פאַרשטאַנען, אָז אנשטאט אָפצומאַלן די אבות, האָט דער מחבר פון „צאינה וראינה“ געמאַלן זיך און טאַקע דערפאַר איז זיין ספר געוואָרן אַזוי צוגענגלעך, האָט אַן אַטעם געטאַן דורך די אבות מיט וועלט־עכקייט.

די השכלה פון יידישן מיטלאַלטער, צי פון נייענענטן יאָרהונדערט, האָט נישט מיטגעריסן מיט זיך קיין מאַסן, ווייל זי איז געקומען פון דרויסן, האָט גערעדט צום פאָלק אויף פרעמדע שפראַכן, איז שטענדיק געווען אַסימילאַ־טאָריש. מען דאַרף פריער שטעקן אין אייגענם פאָלק, טראָגן אין זיך דאָס געוויסן פון פאָלק און דערנאָך ערשט קומען מיט איבשר־צייגונגען. דעריבער טאַ־קע איז דער כלי־זין פון דער השכלה, איר וועלט־עכקייט, אויך שטענדיק געווען אַן אויסערלעכע.

גליקל האַמיל, וואָס האָט זיך דערצויגן אויף דער מוסר־ליטעראַטור, וואָס האָט נאָך מיידלווייז זיך באַקענט דורכן „בראַנטשפּיגל“ מיט די כּללים פון געשעכט לעבן און געשעכט־היגיענע, וואָלט נישט געבליבן הינטערשטע־ליק, ווען מען פאַרגלייבט זי אַפילו מיט אַ היינטיקער, ראַדיקאַלער „סאַשעל־וואוירקער“, וואָס קעמפט נאָך אַרץ מען זאָר די געשעכט־כּללים לערנען אין די שולן. גליקלס מעמוואָרן זיינען פונקט אַזוי מענטשלעך און במילא וועלט־לעך, ווי מאַדאָם דע־סעוויניעס, וואָס האָט געלעבט אין דעם הויף פון לודוויק דעם פערצנטן.

דורות, תקופות זיינען פאַרביי. יאָרהונדערטער האָבן, ווי שווערע פּלאַסטן, זיך געלייגט איבער דער מוסר־ליטעראַטור, פאַרדעקט אירע וואַרצלען, פאַרשאַטן די קוואַלן, נישט געלאָזט קיין לעק ליכט און אויף די פאַרווישטע שפורן זעט דער היסטאָריקער בלוזי רעאַקציע און אַפאַטיע.

איז געקומען יצחק לייבוש פּרץ, נישט בלוזי דער זאַמאַשטשער פּרץ, וואָס איז אַלט געווען לויטן פּאַס אַ יאָר פּערציק, נאָר דער פּרץ פון צפת, פון קאַרדאַווע, פון אַמסטערדאַם, פון פּראַג, פון דיסלדאַרף, פון קאַצק — און ער האָט אויפגעריסן די הונדערט יעריקע פּלאַסטן. די אויפגעריסענע קוואַלן האָבן אַ שלאַג געטאַן מיט אַזויפיל ליכט, אַז דער מענטש איז פאַר אַ ווייל פאַר־בלענדט געוואָרן, האָט פאַרלוירן דעם שורש, נישט געזען, ווי יצחק לייבוש פּרץ האָט דעם זעלבן מוסר דערפירט פון וועלט־עכקייט צו אַזוועלט־עכקייט.

נאך משה העסן איז יצחק לייבוש פּרץ אינעם יידישן לעבן אַ ניי וואָרט. אויב די יידישע לייטעראַטור האָט איר וואָרט, וואָס האָט די לייטעראַטור אויפגעהויבן צו אַן אידייע — האָט דאָס וואָרט געזאָגט יצחק לייבוש פּרץ. פּרץ דער שטענדיקער רעגער, די אומרו, וואָס צעטרייסלט די פּאַר-זעסנקייט (נישט בחינם טרעפט מען ביי פּרצן אַלע ריכטונגען פון דער נייער יידישער לייטעראַטור), דער טאַטע פון דעם נישט דערזאָגטן וואָרט, דער צום ווייניקסטן באַרעדעוודיקער — דווקא ער איז געווען דער ״רבי״ פון די בית-מדרש און שטיבל-בחורים, דער מדריך פון די שניידער און שוסטער געזעלן, פון די יידישע בערשטער און וועבער.

פּרץ איז נישט געקומען צום בית-מדרש בחור מיט רחמנות, נישט גע-האַט קיין מיטלייד מיטן שניידער-געזעלן.

דער בחור, אַפילו דער געכאַפטער אין אַפיקורסות, האָט דורכגעלייענט פּרצן און זיך אַרומגעזען אַז פון ביאָדער רבין, פון אַמשאַווער מקובל איז נישטאָ וואָס חווק צו מאַכן. זיין אַרומיק לעבן, דעם בחורס, וואָס ער האָט אַליין אין זיך פּרובירט דערשטיקן, האָט זיך מיט אַמאָל באַפרייט אין אים, איז אים לייב געוואָרן. פון פּרצן האָט דער געזעלן זיך דערוואוסט, אַז זיין טאַטע, דער וואָסער-טרעגער, דער האַלץ-העקער, דער בעל-מלאַכה, זיי אַלע קענען זיך פאַרגלייכן אין מענטשלעכקייט מיט די לומדים, גבירים, וואָס זאָגן אַ דעה און פאַרנעמען די מזרח-וואָנט.

פּרץ, וואָס האָט אַנטקעגנגעשטעלט דער לעבנס-קלוגשאַפט פון דער יידי-שער לייטעראַטור זיין אינטעלעקטועלע אינטואיציע, דווקא ער איז מיט אַמאָל אַוועק אין גאַס, אין מאַרק. מיט דער פרייד פון אַן אייגענעם האָט ער אויפגע-זוכט די פאַרוואָרפענע יידישע ישובים, אַלטע, פאַרזיגלטע געטראַנקען, וואָס זיינען געלעגן באַהאַלטן. ער האָט די פאַרזיגלטע געטראַנקען געעפנט אין מיטן מאַרק, גערופן אַלעמען, דעם בית-מדרש בחור, דעם אַרבעטער, ס'גאַנצע פּאַלץ :

— קומט, יידן, טרינקען ! אין חברותא איז היימליכער צו טרינקען !

פּרץ האָט אויך קעגנער. און ס'איז דאָך מערקווירדיק, וואָס טייל סאַווע-טישע קריטיקער קומען זיך צונויף אין דער פּרץ-אַפשאַצונג מיט אונדזערע עסטעטן. אי די סאַוועטישע קריטיקער, אי די עסטעטן טענהן, אַז פּרץ האָט געשאַפן מער מיטן זכרון, ווי מיט דער הילף פון אינטואיציע. פּרץ איז אַ מתנגד, אַ ראַציאָנאַליסט, אַ משכיל. ער האָט געוואלט צוגענגלעך מאַכן פאַרן עם-האַרץ די פאַרגאַנגענהייט, איז אַוועק אַהין און איז דאָרט געבליבן אַ גע-פאַנגענער.

די סתירה באַשטייט אין דעם, וואָס פּרץ האָט זיך נישט אויסגעלעבט, נישט געקענט לעבן דאָס לעבן, וואָס האָט געשלאָגן אין אים. פּרץ האָט שטעג-

דיק זיך אנטקעגנגעשטעלט, שטענדיק מלחמה געהאָלטן, מורא געהאָט צו פאַרלירן זיין אינעווייניקסט לעבן. דאָס שטענדיקע פראַטעסטירן, דאָס מתנגדות, האָבן די קעגנער אַנגענומען פאַרן אמתן פּרץ.

יצחק לייבוש פּרץ — דער גרויסער מענטש, דער גרויסער ייד, וואָס האָט געטראָגן אין זיך ס'גאַנצע יידישע פּאָלק, וואָס האָט געמאַנט ביי דער לייטעראַטור דעם עם-הארץ, פון דער תלמודישער צייט, געמאַנט דעם רמב"ם, שפּינגאָזן, געמאַנט דעם יידישן שרייבער — דער פּרץ האָט זיך געמוזט אויס-לעבן, ווי אַ יחיד, אין די דריי צימערלעך אויף צעגליאנע גאַס. און אויף דער גאַס האָט געהערשט דער יחיד — מעטערלינק, וויספּיאַנסקי — מען האָט זיך געשעמט גאָר אַנדערש צו טראַכטן.

אין קבוצים, אין פעלקער, אין געשיכטלעכע קאָטעגאָריעס — דאָרט דאָרף מען זוכן פּרצן.

פּרץ איז געווען דער ערשטער יידישער קינסטלער ביי וועמען מען האָט געקענט עפעס לערנען. מען לערנט נאָך ביי אים היינט און מען וועט לער-נען. ווי זאָגט בעל-מחשבות: „פּרץ איז שטענדיק געווען אונדזער קאָפּ, אַפּילו דעמאָלט, ווען ער האָט פראַטעסטירט קעגן אַלע אונדזערע פּלענער און געדאַנקען“.

אַן פּרצן וואָלטן מיר געהאַט אַן אַנדער לייטעראַטור. אין פּרצעס דרכים גייען נאָך ביזן היינטיקן טאָג, יעדער אויף זיין שטייגער, די באַדייטנסטע יידי-שע שרייבער.

מיר לעבן אין פּרצן און ער — אין אונדז. דורך אונדז באַווייזט זיך פּרץ אין זיין אמת ליכט, אין דעם ליכט פון יעדן דור באַזונדער. און אויב מען גראַבט זיך טיפּער, זעט מען, אַז אַן פּרצן וואָלטן מיר געהאַט טאַלאַנטן, גרויסע טאַלאַנטן, אָבער קיין יידישע לייטעראַטור וואָלטן מיר נישט געהאַט. און אַז מען וועט אייך באַווייזן מיט אותות ומופתים, אַז פּרצעס קינסטלעריש וואָרט איז נישט ריין, ס'איז נישט קיין זעמל-מעל, ס'איז מעל געמישט מיט קלייען, זאָרט איר אָבער געדענקען, אַז פון אַזאַ מעל האָבן נביאים געבאַקן ברויט, ווען זיי זיינען אַוועק אין דער מדבר רעדן מיט גאָט.

שוין דרייסיק יאָר ווי פּרץ איז אַוועק פון אונדז. ער איז אַוועק אין אַנ-הייב פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, אַוועק אין מיטן דער אַרבעט. ווען ער האָט געהאַלטן אין בויען אַ באַנייט יידישקייט, אַ יידישקייט וואָס וואַרצט אין „קהל ה'“, אין „עדת ה'“, וואָס וואַרצלט אין דעם ברית-סיני, אין די נביאים, אין דעם עזרא-צוואַמענקום, אין די תנאים, אין יהודה הלוי—דעם גע-אַיאָלן ייד, וואָס האָט געהאַלטן, אַז יידן זיינען נישט „עם משה אלא עם ה'“ —

יידן זיינען נישט משה'ס פאלק, נאָר גאַטס פּאַלק. יהודה הלוי האָט געלייגט דעם טראָפּ אויף גאַט און אויף פּאַלק. דערפון זיין גרויסע ליבע צו ארץ־ישׂראל און צום יידישן לעבן, וואָס איז איבער גאָר דער גאַנצער וועלט.

אַזוינע יידן, ווי ר' יהודה הלוי, ווי יצחק לייבוש פּרץ, וואָס האָבן גע- טראָגן אין זיך דעם טרויער און ווייטיק פון אַ ירמיהו, די גוטסקייט פון אַ הלל, ס'פּייער פון אַ ר' עקיבא, אַזוינע יידן האָבן נישט געקענט האָבן קיין אַכטונג, קיין ליבע פאַר נאַקעטער פאַרם. אין יהודה הלוי, אין פּרצן האָבן שטענדיק געקעמפט דער ייד מיטן נישט־ייד, וואָס צייט זיין קינסטלערישקייט פון געצנדיגעריי, פון קריסטנטום. שוין לאַנג צייט אויסצואוואַרצלען פון אונד- זערע ביידע ליטעראַטורן, פון דער העברעאישער נאָך מער, ווי פון דער יידישער, די קריסטלעכע ליבע, וואָס טריפט מיט יידיש בלוט.

פּרץ, וואָס איז אַוועק פון אונדז אין אָנהייב פון דער ערשטער וועלט- מלחמה, האָט געפילט אַז ס'רוקט זיך אויף יידן אַ ביטערער גור. ער האָט געוואוסט, אַז מיר זיינען קינדער פון אַ געיאַגט און געמאַרדעוועט פּאַלק, דער שונא וויל אונדז אויסרייסן מיטן וואַרצל, ס'זאָל פון אונדז, יידן, קיין שריד ופליט נישט בלייבן. בלויז דער אמת, דער מענטשלעכער אמת, קען אונדז ראַטעווען. און פּרץ, זיין גאַנץ לעבן, זיין שאַפן איז געווען איין געשריי: „לאַמיר אויסשמידן אין זיך אַט דעם אמת, אַט דעם כוח, לאַמיר אַליין דער- פילן, אַז צו זיין אַ ייד, אַ געפייניקטער, איז אַ פּריווילעגיע.“

דער ביטערער גור האָט זיך אַראַפּגעלאָזט אויף אונז. ווי ביזנע, אומ- גליקלעכע חלומות טראָגן זיך פאַר די אויגן — חורבן פּוילן, חורבן ליטע, חורבן אוקראינע. און ווי מיר רייסן קריעה, ווי מיר זאָגן קדיש, הויבט זיך פון די חורבות ס'דיכטיקע געשטאַלט פון יצחק לייבוש פּרץ. און נישט בלויז פון די חורבות. ס'רייסט זיך אויך פון אונדז, פון אונדזערע צעווייטיקטע הער- צער. און אַז מיר, אבליים, פּרעגן איינער ביים אַנדערן :

— וואָס דאַרף זיין די יידישע ליטעראַטור ?

ענטפערט פּרץ :

— זי דאַרף זיין די צונג און ס'געוויסן פון אַ געיאַגט און געפייניקט פּאַלק.

זי דאַרף זיין דער טויזנט יעריקער רעזערוואַר — וואו ס'איז דאָ גלויבן, ס'איז דאָ בטחון — די כוחות וואָס האַלטן אונדז אויף, די כוחות וואָס לערנען אונדז, אונדזערע קינדער, אַז צו זיין אַ ייד, אַ געפייניקטער, איז אַ פּרי- וועלעגיע.

פון דיכטער־קדושים

ריטמישע שורות פון הלל צייטלינס כתבים
יידיש : אהרן צייטלין

א. דאָס געפינען

(פון : תפילות)

טיפענישן פון דער נאכט.
שטיל און שלאָף. מיין האַרץ איז וואָך.
כ'בין וואָך. דו אויך. ביינאנד לאַמיר הויזן.
כ'גיס אויס פאַר דיר מיין מורמל ; גיסט דיין מורמל אויס
פאַר מיר. הערסט די שטים מיינע, איך — דינע. לאַמיר איינס-
ווערן אויף אייביק.
כ'שריי נישט מער פאַר דיר. גאַרנישט בעט איך. איך
מיט דיר און דו מיט מיר.
זאַל איך זינגען מיין געזאַנג דיר ? שאַלן דיר מיין שאַלונג ?
טרערן-גאַס פאַרגיסן ?
געזאַנג און שאַלונג ווילסטו נישט.
טרער און קרעכץ באַדאַרפסטו נישט.
וואָס דאַרפסטו מיינע טרערן, וואָס דאַרפסטו מיינע
זיפצן ?

דיין בין איך אינגאַנצן.
וואָס דאַרפסטו מיין בעטן, מיין פרעגן וואָס דאַרפסטו ?
דיין בין איך אינגאַנצן.
וואָס דאַרפסטו מיין בענקען, מיין גלוסטן וואָס דאַרפסטו ?
דיין בין איך אינגאַנצן.
וואָס דאַרפסטו רייד ? וואָס טויגן ווערטער ?
קום, טרעט אַריין אין מיר — וואַרטלאָז.

ב. דאָס זוכן

(פון דער פּילאָזאָפּישער פּאָעמע : הצמאון — 1908)

איינזאָם האָב איך געבלאַנדזשעט. כ'האַב געזוכט מיין גאָט.
כ'האַב פאַרבייגייער געפרעגט :

— האָט איר מיין גאָט געזען ? וואו איז ער ?
— די רו פון זיין כבוד איז צווישן אָפּגעשיידטע געטער.
דאָרט וואו בעל, יופּיטער, בראַמאַ, געטער גרויסע און קליינע,
דאָרט איז אויך ער. ער האָט געקריגט מיט דעם אַלימפּוס, מיט
די געטער אַלע, נאָר דער סוף פון יעדן גאָט איז געקומען אויך
אויף אים.

אַזוי האָט מיר געענטפערט איינער, אַ בחור אַ שוואַרץ-
אויגיקער, אַ גאַלדן-לאַקיקער, העלע בלומען אַרום אים און שיינע
יונגפרויען.

— צווישן די שאַטנס אונטערן בערגל—זיין קבר. אַ פּרישער
קבר איז עס. אונטערן לאַנצעט פון די וויסנשאַפּטס-מענער איז
ער געשטאַרבן. ס'האַבן אים באַגראָבן די פּילאָזאָפּן, ס'האַבן אים
מספּיד געווען די דיכטער. גיי-נאָר רעכטס, פון דאָרט פאַרנעם
זיך צו אַ שמאַלן שטעג, וועסטו קברים אויף קברים דערבליקן :
דער קבר פון דער אַלכעמיע, פון דער אַסטראָלאָגיע, פון „דאָס
דינג אַן זיך“, פון דעם אומבאַוואוסטן, פון דעם וועלט-ווילן —
דער קבר פון דער מעטאַפיזיקס הייליקע. און דו וועסט גיין
ווייטער און איינזאַמע קברים וועסטו דערזען, און אין זיי — די
רו פון דער מעטאַפיזיקס רעשטלעך : דער קבר פון דער נשמה,
פון דער וויטאַלער קראַפּט — פון דעם „אַלץ“, פון דער
סיבה און דעם אין-סוף און דעם נצח — דער קבר פון אַלדאָס
גייסטיקע. און דו וועסט זיך פאַרנעמען אַ ביסל אַן אַ זייט און
דו וועסט דערזען אַ קבר-היגל, און טויט-בלומען זעסטו דאָרט,
און צווישן די בוימער בלאַנדזשען פאַעטן און פליקן די בלומען,
און מיסטיקער שמועסן מיטן שאַטן. דאָרט, אונטער יענעם
היגל — דיין אָפּגעשיידטער גאָט.

אַזוי האָט מיר געענטפערט אַ צווייטער : אַ פליכיקער
זקן, וואָס זיצט אויף אַ קאַטעדרע און אַרום אים סקעלעטן, ביינער,
אַדערן.

— נישטאָ חוץ מיר קיין גאָט ! איך בין אַלץ — און אַלץ
אין מיר. געטער שאף איך און צעשטער. פון מיין גייסט אַרויס
טו איך זיי שאפן. און אַ ווינט גייט איבער זיי אַריבער און זיי
ווערן ווי נישט געווען. וואָס מאַטערסטו זיך ? וואָס זוכסטו, אַן
איינזאַמער, צווישן די קברים ? האַק דיר אויס אַ גאָט פון אייגע-
נעם געמיט, און צאַרנסטו אויף אים — צעברעך אים. אויב
שווער איז דיר און ביטער — האַק דיר אויס פון דיין געמיט
אַ גאָט אַן אַנדערן, אַ זיבן מאָל שענערן.

אַזוי האָט מיר געענטפערט דער דריטער — און דער דריטער
איז געווען אַ פּאַעט.

— פאַרוואָס זאָלסטו זוכן גאָט, ווען ער איז אין דיר, אין
לויף פון דיין בלוט, אין קלאַפּ פון דיין האַרץ, אין יעדן באַוועג,
אין יעדער פּילונג, אין יעדן צאַפּל, אין מחשבה גרויסער און
קליינער, אין יעטוועדער פאַרשטעלונג און זעאונג, אין איט-
לעכער בלום, אין שטורעם און רו, אין שטילקייט און קול, אין
ריזן-באַרג און אין קערנדל זאַמד, אין גיגאַנט און וואַרעם, אין
גרעבסטער ממשות און אַלערדינסטן גייסט. אומעטום זעסטו
אים — ער איז אַלץ.

אַזוי האָט געענטפערט דער פּערטער.

— קער דיך אום, פאַרבלאַנדזשעטער, קער דיך אום צו דיין
גאָט דעם שוין אַנטפּלעקטן. וואָס נישטערסטו, וואָס זוכסטו
דעם געפונענעם ? צום גאָט פון דיין פּאַטער קער דיך אום,
צום גאָט, וואָס האָט זיך אין סיני געוויזן.

אַזוי האָט מיר געענטפערט דער פינפטער, אַ זקן אין טלית
געהילט, מיט תּפּילין באַקרוינט, און אַרום אים אומציייליקע
ספרים.

ג. פון דער שרעקלעכער בענקשאַפט פון די אייביקייטן

(פון : הצמאון)

נישטאָ אויך אין די בערג קיין מנוחה. גייסט אַרויף אויף
אַ מעכטיקן באַרג, קלייבסט דיר אַ רואיק ווינקל אויס. אַ מענטש
אַ טוריסט וואַנדלט דאָרט נישט, אַן אינדין פון די בערג בלאַנ-

דזשעט דארט נישט. פארשטומט יעדע חיה-שטים אונטן. דאָס
 בערג-באוואוינערשאַפט שלאָפט. עס שלאָפט דער גאַנצער באַרג
 זיין שלאָף דעם פאָרהוילענעם. אין דיין ווינקל זיצסטו, אין איי-
 ביקער שטילקייט פאָרזינקסטו. דעם קלער פון דער גרויסער
 שטילקייט קלערסטו, צו דער נקודה פון גאַרנישט דערקלע-
 טערסטו.

פלוצלונג דערגרייכט צו דיין אויער דעם וואַסערפאַלס
 ווידערקלאַנג. נידערן וואַסערן פון העכסטער הויך, שטראַמען,
 ברומען, צאַרענען, שפּרינגען איבער באַרג-זייטן, צוואַגן די
 פאָרכטיקע פעלזן, נעמען-מיט אַלץ וואַס זיי טרעפן, שטרעבן
 צום טאָל צו, נידערן, נידערן, לעקן ערדישע זאַמדן. אויף טויזנט-
 טויזנטער קולות ריידן זיי, טויזנט-טויזנטער לידער זינגען זיי
 אויס. און דו, בן-אָדום, הערסט דאָס אַלץ — ביז טויב ווערן.
 פאַרנעמסט נאָר פון דעם אַלעמען : ברום און שטרעבונג, ליבע
 פון הויך צו נידער, דעם ווילן פאַרזונקען צו ווערן, זיך אַרונטער-
 צולאַזן, צו געבן, משפּיע צו זיין, צו זעטיקן ; דאַרשט פון דעם
 גייסט, קלאַג פון ריזן, שוואַכקייט פון אַלערגרעסטער גבורה,
 שרעקלעכע בענקשאַפט פון די אייביקייטן.
 ברומען, ברומען די עלעמענטן : זיי זיינען אַלץ — און
 ס'פעלט זיי אַלץ.

ד. וואַלד, אַדער וועלט-געפיל

(19 : שירה ותפילה — 1904)

אונטער דיין גריין באַפליטערטער דעק וואַנדל איך, אור-
 אַלטער וואַלד. כ'פאַרש דיין פאַרצייטיקן סוד, פאַרנעם דיין
 זינג און דיין זאַגן.
 כ'הער דיין מורמל בייטאַג און ביינאַכט, באַגינען און טאַג-
 מיט, ווען זון לייכט אַפּער, ווען זון זינקט אַרונטער.
 כ'זע דיך אין שייין פון דער זון, אין בלייכן פלאַם פון די
 שטערן.
 טוען זינגען דייע פייגל, טוען שאַרכן דייע צווייגן, טוען
 ריידן דייע סודות — — —
 דערציילסט פון ווילן שטאַרקן און רייכן, פון ווילן טיפן
 און גרויסן.

פון לעבן דערציילסטו און שפע, פון גבורה און ווידער-
שטאַנד.

אויגן דערמאַנסטו מיר, וואָס פאַרלירן זיך אין דער גרויס-
אַרטיקער שיינקייט פון די הימלען —
הענט, צום באַשעפער געשפרייטע —
אַלץ, וואָס פראַכטיק און הייליק.
אַבער אויך דיין וויי בלייבט נישט פרעמד מיין געהער.
ווי טרויעריק איז דאָס פויגל-ליד אין דיין אַלטער טונקעלער
טיפקייט!

ה. ישראל אין דער אייביקייט

(פון : דבר לעמים — 1928)

אומדאַנקבאַרע איר ! ס'ליכט פון דער וועלט לעשט איר
אויס — און אין ליכטיקייט ווילט איר אומגיין ?
גאַטס כלי צעברעכט איר — און איר וויין ווילט איר
טרינקען ?

מיט זאַמד און שטיין פאַרשטאַפט איר דעם ברונעם פון
הילף און גנאָד — און געהאַלפן ווילט איר ווערן ?
ישראל איז דער ברונעם, וואָס אין-סוף האָט געגראָבן. חוץ
אים — נישטאָ קיין ברונעם, וואָס זאָל מיט שפע פון געטלעכקייט
שטראַמען.

ווען דער הייליקער, געבענטשט איז ער, קלייבט עמיצן אויס
— קלייבט ער אים אויף אייביקע אייביקייטן אויס.
און האָט ער אויסדערווילט ישראל — נישט אויף אַ צייט האָט
ער אים אויסדערווילט, נייערט אַז שטיין זאָל ער פאַר אים און
דינען אייביק.

ווער ס'האַט צו פלאַנעטן געזאַגט : טוט קרייזן ; ווער
ס'האַט צום ים געזאַגט : זאַלסט שטראַמען ; ווער ס'האַט געזאַגט
צום בוים : זאַלסט וואַקסן ; ווער ס'האַט לעבן אַלעמען געשאַנקען
און זיי גערופן : קינדער מיינע, — דער האָט אויך ישראל גערופן
און צו אים געזאַגט : מיין זון ביסטו דער ערשט-געבוירענער.

שטיי פאר מיר — מיין כוהן זיי, מיין נביא, מיין משיח. מיין מלכות זיי אויף דער ערד. נצח און הוד זאלסטו זיין. הייב זיך, דערהייב זיך, מיט תפארת באקרוין זיך. ס'הארץ פון דער וועלט זאלסטו זיין — חכמה, בינה, דעת. הויבונג איבער הויבונג דער-הויב זיך, ביז צו כתר אליין דערגיין, ביז צום וואַרצל פון ווילן, ביז רעווא-דרעוויין.

1. ישראל אין גלות

(פון : מן הצד — נאטיצן נאך דעם פינפטן קאנגרעס

אין באזעל)

כ'האב פארלאזט די פארזאמלונג —
שפעט-נאכטיקע שעה. אויף באזעלס גאסן בלאַנדזשע איך
איינזאם. ס'איז אלץ אזוי פרעמד.

און ווידער גיי איך אויף דער בריק. ארום א טויט-שטילקייט.
הימלען פינצטערע אויבן, וואסער-פינצטערניש אונטן. כ'קוק
צו די הימלען ארויף, קוק אַרונטער אין וואסער. א חושכדיקע
אימה באפאלט.

מיין וועג איז פינצטער — און פינצטער די וועגן פון מיין
פאלק.

ווער פארטרייבט די וויסטעניש ? ווער וועט מאַכן ליכטיק ?
אַטאַמען זיינען מיר, צעוואַרפענע אין תוהו.
פאר זיך, פאר זיך בלאַנדזשעט יעדער איינער, איטלעכער
מיט זיין אומגליק.

איינער קען נישט, דערקענט נישט, פארשטייט נישט דעם
אַנדערן.

בלאַנדזשענדיקע זיינען מיר, פארשטויסענע, פרעמדע.

דאַרט אַבער, דאַרט אין די הויכקייטן —

ווייט פון מיר, העט ווייט —

דאַרט איז אזוי, ווי שטערן עטלעכע וואַלטן אַפּערגעפינקלט
און צוביסלעך, צוביסלעכווייז דאָס הימל-חשכות פּונאַנדערגע-
ריסן.

דער האַפּנונגס שטראַלן גנבענען זיך אין האַרץ אַריין.

ז. ווי זיך פון גלות אַרויסצובאַקומען

(פון : דבר לעמים)

— — דער היכל פון אַייער האַרצן שטייט און וואונדערט זיך:
וואו ביסטו, האַר ?

און דער האַר ?

אַט שטייט דער האַר ביים היכלס שוועל : אויך ער שטייט
וואַרטנדיק . . .

— — — אין קאַמער פון געמיט ביי יעדן איינעם פון אייך
זיצט אַ געפאַנגענער גואל. זאָל יעדער איינער פון אייך באַפרייען
דעם גואל, וואָס זיצט אין אים געפאַנגען, און זיך לאָזן מיט אים
איבער דער וועלט. — — —

זעט ! די קייטן פון גלות זיינען נישט אויף אייך, נאָר אין
אייך. ווילט איר — צערייסט איר דעם גלות . . .

ח. גאַט אין דער געשיכטע

(פון : ספרן של יחידים)

דאָרט, וואו גאַט באַווייזט זיך —
ווערן תוהו-שטעט צושמעטערט.
פאלן מויערן פון בבל.
זינקען שטעט פון חטא.
שווינדן בערג פון חושך.
ווערן שלעסער אַפּגעהאַקט.
ווערן תפיסות אָפּן.

ט. אליהו — היינט

(פון : דבר לעמים).

אַמאָל איז אליהו אין שטורעם אַרויף צו די הימלען.
היינט טראַגט ער זיך אין שטורעם איבער אַלדי עקן פון דער
ערד.

אין שטורעם טראַגט ער זיך — און זון-געהילטער משיח
מיט אים.

יצחק קאצענעלסטאן

צו די הימלען

1

אזוי האָט זיך עס אָנגעהויבן, באַלד אין אָנהייב...
הימלען, זאָגט פאַרוואָס? אָ, זאָגט פאַרווען?
פאַרוואָס, אָ, קומט עס אונדז
אזוי פאַרשעמט צו ווערן אויף דער גרויסער ערד?
די ערד טויב-שטום האָט ווי פאַרמאַכט די אויגן...
איר הימלען אָבער, איר האָט דאָך געזען,
איר האָט זיך צוגעקוקט פון אין דער הויך,
פון אויבן — און ניט איבער זיך געקערט!

2

איר קענט ניט, איר דערקענט אונדז שוין ניט מער,
פאַרוואָס? צי האָבן מיר זיך דען
אזוי געביטן? אזוי געענדערט זיך?
מיר זיינען דאָך די זעליקע די יידן פון אַמאָל —
און בעסער נאָך אַסך... ניט איך! ניט איך וויל
צו מיינע נביאים זיך פאַרגלייכן, ניט איך קען,
נאָר די יידן אַלע, די צום טויט געפירטע,
די מיליאָנען מיינע אויסגעהרגעטע דאָ מיט אַמאָל —

3

זיי זיינען בעסער נאָך, מער אויסגעליטן,
אויסגעלייטערט מער אין גלות דאָ, אַ וואָס באַטייט
אַ ייד אַ גרויסער אַן אַמאָליקער,
אַנטקעגן אַ איצטיקן אַ פשוטן, אַ דורכשניטלעכן ייד
אין פוילן, ליטאַ, אין וואַלין, אין יעדן גלות.
פון יעדן יידן קלאָגט און שרייט
אַ ירמיהו אַרויס, אַן איוב אין יסורים גרויס,
אַ מלך אַנאַטווישטער מיט אַ קהלת ליד.

(פון דער פּאָעמע „דאָס ליד פון געהרגעטן יידישן פּאָפּק“)

פון שפיטאָל

אַזוי פיל עלנט קנעטסטו איין
אין אונדזער אַרעם זויערטייג,
נאַכדעם קומסטו מיט אַ טענה:
מיר אַנטלויפן פון דער סעודה,
לאָזן איבער טיש און גלאָז,
נעמען שפּאַנדרעווען דורך פלעצער,
רעדן רייד צו זיך אַליין,
זאָגן פאַר די גאַסן ווידוי.

ווער האָט אונדזערע געצעלטן
אַנגעפראָפט מיט גרויל ? —
דו כאַפסט דעם אַוונט פאַרן האַלדז,
הענגסט אים אויף ביי דעם סופיט.
וואָס האָט אונדזער שטוב פאַרזינדיקט ?
האַסט אין איר געשטעלט אַ תליה,
און אין יעדן שטיקל באַלקן
האַסטו אומגליק איינגעשמידט.

און קיינער קאָן נישט איבערטראַגן
דעם בין-השמשות פון זיין צימער ;
לאַזט ער שטיין זיין ברויט און זאַלץ,
זיין שטילע פרוי און קינד אין וויג,
און וואַגלט וואו די אויגן טראַגן, —
טאָ ווער איז שולדיק אויב נישט דער
וואָס האַלט אַ בייטש אין האַנט און טרייבט,
שלעפט ווי בהמות אויף אַ שטריק ?

(פון „וואַד“, ניו-יאָרק, 1930)

יוסף קירמאן

אין דעם אורוואלד פון די שטאמען

גיי איך פון מיין הארץ פארבלאנדזשעט
אויף דעם נאקן פון דער ערד,
קומט מיין בליק א וואלד אנטקעגן.
הויכע דעמבעס — מיינע זיידעס.
זאג איך איינעם פון די שטאמען:
כ'בין פאר הונדערט-טויזנט יאר
טיפ אין גרונט פון ערד געלעגן,
און געזויגן אלע ווארצלען פון פאר דיין שפראצונג,
טראג איך היינט אין מיינע גלידער
דיינע כוחות — שטאם, מיין פאטער.

און א צווייטן זאג איך ווייטער:
כ'וואלט שוין לאנג אהערגעטראפן,
נאר דער וועג איז פול געוועזן
אנגעווארפן מיט די שטיינער —
האב איך אלץ אן סוף געבלאנדזשעט
צו דעם אור-וואלד פון מיין שורש.

און א דריטן זאג איך גארנישט.
כ'קריץ אויף אים מיין יונגן נאמען,
אויף דער גרויער הויט — מיין אור-לייב.
זאל מיין קינד אין דורות ווייטע
דיך אין אזא שטאם דערקענען — —

אזוי גיי איך טיפער, טיפער
אין דעם אור-וואלד פון די שטאמען,
ביז כ'וועל טרינקען פונעם ברונען
קוואלונגס-וואונדער פון פאר מיין אויפגאנג.

(פח בוך: איבער שטאק אין שטיין.)

אומעטיק

כ'בין אַלט געוואָרן, שוועסטער מיינע.
איך האָב פאַרלאָרן אַלע וועגן.
און מיר איז אומעטיק צו זיין
ווי אויף אַ פעלד ביינאַכט אין רעגן.

די פריינד זענען אַוועק פאַראויס,
איך בין געבליבן שטיין אין מיטן,
אַזוי ווי אויף אַ לאַנקע בלייבט
אַ בערגל גראַז נישט אָפגעשניטן.

איך האָב פאַרבלאַנדזשעט, שוועסטער מיינע,
אין וואַלד פון ווערטער און געדאַנקען.
איך האָב געמיינט: מיין נאַמען וועט
ווי אַ לבנה הייליק בלאַנקען.

נאָר טונקל איז מיין נאַמען היינט,
נישט צוגעקלעפט צו קיין זכרון,
און איך — אַ שאַטן פון אַ בוים,
וואָס האָט די צווייגן אָנגעוואָרן.

כ'בין מיד געוואָרן, שוועסטער מיינע.
און ווען דער טויט זאָל איצטער קומען
אויף כוואַליעס פון דער אייביקייט,
וואַלט איך מיט אים אַוועקגעשוואומען.

איך ווייס נאָך ניט, וואוהין עס טראַגט
דער טויט אויף די געהיימע פליגל, —
אַניט וואַלט איך מיט אים אַוועק
זיך לייגן אין זיין קבר-וויגל.

(פון בוך : שוואַרצע פערל, 1939)

ווייטע שיין

שפעטער האַרבסט מיט ווינט און נעפל,
בלעטער-פּאַל און רעגן-זיפּ, —
ביסט מיר נאַענט ווי דאָס לעבן,
ווי דאָס לעבן ביסט מיר ליב.

כ'האַב ליב דעם שאַרף פון צאַרטע בלעטער,
די שטילע, די פאַרקלערטע טריט,
אין שעה פאַרנאַכטיקער אין שפעטער,
דאָס בענקען פון אַ ווייטן ליד.

כ'האַב ליב די זון, וואָס ווייזט זיך זעלטן,
דאָס שטומע, צאַרטע אָפּשייד-ליכט, —
פאַרקלייבן זיך אין טיפע וועלדער,
פאַרבלייבן אויג-אויף-אויג מיט זיך.

גרויע ווייטן, כמורע וועגן,
וויסטע נעסטן, פייגל-שווינד, —
כ'האַב ליב דאָס בלאַנדזשען אונטער רעגן,
כ'האַב ליב דאָן שפּרייזן קעגן ווינט.

מיר דאַכט, איך זע זיך דאָן פאַרצייטן —
עס פאַלט אויף מיר אַ ווייטע שיין;
מיר ווערן נאַענט אַלע ווייטן
אַהינטער ראַנד דאָרט פון מיין זיין.

(פון זאַמבּוד „סאַוועטיש“, מאַסקווע, 1939)

מ. כאשטשעוואצקי

שפינאזעס טויט

— — עס שטאַרבט דער גוף, און די נשמה אויך,
זי שטאַרבט דאָך אויך מיט לעצטן אָטעם-הויך,
נאָר ס'לעבט די וועלט, די מענטשהייט אייביק לעבט,
און זיין געדאַנק אין וועלט איז איינגעוועבט.
ס'איז זיין געדאַנק געשליפן און געשמידט,
און פעסט ווי טעאַרעמעס פון אוקליד ;
און פריינט האָט ער, אַ קליינעם שילער-קראַנץ,
און זיין געדאַנק — אין זייערן פאַרפלאַנצט.
און מענטשן וועלן זיין, און אויך אין זיי,
אין דער אומענדלעכער, אין דורותדיקער ריי,
עס וועט באַנייט מיט זעלבער קראַפט און דרייט
זיי לויכטן העל זיין ברענענדיקער גייסט.
אַ גוטן אייך, אייך, ביכער, מיינע פריינט,
אַ גוטן אייך, איר האָט מיין וועג באַשיינט,
און אייך, חברים, מיינע גוטע לייט,
וואָס מיטגעגאַנגען זיינען זייט ביי זייט,
און דיר אַדיע מיין קליינינקער וואַרשטאַט,
און דיר, מיין ניט פאַרענדיקטער טראַקטאַט,
און דיר אַ גרוס, דו קומענדיקער מענטש,
דיין פרייער גייסט, דיין קראַפט זאָל זיין געבענטשט,
זאָל זיין געבענטשט די אייביקייט פון זיין.
דאָס צימער איז געוואָרן פול מיט שיין,
אַ לעצטער בליק געגעבן האָט אַ שטראַל,
אַ ווייסע האַנט געגעבן האָט אַ פאַל,
און ס'האַט אַ שמייכל, שיינענדיקערהייט,
אויף טויטן פנים זיינעם זיך צעשפרייט. — —
אַ שטילע שטים דערהערט האָט זיך אין טיר,
נאָר ניט געענטפערט קיינער האָט אויף איר.

(פון זאַמבונד „סאָועטיש“, מאַסקווע, 1938)

יעקב גאטליב

א, טרייב מיך

א, טרייב מיך, וואָגן שטיינערדיקער, דורך די דורות,
בייטש מיך, בייטש געהיימע, איבער מיינע פלייצעס,
יאָג מיך בלינדערהייט דורך אַלע פינצטערנישן
דורך די צייטן, ווי דורך געטאַ-טויערן צעפראַלטע.
זאָלן גליען מיינע פוסטריט אינעם בראַנד אין רויטן
פון דיין צער, אַ, ניט פאַרלאַשן פון שטראַם פון יאַרן.

איך לויף . . . איך לויף דורך די מעת-לעתן, צו דעם וואָגן
און שלעפּ די שמאַלע קלויזן-דעכער ווי אַרונות,
און שלעפּ די קברים פונעם אַלטן און פון נייעם „פעלד“.
דעם בוים פאַרשניטענעם פון גר-צדק,
די תליה-ברעטער פון הירש לעקערט,
די מאַרמאַרנע מצבה פון א. ווייטער — — —

איך לויף . . . איך לויף דורך די מעת-לעתן.

זאָל איך פּרעגן :

וואו-זשע יאַגסטו מיך, וואָגן שטיינערדיקער ?
אַז שוין לאַנג איז ירושלים פון דער ליטע
הינטער מיר . . . ס'לויפט פאַר מיר אַ וועג אַ בלינדער ;
ניט קיין ביימער ביי די זייטן, ניט קיין ריח פון די פעלדער,
און דער וואָגן ווערט אַלץ שווערער, און דער וואָגן
יאָגט אַלץ גיכער.

(פון דער פּאָעמע : „אין ירושלים פון דער ליטע“)

ידיאל לערער

נאַקעט ווי אַדם

„נאַקעט ווי אדם“ ? — נישט גוט געזאַגט.
יענער האָט גאַרנישט און אַלץ דאָך פאַרמאַגט :
אַ גלויבן, אַ גאַט און פרייד פון אַ קינד,
און שרעק פון אַ קינד און מורא פאַר זינד.
נאַקעט בין איך, נאַקעט אויף אַ וואָר
אין טויזנט ניינהונדערט זיבנאונדרייסיקסטן יאָר.

כ'בין די מדבר אַליין, די זאַמד דאָס פאַרברענטע,
אַ שול אַ פאַרשוועכטע, פון שונאים געשענדטע.
אַ שוואַלבן-נעסט האַרבסט-צייט, ווען ס'פאַלן די בלעטער,
אַ חורבה — אַ זכר נאָך געשטאַרבענע געטער,
אַ ביידל אין סאָד אונטער ווינטער-שניי בלייבן —
און נאַקעטער נאָך ווי די אַלע פאַרגלייבן.

(פון בוך : „מין היים“)

לידער

מיין טאטע יצחק

אז מען האט דעם אַלטן יצחקן געפירט צו דער עקדה,
האַט ער אויפגעהויבן צום הימל די פאַרטונקלטע אויגן,
געזאָגט האָט ער מיט אַ שטים אַ מידער :
כ'ווייס אַז כ'וועל איצט זיין דיין ווידער.
קיין גוטער מלאך איז נישט אָנגעפלאָיגן.
ס'ווערט דאָס פייער פלאַמענדיקער און גרעסער.
פאַר מיין האַרדז איז געשאַרפט דאָס מעסער.
דער אַלטער יצחק האָט זיך נישט גענאַרט,
ווי ווען ער איז אַ חומשיינגל געווען.
ער האָט אויף קיין לעמל נישט געוואַרט.
ווען מען האָט אים גענומען בינדן צום מזבח
און ער האָט דערפילט דעם זענגנדיקן ריח.
האַט ער אַווי געטאָן זאָגן :
גאַט וועט די שחיטה נישט איבערשלאָגן.
ער האָט אויסגערופן מיט אַ שטים אַ מידער :
הנני, כ'בין גרייט צו זיין דיין ווידער.

נישט אברהם

נישט אברהם האָט דעם מזבח געבויט,
נישט אָן אייגענער טאָטע האָט אים באַשערט דעם טויט.
ס'האַט אים צום מזבח געפירט אַ רשע, אַן אכור.
אַ שטאַלצער איז געאַנגען אַ ייד פונעם מחזור.

אָ גאַט, אין זכות פון זיין פרומער מאַמען,
וועט מען רייסן זיין לייב מיט איזערנע קאַמען.
אָ פשוטן סוחר האָט מען אויסגעקליבן
און ווי אַ צדיק אים צום טויט געטריבן.

ווי גוט וואָס ער איז אין די דריבנע אותיותלעך באַהאַונט.
איצט ווערט ער אַליין אין סידור אַריינגעדאַונט.
איצט ווערט ער אין מחזור אריינגעשריבן.
ער, דער זון פון אַ פרומען חייט,
ווערט אַריינגעניגונט אין יום־טובדיקן פאַיעט.
ס'וועלן דורות פון אים זינגען שטאַצע זידער.
מאַכט אַ וואַרע.
ס'קומט דער עלפטער פון די געפייניקטע ברידער.

דער זיידע ענזל וועקט זיך

עצבות מיינע, פרעס מיר נישט אויף ס'טויטע האַרץ.
גאַרטע שטיקלייט, וואָס וועקסטו מיך פון שראַף ?
שוין ווידער עפעס אַ ויהי, שוין ווידער אַ שטראַף ?
וואָס פאַרגינט מען מיר נישט
דעם באַשערטן חושך מיינעם,
די פאַמטערנע מיינע צו דער אייביקייט ?

זיידע ענזל, גרויסער שותק,
ערשטער נאָמען פון מיין שטאַם,
הייליקער זיידע, פון די זעקס און דרייסיק זיילן.
דו וואָס האָסט זיך מפרנס געווען
פון שמשות אין מהר"ם,
זע די פינצטערע פרייד דיינע.
ס'שפאַנט צו דיר מיט מזל ברכה
דיין גאַנצע טויטע משפחה,
זאַמל זי איין. דאָס איז דיינס.
דאָס איז דיין ארבונג,
דיין גאַנצע ערדישקייט,
דער צונויפגערעכנטער סך־הכל

פון דיין לעבן און דיין שטארבונג.
לאמיר טאנצן — דו אינמיטן,
דעם כרת־טאנץ פון אַ יידישער משפחה.
אויסגעוואַרצלט און פאַרשניטן.
כרת־כרת, כשר־טאנץ.
אַלע טויט, אַלע דאָ, אַלע גאַנץ.
זיידע ענזל, האַסטו איטלעכען דערקענט ?
נישט כולו זכאי, נישט כולו חייב,
נאָר כולו פאַרברענט.
אַלע צווייגלעך פון דיין חלום
גיבן דעם טויטן זיידן שלום.
דער משפחה־קרייז איז פאַרענדיקט.
כרת־כרת, כשר־טאנץ
פאַרשניטן, אויסגעפליקט איז דאָס לעבן,
דער עיגול פון טויט איז גאַנץ.

מיין ברודער בנימין

שענק מיר נאָך־נישט אויסגעוויינטע ווערטער,
גאַט, כ'האַב נישט קיין כוח צו שעלטן,
און איך וועל מיט זיי פאַרוויינען
דיינע פאַררויכטע וועלטן.

צו וואָס האַסטו באַדאַרפט,
אַז ס'זאָל זיך אויף דער וועלט אַרומדרייען
מיין ברודער בנימין ?
דערמיט האַסטו אים אויסדערוויילט,
וואָס האַסטו אים אַלעמאַל פאַרזען און פאַרטיילט.
ער האָט געשניידערט, געוועבט
און אויך־מיר געלעבט.
כדי וואָס, כדי זאָלסט אַן אַרעמען וועבער,
אויסשטאַטן אין בגדי קאַנצענטראַציע לאַגער,
און אים אונטערפירן אַן תכריכים און אַן אַ באַגרעבער
צום קוימען.
און ביי דער רעכטער זייט האַסטו אים נחת באַשערט.
האַסט זיין וועג באַשווערט מיט דעם איינציקן

טרוים פון זיינע טרוימען,
זיין לאַכנדיק שטיקל פרייד
מיט די פעך-שוואַרצע זונען.
און ביי דער לינקער זייט
זיין שווער-לייביק ווייב,
פון אַ שטעטל אַ נאַענטס,
וואָס האָט אים אויפגעזוכט, געפונען,
און זיך פאַרנומען צו טיילן ביסן פאַר ביסן —
אַרעמקייט.

אויף וואָס האָסטו באַדאַרפט דעם נאַרישן ווייץ ?
האַסט געגעבן אַ בליץ און באַשאַפן אַ שטיקל אומגליק.
פון אַליץ האָסטו אים געקאַרגט.
האַסט אים געהאַלטן אין איין פאַרפאַטשן, פאַרשעמען,
און נישט דערקענען.
אַבער אָפּגעהיט האָסטו ס'נפּש זיינס.
ווייל דו האָסט אים זייער נייטיק באַדאַרפט,
צו פיר און פערציק יאָר פאַרברענען.
ליבער, הייליקער נאָמען,
מאי קא משמע מיין ברודער בנימין ?
אויף וואָס האָסטו אים באַשאַפן,
און קיין קרישקע גליק אים נישט געגעבן,
צו וואָס זיין גאַנץ לעבן פאַרשענדט ?
האַסט דווקא געוואָלט אַז ער מיטן ווייב זאָלן דערלעבן
פרייד אויף אַריבערצושווימען,
צו פירן דעם איינציקן זון
צו דער חופּה פון קוימען,
און האָסט זיי אַלעמען פאַרברענט.

והיה באחרית הימים

אַ ליד פון גורל, פון שליחות און פון טויט

י מאמין — יידיש פּאָלק, איך גלויב אין דין שליחות.
 נקט ווי איך גלויב, אַז כ'בין אַ זון פון הינדע בת בלימע, מיין מאַמען.
 י מאמין — כאַטש צעקריגט בין איך כמעט מיט אַלע דרייצן
 י מאמינס פון דעם מות, דעם אייזערנעם און שפיציקן פון רמב"מען.

יש פּאָלק, איך גלויב אין דין שליחות,
 זג איך מוזן שטיין און גיין דערפאַר ווי אַ מצורע אָפּגעזונדערט,
 ן די פרומע, די ציונים, די יאַהודים און אויך אַפיקורסים.
 ד גלויב, און גלויבן מוז איך, כאַטש איך בין אַן עכטער זון פון צוואַנציקסטן יאַרהונדערט.

יש פּאָלק, איך גלויב אין דין שליחות,
 ט ציינער און מיט נעגל האַלט איך אַן דעם גלויבן.
 ד, פּאָך — דו ציניקער, האַלט דיך ביי די זייטן ;
 כסט אַריין אין אויגן פון אַ בלינדן, אויערן פון אַ טויבן.

בלינד און טויב איז מיין אמונה, יידיש פּאָלק, אין דין שליחות,
 בלינד און טויב עס איז געווען די אַרזועלט־שנאה צו אונדז יידן.
 ך און העכער האַט געהויבן — ביז צום הימל זיך מיין גלויבן,
 ס נידריקער, שאול־תחיה־הייסער יידן־שנאה־יוכעס פלעגן זידן.

ן אויסוועג איז נישטאָ ! אין דעם דאָזיקן געבענטשט־געשאַלטענעם גן־גיהנום
 אונדזער בוים פאַרפלאַנצט. אַ בוים פון אייביק לעבן, אייביק גאַט־דערקענען.
 ע וואַרצלען שטעקן טיף, זיינע ברייטע פירות־שווערע צווייגן שפּאַנען
 ער אַלע פעלקער זיך. אונדזער גורל איז צו זיין און בלייבן וואָס מיר זיינען.

ישטאָ פאַר אונדז, אין אַלע פיר דימענזיעס, קיין אַרט, קיין צייט קיין אַנדערע,
 טער קיין לבנות נישט און אונטער קיין שום זונען.
 ישן אַלע פעלקער פון דער ערד במזיד האַט אונדז גאַט אַ וואַרף געטאַן, פאַרלוירן ;
 ישן אַלע פעלקער פון דער ערד האַט בשוגג אונדזער גורל אונדז געפונען.

יידיש פאָלק, איך גלויב אין דיין שליחות, כאָטש מיינע ציינער קריצן שאַרף פון וויי און צום הימל בייַן זיך די פויסטן. קיין אויסוועג איז נישטאָ. ס'איז מיטן ים. לאָמיר אַנכאַפן דעם רודער און פירן שטאַרקער אונדזער שיף אין דעם וועלט־שטורעם צעברויזטן.

אָט איז דיין שליחות, יידיש פאָלק: אין אַ וועלט פון קראַנקע בעד־עבירהניקעס, מיט תאוהדיק הייס־בלויע אויגן, איינגעטונקט אין בלוטיק־רויטע ווייסלעך, צו שרייען שמע אינאיינעם פאָרט, אינאיינעם פאָרט, און דערהערן מוז דער זינדער; דיין שליחות, יידיש פאָלק, איז דער וועלטס געוויסן אויפצוטרייסלעך.

פונקט ווי גאָט־וואָרט אייביק דיין שליחות — אייביק בלוט־באָד איז געווען דיין גורל. נישט אַנדערש נאָר אזוי צום יובל פון די יובלען גייט די וועלט. און כאָטש איין מאָל אין אַיעדן וועלט־יאָרהונדערט האָט זי זיך געמוזט אין שטראַם פון דיינע בלוטן — פאָלק מיינס — טובלעך.

וואָזשע נוצט עס אָט דעם גורל ווי אַ שווערן שטיין אין האַרץ צו טראָגן, אַ שטיין פון טענה און נישט־גלויבן? בעסער שוין אים ווי אַ פליגל־פאָר אויף דער נשמה לאָזן וואַקסן און אויף זיי צו אַלע העכסטע הייכן — פאָלק מיט זיך און זיך מיט פאָלק — דערהויבן.

און דער עיקר אין דעם איצטיקן יאָרהונדערט, קעגן וועלכן ווי אַ קינדער־שפיל עס זענען, וויי אונדז, אַלטע אינקוויזיציע־פיינען; די גזירות ת"ח ות"ט, די אַכציקער פאָגראַמען, קישיניעוו, און אויך די כוואַליעס יידיש בלוט אין אַכצן־ניינצן אין אוקראַינע.

און דעריבער איז אַן אויסוועג נאָר אַן איינציקער פאָרבליבן: אינעם גאָס פון בלוט, דעם גרעסטן, זאָט פון האָט, דעם הייסטן, אויפצוהויבן ס'האַרץ צום הימל, דעם געדאַנק צו אַלדי שטערן און מיט אָט דעם גלויבן זיך צו טרייסטן:

אַז נאָך יאָרן אַלע, אַלע דריי־פיר טויזנט, מיט אַ גואַלדריס מיט אַ שרעקלעכן און אומגעריכטן האָט אין אַכט־און־פופציקסטן יאָרהונדערט, אונדזער יידישן, במזיד ווידער, גאָט דערפילט די שליחות און צו'ן אַ סוף דערפירט די יידישע געשיכטע.

צו'ן אַ סוף אַ גוטן אין דעם ים פון בלוטן, וואָס אונדזער פאָלק האָט איצט פאָרלוירן — און אַז דאָס בלוט פאָרגיסן האָט געמוזט די וועלטן־מאַמע, ווייז דעם מענטש דעם נייעם אַנדערש האָט זי נישט געקענט געבוירן.

ש פאָלק, געענדיקט האָט דיין לייד זיך און אויך דיין שליחות!
ע אויגן זענען שוין ביים פעלקער־טיש דיין בלויע קרוין, דאָס גאַלדן־בלויע בליצן —
מינע פויסטן עפענען זיך האָפנונגס־פולע,
די ציינער הערן אויף צו קריצן.

נאָך נישט, ייד, טאַרסט נאָך נישט די פויסטן עפענען,
ז העלפן נאָך די גוטע פון דער וועלט צו פירן זייערע שאַרפע וואַפן,
וואונדעט איז דער אַנטי־ייד, דער גרעסטער און דער לעצטער,
נאָך די פויסט נישט — ווייל פאַרוואונדעט איז ער נאָר, זיין האַרץ נאָך נישט געטראָפן.

ר ווען דאָס האַרץ פון אַנטי־ייד, דער לעצטער חיה אין אַ צלם־אָדם,
ז צעריסן זיין, און אין שאוּף צוריקגעפלאָסן זיינע בלוטן, זיינע סמען;
אַלט וועל'מיר אַלע, אַלע אויספירן דעם נביאס ווערטער,
די וואָפן פון דער וועלט, ווי איבעריקע חפצים פון די וועלטן ראַמען.

שטיל, ווי תפילה טיף אין האַרץ, וועט אין אונדז קלינגען: מיט יאָרן טויזנטער צוריק
אונדז גאָט געשיקט און געוועזן זיינען מיר געטרייער שליח;
אַן איז דאָס שליחות איצט — גאָטס שליח איז מגולגל
זיין לעצטן גילגול שוין — ער איז משיח.

:: :: ::

ז אייך צונויף מינע חברים, אַלע, אַלע אינאיינעם,
ז דיכטער יידישע, קומט לעבעדיקע, און תחית שטייט אויך אויף, איר טויטע,
ז זיך צונויף, מינע חברים, און העלפט מיר אַלע וויינען
רן לעצטע נאָך די אַלע יאָרן וויסטע, טרערן בלוטיקע, רובינען רויטע.

ז אייך צונויף, מינע חברים, פון אַלע וועלט־עקן,
גרויסע און איר וועלט־באַרימטע און אויך איר, איר אומבאַקאַנטע;
יר אויסוויינען די טרערן בלוטיקע און רויטע קודם,
לאַמיר שפעטער וויינען טרערן ליכטיקע און קלאַרע ווי פערל און ברייאַנטן.

רן פול בטחון אין אַ שטוב — דרייפערטל אויסגעשטאַרבן,
רן פול מיט שטאַלץ און פרייד פון דערגאַנגענער שליחות,
ז — דיכטערס יידישע — אַלע, אַלע אינאיינעם —
אַט די טרערן וועלן מיר אויסזעצן ווי מיט ברייאַנטן אַ פאַר נייע לחות.

וַאָס ערשטע וואָרט אין אַט די נייע לחות — לעצטע לחות,
בלוט אין יידישן געוואַשן און געלייטערט,
אויך אַנכי זיין. נאָר — נישט יהוה —
וועט דאָרט זיין דאָס וואָרט, דאָס צווייטע.

א נאכט און א טאג

פון דעם מערב וויען, ווירבלען, וואיען וויכערס
און זיי טרייבן שווארצע שטראמען קאלטע נאכט אין גאס.
קלינגט און ליארעמט א מעטאלענער, א גרויסער פאס,
וואס צעקוילערט זיך אלץ ביזער, שטארקער, גיכער
איבער שטיין פון ברוק און קלאפט אי פרעך אי זיכער.
ס'איז דעם ווינטערס ווינטן-רוף. מיט שיפנדיקן האס
יאגט ער אין דער שטאט אריין געהיימע שדים,
און צעשיקט זיי איבער קעלער, איבער בוידעם.

און די שווארצע שעלמעס, שטנס, שדים, רוחות
נעמען איין די שטאט און טרייסלען זי ווי ערב-סוף.
א געפאנגענער פאלט אין די הענט צו זיי מיין שלאף.
איך אליין ליג צווישן האסערס, העצערס, פלזכערס.
שליידער זיך אין חושכדיקע זאווערוכעס
אין מיין בעט, וואס איז קיין בעט נישט גאר א ביזע שטראף.
און די האסערס שיפן, און די העצערס סטראשן,
און די פלזכערס גיסן סם פון גרויסע פלאשן.

פלוצלינג זע איך זיצן קעגן מיר געמיטלעך
א גאנץ פרעמדן מאנסביל, וואס באטראכט מיך איינגעשפארט.
זיינע אויגן — בלויער שטאף און ביז צו ווייטיק הארט,
און זיין מויל — צוויי ציניש אויסגעקרימטע ריטלעך
מיט אראפגעלאזטע ווינקעלעך, וואס איטלעך
האט געקאנט אמאל זיין ווייך און חנעוודיק און צארט.
אין זיין האנט אן אנגעשטעלט עלעקטריש לעמפל,
זוי געגרייט זיך אפדרוקן אויף מיר א סטעמפל.

כ'קוק אויף אים דערשראָקן, כ'קוק אויף אים מיט שטוינונג,
און וואָס מער איך זע אים זיצן אויפן בעט ביים ראַנד,
כאַפּ איך זיך, אַז אייגנטלעך איז ער מיר לאַנג באַקאַנט.
אַבער וואו געזען אים? און אין וועמעס וואוינונג?
אין וואָס ברענגט ער? מערער שטראָף און אַנגסט אָן שווינונג,
מיט זיין אומגעריכטן קום אין שעה פון שרעק און שאַנד?
קוקן מיר זיך ביידע אָן, און צו מיין חידוש
נעמט ער רעדן אויף דעם סאַמע נייסטן יידיש:

„זיכער קענען מיר זיך, כ'בין מיט דיר דאָך שטענדיק,
כ'מאָך אַן אַנשטעל בלויז, אַז כ'בין מכלומרשט נישט פאַראַן.
דו — דו שפּילסט מיין שפּיל, ווי ס'פּאַסט פאַר אַ מאַדערנעם מאַן.
מאַכסט זיך, אַז דו זעסט נישט, כאַטש ביי יעדער ווענדונג,
פון דיין מוח קום איך טונקל, קום איך בלענדיק,
בין מיט דיר ווי איצטער, האַלט מיט דיר כסדר שפּאַן.
ס'נערט די נאַכט מיין שטאַרקייט, דו — דעם פּחדס קעסטקיגד,
דיין נישט שפּאַפּן איז מיין שפּייכלער, איז מיין פעסטונג.

שפּאַפּן איז אַ שפּאַכט פאַר דיר, און היינט אוודאי.
קאָן איך שמועסן מיט דיר געמיטלעך, וויזאָוי,
ווי אַ גלייכער אורח פון אַ חשובן נישט־הי.
ווער עס קאָן נישט שפּאַפּן, איז זיך דאָך מתוודה,
אַז אַן אַנשטעל איז זיין וואַכיקע בראַוואַדע — — —
וועסטו איצט קיין שוץ נישט האַבן קעגן מיר סיירוי.
קאַנסט נישט שפּאַפּן, לאַמיר אָפּן, פּראַסט און מוטיק,
רעדן וועגן דעם, וואָס תוכיק, טיף און בלוטיק.

כ'האַב זיך קוים געווערט, און כאַטש גאַר היפש צעטומלט,
האַב איך קלאַר געזען ווי ס'גייט אַ מעסערס שאַרפּער שניט
און צעשניידט די פּאַנצערס, וואָס איך האַב פאַר זיך געשמידט
היינט, און נעכטן־אייערנעכטן, און אַנומלט.
„נאָך נישט איצט“, האַב איך בקשהדיק געמומלט,
און געפּילט מיין שפּאַפּקייט, מיין אַנטוואַפּנט הויל געמיט.
ער — — ער איז געגאַנגען, ווי אַ דאַרשטיק מעסער,
און געשניטן פּאַנצערס, און געעפּנט שפּעסער.

עס האָט לאַנג גערעדט, מיין נאַכטיקער באַפעלער, און פון זיינע ווערטער, פון זיין הענקערישן בליק, איז מיר אויפן קאָפּ געפאַלן בראַכוואַרג, שטיק נאָך שטיק, באַלד און כ'בין געווען ווי אין אַ טוכלען קעלער, וואו ס'האָט איינער נאָך דעם צווייטן, ווידער, שנעלער, זיך געיאָוועט עפעס אַ צעהויקערטער אַנטיק, מיר אַ צונג געשטעקט, און מיר אריינגעזשומעט סתם אַ גראַבקיט — — צו מיין שאַנד און טיפסטן אומעט.

אין דעם בראַכוואַרג, צווישן כל המיני ברעקלעך האָב איך גיך דערקענט דעם יושר אָן שום רוקן־לענד; מענטשלעכקייט — — אַ חוֹלָה נופֿל מיט געליימטע הענט; אמת מיט פאַרמאַכטע, קראַנקע אויגן־דעקלעך; היינט רחמנות — — גאָר אַ חורבה, מיאוס און שרעקלעך. פּרעך, ווי אַ מכשפה, האָט זי זיך צו מיר געווענדט, און געקוויטשעט און געקליכעט: גישטיק, גישטיק, ס'האָט רחמנות קיינעם גישט געקאַסט קיין פּרישטיק!

כ'האָב געזען די פּריינטשאַפּט איינגעדרייט אין דרייען, ס'ערשטע קווינטל מאַנונג האָט געמאַכט זי דין און דאַר; אַשיק אויסגעברענט, האָט ליבע זיך גערייצט וואוּלגאַר; ס'ציט דיך, ציט, צו מיינע שאַרפע נאַשערייען; כ'האָב געזען דאָס פּאַלק, געהערט די פּאַלקס־אידיע שרייען (ס'האָט דאָס קול געכריפעט ווייט, אַמאַליק און ביזאַר); טויטע הענט דיך וויגן, ליוליען דיך צום דרימל, ביזט אַ קנעכט פון לאַנגע נעכטנס און פון שימל.

כ'האָב געטראַכט מיט תּלִיה־שפּאַס: איך בין ווי תּרח, וואָס אברם האָט זיינע געטער ווי נאָך ריי צעהאַקט. אָבער וואו מיין נייער גלויבן? וואו מיין נייער פּאַקט מיט די הימלען אמתע? וואָס בין, וואָס ווער איך? מיר איז שווערער, ביטערער גאָר אָן אַן ערד. מיין געניטער אורח האָט געלאַכט, מיט צונג געקנאַקט, און אויף מיר, מיט וויד־משוגענער הנאה, נאָך געוואָרפן שטיקער בליי אין האַגלען גראַע:

„וואָרט און זיינע סודות, כישוף פון די קלאַנגען,
אויסלייזן, ס'פאַרבאַרגענע, פאַרגראַבענע געמיט
דורך דעם ניגון פון דעם וואָרט, פון ריטעמדיקן ליד — — —
אין אַט דעם דיין זין פון לעבן; דאָס די שטאַנגען
פון דיין וואַכער וואָר און חלומדיק פאַרלאַנגען;
אמת, פאַר דיין וועלט איז דאָס די פרי און דער צווייט ?
נאָר דער צווייט ווערט אַלטער שניי אויף בענקשאַפט יונגער,
און די פרי רייצט בלויז אַן אַ נייעם הונגער.

טראַכטסט פון אייביקייט ? באַטראַכט איר תוך און פאַרעם:
ווען דו וועסט אַליין שוין מער נישט הערן, מער נישט זען,
דיין הנאָה בלויז אַ סומנער, ליידיקער „געווען“ — —
וועט זיך יאָוון אַ באַברילטער ביכער-וואַרעם
און וועט טאַפן, שנאַפן צווישן נעמען-קברים,
און אַ זאָג טאָן: „ס'אַראַ הם... הם... און כמעט פאַרזען!“
דאָן זיין זאָג פאַרשרייבן ריכטיק אין די ביכער.
און אַט דאָס איז ערשט אַן אפשר, ווייט נישט זיכער.

ס'וואָרט געווען אַן אפשר און אַ ספק-מויער,
ווען זאָסט אויסשלאַיפן דיין רייפן, אַנדערשדיקן פערז
אין אַ גויאיש לשון, לשון פון דעם אוניווערו.
אַבער יידיש — — שליפסט אַריין מיט זוי און טרויער
העכסטנס פינף מגינים לייט אַ סוד אין אויער,
און פאַר פיר ביזטו אַן עקשן און אויך היפש פערווערו.
ס'קרייט אַ האַן אין כלומרשט גאַדענע מרחקים — — —
נישט פאַר דיר און פאַר דיין וואָרן ממעמקים!“

נישט פאַר דיר — — — עס האָט דער זאָג געקלונגען ביטער,
ס'האָט דער זאָג געעגבערט אין מיין מוח מעשה שפרוך,
ווי אַ סודותדיקער, שרעקנדיקער שוואַרצער פלוצ.
עס באַלויבט אַזוי די שלאַנג פון דעם געוויטער,
דער צעפלאַמטער בליץ, מיט פייערדיקן ציטער
ס'פינצטערניש פון תהום און לייענסט אין אַן אַפן בוך.
די דריי ווערטער האַבן מיט אַ שוידער-פייער,
מיך געברייט און דורכגעטמען אומגעהייער.

נישט פאַר דיר . . . פון יענע טעג די ווייטע, ליבע,
ווען מיין טאַטע האָט געפירט מיך צערטלעך ביי זיין האַנט,
און געמאַכט אַזויפיל רעטענישן קלאַר, באַקאַנט,
האַב איך קיינמאַל נישט געקאַנט פאַרשטיין די סיבה
פון דעם אומגעלייזטן רעטעניש — אַכיבע
ס'איז קיין רעטעניש, נאָר פאַטום, אייזן-האַרטע וואַנט.
איך און נישט-דערגרייכונג — אַ באַשערטער צוויילינג,
הינטער מאַסקעס לויפט אַוועק פון מיר דערפילונג.

און די מאַסקעס — כמורער, קאַלטער חוּק,
זיי באַצווינגען, שטויסן אויף די שמאַלטע שטעגן נאָר.
שיקזאַל! ס'איז כאַראַקטער, זאַגט דער חכם פרויד גאַנץ קלאַר.
זיי נישט ווינט-אין-פעלדיק, זיי דו שטוביק, הויזיק,
זיי געלאַסן, אויסגערעכנט, נישט צו-ברויזיק,
און פאַרגעס אויך נישט די הינער-פליגל פון הומאַר.
איז גערעכט דער דאַקטאָר פרויד? איך ווייס אַלץ מינער.
כ'ווייס געוויס: איך בין פאַרלירער, נישט געווינער.

נישט פאַר דיר . . . וואָס שטופט מיך מעשה גראַדע ווירע
נאָר אַהין, וואו דורכפאַל, אומבאַקליידט און אומבאַשוכט,
שוויצט און שלעפט זיך, זוכנדיק די הויכע, העכסטע פרוכט? . . .
בלויז וואו אומעט הויזט מאַנק צוויי-דריי אירע,
וואו ס'איז איינער אי די מאַסע, אי דער פירער,
וואו דער עלנט ברומט פון אוממאַכט און פון שלאַפקייט פלוכט,
וואו אַליינקייט בויט פון גאַרנישט אויס איר אַרקע —
דאַרטן איז מיין זאַמלפלאַץ, מיין אַפרו און מיין קרקע.

נישט פאַר דיר — איך האָב געהערט עס העכער, העלער,
זאַלפּ נאָך זאַלפּ ווי פון אַן אויטאָמאַטישן פיסטויף,
און עס איז געקומען נאָענט, פון מיין אייגן מויל.
וואָרעם כ'בין שוין נישט געווען אין קיין שום קעלער,
נאָר אין בעט ביי מיר. — און אַ פאַרצערטער, געלער,
האַט אַ נייער מאַרגן מיך געוועקט ווי דורך אַ קנויף,
און געהערט מיין שרייען און מיין הויכע טענה.
יענער צווייטער — טיף אין טיפענישן מיינע.

אויפגעגאנגען איז אַ טאָג אַ שווערער חוּלה,
אויפגעגאנגען איז אַ טאָג אַ גאַנצענער שפיטאַל.
מיינע גלידער זענען אין אַן אויסטערלישער צאָל
וויילד געווען צעוואָרפן, אויסגעשרויפטע, פוילע.
בלויז געוואוינהייט, אַ מעכאַנישע און הוילע,
האַט געקאָנט זיי אויפקלייבן, אי דאָס נישט מיטאַמאַל.
נישט צו וויסן וואָס און ווען, אויף וועלכע פלאַגן,
האַב איך זיך געשטעלט דעם נייעם טאָג באַטאַגן.

כ'בין אַרויס, עס הייסט דער טאָג, דער צייט-באַטאַנער,
האַט אַרויסגעטריבן מיך מיט זיין צעגעפֿטן לייכט,
און עס האָט געהאַט אַ נאַמען : אַרבעט, טואונג, פליכט.
(יעדער טאָג איז נייער, שטרענגער חובות-מאַנער,
טרייסט דאָס געוויסן, טרייסט פרום דעם האַנער ;
יעדער טאָג — אַ פראַקוראַר אין פיינטלעכן געריכט).
אַבער דאָס מאַל האָבן מיך די פיס געפירט צום האַדסאָן,
סהאַט געצויגן שטאַרק אויף אים צו קוקן, גלאַצן.

נאָר דער טייך איז קאַלט געלעגן אין געלעגער
פון די ברעגעס — ווי מיין טעמפ און האַפנונגסלאָז געמיט.
און דער טייך איז גראַ געלעגן, גראַ און וויסט און איינגעשמידט,
ווי מיין רעיון, אַלץ אַן איינגעשפאַרטער פרעגער.
און דער טייך איז שטייל געלעגן, ווי אַ לאַנגער קלעגער,
וואָס פון זיך און פון זיין קלאַגן איז פאַרמאַטערט, מיך.
און דער טייך איז שווער געלעגן, אינוואַלידיש.
און געקוקט צוריק, געגלאַצט אויף מיר — אַן הידוש.

כ'וואָלט אַיין קיין ענטפער זיכער נישט געפונען,
ווען מען זאָל מיר פרעגן, צי איך האָב געזוכט אַ טרייסט,
ביי דעם טייך, וואָס דווקא היינט האָט ער געקוקט אַזוי פאַרגלייזט,
און איז טעמפ אַזוי און אומפריינטלעך גערונען.
נאָר ביים מענטש וואָלט איך נאָך ווינציקער געוואונען :
יעדער נויטוויי בלייבט ביים מענטש אַן ענטפער, נישט געלייזט.
די פאַרצווייפלאַנג, די פאַרגליווערטע און שווערע,
זוכט ביי קרעפטן ווייטע, נישט פון מענטשן-ספערע.

גלייבט מיר : טייכן קאנען רעדן, און פיל קלערער,
ווי דאס מענטשן-פאָלק. זיי זענען קלוג, זיי זענען אַלט,
אַט די שפיגלען פון אַן איבערמענטשליכער געוואָלט.
וויפיל האָבן זיי געזען שוין בויער, שטערער,
זיי — די ערשטע מענטשן-פירער, מענטשן-דערער !
וואָס זשע ליגט דער האַדסאַן איצט אַזוי גוֹנִיש קאַט ?
כ'בין געשטאַנען מיט אַ גאַנצן האַרב פאַרוואַסן,
כ'בין געשטאַנען מיט אַ האַרבן באַרג פאַרדראַסן.

פּלוצים האָט דער גרויער, גרויסאַרטיקער פעפּער
דורכגעריסן ס'שווייגן פון זיין גליווערדיקן גאַס,
און אַרויסגעבורטשעט מיט זיין אייגענעם פאַרדראַס :
„קלאַר, מיין ליבער, אַז דו ביסט אַ שלעכטער שלעפּער,
און דאָס אַרט גאָר ווינציק אונדזער אַלעמענס באַשעפּער.
אַבער : גלויבן דאַרף מען, אויך ווען ס'איז נישטאַ צו-וואָס ;
זוכן איז נאָך אַלץ דער שליפּער פון געפינען ;
זין אַנטפלעקט זיך אין דעם ווילן צו באַזינען.

נו, געוויס, ס'האָט פון די ווייטע הייכן ענדלעך
דורכגעשפּאַרט זיך אַ געלייטערט, וואַרעם שטיקל זון.
אויפן טייך האָט ווייס אַ היפּ געטאַן אַ זילבער-הון,
און אַרום איר — זילבער-הינדלעך, זילבער-הענדלעך,
זילבער-זערנעס . . . זילבער, זילבער, זילבער-רענדלעך —
און דער קלוגער טייך האָט ממש אַנגעקוואַלן דערפון.
ווייס האָט מיך אַרומגענומען זילבער-צויבער :
אויך אפילו אַן אַ וואָס — נאָר פאַרט אַ גלויבער !

לידער

איך

כ'גיי מיין טאטנס שטילן דרך,
ארעם, פשוט און אן קיינעם.
כ'ווייס אליין ניט — פונדערווייטנס
האלטן זיך פון מיר די שכנים.

ווען ניט ווען טוט ווער א שמייכל:
א גוטמארגן, א גוטנאונט.
ווער ווי איך נאך דארף א חבר,
צוגיין נאענט, נאענט, נאענט.

אזא קינדערש-טונקלע מורא
נעמט מיך תמיד דא ארומעט
פאר מיין עלנט, פאר מיין שאטן,
פאר מיין וואנט און פאר מיין אומעט.

מיט אן איינציק ווארט א ווארעמס
וואלט מיר אזוי גוט געווארן.
אפשר גאר זיך אויפגעהויבן
און פון דאנען אוועקגעפארן.

קום איך אין א שטאט אן אנדערער,
אנדערע גאסן, אנדערע שטיבער,
ווי איך וואלט א שווארצן גרענעץ
צו א ליכטיק לאנד אריבער.

און איך לאז אינגאנצן אנדערש
צו די מענטשן זיך דערקענען.
אלע זיינען מיר געפעלן
וואס זיי זענען, ווי זיי זענען.

און געפרואווט לויט זייער מנהג
זיך צו פירן און צו האַנדלען
אפשר פּראַווון אַלטן מול —
האַנדלען ראָזשינקעס מיט מאַנדלען.

מיטן קליינעם ביסל פּדיון
ווי עס איז זיך צו דערהאַלטן.
וויפל דאַרף אַ מענטש אַ מידער ?
וויפל דאַרף אַ ייד אַן אַלטער ?

קומט אַריין צו מיר אַ שכן,
אויך אַזאַ מין מענטש אַ מידער,
זיצן מיר ביים טיר אין אַוונט, —
אַרעמע צוויי אַלטע ברידער.

ער דערציילט מיר זיינע ניסים,
און דערנאָך דערצייל איך מיינע.
ביט ער האָט עפעס צו מענטשן,
ביט איך האָב צו גאָט קיין טענה.

וואָס עס האָט מיט אונדז געטראָפּן,
האַט דאָך שוין סיווי געטראָפּן.
לויב צו גאָט אין אונדזער אַלטקייט,
האַלטן נאָך די אויגן אָפּן.

קליינע קעלישאַקלעך בלויז,
נו, לחיים און צום לעבן.
זאָל גאָט געבן, — זאָל ער געבן
וואָס ער וועט שוין דאַרטן געבן,

וועלן מיר דאָס שוין דערטראָגן
מיט דער גאַנצער משא יאָרן.
אפשר וועט אַ פּור זיך ווייזן
ס'לעצטע שטיקל וועג דערפאַרן.

און ביים גרינעם, שטילן בערגל
וועט ער אונדז אַרונטערלאָזן,
איידער ס'ווערן געל אינגאַנצן
דאַרט די בעטער און די גראָזן.

וואו פאָרט אַ ייד ?

וואו פאָרט אַ ייד ? אינערגעץ ניט
און אומעטום און — קיין ארץ-ישראל.
אַ געשלעג אויפן בלוטיקן וועלט-יאָריד
און קוים זיך געראַטעוועט מיט אויג און קול.

זיך אַרומגעקוקט : וואו איז מיין קינד ?
דריי פרעמדע יידן מיט בערד צעפליקטע,
דערשראָקענע לייבער, אין די אויגן ווינט,
מיט זיך און ערד און הימל צעקריגטע.

פאָרוואָס און פאָרווען ? מיר קוקן זיך אָן,
מיר קוקן זיך אָן און קוקן זיך איבער,
און דער ווינט אַרום — אַ לידיקע פּאָן,
און דאָרט דאָס שטיקל וואָלה, די עלטערע שטיבער —

דאָרט וואוינען מענטשן, גויים מסתם,
און דאָרט פון יענער זייט — פוסטע פעלדער .
אויפן גומען שטומען שוואַרצע ווערטער סם
אַ קללה פאָר גאָט און אַלע וועלטן.

זאָגט איינער פון אונדז : נו, נו, אַ וועלט
און מיר זיינען, הייסט עס, די לעצטע געבליבן.
איז וואָס וועלן מיר טאָן אין ווינט און אין פעלד,
אַן גאָט און אַן אייגענע, אַן ווענט, אַן שטיבער.

זאָגט אַ צווייטער מיט אַ ביסל אַ גאַנצערער באַרד,
מיט אַ קלאַרן קול און העכערע ווערטער :
גאָט ברוך הוא לעבט נאָך אַפילו דאָרט
וואו ער איז אַ פאַרחוזקטער און אַ פאַרשוועכטער.

און דאָ אַוודאי, זעט דאָס קליינע גראָז,
אַ טראָפּן ראָסע און ס'איז זיך מחיה.
און אונדז קאָן נאָך אויך דאָ געשען אַ נס
מען טאָר נישט פאַרוואַרפּן דעם קאַפּ : מאין ?

און מיט יענע דאָרט ? — דער ייד לאַזט אַראָפּ
די אַקסל און עס הענגען אים די הענט אַרונטער.
אַזא שווערער, אַלטער, פאַראַרעמטער קאַפּ
און ס'האַרץ ברעכט צונויף און יינגלט : וואונדער !

און איך — זאָג גאַרנישט. איך טראַכט נאָר שטום :
אויב ס'האָט אונדז די וועלט אַרויסגעוואָרפֿן
פֿון איר גרויסער שטוב און פֿון אומעטום,
ווייס איך אַליין ניט וואָס מיר ווילן דאַרפֿן

מיט עטלעכע יידן אינמיטן אַ וועג
וואָס שרעקן זיך ווען מיר זעען שטיבער פֿונווייטן,
און פֿאַרקוקן אַזוי זיך צום הימלישן ברעג,
פֿונוואָנען משיח דאַרף קומען צורייטן.

אַוודאי דאַרף ער, ער דאַרף און ער וועט
און וועט דאָס ברעקעלע שאַרית דערלייזן.
און איידער ס'וועט ווערן טונקל און שפעט
וועט ער, אָן מורא, צו אונדז זיך באַווייזן —

שלאַפֿט . . . שלאַפֿט . . .

שלאַפֿט, מאַמעס, שלאַפֿט, טאַטעס, שלאַפֿט קינדער
אין דעם וויסטן צעוואַלגערטן פעלד.
כ'וועל זיין אייער-בעטלער דער בלינדער,
אייער וויגליד זינגען איבער דער וועלט.

כ'וועל זיך איינבעטן וואו א געלעגער
אין אַ פרעמדן, פֿאַרוואַרפענעם העק.
כ'וועל זיך אויסלערנען פֿון האַרבסטיקן רעגן
זיין ניגון אויפֿן פֿאַרלאַשענעם וועג.

איך וועל וועלן אייער אַנגסט אין זיך טראַגן
און זיך אַפֿבינדן פֿון אייגן און נאַנט.
און באַגעגענען די ליידיקע וואַגנס
וואָס פֿאַרן צו אַ טויטן האַריזאָנט.

און געבויגענער, שאַטנדיקער, קלענער,
זאָל איך ווערן דורך די טעג, דורך די נעכט.
אינעם דמיון דער קריי פֿון הענער
וואָס איך האָב ביי אַ שטוב ווען געהערט.

און אַ רוף פֿון מאַמעס ביי די טירן
צו די קינדער אויף אַ לעבעדיקער גאַס.

און זיך-לעשנדיקע בלוטיקע קאלירן
פון סוף זומער אונטער כמורנעם אָש.

אַט די שטאַרבנדיקע וועלט וועט זיך טוליען
צו מיין אינפאלנדיק האַרץ מיט געוויין.
און כ'וועל זען קאַלטע, ליידיקע שולן
און שאַטנס קומען אַהין צוגיין.

און זיי שטעלן זיך אויס ביי די שטענדערס
און וויגן זיך אָפּ אַ פאַר שעה.
זאָגן קדיש נאָך אַ ליכטיקער לעגענדע
וואָס איז שוין אויף דער וועלט נישטאַ.

און די וואָר וואָס נאָך איר איז געבליבן
פינצטערניש גרוי אויף די טויט־פייכטע ווענט.
קרומע צייכנס אויף די שויבן פאַרשריבן
מיט די שטעקלדיקע פינגער פון די הענט.

נאָר אַ הונט אָן אַלטער, צעפאַטלט
דרייט זיך אום אין די גאַסן אַליין.
און די גאַסן שטייען ליידיק און בטל
ווי מצבות נאָך זיך אַליין.

יידיש אין ניו-יאָרק

מיט אונדז האַלט עס אַזוי דאָ, ברידער,
מיר זינגען אפשר די לעצטע לידער.
מיר פראַווען כישוף, מיר צויבערן חידוש
מיט אונדזער שיינער שפּההלע יידיש.

זי ווערט פון טאָג צו טאָג אַלץ שענער,
און אידעלער, און דינער, קלענער.
אַ פּריצהלע, אַ פּרינצעסן, ממש,
אין איר אַרעם פּאַלאַצל אין די דלד אמות.

מיר נעמען זי איבער ניו-יאָרק שפּאַצירן,
זיך אַנשפּיגלען אין בראַדווייער קאַלירן —
די נאַכט איז אַ ווילדע פייערדיקע פּאַווע,
לייב און פאַרפּום און שיכורע קאַווע.

און די שמועסן וואָס מיר טוען מיט איר דאָ פירן
וועגן אַן אַלטער וועלט, אַרעמעלייט אויף טירן,
אליהו הנביא און קינדערשער גלויבן
צלמים זינגען אין זון און זילבערנע טויבן.

זי טוליעט זיך ציטערדיק אין אונדזער אַרעם:
געדענקסטו דאָס בית-עולמל מיט די פרומע קברים?
אויפן בערגל אַרויף דעם צדיקס שטיבל?
אַזע ווענט מיט תהילים-פסוקים פאַרשריבן —

פאַרקריצט מיט שוואַרצן טינט מיט פראַסטן
און אַרום און אַרום דערוואַרעמט מיט גראַזן,
און אויך אויפן שוואַרצן דעכל פונאויבן
קומען צופליען מוטערפערלדיקע טויבן,

און שפילן זיך אַפּט, און פליען אַרומעט,
אַזאַ מילדע שלוּוה, אַזאַ גוטער אומעט.
מיר פלעגן אַמאַל דאָרטן געלבליםלעך קלייבן, —
מען דאַרף דאָס לזכר עולם פאַרשרייבן.

איטלעך קלייניקייט איז כדאי צו פאַרהיטן.
דער ים האָט ווי אַ מעסער אונדז אַפגעשניטן,
און שיפן ווילן אונדז צוריק נישט ברענגען
טאָ לאַמיר אַ קליין ביסל קלייניקייט געדענקען.

געדענקען, געדענקען ביז צו ערב שטאַרבן
די דינע אוואָרן מיט פאַרכישופטע פאַרבן,
פאַרדרימלטע רויטן, פאַרהימלטע ווייטן
און פרידלעכער יונגוואַלד פון ביידע זייטן.

אַזוי גייען מיר אַרונטער אין אַ הינטערגעגנט,
בראָדוויי האָט איר פייערליכט שוין אַפגערעגנט.
אין אַ קליין רעסטאַראַנדל, געסלדיק-פאַרגעסן
מיין יידיש, מיין שפּחהלע, מיין שפּרהלע, פרינצעסין.

אַ גלעזל אַלטוויין און אַ ביטערלעך קיכל,
אַ שיקסע מיט אַן אוקרייניש בלימענדיק טיכל
דעראַנגט צום טיש און שמייכלט באַקענטלעך,
אוקריינישע אוואָרן אויף די טונקעלע ווענטלעך.

דו ביסט דאָ געווען ...

דו ביסט דאָ געווען,
און דו האָסט דאָ פאַרקריצט
אויף די טאָולען פון די וואַכיקע טעג
דיינע יום־טובדיקע ווערטער.
איצט קומען מיר אַלע אין דער שעה
פון געהויקערטן אַנגסט
און טרינקען מיט דורשטיקע אויגן
דאָס גענאָד פון דיין טרייסטנדיק קול,
און געפינען אַ מינוטיקן זכות
פאַרן טראַט פון אונדזער פוס
נאָך אַרומזיכצושלאַנדערן דאָ.
מיר רופן נישט ליגנער די צייט,
און דער קלאָרער און ליידיקער סך־הכל
פון אונדזער ביו איצטיקן גאַנג
צעשטערט אונדז נישט מערער.
ס'איז שווער און ס'ווערט שווערער,
נאָר מיר קאַנען זיך נאָך שטאַרקן
מיר שטאַרקן זיך נאָך,
אונדזער אומעטיק־שמיכלענדיקער לערער.
מיר האָבן נאָך עפעס צו טאָן דאָ.
כאַטש אונדזער שטוב, אונדזער וועלט איז צעוואַרפן
און חרוב איז די קרוין פונעם מענטשן,
און מיר שעמען זיך רעדן צו אים
מיט אַן אויפגעהויבענעם קאָפּ.
שטיבער האַלטן די דעכער אַראָפּ,
ס'איז די שעה פון סוף־גלויבן.
ס'ווערן ענגער די גאַסן פון דער וועלט,
די לייקענונג האָט זיך צעשטעלט
וואו אַ ווינקל — אויף שמירה.
ווער איז מוטיק זיך דורכשניידן שאַרף
דורכן חושך פון דער אימה.
קום! גיי מיר נאָך, ציטער ניט.
גאָט גייט נישט מיט אונדז, נאָר ציטער ניט.
זע, עס שטייען נאָך די היימישע שטיבער,

קיינער קוקט נישט דורך טיר, ניט דורך פענצטער,
 קיין קוימען באוועגט נישט מיט קיין רויכל,
 נאָר דאָס זיינען די אַלטע שטיבער.
 די שטיבער פון די אַלטע טאַטעס.
 אַ שטומע וואַנט איז אויך אַ היימוואַנט,
 אַ לאַמטערן אין אַ שכנס הויפל
 איז אויכעט אַ חבר, אַ ברודער,
 אַפילו מיט אַן אויסגעלאַשענעם חלל.
 מיר וועלן די שעה אַריבערראַנגעלען
 און ווידער דאָ בלייבן תושבים.
 מיר מוזן דאָ בלייבן, יידן,
 אויף דעם צווישן מדינה און מדינה.
 מיר מוזן דאָ בלייבן, יידן.
 אפשר וועלן מיר דערהערן אַ יידיש יינגעלע לאַכן,
 וועלן מיר פּונווייטנס נאַכמורמלען: אַמן.
 הייליק איז אַ יידיש יינגעלעס לאַכן,
 אַ יידיש יינגעלעס לויפן אינדרויסן,
 אַ יידיש יינגעלעס נישט מורא-האַבן. —
 דאָס מיינט, אַז מיר מעגן שוין אַרויסגיין
 פון אונדזערע שוואַרצע תיבהלעך
 פון אונדזערע חורבה-שטיבעלעך.
 דער פחד פון שד איז שוין אַריבער.
 לאַמיר ביי דעם איינציקן ווענטל
 וואָס איז פון אונדזער שולכל געבליבן
 זיך שטעלן דאַווענען מנחה.
 לאַמיר זיך איינטוליען אַלע אינאיינעם
 אַ מנינדל קליין-פּאַלק ישראל.
 אַ יידעלע פון אונדזער וואַרשע
 וועט זאָגן קדיש נאָך וואַרשע,
 אַ יידעלע פון אונדזער באַרדיטשעוו
 וועט זאָגן קדיש נאָך באַרדיטשעוו.
 ואַני יעקב יצחק מקאַרעץ
 וועל זאָגן עטלעכע קאַפיטלעך תהילים
 נאָך דעם אַרעמען מקום קאַרעץ,
 וואָס איך בין דאָרטן אויסגעוואַקסן,
 און בין פון דאָרט אין צייט אַנטלאָפן
 נאָר כּוואַלט וועלן צוריק אַהין לויפן

נישט קיין יינגל נאָר אַ פאַרעלטערטער ייד,
איינער פון צענטויזנט אביונים
וואָס האָט שוין אָנגעהויבן זאָגן תהילים,
אייביקן, טרויעריקן תהילים
ביים אַנטלויפן פון די פינצטערע שאַטנס
וואָס האָבן שוין געהויערט אונטערן בריק,
מיט יאָרן און יאָרן צוריק.

מיין גאָלדן יינגל

מיין גאָלדן יינגל דו,
מיין יורש,
דו קערסט זיך אָפּ פאַרפרעמדט
פון מיר, פון מינע דורות.
אין דיין קאַלטן קאַמער שטויבט
און פינצטערט מיין ירושה.
צינדסט קיינמאַל דאָרט נישט אַן
קיין ליכטל, כאַטש אַ קוק צו טאָן
וואָס מאַכט דאָס איבערבלייב
פון מיין געשטאַרבן לעבן,
פון מיין פאַרלאַשן לשון.
דו לאַזט מיין הייליק בלאַט
פאַרמעקט ווערן אינגאַנצן.
פאַרוואָס, פאַרוואָס, מיין זון,
פאַרוואָס טיילסטו נישט אָפּ
איין שעה פון דיינע וואָכן,
און גייסט אַראָפּ די טרעפּ
פון דיין פאַרהאַקטן קעלער,
און אויפן פענצטערל-שוועל,
לעבן קאַלט-פאַרשטויבטן שייבל,
אינם נידעריקן לייכטער-רעדער
צינד אַן אַ גראַדן קנויטל,
און קוק, און קוק, און זע —
ס'טיילט זיך אַרויס מיין טישל,
אויפן טישל ליגט מיין בוך,
דריי אָנגעהויבענע שורות.

מיינע לעצטע, שטילסטע ווערטער.
 מיינע ערשטע שורות ווידוי.
 און ביי דער לינקער זייט,
 אויף אַ טאָול טונקל-גריין
 איז אַרויפגעקלעפט דיין אָפּבילד.
 דו ביסט דאָרטן, מיין יינגל,
 מיט אַ קינדערש לאַכנדיק פנים,
 מיט אָפענע, העלע אויגן
 ווי אַלע גוטע יינגלעך.
 און לעבן דעם טיש — מיין שטוף,
 מיין נידעריקער, האָרטער שטול.
 דו ביסט דאָרטן, מיין יינגל,
 בעט דיין גוטער, שיינער מחשבה,
 און זי וועט מיך צוריק אָהער ברענגען.
 כּוועל אַרויסגיין פון פינצטערן ווינקל
 אין מיינע וויכע יום-טובדיקע קליידער,
 אין מיינע וויסע זילבערנע ברילן
 און וועל צו דעם טיש זיך זעצן
 און צושטעלן נאָך אַ פּאָר שורות.
 דו וועסט מיך איבערלאָזן, יינגל,
 אויף אַ קורצער ווילע, מיין יינגל,
 און דאָס שטויביקע שייבל וועט אָפּגיין
 וועט ווערן בלוי און ליכטיק.
 און די ווינקלען פון קעלער וועלן אָפּגיין,
 וועלן ווערן ווייס און ציכטיק.
 כּוועל פון אַרט זיך אויפהייבן, זיך אויפשטעלן,
 זיך איינהערן,
 און הערן אַרום זיך — לעבן!
 פון יענער זייט איינזאַמע שטיינענע
 ליכטיקן מיינע וואַרעמע חדרים,
 באַלד וועסט מיך קומען רופן,
 מיין יורש, מיין גאַלדן יינגל.

כּ'דריי אַריין דאָס וויסע קנויטל,
 לייען איבער די צוויי קליינע שורות
 און נעם איבער זיי זיך וויגן.
 ווערט ווידער פאַרשטויבט דאָס שייבל,

ווערן טונקעלער אלע פיר ווינקלען.
און וואו איז די טיר ? דער אַרויסגאַנג ?
דער וועג צו דיר, טייער יינגל ?
און כ'גיי אַ געבויגענער, טונקעלער,
אָוועק אינעם פינצטערן ווינקל.

אַ הספד

דער חשובסטער פון אונדזער ישוב איז געשטאַרבן.
מיט וואָס איז ער חשוב געווען ?
געווען פון אונדז אלע דער שטילסטער אין קול,
דער קלענסטער אין וואקס,
און דער בלייכסטער.

ביי אונדז זיינען אלע ברייטפלייציק,
הויכאַקסלדיק,
גרויסמויליק,
לאַנגאויעריק
און קנאַפֿ־טרויעריק.

אַזוי האָבן מיר אויך אונדזער גרויסשטאַט געבויט,
אַזוי אויך דעם טורעם אינמיטן, —
ברייטפלייציק,
לאַנגאויעריק
קנאַפֿ־טרויעריק.

אַזוי אונדזער מאַרק —
מיט אַ פּיסק פון אַ פּיקהאַלץ.
קלאַפט מיטן ביינערנעם שפיץ
איבערן קאַפּ פונם טאַג,
צעפּיקט אים,
צעפּליקט אים
און וואַרפט אים אָוועק צום פאַרנאַכט
אַ פאַרברודיקטן פּגל.

און ער,
אונדזער חשובסטער,

אונדזער שטילסטער, —

א נעכטיקער ברויט
אים גענוג אויף אַ גאַנצוואַך.
מיר האָבן אים ליב-געהאַט.

עס איז וואונדערלעך נאָר צו באַטראַכטן
ווי ווייניק ער עסט,
און נאָך ווינציקער שלאָפט ער.
און אונדזערע קליגערע
פלעגן פאַרנאַכט אויפן מאַרקפלאַץ דערציילן
אַז ער קאָן זיבן שפראַכן אויף אויסנווייניק,
און זיבעציק ספרים אויף אינעווייניק.
און איינס פון די גרעסטע וואונדער:
ער האָט אַזאַ שכלדיק שטעגל געפונען
וואָס פירט פון איין שפראַך צו דער צווייטער אַריבער.

פון איין שפראַך צו דער צווייטער
ליגן זיבעציק אָפּגרונטן
זיבעציק וואַסערן-ימען
און פייערן-תהומען.
נו, פירט ער זיי אַלע אַריבער
ביזקל אַרונטער צום לשון פון מוילוואַרף...
ביזקל אַרויף צו דעם לשון פון פויגל,
צום לשון פון צווייגל.

און וואונדערלעך זיינען געווען זיינע דרשות.
ער האָט אונדז געשטראַפט און געמוסרט
און — מיר האָבן אים ליב-געהאַט.
ער האָט אונדז געהייסן נישט פאַררייסן די אַקסל
און מיר האָבן אַ רגע די אַקסל אַרונטערגעבויגן.
ער האָט אונדז געלערנט נישט-פאַראייזלען די אויערן
און מיר האָבן אַ רגע די אויערן אַרונטערגעלאָזט.

און דעם מאַרק אונדזערן
האַט ער נישט ליב-געהאַט.
און מיר האָבן אים געפרעגט:
אַוואו זאָלן מיר נעמען אַן אַנדער מאַרק, לערער?
מיר ווייסן, דער מאַרק אונדזערער

תמיד א גנב, א שרייער,
נאָר מיר מוזן אים נאָכטאָן.

„ס'וועט קומען אַן אַנדערער, נאָך מיר“,
האַט ער איינמאַל מיט גוטסקייט גערעדט צו אונדז,
„ס'וועט קומען אַן אַנדערער, וועט ער אייך ווייזן
ווי אַזוי אייער מאַרק דאָ צו איינשטעלן.
מסתם נאָך נישט ראוי דאָס וואָרט פון מיין מויל,
אייך צו קאַנען אינגאַנצן מיין ווילן באַשיידן.
איר הערט מייע ווערטער און גלויבט מיר.
איר קוקט מיר מיט אַפענע, ערלעכע אויגן אַנטקעגן
און ווילט מיט מיר גיין,
און ווילט מיט מיר פליען
אַריבער די ליכטיקע ערדן און הימלען
פון וועלכע איך חלום פאַר אייך
מיט מיין ליבשאַפט.
נאָר ביז איך פאַרענדיק מיין זאַגן
פאַרלעשט זיך דער שבת,
שטייט די וואָך מיט די שטיינערנע אַקסל ביים טיר,
ביי איטלעכנס טיר-שוועל — אַ שטריק,
אַ פערד טוט אַ הירוזש פון אַ שטאַל,
אַן אייזעלע בלעקערצט,
אַ קעמל קלאַפט-אַן מיטן האַרב אַן דער וואַנט
און דער מאַרק הייבט-אויף שווער זיינע הילצערנע ברעמען
דער רשע, דער מאַרק“.

און איצט איז דער חשובסטער אונדזערער געשטאַרבן.
אויף זיין טיש איז געלעגן זיין לעצטע צוואָה.
מיר האָבן זי אַלע אַזוי ווי אַ תפילה געדייענט
און אַזוי האָט ער געשריבן:

„איך דאַנק אייך און לויב אייך
פאַרן אַלטגעבאַקן ברויטל,
פאַרן אומעטיקן דאָך
צו באַשיצן מיין קאַפּ.
פאַרן לאָזן מיר לעבן
אַ יאָר נאָך אַ יאָר און נאָך אַ יאָר,
פאַרן לאָזן מיך דורכגיין אין אייערע גאַסן,

אַזאַ איינציקער ווי איך
 צווישן אייערע שטיינער.
 איר אַלע — שטאַלץ, שטאַלץ
 און איך — אַזאַ שטילער.
 און אַז מיין באַרד איז ווייס-געוואָרן,
 האָט איר אויך מיר קיין ביזן נישט געטאַן.
 און אַז כ'האַב געבויגן צו דר'ערד זיך
 פון מידיקער, מידיקער זאָרג.
 און גענומען אַ שטעקל אין האַנט
 צו דורכגיין דעם אומהיימלעכן טומל פון מאַרק.
 האָט איר מיר אויכעט קיין ביזן נישט געטאַן.
 איך — אַן איינציקער אַזאַ
 אונטער אייער אַ סך,
 אונטער אייער ברייט און גרויס —
 בין אַריין אין אייער וועלט
 און בשלום אַרויס".

צו ע. ש.

דיין רחמים רוט אויף מידע שטיבער,
 אויף מיד-געזינדן און זיי פאַלן ניט אין.
 זיי טרינקען מיט שיכורער פרייד דיין וואַסער
 און דאַרפן נישט די פרייד פון וויין.

אויף מאַרגן סטייעט נאָך אַ קרישל
 איז — קום אין פרידן, גוטע נאַכט.
 דאָס קינד אין וויגל — אַ בלייכער שטערן,
 זיך איידל מויל האָט פון שלאָף געלאַכט.

ער זעט אין חלום די וואָר די ווייטע,
 נאָר מיר, באַטריבטע אין שווערער זאָרג,
 מיר בלאַנדזשען מיד מיט דער מחשבה
 נאָר — האַלטן זיך אין גלויבן שטאַרק.

דער צווייפל שמייכלט הינטערן רוקן
 און די פאַרצווייפלונג אין שוואַרצן קלייד
 גייט דורך פאַרנאַכט לעבן אונדזער פענצטער —
 אַ קליין לוויהלע פירט דער טויט.

און נאך אים גייען טאטע מאמע,
און א זיידעלע ביי דר'ערד די-קליין,
טרעט מיט א שווערן, אַלטן שטעקן
און בלייבט אַ ווייל דער לעצטער שטיין.

רוט אַפ אַ רגע און גייט ווייטער,
דאָס שוואַרצע היטל שווערט אויף זיין קאַפּ.
און ס'ציט די קליינינקע לוויה
צום הינטערגעסל באַרג-אַראָפּ.

דו נעמסט אַוועק מיך פונעם פענצטער,
און עפעס רעדסטו האַלבע רייד.
און עפעס ווערט מיר אַזוי אומעטיק —
ווי לאַנג און טונקל ס'איז דיין קלייד.

געשאַנק

אַ ליכט פון זילבערדיקער קלאַרקייט —
אַ קרוין איבער מיין מידן קאַפּ.
אַ ווייסע טויב אַ שטילע וואַרקעט
די עלטער פון איר רו אַראָפּ.

ניט וואויל איז נאָר די מיט-געבויענע
מיט משאס לייד אויף זיך ווי שטיין.
די בלינדקייט קריכט זיי אין די אויגן,
פאַרשטופט זיי אין דער עלטער קליין.

און אויסגעדראַשן פון די יאָרן
ווי ליידיק שטרוי אין קאַלטן פעלד.
און אַז דו שיקסט אַ טאַג אַ קלאָרן
צום פענצטערל פון זייער געצעלט,

ווערן זיי אויכעט ניי-געבוירן,
עס קלאָרן זיך זייערע אויגן אויס.
די זיבן שווערע הויקערס יאָרן
טרעטן פון זייער רשות אַרויס.

אַ לעצטן שיינעם טאַג באַגעגנט
אין שפעט פון שווערן גרויען וועג.
און פרידלעך-טרויעריק זיך געזעגנט
ביים שטילן בלויען אַוונט-ברעג.

אין קילן ליכט

איך ווייס באשטימט : מיין איבעריקייט
שפרייט דא ליידיקע טעג פאר מיר פאראויס.
איך קום נאך עסן מיין שטיקל ברויט,
קום נאך איבערנעכטיקן אין מיין הויז.

און אזוי גיי איך יעדן אינדערפרי ארויס
אין דער וועלט אריין : ניט מיין הימל, ניט מיין ערד.
כ'זע : קינדער בליען דא, ווערן גרויס
כ'הער : ערגעץ ראנגלט זיך מענטש מיטן שווערד.

פונדאנען פליען אפ עראפלאנען פול
און קומען ליידיקע אהער צוריק.
אין פאררויכערטן שטיין שטייט א יידישע שול
אונטערן פלאטערט-אדערדיקן וויליאמסבורג בריק.

א משונהדיק שטיק וועלט און איך — אין איר.
עפעס א גראע שטריק בינדט מיך דא צו
צו א גאס, צו א הויף, צו א בלינדער טיר,
צו א צעשטויבטן טאג, צו א טויבער רו.

און דאס וואס איך האב מיט זיך מיטגעבראכט
אזא איידל געשאנק — בלויז צו קוקן דערויף,
אזוי ווי אויפן מערב-ליכט אין הימל פארנאכט
דער גינגאלדענער בריק, וואו דער טאג אנטלויפט.

פון אונדזער שווארצער שעה

דעם משניות גיב א לערנערל,
א לערנערל א וואילן.
כאטש א קליין פרקל א טאג
פאר אונדזער גאנץ קרוין-פוילן.

פאר לעצטע קינדער ביי דער וואנט
אין הונגעריקן געטא.
און פארן לעצטן ליד אין זאמד —
דריי יידישע פאעטן

מיט שטעקלעך האָבן זיי געקריצט :
אל, אל מלא רחמים.
פה נקבר ר' ישראל בעל שם,
פה נקבר רבי נחמן.

פה נקבר שטערן ר' ישראל,
ר' הלל צייטלין הזקן.
דעם תהילים גיב אַ זאָגערל,
זאָל פאַר זיי תהילים זאָגן.

די פסוקים וואָס איך האָב אַט-דאָ
געמורמלט ביז אַצינדער,
זיינען נישט ראוי סיוויסיי
פאַר דייע געטאָ-קינדער.

ניט פאַר די אַלטינקע צעשפרייט
אויף טויזנט טויטע וועגן.
מיינע פאַר פסוקים זיינען קוים
פאַר מיין גשמה וועגן.

וואָס דאַרף קיין אויסלייזונג שוין ניט,
נאַר גלאַט אַזוי דריי ווערטער —
נישט פאַלן אין דער וויסטער וועלט
אויף ליידיקן געלעכטער.

וואָס קייכט אַראָפּ פון יעדער וואַנט,
פון יעדער סלופ-לאַמטערן,
און מאַנט נישט אויף פון אויג פאַר מיר
קיין דריי געזאַלצענע טרערן.

און כ'קום דאָ יעדן אינדערפרי —
אַ באַק אויף די געמאַרקן,
און פלאַנטער מיט דער לעפישער צונג :
גאַט הייסט, אַז מען זאָל שטאַרק זיין.

ברוך גלאזמאן

(1893—1945)

די דערציילונג האָט אונדז ברוך
גלאזמאן געגעבן עטלעכע טעג פֿאַר
זיין אָוועקגיין פֿון אונדז.
כבוד זיין אַנדענק.
רעדאַקציע.

שמור שארית ישראל

א.

— וואָרט, בייבי, אָט נעמט דײַך שוין מאַמע האַיטא, — און אין מרס.
נייטינגיילס שטים האָט זיך געפילט אָן־אַ־שיר צערטלעכקייט און מאַמעשע
ליבשאַפט. — יע... יע... אוודאי — האָט זי מיט געטריישאַפט געברומט
און באַרואיקט דאָס הינטל. — ביסט געדעכט, קינד... נאָך אַ מינוט
בלויז...

דאָס רויט־ברוינע קלבל, אַ נידעריקס און אַ לאַנגס, אַ דאקסהונט, האָט
געהאַלטן אין אַרויסלאָזן אַלע וויילע אַ מין הייזעריקלעכן הוסטל. נין, ס'איז
נישט געווען חלילה פאַרקילט. אָבער עס איז שוין געווען אַלט, זייער אַלט,
אין גאָר טיפן הינטישן עלטער: פערצן יאָר אַלט. שוין אַ יאָר, ווי ער האָט
אינגאַנצן אויפגעהערט צו קאַנען בילן. ווען נאָר ער האָט איצט געוואָלט
אויסדריקן זיינע הינטישע געפילן, פריינטלעכע אָדער בייזע, האָט ער שוין
מער ניט געקאַנט ווי אַרויסצולאָזן אָט דעם נעבעכדיקן הוסטל, — אַ שוואַך
כער אָפהילך בלויז פון די אַמאָליקע געזונטע הינטישע טעג.

מיט פיל רחמנות אין קול, אָט טאַקע נאָר ווי עס רעדט אַ מוטער צו
איר איינציקן און קראַנקן קינד, פאַרשרויפט מרס. נייטינגייל איר ברייטן
מויל אין אַ קליין צערטלענדיק טרייבעלע, און וואָרקעט נאָכאנאנד צום
הינטל, וואָס וואָרט אויף איר אין קאַרדאָר:

— יע . . . — יע . . . די מינוט, קינד מיינס . . . אודאי ביסטו
גערעכט . איך גיי שוין . . .

ס'איז ווינטער. אין דרויסן אזא זעלטנקייט אין ניריארק : א שניי,
וואס ליגט שוין א צוויי-דריי טעג אויף די גאסן, ניט קיין אפגעראַמטער.
היפשע ברוין-גרויע אייז-בערגלעך, אייז-שטיקער און אייז-פלאַמעס — כאַטש
בלויז די שפיצן זייערע זיינען רויזלעך און דערמאָנען נאָך אַביסל אָן אייז —
קלעפן צום טראַטואַר, צו די גאַסן-ראַנדן, טעג, וואָכן נאָכאַנאַנד. פּיס טאַפן
אומזיכער און אָן צוטרוי ספּאַטיקען זיך אַלע וויילע, גליטשן זיך אויס. אַבער
— „וויסט איר דען נישט אַז ס'גייט איצט אָן אַ גרויסע מלחמה אויף דער
וועלט?“ . . .

„בייבי“ טראַגט איצט אַ וואַרים מאַנטעלע אויף זיך. עטלעכע מאָל
דורכן טאָג נעמט אים מרס. נייטינגייל אַרויס אויף אַ שפּאַציר. אַדער —
נעמט עס גאָר דאָס הינטל זי אַרויס אויף אַ שפּאַציר? . . . זי איז דאָך כמעט
איינע אַליין אויף דער גאַנצער וועלט. זי און דאָס הינטל — די גאַנצע
משפּחה. די צוויי קוואַרטיראַנטן, וואָס ביידע צוזאַמען דעקן זיי כמעט אייז-
גאַנצן דאָס חודשלעכע דיר-הגעלט אירס — וועגן זיי רעדט מען דאָך ניט.
די צוויי קוואַרטיראַנטן האָבן געהייסן: מר. ניוויין און מר. קיראַ. אויף
אידיש: נאַווין און קאַראַ.

נאווינען, דעם יונגערן און לעצטערן פון אַט די צוויי קוואַרטיראַנטן,
פלעגן אַט די דאָזיקע, אזוי צערטלעכע און אזוי מוטערלעכע שמוסערייען
מיטן הונט צוערשט זיין היפש דערווידער, פריקלע, פאַרקומען אַפילו נישט-
נאַרמאַל. אַבער — ער האָט זיך צו זיי צוגעוואוינט. סיי-ווי: אים אַליין
פלעגט זיי אויסקומען צו הערן זעלטן, אפשר אינגאַנצן בלויז אַ צוויי מאָל
דורכן טאָג. ער האָט געאַרבעט ביי „דעפענס“ — אויף אַ נאַכט-משמורה אין
אַ ברוקלינער שיפבויהאַפן, די אַרבעטס-שטונדן זיינע — פון זעקס אָונט
ביז צוויי באַנאַכט. איז אַהיים נעכטיקן פלעגט ער קומען ערשט פיר אַזייגער
פאַרטאָג, שלאָפן ביז האַלבן טאָג און שפעטער, און אויך נאַכמיטאַק אין שטוב
ווייניק פאַרבלייבן.

אַ פעסט-לייביקער, אַ פול קיילעכדיק פנים, געדיכטע זיך-קרייזלנדיקע
כאַטש שוין דורכאויס-גרויע האָר, אַ געזונטע רויטקייט אין די באַקן, נאָך
אַלץ אַפילו מיט חן-גריבעלעך — אַ שיינער געזונטער מאַנספאַרשוין, ניט גע-
קוקט אויף זיינע שוין העכער פופציק יאָר. אַבער אָן אומחן האָט אַט דער
נאוויין עפעס געוואָרפן די לעצטע פאַר יאָר אויף מענטשן — ניט אויף ווע-
מען-עס-איז באַזונדער, נאָר אויף מענטשן בכלל. ער האָט זיך מיט גאָר
ווייניקע פון זיי געוואָלט טרעפן, און מיט נאָך ווייניקערע פון זיי פירן
מחוקות, פראַווען פריינטשאַפט. ער איז קאַנטיק בעסער צופרידן געווען

צו טאן די אלערליי ניט-קוואליפיצירטע און שווערע אַרבעטן אין ניווי-יאָרד, אַבי קאָנען זיין אַליין מיט זיך, מיט זיינע מחשבות. — מיט דעם וואָס מען רופט אַזוי שייך-געפליגלט אָן: „איבערלעבונגען“.

בלית-ברירה געהאַט איבערגעלאָזן הינטער זיך אין דער פּוילישער פּראָווינץ-שטאַט אַ פּרוי, צוויי אונטערוואַקסנדיקע טעכטערלעך („אונטער-וואַקסנדיקע — פאַר וועמען?“ ..). די לוייערנדיקע געפאַרן פונעם לאַנגן אומזיכערן וואַנדערוועג פון פּוילן קיין אַמעריקע זיינען געווען צרפיל, די דערוואַרטע שוועריקייטן און שטרויכלונגען צו-גרויס, און די משפּחה האָט מסכים געווען אַז דער געזונטער און שטאַרקער פּאַטער זאָל צוערשט זיך אַליין אַרויסראַטעווען, און שפעטער זען שוין אַרויסראַטעווען פון מלחמה-גיהנום אויך פּרוי-און-קינד.

אַכט-ניין חדשים האָט זיך נאוויין געשלעפט אין וועג, ביז סוף 1940 איז ער ענדלעך אַנגעקומען קיין אַמעריקע. צו-פּוס, מיט פּויערשער פּור, מיט לאַדקעס איבער טייכן, מיט דער באַן, מיט אַקעאַנישן אַקרענט. געגנבעט גרע-ניצן, געבראַדזשעט דורך טייכלעך — דורך די נעכט. זיך אויסבאַהאַלטן אין שיערן און אין וועלדער, — דורך לאַנגע, לאַנגע טעג, געפעלשט פּאַס-פּאַרטן, געביטן אַ פאַר מאָל דעם נאַמען — דורך ברענענדיקע גרעניץ-געביטן, דורכן מלחמה-צוהאַקטן און צעפּערטלטן פּוילן, דורך פּאַראַיינזאַמטן ליטע, דורך דער צעוואַרפענער גרויס פונעם סאַוועטן-פּאַרבאַנד, דורך די ווייטע פּרידלעכע און האַלב-לעגענדאַרישע סיביר און יאַפּאַן — ביז אַנגעקומען קיין סאַן-פּראַנציסקא, צו די מערבדיקע גויעטע טויערן פון אַמעריקע. פון דאַרטן צו דערגרייכן די מזרחדיקע יידישע טויערן פונעם לאַנד — קיין ניו-יאָרק — איז פאַר אַ געניטן וואַגל-מאַן און שיר ניט דור-דורותדיקן זיך-דורכשמוגלער שוין געווען אַ שפּילעכל.

אַבער וועגן אַט דער לאַנגער, פּאַסירונג-פּולער און נסיונות-פּולער אַדיסייע האָט נאוויין אינגאַנצן ניט ליב געהאַט צו רייזן. צי דערפאַר וואָס ווערטער וואַלטן סיי-ווייסי ווייניק דערפון געקאַנט איבערגעבן; אַדער דערפאַר וואָס סע איז אים פיל ליבער געווען אויפצוהיטן אַט די אַלע אויס-טערלישע און שאַרפע איבערלעבונגען אין זיך, ווי עפעס אַ זעלטזאַמען ביי-טער-טייערן אוצר, איידער אויסטוישן זיי אויפן וואַכעדיקן קליינגעלט פון האַלב-באַרימערישע און האַלב-איבערנעמערישע „שמועסן“ במסבת רעים; אַדער גאַר פּראַסט-פשוט מחמת דעם וואָס ער האָט זיך משער געווען אַז אַלע זיינע נסיונות און יסורים זיינען דאָך אַליץ געוויס קיין ציבעלע ניט ווערט אין פּאַרגלייך מיט דעם וואָס זיין איבערגעלאַזטע משפּחה האָט פאַר אַט דער צייט געהאַט דאַרטן אויסצושטיין, — אַזוי צי אַזוי:

די באַקאַנטע זיינע און פּריינט אין און אַרום די ניי-פּאַרמירטע פּליטים-קרייזן דאָ אין לאַנד, פון וועלכע יעדערער האָט דאָך אויך געהאַט עפעס

אייגנס צו דערציילן, האָבן ביי אים בשום אופן ניט געקאָנט פּוּעלן ער זאָל
כאָטש אַביסל לויזער מאַכן זיין צונג. גיין, און איינמאַל גיין!

האָבן די עטלעכע גוטע פּריינט זיינע וועלכע האָבן אים נאָך פון דער
היים אַרויס גוט געקענט, — אַ לעבנסלוסטיקן און געזונטן מענטש, אַ זעלטנ-
קייט כמעט אין זייערע קרייזן; אַ מענטש וואָס איז געווען אַזוי באַליבט ביי
אַלעמען שוין אַליין פאַר זיין ממש-אַנשטעקנדיקן הויכן און געזונטן געלעכ-
טער מיט וועלכן ער פלעגט אַרויספלאַצן ביי יעדער געלעגנהייט און ניט-גע-
לעגנהייט — האָבן זיי אַלע געמוזט זיך שוין באַגנוגענען מיטן לערנען עפעס
פון דער איינציקער דרויסנדיקער ענדערונג וואָס איז אויף אים געווען צו זען:

— ער איז פאַר דער צייט אינגאַנצן גרוי געוואָרן.

אַבער ס'איז אין אים געווען צו באַמערקן אויך אַ צווייטע, כאָטש שוין
בלויז אַ האַלב-דרויסנדיקע ענדערונג: דער געזונטער און הויכער געלעכטער
זיינער פון די אַמאָליקע יאָרן איז עפעס ווי כירורגיש שפּורלאָז אויסגעשניטן
געוואָרן פון אים. . . און זיין אַרט האָט שוין איצט פאַרנומען בלויז אַ ביי-
טערער שמייכלעך.

פון אַלע צושטייענישן און פּראַגן פאַרוואָס ער האַלט זיך וואָס אַ מאַל
אַלץ מער פּונדערווייטנס פון אַלעמען, פלעגט ער זיך תמיד אַרויסדרייען מיטן
איינציקן אויסרייד: — זיין גאַנצע ענערגיע וויל ער אַוועקגעבן אויף זען
אַרויסצוראַטעווען אַהער אויך זיין פרוי און ביידע טעכטערלעך. און ביז דאָן
— זען אַז עס זאָל דערגרייכן צו זיי אַזויפיל הילף ווי נאָר מעגלעך. מער
גאַרנישט אינטערעסירט אים.

„וויפיל נאָר מעגלעך“ . . . אַבער אויב צוערשט איז עס נאָך געווען
אַביסל מעגלעך, דורך אַלערליי האַלב-לעגאַלע און אונטערערדישע וועגן, דורך
יידישע און אינטערנאַציאָנאַלע אַרגאַניזאַציעס, איז דאָס אינגיכן געוואָרן אינ-
גאַנצן אונמעגלעך. אַזוי, אַז פון אַלע אַנשטריינגוגען און אַלע באַמיאוגען אויף
אַט דעם געביט, איז נאוויין מיט אַ יאָר שפּעטער שוין פאַרבליבן בלויז ביי
דעם:

— ערשטנס, צו זען אויפהאַלטן דאָ דערווייל דעם אייגענעם נפש . . .
(כאָטש צוליב וואָס דאָרף ער עס, איז אים שוין ניט געווען אַזוי קלאַר. סיידן
אפשר צו-ליבן) —

צווייטנס: וועגן זיין משפּחה לעבן דערווייל מיט האַפּענונגען — מער
טאַקע נישט, ווי סתם מיט האַפּענונגען . . .
און כאָטש פון דער היים אַרויס איז ער, זייט העכער אַ פאַר צענדליק
יאָר שוין, געווען גאָר אַ יידיש-העברעאישער לערער, איז ער דאָ אַבער
אוועק אינגאַנצן אויף אַנדערע חיונה-וועגן.

ווען דאָס מאַגערע קצה-געלט פון די אַלערליי „רעפּיודזשי-טוירוויסעס“ האָט זיך שוין געהאַלטן ביים ענדיקן — און עס האָט אים, איבעריקס, שוין לאַנג געהאַט דערעסן אויך — האָט ער געפונען פאַר זיך אַרבעט ביים שיפֿ-בוי, אין אַ ברוקלינער ניווי-יאָרד. אַמעריקע איז שוין דעמאָלט אַליין אויך אַריין אין קריג — ניט נאָר מיט איר האַב-און-גוטס, נאָר אויך מיטן לייב-אונלעבן פון אירע זין און טעכטער. און נאווין האָט שוין, אגב, דעמאָלט אויך געהאַט זיינע „ערשטע בירגערפּאַפּירן“.

שווערע און ניט געוואוינטע אַרבעט געווען: שלעפּן און צונויפלייגן פּרישע שטאַל-שטאַבעס, שטופן טאַטשקעס מיט מעטאַל-ברוכוואַרג, צונויפֿ-לייגן פּריש-צושניטענע מעטאַל-בויגנס, וואָס פּלעגן אַזוי אָפט זיך אַריינשניידן מיט זייערע שאַרפע קאַנטן אין זיינע הענט אַזש ביז בלוט, ניט געקוקט אויף די ספּעציעלע שווערע הענטשקעס וואָס ער פּלעגט ביי אַט דער אַרבעט טראָגן... היינט די שפּעטנאַכטיקע אַרבעטס-שטונדן וועגן וועלכע, ווי נאָך ניט קיין פּולער בירגער, ער האָט בשום אופן ניט געקאַנט זיין איבערקליי-בעריש. אָבער — ער איז פאַרט געווען איצט צופּרידן.

די טעמפּע פּיזישע אויסגעמאַטערטקייט, פון וועלכער בלויז אין די ער-שטע פאַר חדשים פּלעגן אים אַזוי פּיינלעך ציען און האַלב פאַרחלשט ווערן די מוסקולן פון די אַרעמס, ברעכן די שולטער-ביינער און שטעכן אין די קריזשעס, — האָט אים דערפאַר אין אַ היפשער מאָס צוריקגעקערט זיין אַמאָליקן שלאָף, איבער וועלכן מחשבות און זאָרגן אַלערליי פּלעגן אין דער לעצטער צייט האַבן אַזאַ גוואַלדיקע שליטה. זי האָט אים אויך געגעבן אַ גע-וויסע אינערלעכע באַרואיקטקייט. און אפשר הויפטזעכלעך טאַקע צוליב אַט די אומגעוויינטלעכע אַרבעטס-שטונדן. נאָר ביסלעכווייז האָט ער זיך שוין אינ-גאַנצן דערווייטערט פון זיינע פּריערדיקע קרייזן און פּריינט. און אויך דאָס, ווי מאַדנע דאָס זאָל ניט קלינגען, האָט אים היפש געהאַלפּן צו קאַנען אַרי-בערטראָגן אַ סך, אַ סך זאַכן.

ב.

מַרס. נייטינגייל איז שוין פון יאָרן געווען אַן אַלמנה. אַ האַלבע יידיש-קע — נין, בלויז אַ פּערטל-יידישקע. איר מוטער איז געווען אַ גאַנצע קריסטן, און אויך איר פאַטער האָט געהאַט אַ קריסטלעכע מוטער. אָבער מַרס. נייטינגייל האָט דאָך געהאַט יידישן יחוס: דער זיידע אירער, פון פאַ-טערס צד, איז געווען איינער פון די ערשטע ריוקאַנטישע יידישע אימיגראַנטן וואָס זיינען אַהער אין לאַנד אַריבערגעקומען פון „ראַשע“.

פון די גאָר ערשטע רוסיש-יידישע הויזירער אין לאַנד, פּלעגט ער אַרומ-פּעדלען שוין די ערשטע יאָרן ניט אין ניו-יאָרק גופא, נאָר צווישן די וואַלדיקע ווילדערנישן פון לאַנג-איילענד. דעמאָלט, אין די זעכציקער-זיבעציקער יאָרן

פונעם פארגאנגענעם יארהונדערט, איז דארטן נאך געווען האלב-וויסטעניש. איינציקע צואווארפענע פישער-דערפלעך — ביי די אינווייניקסטע ברעגן פונעם גרויסן און לאנגן אויסגוס; שיטער-צעשפרייטע קליינע סעטלער-ישובים און פארמס — אין די אינווייניקסטע יבשהדיקע טיילן פונעם היפּשן אינדזל פונעם צפון-אַמעריקאַנישן קאָנטינענט, באַשיצנדיק פון די שטורעמס פונעם בושעווענדיקן אָפּענעם אַקעאַן די פרידלעכע ברעגן פון די שטאַטן קאַנעקטיקוט און ניו-יאָרק.

אין זיינע וואַנדערונגען פון אַ הויזרער אויף אַט יענעם אינדזל, אין אַט יענע זוניקע טעג פון דער אויפּוואַכנדיקער אַמעריקע גלייך נאָכן גרויסן ביר-גער-קריג, האָט ער עס זיך אָפּנים געהאַט באַקאַנט און חתונה געהאַט מיט אַ טאַכטער פון לאַנד, מיט אַ „כנענישער“ טאַכטער — און האָט זיך צום סוף אַריינגעקליבן אינעם זיכערן געצעלט פון אירע עלטערן. דארטן האָט ער געהאַט קינדער און קינדסקינדער. די קינדער זיינע האָבן חתונה געהאַט מיט די אַרומיקע קינדער פון לאַנד. איינס פון אַט די „קינדס-קינדער“ איז טאַקע געווען מרס. נייטינגייל — דעם „רוסישן“ הויזרערס פון אַדעס אָן אייניקל. זי אויך איז טאַקע געבוירן געוואָרן אין יענעם קליין-שטעטל פון לאַנג-אייילענד. און שפעטער, ווען עס איז געקומען איר צייט, האָט זי אויך דארטן חתונה גע-האַט און ווידער שוין מיט אַ גאַנצן קריסט.

נאוויין, מיט אַ האַלבן אויער זיך צוהערנדיק אַמאַל אין אַ זונטיק צו דער באַלעבאַסטעס געשיכטעס, האַלב-מיד פון דער אַרבעטס-וואַך און זשמורענדיק בשעת-מעשה זיינע אויגן — אויגן וואָס האָבן גיכער געזען, און נאָך מער געוואַלט זען, זאַכן נאָענטע כאַטש זיי טוען זיך איצט אָפּ טויזנטער מיילן פון דאַנען, איידער זאַכן גלייכגייטיק-ווייטע, כאַטש זיי טוען זיך אַפילו אָפּ אים סאַמע אונטער דער נאָז — אַט דעם נאווינען איז פון דעסטוועגן איינמאַל גלאַט אַזוי זיך אַיינגעפאַלן:

— איז ניט אַפּטמאַל איר עכט-אַמעריקאַנישער פאַמיליען-נאַמען בלויז ענגלישער תרגום-לשון פאַרן פשוטן יידישן נאַמען „סאַלאַווי“? . . . איז דאָס לעצטע אפשר גאַר געווען איר פאַטערס אמתער נאַמען — דער „סאַלאַווי“, וואָס האָט דער ערשטער אָנגעהויבן זינגען דאָס ליד פון אַט דער געמישטער משפּחה?

אַבער גיין זיך פאַנאַנדערפרעגן ביי איר וועגן אַט דעם אַלעמען האָט ער זיך אָפּגעהאַלטן. וואָס-וואָס, אין איין פרט איז מרס. נייטינגייל געוויס גע-ווען דורכאויס „גויאיש“, דורכאויס אַנגלאַזאַקיש. דעם קוואַרטיראַנט אירן האָט זי זעלטן דאַקוטשעט מיט צופיל פאַמיליאַריטעט, האָט קיינמאַל ניט געפרוואוט אַריינקריכן אין די חדרים-חדרים פון זיינע איבערגעלאַזטע „יוד-ראַפּשע“ יאָרן. אפשר דערפאַר גאַר וואָס ער פלעגט סייזוי אַזעלכע פּראוון

זייער אנטשיידן אנטמוטיקן? ... אבער סיווי: אים איז עס זייער געפעלן געווארן, און ער האט איר מיטן זעלביקן צוריקגעצאלט. אויב זי האט וועגן איר אייגענעם לעבן יא אביסל מער גערעדט, האט זיך עס אפשר גענומען דערפון וואס זי האט דאך געזען און נאוויגען קומט אן שווער צו ריידן ענגליש, חוץ די באשטימטע טאג-טעגלעכע שטוב-פראגן, און אז צוליב עפעס אזא טעם — אפשר „פעמיליע-טראבל“? — איז ער בכח אן אומעטיקלעך-איינגעשלאסענער מענטש. כאטש געוויס איז עס גאר קיין פארגלייך ניט געווען צו איר אייגענער איינזאמקייט ... פארט ניט קיין פארגלייך צו א מאנספארשויך!

קיין קינד, קיין רינד — חוץ דעם הונט. און אוודאי — קיין מאן. דער מאן אירער איז געהאט געשטארבן מיט אייניקע יאר צוריק. געשטארבן פלוצלונג, פון א הארץ-אטאקע. א יונגער מענטש נאך, אין די פריע פערצי-קער. זי איז געהאט געווען אזוי צוגעוואוינט צו אים, פונקט ווי צום הילצער-נעם ירושה-הייל אינעם לאנג-אייילענדער שטעטל אין וועלכן זיי האבן זינט זייער חתונה געוואוינט — ליטל נעק. אדער גרייט נעק. נאוויין האט דעם ריכ-טיקן נאמען בשום אופן ניט געקאנט פארגעדיינקען — אז אויך נאך זיין טויט האט זי בשום אופן ניט געוואלט זיך פון דארטן ארויסקלייבן. סע איז איר געווען, א שטייגער, ווי נעמען ארויסצוקלייבן זיך פונעם לעבן אינעם טויט אריין — נאך ביים אייגענעם לעבן ...

פארקערט. נאך איר מאנס פלוצלונגדיקן טויט האט זי כמעט אינגאנצן אויפגעהערט צו פארלאזן איר שטיבל. זי פלעגט דארטן זיצן די גאנצע צייט אליין, אפילו אין די אונטן. סיידען — ווען זי פלעגט דארפן ארויספירן דעם הונט אויף א שפאציר. אויך דער הונט האט אנגעהויבן קריגן דער באלעבאס-טעס נייע טבע — געווארן אויס ארומלויפער, אנגעהויבן אומעטיק קוקן דער באלעבאסטע אין די אומעטיקע אויגן אריין. און זי האט זיך אויפגעפירט אזוי, פונקט ווי דער פארשטארבענער מאן וואלט נאך אלץ דא געווען מיט איר אין שטוב — און טאקע ניט וואס מען רופט אומבאהאלפן אן „אין גייסט“, נאר בפועל-מש, אין גוף — מער ניט, עלעהי ער איז אויף א וויילע ערגעץ ארויס און דארף באלד צוריקומען, — אט-אט, יעדע מינוט ...

זי האט אכטונג געגעבן אויף דער שטוב, פונקט ווי געוויינלעך, גע-מאכט די געלעגערס צום שלאפן-גיין און אינדערפרי פארבעט ביידע בעטן, פונקט ווי פריער. אויך עסן פלעגט זי צוגרייטן און סערווירן פאר צוויי — דעם מאנס פארציע פלעגט שוין שפעטער קריגן דער הונט; די איינציקע לעבעדיקע באשעפעניש איצט אין שטוב חוץ איר. פאר יעדן מאלצייט פלעגט זי דורכן פענצטער רופן דעם מאן, ער זאל שוין אויפהערן באלעמוטשן אין דרויסן, אין גערטנדל אדער ביים ברעג אויסגוס, און זאל שוין גיכער אריין-קומען אין שטוב, ווייל דאס עסן ווערט דאך קאלט ... „בייבי“ פלעגט דע-

מאלט אנהויבן שטארק וואָיען, ווי פון זיין זייט אויפפאָדערנדיק דעם באַלע-
באַס' גייסט, אָדער גאָר ווי באַגריסנדיק דעם זיך-דערנענטערנדיקן
קערפער פון דעם באַליבטן מענטשן... ס'איז געווען ווי דער טויט וואַלט
דאָ איצט אַרומגעגאַנגען אין שטוב — לעבעדיקערהייט.

בשעת אַ קראַנקייט איז קיינער ניט געווען ווער עס זאָל דאָ אויף איר
אַכטונג טאָן, חוצן הונט. אָבער וואָס האָט דען אַ שטומע צונג געקאָנט טאָן,
הויך לאַשזשען זיך, פאַרקוקן טריי מיט זיינע מוטנע-פייסטע אויגן אין אירע
אויגן אַריין, וועמענס בליקן האָבן יעדעס מאָל אַלץ אַפּוועזנדיקער געשטאַרט
פאַר זיך, און האָבן ביים הונט אַרויסגערופן נאָך אַן אומעטיקער סקאַוואַטשען
און פאַרגיין-זיך? — גוט נאָך וואָס די שכנים האָבן פון איר צושטאַנד גע-
וואוסט. צווישן זיי איז שוין פון לאַנג געווען אַפּגעמאַכט: טאַמער ווערט זי
קראַנק, זאָל זי לאָזן ברענען די לאַמפּ אין שטוב, סיי דורך שפּעט-ביינאַכט און
סיי בייטאַג, אַ פאַרבייגייענדיקער שכן זאָל באַמערקען דעם דאָזיקן צייכן און
זאָל אַריינקומען איר העלפן מיט וואָס ס'איז מעגלעך.

איר גערוועזער צוזאַמענברוך האָט זיך ענדלעך פאַרשפּיצט אין אַ טראַ-
גישער קראַנקייט. שכנים האָבן זי געמוזט מיט גוואַלד אַוועקפירן אין אַ
אַנשטאַלט פאַר גייסטיק-קראַנקע, וואָס האָט זיך געפונען טאַקע ניט ווייט פון
זייער שטעטל, אַן אַכט-ניין מייל ווייטער, אינעם זעלביקן לאַנג-אייילענד. און
זי האָט דאָרטן פאַרבראַכט אַ לענגערע צייט.

ווען זי איז ענדלעך געזונט געוואָרן, האָט זי וועגן יענער צייט ניט נאָר
מיט פרעמדע ניט געוואַלט ריידן, נאָר מיט זיך אַליין — אויך ניט. ס'איז
געווען ווי אַט יענע צייט — זי האָט אַליין ניט געדענקט וועגן דער לענג
און דויער פון יענער צייט — וואַלט פאַר איר געווען אַ צייט פון אַ קורצן
טויט, אַ טויט-פּעריאָד מיט סאַמע לעבן אויף ביידע זייטן... אַזוי, אַפּנים,
וואַלט עס אויך געווען ווען געוויינלעכע מענטשן וואַלטן אויפגעשטאַנען תּחית-
המתים נאָך לאַנגע, לאַנגע דורות פון האָבן געווען אינגאַנצן טויט; ס'וואַלט
פשוט ניט געווען פון וואָס צו ריידן און וואָס צו דערציילן — מען וואַלט
גאָרניט געדענקט... פון דעסוועגן: פון אַט יענער צייט פון טויט איז
איר פאַרט עפעס צוגעקומען אינעם איצטיקן לעבן: אַ שנאה צו שליסלען.

ווייל אויב עפעס אַן אַפּגלאַנץ, אַ דורכלויכט פון אַט יענער לעבעדיק-טויט-
טער וועלט פּלעגט יאָ אַמאָל, אומגעריכטערהייט און ווי אינגאַנצן אַן שום סיבה,
פּלוצלונג אַ טאַנץ טאָן קעגן דעם הינטערגרונט פון איר באַוואוסטזיין, איז עס
געווען ניט וועלכער ס'איז עפּיזאָד פון איר אייגן דעמאָלטיקן טויטן לעבן,
נאָר — דער קלאַנג פון שליסלען, פון בינטלעך שליסלען.

לאַנגע שטילע קאָרידאָרן מיט ריין-געוועקסטע דילן. אויף זייערע ביידע
זייטן — טירן: אַ סך, אַ סך טירן. און אַלע, אַלע געשלאַסענע. זי פּלעגט
זיי זען דעמאָלט ווען אַ נויט פּלעגט איר דאַרפן פירן פון איין צימער אין

א צווייטן אריין: צום דאקטערס אפיס, אין טעווראָפּעטישן צימער, אָדער אין אַלגעמיינעם אַרבעטס־צימער, איינציטיק אויך אַ לייען־צימער, אין וועלכן טויטע מענטשן פלעגן מאַכן דעם אַנשטעל פון בלעטערן לעבעדיקע זשורנאַלן. איר אייגן צימער — אויך שטענדיק אַ געשלאָסענער. אפילו די געגראַטעטע פענצטער שטענדיק געשלאָסענע. אַלנפאַלס, געעפנט האָבן זיי זיך משופּעדיק און בלויו אַ קליין ביסל, קיינער פון די פּאַציענטן זאָל דורך זיי הלילה ניט קאָנען אַרויטשפּרינגען. אַן־אַשיר ווייסע מלאכים — מלאכים אין ווייסע כאַלאַטן און ווייסע הויבן — האָבן זיך אין אַט יענער טויטער וועלט אַרומגעדרייט. אָבער אַנשטאַט פּליגלען, האָבן זיי אַלע געהאַט קליינ־גענדיקע בינטלעך שליסלען ביי זייער זייט... צי פון אינווייניק, צי פון דרויסן, צי אַ קראַנקער צי אַ געזונטער, — קיינער האָט ניט געקאָנט אַריין אָדער אַרויס פון דער געביידע — פון אַ צימער, אַ קאַרידאָר, אַ שטאַק — סיידן עפעס אַ טיר זאָל אויפגעשלאָסן ווערן. אַזוי טעג, נעכט, וואָכן, חדשים נאַכאַנאַנד. וואַכעדיקערהייט, פלעגט זי בלויו אַט דעם קלאַנג פאַרנעמען. טירן. טריט. שליסלען...

מַרס. נייטינגייל האָט פון דעמאָלט אַן פיינט געהאַט מען זאָל אין איר דירה פאַרשליסן שאַפעס אָדער טירן. אפילו דאָס ברויך־מעטאַלענע פּאַסט־קעסטלעע אונטן אין פּאַיע פון אַפּאַרטמענט־הויז האָט אויך געדאַרפט זיין בלויו צוגעמאַכט, אָבער ניט צוגעשלאָסן. עס פלעגט אפילו אַנקומען שווער זי איבערצייגן אַז חאַטש די דרויסנדיקע טיר פון זייער אייגענעם קאַרידאָר מוז מען דאָך פאַרשליסן. נאוויק, זיך אומקערנדיק פון דער אַרבעט פיר אַזייגער ביינאַכט, פלעגט ניט זעלטן טאַקע טרעפן די קאַרידאָר־טיר פון זייער אַפּאַרטמענט בלויו צוגעלענט. איידער נאָך ער האָט באַזויגן אַריינצו־פּאַסן דעם שליסל אינעם שליסל־לאַך, פלעגט זיך שוין די טיר אַליין עפענען פון בלויון באַריר זיינעם...

אים אַליין פלעגט עס אפילו קנאַפ אַרן. אָבער ניט אזוי דעם צווייטן קוואַרטיראַנט. יענער פלעגט מיט דער מַרס. נייטינגייל מחמת דעם האָבן פיל קריגערייען און איבערריידענישן. מר. העררי קירדאָ, אָדער יצחק־הערש קארדאָ איז געווען פון גאָר גרויסן יחוס, אַן אַפּשטאַם פון יוסף קאַראָ, דעם „בית יוסף“. אַ מאָן צווישן 75 און אַכציק, האָט אַט דער מר. קירדאָ נאוויגען אויס־געזען צו זיין זייער אַ דזשיונער פאַרשוין. חוץ זיין גרויסן פאַרצייטישן יחוס האָט ער אויך באַזעסן אַן אויסערגעוויינלעך־שטאַרק אַנטוויקלט געפיל פאַר געלט, פאַר פאַרמעגן. און יענער האָט זיך שוין גאַרניט געקאָנט פאַרשטעלן אַ לעבן אַן שליסלען!

נאָך מַרס. נייטינגיילס קראַנקהייט האָבן די דאָקטוירים איר שטריינג גע־האַט באַפויזן זיך אַרויסצוקלייבן פון איר הי־צערנעם ירושה־היז. ס'איז אָבער אַ פרעמדן מענטשן געווען עס גרינג צו זאָגן... שיר ניט אַ לעבן אַ

גאַנצן דאָרטן אָפּגעוואוינט. ביזן עלטער פון פּערציק יאָר! אָבער די פּסיכיש אַטרישע דאָקטוירים זיינען געווען שטריינג: אויב זי וויל ניט נאַכאַמאָל קראַנק ווערן דאַרף זי אָנהויבן זען מענטשן, אויפהערן צו „לעבן“ מיטן טויטן מאַן אירן — דאָס לעבן קאָן געהיילט ווערן בלויז מיט לעבן... און עס איז אויך געווען נאָך איינער, אַ רייך-צופּעליקער אומשטאַנד, וואָס האָט דאָ מכריע געווען זי זאָל אָנגעמען די עצה פון די דאָקטוירים.

אין אַ קלאַרן טאָג האָט מען פון איר הייזל אַרויס דייטלעך געקאַנט זען די פילע ברוינע געביידעס פון אַט יענער אָנשטאַלט אין וועלכן זי האָט געהאַט פאַרבאַכט אַזויפיל חדשים און חדשים. ס'איז איינגעלעך גאַרניט גע-ווען אַזוי נאַענט פון דאַנען. מיט דער לאַנג-אייילענד באַן-ליניע האָט מען געדאַרפט צופאַרן אַהין נאָך צוויי קליינע סטאַנציעס פון זייער שטעטל. אָבער די זיך-רויכערנדיקע הויכע קוימענס פון דער דאָרטיקער עלעקטרי-שער צענטראַל-סטאַנציע האָט מען געקאַנט זען אויף מיילן און מיילן ווייט אַרום. ווייל דאָרטן האָבן זיך געפונען צענדליקער און צענדליקער שפיטאַל-מויערן — אַ גרויסער ניט-מענטשלעכער ישוב, אַרומגערינגלט מיט נידע-ריקן און שיטערן יונגוואַלד, וואָס איז געווען אינגאַנצן אומאַפהייניגק פון דער אַרומיקער מענטשלעכער וועלט. דאָרט האָט זיך אויך געפונען אַ באַזונדערע גרויסע עלעקטרישע סטאַנציע אויף צו באַזאָרגן די העכער פּופּציק דאָרטי-קע פאַרשיידענע בנינים מיט ליכט און באַהייצונג. און אַט די זייער-הויכע און ברייטע געמויערטע קוימענס פון דעם עלעקטרישן קראַפּט-הויז האָבן זיך געהויבן איבער דער גאַנצער אָנשטאַלט ווי די פאַרריסענע נעזער פון עפעס אַ ריזיק פאַבריק פון טויט...

איבער איינע אָדער צוויי פון אַט יענע געביידעס פלעגן זיך גאַנצע טעג אַרומדרייען מחנות גאַנצע קראַקענדיקע וואַראַנעס. ניין, קיין מאַרגן זיינען אַט יענע געביידעס זיכער ניט געווען — צו-גרויס פאַר דעם. ניט אַנדערש ווי אַז דאָרטן האָבן זיך געפונען די פאַרפאַלנסטע און אַפּפונגסלאָסטע חלאים וואָס זיינען שוין איצט אויך געווען אַזוי גוט ווי טויטע — מיט זייער אומ-היימלעכן אינסטינקט פלעגן עס די וואַראַנעס אָפּנים דערשמעקן, זיך קרייזן און פלאַטערן דאָרט אַרום, באַצייטנס אומגעדוילדיק-קראַקענדיק מאַנען זייער חלק.

אַט יענע בילד איז ביי מרס. נייטינגיילן פאַרבליבן אין זכרון פון אַ פאַר שפאַצירן וואָס זי האָט געהאַט געמאַכט פאַרביי זיי, אין דער באַגלייטונג פון אַ נויירס, שוין אין די גאָר לעצטע פאַר וואַכן פאַר איר געזונט ווערן. איז קאָן דען ניט אַמאָל איינע פון אַט יענע וואַראַנעס אַמאָל אויך אַהער אָנפליען — אַ פויגל-פלי איז עס זיכער ניט געווען קיין ווייטער פון איר הויז — אַנ-פליען מיט אַ קראַקענדיקער טענה אַז ס'קומט איר נאָך ביי מרס. נייטינגיילן אויך עפעס אַרויס?...?

איז ווען די דאקטוירים האבן איר דעמאלט שטריינג געהאט באפוילן:
זי מוז זיך פון איר אלטער היים וואס גיכער ארויסקלייבן, — האט זי זיך
אריבערגעקליבן קיין ניו-יארק, זיך באזעצט אין א יידישן געגנט אפֿטאון, גע-
דונגען אן אפארטמענט, אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן צימערן צו עלטערע מענער,
אַינזאַמע ווי זי אליין. כאַטש ניט צו פרויען — אַפנים, ווייל פרויען פלעגן
נאָך פאַרטאַפלען, פאַרפילפאַכן איר אייגענע איינזאַמקייט.

דורך די פענצטער פונעם ניו-יאַרקער אַפאַרטמענט האָט זיך געזען דער
ביזאַנטישער פאַסאַד פון אַ מיין האַלב־יהודישער סינאַגאָגע: דאָס הייסט,
מען האָט דאָרט טאַקע געדאַוונט פון אַן ענגלישן סידור, זונטיק האָט פאַרנומען
דעם אָרט פון שבת, אָבער מען איז פאַרט געזעסן אין היטלען. „אַז זי וויל,
קאָן זי זיך אייגנטלעך אויך באַטראַכטן פאַר אַן יידישקע“, פלעגט מרס.
בייטינגייל אַמאָל זאָגן רואיק און פילאַזאָפיש. — „און עס מאַכט בכלל ניט
אויס אין וועלכער „טשורטש“ אַ מענטש גייט תפלה טאָן, אַ קריסטלעכער
אַדער אַ יידישער. גאָט איז סיווי איינער.“ און זי פלעגט טאַקע אַמאָל, ווען
נאָר איר פלעגט אַיינפאַלן, באַזוכן אויך די יידישע „טשורטש“ מיטן ביזאַנ-
טישן פאַסאַד און האַלב־קייִטעכדיקע פענצטער.

פון אויסזען אָבער איז זי גראַד געווען שטאַרק ניט־יידיש. גיכער
אַיריש. שמוציק־בלאַנדע האַר, אַביסל אַן אָנגעשוואַלענער פנים און קאַרע,
ווי שיכורלעכע אויגן און דעם מינדסטן יידישן אויסדרוק אין זיי. יא, און נאָך
אַ פאַר פריציטיק־אָנגעשטיגענע זקנה־שטריכן: אַ געץ קניישטן און קנייט-
שעלעך אויף שטערן און הענט, לויזע טאַרב־עלעך אונטער די ווי פאַרוויינטע
אויגן... אָבער אַט די שטריכן זיינען דאָך געווען ניט יידיש, ניט גואיש,
נאָר אוניווערסאַל.

ג

זונטיק בייטאָג, אַ קלאַרער ליכטיקער טאָג, אַ סך זון אין דרויסן,
אָבער אין הויז, אין צימער, איז קאַלט. דער אַפאַרטמענט, ווי דאָס גאַנצע
הויז, ווערט שוין זינט עטלעכע טעג ניט געהייצט. („ווייסט איר דען ניט, אַז
מיר האָבן איצט אַ מלחמה?...“) ס'שמעקט מיט פּרילינג, כאַטש ס'איז
נאָך טיפער ווינטער.

די קויטיקע אייז־טאַטעס און אייז־פּליאַמעס אויף די גאַסן און טראַטוואַרן—
שמוציקלעך גאַרנירט מיט שאַלעכצן פון באַנאַנעס, אויסגענאַגטע מאַראַנצן
און גרייפ־פּרוכטן — צעלעכערן זיך איצט, צעקריכן זיך. אונטער זיי פאַרמירן
זיך דורכגעפרעסענע קליינטשינקע טונעלן, דורך וועלכע ניו-יאַרקער פּרי-
לינג־ריטשקעלעך שפאַרן זיך דורך צו די „סיוערס“* אויף גאַנעסטע ראַגן.
יא, ס'שמעקט טאַקע מיט פּרילינג.

* קאַנאַליזאַציע־שפּענונגען.

נאווינס פנים — צוגעפלאטשט צו דער שויב. לאַנגזאַמער ווי תמיד שפאַצירן היינט מענטשן — זונטיקדיק. אַפּרו־טאַג אויך פאַר אים. מוסקלען אַפּגעשפּאַנט. ציען זיי אַביסל פּויל און ליידיקגייטערש — ערשט איצט לאַזט זיך הערן פון זיי די מידיקייט פון דער גאַנצער וואָך. יא, אַ סך זון. אָבער פרעמדע זון. פרעמדער יום־טובּ...

דורך דער אָפּענער טיר פון זיין צימער הערט ער ווי עס וואַרקעט צערטענדיק די באַרעכאַסטע, וועלכע האָט זיך אַקאַרשט אומגעקערט מיטן עובר־בטליקן קלב אירן פון איינעם פון זייערע טעגלעכע שפּאַצירן :
— באַל־ד... באַל־לד... באַלד וועט די מאַמע דיך אויך אויסטאַן.
— דער הונט אין רוטן מאַנטעלע מאַכט די העלדישסטע אָנשטריינגונגען אַרויסצוקריגן פון זיך אַ לאַשצשענדיקע און דאַנקבאַרע בילעריי, אָבער ס'קומט בלויז אַרויס די געוויינלעכע הוסטעריי זינע. — י...ע... י...ע... ביסט געווען אַ גוט באַי... די מאַמע וועט דיר דערפאַר מאַכן אַ גוטן אָנבייסן... יע... יע...

כאַטש רויטע „ריישאַן־פּאַינטס“ זיינען מיט גאַרד גלייך, פּונדעסטוועגן גרייט זי איין מאַל אַ טאַג צו פאַר אים אַזאַ באַזונדערן געקאַכטן מאַכל, אין וועלכן זי טוט אויך אַריין הינטישע וויטאַמינען ; גרייט אים צו פונעם זעל־ביקן פּרייש, וואָס איר געלינגט איינצוהאַנדלען פאַר זיך. מיט פאַרטאַיעטן אַטעם פּאַלגט נאָך דער רויטלעך־ברוינער פּלאַטשיקער הונט איר מינדסטע באַוועגונג. דאָס זעלביקע טוט אויך מר. קייראַ. מער נישט, וואָס יענער קייעט דערביי אַ צינאַר מיט אַ שווערן פאַרטשאַדענדיקן ריח. ער שמייכלט אָבער מיט הנאה אין זיינע געדיכטע פאַרטאַבאַקטע „דייטשישע“ וואַנצעט אַריין :

— אַזאַ עובר־בטל פון אַ הונט האָט עס דיר מזל. ווי פאַר אַן אייגענעם מאַן קאַכט מען עס פאַר אים.

מרס. נייטינגייל וויל ניט לייזן קיין שלעכט וואַרט אויף איר הונט. איז עס זיין טוולד, וואָס ער איז שוין אויף דער טיפּער עלטער ? ער טשע־פעט דאָך קיינעם ניט — כאַטש פאַר אַ הונט איז עס אפּשר ניט אַזאַ גרויסע מעלה — נאָר ליגט כמעט די גאַנצע צייט אויף זיין קישלע, וואָס געפינט זיך אויפן דיג פון איר שלאַפּצימער, טאַקע לעבן איר אייגן בעט. עך, זי וועט זיך דאָך סוף־כל־סוף ניט קאַנען אַרויסדרייען פון אַוועקפירן אים צום וועטע־רינאַר־דאַקטאָר, יענער זאָל אים „איינשלעפּערן“ אויף אייביק.

פונעם זאָויקן געדאַנק אַליין גיט איר באַלד ווייטיקלעך אַ שפּאַר אין האַלדז. דער הונט איז דאָך דאָס איינציקע איבערבלייבעכץ פון איר אַמאָליקן משפּחה־לעבן, פּערצן יאַר — אַ גאַנץ הינטיש לעבן — האָט ער איר אַזוי גע־טריי געדינט. דעם שכנס מיידעלע, בעת אַ באַגעגעניש אין הויז־קאַרידאָר, רופט זיך טאַקע איינמאַל אַזוי אַן צו איר, זייער אומשולדיק און זייער געטריי :

— מרס. נייטינגייל... פארוואס זאלט איר ווידער אמאל ניט חתונה האבן? איר וועט דאך דעמאלט קריגן פאר זיך א יונג, א געזונטן הונט!
מר. קיירא לאכט פון אט דער מעשה זייער הנאהדיק. ווי א פיצל קינד, איז ער בכלל גרייט צו לאכן און צו פרייען זיך פון יעדער מינדסטער זאך. ער האט בלויז ניט ליב ווען די באלעבאסטע גיט באלד צו:

— אפנים אז דאס איז אלץ וואס איד קאן שוין אריינקריגן פון א צווייטן מאל חתונה האבן — א נייעם הונט... וואס דען, אן אמתער מאן וועט דען מיט מיר איצט וועלן חתונה האבן?

א קיי טוענדיק מיט פרישער ענערגיע זיין שטינקנדיקן ציגאר, פארלאזט קיירא די קיך מיט שווערע פעסטע טריט... ניט נאר חתונה האבן בפועל ממש — ער איז דאך אפילו צוקארג צו טראכטן בלויז וועגן חתונה האבן פון דאסניי מיט וועמען ס'איז. כאטש געווען איז ער איצט אליין אויף דער וועלט, פארמאגט בלויז אן איינציקן ברודער אין א צווייטער שטאט, וועל-כער קומט אמאל אים באזוכן. און פונקט ווי יענער, פרענק קיירא — מיט א פאר יאר יונגער — איז אויך העררי קיירא געווען קינדערלאז. פרענק האט גאר אינגאנצן קיינמאל ניט חתונה געהאט. עס איז געווען ווי זיי וואלטן ביידע געוואלט פארבלייבן די לעצטע פון זייער יחוסדיקן אפשטאם — אויט בלויזער קארגשאפט און ניט-פארגינערישקייט צו דער וועלט...

כאטש אפשר איז עס געווען פיל פשוטער? פון דרויסן אזעלכע קרעפ-קע, סטאטנע מאנספערשווינען, זיינען זיי אבער ביידע פון אינווייניק משמעות געווען שוין דורכגעפוילט. פשוט: דער קנויט וואס האט אין משך פון פיל דורות אזוי העל געברענגט אין אט דער יחוסדיקער משפחה, האט אין זיי אליין שוין געהאלטן אינגאנצן דערברענען, דערברענען ביזן סאמע לעצטן אויפ-צאפל. פאר אנדערע דורות האט שוין פון זיי קיין ברעקל ליכט, אפילו שוואכסטן און נעפלדיקסטן, מער ניט געסטאיעט.

מרס. נייטינגייל האט שוין אייניקע מאל געוואוסט צו דערציילן נאווינען פארשידענע מעשיות וועגן דעם אלטן קאראן. יענער איז ממש אנגעשטאפט מיט רייכקייט, מיט גאלד... ער האט אויך ריעל-עסטייט ערגעץ אין וועסט-שעסטער קאונטי... און דאס אלץ — פאר וועמען? דער אלטער תרח איז דאך שוין מער ווי 75 יאר אלט!... היינט דערווארט ער נאך — ניט היי-יאר, איז זיכער קומענדיקן יאר — א גרויסע ירושה פון זייער א פארמעגלעכן קרוב, וועלכער איז געשטארבן אין לאנדאן נאך מיט יארן און יארן צוריק... אין דעם איז דא א גאנצע מעשה, זי וועט עס שוין אים אן אנדערש מאל דערציילן...

— איז ניט קיין קינד, ניט קיין יורש, אליין גאר א יורש — פרעגט זיך: צוליב וואס איז עס א מענטש אזוי „טייט“, אזא קמצן?

נאוויין, וועלכער האָט אין משך פון זיין וואוינען דאָ עטלעכע מאָל גע-
האָט דערפילט אין זיך שיר ניט אַ הייליקן ציטער ביים געדאַנק אָז ער
וואוינט אונטער איין דאַך מיט איינעם וואָס איז אַזאַ גלייכער אָפּשטאַם פונעם
גזע פונעם „בית-יוסף“, האָט שוין עטלעכע מאָל זיך אָנגעטאַן אַ כוח, גובר
געווען זיין באַוואוסטזיניקע צוריקגעצויגנקייט און פאַרשלאַסנקייט פון די
לעצטע פאַר יאָר. פאַרקערט, אין דעם פאַל האָט ער גאָר געזוכט אַלערליי
געלעגנהייטן אַריינצוציען דעם אַלטן אין שמועסן. . . און דאָס איז אים גאָר-
ניט אַזוי שווער אָנגעקומען — יענער האָט זיך גערן געלאָזט ריידן.

יא, אַוודאי האָט ער געוואוסט — האָבן נישט אַלע אין זיין משפּחה
מיט דעם שטאַלצירט? — אַז זיין עלטער-עלטער זיידע איז עס געווען יוסף
קאַראַ, דער „שולחן-ערוך“. . . אַוודאי האָט ער געשטאַלצירט וואָס ער אַליין
איז ניט אַבי וואָס פאַר אַן „אַסט-יודע“, נאָר שטאַמט גאָר פון די גוֹל־ספרד
וואָס זיינען דירעקט פון שפּאַניע געקומען קיין טערקיי. אָבער קיין סך מער
וועגן אַט יענעם „שולחן-ערוך“, אָדער וועגן יידן און יידישקייט בכלל, אַמאָ-
ליקער אָדער היינטצוטאָגיקער, האָט ער ניט געוואוסט — און געהאַט אויך
דעם קנאַפּסטן אינטערעס עס צו וועלן וויסן.

— איר ווייסט דאָך — האָט ער אויף אַלע אַזעלכע פּראַגן געהאַט בלויז
איין ענטפּער — מיינע אינטערעסן זיינען תּמיד הויפּטזעכליך געווען קאָ
מערציעלע. . . גאָר פרי זיך שוין געשטעלט אויף די אייגענע פּיס. . .
אין אַמעריקע איז ער שוין געווען אַרום זעכציק יאָר. געקומען אַהער
בחורווייז פונעם האַלב-דייטשישן, האַלב-פּוילישן פּויזנער קאַנט — פון גניע-
זי, צי פון בראַמבערג. אָבער ער האָט נאָך איצט אויך געוואוסט: ערגיץ-
וואו אויף דער וועלט, איבערהויפּט טאַקע אין די דייטשישע און פּוילישע
מדינות, האָט ער געהאַט אין די יונגע יאָרן אַלערדיי גאָר נאָענטע קרובים,
אויך קאַראַס, וועלכע זיינען געווען באַקאַנטע יידישע רבנים. אַליין אָבער איז
ער געגאַנגען אין חדר בלויז אַ פאַר יאָר, שיר ניט יינגזווייז שוין זיך אָנ-
געהויבן פאַרנעמען מיט אַקסן-האַנדל — און דאָ אין אַמעריקע: צוערשט
מיט פּעדלעריי, שפּעטער אויף וואַל-סטריט. בתּכלית הקיצור איז זיין גע-
שיכטע געווען אַזאַ: ביז צען — יצהק-הערש קאַראַ; פון דעמאָלט אָן ביז ער
איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע — איגנאַץ קאַראַ, און דאָ איז ער געוואָרן
הערי קיראַ. . . דאָס אַרץ.

נאוויין האָט אומזיסט אייניקע מאָל געפרוואוט אויפאַקערן יענעם זכרון
מיט אַ פאַר פּראַגען וועגן אַט יענע באַקאַנטע היימישע רבנים, די קאַראַס.
אומזיסט האָט ער אים געבעטן דערציידן עפעס וועגן זיין אייגענער יוגנט אין
דער דייטש-פּוילישער שטאַט — אומזיסט. מר. קאַראַ האָט אויף דעם אַלע-
מען בלויז אָפּגעענטפּערט מיט אַ שמיכל פון אַ שטענדיקן תּם: יענע וויי-

טע יידישע קינדער-יאָרן זיינען ווי אינגאנצן דערשטיקט געוואָרן אונטער אַ באַרג ניט פון זעכציק, נאָר פון גאַנצע 600 יאָר אַמעריקע. זיינע פֿערע תּס־אויגן האָבן בלויז דעמאָלט אַ טראַפֿ אױפֿגעלויכטן קעגן נאווינען, ווען פון אַט יענעם דינינקן און אויסגעריבענעם קינדהייט-פֿלאַסט איז אים ענדלעך געלונגען אַרויסצעפֿאַנגען, ווי אַ גאַלדן פּישעלע, עפעס אַ קינדעריש פֿאַראַדיע-פֿידל אין דייטש-פּויליש וואָס איז אים, צו גלויבן, ביז איצט קיין איינציק מאַל גאָר אַפֿילו אויף די געדאַנקען ניט געקומען.

מיינע מוטער-מאַטקא
גינג נאָך דער שטאַדט-קאַ...
זי קאופטע איינע ציגע-קאַזא,
אונט שדאַכטעטע זי מיט איינעם נאָזשא... .

אין דער גרויסער אַלטמאָדישער שאַפּע — מיט אירע גוימסן האָט זי דערגרייכט אַזש ביז דער סאַמע סטעליע — האָט ער ביי זיך אין צימער אַפֿ-געהיט פֿילע פון דעם פֿאַרשטאַרבענעם ווייבס איבערגעבליבענע פֿערזענלעכע חפּצים און קליידער. מחמת פּיעטעט צו דער פֿאַרשטאַרבענערס אַנדיינק, — האָט נאוויזן געוואַלט גלויבן, אָבער מרס. נייטינגייל איז באַשטאַנען: ס'איז אַלץ מחמת קאַרגשאַפט... טראַגט ער דען ניט תּמיד אויף זיך אַן אַלטן אָפּגעריבענעם רעקל, שמאַלע געפֿאַסטע הויזן וואָס זיינען צו-קורץ אויף אים?.. אין זיין שאַפּע הענגט אַפֿילו דעם פֿאַרשטאַרבענעם ווייבס אַן אָפּגעקראַכענער פּוטער פון „אַלאַסקאַ-סיעל“, וואָס אויב מען וואַלט נאָר דעם דאָזיקן פעלץ גוט אַ ריב געטאַן איצט, וואַלט ער זיך געוויס גלייך פֿאַנאָדערגעשאַטן ווי דורכגעברענטער שטרוי, אָדער ווי אַ פעדערדיק „דענדעלאין“-בלימל סוף זומער... .

— אויב ער האָט טאַקע באַשלאָסן קיינמאַל ניט חתונה צו האָבן, איז אויף ווען פֿאַרט באַהאַלט ער עס אַלץ, צוליב וועמען היט ער עס אַלץ אַפֿ אַזוי קמצי/דיק? — — —

ס'האַט אָבער אויסגעקוקט ווי אַט דער 8-יעריקער זקן, מיט זיין גע-זונטן קאַרק און שטאַרקע פּיס, וואַלט זיך געקליבן גראַד צו לעבן לאַנג, זייער לאַנג — לכול הפּחות ביז דער וואונדערלעכער צייט פון תּחית-המתים, ווען זיין פּרוי וועט צוריק לעבעדיק ווערן... דעמאָלט וועט אים, דאָך, יעדע פּיצל זאָך זיכער צוניץ קומען. אָבער איינמאַל האָט זיך מרס. נייטינגייל מער ניט געקאַנט אַיינהאַלטן, האָט האַלב מיט גוטע רייד און האַלב מיט גוואַלד געפּויעלט ביי אים צו לאָזן איר מאַכן אַ פעקל פון אַט די זאַכן-כדי עס אַרויס-צואוואַרפֿן אויפֿן מיסט.

— זע נאָר, וואָס טוט זיך עס דאָ מיטן מענטשן? ער מאַכט דאָך מיר דאָ אַן אַ געפֿערלעכן „מאָיל“ אין שטוב!

מיט אַ בלייד־צעכעטעטן פנים, גאַר ניט לויט איר טבע, האָט זי געקליבן איינס צו איינס די אַלטמאָדישע שפיצן־קאַפּטלעך, באַטיטטענע אונטער־וועש, זיידענע בראַזירן, לאַנגע נאַכטהעמדער . . . אין קיך לעבן „דאַמבווייטער“ האָט זיך געהאַלטן אין קלייבן דערפון אַ גרויסן פּאַק. ווי אומגעזעענע עלעקטרישע פּונקטן האָבן אין יענעם מאַמענט געשפּריצט פון אירע אויגן, ביזער ווי ווען עס איז . . . דורכן פענצטער האָט געהאַלטן אין אַריינקוקן אַ כּמורנער אָונט. מיט באַלויכטענע פענצטער אויף אויבערשטע שטאַקן פון הויכע ניר יאָרקער מויערן — אַנשטאַט שטערן, מיט אַ פייערדיק־רויטלעכן „גלי“ אין די הימלען ווי פון אַ גרויסער שרפה, — פון די צעלויכטענע נעאַן־שילדן און ווייסגליענדיקע עלעקטרישע פייערן אויפן מיטנשטאַטישן בראַדוויי.

„בייבי“, דער אַלטער הונט, פאַר וועמען עס איז געשטאַנען איצט אַ שיעלע מילך, האָט צעטומלט פאַרריסן די פייכטע מאַרדע, אַ הוסט געטאַן עטלעכע מאַל, פּרעגנדיק און באַצערט. מרס. נייטינגיל האָט זיך אָבער אויף די ערשטע פאַר בילנדיקע הוסטלעך זיינע ניט אומגעקוקט, וואָס דאָס איז אויך כלל ניט געווען אין איר טבע. נאָך מער צוטומלט און דערשראַקן, איז דער אַלטער צעפיעשטשעטער הונט זיך דעמאָלט פאַרגאַנגען אין אַ לאַנגן שטילן וואַיען, אַשטייגער, ווי אַ קינד וואָס פאַרגייט זיך אין אַ שטיל כליפענדיקער העשעריי. דעמאָלט האָט מרס. נייטינגיל אַ וואַרף אַוועק געטאַן דעם גאַנצן פּאַק מיטן אָפּגעלעבטן אונטער־וועש, און אַ כאַפּ געטאַן דעם הונט צו זיך אויף די הענט אַרויף :

— אַ—אַ, בייבי . . . אַ—אַ, אַ אַודאי, אַודאי ביסטו גע־רעכט . . . י—ע . . . י—ע . . . קאַנסט ניט טרינקען די מילך ? נו — יאַ, ס'איז טאַקע ניט קיין פּרישע מילך, די מאַמע וועט עס שוין אַליין אויסטריי־קען . . . דיר וועל איך געבן פּרישע מילך !

אַרויסנעמענדיק פון פּריזשידער אַ פּלאַש פּרישע מילך האָט זי שוין מיט אַן אויפגעלויכטענעם פנים, זיך געווענדט צו נאווינען וועלכער איז גראַד צופעליק געהאַט אַריין אין קיך נאָך אַ קאַלטן טרונק וואַסער :

— אַהאָ, אים קאָן מען ניט אַפּנאַרן ! — האָט זי געשטאַלצירט מיטן קינד אירן — ער איז דען ניט געווען גערעכט ? די מילך אין זיין שויסל איז טאַקע ניט קיין פּרישע, שטייט שוין דעם דריטן טאַג . . . אַהאָ, ער איז ביי מיר אַ גרויסער איבערקלייבער !

ד.

אַ שפעט־נאַכטיקע אויטאָמאַט קאַפעטעריע אין דער געגנט פון טיימס־סקווער. איינע פון יענע עס־פלעצער, וואָס שליסן זיך כמעט אינגאַנצן ניט זורכן מעת־לעת.

אויטאמאטיש אַרויסגעפישט פון די גליטשיקע מעטאל-קעסטעלעך פאַר געשיר: אַ מעסער, אַ גאַפל, אַ גרויסע לעפל, אַ קליינע לעפעלע, פון אַלערליי ווינקלען, פון די פאַרשידענע ניקל-שופליאַדן מיט זייערע גלאַז-שייבעלעך — זיי זענען אויס ווי אומצייליקע קליינע היילן אין די ווענט פון אַ ריזיקן עס-קרעמאַטאָריום — מעכאַניש צונויפגעשלעפט פאַרשידענע גרינגע שפייזן פאַר זיין שפעט-נאַכטיקן מאַלצייט. מיט דעם זיך פאַררוקט אין דעם ווייססטן און שטילסטן ווינקל, כאַטש אויך דאָ איז די באַלויכטונג געווען פונקט אַזוי העל און גרעל, ווי אינעם גאַנצן „אויטאמאַט“.

אויפן וועג פון זיין ביינאַכטיקער אשמורה אין דעם פריוואַטן שיפבו-האַפן ערגעץ אין ברוקלין — גוט איז נאָך וואָס דאָרטן מאַכן מלחמה-צייט די איינגטימער גיט קיין אַרבעט-שוועריקייטן פאַר אַזעלכע האַלב-ברוגער ווי ער — שטעלט זיך דאָ נאָוויין אָפּ כמעט יעדע נאַכט. זיין לעצטער מאַלצייט פון טאָג — פון זיין טאָג, וועלכער ענדיקט זיך אַרום דריי ביינאַכט.

לעבן זיין אַרבעטס-פלאַץ איז אויך דאָ אַ קליין רעסטאָראַנדל, אַ „לאַנטש-וועגאַן“. אַבער נאָווינען איז שווער צו פאַרטראָגן די קאַפּ-אויף-קאַפּ ענגשאַפט און פוס-אַנטרעטעניש. דאָרטן. ווען ער איז מיט אומגעפער אַ שעה צוריק געהאַט פאַרבייגעגאַנגען דעם גרויסן געל-געפאַרבטן מעטאל-קאַסטן אויף רעדער, מיט אַן אויסזען פון אַ באַן-וואַגאָן, האָבן נאָך פון דאָרטן געהאַלטן אין אַרויסמאַרשירן אויפן וועג צום פאַבריק-הויף די אַרבעטער פונעם נייעם „משמור“, וועלכע האָבן אַקאַרשט אין גרויס אַיילעניש און יאָגעניש געהאַט אַפגעגעסן זייער פריען פרישטיק — אַדער אויסגעטרונקען זייער שפעטע קאַווע.

חויז דעם, האָט ער פיינט געהאַט דעם וואַגאַן-אויסזען פונעם „לאַנטש-קאַר“. ס'איז ווי ער וואַלט מורא געהאַט: קוים זעצט ער זיך דאָרט אַוועק, הויבט דאָס רעסטאָראַנדל אויף רעדלעך אָן גלייך צו פאַרן, — און ער איז זיך שוין גענוג אַנגעפאַרן, נאָוויין, דורך די לעצטע פאַר יאָר! . . . נו, אויך אין דער שטילער רעזידענץ-געגנט פון אַפּטאָן-בראָדוויי לעבן זיין דירה, איז אין אַט דער שעה אַלץ שוין פון לאַנג אָן געשלאָסן און אויסגעלאָשן, פאַרמאַכט און אַפגעשטעלט. חויז אפשר א וויסער ראַדיאָ-אויטאמאָביל, וועלכער שלייכט זיך אַמאָל דורך אויף זיין ביינאַכטיקער פאַליציאישער שליחות . . . און נאָוויין האָט דעמאָלט אויסגעפונען אַז דער אויטאמאַט-פלאַץ איז פאַר אים אַמבאַקוועמסטן אין אַט דער שפעט-נאַכטיקער שעה. סייזוי דאָרף ער תמיד אין דער געגנט בייטן די סאַבוויי: די „בי-עס-טי“ אויף דער „אַי-אַר-טי“.

מיטן שנעלן איבערבייסן שוין פאַרטיק געוואָרן, ער בלייבט אַבער זיצן. ער מוז דאָך כאַטש אַביסל אַפּשפאַנען די שטאַרקע אָנגעשטרענגקייט פון די דורכגעיאָגטע אַכט אַרבעטס-שעזן מיט זייער חולי-נופלדיקער וואַרפעניש. די העלקייט און גרעלקייט דאָ שטערן אים גיט — אין קאַפּ ביי אים שטייט נאָך

אלץ די פיל שאַרפערע און פלאַמנדיקע העלקייט, וואָס אין דער מאַשין־אַפטיילונג פונעם שיפסבוי־האַפן. די טראַכעריי פון די פיל־טאַניקע דאַמף־האַמערס, די פאַרטויבנדיקע היכערייען פון עלעקטרישע שטאַל־עגבערס וואָס פאַרטרינקען יעדע מענטשלעכע שטים, אפילו די נאַענטסטע צו דיר, סיידין זי קומט אַרויס פון ליפן וואָס באַרירן ממש דירעקט דיין אויער. די גרויסע שטאַלענע בריקן, די קאַנווייערס וואָס שווימען אין דער הויך איי־בער די קעפ פון די אַרבעטער, פירן אַריבער קופעס אייזן־שטאַבעס פון איין אַרט אין ריזיקן גלעזערנעם אַרבעט־שפייכלער אין אַ צווייטן אַריין. די מוראדיק־הויכע היץ וואָס שפאַרט אַהער פון די שמעלץ־אויזונס אין ווייטן הינטערגרונט, וואו צעגליטע שטאַל־פלאַטן און אייזן־פלאַטן ווערן צונויפגע־ניטעוועט מיט פילפונטיקע פייערשטיקער, אַזעלכע צעגליטע „ריוועטס“... אַלע מענטשן דאַרט אַרום, פונקט ווי געוויס ער אַליין אויך, קוקן אויס ווי גולמס, ווי זיך־באַוועגנדיקע ראַבאַטס, — עס העלפט אין אַט דעם איינדרוק דאַס, וואָס דאָס רוב אַרבעטער און אַרבעטערניס, פונקט ווי נאוויץ אַליין אויך, טראַגן דאַרט אויף די קעפ אַזעלכע פירקאַנטיקע מעטאַלענע שוץ־היטלעך, קעסטלעך גאַנצע מיט צעל־אַידענע פענצערלעך פאַר די אויגן, — זיי דאַרפן עס באַשיצן קעגן אַ מעטאַל־שטיק אַדער עפעס אַ שווער שטיקל געצייג וואָס קאָן נאָך אַרונטערפאַלן, און פאַסט טאַקע אַמאָל אַרונטער פון די קאַנווייערס אויבן — עס זאָל ניט צעשמעטערן קיין מענטשלעכן קאַפ אונטן — — —

קעגן דעם, איז אפילו אין אַן אויטאָמאַט־קאַפּעטעריע רואיקער און שטיי־פער. אמת, שפעט־נאַכטיקע באַזוכערס לעכערן נאָך אַלץ דאָ דורך די גרעסע ליכטיקייט פונעם „אויטאָמאַט“. אַריין און אַרויס. אַרויס און אַריין... אַבער ניטאָ שוין מער די חוצפהדיק־פאַרפוצטע טעאַטער־פאַרלעך. שוין צו־שפעט פאַר יענע, כאַטש ס'איז אַ שבת־צונאַכטס. אַבער — „ווייסט איר ניט אַז ס'קומט איצט פאַר אַ מלחמה אויף דער וועלט?“...

ס'רוב באַזוכער איצט — מאַטראָזן, סאַלדאַטן, אויטאָטאָרן, מאַרינען — מיט זייערע באַגלייטערניס, אפשר אַקאַרשט־געמאַכטע בראַדוויי־באַקאַנט־שאַפטן. דאָ אויך אַ צאָל שפעט־נאַכטיקע אַרבעטער ווי ער אַליין, נאוויץ — סיי צו און סיי פון דער אַרבעט גייענדיק — מיט שוואַרצע לאַנטש־קעסטלעך פון גלאַנציקן מעטאַל, קעסטלעך פון נאַכט... אַריין און אַרויס — טונקלע גרויסשטאַטיש־אינזאַמע סילוועטן אויף אַ גרעלן עקראַן.

נאווינס טיף־אינווייניקסטע איינזאַמקייט און איינזיך־פאַרטוענקייט ווערט אַבער דערפון ניט געשטערט. פאַרקערט. אַן איינזאַמער צווישן איינזאַ־מע — היימישער אַווי. אין אַ גרויסן ליכטיקן הוהאָ צווישן אַ טן איינזאַמע, איז נאווינען גרינגער צו פאַרטראַגן זיין איינזאַמקייט. גרינגער, אַלנפאַלס, ווי

צווישן די פיר ווענט פון א ביינאכטיק-טונקעלן שלאָפצימער, על משכבי
בלילות...

מיט יעדן פאַרלאָפענעם חודש — דורכן גאַנצן לעצטן פאַרלאָפענעם יאָר
— זיינען אויך זיינע האָפענונגען, ווי אומבאַשטימט און בלייך זיי זיינען
לכתחילה ניט געווען, ביסלעכווייז אינגאַנצן צערונען. זייער אַרט האָט צו-
ערשט פאַרנומען ביטערער צווייפל, דערנאָך — שוואַרצסטע פאַרצווייפלונג,
מדברדיקסטער יאוש.

די ידיעות פון זיין שטאַט, אַפילו די אונטערערדישע ידיעות — ניט
גראַד וועגן זיין אייגענער משפּחה, נאָר אַפילו אין אַ סאַמע ברייטסטן היקף
אַרום זיי — זיינען צום סוף אינגאַנצן אָפּגעשטעלט געוואָרן. ס'איז געווען ווי
דאָס פּלוצלונג-פאַרשלונגענע לעצטע קלאַפּן און טיקען פונעם ראַדיאָ-אַפּאַראַט
אויף אַ ברענענדיקער, אונטערגייענדיקער שיף אינמיטן ווייטן אַקעאַן — אַ
ראַדיאָ-אַפּאַראַט וואָס האָט אומזיסט, אין דער שטומער וויסענשי אַיבער די
פאַרפלייצנדיקע וואַסערן רונד-און-רונד אַרום, מיט די לעצטע כוחות נאָכ-
אַנאַנד געהאַלטן אין אויסקלאַפּן אַן „עס-אַ-עס“ — ביז אַ פרעסערישע
כוואַליע האָט ענדלעך דערלאַנגט דעם לעצטן לעק אויך צו אַט דעם העכסטן
ראַדיאָ-טורעמל, און בלוטיק-זיגעריש פאַרשלאָסן דאָס תּהומיקע מויל אויך
אַיבער אים.

אַבער לויט ידיעות אין די יידישע צייטונגען — ניטאָ, און ניט געווען
ביי נאווינען, קיין שום מענטשלעך-באַקאַנטער וואָרט אויף כאַטש וויפּיל
ס'איז צו באַצייכענען די פאַרב און דעם טעם פון אַט די ידיעות — איז נאווינען
ביסלעכווייז פאַרט קלאַר געוואָרן :

— ניט נאָר איז שוין מער קיין האָפּנונג ניטאָ אַז ער זאָל כאַטש נאָך
אַן איין-אַינציק מאָל אין לעבן, ווי לאַנג אַפילו ער זאָל ניט פאַרשאַלטן
ווערן צו לעבן, קאַנען וואָרפּן נאָך אַן איינציקן בליק אויף זיין אייגן בלוט-
און-פלייש, אויף זיינע ווייב-און-טעכטערלעך (ווי גרויס, ווי הויך זיינען זיי
עס אויסגעוואַקסן פאַר די לעצטע צוויי-דריי-יאָר — ווי גרויס, ווי הויך זיינען
זיי עס געווען אינעם לעצטן טאַג פון זייער פאַרשניטענעם לעבן) ; —
אַ בליק טאָן אויף זיי ניט דווקא אינגיכן און באַאָד, נאָר כאַטש ווען-עס-איז
אין לעבן און וואר-עס-איז אויף דער וועלט ; — און אויב ניט אויפן וואָריס-
פולסירנדיק בלוט-און-פלייש זייערן, איז כאַטש אויפן אַרט פון זייער לעצטער
רו — (גאָט מיינער, און וואָס וואַלט דען דאָס געקאַנט דיך אַרן : כאַטש
די טרייסט צו קאַנען ווען-עס-איז אַ בליק טאָן אויפן אַרט פון זייער לעצטער
רו?) — נאָר ער מוז זיך ביסלעכווייז אויך צוגעוואוינען צום געדאַנק : —
— די גאַנצע שטאַט אין וועלכער ער האָט אַזאַ שטיק לעבן איבערגע-
לאָזט ; כּמעט אַלע לייט דאַרטן מיט וועלכע ער האָט אַזויפּיל יאָרן צוזאַמען
געלעבט, — אויך זיי זיינען שוין לאַנג ניטאָ... גרינטלעך ניטאָ — ווייל

אויך דער בית-עולם איז דארטן אָפּגעווישט געווען — אויך די טויטע זיינען אַוועק מיטן רויך ...

נאָך אַ קאָווע נעמען, אַ פּרוכט אפּשר? ... אַז ער קערט זיך אום צו זיין טישל אין אַ צוויי-דריי מינוט אַרום, זיינען שוין די אָפּגענוצטע געשיר דורך אַן אומגעזעענער האַנט צוגענומען געוואָרן, אויך זיינע פּריערדיקע עס-געצייג זיינען מיט זיי פּאַרשוואַנדן. דער עמאל-טיש איז שוין רייך-אָפּגעווישט, גלאַנצט מיט קאַלטער וויסקייט — כאַ-כאַ, אויך דאָ איז זיין געגרייטער טיש, ווייזט זיך אַרויס, אַ חלום בלוין, אַ דמיון זיינער געווען ... ער מוז איצט, מיטן עסן אין האַנט, צוריק צוגיין צום מעטאַל-קאַסטן, ווידער פון דאָס ניי אַנהויבן: אַ גרויסער לעפל, אַ קליינער לעפל ... קיין פּאַפּירענע סערוויט-קעס זיינען שוין אַבער ניטאָ; אַבער גוט איז, וואָס צוקער איז נאָך דאָ ...

ס'הויבן אַן אַרײַנקומען נייע באַזוכער, פּרישע ענגלישע מאָרגן-צײַטונג-גען אין די הענט. דעם פּרישן דרוק-ריח זייערן האָט נאוויין ליב צו שמעקן, אַבער — ניט זיי אַזײַן, די צײַטונגען: ווי פּול זיי זאָלן ניט זיין מיטן גרויסן וועלט-אומגליק, צעקוועטשן זיי אים אַבער מיט זייער מוראדיקער גלייכגילט צו זײַנע באַזונדערע אומגליקן, וואָס וועגן זיי געפּינט ער דאָרטן זעלטן-ווען אַ שורה, ס'איז שוין פּונקט ווי אַפּילו דאָס עצם אָפּווישן פון זײַנע שטעט, פון זײַנע קינדער וואָלט שוין אויך אייגנטלעך גאַרניט געווען פּאַר-געקומען, נאָר געווען בלוין אַ וויסטער חלום זיינער, נאווינס ... און וואָס וועט זיין אַז ער וועט אינעם דאָזיקן פּריינטלעך-פּרעמדן לאַנד ענדלעך אויך פּאַר-שווינדן, וועט שוין דעמאָלט אַפּילו קיין וויסטער חלום, קיין זכר פון אַט דעם אַלעמען ניט פּאַרבלייבן? קיין רויך אויך ניט? — — —

ער טוליעט זיך מיט ביידע הענט, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט אַנוואַ-רימען, צום הייסן טעפל קאָווע. ניין, ניט נאָר די פּרעמדלעך-ענגלישע — אַפּילו יידישע צײַטונגען קאָן ער אויך מער לעצטנס ניט לײענען. אמת, דאָרטן שטויסט ער זיך שוין גראַד גאָר אָפּט אַן אויף אַן אַ שיר באַריכטן פון שאַרפע, גרויזאַמע, אומגעוויינלעך-ווילדע מיתות ... אַבער די דאָזיקע באַריכטן לאָזן אים אומצופּרידן, ווי עפעס אַ וואָלוועלע פּראָפּאנאציע. ס'איז נאווינען געווען ווי ער וואָלט מיט באַשטימטקייט געוואוסט: די ווירקלעכ-קייט דאָרטן איז אַ סך אַ שרעקלעכערע, ווי אַפּילו די שרעקלעכסטע ווער-טער זיינען עס אימשטאַנד איבערצוגעבן, — ס'איז אַ ווירקלעכקייט פּאַר וועלכער עס קאָנען גאָר קיין ווערטער ניט זיין, וויבאַלד אַזוינס איז נאָך קיינ-מאַל ניט פּאַרגעקומען אינעם גאַנצן מענטשלעכן געדענקען, סאַמע זינט בריאת העולם — — —

ס'איז שוין געוואָרן זייער שפעט. מילא, ס'איז דאָך מאָרגן זונטיק. וועט ער ליגן אין בעט נאָך שפעטער. ער'ט דען פּאַרשפעטיקן צו זען מרס. ניין טינגיילן מיט איר „בייביז“, וועלכער איז לעצטנס געוואָרן אַזוי שוואַך אַז

אפילו הוסטן איז שוין פאר אים געווארן צו-שווער ? אדער מר. קארן אפשר ? יענער זיצט דאך סיינדיג דעם גאנצן טאג אין שטוב, חוץ ווען ער גייט ארויס אפעסן אין אַ נאָענטער קאָפּעטעריע.

מר. העררי קיראָ, די אַמעריקאַנער פּרי... אַנומעלטן האָט נאוויז גע- פּרוּאוּט פּאַרפירן מיט אים אַ שמועס וועגן די גאָר לעצטע דורות פון זיין יחוסדיקער משפּחה — וועגן היינריך קארן, יעקב קארן, לעאָפּאלד קארן, ניקאָדעמוס קארן... אויך גרויסע גייסטער, דערפּינדער און וויסנשאַפּטס- לייט, וואָס זיינען געבאָרן געוואָרן אינעם זעלבן 19טן יאָרהונדערט וואָס ער אליין, מר. העררי קיראָ... דער לעצטער האָט אָבער קיינמאָל וועגן זיי ניט געהערט, און קיין איינציק וואָרט וועגן זיי ניט געוואוסט צו דער- צייין. זיין געזונט קיינעכדיק לבנה-פנים האָט דערביי אָן דעם מינדסטן עגמת- נפש נאַרשיעוואַטע צופרידן געשמייכלט אין זיינע „דייטשישע“ וואַנצעס אַרײַן: — איר ווייסט דאָך, מר. נאוויז, מיינע אינטערעסן זיינען תמיד געווען בלויז קאָמערציעלע... כ'האָב אַ גאַנץ לעבן אין אַמעריקע געהאַט מיינע אייגענע קאָפּרעייענישן... גאַנץ פּרי שוין זיך געמוזט שטעלן אויף די אייגענע פּיס...

חוץ זיין אַרײַנלעבן בײַ אים אַ טיפּן עלטער אַרײַן, האָט ער פון די אַב- דערע מיטגלידער פון זיין משפּחה גאַרניט געירשנט... איז צוליב וואָס — די טיפּע עלטער ? בלויז וועגן „יאָקוב“ קארן האָט ער זיך באַלד צוריק- געכאַפּט, — יא, וועגן אים האָט ער יינגלווייז יאָ עפּעס געהערט: געווען אַ זון פונעם גניעזינער רב, אָבער אין די שפּעטערדיקע יאָרן זיך געשמדט... דאָס אַליין. און העררי קיראָס אויגן האָבן זיך צופרידן צונויפגעזשמורעט: — זעסט ? עפּעס ווייס איך דאָך פונדעסטוועגן יאָ...

אָבער נאוויזען איז בשעת-מעשה זייער קאַלעמוטנע געוואָרן אויפן האַרצן... וואָס איז עס אַזוינס פאַרגעקומען אינווייניק ביי אַ סך גרויסע יידי- שע מענטשן, וואָס זיי האָבן איבערגעלאָזט נאָך זיך אַזעלכע נידעריקע, אַזעלכע איבערגעברענטע דורות ? איז עס בלויז אַ ביאָלאָגישע אייגנאַרט פון אַלע גרויסע מענטשן, ביי אַלע אומות ? אָבער ביי יידן איז עס פאַרט ניקרדיקער... אפשר, ווייל די עלטערן אליין האָבן קיין צו-גרויסע אמונה אין זייער אייגע- נער לעבנס-אַרבעט ניט געהאַט ? אפשר, וול דער עיקרשט זיינען זיי גאָר אליין געטריבן געוואָרן, אויב ניט סתם פון אַ גרויסקייט-מאַניע, פון אַ פירער- שאַפּט-קראַנקייט, איז אָבער הויפטזעכלעך פון אַ געפיל פון פאַרפאַלנקייט בנוגע זיך אליין, — אין אַ סביבה, וואָס האָט שוין אָבער אינגאַנצן ניט צו- געלאָקט צו זיך דעם אויפשפּראַך פון זייער זאַמען ?

אין די יאָרן פאַר דעם מלחמה-אויסברוך, אין דער פון דרויסן-אַרימער און אינווייניק-ליכטיקער אַלטער היים, איז נאוויזען אַזויפיל און אַזוי אַפּט אויסגעקומען צו הערן און צו לייענען וואונדערלעכע זאַכן וועגן דעם פאַרביקן

און עשירות'דיקן יידישן לעבן אינעם זוייטן נייעם לאַנד. פון דערווייטנס איז עס אַפט געווען אַ גרויסע טרייסט... אָבער נאָכדעם ווי ער האָט אין אַמע-ריקע אַליין געהאַט פאַרבראַכט אַ פאַר יאָר, האָט נאוויין אָנגעהויבן דורכגע-דרונגען צו ווערן מיט אַ געפיל פון גרויסער פאַרלירנקייט, ער האָט דאָ בלויז געזען פאַר זיך אַ דויערנדיקן פּראָצעס פון נאָכאַנאַנדיקער יידישער צעשטויבטקייט און צעפּוּווערטקייט, פון נאָכאַנאַנדיקער פּאַנאַנדערעגשפּליי-טערטקייט אין אַזיין קלענערע אַטאַמען וואָס גייען דורך, יעדער אויף זיין אופן, אַ טשיקאַוון ווירבל-טאַנץ ביז וואָגען זיי ווערן אינעם אַרומיקן הונג-געריקן חלל אינגאַנצן ניט פאַרשוואַנדן... און ער אַליין, פונקט ווי נאָך אַ קליינע צאַל זיינס גלייכן, זיינען געראַטעוועט געוואָרן אַהער, ווייט אויס, הויפטזעכלעך כדי צו ברענען נאָכאַנאַנד מיטן זכר פונעם חורבן, און טראָגן אין זיך דעם חלום פון אַ וואַרים-אייגענעם לעבן אין אַ פרעמדן לאַנד... און אַז ער וועט דאָ ענדלעך אַליין צעפּוּווערט ווערן צוזאַמען מיט די איבע-ריקע אַטאַמען — וועט שוין ניט זיין אַפילו ווער עס זאַל טראָגן אין זיך דעם זכר פון דעם אַלעמען, וואָס איז אַוועק מיטן רויך? —

נאווינען האָט באַלד אַרומגעכאַפט אַ געפיל פון גרויס פאַרלירנקייט — ער האָט אינגאַנצן מער ניט געוואוסט צו וועלכן ווינקל פון דער וועלט ער קאָן שוין איצט ווענדן זיינע בליקן נאָך הילף. נו, נאָך אַ לעצט טעפל קאַווע אויסטרינקען, און ער וועט זיך אָנגעמען מיט כוח אַרונטערצוגיין אין סאָבוויי. אָבער דאָס מאַל איז שוין אינעם גרויסן ספּעציעלן שיסל אינמיטן אויטאַמאַט קיין צוקער אויך ניט געווען. דער הויכער אויפזעער, פון קאַפּ ביז די פיס אין ווייסן אָנגעטאַן, אַ פאַרקערפּערונג פון „היגיגענע“, האָט אין ענטפּער אויף נאווינס הילפּלאַז-פּרעגנדיקע אויגן בלויז גאווהדיק צונויפגעזשמורעט זיינע בלייכע דינע ליפּן:

— ווייסטו גאַרניט אַז אויף דער וועלט קומט איצט פאַר אַ מלחמה? נאוויין האט גולמיש אַ שמייכל געטאַן: — טאַקע, אַפנים אַז ער ווייסט ניט... אַלץ, וואָס איז געווען טייער אין זיין וועלט, האָט זיך דאָך אויך אַרויסגעוויזן צו זיין אַ דעלוזיע, אַ וויסטער חלום... איז אפשר איז עס די מלחמה אַליין אויך? די איינציקע ווירקלעכקייט דורך דער נאָכט זיינען אַט די אומצייליקע ניקל-שופליאַדלעך וואָס פּיקעווען אַן די גלאנציק-קאַכעלעע קאַפּעטעריע-וועלט דאָ אַרום, — אומצייליקע קליינע היילן וואָס פירן טיף אין די וועגט פון אַ ריריקן קרעמאַטאַריום אַריין.

ה.

— נו, דע העט'ס אינאַף... האָט מרס. נייטנינגיל שיר ניט וויי-נענדיק זיך געבעטן ביי „בייבין“. — נו, קינד, גענוג שוין... גענוג שוין געהוּטס... צערייסט דאָך דער מאַמען פשוט דאָס האַרץ!

עפעס איז ניט גוט די לעצטע עטלעכע טעג מיטן הונט. מער ווי ווען עס איז פריער ליגט ער אפ שיר ניט גאנצע טעג אויף זיין ספעציעלן קישעלע, אויפן דיל פון זיין באַלעבאַסטעס שלאַפּצימער, גלייך נעבן איר אייגענעם בעט. אַזוי ווי די טיר שטייט דאָרט אַ גאַנצן טאָג אָפּ, זעט נאוויז, ווען נאָר ער גייט פאַרביי, דעם ליגנדיקן הונט. יענער מאַכט דעמאָלט בלויז אַ שוואַכע באַוועגונג אויפצוהויבן פון קישעלע דעם צעפאַטלען קאַפּ מיט די מוטנע-רהמנותדיקע אויגן, אָבער זיין קערפערל בלייבט ליגן.

חוז ווען ער דאַרף גיין „שפּאַצירן“, און אויף „נקיות“ אויך צו דער זעל-ביקער צייט, וויל שוין „בייבי“ זיך מער אינגאַנצן ניט אויפהויבן פון אָרט. אָפּנים, רי כוחות זיינען שוין אים באַלד אינגאַנצן אויסגעגאַנגן. מרס. ניין מינגייל האָט שוין טאַקע אַ פאַר מאָל געטראַכט: זי וועט זיך סוף-כל-סוף ניט אַרויסדרייען פון אַוועקפירן אים צו אַ וועטערינאַר-דאָקטער אויף „אַיינצושלע-פערן“.

— צו-וואָס זאָל זיך עס טאַקע אַ חיה מאַטערן אויף דער עלטער ? — טענהט זי אַיין, אָפּנים מער מיט זיך אַליין ווי מיט נאווינען. יענער מאַכט זיך איצט אין קיך אַ טעפל קאווע, פון אַזאַ צעפולווערטן קאַפּע-פרעפאַראַט, אויף וועלכן מ'דאַרף בלויז אַרויפגיטן זודיק וואַסער. ער איז מיד אינעם שפעטן זונטיק-נאַכמיטאָג פונעם צו-לאַנגן ליגן אין בעט. און אפשר איז עס די אָנגעזאַמלטע מידיקייט פון דער גאַנצער וואָך. אַלנפאַלס, ער וויל נאָך לעת-עתה אין גאַס ניט אַרונטערגיין.

הלוואי וואָלט עס עמיצער געטאָן מיט מיר אַליין אויך, ווען איך וועל שוין זיין אויף דער עלטער ... — טענהט מרס. נייטינגייל ווייטער, — אָבער ניין, אַ מענטשן לאָזט מען ניט אַזוי גרינג שטאַרבן! מען צווינגט אים מוטשען זיך סאַמע ביז דער לעצטער מינוט ... כאַטש ווייניק האָט ער זיך שוין אַזוי אויך געהאַט אָנגעמוטשעט ביים לעבן זיינעם, האָ ?

נאווינען האָבן טיף אַ ריר געטאָן אַט די גאַנץ גלייכע רייד. ס'איז ווי ער וואָלט זיך גאַרניט געווען געריכט צו הערן זיי פון מרס. נייטינגיילס מויל. צורייבנדיק אַזוי דאָס שוואַרצע קאווע-געמישעכץ אין גלאַז מיט אַ לע-פעלע, ווייזט ער שיר ניט אַרויס זיין מיטגעפיל צו דער באַלעבאַסטע מיט אַ העברעאישן פּסוק: — יעס, מרס. נייטינגייל! אַדם לעמל יולד ... — ער כאַפט זיך אָבער באַצייטנס, און טוט בלויז אַ קרעכץ מיט אַ גאַרנישט-אָנגנדיקן שמייכל:

— יעס מעם ... סאָטש איז לאַיף.

ס'איז דעם אמת געזאָגט, נאווינען אַליין אויך גאַנץ קאַלעמוטנע אויפן האַרצן. ווי תמיד אין גיריאַרק, ביט זיך ווינטער אויף פּרילינג און פּרילינג צוריק אויף ווינטער — אין איין און דערזעלבער וואָך. נעכטן איז געווען פּאַלנער פּרילינג און היינט איז שוין ווידער נאַסער סוף-ווינטער. פאַרנאַכט-

לעך-צו האָט אפילו אָנגעהויבן אַרויספאַלן אַ שנייעלע... און היינט איז גראָד געווען פורים.

ס'האָט זיך אים פאַרביינקט נאָך אַביסל כאַטש פון יענער מענטשלעכער פריילעכקייט און לוסטיקייט, ווי ער האָט עס געדענקט פון יאָרן צוריק אין אַזאַ טאָג. אין דער אַלטער היים — אפילו אין די גרויסע שטעט. נאָר ווייל ער האָט זיך ביודעים דורך דער לעצטער צייט געהאַט אָפגעוונדערט פון אַלע זיינע פריינט און באַקאַנטע, האָט ער ניט געוואוסט וואוהין צו גיין. אַבער סייווי: פונקט ווי די גאַנצע אַמאָליקע היים האָט שוין לאַנג אַוועקגעקרייזט אין שווייגדיקע רויכן ערגעץ-וואו צו די גלייכגילטיק-פוסטע הימלען, אַזוי מעג שוין אויך זיין פרייד פאַרשווינדן דעם זעלביקן וועג... מיטן גלאַז שוואַרצע קאווע אין האַנט האָט ער זיך באַלד געלאָזט גיין צום צווייטן עק קאַרידאָר, ביי מר. קיראַן אין ער תמיד געווען אַן אָנגעלייגטער גאַסט, ווייל די באַלעבאַסטע אַליין איז ניט צופרידן געווען ווען יענער פלעגט איר אַמאָל צו פיל צובאַלעמוטשן די צייט.

אויך קאראַ פלעגט זיך באַמיען צו האַלטן זיין טיר אָפן, כאַטש די שאַפּע אין זיין צימער פלעגט תמיד זיין פאַרשלאָסן. ער האָט זיך באַמיט צו האַוירן די באַלעבאַסטע וועלכע האָט פיינט געהאַט פאַרשלאָסענע טירן. חוץ דעם, האָט ער טאַקע אַזיין אויך ווי אויסגעקוקט, געוואַרט אַז אַ מענטש זאָג צו אים אַמאָל אַריינגיין... אויף איין וואַנט פון זיין צימער איז געהאַנגען אַ געקאַרבט הילצערן טאַוועלע מיט אַן אויסגעקריצטן לאַזונג פון האַרעיס גריני וועגן דער טונגט פון געלט-שפאַרן. אויף אַ צווייטער וואַנט, אונטער אַ סטיליזירטן הילצערנעם אָפּדאַכל פון וועלכן עס איז אַרונטערגעהאַנגען אַ קליין קופּערן געקעלע, איז געווען אָנגעקלאַפט אַ האַנט-געפאַרבט היצערן ברעט מיט אַן אויפשריפט אויף דעם פון לאַרד ביראַנען:

That all-softening
O'er-powering knell,
The tocsin of the soul—
The dinner-bell...

אַליין איז ער געזעסן איצט אין אַ פּאָטער-שטול, אינמיטן פון אַ גאַנ-צער פאַרפלייצעניש פון פילע קאַלירטע און ניט-קאַלירטע בויגנס און ליילע-כער פון אַ גרויסן ניר-יאַרקער ענגלישן זונטיק-בלאַט. זיי האָבן זיך געוואַל-גערט אויף אים און ארום אים, אויפן שוויס און ביי זיינע פיס. מיט לייען-ברילן אָנגעזאַמלט אויף דער שטאַרקער פליישיקער נאָז זיינער, האָט ער האַלב געדרימלט האַלב-אַריינגעקוקט אין דער אַפטייזונג פון סטאַקס און באַגנס.

— קאַם אין, קאַם אין, — האָט ער זיך דערפרייט אַ צאַפל געטאַן. —
זעצט זיך דאָ...

— מר. קירדא — האָט פון נאווינס ליפן ווי פון זיך אליין זיך אַרונ-
טערגעקייקט דאָס וואָס ס'איז ביי אים געווען אויפן האַרצן. — וויסט איר
כאָטש אָז היינט איז פורים ?

— איז דהעט סאָ ? — האָט יענער זיך פאַר'חידושט, אָבער באַלד זיך
פאַרכאַפט. אוודאי ווייס איר, האָהאַ... וואָס דיינקט איר עפעס בין איר ?
— סאָ ווהאי דאַנט יו גאָ טו שול אַר סאַמטינג ? — האָט דורך דער
אַפענער טיר אַריינגעשריגן מרס. נייטינגייל, וועלכע האָט רק געזוכט אַ
געלעגנהייט צו טשעפן זיך צום אַלטן. — יעס, איי פיין דזשו יו אַר !

— האָהאַ — האָט דער אַלטער עפעס גאָר ווי גרויס הנאה געהאַט פון
איר אָנגעשריי. — ווי זי גיט עס דיר אָבער תמיד אַכטונג אויף מיין יידיש-
קייט ! און וואָס איז דער מער מיט דיר אליין ? — האָט ער צוריקגעשריגן.
— וועל, איי עם אַ גויע... — נאָר ווי דערמאָנענדיק זיך אָן עפעס,
האָט זי גלייך צוגעגעבן; — פּרעקטיקעללי אַ גויע... בלויז 20 פּראָצענט
יידיש... אָבער איר ווייס אָז היינט עסט מען המן-טאַשן ? און דו, אַל-
טער ? וואָלסט כאָטש געווען אַרויפגעבראַכט המן-טאַשן !

— יצחק-הערש קירדא, „מלאך מגיד מישרים"... — האָט נאווינ מיט
ביטערקייט אַ שמיכל געטאָן אין זיין שוואַרצער גלאָז קאווע אַריין.

— האָ, ס'איז טאַקע אַ „סוועל איידיע" ! — האָט זיך אינעם אַלטן צו-
שפילט דער אַפעטיט. — מרס. נייטינגייל, ווען גייט איר אַראָפּ אין גאַס ?
נאַט אייך אַ דאָלער און קויפט איין כאָטש אַ האַלבן טוצן... אָבער מיט
מאָן ! — האָט ער זיך הנאהדיק געריבן די הענט. — און פאַרגעסט מיר
ניט ברענגן אַ רעשט פונעם געלט... היטלער-טאַשן וואָלט מען זיי איצט
באַדאַרפט רופן ! — האָט ער וואוילעריש אַ וואונק געטאָן נאווינען. אין זיין
יידישקייט וועט ער ניט אַפּשטיין קעגן קיינעם !...

און מיט אַ שעה שפּעטער האָט מרס. נייטינגייל טאַקע שוין אַרויפגע-
בראַכט פון אַ יידישער בעקעריי אויפן העכערן טייל בראַדוויי אַ שקאַרמיץ
פּרישע גלאַנציק-פאַרברויגטע המן-טאַשן. צוזאַמען מיט גלעזלעך קאווע האָט
זי זיי באַלד סערווירט ביים אַלטן איין צימער.

מר. קירדא האָט די גאַנצע צייט פונעם קאווע-צובייסן געהאַלטן אין איין
פאַרטיידיקן זיין אויטענטע יידישקייט פאַר נאווינען. „אן אמתער ראַבבאי",
— האָט ער באַוואונדערנדיק אַ וואונק געטאָן צו מרס. נייטינגיילן אויפן
צווייטן קוואַרטיראַנט. — „ער וויסט דיר די קלענסטע זאַך וועגן יידן..."
אָבער אויך פאַר זיין אייגענער יידישקייט האָט ער זיך אָנגענומען. וואָס
הייסט : ער, מר. קירדא, איז ניט קיין „גוד דזשו" — ער פּראָוועט דען ניט
קיין „יאַרצייט" פּינקטלעך יעדן יאָר ?

נאוויין האָט מסכים געווען, אָבער מרס. נייטינגייל האָט זיך שוין ניט גע-
לאָזט אַזוי גרינג צופרידנצושטעלן. „יעס, איי פיין דזשו יו אָר! אַז אָפּילו
אין אַזאַ הייליקן יום-טוב, ווי „האמאן-טאַשן“ ביסטו אויך ניט געגאַנגען אין
דער יידישער טשוירטש!“ לאַנג אָבער מיט זיי האָט זי ניט געקאָנט פאַר-
ברענגן. זי האָט געדאַרפט צוגיין ערגעץ אויף באַזוך, אַ פאַר הייזער פון דאַנען.
דעם הונט האָט זי דאָס מאָל אויך ניט מיטגענומען — אפנים, אַז ער איז
שוין געווען צו-שוואַך פאַר לענגערע שפאַצירנגאַנגען. „זי איז אַוועק גאַכן ווע-
טעריגאַר-דאַקטער“, איז נאווינען פּלוצלונג אַיינגעפאַלן, כאָטש ער האָט ניט
געהאַט קיין גרונד פאַר דעם. פונדעסטוועגן איז אים עפעס באַלד הויף געוואָרן
אונטערן האַרצן.

זיי זיינען פאַרבליבן איצט אין צימער זאלבעצווייט. מר. קיראַ האָט
געהאַט דערפאַר אַ גרייט אויער פאַר אַלע זקנישע מעשיות און זכרונות. ווי
דורשטיקע מדבר-זאַמדן כאַפּן אויף יעדן איינציקן טראַפּן פון אַ פּאַלנדיקן
רעגן, אַזוי איז נאוויין יענעם אַוונט נייגיריק געווען אַריינצוזאַפּן אין זיך
יעדן פרעמדן וואָרט, יעדע דרויסנדיקע פּאַסירונג, וואָס וואַלטן געקאָנט
פאַרשטופּן און מאַכן אים פאַרגעסן אָן זיינע אייגענע פיינען און יסורים.

מר. קיראַ האָט גערן און באריכות הערציילט פון יענער ווייטער צייט
ווען די ניינטע סטריט, אויף וועלכער ער האָט געוואוינט די ערשטע צייט
נאָך דער חתונה, האָט שוין געהייסן אפּ-טאון; ווען העכער פון דער 125טער
און האַרלעם האָבן זיך שוין געשטעהקט די ווילדערנישן פון אַ שיטער-באַ-
וואוינטן קאָנטריי-לאַנד... ער האָט דערציילט פון יענער ערשטער צייט זיי-
נער אין גווי-זאַרק ווען אַלע טראַמוואַיען פלעגן נאָך דאָ געשלעפט ווערן פון
פּערד, און ווינטערציט פלעגן אין זיי ברענען אויועלעך, און די דילן זייערע
פלעגן זיין באַשאַטן מיט שטרוי...

מיט האַלב-פאַרמאַכטע אויגן האָט זיך נאוויין צוגעהערט צו מר. קיראַס
מעשיות. אַשוויענטשים, מאידאנעק, לובלין — האָט מען געדאַרפט, זיינען דען
געווען וואו אנדערע, „ריכטיקערע“ אָדער פינצטערערע ווערטער אויף אויס-
צודריקן זיינע יסורים? און אויב ניט ווערטער האָט דען אַ זין געהאַט אָפּילו
צו טראַכטן בלויז דורך וועלכן פון אַט די אויוונס — שרעקלעכער און גרוי-
זאַמער אָפּילו פון די לעגענדאַרישסטע קאַלכאויונס פון אַ וועלכן ס'איז פאַר-
צייטישן היידינישן מלך — זיינען עס אויפגעשטיגן די רויכן, מיט וועלכע זיין
אייגן פלייש-און-בלוט זיינען עס אַרויף צו די שווינגדיק-גלגילטיקע הימ-
לען? ניי, ער האָט קיין ווערטער-לבוש, וואָס זאל זיין פינצטער גענוג פאַר
זיינע געדאַנקען; קעגן דער ווירקלעכקייט האָט אָפּילו די פּאַנטאַזיע דאָס
מאָל ניט געהאַט קיין שטאַך אַרבעט.

יענעם אַוונט האָט מר. קיראַ נאווינען אויך אביסל מער דערציילט

וועגן אַט יענער לאַנדאָנער ירושה וועלכע ער האָט זיך עס געריכט אַריין-
קריגן אַט-אַט. דער לאַנדאָנער קאָראַ איז נאָך געהאַט געשטאַרבן מיט אַ פּופּציק
יאָר צוריק. אין זיינע מיטעלע יאָרן האָט ער, זייער אַ פאַרמעגלעכער מאַן,
זיך פאַרליבט אין אַ קריסטלעכער מיידל און געוואָלט מיט איר חתונה האָבן.
אַבער די נאָענטסטע קרובים, אין לאַנדאָן און אַנדערע איראָפּעאישע שטעט
— אין „יוראָפּ“ זיינען זיי דעמאָלט געווען ענג פאַרבונדן צווישן זיך — האָבן
אים געוואָרנט אַז זיי וועלן זיך דעמאָלט אַלע אַפּוואַגן פון אים, אים מחרים
זיין, אינגאַנצן אויסשליסן פון דער משפּחה...

האַט ער זיי, פאַרשטייט זיך, געמוזט נאָכגעבן — אין „יוראָפּ“ איז
טהרת-המשפּחה געווען אַ גרויסער ענין! — ער האָט אַבער דערפאַר קיינמאַל
דערנאָך אינגאַנצן ניט חתונה געהאַט. ער איז געשטאַרבן אַן אַלטער בחור —
נאַטירלעך, אין טיפּן עלטער, צווישן 70 און 80 יאָר, ווי אַן אמתער קאָראַ...
ער האָט אַבער איבערגעלאָזט אַ צוואה, לויט וועלכן זיין היפשער פאַרמעגן
האַט געמוזט בלייבן ניט-גערירט אין משך פון גאַנצע 50 יאָר נאָך זיין טויט
— ביז, הייסט עס, זיינע משפּחה-לייט וועלן שוין אַלע האָבן אויסגעשטאַרבן,
אַ מין פאַרשולדיקטער „דור המדבר“... די היפשע ירושה זיינע וועט דע-
ריבער באַלד, האָט יאָר אַדער דאָס קומענדיקע, אַריינפאַלן דאָס רוב צו די
נייע יורשים אין די הענט אַריין — און איינער פון אַט די יורשים איז
עס אויך געווען מר. העררי קייראַ. — — —

ביז נאוויין האָט דערפילט אַז ער האָט שוין גענוג טרייסט-זאַפט אַנגע-
צאַפט ביי אַט דעם דאָרן-בוים... כאַטש, דעם אמת געזאָגט, דאָס גלייכמאַ-
סיקע קלאַפּן פון יענעם ליידנשאַפטסלאָזע איינפאַניקע ווערטער האָט אים
פאַרט געהאַט אַביסל באַרואיקט, אַט ווי דאָס מאַנאַטאַנע קלאַפּן פון אַ הערבסט-
רעגנדל אויף אַ דאָך גלייך איבער אַ מענטשנס קאַפּ. ער האָט זיך ענדלעך
אויפּגעהויבן, געזאָגט אַ גוטע-נאַכט.

אויפּן וועג צו זיין צימער דורכן לאַנגן „וועלאַסיפעד“-קאָרידאָר פון זיי-
ער וואוינונג איז נאוויין פאַרבייגעגאַנגען די אַפּענע טיר פון דער באַלעבאַס-
טעס שלאַפּצימער. דאָרט האָט געברענגט איצט אַ קליין עלעקטריש נאַכט-
לעמפל. האָרט נעבן מרס. נייטינגיילט בעט איז אויף זיין קישעלע געלעגן
אויפּן דיל „בייבי“. נאוויין האָט זיך אויף אַ מינוט אַפּגעשטעלט ביי דער
שוועל. ס'האַט געצויגן זיין אויפּמערקזאַמקייט צו זיך דאָס, וואָס דעם הונט
קאַפּ איז דאָס מאַל ניט געווען איינגענורעט אין די פּיס, נאָר אַביסל פאַר-
וואַרפּן אָן אַ זייט. ער האָט אויך דאָס מאַל ניט אויפּגעהויבן פון קישעלע דעם
קאַפּ, ווי געוויינלעך בעת עמיצער פלעגט זיך אַפּשטעלן לעבן זיין טיר. און
פּלוצלונג איז אַ ציטער דורך איבער „בייביס“ בריוו-גלאַטער הויט. ער האָט
שוואַך אַ דריגע געטאַן מיט די פּיסלעך און זיי באַלד אינגאַנצן אויסגעצויגן.

ירושה פון דורות

האָסט נאָך קיינמאָל נישט געזען אַזאַ הייסן
ציטער פון קדושה ווי אין חנהלעס תהילים-זאָגן.

ביסט פאַרהייליקט, ריישע, מיט אונדזערע זיידעס.
אויף דיין ערד בלייען מצבות פון יידישע דורות.
אין אַלע דייע שבת-פענצטער ברענען ליכט
פון אונדזערע באַבעס ציטריק געצונדן —
און דערציילן פונעם גלות ווען זיי טונקלען.
ביסט געהייליקט מיט אונדזער קידוש-השם ;
מיטן געזאַנג פון אונדזערע הייסע מתמידים.
דער אייביקער אליהו-הנביא איבער יידישע הייזער,
היט דעם פסח-באַנאָכט אין אונדזערע שטיבער.

און אַט איז די באַבע חנהלעס הויז באַנאָכט.
שלאָף שטייען אירע שייבלעך קעגן דער לבנה
און דעם זיידנס חנוכה-ליכט פינטלען, פינקלען ;
מאַלן וואַגלדיקע יידן אויף פראַסטיקע שויבן.
דער זיידע אַ סופר, שאַרלעך און פאַרקלערט,
צווישן געקאַלכטע ווענט אַליין,
שרייבט מיט אַ גענוענער פענע אויף פאַרמעט
און שלאָגט זיך-אַן אין דער פרשה תולדות,
וואו דער האַריקער שטאַרקער עשו
האָט די בכורה צו יעקבן פאַרקויפט.

תמיד וויינען פון אים דורות אַרויס ;
די נאַכטיקע יללות פון יידישן געוואָי,
ווען מ'איז קריעהדיק צו שייטערס געגאַנגען
מיט רחמים פאַר דעם אויבערשטן שטאַרבן.
דאָס האָט מען אים צו שטאַנגען געבונדן ;
דאָס האָט מען אים אַקסלדיק דעם קאַפּ פאַרוואַרפן
און אויף אים האָבן פלאַמען געקלעטערט
און אים פון צופיל גלויבן פאַרצערט .

הנהלע — א פרומע, פשוטע באַבע.
 ר' בעריש, א זידע, א היסער ייד.
 צו דינען גאט ווערן ביידע נישט מיד.
 ביידן קוקן אויס ווי ספרים, ווי תפילות :
 דער זידע איז די גמרא אין שפעטער קלויז
 און די באַבע — דאָס ליכט פון תחינות.
 ביידנס טעג און חדשים זיינען תענית־מדיקע.

אין קלויז קוקט דער זידע צו די לייבן אַרויף,
 פון כתר דאָס ליכט אין זיך אַריינצונעמען.
 היות ווי די ערד פאַרשוועכט גאָטס תורה,
 וואָלט ער משה־רבינוס שטיינערנע לוחות
 וועלן טראָגן צום באַרג־סיני צוריק —
 און פלאַטערדיק מיט די לוחות צוגעדריקט,
 גיין אין טאָג און נאַכט איינגעדעקט
 מיטן טלית פאַר ווינט, פאַר זאַמד באַשיצט,
 ווי אין די טעג פון גושן, פון כנען —
 און מיטן שר־ראש אויפן קאַפּ זוכן שדי,
 זיין עקשנות, זיין גבורה איז גאָט !

*

צום קלויז־ייד ר' הערש־יעקב
 איז געגליכן די באַבע הנהלע.
 מען טרעפט זיי גיין צום דאווענען
 אין דער זעלבער שעה — פאַרטאָג.
 צוויי געבויגענע — א זידע, א באַבע ;
 לויטער יידן — קדושה־וטהרה.
 זיי גייען אַלע פרי איבערן לערן מאַרק
 מיט פרומקייט און מיט פאַרכט
 און שאַרן זיך ווי די הימלען.
 ר' הערש־יעקב עפנט די קלויז
 און הנהלע — די וויבערישע שול.

אין היזער שמט די באַבע הנהלע
 פאַר א יידענע פון מעשים־טובים.
 די אמתע וועלט אירע איז עולם־הבא ;
 אויף דר'ערד איז זי גאָט צו דינען.

די קלוזי, דער קרבן-מנחה סידור,
וואָס זי האָט פון דורות געארבט,
איז איר תשובה, איז איר געוויין.

אויף וואָס וויינט דאָס אַזוי חנהלע
צו גאַנצע טעג ביים תהילים-זאָגן?
פון טרערן געל איז איר סידור;
די בלעטער האָרט און פאַרוויינט,
פון צופיל זאָגן ווערט זי ממש בלינד.
אין די וואַכעדיקע קריאת-תורה טעג,
ריכט זי תעניתים-אַפ ווי יום-כיפור —
און איז קיינמאָל קיין פלייש נישט טועם,
סיידן אַ שטיקל עוף פון ר' אזשע'ס שחיטה. —

דאָך, פאַרוואָס וויינט עס אַזוי חנהלע?
אויף איר שטערן קאַרבן זיך דורות צער;
גלותדיקער געוויין אין אירע בלוטן
און אייביקער תהילים אויף די ליפן.
ס'איז נישט אַזוי דאָס געוויין,
ווי דאָס תשובה-טאָן פאַר מענטשן.
פאַר חולאים גייט זי שטענדיק קברים-רייסן;
אין די בתי-מדרשים ליכט אַנצינדן;
צו אַרעמע קימפעטאַרנס טראָגן „וואַרעמס“ —
און די שעה זאָל נישט זיין, אַפילו תכריכים.
איצט, פאַרוואָס זאָל חנהלע נישט וויינען?

*

כטבע איז חנהלע אַ שניט-סוחרטע
און האַנדלט מיט אַ ברייטן ערלעכן שם.
אַן אלמנה, האָט זי יונג אַ נדר געטאָן
נישט חתונה צו האָבן נאָכן זיידנס טויט.
געבליבן איז זי מיט דריי זין, דריי טעכטער
און צו זיי זייער טאַטע און מאַמע געווען
און אַלע, ב"ה, אין דרך-הישר געפירט.
זי פלעגט אויסגעריסן ווערן אויף יאָרידים
און קיינמאָל דאָס דאווענען נישט פאַרפעלן,
נאָר די קלוזי געהיט פאַרטאָג, פאַרנאַכט.

חנה'לע האַנדלעט מיט וואָרט און מיט חשבון,
דעם זיידן ר' בעריש'ס נאַמען אָפצוהיטן.
ריישעס גרעסטע שניט-סוחרים — דריי :
פּייווע'ל, לובאַש און חיים-וואַלף בוי,
האַבן תּיכף-ומיד נאַכן זיידנס טויט —
חנה'לען אויף די פּיס צוריק געשטעלעט.
מ'האַט איר סחורה געגעבן אויף באַרג ;
אויף דער „קאַנטע" פון איר תּהילים
און אויף איר קרבן-מנחה סידור.

מיטן כּוח פון איר ערלעכקייט,
פירט חנה'לע איר מסחר אַלע טאַג.
איר געוועלעב האַט שווערע, גראַבע טירן
און קאַלעטע, ביזע שלעסער אַנגעהאַנגען.
דער אייזערנער לאַדן איבערן פענצטער
וויגט זיך ווינטיק אַהין-און-אַהער
און ברעכט פון גרויס שוועריקייט די מויער.
די שוועלן מיט פאַטקאַוועס באַשלאַגן,
האַלט אויס דעם מזל שוין יאַרן.

*

און אַט ווי חנה'לע פירט איר מסחר :
דינסטאַג און פּרייטאַג איז אין ריישע מאַרק.
פּויערים, פּויערטעס שיטן זיך פון דערפּער
מיט וועגענער תּבואות, עופות און רינדער ;
איינגעדישעטע חזירים שרייען פון זעק.
מען קומט מיט ווייץ, מיט קאַרן אויף די רוקנס ;
מיט שטענגלעך צאַפּלדיקע פּיש אַנגעצויגן
און מען פאַרט אַזוי צו חנה'לען אַריין שוין יאַרן.
דאָס זיינען געבראַכטע מתנות פאַר איר איי-און-מאַס
פון קונגים, נאָך פון זיידן ר' בערישעס צייטן,
וואָס רופן איר קראָם „בערקאַווע נאַ סכאַטקי".

אַז דער תּמוזדיקער פאַרנאַכט פאַרט צו,
די קלויסטער-שפיצן ברענען אין שקיעה
און די שויבן, די מענטשן ווערן מנחהדיק שטום
און פּונעם יאַריד צעפאַרן זיך די פּויערים —

ערשט דעמאָלט קוקן זיך אַרום די סוחרים :
ווער ס'האַט אַ שווערן טאַג לייזעכץ געהאַט .
ווי אויף להכעיס אַלע שכנישע קראַמען,
געפינען זיך שטענדיק קונים ביי חנהלען
און דאָס געוועלעב איז תמיד אין געדערענג.
סוחרים פאַרגינען נישט, נעמען זיך די אויגן אַרויס :
דאָכט זיך די זעלבע סחורה, דער זעלבער פרייז,
דער פויער אַבער וויל נאָר „בערקאווע נאָ סכאַטקי“.

אין דער זומערדיקער ערב מנחה-שעה,
נאָכן מאַרק-טאַג צו פאַרנאָכט צו —
קלויבן זיך ערשט-אַן פריצים, גלחים,
נאַנעס פון שפיטאַלן, פון קלויסטערס
אין חנהלעס יונישע שניט-קראַם.
זי נעמט זיי אויף גענעדיק-פרום ;
ברענגט פאַר זיי שטולן פון שטוב אַרויס
און פאַרבעט זיי העפלעך זיך זעצן.
די פריצים קויפן ברייט אויפן מעטער ;
מ'האַנדלט שטיף, געמיטלעך און רואיק
און מ'רעדט בעת-מעשה וועגן „פאַך-בוג“,
וועגן גוטע שכנים און שלעכטע שכנים
און וועגן פריצישע גיטער און שלעסער.
די פריצים שעמען זיך צו דינגען,
צאָלן זיי דעם פרייז וואָס חנהלע בעט.
אונטערגעשיקטע משרתים קוקן ביז אַריין,
פאַרגינען נישט, קריצן מיט די צייך.

אַזוי שטיין זיך די יאַרידים אין.
די הימלען מיניען אין קילן בראַנדז.
פון האַנדל שטייט דער גאַנצער רינג מיד
און פאַר די געוועלעבן שטייען סוחרים לער ;
ווער מיט לייזעכץ און ווער אָן לייזעכץ —
און מ'שפּאַסט לאַנגווייליק מיט משרתים.
מעקלערס אויף זייערע שטעקנס אַנגעשפּאַרט,
שטייען מיט אַ פאַרביסענע שטרוי אין מויל
און קוקן אַרויס אויף אַ לעבעדיקער פּרוטה.
די שטאַט פּאַלט-צו גרוי אויף זיי.

ווינטער פירט חנה'לע אנדערש איר מסחר,
 ביינאכט סאָרטירט זי די אָנגעוואָרפענע סחורות.
 אירע הענט שמעקן פון באַטיסט, פון קאנגארן;
 פון בריסטל, פון צייג, פון וואָלענע שאַלן.
 און ס'נאפט־קנייטל רויכערט און טריבט
 און חנה'לע צייט ס'לייזעכץ פון יאָריד.
 אין שטויסן פון זילבער גאַלד און קופער,
 שטעלט זי "קראַנען", "ראַנישן" באַזונדער;
 די קופער־שטיקלעך און די גאַלד־שטיקלעך —
 און צייט אַלץ פאַרזיכטיק — אַמאָל און צוויי,
 און פאַרשרייבט אין יידיש אויפן אָרט באַלד
 וויפיל, און וועלכע סחורים מען דאַרף צאָלן.

חיות ווי זי קען קיין חובות נישט האַלטן,
 גייט זי תיכף־ומיד נאָכן לייזעכץ אוועק
 צו די האַרט־סחורים זיך אַפּרעכענען.
 אַ פּראַסטיקע סכנה בריט דאָס געזיכט
 און אינעם שניי זינקען חנה'לעס פיס.
 אַ זאוויי בויגט איר קאַפּ אַראָפּ טיף
 און זי גייט, אַ יידענע אַ סוחרטע איצט,
 מיטן ביסל ערלעך געלט סוחרים צאָלן;
 איינהאַנדלען וואָס ס'פעלט אויף מאַרגן.

אַז חנה'לע קומט אין האַרט־געשעפטן אַריין,
 צינדט מען העלער די בלייך־לאַמפּן אָן
 און מען שיקט די בעסטע משרתים צו.
 חנה'לע וויל אָבער דעם סוחר גופא זען,
 ווייל אַ מבין אויף שניט איז זי אַליין;
 בלינדערהייט מיט די פינגער אַנצוטאַפּן.
 דער סוחר נעמט זיינע סחורות רימען:
 אַז אַזאָ שטיקל דאַמאָסק איז נישט צו באַקומען,
 מען זאָל אַפילו גאַנץ ווין אויסגיין
 און אַז סוחרים זיצן דאָרט אָן וואָכן לאַנג
 און קענען אַ פּאָדעם נישט באַקומען,
 ווייל די מוסטערן זיינען נישט פאַר ריישע —
 חנה'לע לאַכט פון זיערע סוחרישע רייד
 און קנייטשט קלוג מיט אירע אַקסלען,
 ווייל אַ מבין איז זי ממש בלינדערהייט.

אַזויפיל דאגות אויף חנהלעס קאַפּ!
 גרויסע טעכטער דרייען זיך אַרום.
 און ווער, אַז נישט חנהלען אַליין,
 גייט פשוט פון עגמת-נפש איין?
 מען דאַרף נדנים, מען דאַרף חתנים.
 די עלצטע שטייט נאָך נישט אין שדוכים;
 און די צווייטע, די פייערדיקע שפרה,
 ברענט אַ וועלט חתונה צו האָבן.
 איצט, מאַלטשע, די יונגסטע;
 מאַלטשע, חנהלעס אויג אין קאַפּ,
 איז דער מאַמע מיט לעבן איבערגעגעבן
 און העלפט איר אויף יעדן שריט און טריט.
 אויף מאַלטשעס אַ וואָרט קען מען שטעלן —
 פאַרלאָזט זיך טאַקע חנהלע אויף איר
 און שיקט זי צו אַלע סוחרים אַרום
 סחורות קויפן און די חובות צאַלן,
 זי ווערט וויכטיק און דערהויבן
 אין דער באַבע חנהלעס אויגן.

*

אויף גאַטס באַראָט לאָזט זי אירע זין.
 צי איז דען אַ גרעסערער נחת פאַראַן,
 ווי צו קענען יום-ולילה זיצן און לערנען?
 פאַר וועמען, מ'שטיינט געזאַגט, האַרעוועט זי,
 אַז נישט אירע זין זאָלן ביי ספרים זיצן;
 אַז נישט אירע זין זאָלן צו רבי'ס פאַרן!
 ווי אַנדערש קענען ר' בערישעס יורשים זיין?
 וואַקסט טאַקע אין חנהלען ס'האַרץ פון נחת.

ווי אַזוי גייען די זין פונעם לערנען אַהיים,
 פון די גמרות, משניות און ש"ס'ן,
 אַז די סאַנדזער קלויז שטייט ביים בית-החיים
 און אַז צו גיין פון דאָרט ווינטער באַנאַכט,
 איז ווי מען זאָל גיין דורך מסירת-נפש!
 האַסט נאָך אַזאַ פינצטערניש נישט געזען.
 דאָס חיות גייט אויס ביז מ'זעט ליכט,
 ביז מען זעט זיך שוין ביי אַ לאַמטערן.

אַרץ איז ווי פחד טויב און שטום — אַרום ;
מ'הערט דאָס אייגענע האַרץ דורכן העמד.
די געזיכטער פון די שפעטע לערנערס
באהאַטן זיך פון שרעק אין די קאַלנערס.

זעלנעריש איז די אימה דאָ, דער וועג !
מען גייט דורך פאַרלאָזענע לערע בודעס,
און עס שוויבֿלט אין יעדן ווינקל מיט זנות.
דאָ טשאַטעוועט מען אויף געזונטע נאַרישע שיקסעס ;
אויף דינסטן וואָס טראַגן קאנען־וואַסער.
די פרעכע גלוסט אין די אָפענע בודקעס ברענט
פון אַלערליי זעלנער, פון יעדן רעגמענט.
מען ציט די שיקסעס פראַסט אין טויערן אַריין
און הערסט געלעכטער, אַמאָל געוויין ;
לאַנג לאַזן זיי די קאנען־וואַסער שטיין,
פאַרהאַרטעוועט, פאַרפראַסטיקט — אויפן שניי —
ביז די תאוה קילט ביסלעכווייז אָפּ אין זיי.

באַשערים, גאַט, חנהלעס זין אין יענע רגעס,
זיי זאָלן זיכערע פונעם לערנען צוריקקומען שטיי ;
תמיד גיין שײן די וועגן ווי חנהלע וויל.

*

ווען די טעג ווערן ווינטערדיק און טריב,
דער שניי פאַרשיט די גאַסן, די טריט
ווערט חנהלע טרויעריק אין פאַרנאַכט.
צייט פאַר מסחר קלעקט נישט קיין סך
און דער בין־השמשות פאַלט געשווינד צו.
חנהלע פאַרשפאַרט ס'געוועלֿב, ווי ערב־שבת ;
דאָס וואַכעדיקע מנין נישט צו פאַרפעלן :
תמיד האָט זי נאָך עמיצן לייכט צו צינדן,
פון עלנדע יתומים קדיש — אויסצוהערן
און ווי ר' הערש־יעקב נאָכזאָגן אמן.

איצט, אַז עס איז געקומען דער קורצער פרייטאָג,
האַסט שוין אַמאָל דערפילט פאַרציטערט בלוט
פאַר עפעס וואָס מען ווייסט נישט פאַרוואָס ?
אַזוי פאַרציטערט דיך חנהלעס גרייטן צו שבת.

דאָנערשטיק גרייט זי אָן די פיש, די חלות.
די שטאַט לערט זיך ביסלעכווייז אויס פונעם יאַריד
און ס'שמעקט מיט כסלֹ, מיט טבת, מיט שבת.
חנהלע פילט נישט מער די ערד אין די טריט,
נאָך געפינט זיך צווישן שבת און גאַט.

אינמיטן ברען פון פרייטיקדיקן האַנדל,
לאַזט זי די קראַם מיטן גאַנצן יאַריד שטיין
און וואַרפט אַראָפּ די סוחרישע קליידער :
די קעשענע-געלט מיט די בינטן שליסל
און אַלע זאַכן ווערן מיט אַמאָל מוקצה.
שבת צוצוגרייטן איז איר גרעסטע מצווה.
אויף אַלע מאכנים אויפן טשאַלנט, אויף די חלות,
אויף אַרץ וואָס גאַט האָט באַשערט פאַר שבת,
גיט חנהלע איר שפרוך לכבוד שבת !

די לייכטער פון איר דרשה-געשאַנק שפיגלען ;
שטייען אויפן טיש געגרייט און פינקלען.
דאָס טישטוך וואַרעם-זוייס אויסגעשפרייט
שמעקט ווי די צוויי צוגעדעקטע פרישע חלות.
די שקיעה אויף חנהלעס אויגן ברענט,
קוקט זי אויפן לוח, אויפן ציפערבלאַט
און לויפט צו דער שויב איטלעכע רגע.
דער פרייטיק פאַלט-צו מידער, בלויער
און אַוונטיקער ווערט דער וויין, די לייכטער,
ווען חנהלע צינדט די באַבישע ליכט אָן.
איר געזיכט, אירע הענט ווערן לויטער
פון גאַטס פייער, פון חנהלעס לייכטער,
פון איר ברכה איבערן שבת אויף דער וועלט.

*

שבת איז חנהלע שפאַרעוודיק מיט אירע רייד ;
אַ וואַכעדיק וואַרט זאָל זיך נישט אַרויסכאַפן.
ביים ווינטער-פענצטער זיצט זי דעם שבת אָפּ
און איז אין דער סדרה פון דער וואָך פאַרטאָן ;
סידורים און דיקע ווייבערישע ספרים
ליגן אויף איר פענצטער הויך אַנגעוואַרפן —
און צו יעדן ספר נוצט זי אַנדערע ברילן :

ברילן — צו דער ברייטער צאנהוראנה,
ברילן — צו ברכי-נפשי, צו דער תחינה,
און דורכן פענצטער זאגט זי גאט-פון-אברהם.

אזויפיל בענקשאפט אין חנהלעס קול,
ווען זי זייענט ס'טייטש-חומש פון שמות.
זי זינגט, זי לויבט און קלאַגט אזוי :
— דאָס זיינען די קינדער פון ישראל
וואָס זיינען קיין מצרים געגאַנגען.
איטלעכער מיט זיין האָב-און-גוטס,
מיט די זיבעציק נפשות פון יעקב.
יוסף איז שוין אין מצרים געווען ;
געשטאַרבן איז ער מיט די ברידער ;
דער דור מיט די זיבעציק נפשות.
נייערט ישראלס קינדער האָבן געמערט ;
זיך געפרוכפערט און זיך געווידמעט
און זיינען געוואָרן זייער, זייער שטאַרק
און דאָס לאַנד איז פול געוואָרן מיט זיי...
אזוי תחינהדיק לייענט חנהלע די סדרה שבת ;
טרויעריקער פונעם פאַרנאַכט ווערן די פרשות.

*

חנהלע, דאָס איז דער ציטער פון שבת ;
דאָס איז די תחינה פון דער שטוב.
אַז די לאַמטערנס אין דרויסן צינדן זיך אָן,
הויבט חנהלעס געזיכט אָן ווערן טריב.
גראַלעך, פרומלעך און באַביש אַלט,
דערציילט חנהלע ביי דער שבת-שויב
פונעם עלטער זיידן, איר פאַטער ר' ליפע.
זי געדענקט אים בלויז ווי אין חלום.
ר'האַט זיך שטענדיק געפונען צווישן ספרים
און רק זיך אין גאָט, אין קבלה געגריבלט ;
שטענדיק געלערנט באַהאַלטהענערהייט.
געווען, דערציילט חנהלע, איז ער הויך און דאַר
מיט אַ באַרד פון דינע און שיטערע האַר ;
דאָס געזיכט פון צופיל לערנען פאַרקלערט.
שבת פלעגט ער אויפן פעלד אַרויסגיין ;

דעם סוד פון דער וועלט צו דערגיין —
און רעדן צו זיך, צום הימל, צו די גראָן,
גאָט אָטעם אויף דער ערד צו דערפילן.

חנהלע געדענקט עס ווי אין הלום :
אַזוי ווי איצט, שבת, צו גאָט פון אברהם,
איז איר פאָטער ווי אַלעמאַל אַ שבתדיקער,
אינעם שטריימל אין בין־השמשות אַ טונקעלער,
מיט אַ כזית־חלה צו שלש־סעודות אַוועק
און מער זיך נישט באַוווּזן צוריק.

חנהלע וויל מער פונעם פאָטער נישט רעדן,
וואָרים נישט אַלץ לייגט זיך אויפן יידישן שכל.
איר האַרץ, די אויגן ווערן שווער און קאַלט
און זי נעמט פון עפעס אַנדערש רעדן באַלד.
וואָס זי זאָל שוין נישט האָבן צוגעטראַכט,
איז נישט משיג צו זיין, ווי אַזוי אַ ייד אַזאַ
זאָל מיטאַמאַל ווי אין אַ וואַלד האָבן אַוועק,
מער פון שלש־סעודות נישט קומען צוריק,
און תמיד בלייבן ווי אַ פֿעגענדע אין שטאַט.

*

ווי פון אַ פֿעגענדע מעשות אַפֿערליי
טראַגן זיך וועגן ר' ליפֿען קלאַנגען אַרום.
מען זאָגט אַז מען האָט אים שבת־פאַרנאַכט
נאָך מנחה אין אַ קלויסטער פאַרנאַרט;
און אים, לאַ־עליכם, צו שמד פאַרשלעפט.
היות ווי ר' האָט ווי ישׁו־הנוצרי אויסגעזען,
האָט מען נאָך אים אַ שטיינערנעם געשטאַלט
דאָר און הויך, ווי לעבעדיק אויסגעהאַקט —
און ערגעץ אויף אַ שייד־וועג אויפגעשטעלט.
ער שטייט, זאָגט מען, אויף נאַכטיקע וועגן;
צווישן פֿעלדער אויף ווינט און אויף רעגן —
און גויים־גויעטעס פאַלן דאָרט אויף די קני,
ציען זייערע ליפֿן צו זיינע פיס־פינגער
און לאָזן נאָך זיך עטלעכע נאַרישע פרוטות.

ווי פון אַ לעגענדע מעשות אַלערליי
 דערציילט מען וועגן אור־זיידן ר' ליפע :
 אַז ער איז שבת באַלד נאָך דער הבדלה
 אַרויס מיט אַ ליכט מחדש זיין די לבנה,
 און מער אין שטוב אַריין נישט געקומען.
 אַ סברה אַז ר' איז אַ וואַנדערער געוואָרן —
 און געוואַנדערט האָט ער טעג און חדשים ;
 מיט טלית־תפילין אין דער וועלט זיך געלאָזט,
 אַ ביסל צו פוס און אַ ביסל אויף באַנען —
 ביז ר' איז אַנגעקומען צו באַרטנס פון ימען.
 פון דאָרט האָבן שיפן קיין אַפריקע געזעגלט
 מיט אַלערליי סחורות פון פאַרטוגאַל, שפּאַניע,
 דאַכט זיך דער זעלבער ים־המלח פון חומש,
 גאַטס גרויסער ים פון משה־רבינוס טעג —
 זעט ר' ליפע איצט מיט זיינע אייגענע אויגן.

פון די וואַסערן, וואָס ציען קיין ארץ־ישראל,
 האָט ר' ליפע נאָך פון יינגלוייז־אָן געחלומט ;
 אינעם חדר פון אַזאַ גרויס לאַנד געלערנט.
 ווי קען ער גאָר גובר זיין אין זיך דעם כוח
 נישט צו וועלן פאַרן אין יענעם חומש־לאַנד,
 בפרט ווען ר' איז נאָענט איצט צו די שיפן ?
 פאַר וועמען, אַז נישט פאַר אַזאַ ווי ר' ליפען,
 האָט גאַט געהייליקט יענע צוגעזאַגטע ערד ?
 אויב נישט פאַר אַזעלכע יידן ווי ער ?
 ווער אַנדערש, גאַט, זאָל יענע הייליקע ערד אַרבן ?
 איז טאַקע ר' ליפע דאָרט אַהין געפאַרן שטאַרבן.

*

חנה־לע — זי איז די ירושה פון דורות.
 וועגן ארץ ישראל רעדט זי מיט גרויס כוונה.
 פאַר אַלע פרומע סחורות פון יענעם לאַנד :
 פאַר מצה־שמירה, פאַר ווין, ארץ־ישראל ערד,
 באַצאָלט זי מיט שטיקער גאַלד צו גלייך.
 אַהין קלייבט זי זיך דעם גאַנצן לעבן
 און בעט דעם אויבערשטן טאַג־און־נאַכט,
 זי זאָל זיך אַהין נישט דאַרפן קאַלערן.

נאָר עס זאָל איר ווי דעם פעטער ר' מאיר'ל כהן
און ווי איר הייליקן פאָטער ר' ליפע —
פון גאָט זיין באַשערט דאָרט צו שטאַרבן.

עס שרעקט דיך איר פרומקייט, איר פנים.
גאָט, וויפיל פוין עס וועקט אין איר דער צלם!
פאַר קלויסטערס פאַרשטעלט זי די אויגן.
און ווייזט איר אַמאָל אַ קינד אָן אויף יעזוסן,
ווערן אירע באַבישע הענט ביזן און האַרט
און פאַלן געשווינד אויפן קינד מיט אַ פלאַם.
חנהלע, דאָס איז די ירושה פון דורות.

זומער צי ווינטער ביים שבת-פענצטער
ווערט חנהלע אין איר מנחה טונקעלער.
זי ווערט ממש „גאָט פון אברהם“ אַליין.
רק זי האַלט אין זאָגן מיט גרויס געוויין
און לויבט, בענטשט דאָס פאַלק-ישראל, אַזוי:
— איידער איך טו צו דיר מיין תפילה, גאָט,
לייטזעליק און פאַרגיב די זינד פון מיין גוף.
דו, וועמען איך בין נישט ווערט צו דערמאָנען,
וועמעס נאָמען מיינע לעפצן טאַרן נישט באַרירן —
דערבאַרים זיך אויף די קינדער פון ישראל,
דערמיט וועסטו אונדז באַגערן און שטאַרקן.
זיי געלויבט פאַר דיין שבת, פאַר דיין וואָך
און זאָרן זיך דייע קינדער אייביק מערן,
ווי די פיש אין וואַסער, ווי אין הימל די שטערן,
און אַנגענומען זאָרן איצט מיינע תפילות ווערן —
אמן ואמן!

לאַרד בייראַנס „יידישע מעלאָדיעס“

1

לאַרד בייראַן (דזשאַרדזש גאַרדאַן בייראַן) האָט די „יידישע מעלאָ-
דיעס“ אָנגעשריבן אויף דעם פאַרשלאַג און אויף דער בקשה פון זיין פריינט,
ריטער דאָגלאַס קינירד, פאַר אַ זאַמלונג פון „יידישע געזאַנגען“. אזוי האָט
בייראַן אַליין אָנגעגעבן אין אַ מין „מודעה“ ביים פאַרעפנטלעכן די דאָזיקע סע-
ריע אין יאָר 1815. צו יענער צייט ווידער האָבן די מוזיקער בראַהאַם און
נייטהען, (דער לעצטער — אַ חזן, אַ „קאַנטאָר“) אויך פריינט פון דעם דיכטער,
פאַרפאַסט מוזיק צו די מעלאָדיעס. קומט, הייסט עס אויס, אַז די „מעלאָ-
דיעס“ זיינען געשאַפן געוואָרן בלויז פון „פריינטשאַפט־וועגן“.

אַבער ווען מען לייענט בייראַנס ווערק, ווען מען דערשפירט זיין טאָן,
זיין ריטם; ווען מען באַקענט זיך גענויער מיט בייראַנס פערזענלעכקייט,
— דאָן הויבט מען אָן צו האָבן דאָס געפיל, אַז ניט נאָר צוליב „פריינט-
שאַפט“ האָט דער ענגלישער דיכטער אויסגעזונגען די „היברו מעלאָדיס“.
עפעס טיפערעס האָט אים צו דעם געבראַכט. בייראַן, מיין איך, האָט גע-
טראָגן אין זיך טיפע אַיינפלוסן פון תנ"ך. אין זיין קינדהייט זיינען די
דערציער זיינע אין שאַטלאַנד מיט אים דורכגעגאַנגען גאַנץ תנ"ך. בייראַן
האָט אַ סך פסוקים געקענט אויף אויסווייניק. און אַט אזוי זיינען אין אים
שוין אויף אייביק פאַרבליבן תנ"כישע אַיינפלוסן, אַ געוויסע תנ"כישע די-
רעקטע בילדלעכקייט; אַ מין בונטאַרישע פראַפעטישקייט; אַפּט אַן אַפּ-
קלאַנג פון אַ קהלת־טאָן, אַן אַפּנקייט און אַן עקסטאַטישקייט, און דערצו —
גרויסער ערנסט. אמת, בייראַנס ערנסט ווערט אין גאַנג פון זיין לעבן און
שאַפן אַפּט געמישט מיט בייסיקייט, מיט אַ מין טראַציקייט; אויך פאַלט
אַמאָל זיין ערנסט אַראַפּ, ווי אַ טייל קריטיקער ווילן האָבן, צו „ציניזם“, אָדער
ווערט גאָר פאַרשוואַמען מיט סענטימענטאַליזם און מיט צופיל רייד. אָבער
דאָך טראַגט זיין ערנסט, זיין רוף, זיין רעוואַלט און זיין התלהבות קענטיקע
אַיינפלוסן פון תנ"ך.

אַט די אַיינפלוסן וואָס אין דעם רויש פון דעם בייראַן־שטראָם, ווערן
זיי אַפּט פאַרוואַנדלט בלויז אין שוים־בלעזלעך; אַט די ליכטיקע פונקען,
וועלכע האָבן געגליט אין זיין בלוט, האָבן אין אים איינגעהיט אַ ליבשאַפט

צו „ישראל“ (אלענפאלט, צום אמאליקן „ישראל“...) און האָבן אַרויסגע-
זונגען פון אים מיט די נאַציאָנאַל-ראַמאַנטישע טענער פון די „יידישע
מעלאָדיעס“.

די דאָזיקע לידער זיינען גוטע און קרעפטיקע שאַפונגען. כאַטש זיי
זיינען ניט פון זיינע העכסטע פּאָעטישע דערגרייכונגען. זיי זיינען אין אַר-
געמיין גענומען, אויך ניט כאַראַקטעריסטיש פאַרן בייראַניזם, ווי דאָס האָט
זיך אַנטוויקלט ביי אים גופא און דערנאָך אין דער וועלט-פּאָעזיע. זיי זיינען
אַבער זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר אים אַליין. זיי דעקן, גלויב איך, אויף אַ
באַהאַלטענעם ווינקל אין זיין נשמה, אַ ווינקל, וואָס איז פאַרדעקט געוואָרן
מיט בייראַנס אַנדערע מער-כאַראַקטעריסטישע טענער זיינע. זיי ווייזן
אַז אין תוך האָט בייראַן אפשר געביינקט נאָך ליד פון גלויבן, פון גאַנצ-
קייט, פון רו, און ניט דווקא נאָך געשפּיטערטע טענער, נאָך צעריסנקייט,
נאָך „אומרו צוליב אומרו“-לידער, וואָס זיינען אזוי כאַראַקטעריסטיש פאַרן
אויסגעשפּראַכענעם בייראַניזם.

2

פאַראַן צווישן די 25 „מעלאָדיעס“ לידער פון פיר גאַטונגען.

1. לידער קעגן פּויסט, קעגן דעם „גייסט פון מאַכט“; לידער וואו
דער פּאָעט זאָגט פאַראויס דעם אונטערגאַנג פון די סנתריבס, פון דעם נצחון
פון גאָט און פון געטלעכקייט, פון דעם זיג פון דער הייליקער נבואה.
2. לידער אויף דעם חורבן ירושלים און אויף דעם שווערן גורל
פון פּאָלק ישראל. דאָ הערן זיך לידער פון קלאַג און אויך טענער פון
גבורה. און דערביי קלאַנגען פון האַפּנונג!

אין די דאָזיקע לידער שפּירט זיך די פּאָעטיש-פּראַפּעטישע פאַראַכ-
טונג צו פּאַנאַניזם. עס זינגט אַרויס פון זיי די טיף-תנ"כישע טרייסט, אַז
די רשעות וועט סוף כל סוף מוזן פאַלן און גערעכטיקייט וועט זיגן.

3. לידער פון הייליקער פּרויען-שיינקייט, לידער וועגן „שיינקייט“,
אי אַלס באַגריף און אי אַלס דערגרייכונג. שיינקייט — אַן תאוה, אַן ער-
דישע באַגערן; אַזאָ שיינקייט, וואָס ווערט פאַרוואַנדלט אין הערלעכקייט,
און וואָס איז גאַנץ אַנדערש פון דער עראַטישער שיינקייט פון בייראַנס
אַנדערע לידער וועגן פּרוי און וועגן ליבע. בייראַן האָט הפנים געהאַלטן
אַז שיינקייט סובלימירטע, שיינקייט ווי „גאַטס קרוין“, פּרויען-שיינקייט אַן
גוף, (אין קעגנזאַץ צום גריכישן באַגריף פון שיינקייט), איז יידישער
מאָטיוו!

4. לידער וואָס האָבן אין זיך קהלת-טענער און אויך עטוואָס פון איוב,
ווי אַ שטייגער דאָס אינטערעסאַנטע, קרעפטיקע ליד: „ווען קאַלטקייט

הילט איין מיין געביין"; אָדער דאָס ליד: „הבל הבלים" און דאָס ליד „פון איוב".

5. לידער פון מענטשלעכן נשמה-געראַנגל, דער געראַנגל צווישן יצר הרע און יצר טוב, וואָס איז אַזוי טיף יידיש. לידער פון חרטה, פון יאוש, פון געוויין. אַזוינע טענער, ליריש-רירנדיקע, הערן זיך אין זיין „הרדוס'עס קלאַג-ליד", די לידער וועגן שאול'ס טויט, אָדער דאָס באַרימטע ליד „מיין זעל איז פינצטער" (וואָס דער רוסישער דיכטער לערמאַנטאָוו האָט עס אין רוסיאַנד באַרימט געמאַכט מיט — ניט קיין איבערזעצונג — נאָר מיט — אַ באַאַרבעטונג).

און איבער אַלץ, איבער אַלע לידער פון דעם ציקל, שוועבט אַ רייסן זיך צו געלייטערטקייט, צום יום שכולו טוב, צו גאַנצקייט, צו רו. אפשר גאָר איז דאָס געווען דער אינערער רוף פון דעם בונטאַר — פאַרד ביראַן!

ביראַנס „יידישע מעלאָדיעס" זיינען פון די באַרימטסטע, וואָס ניט יידן האָבן געשריבן וועגן יידן. איך האָב זיי איבערגעזעצט, ניט אַזוי צוליב זייער באַרימטקייט און ניט דווקא צוליב זייער פּאָעטישן ווערט, נאָר צו-ליב — און פון — מיין אייגענעם סענטימענט. דערהויפּט נאָך אין די היינטיקע טעג פון 1945! ביראַנס קלעה אויפן פּאָגאַניזם, זיין רוף צו גערעכטיקייט, האָט פאַר מיר גענומען שיינען ווי אַ טרייסט. איך האָב זיך געטראַכט: — אַט איז אַ ניט-ייד, וואָס זעט אויך איין, אַז דער ייד איז ניט אומזיסט געגאַנגען צו טויט און צו חורבן און צו גלות; אַז אין דעם דאָזיקן גיין איז דאָ הייליקע עקשנות, פאַרבאַרגענער אַנאָג אַ די מפלה פון אַלע סנחריבס וועט מוזן קומען.

2

עטלעכע ווערטער וועגן ביראַנען אין אַלגעמיין. אין ענגלאַנד איז, ווי באַוואוסט — יאַרנלאַנג אַנגעגאַנגען אַ דיסקוסיע וועגן דעם ווערט פון ביראַנס לידער. ענגלאַנד האָט אַ לאַנגע צייט אים ניט געקענט פאַרדייען. דאָס לאַרדישע ענגלאַנד האָט אין ביראַנען גע-שפירט אַ פרעמדע געשטאַלט. יאַרנלאַנג איז אין ענגלאַנד אַנגעגאַנגען אַ גערייד צו ביראַן איז אַקאַרשט ניט געווען מער בונטאַר, ווי פּאָעט; מער פרייהייטס-דיב-האַבער, ווי פּיריקער, מער פּערזענלעכקייט, ווי קינסטלער. מען האָט אים אויך פשוט געזידלט און אַנגערופן „פּראָזאַר" און „פּאָעטי-שער פּאַזירער". ביראַנס נאָמען האָט געהאַט גענוג אויסצושטיין. און ס'איז זייער אינטערעסאַנט וואָס אין דער לעצטער צייט, אין די טעג פון קריג און וועלט-טראַגיק, הייבט זיך די וואַגשאַף אין ענגלאַנד צום גונסטן פון ביראַנען! מען איבערשאַצט אַמאָליקע מיינונגען. די קריטיק זעט

זיך אַרום. זיין חשיבות וואַקסט. מען דערפילט זיין כוח און זיין גרויסן פּאַעטישן ווערט. עס האָבן וועגן דעם דעצטנס געשריבן סײַ די ליטעראַרישע אַפטיילונג פון דער „דאָנדאָן טאַימס“ און סײַ אַנדערע ענגלישע ליטעראַרישע אויסגאַבן.

אַבער וואָס פאַראַ ווערט האָבן סאַיווי געהאַט די אַלע יע-און-ניין-דיסקוסיעס, ווען מען נעמט אין אַכט דעם גרויסן אַיינפלוס פון ביראָנס ליד אויף דעם גאַנצן פּאַעטישן גאַנג פון דעם 19-טן יאָרהונדערט, אין גאַנץ אייראָפע, און אויך אין אַמעריקע! ביראָן איז דאָך ניט נאָר ביראָן. פון ביראָן איז געוואָרן — ביראָניזם. און ביראָניזם איז דער ווענד-פונקט פון דער פּאַעזיע פון פאַרגאַנגענעם 19-טן יאָרהונדערט.

אין וועלכן לאַנד האָט מען ניט געפילט ביראָנס אַיינפלוס? יעדע פּאַעזיע, אין יעדן לאַנד כמעט, האָט זיך געהאַט איר „ביראָן“.

אין דער רוסישער ליטעראַטור — פּושקין. און נאָך מער איז לערמאַנ-טאַו — דער ריטער פון ביראָניזם.

אין דער פּוילישער איז ביראָנס אַיינפלוס גרינג צו געפינען ביי מיצ-קעוויטשן, ביי סלאָוואַצקין.

קריטיקער דערמאַנען: לעאפארדי אין איטאַליען, אַלפרעד דע-מוסיע, לאַמאַרטיני, און הוגא — אין פּראַנקרייך, און נאָך און נאָך — אַלע טראַגן אין זיך פונקן פון ביראָניזם. אויך ביי היינען איז דאָ ביראָן. ווען היינע איז געווען אַ יינגל האָט ביראָן שוין געשמט מיט זיינע קאַנטאַס פון „טשאַילד האַראַלד“. און ס'איז קיין ספק ניט אַז היינע טראַגט אין זיך ביראָנס ווירקונגען. (היינע איז געשטאַרבן 35 יאָר נאָך ביראָנען).

און אַז מיר קומען צו אונדזער אייגענער סביבה, צו דער יידישער, קען מען אויך גרינג געפינען ביראָנס ירושה. כאַטש צו אונדז איז דאָס שוין געקומען ניט אַזוי דירעקט, ווי עטוואָס אומדירעקט, דורך — לערמאַנטאַו, פּושקין, היינע און מיצקעוויטש. מען קען די אַיינפלוסן געפינען אין די ביראָן-היינעשע טענער פון מאַריס ראָזנפעלד: „קראַנק איז איינער פון אונדז בייזן; זאָגט, בין איך עס צי די ווערט?“; אין די ערנסטע און דאָך איז זיך צערסענע ביינקשאַפטן פון י. ל. פּרץ, דערהויפּט אין זיינע דראַמאַטישע ווערק; אין די אויפגעוויבענע דאָך אין תּוך עלעגישע טענער פון דעם „המתמיד“ פון חיים נחמן ביאַליק, אַדער אין די ביראָנישע יאמבן פון אַזוינע ביאַליקשע לידער ווי „בן עבי אש ועבי דם“ (י. י. שוואַרצעס איבער-זעצונג: „אין וואַקנס פּאַם, און וואַקנס בלוט, אין מערב זינקט די זון אין גלוט.“ און ווייטער ווי עס גייט אין ליד: „ווער האָט מיט שאַטנס דיך פאַרפילט? אין פינצטערניש פון נאַכט געהילט? פאַרוואָס ביסטו באַטריבט, פאַרביינקט, — די וועלט איז ברייט און דיר איז איינג?“ (...);

אין דער וויימוטיקייט פון א צאל ריזענס לידער; אין די עקסטרעמישע און
 דאך טראגישע לידער פון א. ליעסין; אין די טראַזיק-בונטארישע און
 אפט ביטער-גאליקע לידער פון מ. ל. האלפערן; אין דער טעאטראליש-
 טרויעריקער פאזע פון משה נאָדיר; אין דעם שאַרפן דראַמאַטיזם, אין דעם
 קאָנפליקט און אין דעם געראַנגל צווישן „איך“ און דעם אַרום ביי ה.
 ליוויק; אויף דעם וואַגשאַל פון מענטשלעכן דורכפאַל, אָדער דערגריי-
 כונג — ביי ב. לאַפין; אין די טריט פון דעם יידישן „טשאַילד העראַלישן
 „גייער“ פון מנחם באַרישא; אין משה קולבאַקס „בערע און בוניע אויפן
 שליאַך“ און דערהויפט אין זיין „דיסנער-טשאַילד העראַליד“; אין די אַכט-
 שורהדיקע יאמב-פּערוז פון א. לעיעלעסעס „פאַביוס לינד“ (אין דער אַפ-
 טיילונג: „דער פּרילינג גייט“ . . .) אָדער אין לעיעלעסעס גרעסערן
 ליד „ביראַן“; אין דער ריטמיק פון ל. פיינבערג; אין דעם באַחנטן און
 דאך מעלאַנכאלישן איד-טרויער פון יעקב גלאַטשטיין, — און נאָך, און נאָך.
 טענער פון בייראָן, און בייראָן-ריטמען, בייראָן-יאמבן און בייראָן-אַנאַפּעסטן
 זיינען צעוואַרפן אין דער לענג און ברייט פון אונדזער גאַנצער פּאַעזיע.
 קורץ, עס איז גאָר ניט אַפּצושאַצן ווי גרויס עס איז געווען בייראָנס
 אַיינפלוס אויף דער פּאַעזיע פון דעם 19-טן יאָרהונדערט. און אויך ווייטער.
 בייראָנס אַיינפלוס איז אפשר געווען נאָך גרעסער פון געטעס, און אודאי
 גרעסער פון זיין צייט-חבר שעלי. געטע האָט מער דערגרייכט. געטע איז
 גאַנצער, צמזומדיקער, האָט מער פאַרם. שעלי האָט מער מוזיק, צאַרט-
 קייט. אָבער קיינער קען זיך ניט פאַרגלייכן צו בייראָנס אַיינפלוס! די
 גרויס פון אַיינפלוס דעקט זיך ניט אַלעמאַל מיט דער גרויס פון טאַלאַנט.
 דאָס איז שוין ניט אַיינמאַל באַוווּן געוואָרן אין דער געשיכטע פון ליטע-
 ראַטור. אָבער דאָך איז אַיינפלוס אַ גרויסע זאַך. עס באַוווּיט עפּעס. קודם
 כל ווויזט עס אַז דער געגעבענער קינסטלער האָט באַנומען זיין צייט, און
 די צייט וואָס האַלט אין אַנקומען. אַז ער האָט אַנגעכאַפט דעם ריטם פון אַ
 גאַנצע עפּאָכע, און נאָך ווייטער.

בייראָן האָט געלעבט נאָך דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע פון 1789,
 און אין ברעזן פון די נאַפּאַלעאַנישע מלחמות. און אַז מען זאָל בייראָנען
 פאַרבינדן מיט זיין צייט קומט אויס, אַז ער האָט אין זיך געטראַגן אַ
 דואַליזם — די אידעאָליסטישע רעבעלישקייט און פּאַטאַס פון דער רע-
 וואָלוציע, פּאַטאַס צוזאַמען מיט טראַגיק — און דערביי אויך די ריקזיכטס-
 לאַזיקייט, געוואַגטקייט, צוריקפאַל און אויך מעלאַנכאליע, פון אַ נאַפּאַ-
 לעאַן-העלד. די רעבעלישקייט ביי בייראָנען איז ניט פון איין שניט, אויך זיין
 אידעאָליזם איז ניט פון איין גאַנציקייט. ער האָט פיינט דעם שלעגער, האָט
 אָבער ווייניק ליבע פאַרן געשלאַגענעם; האָט פיינט מלכים, אָבער האָט
 ניט קיין וואַרעמקייט פאַר מאַסע, פאַרן המון.

דאָס זיינען זאכן וואָס האָבן צו טאָן מיט דער סאַציאַלקייט פון ביי-ראַנס עפּאָכע. דערביי דאַרף מען נאָך צוגעבן אַ מאַמענט וואָס האָט צו טאָן מיט דעם אינדיוויד, מיט דער איבערלעבונג פון יחיד אין יענער צייט. די גע-וויסהייט, די זיכערקייט און ליניע-גאַנצקייט פון רענעסאַנס האָט זיך אין צוזאַמענהאַנג מיט די צייט-פאַסירונגען, גענומען ברעכן. עס זיינען אַנט-שטאַנען צווייפלען, קרומקייטן, זיג-זאַגענישן. עס איז פאַרגעקומען אַ ריט אין דער מענטשלעכער נשמה.

און דאָס אַלץ האָט בייזאָן געשפירט. פון דאָנען שטאַמט זיין אַיי-פלוס. און דער אַיינפלוס איז אַ דויערנדיקער, ווייל די אַנטשטאַנענע גע-בראַכנקייט, די צייט פון איבערקערענישן, די צייט פון זוכענישן, פון זוכן נייע גאַנצקייטן, — איז נאָך ניט פאַראיבער ביז צום היינטיקן טאָג.

3

און איצט, צום סוף, זאָל מיר דערלויבט זיין צו זאָגן אַ וואָרט וועגן דעם מעטאָד פון דער איבערזעצונג.

ס'איז אַ דבר ידוע: ליד, פּערזן, און דערצו נאָך געגראַמטע פּערזן, איז שווער צו איבערזעצן. ס'איז שווער אַיינצוהאַלטן אי דעם ריטם, מעטר, אי די בילד־לעכקייטן, קלאַנגן, און די גענויאיקייט פון לשון. ס'איז שווער אַיינצוהאַלטן און איבערצוגעבן אין אַ איבערזעצונג דעם אַריגינעלן חן פון דער שפּראַך, אין וועלכער דאָס ליד איז געשאַפן געוואָרן. אַ וואָרט אין אַ שפּראַך, און אין אַ ליד נאָך דערצו, איז מיט טויזנט פּעדעס פאַרבונדן מיט די מיטווערטער זיינע, מיט די קרובים זיינע אין דער געגעבענער שורה.

און דעריבער זיינען דאָ מיינונגען, אַז אַ ליד קען מען איבערהויפט ניט איבערזעצן. און אַנדערע וועלן אַפילו שאַרף אַ זאָג טאָן, אַז אַ ליד דאַרף מען ניט איבערזעצן.

אַבער די ניין-זאָגער זיינען ניט גערעכט. איבערזעצונגען האָבן פיל באַרייכערט אַלע ליטעראַטורן.

ווי זאָל אַ ליד איבערגעזעצט ווערן?

פאַראַן פאַרשידענע צוגאַנגן צו דעם. אַ סך מאַנען פינקטלעכקייט אין אַן איבערזעצונג; זיי מאַנען אַ ריכטיקע איבערזעצונג — שורה נאָך שורה.

יא, פינקטלעכקייט איז אַ גרויסע זאָך. אַבער מען טאָר, האַלט איך, צוליב פינקטלעכקייט ניט מקריב זיין דעם פאַעטישן אַטעם פון דעם ליד, די פּרישקייט פון וואָרט.

דאס מיינט ניט אז ביים איבערזעצן זאל מען זיך דערלויבן אַלערליי פרייקייטן, טאָן מיטן ליד וואָס מען וויל. מען מוז אויף וויפיל דאָס איז נאָר מעגלעך זיך האַלטן נאָענט צום אַריגינאַל.

ס'איז וויכטיק אַיינצהאַלטן דעם ריטם פון ליד, און אויך דעם מעטער. יאמב דאַרף בלייבן יאמב, כאַריי דאַרף בלייבן כאַריי, און מיט דער זעלביקער צאָל זילבן אין דער שורה. מען מוז אַמאָל מאַכן אַ פּשרה מיט דער צאָל זילבן, אָבער ניט מיט דער פּאַעטישער איבערלעבונג. איך האָב געפרואוּט זיך אַריינלעבן אין דעם תוך פון יעדן ליד, עס זאל אַרויסקומען פליסיק, פּריש, און עס זאל ניט קלינגען ווי עפעס פּרעמדס.

עס זיינען געווען מאַמענטן ווען איך האָב זיך געפּרעגט: — ווי וואָלט בייראָן זיך דאָ אויסגעדריקט ווען ער וואָלט זיין ליד געשריבן אויף יידיש? איך האָב אויף דעם געפרואוּט געבן אַן ענטפּער, כאַטש געוויס זיינען ניט אַלע מיינע „ענטפּערס“ מזלדיקע. איך האָב אויך געפרואוּט גע- פינען אייגענע, יידישע וואָרט-קרובהשאַפטן, אליטעראַציעס, קלאַנג-שיכותן. איך האָב דאָ און דאָרט ניט געוואָלט צוליב אַבסאָלוטער פינקטלעכקייט מקריב זיין די פינקטלעכקייט פון דער יידישער שפּראַך. אין אייניקע שורות און שטע- לעס, האָב איך געמוזט אַנקומען, לפי כּוחי, צו איבערדיכטונג, כדי אַרויסצו- ברענגען בייראָנס גייסט.

און איך האָף אז גאָר אומזיסט איז מיין אַרבעט ניט געווען.

זוי געזאָגט, כ'האָב אין בייראָנס „יידישע מעלאָדיעס“ געפונען עפעס אַ טרייסט. זיינע יידישע לידער זיינען מיר אין די איצטיקע טעג געוואָרן נאָך נענטער ווי פּריער. איך האָב, שעצנדיק בייראָנען אין אַלגעמיין, גע- פּראוּט מיטגיין מיט דעם ריטם פון זיינע „מעלאָדיעס“, מיטגיין מיט זיין רוף קעגן געצנדינסט, קעגן די סנחריבס. און אודאי איז מיר נאָענט זיין געוויין אויף דעם חורבן פון ישראל און זיין האַפּנונג אויף גאולה.

יִיִשֶׁע מַעֲלָאָדִיעֶס

יִיִשֶׁשׁ : ב. י. בִּיאָלָאָסֶטֶאָבִקִי

סִנְחָרִיבֶס מַפְלָה

אשור קומט, ווי אַ וואָלף, וואָס אַ סטאָדע באַפּאַלֶט, ס'האָט זיין חֵייל אין גאַלד און אין פּורפּור געשטראָלֶט ; ס'האָבן שפּיזן געגלאָנצט, ווי די שטערן אין תּהוֹם, ווען סע רוישט פּאַרביי גליל דער נאַכטיקער שטראָם.

ווי די בלעטער פון וואָלד אינם זומער צעגרינט, האָט די מחנה געשיינט אין פּאַרנאַכטיקן גלי ; ווי די בלעטער אין וויי פון דעם האַרבֶסטִיקן ווינט, ליגט די מחנה צעוואָרפֶן, פּאַרוועלקט אין דער פּרי.

ווייל דער מלאַך פון טויט האָט די פּליגלען צעשפּרייט, און זיין הויך אין דעם פנים פון שונא געווייט ; ס'זיינען אויגן אין שלומער געוואָרן פּאַרקילֶט, האָבן הערצער געקראַמפּט און אויף אייביק פּאַרשטילט.

און דער קריג־פּערד אָט ליגט, ברייט צעעפּנט זיין נאַז, נאָר עס גלייט ניט אין אים פון נצחון דער פּלאַם. ס'איז דער שוים פון זיין גסיסה פּאַרגליווערט אין גראָז, ווי די ווייס־קאַלטע פּיענע ביים ברעג פון דעם ים.

און דער רייטער אָט ליגט, זיין געזיכט אַזוי בלאָס, ס'איז זיין פּאַנצער פּאַרראָסט, און זיין שטערן איז נאַס. די געצעלֶטן פּאַרשטומט — ס'האָט די שפּיז ניט געפּראָלֶט, ס'האָט די פּאַן ניט געווייט, דער טראַמפּייט ניט געשאַלֶט.

די אַלמנה פון פּיינט אין איר יאַמער זיך שטיקט ליגן געצן פון בעל אין די טעמפלען צו שפּאַט. און פון אשור די מאַכט, פון דער שווערד ניט באַזיגט, איז צעגאַנגען, ווי שניי, אין דעם אַטעם פון גאַט.

די זעאונג פון בלשאצר

דער קיניג אויפן טראָן,
און טויזנט ליכט אין זאַל;
סאַטראָפּן אויבנאָן,
ס'איז גרויס אין רוש דער באַל.
די כוסות גאַלד-געגילט,
יהודהס קדושה-שין, —
גאַטס כלים אַנגעפילט
מיט יין-נסך-וויין.

אין זאַל, אין זעלבער שעה,
אַ פינגער פון אַ האַנט,
ווי שרייבנדיק אויף זאַמד,
באַוויזט זיך אויף דער וואַנט.
דער פינגער — פלייש און בלוט,
נאַר האַנט — געשפענסטיק, בלוז, —
ווי אַ מכשפּס רוט,
רופט אות נאָך אות אַרויס.

בלשאצר קוקט אין שרעק,
זיין בליק ווערט בלוטלאָז, וויד;
— זאַל זיין צום טאַנץ אַן עק!
זיין קול אין קעל פאַרקליט.
— רופט אַלע קלוגע לייט,
די קליגסטע פון מיין לאַנד,
כ'מוז וויסן דעם באַדייט
פון וואַרט-שפרוך אויף דער וואַנט.

די כשרים זיינען קלוג,
נאַר דאָ, עס פעלט זיי רייד;
זיי וויסן ניט גענוג
צו וויסן דעם באַשייד;

און בבלס אַטע דייט,
 אין כישופן געניט,
 זיי זוכן דעם באַדייט —
 דער פתרון קומט דאָך ניט.
 אַ פרעמדער און אַ שקלאַף,
 געפאַנגען אין דעם לאַנד,
 ער זעט דעם מאַדנעם כתב,
 און ווייס, וואָס ס'שרייבט די האַנט.
 די לאַמפן העל, אַ פראַכט! —
 די זעאונג אויך איז קלאַר,
 דער יונג באַשיידט ביינאַכט,
 דער פרימאַרגן ווייזט — ס'איז וואַר.
 — בלשאצרט גרוב גענענט,
 זיין קיניגרייך צעפאַלט;
 און ער, אין גורלס הענט,
 ווערט לייט, ווערט קליין און קאַלט.
 זיין טראַן ווערט קבר-שטיין,
 תכריכים — פון זיין טראַכט;
 קומט מדי שוין צוגיין,
 און פרס רויבט זיין מאַכט.

אויב מיין האַרץ...

אויב מיין האַרץ, ווי דיר דוכט, איז מיט פאַלשקייט פאַרסמט,
 וואָרט איך קיינמאַל אין גלות פון גליד אַוועק;
 איך דאַרף בלויז פאַרשוועכן מיין פאַלק און כ'פאַרמעק
 בייזע פרוך, וואָס דו זאָגסט, איז די זינד פון מיין שטאַם.
 אויב די שדעכטס קיינמאַל זיגט — דאַן שטייט גאַט אויף דיין וועג,
 אויב עס זינדיגט נאָר שקלאַף ביסטו פריי און אַן פלעק;
 אויב געיאַגטער אויף דער ערד ווערט אין הימל פאַרשפאַט —
 טאָ לעב מיט דיין געץ, איך צום טויט גיי פאַר גאַט.
 איך האָב פאַר מיין גלויבן פאַרלאָרן פיל מער פון דיין גאַב,
 ווי ס'ווייסט ער, וועלכער גיט דיר דיין גוטס און דיין האָב.
 ער היט מיין האַפנונג און זעל, און מיין לעבן און לאַנד
 האָב איך איבערגעלאָזט צוליב אים אין דיין האַנט.

דאָס געזאַנג פון שאול פאַר זיין לעצטער שלאַכט

קריגער און הויפטסינגס! אויב שווערד, אָדער פייִל,
וועלן מיך טייטן ביים פירן גאַטס הייל, —
איבער מיין גוף, כאַטש אַ קעניגס — אין טאַג, —
גראַכט איין אין פּרײַשתי דעם בלאַנקיקן שטאַל.
דו, נושא־כּלים, מיין אַנזאַג איז היינט,
אויב מיין אַרמיי ווערט דערשראַקן פון פיינט, —
שטעך מיך און וואַרף מיך אין בלוט צו דיין טראַט,
איך נעם דעם גורל, וואָס האַט זיי באַדראַט.
כ'שייד זיך מיט יעדן, מיט דיר ניט צעשיידט,
זון פון מיין האַרצן, און יורש פון טראַגן!
ליכט זי, די קרוין; איז מיין מאַכט אַזוי ברייט, —
מלכותדיק אַבער דער טויט וואָס קומט אָן!

שאול ביי דער מכשפה אין עין-דור

— דו, וואָס גייסטער ברענגסט ארויף,
וועק פון טויט דעם נביאס גייסט!
— שמואל, נעם, דיין קאַפּ הייב אויף!
— קעניג, זע, פּראַפּעט זיך ווייזט!
די ערד זיך שפּאַלט, אין מיטן פון אַ וואַלקן-רינג ער שטייט,
דאָס ליכט זיך בייט און ווערט פון די תּכּריכּים אַפּגעשיידט;
דער טויט באַוועגלאָז קוקט פון אויגן גלאַזיק, שטאַר,
די אַדערן פאַרוועלקט און האַנט — געשרומפּן, דאַר;
זיין פּוס מיט ביינער-וויסקייט לייכט אין גרויל,
קנאַכעדיק, אָן הויט, געשפּענסטיק-הויל;
און פון די שטומע לייפּן און אַטעמלאָזן גוף
קייכט קול, ווי ווינט פון טיפּער הייל אַרויף...
שאול זעט און הערט, און גיט צו דר'ערד אַ פּאַל,
ווי ס'פּאַלט אַ דעמב אין וואַלד אין דונערקנאַל.
— „ווער האַט מיר מיין רו געשטערט?
ווער וועקט מתים פון דער ערד?“

מלך, דאָס ביסטו אַליין?
 זע, ווי קאַלט ס'איז מיין געביין,
 וואָס מיט מיר וועט זיין מיט דיר, —
 מאַרגן נידערסטו צו מיר,
 איידער גייער טאָג פאַרשווינדט,
 פריער דו, דערנאָך דיין קינד;
 בלויז איין טאָג פון פרייד און שיין —
 שימלט באַד דיין ליים מיט מיין;
 דיך מיט שטאַם, פאַרשעמט, באַזיגט,
 פיל נאָך פיל האָט דורכגעפליקט;
 פירט דיין האַנט אַליין די שווערד
 צו דיין האַרץ און פאַסט צו דר'ערד;
 פאַלט אָן קרוין, אָן קאַפּ, אָן מאַכט
 שאַלס הויז — אין לעצטער שטאַכט!"

אַ שטערן

זון פון די שלאַפלאַזע, מעלאַנכאָלישער שטערן!
 דיין טרערנדיקער שטראַל גליט ציטערדיק און ווייט, —
 דו ווייזט דעם חושך, וואָס דו קענסט דאָך ניט צעשטערן, —
 ווי גלייך ביסטו צו פריידן פון פאַרגאַנגענהייט!
 אזוי דאָך גליט דער עבר — דאָס ליכט פון ווייטע יאָרן,
 וואָס שיינט, דאָך וואַרמט ניט מיט אַפשיין אין זכרון,
 אַ נאַכט־שטראַל, וואָס דער צער וויל טיף אין זיך באַהאַלטן,
 העל — דאָך ניט צום גרייכן! קלאַר — דאָך, וויי! — ווי קאַלט!

זי שוועבט אין שיינקייט ...

זי שוועבט אין שיינקייט, ווי עס שוועבט די נאַכט
 אין שטערן־רוים, אין ספערן הויך און בלאָ;
 און אַדץ וואָס שיינט פון שאַטן אָפּ מיט פראַכט
 אין אויסשטראַלונג ביי איר אין אויג איז דאָ;
 פאַרוויגט אין יענעם שטילן ליכט פון נאַכט —
 וואָס איז ביים שרייענדיקן טאָג ניטאָ.

איין שטראַל בלויו ווייניקער, איין שאַטן מער,
וואָרט האַלב געפעלט פון נאַמענלאָזן ליכט,
וואָס ווייט פון שוואַרצן צאַפּ, פון יעדן קער,
און ליכטיקט צאָרט אַריבער איר געזיכט, —
וואו לויטערער געדאַנק דריקט אויס, אָן וואָרט,
ווי ליב און ריין עס איז זיין וואוינונגס-אַרט.

און אויף דעם שטערן, אויף דער באַק זיך צינדט,
באַרואיקט, ווייך אַזוי, דאָך אויפגעוואַכט,
די פאַרב, וואָס גלייט, דער שמיכל, וואָס געווינט, —
דערמאָנט אָן טעג אין גוטסקייטן פאַרבאַכט,
אַ האַרץ אין אומשוילד, אָן אַ שפור פון זינד,
איר זעל מיט אַלץ אין שלום זיך פאַרבינדט.

יפתח טאַכטער

אויב עס וויל אונדזער גאַט, אַז דיין קינד,
ווי אַ קרבן זאָל ווערן געבראַכט,
אַ, מיין האַר, שלאָג אין האַרץ מיר געשווינט, —
ס'האַט דיין נדר געוואונען די שלאַכט.

ס'איז געשטיילט פון אבילות מיין טרער,
און די בערג ניט באַהאַלטן מיך מער;
אויב די האַנט, וואָס איך ליב, טוט און שעכט —
איז דער ווייטיק מיר גרינג און גערעכט.

אַ, מיין פאַטער, איך ווייס, אַז דו ווייסט, —
ריין, אָן זינד, איז דאָס בלוט פון דיין קינד,
ווי דיין ברכה, — בענטש, איידער עס רינט! —
ווי מיין לעצטע מחשבה, וואָס טרייסט.

כאַטש די חברטעס וויינען נאָך מיר,
דו, זיי העלד, און דער שופט אויך זיי!
איז דער זיג דאָך געקומען דורך מיר,
און מיין פאַטער און לאַנד זיינען פריי.
ווען דאָס בלוט פון דיין קרבן איז קיל,
און דאָס קול, וואָס דו ליבסט איז שוין שטיל, —
זיי דאָך שטאַלץ, ס'איז דיין קינד ניט קיין מת,
כ'האַב געשמייכלט ביים טויט — ניט פאַרגעס!

אין מיטן בלי

א, אין דיין שיינקייט אפגעפליקט,
קיין שווערער שטיין דיין קבר דריקט,
נאָר אויף דיין גראָז אין פּרילינג-פּרי,
די רויז אַנטפּלעקט איר ערשן בלי,
דער ציפּרעס-בוים זיין אומעט שטילט פאַרוויגט.

און אָפּט ביים שטראָם, אין בלאַ צעגליט,
וועט קומען צער מיט שטילער טרער,
און טרוימען לאַנג, און טראַכטן שווער,
און גיין געהיט, מיט לייכטע טריט —
א, ליבער נאָר! דער טויט הערט סיי-ווי ניט!

פאַרשווינד! די טרער איז דאָך אומזיסט!
עס ווייס ניט פון קיין פיין דער מוט;
נאָר וואָס דען העלפט, אָ טרויער פליסט!
קען זיין אבילות גרינג און לייכט?
אויך דו, וואָס זאָגסט: פאַרגעס, פאַרגעס! —
דיין בליק איז שטאַר, דיין אויג איז פייכט.

דער העלד

דיין טאָג פאַרשווינדט, דיין רום באַגינט,
דאָס פאַלק אין ליד באַערט
דעם זיג פון אויסדערוויליטן קינד, —
די שלאַכטן פון זיין שווערד;
מיט שטאַרקער האַנט — פאַרברייט דאָס לאַנד,
און פרייהייט אומגעקערט.

ווי לאַנג מיר זיינען פריי, דיין מוט
ווערט ניט פאַרדעקט מיט טויט, —
כאָטש ס'איז אויף דר'ערד געפלאַסן רויט,
דאָך זינקט ניט איין דיין בלוט —
זיין גלי שטראַמט אונטער אונדזער הויט,
דיין גייסט אויף אונדז נאָך רוט.

דיין שם — אַ רוף, וואָס צינדט, באַזעלעט
די מחנה צום געפעכט ;
דיין פּאַזן — שטייגט אַרויף, צעהעלעט,
אין מיידלס כאַר-געפלעכט.
ניט קלאַנגט, באַדויערט ניט דעם העלד,
געווייך זיך רום פאַרשוועכט.

דו האַסט געוויינט

איך זע, דו וויינסט, דיין טרער — זי פאַלט
אַריבער אויג פון בלוי ;
מיר האַט זיך אויסגעדוכט : עס שטראַלט
אַ בלאַער טראַפן טוי.
דו האַסט געשמייכלט — וואונדער-ליכט !
דער סאַפיר-פלאַם בלייבט קאַלט
אַנטקעגן שיין פון דיין געזיכט
און בליק פון דיין געשטאַלט.

ווי וואַלקן הינטער זון אין גלי —
טריפט צאַרט און ווייך אין רוים ;
און שאַטן אין זיין אַוונט-פלי,
קען אים פאַרלעשן קוים ;
אַזוי דיין שמייכל לינדערט פּיין, —
זאַץ זיין ווי טונקל, שוואַרץ ! —
לאַזט הינטער זיך, ווי זון, אַ שיין,
וואָס ציטערט אין מיין האַרץ.

אַ, וויינט ...

אַ, וויינט פאַר די, וואָס האַבן ביי דעם בבל-טייך געוויינט,
וועמ'ס לאַנד עס איז אַ חלום נאָר, דער טעמפל איז צעשטיינט ;
באַוויינט יהודהס האַרף אין בראַך, פון חורבן ניט געשווינט,
אבלים ! וואו ס'האַט גאַט געוואוינט, דער גאַטלאַזער איצט וואוינט.

וואו זאל ישראל אפואשן די בלוטנדיקע פיס ?
און ווען זשע וועלן ציונס לידער ווידער קלינגען זיס ?
און דאס געזאנג יהודהס, ווען וועט הייליק, ווי אמאָר,
די הערצער אויפבריוון מיט פרייד אין ציטער פון גאָטס קור ? !

אַ, ווי קענט איר אַנטריגען איצט צו רוען אויף דער ערד,
איר, שבטים מיט דעם וואַגלער-פוס, מיט האַרץ אזוי באַשווערט ? !
עס האָט דער פוקס זיין נאַרע-היים, די טובי אַ געסט בויט אויס,
דער מענטש — ער האָט זיין לאַנד, ישראל האָט אַ קבר בלויז.

ביי די ברעגן פון ירדן

אַראַבער-קעמלען בלאַנדזשען אום, וואו ירדן פליסט,
אויף ציונס הויכקייטן דאָרט קניט פון געץ דער פריסט;
און אויף באַרג סיני זוכט דער בעל זיך אַן אָרט. —
אויך דאָרט, אַ, גאָט, דיין דונער רוט, אפילו דאָרט !

דאָרט וואו עס האָט דיין האַנט די לוחות אויסגעברענט,
דאָרט וואו דיין שאַטן האָט צום פאָלק מיט ליכט געבלענדט;
דיין רום פאַרבאָרגן אין אַ קלייד פון פייער-רויט,
און דו — ס'קען קיינער דיך ניט זען און זאָל ניט פאַרן טויט.

אַ, קום, דערשיין אין בליץ, און וואַרף דיין בליק אויף דר'ערד !
רייס פון דעם שונאס ציטערדיקער האַנט די שווערד !
ווי לאַנג וועט פיינט דיין לאַנד פאַרשוועכן מיט זיין טראַט ?
ווי לאַנג וועט שטיין פאַרוויסט דיין מקדש-פלאַץ, אַ, גאָט ? !

תשעה-באב

פון דעם באַרג, וואָס האָט לעצט אויף דיין מקדש געקוקט,
האָב איך ציון דערזען — פון די רוימער פאַרצוקט;
לעצטע זון אין פאַרגיך, און פון חורבן דער באַאָנד,
האָט געוואַרפן אַ שוין אויף מיין בליק — צו דיין וואַנט.

כ'האָב דיין טעמפל געזוכט, און מיין היים, וואָס פאַרשטומט,
ניט געשפירט גאָר די יאָכיקע קנעכטשאַפט, וואָס קומט.

כ'האָב דעם טויט־פּלאַם געזען, וואָס דיין וואוינאָרט פאַרלענדט,
און די קייט, וואָס פאַרשמידט פון נקמה די הענט.

און פאַרנאַכט נאָך פאַרנאַכט, הויכער באַרג און אַליין,
האַט דערגליט ל'עצטן שטראַץ פון די טעג אין פאַרגיין;
כ'האָב געזען פון דעם שפיץ, — בין־השמשות, געהיים, —
ווי עס נידערט און לעשט זיך דער בליק אויף דיין היים.

שטיי איך ווידער אויף באַרג אין דעם טאָג פון דיין פאַל,
נאָר מיך קימערט מער ניט דער פאַרנאַכטיקער שטראַל;
אַ וואָלט בעסער אַ בליץ זיך איצט שניידיק צעשיינט,
מיט אַ דונער געקראַכט אויפן קאַפּ פון דעם פיינט.

ס'וועט דער געץ דאָך דיין נאַמען ניט מאַכן צו שאַנד,
אין דעם היכל, וואו דו האָסט גערוט אין דיין לאַנד.
און דיין פאַלק, כאַטש צעזייט און צעשפרייט, און צו שפּאַט,
וועט אַרץ בעטן, אַ פּאַטער, צו דיר נאָר, צו גאָט!

דער ווילדער הירש

דער ווילדער הירש אויף יהודהס בערג
אַנציקטערהייט נאָך שפּרינגט;
און פון די טייכלעך, גאַטס געווערק,
אַ פריידיקער ער טרינקט.

מיט לייכטן טראַט, מיט אויג צעפלאַמט,
קוקט ווייט, און פריי, און ניט געצאַמט.

אַ טראַט אויך פלינק, אַן אַנדער בליק,
האַט יהודה דאָ געזען;

וואו ס'חורבנט איצט פאַרלאַרן גליק,
איז הייליק קינד געווען!

דער צעדער אויף לבנון ווייט,
די שלאַנקע טעכטער — ווייט, צעשפרייט.

געבענטשטער פון ישראלס שטאַם,
איז פאַלמע־בוים אויף פליין;

וואו וואַרצל גראַבט, אין שאַטנס צאַם,
דאַרט בלייבט די פאַלמע שטיין.

קוים בייט זי אַרט, ווערט זי צעשטערט,
זי וואַקסט ניט אויף קיין אַנדער ערד.

נאָר מיר פאַרשעמטע מוזן גיין,
געיאָגט פון פֿאַנד צו פֿאַנד;
און וואו פון אַבות ליגט געביין —
מיר ליגן ניט ביינאַנד.
פאַרצוקט, פאַרוויסט איז טעמפלס פראַכט,
אויף ציונס טראַן זיצט שפּאַט און פֿאַכט.

ביי די טייכן פון בבל

מיר זיינען געזעסן און פאַרגאַסן טרערן
ביי די טייכן פון בבל, און האָבן געטראַכט
פון דעם טאָג, ווען דער פיינט, אין געשריי פון דער שלאַכט,
האַט ירושלים צערויבט אין צעשטערן;
און, ווי! אירע טעכטער פאַריתומט געבליבן,
זיי זיינען אין יאַמער געוואָרן פאַרטריבן.

מיר האָבן פאַרטרויערט געקוקט אויף די וואַלן,
און געזען ווי דער טייך ציט אַ פרייער זיין גאַנג.
האַט דער שונא געמאַנט: — זינגט ישראלס געזאַנג!
אַ, ניין! ס'וועט דער פיינט אַט דעם זיג ניט דערהאַרן,
די האַנט מיינס די רעכטע וועט בעסער פאַרדאַרן,
די הייליקע האַרף וועט פאַר פרעמדע ניט שאַלן!

מיר האָבן אויף ווערבע די האַרף אויפגעהאַנגען
אַ, מיין פֿאַנד, ס'מוז דיין ליד דאָך ווען ווערן באַפרייט!
פון דער שעה, ווען דיין פראַכט איז געפאַלן אין שטרייט,
דיין אַנוואַג דער פֿעצטער ער איז ניט פאַרגאַנגען:
— עס זאָל זיך דער קלאַנג פון דער האַרף אַזוי זויבער,
ניט מישן מיט קול פון דעם פיינט, פון דעם רויבער.

אין דעם טאָל פון די טייכן

(וואַריאַציע)

אין דעם טאָל פון די טייכן מיר האָבן געוויינט,
און געטראַכט ווי ס'איז ציון געוואָרן צו שאַנד;
מיט געבויענע קעפּ און מיט הערצער פאַרשטיינט —
דאָך טיף אין נשמה געלויכט האָט דאָס לאַנד!

אונדזער הייליק געזאַנג וויל דער פיינט, נאָר אומזיסט!
אין דעם האַרץ שטומט דאָס ליד, ווי אויף באַרג שטאַרבט דער ווינט.
ס'וויל דער שונא די האַרף, — אונדזער בלוט נעם, פאַרגיס!
רעכטע האַנט וועט ניט רירן די סטרוגעס אַצינד.

אויף דער ווערבע פאַרשטילט, פון דעם עלנטן בוים,
הענגט די האַרף טויט אַראָפּ, ווי אַ בלאַט וואָס פאַרוואַנט —
איז געשמידט אונדזער האַנט, נאָר די טרער האָט קיין צוים,
און זי גיסט זיך פאַר גאָט און פאַר ציון — זיין לאַנד!

דודס האַרף

די האַרף, באַרירט פון קעניג־זינגער,
געזאַלבת פון מענטשן, און אויסדערוויילט פון גאָט,
האָט וויינענדיק געמאַכט דעם טרויער גרינגער,
ווען האַרץ פון הערצער האָט איר ליד געזונגען!
פאַרטאַפּלט אירע טרערן! די סטרוגעס זיינען איצט צעשפרונגען!
האָט מאַן פון אַיזן אויך געבויען,
געוועקט האַרטנעקיקן צו גנאָד!
קיין זעל, ווי קאַלט, האָט ניט געקענט פאַרנויגן
איר הייליקן געפיה, דעם פייער פון איר טאָן, —
ביז ס'איז געוואָרן דודס האַרף נאָך מעכטיקער פון טראָן!

זי האָט דערציילט פון מלך'ס זיגן,
און פלאטערדיק געטראָגן לויב צו אונדזער גאָט!
זי האָט געמאַכט די בערג זיך וויגן,
די טאָלן זינגען, די צעדער זיך צו בויען,
איר קלאַנג התלהבותדיק האָט הויך צום הימל זיך געצויגן!

זייט דאן, כאַטש אויף דער ערד אַנטשוויגן,
דורך טריישאַפּט, און דורך איר טאַכטער : ליבע,
איר גייסט, אין ביינקשאַפּט, ווערט גערופן אויבן,
צו יענעם קלאַנג, וואָס קומט פון טיפן גלויבן,
צום טרוים, וואָס ליכט פון טאָג קען איבער דעם ניט זיגן !

יענע וועלט

אויב יענע הויכע וועלט, וואָס קומט נאָך דער,
געטרייע ליבע אייביק היט ;
אויב ס'הייס געליבטע האַרץ דאָרט גליט,
דאָס זעלבע אויג, נאָר אַן אַ טרער, —
דאָן זיי געבענטשט, געהימע ספּער !
ס'ווערט זיס דער טויט, פון ערד געשיידט —
צו זען, אַ, אייביקייט, ווי שרעק
צערניט, און אין דיין ליכט פאַרגייט.

ס'מוז זיין אַזוי ! ניט זיך צוליב
מיר ציטערן ביים לעבנס־סוף ;
אַריבערשאַפּען ווילט זיך גרינג,
דאָך קלאַמערט האַנט אַן לעצטן רינג.
אין יענער צוקונפט גלויב און האַף,
וואו האַרץ מיט האַרץ געגאָרט זיך בינדט,
און זעף מיט זעף ביים לעבנס־קוואַל
אין בונד, אין אייביקייט, זיך צינדט.

מיין זעל איז פינצטער ...

מיין זעף איז פינצטער, אַ, גיך צי אַן די האַרף,
ווי דאַנג איך קען נאָך אַיינזאַפן דיין ליד !
און זאָלן דינע פינגער דין און שאַרף,
אַריינמורמען ס'געזאַנג אין מיין געהער.
אויב אין מיין האַרץ אַ לעצטע האַפנונג טליט,
זאָל קלאַנג זי אויפוועקן צעגליט,
אויב ס'לויערט נאָך אין אויג אַ טרער,
אַרויספלאַצן זאָל זי — ניט ברענען מער !

זאל ניגון זיך צעוויגן טיף און ווילד,
און ניט פון פרייד זאל אויפשאלן דיין סטראף!
א, זינגער, הער, כ'מוז וויינען איצט, כ'בין קראנק,
מיין האַרץ פאַרגייט אויב ס'ווערט ניט באַלד געשטימט.
כ'האַב שוויגענדיק אין שווערע נעכט, אן שלאָף,
גענערט, געשטיקט זיך מיט מיין פיין צו לאַנג, —
און איצט, איך ווייס עס קומט די לעצטע שטראַף,
דער סוף — אויב ניט די האַרף מיט איר געזאַנג!

הורדוסעס קלאַליד אויף דעם טויט פון מרים *

דאָס האַרץ פאַר וועמען, מרים מיין,
דו האַסט געבלוטטיקט — פאַרבלוטטיקט איז אַליין געוואָרן;
נקמה איז געוואָרן פיין,
חרטה ווילד געקומען איז נאָך צאָרן.
א, מרים, וואו ביסטו, א, וואו ?
דו קענסט איצט מיין געבעט ניט הערן;
און ווען דו וואַסט געהערט — פאַרגעבן מיר וואַסטו,
כאַטש גאַט וויל ניט פאַרנעמען מיינע טרערן.

און איז זי טויט ? ווער האַט איר מיין באַפעל
פון וואַנזין, אייפערזוכט געוואַגט צו ברענגען ? !
פאַרמשפט איצט איז אויך מיין זעל,
די שווערד, איר סוף, אַריבער מיר טוט היינגען.
נאָר דו, דערמאָרדעטע, ביסט קאַלט,
מיין טונקל האַרץ אומזיסט טוט בעטן
צו איר, וואָס שוועבט דאָרט אין די הויכקייטן באַשטראַלט,
ווייט פון מיין זעל, וואָס קיינער טאָר ניט רעטן.

אוועק די מלכה פון מיין קרוין!
אַראַפּ אין קבר מיט מיין פרייד צוזאַמען;
געבליט האַט זי פאַר מיר אַליין —
אַ ריס געטאָן די בלום פון יהודהס שטאַמען !

* מרים (מאַריאַמנע) די קעניגין, וועמען הורדוס האַט אַליין
פאַרמשפט צום טויט.

די שולד איז מיין, דער גהנום מיין,
איך קען זיך קעגן סוף גיט ווערן,
מיר קומט די מאַטערניש און פיין,
וואָס, גיט פאַרצערט, — זיי טוען מיך פאַרצערן.

פון איוב

אַ גייסט האָט פּלוצלינג זיך פאַר מיר אַנטפלעקט,
איך האָב דערוען: די אייביקייט האָט ס'פנים אָפּגעדעקט.
שלאָף פּאַלט אויף יעדנס אויג, נאָר גיט אויף מיין,
ער שטייט אָן אנבליק, נאָר אין אַ קדושה-שיין.
אַ פּחד איז מיר דורך, אַדורכגענומען יעדן בייך,
די האָר פאַרשטייפט, איך הער עס רעדט דער גייסט אַליין:

— קען מענטש דען זיין גערעכטער, הייליקער פון גאָט?
פון אים וואָס שפירט קיין שלמות אויך אין שרפים'ס לויב?
איר ברואים פונעם ליים, באַוואוינער פון דעם שטויב,
דער מאַיר האָט לעבן אויך — דער מענטש וואָס האָט?
באַשאַפן אויף איין טאָג, קומט נאַכט און ער פאַרגייט,
פאַרשטאַרט און בלינד צו חכמה'ס ליכט, וואָס איז אומזיסט צעשפרייט.

ווען קאַלטקייט הילט איין מיין געביין

ווען קאַלטקייט הילט איין מיין געביין, —
ווי גיט זיך הויך דער גייסט אַ הויב!
ער שטאַרבט גיט, דאָך ער בלייבט גיט שטיין,
נאָר וואַרפענדיק פון זיך דעם שטויב,
צי פליט ער דאָן, באַפרייט פון צוים,
צום וועג פון געטלעכן פּלאַנעט?
צי פליט ער באלד דעם גאַנצן רוים
מיט זעאונג אן — אַנ'אויג וואָס זעט ?
אומשטערבלעך, פריי — און גיט צעשטערט —
זעט אַליין, כאַטש אים זעט קיינער גיט;
און וואָס געווען אויף הימל, ערד,
ער נעמט אַרום, מיט זיך נעמט מיט.

דער שוואַכסטער שפור פון ווייטער צייט,
וואָס טליעט אין זכרון קוים, —
מיט בליק, וואָס דרינגט פון רוים דורך רוים —
ווערט פון פאַרגעסענהייט באַפרייט.

ער דרינגט דורך כאַאָס וויסט און לער,
צום ערשטן מענטש, צו ערשטער שטים;
צום וועלט־געבורט, און גאַנג אַהער, —
צום בראשית ברא אלהים;
און צו דער צוקונפט, גוט, צי שלעכט, —
זיין בליק דערזעט, וואָס איז נאָך ווייט;
צי זון זיך פֿעשט, צי וועלט זיך ברעכט. —
דער גייסט רוט אין זיין אייביקייט.

הויך, איבער האַפנונג, האָס און שרעק,
פֿעבט ריין, און העל, און אַן באַגער;
אַ דור פאַרפֿליט — אַ יאָר ניט מער,
אַ יאָר, ווי ס'וואָרט מינוט אַוועק.
אין אַרץ, דורך אַלץ, אָן פֿליגל פֿליט
אונענדלעך אייביקער געדאַנק, —
דער גייסט, וואָס האָט פאַרגעסן לאַנג
דעם צער פון אומקום און פון טויט.

הבל הבלים אָמר קהלת ...

רום, חכמה, מאַכט געווען איז מיין,
און יונגשאַפט האָט מיין בלוט געוואַרמט;
מיין כּוּס האָט זיך גערויט מיט יעדן וויין,
און פֿיבסטע האָבן מיך געאַרמט;
מיין האַרץ האָט זיך גע'זונ'ט אין שיינהייטס בליק,
מיין זעל געווען איז אונטערטעניק, —
וואָס ערד פאַרמאַגט, פון שטערבֿעכקייט דאָס גליק,
געהערט האָט אַרץ צו מיר — דעם קעניג.

איך זוך איצט אין זכרון יענע טעג,
פון פרייד, פון אַרץ, וואָס ערד קען געבן;
וואָס זיי צו־ליב וואָרט איך אויף פֿעכנס־וועג.

געוואָלט זיי ווידער איבערלעבן ;
קיין טאָג, קיין שעה איז ניט אַוועק מיט פרייד,
וואָס זאָל מיט צער ניט זיין צוזאַמען, —
און יעדע ציר, וואָס האָט מיין מאַכט באַקלײַדט,
האַט אין מיין לייב געטריפט מיט סמ'ן.

די שלאַנג אין פעדל, מען קען מיט שפרוך, אָן שמאַרץ,
מיט כּשוּפּן, איר גיפּט פאַרקלעמען, —
נאָר יענע שלאַנג, וואָס קנולט זיך אויף מיין האַרץ,
אַ, ווער האָט קראַפט זי אַיינצונעמען ?
מען קען זי ניט פאַרנאַרן מיט געזאַנג,
און חכמה ווערט פון איר אַנטמוטיקט,
עס שטעכט אַלץ בייזער, סם'יקער די שלאַנג,
און ס'האַרץ און די נשמה בלוטיקט.

פּערזן פאַר מוזיק

זיי זאָגן האַפענונג איז גליק,
נאָר ביינקשאַפט צום אַמאָל גאָר קומט !
דערמאַנונג וועקט דעם טרוים צוריק,
צום ערשט געווען, צום לעצט פאַרשטומט.

און וואָס זכרון צערטלט, דיבט,
געדאַרפט האָט אין דער האַפענונג זיין ;
וואָס האַפענונג האָט דורכגעהיפט,
איצט לייכט גאָר אין דערמאַנונגס־שיין.

אַ, וויי ! ס'איז אַלץ אַ פאַרשער קול !
די צוקונפט נאַרט פון ווייטן לאַנד ;
מיר זיינען ניט, וואָס אין אַמאָל,
און וואָס איז איצט — איז אונדזער שאַנד.

ה. לייוויק

מהר"ם פון רוטענבערג

דראמאטישע פאָעמע אין זיבן בילדער.

פערזאָנען

דניאל — אַ יאָר צוואַנציק אַלט, געפינט זיך אין היטלערס
קאַנצענטראַציע־לאַגער אין דאַכאַו.

אַלמער ייד — זיין שכן.

אַהאַמפער — אייביקער ייד

מהר"ם — ר' מאיר ב"ר ברוך פון רוטענבערג, הויפט־רב פון
דייטשישע פּראָווינצן אין 1286, ראש פון דער מאַינצער ישיבה.
אַ זיבעציקער.

שמשון ב"ר צדוק (באַקאַנט אין דער רבנישער ליטעראַטור אונטערן
נאָמען תשב"ץ) מהר"ם מס איבערגעגעבנסטער תלמיד, נאַכשרייבער פון
מהר"ם מס תשובות אויף אַ צאָל שאלות, 35 יאָר אַלט.

אשר ב"ר יהואל (באַקאַנט אין דער רבנישער ליטעראַטור אונטערן
נאָמען רא"ש) מהר"ם מס גאונישער תלמיד, אַ יאָר 37 אַלט.

היים בן מכיר — מהר"ם מס אַ תלמיד, 20 יאָר.

משה — מהר"ם מס שמש.

רחל און **אסתר** — מהר"ם מס טעכטער.

בת שבע — אַ זקנה, מהר"ם מס הויזווירטין.

יהואל דער גלעזער.

קנז — מהר"ם מס אַ געוועזענער תלמיד. געשמוסט זיך, געוואָרן אַ
ריטער און אַ שונא ישראל.

הערצאָג אַלברעכט פון האַהענבערג — מושל פון מאַינץ אין 1286.

שליח פון ארץ ישראל

ראשי הקהל פון מאַינץ, וואָרמס, שפייער, אַפענהיים, רעגענסבורג,
קאַנסטאַנצע.

בעל אכסניה.

תפיסה־וועכטער.

יידן, דייטשער המון, ריטערס.

קומט פאַר אין נאַצישן דאכאו אין 1943 און אין מאַינץ אין 1286.

בילד איינס.

(נאציטער קאנצענטראציע-לאגער אין דאכאו. רייען אויסגעפייניקטע יידן ליגן אויף דער ערד. שפעט אין דער נאכט. דניאל, א יאר צוואנציק אלט, ליגט צענויפגעזרייט אויף א בערגל שמאטעס. קען ניט שלאפן. לעבן אים — אן עלטערער ייד, א יאר זעכציק.).

עלמערער ייד

ניט גוט אזוי, דניאל, מיין זון. —
א גאנצע נאכט אין אומרו שלידערסט זיך ארום.
א גאנצע נאכט. און שרייסט פון שלאף.

דניאל

ווער שרייט דא, זיידע, ניט פון שלאף?
אז יעדע נאכט איז שיר ניט סוף.

עלמערער

אט איז דאך שטיי.

דניאל

ביז וואנען עמיצן פון די געשטאפא-הינט
וועט זיך פארגלוסטן אפשפילן א נייע שפיל.

עלמערער

השם יתברך וועט אונדז ניט פארלאזן.

דניאל

ער האט אונדז שוין פארלאזן.

עלמערער

מען טאר אזוי ניט רעדן.

דניאל

פארוואס שלאפט איר ניט, זיידע?

עלמערער

ווען ניט דיין שרייען וואס דו שרייסט
ווארט איך געשאפן.

דניאל

טאָ זייט ניט ביז אויף מיר דערפאַר.

עלמערער

ניט שייך גאַר צו רעדן וועגן ביז זיין —
מיר זייגען ניט די איינציקע אין צער,
אין יידישע יסורים; איבער אונדז —
די לעבעדיקע פֿיין פון דורות.

דניאל

איך ווייס. איך האָב גענוג זיך אָנגעדייענט
מיט יידישער געשיכטע.

עלמערער

זיך אָנלייענען איז ניט גענוג —
דער עיקר איז מכון זיין מיט גרויס כוונה,
מיט אַלע אברים זיך אַרײַנטאָן
אין דורותדיקער פֿיין ווי אין עבודת הבורא.

דניאל

מען גייט, דוכט זיך —

עלמערער

גיין, גיין. סע דוכט זיך. לאַמיר שלאָפֿן.

(זיי ווערן שטיל, לאַנגע פֿויזע. פֿון דער פֿינצטערניש טיילט זיך
אַרויס אַ געשטאַלט, שפּאַנט צווישן די שלאָפֿנדיקע. קומט צו צו
דניאלן. אַ בלאַסע ליכטיקייט שפּרייט זיך אַרום דער געשטאַלט.
ס'איז אַהאַטפֿער, האָט דעם אַנבליק פֿון דעם עלטערן ייד וואָס
לעבן דניאלן.)

אַהאַספֿער

דו שלאָפסט, מיין זון?

דניאל

(איינגעשלאָפֿן, ענטפֿערט ניט)

אַהאַספֿער

שטיי אויף, דניאל.

דניאל

(כאַפט זיך אויף)

אוי וויי — ווער איז דאָ? שלאָגט מיך ניט.

אהאספער

ניט האָב קיין מורא. דאָס בין איך.

דניאל

ווער זיינט איר ? אוי, ווי מאַדנע,
איר קוקט דאָך אויס אינגאַנצן ווי דער זיידע.

אהאספער

פאַרוואָס מאַדנע ?

דניאל

דער זיידע ליגט דאָך דאָ און שלאָפט.

אהאספער

מען קען אי שלאָפן, אי זיין וואָך
אין איינער און דערוועלבער צייט.

דניאל

ווער זענט איר ?

אהאספער

אהאספער בין איך.

דניאל

דער אייביקער ייד ?

אהאספער

יא.

דניאל

ווי קומט איר אַהער ?

אהאספער

וואו יידן זיינען — דאַרטן בין איך.

דניאל

איך האָב געלייענט וועגן אייך אין מעשות.

אהאספער

און ניט געוואָלט גאָר מיך אַמאָל באַגעגענען ?

דניאל

אַז אַלע מיינען דאָך אַז איר זענט אַ לעגענדע נאָר.

אהאספער

און וועלכער ייד איז ווייניקער פון אַ לעגענדע ?
אויך דו ביסט אַ לעגענדע, אויך דיין שכן.
וועסט גיין מיט מיר.

דניאל

וואוהין ?

אָהאַספּער

איך זע דאָך — דיר איז שווער צו זיין דאָ.

דניאל

יא, זייער שווער, אַ מוראדיקע תפיסה דאָ.

אָהאַספּער

מען דאַרף אויך אין אַ תפיסה קאַנען זיין,
אויב בויטיק. —

דניאל

ווען איז עס בויטיק?

אָהאַספּער

ווען רשעות וויל דורך תפיסות מנצח זיין —
באַדאַרף מען איר באַוווּיזן —

דניאל

(לאַזט ניט ענדיקן)

וואָס באַוווּיזן? ווי אַזוי?

זיי קומען מיטאַמאָל אַריין, די פייניקער, די דייטשן,
און נעמען מיד אַן אויפהער שלאָגן,
און איך — איך קאָן מיין שרעק ניט גובר זיין.
איך ווילן, איך שריי, — צו זייער פינצטערער הנאה.
איך וואָלט זיך דעמאָלט אַנגעטאָן אַריין אַ מיתה.

אָהאַספּער

ה'י'ס'ה. וואָרעם שרייען איז קיין חרפה ניט.
ווייל איין זאך איז צו שלאָגן איבערן גוף,
און גאָר אַן אַנדער זאך איז צו דערשלאָגן די נשמה,
און דאָס דערווויזן קאָן ער ניט, דער שלעגער.
ווייל ייד איז אייביקער פון תפיסה.
פאַרשטייט? — און איצטער קום מיט מיר אַ ביסל.

דניאל

וואוהיין?

אָהאַספּער

אויף מיינע וועגן. קום.

(יודנגאס פון מאינץ. יאר 1286. לינקס, אין דערווייטערונג, דער בית המדרש און ישיבה, מהרמ"ס וואוינונג ביים בית המדרש. אין צענטער — עטלעכע קלייטן. רעכטס — דער גוטשטויער, א שווערער, אן אייזערנער, — פונאנדערגעפנט. סיאיד פאר האלבן טאג, אבער מען זעט ניט קיין יידן אין גאס. א חוץ עטלעכע באוואפנטע דייטשישע שוץ-זעלנער וואס מאר-שירן ארום הין און צוריק. אן אימה ליגט איבער דער גאס. אין אלע שטיבלעך זיינען די שויבן אויסגעהאקט. אין צענטער אפגעברענטע צוויי שטיבער. די קוימענס טארטשען ארויף, זיי רויכערן נאך. איבערן גאס וואלגערן זיך שטיקער גלאז, צע-פלינדערטע קישנס — סימנים פון א נאך וואס פארגעקומע-נעס פאגראם. א באנדע דייטשישע יונגען — אייניקע פון זיי אנטעאן ווי ריטערס — מיט שפיזן און אייזערנע שטעקנס אין די הענט, קומען אן פון עק גאס, שפאנען צום טויער צו, ליאדעמען)

- א טויט די יודן.
- זיי זיינען פיינט פון אונדזער אימפעראטאר.
- זיי זיינען פיינט פון אונדזער הערצאג.

שוין-וואך

זיין האהייט האט אונדז היינט געשיקט אהער
צו האלטן ארדענונג. מיר בעטן אייך —
פארלאזט די יודנגאס.

יונגען

און נעכטן האט זיין האהייט אונדז דערלויבט
די יודנגאס צו אונטערצינדן.

שוין-וואך

וואס נעכטן איז געווען געהערט צום נעכטן,
און היינט איז דער באפעל צו האלטן וואך.
נאך זיין גענוג.

קנופ

(אָנגעטאָן ווי אַ ריטער)

פאַרוואָס גענוג?

מיר דאַרפן אונטערצינדן נאָך די יודן-שול,
און אויך דאָס הויז פון זייער רב.

איינער פון די יונגען

וואָס זאָגסטו עפעס „זייער“, ריטער קנופ?
צי דו ביסט ניט פון זייערע? — צי ביסטו ניט?

אַ צווייטער

געוויס איז קנופ שוין ניט קיין יודע מער,
ער איז אַן אונדזעריקער און — אַ וואַרער ריטער.

ערשטער

אַ יודע, ווען אַפילו אַ געטויפטער,
איז אַרץ אַ יודע נאָך.

קנופ

האַט אַרע צוטרוי צו מיר, ברידער, —
האַט צוטרוי צו אַ ריטער פון זיין האַהייט.
די יודן האָס איך. אַ ווי כ'האַס זיי!

שוין-וואָך

גייט אַרע איצט אַהיים. מיר בעטן איך.
ביי גאַט זיינען פאַראַן נאָך פריילעכערע טעג.

אַ דריטער

יא, וואָר, יא, וואָר. מיר וועלן קומען מאַרגן.
די יודן וועלן ניט אַנטלויפן.
מיר וועלן קומען מאַרגן,
מיר וועלן קומען איבערמאַרגן.
מיר וועלן קומען, קומען.

אַלע יונגען

(גייען צום טויער. זינגען)

מיט בלוט און פייער

די יודנגאַס וועלן מיר צינדן,

דאָס יודן-שמוץ זאָל פון מאינץ פאַרשווינדן,

די יודן-מעדכען וועלן מיר ווי קעלבער בינדן,

און זיי וועלן שוואַנגערן און קינדן.

(אפ דורכן טויער. די שוין-וואָך דערווייטערט זיך אין דער ריכט-
טונג פונעם רבס הויז. אין דער צייט זיינען דורכן טויער

אַרײנגעקומען אַהאַספּער און דניאל, אַ ווינקל פון אַ שטוב האָט
זײ פאַרשטעלט און די באַנדע האָט זײ נישט באַמערקט. קנופּ אַבער
האַט זײ יאָ באַמערקט. ער לאַזט איבער די באַנדע און גנבעט
זיך הינטער אַרום. לויערט אויף זײ

דניאל

צײ הערט איר די געזאַנגען וואָס זײ זײגען?

אַהאַספּער

אודאי הער איך.

דניאל

אַזױ באַקאַנט ווי ס'קלינגט מיר.

אַהאַספּער

מיר אויך.

דניאל

ווי ווייט זײנען מיר פון דאַכאָ?

אַהאַספּער

ניט ווייט.

דניאל

וואָס מײנט ניט ווייט?

אַהאַספּער

אַ זיבן הונדערט יאָר אויף צוריק, ניט מער.

דניאל

איז דאָס — ניט ווייט?

אַהאַספּער

וואָס זײנען זיבן הונדערט יאָר, דניאל?

איין שפּאַן. — ווילסט וויסן ריכטיק וואו מיר זײנען?

אין מאינץ, דניאל, אויף דער יודנגאַס,

אין יאָר צוועלף הונדערט זעקס און אַכציק.

דניאל

אין מאינץ? וואו ס'וואוינט דער רב מהר"ם פון רוטענבערג?

אַהאַספּער

אַ טײערן זכרון האָסטו, זע איך.

דאָ וואוינט טאַקע ר' מאיר ב"ר ברוך,

דער גוטער גאון און דער מנהיג הדור.

דניאל

די גאס זעט אויס ווי נאך א פאגראם.

אהאטפער

ניט ווי — נאָר אויף אַן אמת נאָך אַ פּאָגראָם.
ווייַז ווען און וואו מיר זאָלן ניט קומען
טרעט שטענדיק אונדזער פּוס אַרײַן אין אַ פּאָגראָם.

דניאל

איר זאָגט עס מיט אַזאַ מין זיכערקייט
און — מיט אַזויפיל קאַלטקייט.

אהאטפער

אַ ברירה האָב איך !

דניאל

כ' באַוואונדער אייער קאַלטקייט. אַבער —

אהאטפער

וואָס אַבער ?

דניאל

צי ווייַזט איר אַז אויך איך זאָל זיין
אַזוי ווי איר געלאָסן און פאַרשלאָסן ?

אהאטפער

וואָס הייסט איך ווייַז ? ס'איז ניט מיין טבע
אַרויפצעצוווינגען מיין געמיט אויף עמיצן.
צו מיין געמיט דאַרף יעדער צופאַלן אליין
ווי צו זיין סאַמע לעצטער ברירה,
וואָס איז די לעצטע טיר וואָס פירט צו גאַט. —
צו מיין געמיט פאַלט צו אַיעדער ייד,
וואָס איז אדורכגעגאַנגען שוין די לעצטע טיר
און רירט שוין אַן די אייביקייט פון גאַט.
און דו ביסט צו יונג נאָך דערפאַר. —

דניאל

(פאַלט צו מיטן פנים צו אַ וואַנט פון אַ שטייבל. דינע אַקטען
ציטערן)

אהאטפער

ניט וויין, דניאל.

דניאל

איך וויין ניט.
איך ווייַז נאָר צומאַכן די אויגן אויף אַ וויילע.

אהאספער

א ייד דארף האלטן זיינע אויגן אפן.

דניאל

איך וויל ניט קוקן אַלעמאַל אויף חורבן ; כ'ויל ניט.

אהאספער

דו מוזט.

(ער הייבט אויף ושטיקער גלאַז, באַטראַכט זיי, גיט זיי דניאלן)
נאַ, נעם עס אין דיין האַנט.

דניאל

איך וויל ניט צורירן זיך צו דעם.

אהאספער

(שטרענג)

דו מוזט, זאָג איך !

דניאל

(נעמט די שטיקער גלאַז אין האַנט, האַלט זיי אַ רגע, לאַזט זיי
אַרויס פֿון האַנט. זיי פֿאַלן אַרונטער מיט געקלימפער).
שוין האַלבער טאָג. קיין לעבעדיקער נפש אויף דער גאַס.

אהאספער

ס'וועט זיין אַ לעבעדיקער נפש באַד, ס'וועט זיין.
האַב צוטרוי. האַב אמונה. האַב, דניאל.
ווייל אויב מיר ווילן קאַנען מיר דאָך זאָגן :
אַ ייד וואָס איז אין דאַכאַ, איז אויך אין מאַינן, —
אַ איד וואָס איז אין מאַינן, איז אויך אין דאַכאַ.
אין איינער און דער זעלבער רגע — דאַרט און דאָ.

דניאל

כ'בין דאַרשטיק. דאַמיר אַנקלאַפֿן אין אַ טיר.

(לאַזן זיך גיין צו אַ טיר)

קנופ

(שפּרינגט אונטער)

גיט ניט !

דניאל

פֿאַרוואָס ?

קנופ

איך זאָג דאָך — גייט ניט.

דניאל

ווער זענט איר ?

קנופ

און איר ?

דניאל

מיר זיינען אורחים דא.

קנופ

אז איר זענט אורחים — זע איך דאך,

דאס דארפט איר מיר ניט זאגן —

אזעקט פון מאינץ, אנטלויפט.

אז ניט וועל איך אייך אומברענגען.

כ'האב מאכט. כ'האב מאכט א סך.

צי זעט איר ניט מיין פאנצער און מיין שווערד ?

צי וויסט איר ניט אז איך בין ריטער קנופ ?

דניאל

מיר זיינען יידן, און צו יידן זיינען מיר געקומען.

קנופ

דאס זע איך אן די בגדים אייערע.

גאר געלע דאטעס טראגט איר אויף די ארעמס !

גאר מגן-דודס טראגט איר ! —

און אונדזערע יידן טראגן הוטן גאר מיט שפיצן.

יא, מיט שפיצן טראגן זיי, —

קיין מגן דודס טראגן זיי ניט — אונדזערע יידן.

קיין גרויסער חילוק אבער איז דאס ניט,

איך וועל אייך סיי ווי סיי פארניכטן אלעמען. —

גיט שנעל אזעק פון דאנען.

דניאל

ניט ביים זינען דאכט זיך.

קנופ

אזוי ? אט נעם איך און איך גיב אויך אייך

פארזוכן גלייך מיין ריטער-שווערד.

(ציט זיין שווערד פון שייך)

אהאספער

(געלאָסן)

נו, אדרבה, לאַמיר זען.

קנופ

(לאַזט אַראָפּ די שווערד צוריק, דורכגענומען מיט אַ שרעק)

מאכסט ציטערן מיך האַנט. — ווער ביסטו ?

אהאספער

דו ווייסט ניט ווער איך בין? דערפאר אָבער
ווייס איך ווער קנופֿ-משומד איז:
אַ גלגול פון אַ הונט אויף טויטע וועגן,
אַ גלגול פון אַ וואַלף וואָס זינקט אין זומפן.

קנופ

פאַרדאַמטער יודע מיטן שנאַבל־נאַז.

עס קומט יחיאל דער גלעזער, אַ הויכער ייד, אַ שטאַרקער,
טראַגט אין האַנט אַ קעסטל מיט גלאַז פאַר שויבן. דערזעט קנופֿן.
נעמט שרייען)

גלעזער

משומד! עוכר ישראל!

קנופ

(רוקט זיך אויף צוריק פחדנותדיק)

איך וועל אייך אַלעמען פאַרטיליקן!

גלעזער

וואָס גיכער טראַג זיך אָפּ, משומד, —
אַז ניט צעברעך איך דיר די ביינער.

(קנופ אָפּ. גלעזער צו די אורזיט)

צוזאַמען מיט די ווילדע רוצחים —
אויף אונדז, אויף אייגענע, אויף ברידער;
פון כעס וועגן אויפן רב געשמדט זיך —
פאַרוואָס דער רב האָט ניט געוואַלט אים געבן
זיין טאַכטער פאַר אַ ווייב. — אַזאַ משומד,
אַזאַ מין עוכר ישראל. — שלום עליכם, יידן.

אהאספער און דניאל

עליכם שלום, עליכם שלום.

גלעזער

פון ווייטע מקומות, זע איך —

אהאספער

פון זייער ווייטע.

גלעזער

אַן אייער מלבוש זעט מען עס. אין שלעכטע טעג
צו אונדז געקומען. גאַר אין שלעכטע. —
אין טעג פון ריטער־אַנפאַלן אויף אונדז.

איר זעט דעם חורבן אונדזערן ? אוי וויי —
ניטאָ קיין שטוב וואו ס'איז ניט אויסגעהאַקט אַ שויב.
איצט האָב איך ניט קיין גלאַז פאַר אַלע שויבן.

דניאל

וואו זיינען יידן ?

גלעזער

זיצן אין די שטיבער ;
געשלאָגן זיך אַ גאַנץ פרימאַרגן מיט די רוצחים.
נישקשה, מאַינץ האָט בראַווע יידישע יונגעלייט,
וואָס קאַנען פעכטן זיך מיט שווערדן, ברוך השם.
אפילו אַ ישיבה־מאַן ביי אונדז הייבט אויף אַ מעסער.
דער רב אַליין, זאָל לעבן, גיט אויף דעם זיין היתר.
נאָר אַט האָט זיך דערמאַנט אַן אונדז דער הערצאָג.
דער בעל־החסד אונדזערער, — געשיקט אַ וואַך
מכּלומרשט צו באַשיצן אונדז — ווען שוין נאָך אַלעמען,
און אַנגעזאָגט מיר זאָלן אַלע זיצן אין די שטיבער
ביז האַרבן טאָג.

דניאל

ביי אונדז — ניט בעסער.

גלעזער

וואָס שייך בעסער ? וואו נאָר יידן — דאָרט אַ הערצאָג.
און גזירות, זאָגט מען, אומעטום. מיט טעג צוריק
איז נאָך אַן אורח אַנגעקומען, אַן עין־הרע,
אַ שליח אַזש פון אונדזער ארץ־הקדושה, —
איז ער זאָגט אויך, אַז אומעטום פאַרפאַלגט מען יידן,
מען שעכט זיי און מען ברענט זיי, זאָגט ער ;
נאָר דאָרט ביי אים אין לאַנד פון כאַן אַרגון
האָט זיך משיח שוין באַוויון, זאָגט ער. —
די יידישע גאולה שוין געקומען, זאָגט ער.

(עס יאָגט אַריין דורכן טויער אַ מלוכה־רייטער אויף אַ פּערד,
שאַלט אין אַ טרוממייט, יאָגט מיט אימפעט צו דער שול)

דניאל

וואָס באַטייט עס ?

גלעזער

אַ רייטער פון אונדזער מושל.

דניאל

און וואָס באַטייט די שאַלונג וואָס ער שאַלט ?

גלעזער

אָ סימן פון אַ נייער צרה, וויי איז אונדז !

(לאַזט זיי איבער און איילט אַוועק אין דער זעלבער ריכטונג וואָס דער רייטער. פון שטיבער קריכן אַרויס יידן, רוקן זיך פאַרזיכ־טיק מיט אויסגעשטרעקטע העלדזער און פאַרשנדיקן טאוויגן. נעמען זיך דערנאָך איבערוואַרפן מיט אַפּגעהאַקטע שטימען):

- אַ גזירה ווידער.
- ווייניק נאָך געפלינדערט אונדז.
- אַזאַ באַשיצער, וויי צו אונדז.
- דעדט שטילער.
- מסתמא ווידער געלט פון אונדז.
- מען דאַרף פאַרלאָזן מאַינץ.
- אַרויס פון גלות.
- משיח קדשנו רופט דאָך אונדז,
- געשיקט אַ שליח נאָך אונדז.
- דער רב אָבער האָט אים געאסורט — דעם שליח.
- און אויב משיח איז געקומען שוין ?
- נאָך ניט די ריכטיקע צייט.
- און ווען איז יאָ די ריכטיקע צייט ?
- ווען ? ווען ?

(שטיל געיאָמער. האַקט זיך אָפּ. דער גלעזער קומט צוריק)

גלעזער

געקומען רופן אונדזער רב צום הערצאָג אין פאַלאַץ.

דער ראש־הקהל איז דאָרט, און אַלע. אַ מהומה.

(דער רייטער יאָגט דורך אויף צוריק. פאַרשווינדט. גלייך נאָך דעם זעט מען פון דערזייטנס ווי דער רב קומט אַרויס אין גאַס און אַן עולם אַרום אים. עס שטעלט זיך אויס אַ מחנה, דערנענטערט זיך צום טויער. פאַראַויס גייט משה, דער שמש פון מהרי"ם. זיין שטענדיקער באַגלייטער. אַ ייד פון אַ יאָר פּופציג. דערנאָך גייט דער ראש־הקהל פון מאַינץ. נאָך אים — דער רב, מהר"ם, אַ מיטלזאָקסיקער זקן, אַ זיבעציקער, אינגאַנצן אַ ווייטער. פון בידע דיטן באַגלייטן אים זיינע צוויי באַליבסטע תלמידים: אשר בן יחיאָל [באַקאַנט אונטער נאָמען רא"ש] און שמשון ב"ר צדוק [באַקאַנט אונטערן נאָמען תשב"ץ]. הינטער זיי — נאָך אַן עולם תלמידים, צווישן וועלכע

עס געפינען זיך: **חיים בן מכיר** [צוואנציק יאָר אַלט, אַ שינער, אַ באַגייטערטער, אַ מוטיקער]. **משה בן חסדאי**, **הלל הכוהן**. אשר בן יחיאל — פינף און דרייסיק יאָר אַלט, אַ הויכער, אַ דינער מיט אַ שטרענגען שאַרפן פנים, טיף־שוואַרצע האָר. שמשון בייר צדוק — אַרום דרייסיק. — אַ נידעריקער, אַ דיקלעכער, בלאַנדלעך. אַלן זיינען זיי געקליידט אין לענגלעכע טונקעלע רעק. שפיציקע יודנהוטן אויף די קעפּ, דער וראש־הקהל טראָגט אַ ראַק פון בלוילעכן סאַמעט. דער מהרי"ם — אַ מאַנטל פון שוואַרצן זייד ביז די פּיאַטעט. ידעם מהרי"ם הוט — אַ העכערע פון אַלעמענס, אַ צעשפּרייטע אין עטלעכע שפּיצן, באַצויגן מיט ווייסן פוטער. די מערסטע תלמידים, צווישן צוואַנציק און הער כער, טראָגן אין די הענט שטעקלעך, אין וועלכע, ווי אין שייד, ליגן באַהאַלטן שפּיזלעך. זיי, די בחורים, פון וועלכע עס טיילט זיך אַרויס חיים בן מכיר, בילדן מיט זיך אַזאַ מיין זעלבסטשוין. מהרי"ם האַלט אין האַנט אַ הויכן שטעקן מיט אַ גאַלדן הענטל און אויפן האַלדז טראָגט ער אַ קייטל מיט אַ זיגל. ער שפּאַנט (שטאַלץ)

שמש

דער רב גייט, יידן, מאַכט אַ וועג.
דער הערצאָג, ירום הודו, האָט געשיקט נאָך אים.

עולם

(פאַרשטעלט דעם וועג)

וואָס זאָל עס מיינען, רבי ?

ראש הקהל

פאַרהאַלט אונדז ניט, רבותי.

מהר"ם

(שטעלט זיך אָפּ)

נאָר ניט מיט כעס, ראש הקהל. —
און אייד, רבותי, בעט איך: האָט בטחון
אין גאָט ברוך הוא.

פון עולם

אַ מורא איינצוויצן אין די שטובן, רבי.

מהר"ם

השם יתברך איז אונדזער פאַטער, יידן.

פון עולם

צי ווייס דער רב זאָל לעבן
נאָך וואָס דער הערצאָג רופט אים?

מהר"ם

מיר דארפן זיין גרייט אויף אַצן, רבותי.

(אין עולם געוויינ)

איך בעט איך — ווינט ניט.

ראש הקהל

דער הערצאג ווארט דאך, רבי.

מהר"ם

געדולד, ראש הקהל. יידן ווילן אַ טרייסט-וואָרט.

ראש הקהל

זייט מיר מוחל, רבי.

(אייניקע יונגעלייט-באגלייטער האָבן דערוויל אַרויסגעצויגן פון

זייערע שטענקנס קורצע שפיזן און באַטראַכטן זיי)

אשר

(שטרענג)

מיין עצה, רבי, צו זיין אַפּגעהיט וואָס מערער

און ניט אַרויסציען קיין שפּיזלעך פון די שיידן

אַזוי זיך, גלאַט פון שפּיז וועגן, אין מיטן גאַס.

דער רבי וואָלט באַדאַרפט גוט מתרה זיין —

מהר"ם

תלמידים מיינע, אשר-לעבן איז גערעכט.

איך בעט איך זייער אַפּגעהיט צו זיין —

חיים בן מכיר

(אומצופרידן)

מיר זיינען אַלע אַפּגעהיט און פאַרזיכטיק.

אשר

אַט שטייט איר דאָך און שפּילט זיך מיט די קלינגלעך.

ניט רעכט אַזוי.

שמשון

און איך מיין אויך ווי אשר —

מהר"ם

געדענקט, תלמידים מיינע — נאָר פון שוץ וועגן;

ווייל טאַמער, חס-חלילה, פאַרגעסט איר —

חיים

ווי קענען מיר פאַרגעסן?

די וואָס האָבן אַרויסגעצויגן די שפּיזן באַהאַלטן זיי צוריק אין די
שטעקנס)

מהר"ם

אויב דאָ אויף אונדזער גאַס, אויף דער זייט טויער,
איז אונדזער לעבן אזוי הפקר —
אַפּשיטא שוין אויף זייער גאַס, אויף יענער זייט.
איז טאַמער וועט, חלילה, ווער פון זיי
מיט עפעס אונדז אין וועג פוגע זיין —
זאָלט איר, איך בעט אייך נאָך אַמאָל, זיין אָפּגעהיט,
ניט ווערן אומגעדודליק גלייך אויף דער מינוט,
ניט לאָזן זיך אַרייננאַרן אין אַ געשעעג.

חיים

דער רבי ווייס דאָך מער פון אַלעמען,
און אויך ר' אשר ווייסט דאָך אויף געוויס.
אַז יידן זיינען קיינמאָל ניט קיין אָנפאַלער.
אַ סימן — וועמענס האָב און גוטס איז צעראַבירט ?
און וועמענס הייזער ברענען ? — אונדזערע, ניט זייערע.

אשר

וואָס חיים זאָגט איז טאַקע אמת,
פונדעסטוועגן וואָלט גאָר דער רבי, לפי דעתי,
באַדאַרפט דעם נאַרישן כלי-זיין אסורן.

מהר"ם

פאַרוואָס, אשר ?

חיים

מיט וואָס איז אַ כלי-זיין נאַריש ?

אשר

דערביי האָב איך אַן אַנדער ייִדישע מחשבה,
און האָבן מורא אים צו טראָגן אָפּן.
און מורא אים צו טראָגן אָפּן האָבן מיר דאָך אַלע,
אַפילו די פון אונדז וואָס שפּילן זיך אַמאָל מיט אים. —
פאַרוואָס ? ווייל אַ כלי-זיין נאַר פון שוין וועגן
מוז זיין פאַרדעקט, פאַרבאַרגן ווי אַ גנבה,
און דאָס איז ניט אין כבוד פון השם יתברך.
און ניט אין כבוד פון ישראל.

חיים

טאָ לאַמיר טראָגן אָפּן דאָס כלי-זיין.

מהר"ם

דאָס קאַנען מיר ניט, חיים.

ראש הקהל

צי איז עס ניט צום חזק, רבי,
אַ פאַר פאַרשפיצטע שטעקנס אַנרופן כלי-זיין?
מיר מאַכן זיך דערמיט דאָך טאַקע נאַריש,
און שפּילן נאָר אַריין די ריטערס אין די הענט;
די ריטערס האָבן שווערדן אמתע, און שפּיזן,
און העק און פאַנצערס און צעשוימטע פּערד. —
דעריבער מיין איך אויך —

חיים

און איך מיין אַנדערש.

אשר

דערביי האָב איך אַן אַנדער מהשבה,
און אויך אַן אַנדער שאלה, רבי, —
איר אַלע, ברידער, דאַרפט די שאלה פּרעגן: —
צי קאַנען מיר דען זיין ווי זיי?
צי ווילן מיר דען זיין ווי זיי
אפילו ווען מיר וואָלטן עס געקאַנט?
אַ תשובה קאַן נאָר איינע זיין אויף דעם:
מיר קאַנען ניט און ווילן ניט.
פון דעם איז שוין געדרונגען, אַז די שווערד
מיט איר באַשיינפּערלעכער תאווה און הנאה
געהערט אין סאַמע תוך צו זיי. ס'איז זייערס.
פאַר אונדז איז זי אַ מוקצה.

חיים

ר' אשר, דוכט זיך, טראַגט אַליין אַזאַ כלי-זיין —

אשר

אודאי טראַג איך, ווייל — אַל תפרוש מן הצבור.
און חיים ווייס, אַז ווען מען דאַרף
בין איך ניט פון די לעצטע, פון די שרעקעדיקע.
כ'האָב נעכטן אויך ביים אַנפאַנג פון די הינט
מיין שפּיזל-שאַרף גענוצט, און גוט גענוצט.
פונדעסטוועגן, בין איך זיך מודה דאָ פאַר אייך,
אַז יעדעס מאָל ווען כ'ריר זיך צו צום שפּיזל,
איז ווי איך וואָלט זיך צוגערירט צו טומאה,
און כ'וואָש די הענט ווי נאָך אַן אַנריר פון אַ שרץ. — —
און איר — איר שפּילט זיך נאָך אַרום מיט דעם!

חיים

איך בין צחלוטין מיט ר' אשרס רייד ניט מסכים.

ראש הקהל

(מיט אומגעדולד)

אין מיטן גאנג — א פילפוז גאר,
אין מיטן חורבן — א מחלוקת גאר.
דער הערצאג ווארט דאך, רבי.

מהר"ם

קיין בייז ניט, ראש הקהל. זאָל ער ווארטן.
די גזירות וועלן ניט פארשפעטיקן.
(ווענדט זיך צו אן אַנדער תלמיד)
און וואָס זאָגט איר, הלל?

הלל הכוהן

ביים רמב"ם, בין איך זיך משער, רבי,
וואָלט גאר קיין שאַלע ניט געווען צי מעג אַ ייד
באַשיצן זיך אַנטקעגן שונא מיט געווער.
דער רמב"ם וואָלט אפילו הייסן אַנפאַלן, —
יא. יא. די ערשטע זיין אפילו אַנצוגרייפן —
אויב נאָר עס זאָל אַ חויב זיין דערביי,
אַ חויב און אַ שכל הישר.

משה בן חכדאי

ר' הלל איז שוין דאָ מיטן שכל הישר!
אַז אַך און זויי וואָלט זיין צו אונדז
ווען עס ישראל וואָלט זיך נאָר פאַרלאָזט
אויף ברעקלעך שטאַל און ברעקלעך שכל הישר!

חיים

איז הייסט עס, וואָס? —
איז הייסט עס, נעמען און זיך אויסלייגן,
להבדיל, ווי די קעלבער צו דער שחיטה?

אשר

פאַרוואָס עפעס ווי קעלבער, חיים?
פאַרוואָס ניט גאָר ווי יצחק אויפן באָרג מוריה?

שמשון

פאַרוואָס ניט ווי די עשרה הרוגי מלכות?

חיים

פאַרוואָס ניט מיט דער שווערד אין האַנט ווי רבי עקיבא,
וואָס האָט געוועקט ברי־כוכבאן צו מרידה?

מהר"ם

כ'וער איבערטראַכטן וועגן דעם, תלמידים מייע, —
דער ענין איז אַ האַרבער.

(פון הינטערטרונט טרעטן אַרויס אַהאַספער און דניאל. דניאל
קומט צו נאַענט צום מהר"ם)

דניאל

פאַרוואָס ניט טראַכטן, רבי הייִקער,
אַ צווישן די עשרה הרוגי מלכות
איז אויך געווען אַ יוסף חיים ברענער,
אַ ווילנער שוסטער-יונג — אַ לעקערט,
צי גאַר אַ פראַסטער איטשע מאַיער פון מאַידאַנעק?

מהר"ם

(געפלעפט)

ווער?

אלע

(אַרום)

ווער?

אהאַספער

דער רבי זאָל ניט האָבן קיין תרעומות —

מהר"ם

ווער זענט איר, ר' ייד?

אהאַספער

מיר קומען פון דער פרעמד.

דניאל

פון ווייטע לענדער.

מהר"ם

(גיט זיי שלום)

שלום עליכם, יידן.

די מאַדנע לאַטעס מיטן מגן-דוד זאָגן עדות
אויף אייער יידישקייט.

דניאל

ווי דאָ ביי אייך — די שפיצן פון די הוטן.

מהר"ם

די הוטן טראַגן מיר ווי שאַנדע-צייכנס —

וועט איר דאך אויך דעם צייכן דארפן אנטאן.
דערבער נעמט אראפ די לאטע מיטן מגן-דוד,
איר זאָלט ניט דארפן אייער שאַנדע-צייכן טאַפֿלען.

דניאל

מען וועט מיך שלאָגן אויב איך וועל עס טאָן.
אין היטלער-לאַגערן פאַרפייניקט מען דערפאַר.

פון עולם

אין וועמענס לאַגערן ?

דניאל

אין היטלערס, ימח שמו. איר ווייסט ניט ווער דאָס איז ? —
וואָס קוקט איר אַלע אַזוי שאַרף פאַרחידושט ?
איך קום פון פּינצטערניש, פון פּייניקונג,
מיין לייב איז מיר צעשמיסן און צעשניטן.
און איר קוקט אויך אויף מיר מיט חידוש, רבי. —
צי איר דערקענט מיך ניט ?
צי איר זענט ניט מיין שכן וואָס אין תּפּיסה ?

מהר"ם

אין וועלכער תּפּיסה ? וואָס באַטייטן דיינע רייד ?

דניאל

איך זע דעם רבין איינגעזעצט אין תּפּיסה —
איך זע — איך זע —
(אַלע אַרום גאַנץ)

אהאַספּער

אַ נעמט ניט זיינע רייד פאַר אומגוט, רבי.
איר זעט דאָך אַלע — ער איז מיד, צעטומלט.
מיר קומען פון אַ לאַנגן שווערן וועג.

מהר"ם

איר זענט זיין פאַטער ?

אהאַספּער

אפשר מער נאָך ווי אַ פאַטער.

מהר"ם

וואָס הייסט ? — צי מעג איך וויסן אייער נאָמען ?

אהאַספּער

דער רבי ווייס מיין נאָמען שוין פון לאַנג.
דער רבי קאָן מיך —

(מהרם קוקט לאנג אהאטפערן אין די אויגן. פון אונטערן טויער
באווייזט זיך דער שליח פון אריענט, מיט אן טורבאן אויפן קאפ,
א מאן פון א יאר פערציק. צווישן עולם ווערט א גרויס גערודער)

פון עולם

דער שליח, רבי!

מהר"ם

(צאָרנדיק)

איך וויל אים ניט זען.

פון עולם

דער רב זאָל זעבן וויל איך ניט זען.

שליח

דער רבי מוז מיך זען. ער מוז.

(שפּאַרט זיך און קומט צו נאָענט צום מהר"ם)

מהר"ם

איך האָב געאסורט אייער זיין דאָ, ר' שליח.

שליח

(מיט התפעלות)

א זאָל דער רבי ניט אוועקנעמען זיין פנים
פון איינעם, וועמענס אויגן ס'האָבן זיך געטונקט
אין ריינעם זיו פון אונדזער ארץ הקדושה,
און וועלכער קומט צו איך אין טעג פון גזר
מיט גוטע בשורות וועגן ביאת המשיח.

מהר"ם

כ'בין גוזר ניט אַרויפצוברענגען אויף דער צונג לשוא
דעם נאָמען פון משיח צדקנו.

שליח

ווי זאָל איך ניט אַרויפברענגען זיין נאָמען ? —
אז ער איז דאָך מיט מזל שוין געקומען.
מיט ברכות מיך געשיקט צו איך.

מהר"ם

עס קאָן ניט זיין. דער קץ איז נאָך ניט אַנגעשטאַנען.

שליח

אז מיינע אויגן האָבן דאָך אַליין געזען
זיין לויכטנדיק געשטאַלט, און כ'האָב אַליין
פאַרנומען פון זיין מויל דאָס זיסע וואָרט : גאולה.
גערעדט האָט ער צו מיר אזוי צו זאָגן :

צו אַלע יידן גיי און זאָג צו זיי :
אין אונדזער הייליק פֿאַנד אין ארץ־ישׂראל
אַ מלך חסד הערשט, דער כאַן ארגון,
און סעד אל אבדול דער ייד — זיין שני פֿמלך,
און שלום און מנוחה איז ביי אונדז,
און ס'רופט צו קבוץ גליות אַלע יידן
דער מלך המשיח אבולפיה.

מהר"ם

ער איז ניט אַנדערש ווי אַ משיח שקר.

שליח

אַז וויי צו מיר אַזוינס צו הערן.

פון עולם

פאַרוואָס ניט גלויבן אים ? פאַרוואָס ?
מיר ווילן גלויבן אַז סאיז אמת.
מיר ווילן גלויבן. —

מהר"ם

איך הייס אייך ניט פאַרפירן ס'פאַסק !

שליח

פאַרוואָס אַזאַ אכזריות, רבי ?

מהר"ם

איך הייס אייך גלייך פאַרלאָזן מאַינץ.

(צום אַנגעזאַמלטן עולט)

און איר, רבותי, גייט צו זיך אין די שטיבער,
פאַרריכט דעם היזק יעדער ווי ער קען,
און אויך דעם שטאַט־עירוב פאַרריכט,
ווייל ישוב, רבותי, איז ישוב,
און מאָרגן, אם ירצה השם, איז ערב שבת.
און איצטער לאָמיר גיין צום הערצאָג, ראש הקהל.

(די מחנה יידן לאָזט זיך צום טויער)

בילד דריי

(אין פאלאץ ביים הערצאג אלברעכט פאן האהענבערג. ביי די טירן ריטערס.)

הערצאג

אריינלאָזן דעם יודע.

(וואָך עפנט די טיר. מהר"ם קומט אַרײַן מיט זײַן שטעקן אין האַנט.
נויגט זיך פאַרן הערצאָג. הערצאָג מיט געמאַכטער העפלעכקײט)

אַ זײער אנגענעם צו זען פאַר זיך דעם רב פון יודנגאַס.

מהר"ם

איך דאַנק זײַן האַהײט פאַר גאַסטפריינטלעכקײט.

הערצאג

(טאַרקאסטײש)

אַ גרויסן שטעקן טראָגט דער רב פון יודנגאַס.
אַ שטאַלצן שטעקן מיט אַ גאַלדן הענטל,
און אויך אַ זיגל טראָגט דער רב פון יודנגאַס.

מהר"ם

זײַן האַהײט האָט ניט איין מאָל שױן
געזען מיך מיטן זעלבן שטעקן, מיטן זעלבן זיגל.

הערצאג

איז טאַקע זײער זאַנדערבאַר : דער יודן־רב
טראָגט שײר ניט קעניגלעך זײַן שטעקן.

מהר"ם

זײַן האַהײט קאַן הײנט זען אויף אונדזער גאַס
אַ סך סימנים קעניגלעכע.

הערצאג

צום בײשפּיל ?

מהר"ם

פאַרברענטע שטיבער, אויסגעהאַקטע שױבן,
צעפּלינדערט האָב און גוטס —

הערצאָג

(געטראָפן. צאָרנדיק)

דער רב פון יודנגאָס קאָן זיך אויך ביטער.
דער רב פון יודנגאָס פאָרגעסט, ווייזט אויס,
פאָר וועמענס אָנגעזיכט ער שטייט.

מהר"ם

איך שטיי פאָרנויגט פאָר מלכות, אייער האָהייט.

הערצאָג

דער רב פון יודנגאָס ווייזט צופיל שטאַדץ אַרויס.
(גאליק צווישן די צייַן)

כ'דערשויב דעם רב פון יודנגאָס צו זעצן זיך.

מהר"ם

(זעצט זיך ניט גערן).

איך דאַנק, אייער האָהייט.

הערצאָג

דער יודן־רב איז אַ געלערטער און קלוגער מאַן.
דאָס ווייס איך שוין פון דאָנג. יאָ, יאָ, פון דאָנג.
כ'האָב שטענדיק פאָרגעניגן פון זיין חכמה
און פון זיין פעאיקייט פאָראויסצוזען געשעהענישן.
וואָרט וואונדערבאַר געווען ווען ער נעמט איינס און צוויי
און טרעפט צו וואָס כ'האָב אים גערופן.

מהר"ם

מסתמא צוטיב דעם, כדי אויסצודריקן מיטגעפיל
צו אונדז, און אויך באַדויער, פאָר דעם אַנפאַל
אויף אונדז מצד דעם בזוטיקן המון פון מאַינן,
און — אפשר — אויך אַרויסצעווייזן גרייטקייט
צו אויפשטעלן צוריק דעם שאַדן אונדזערן.

הערצאָג

(אַ געלעכטער־ספאָזמע כאַפט אים אַרום. ער שפּרינגט אויף).

דער רב פון יודנגאָס רעדט פרעך.
געהערט האָב איך אַז אייערע יונגעלייט גאָר
געוואָרפן האָבן זיך מיט שאַרפע מעסערס
אויף מיינע בראַווע ריטערס.

מהר"ם

באַשיצן זיך דאָרף זיין דערשויבט אַיעדן.

הערצאָג

די יודן האָבן ניט קיין מינדסטע רעכט
אַליין זיך צו באַשיצן, אײַך דאַרף זיי באַשיצן.

(נעצט זיך צוריק, באַהערשט זיך)

איך זע — איך דאַרף אַליין דעם יודן־רב דערציילן
אויף וואָס כ'האַב אים גערופן.

מהר"ם

כ'בין לויטער אויפמערקזאַמקייט, אייער האַהייט.

הערצאָג

דער רב פון יודנגאַס און אַלע יודן ווייסן,
אַז אונדזער פאטערלאַנד איז היינט אין גרויסער נויט
צוליב דעם קריג, וואָס דער פאַררעטער עבערהאַרט
פאַן וויטענבערג האָט ווילד אַרויפגעצוואונגען
אויף אונדזער אימפעראַטאָר.

מהר"ם

זיין האַהייט, האָף איך, ווייס געוויס,
אַז אַלע יודן טוען אַלץ נאָר וואָס זיי קאַנען
צו העלפן אונדזער אימפעראַטאָר.

הערצאָג

ס'איז ניט גענוג, ס'איז קריגסצייט, יודן־רב.

מהר"ם

מיר זיינען דאָך אַן אַרעמע קהילה, אייער האַהייט.
מיר דאַרפן אויסהאַלטן אַ סך יתומים און אלמנות —

הערצאָג

איך גלויב אייך ניט. אַיעדערער פון אייך
איז אַנגעשטאַפט מיט געלט. אַיעדערער פון אייך.
און אַלץ נאָר וואָס ביי אייך קומט פאַר איז מיר באַקאַנט.
איך גלויב אייך ניט. און זאָל דער יודן־רב
פאַרנעמען ריכטיק מיינע ווערטער: אַ באַפעל
איז אַנגעקומען היינט פון אונדזער אימפעראַטאָר,
אַז אַלע מאַינצער יודן זאָלן אין אַ חודש צייט
דער קעניגלעכער קאַסע צושטעלן מזומן פופציק טויזנט מאַרק.

מהר"ם

(אויפגעציטערט, שטעלט זיך אויף)

גאַנץ מאַינץ פאַרמאַגט אַפילו ניט קיין העלפט
פון אַט דער מוראדיקער סומע, אייער האַהייט.

הערצאָג

איר קאָנט זיך ווענדן צו די אַנדערע געמיינדעס אייערע
פון אונדזער קעניגרייך.

מהר"ם

אויך זיי זיינען ווי מיר, און אפשר מער נאָך, אַרעם.

הערצאָג

דער איינפלוס פון דעם יודן־רב אויף אַלע יודן
איז גרויס. זיך וואָרט קען אַלץ דערגרייכן.
דאָס ווייס דער אימפעראַטאָר און אויך אידן.

מהר"ם

אידן קען אַזוינס אויף זיך ניט נעמען.

הערצאָג

דאָס וואָרט „אידן קען ניט“ עקזיסטירט ניט
אין אימפעראַטאָרס גרויסער קעניגרייך. — — —
אידן האָב געהערט, אָז צווישן מיינע יודן
צעוואַקסט זיך אַ פאַררעטערשער ווייץ
אַוועקצעוואַנדערן פון אונדזער לאַנד, אַפילו אַ שליח
איז שוין צו אייך געקומען, ווייס אידן. — זאָג אידן אייך,
אַז קיינער זאָג ניט וואָגן זיך פון אַרט צו רירן.
די היגע יודן זיינען מיינע. מיינע.
און אויך דער רב פון יודנגאָס געהערט צו מיר.

מהר"ם

כ'געהער, ווי אַלע יידן, צום באַשעפער פון דער וועלט
און מער צו קיינעם.

הערצאָג

שטיי זיך!

מהר"ם

כ'בין מערער נאָך ווי שטיי.

הערצאָג

וואָס מיינט דער יודן־רב?

מהר"ם

(שווייגט)

הערצאָג

דער רב פון יודנגאָס שווייגט פרעך.

מהר"ם

זיין הגהיית האט דעם אויסדרוק פרעך
געברויכט שוין איין מאָל פריער.

הערצאָג

ווייל אמת. — פרעך און ניט געהאָרכזאָם
איז יעדער יודע. — דער באַפעל פון אונדזער אימפּעראַטאָר
וועט מוזן זיין דערפילט. דער רב פון יודנגאָס
וועט דאַרפן צושטעלן דאָס גאַנצע געלט.

מהר"ם

דער רב פון יודנגאָס איז ניט קיין געלט־מינצער.

הערצאָג

איך ווייל פון גאַרנישט וויסן, רב פון יודנגאָס. —
איך האָב ביי זיך אַ מאָן פון אייערע,
זאָל ער אייך געבן בעסער צו פאַרשטיין
די פולע סומע ווי אזוי צו שאַפן. —

(ער עפנט אַ טיר, גיט אַ מאַך מיט דער האַנט. סיקומט אַריין קנופ.
הערצאָג שטעלט פאַר)

קנופ — רב פון יודנגאָס.

(צום ריטער)

דער רב פון יודנגאָס קוקט אויס די אויגן נאָך אַ ראַט.

(גייט אַרויס, מהר"ם, דערשטוינט, לאַזט אַרונטער דעם קאַפּ, פאַר-
דעקט מיט ביידע הענט די אויגן. עפנט ניט דאָס מויל.)

קנופ

(נאָך אַ לאַנגן שוויגן)

וועל זאָגן גלייך דעם הערצאָג, אַז איר ווילט ניט רעדן.

מהר"ם

(זעצט זיך אַרונטער ווי צוזאַמענגעטראַכן. שוויגט)

קנופ

אַ ריטער רעדט צו איך,
אַ ריטער פון דעם אימפּעראַטאָרס קעניגרייך,
אַ ריטער מיט אַ שווערד און פאַנצער.

מהר"ם

(קערט זיך אום צו קנופן מיט דער פלייצע. שוויגט)

קנופ

איך וועל איך צווינגען אויפצעפענען דאָס מויל,
איך וועל איך צווינגען אויפצושטעלן זיך פאַר מיר. —
יא, יא — איך קען — און וועל — איך צווינגען!
צי זעט איר ניט ווי ס'עפענען זיך אויף פאַר מיר
די ברייטע טירן פונעם הערצאָגס פאַלאַץ?
צי זעט איר ניט ווי כ'גיי צו גדוּדָה?
איך וועל איך אלעמען נאָך זען ביי מיינע פיס.
יא, יא

(גייט אַ געלויף איבער און שטעלט זיך אַנטקעגן דעם מהר"ם פנים,
שרייט אַרײַן)

אַ שנאה ברענט אין מיר צו איך,
אַ שנאה צו איך אַלעמען!

מהר"ם

(שרייט זיך אָוועק מיטן פנים אין אַ צווייטער דיט. שוויגט)

קנופ

איר ווילט מיט מיר נאָך אַלץ ניט רעדן,
אַפילו ווען איר ווייסט אַז מיט מיין עצה
וואָלט איך געקאָנט איך בריינגען הילף אין דער מינוט.
איר פירט נאָך אַלץ אַ חרם קעגן מיר.
און אפשר זיצט איר גאָר אויך איצט און שילט מיר,
אַ רבי שילט זיין תלמיד. יא, איך זע, איך זע;
פאַרוואָס? — דערפאַר ווייל כ'האַב געוואָלט אַביסל מער
ווי יעדערער פון איך האָט אַפגעמאַכט ביי זיך
אַז ס'קומט מיר. כ'האַב געוואָלט די טאַכטער אייערע
און עפעס מערער נאָך דערצו. און איר און אַלע
געוואָרפן האָבן מיר אין פנים נאָר בזיונות.
איר אַלע האָט געמיינט אַז קנופ איז נאָר אַ נאָר,
אַ חסר דעה און ניט מער, אַ הפקר, אַז אַ היים —
ווייל קיינער ווייס ניט ווער זיין פאַטער איז געווען,
און קיינער ווייס ניט וואו זיין מוטער איז. —
און ער אַליין ווייס אויך ניט. יא, איר האָט געמיינט אַזוי.
און איצטער זעט איר דאָך שוין אַלע איין דעם טעות,
איר זעט דאָך שוין אַז איך בין קליגער פון איך אַלעמען.
איך האָב געוואָלט דעם טעם פון זינד פאַרוזכן,
דעם זיסן, דעם געשמאַקן טעם פון רשעות;
געוואָלט — און אַט טאַקע פאַרוזכט. נו, אדרבה,

זאָל ווער פון אייך אַ צווייטער האָבן שכל
צו טועם זיין, ווי איך, דעם זיסן טעם פון רשעות! —
איך זאָג אייך, רבי, אַז ס'איז טעם גן-עדן.

(ער וואָרט אַז דורך זיינע אויפרייצנדיקע וריד זאָל מהר"ם עפנט
זאָגן. אָבער מהר"ם זיצט ווי פריער מיט אַ פאַרדעקטן פנים, מיט
דער פלייצע צו קנופן און שווייגט. קנופ ווערט אויסער זיך)

איר שווייגט נאָך אַלץ. איר עפנט ניט דאָס מויל,
ווייל איר פאַרגינט מיר ניט דאָס גרויסע גליק.
יא, יא. איר זע עס און איך שפיר עס.
ווייל איר האָט קיינער ניט קיין מוט דערצו,
און איך האָב יא. וואָס מער איר שווייגט,
וואָס מער איר ווילט מיך אַפּווישן מיט ביטול,
אַלץ מערער ווער איך שטאַרקער, און איך זאָג אייך:
דאָס גליק פון רשעות און אפילו פון רציחה,
די פרייד אפילו פון פאַרגיסן יידיש בלוט
מעג אויך אַ ייד אַמאָל פאַרזוכן.
(פויז)

יא. יא. פאַרוואָס זאָל אַזאַ גרויסע פרייד
געהערן נאָר צו עשון און ניט צו יעקבן?
פאַרוואָס זאָל אויך אַ ייד ניט האָבן די הנאה
פון נוקם זיין זיך אָן אַ צווייטן ייד
און אויך אָן גאַנצן פאַלק — לַמְשָׁל, אַט ווי איך? —
איך וואָרן אייך אַ צווייטן מאָל: אַ ריטער רעדט צו אייך —
אַ ריטער פון דעם אימפּעריאַטאָרט קעניגרייך,
אַ ריטער מיט אַ שווערד און פאַנצער.
דער הערצאָג וויל איך זאָל דעם יודן-רב
אָן עצה געבן ווי אַזוי צו שאַפן
דאָס געלט וואָס ווערט פאַרלאָנגט פון אייך.

מהר"ם

(זיצנדיק אָפּגעקערט פון קנופן מיט דער פלייצע, רעדט אַרויס
ענדלעך אַזוי ווי מיט אַ קול פון אַ ווייטער טיפעניש)

פאַרשאַלטן זיי אַ צווייטן מאָל לעולם ועד.
מיין קללה זאָל דיר נאַכגיין, ביז זי וועט
אַנידערוואָרפן דיך ווי אַ צעבראַכן שטיקל ליים.

(סיקומט אַריין דער הערצאָג)

הערצאג

נו וואס ?

קנופ

(ווי סילשון וואלט אים אפגענומען)

ער האט מיך ווידער גאר געשאצטן !

הערצאג

(מאכט א צייכן אז קנופ זאל ארויסגיין. קנופ אפ)

איך זע אז מיין פארלאנג איז ניט דערפילט געווארן.

מהר"ם

אזא פארלאנג קען ניט דערפילט ווערן.

הערצאג

דער רב פון יודנגאס וועט מוזן איצט אליין

געפינען וועגן ווי אזוי צו אויספירן

דעם הייליקן באפעל פון אונדזער אימפעראטאר.

איך זאג : דער רב פון יודנגאס וועט מוזן.

דער רב פון יודנגאס וועט זיין פאראנטווארטלעך דערפאר.

איך גיב דעם רב פון יודנגאס פיר וואכן צייט.

דער יודן-רב קאן גיין איצט. גוטן טאג.

(מהר"ם א שווייגנדיקער לאזט זיך ארויסגיין)

בילד פיר

(אין חדר פון מהר"ם. די שויבן אויסגעבראָכן.)

אסתר

(ביים אויסגעבראָכענעם פענצטער)

מען דאַרף, בת שבע לעבן, נאָך אַ טוֹך
די שויבן צו פאַרשטאַפּן.

בת שבע

(אַ זקנה, דערלאַנגט אסתרן אַ טוֹך)

אַט האַסטו, אסתרלין.

אסתר

אַ שטורעם־רעגן קלייבט זיך דרויסן.
דעם גלעזער זעט מען נאָך ניט אַרום אונדז ?

בת שבע

ער איז נאָך אַליץ אין בית־המדרש, טאַכטער.
אויך דאַרט קיין גאַנצע שויב ניט איבערגעבליבן.
אַ בראַך זאָל אויף זיי קומען — אויף די רוצחים.

(ביידע אַרבעטן אַרום דעם פענצטער, דורך וואַנען עס רייסט
זיך אַ ווינט פון גאַס)

אסתר

אַזאַ מין קלאַגן פון אַ ווינט אין מיטן זומער.
וואָס זאָגט איר ניט צו דעם, בת שבע לעבן ? —

בת שבע

כ'זאָג גאַרנישט, אסתר קרוין, כ'זאָג גאַרנישט.
ווייל וואָס איז דאָ צו זאָגן ? —
אַז גאָט דער באַרעמהערציקער טוט טאָן זיין רצון —

אסתר

און שיקט אויף אונדז די מערדער אָן,
און ברעכט אַרויס די שויבן אונדזערע. —

בת שבע

(לייגט אַרויף איר האַנט אויף אסתרתס ליפן)

האַלט איין די ווערטער, אסתרתליין.

אסתר

(מיט אומרו)

דער פאָטער איז נאָך אַלץ ניטאָ פון הערצאָג.

בת שבע

ער וועט, אם ירצה השם, באַלד קומען.

אסתר

אַזויפיל מאָל געבעטן אייך צו איבערלאָזן
די שווערע אַרבעטן אין שול און אין די שטובן
פאַר מיר און פאַר מיין שוועסטער. —

(ווייל אַרויסנעמען פון איר האַנט די טיכער מיט וועלכע זי נעמט
ווישן די דילן)

בת שבע

וואָס רעדסטו, האַרץ מיינס ?
צי טויג אייך שוין ניט מער צו קיין מאַכה ?
אַ לעבן אָפגעלעבט מיט אייך,
געלויבט השם יתברך פאַר דער זכיה.

אסתר

אייך מיין, חלילה, ניט קיין שלעכטס.

בת שבע

ווי קאַנסטו מיינען שלעכטס, מיין אסתרתליין ?
אַ טייערע, אַן איידעלע ווי דו. —
געראַטן אין דיין מוטער די צדיקת, עדיה השלום.

אסתר

(מיט טרערן)

בת שבע, האָט רחמנות.

בת שבע

צי בין אייך ניט אַליין געווען אַן עדות
ווי זי איז אומגעקומען מיט גאַטס נאַמען אויף די ליפן ?
און אויך אַזוי די ברידער דיינע חיים און יהודה.
ס'איז היינט דאָך יאַרצייט, אסתרתליין. פינף יאָר שוין
זינט יענע טעג פון גור און קידוש השם.

אמתר

איך ווייס — איך ווייס.

(די פאָלט צו צו דער אַלטער. ביידע וויינען. עס קומט אַריין
די עלטערע שוועסטער רחל.)

רחל

נאָך אַלץ ניטאָ דער פּאָטער.
כ'בין אומרואיק. — איר וויינט ?

אמתר

דער מוטערס יאַרצייט היינט — צי וויסטו ניט ?

רחל

אודאי ווייס איך.

(נעמט אויך שטיל וויינען)

בת שבע

פונדעסטוועגן פאַרגעסט ניט, קינדערלעך,
אַז מאַרגן, אם ירצה השם, איז ערב שבת,
איז דאַרף מען נעמען זיך געשמאַק צו דער מלאכה:
פאַר אַלע מאַנסלייט פרישע העמדער אויסוועלגערן,
און אויפראַמען די חדרים פון די ישיבה-בחורים.
דער שבת-קודש זאָל אונדז ניט פאַרשטערט זיין —
די רוצחים און דעם נאַר-משומד אויף דהכעיס.

אמתר

דערמאָנט ניט דעם משומד, כ'בעט אייך.

רחל

ער דרייט זיך ווידער דאָ אַרום. ער לויערט.
דער מענטש מוז זיין משוגע אויף אַן אמת.

אמתר

גענוג צו רעדן וועגן אים. גענוג.
איך האָב אייך בילכערס וואָס צו זאָגן —
(מיט אויפֿרעגונג)
אַ סוף מוז נעמען צו דעם אַלעם.

רחל

וואָס מיינסטו, אסתֿרלין ?

אמתר

דער הייליקער שליח פון משיח צדקנו —

רהל

(אויפגערעגט)

אויך דו? — צי האָסטו ניט געהערט דעם פּאָטערס רייד?

בת שבע

און אפשר איז עס טאָקע אמת, קינדערלעך?
אַן אפשר איז משיח שוין געקומען טאָקע — — —

אפתר

כ'ווייל גלויבן, גלויבן, אָו ער איז געקומען!
ווייל דאָ — וואָס האָבן מיר?
רציחות, חרפות, בלוט און פייער.
איך וואָלט די ערשטע זיין
דאָס רשעותדיקע היימלאַנד צו פאַרלאָזן.

רהל

פונדעסטוועגן פאַרפעלסטו ניט צו זאָגן היימלאַנד —

אפתר

אַ סוף — אַ סוף —
איך שפיר דאָס אַנקומען פון נאָך מער גזר.

(עס זיינען אַריינגעקומען אין דער צייט אַהאַספּער און דניאל.
די פרויען האָבן זיי ניט באַמערקט. די לעצטע ווערטער פון
אסתרן זיינען געוואָרטן ווען די אורחים זיינען שוין אַריין)

אַהאַספּער

דאָס אַנקומען פון נאָך מער גזר —
צו וואָס נביאות זאָגן שלעכטס אויף זיך אַליין?
ניט רעכט אַזוי — — —
(די פרויען גאַפן פון שרעק)

די פרויען

ווער איז דאָ? אוי!

אַהאַספּער

גאָט העלף.

דניאל

מיר זיינען אורחים.

בת שבע

אוי, קינדער־לעד. — משונהדיקע יידן.
אזא מין לאטע אויפן ארעם — זעט!
און אויך אזא משונהדיקער הילוך.

רהל

פון וואָנען קומען יידן?

אהאספער

פון זייער ווייט. — —

דניאל

און איך האָב אַנדערש אויסגעטייטשט די ווערטער,
וואָס עמיצער פון איך האָט דאָ געזאָגט:
„דאָס אַנקומען פון נאָך מער גזר“ —

רהל

וואָס מיינט דער אורח?

דניאל

דאָס מיינט:
דער גזר איז שוין געקומען.
געקומען. יאָ געקומען.
צו וואָס נאָך האָבן ספּקות?
צו וואָס נאָך וואַרטן?
איך קען פאַראַויס אייך זאָגן וואָס עס וועט געשען.
איך קום פון דאַכאַו, פון זבאַנשין, פון מאַדאַנעק.

אסתר

פון וואָנען, זאָגט איר, קומט איר?

דניאל

(געקלעמט)

פון זייער ווייט — פון ווייטן שפּעטער.

אהאספער

(מיט געבייזער)

דניאל!

דניאל

איך מייַן — איך קום פון ווייטע לענדער,
און מיד בין איך אַזוי.
די וועגן אַלע זיינען שטויביק, זייער שטויביק.

און ס'איז אזוי די טבע שוין פון פיס —
זיי ווערן מיד .

(צו אהאטפער)

ניט אמת, זיידע ?

אהאטפער

אודאי, אמת.

(צו די פרויען)

א דרך שוין אזא ביי אים —

ארויסצוכאפן זיך מיט ווערטער פאר דער צייט.

אסתר

פאר וועלכער צייט ?

אהאטפער

ניט נייטיק אפצושטעלן זיך אויף יעדעס ווארט.

ניט אדעמאל איז צייט אן ענין.

בת שבע

די אורחים זיינען הונגעריק געוויס.

רחל

קומט, וואשט אייך, וועט איר עפעס עסן.

אהאטפער

איך טראכט : מיר זאלן ווארטן אויפן רב.

רחל

איר וויסט דען וואו דער פאטער איז ?

דניאל

אודאי ווייסן מיר. מיין הארץ גייט ווידער אויס

צו זאגן אייך אז —

רחל און אסתר

(מיט שרעק)

וואס ווייסט איר ? — זאגט.

אהאטפער

ער מיינט, חלילה, ניט קיין זאך.

מיר זיינען דא אין שטאט פון אינדערפרי נאך.

געזען דעם רב ווי שטארק ער איז געגאנגען

באגלייט פון אדעמען צום הערצאגס פאלאץ.

אסתר

נאָר עפעס, זע איך דאָך, דערזאָגט איר ניט.

דניאל

מיר מוזן שטענדיק עפעס ניט דערזאָגן, —
אז ניט וואָלט ערגער נאָך געווען.

אסתר

איר וואַרפט אויף אונדז אַ פחד אָן.

אהאספּער

צו פחד דאַרפן יידן זיין געוואוינט.

דניאל

(צו אסתר)

און איך וואָלט זייער שטאַרק געוואָלט
די אויגן אייערע באַפרייען פון אומזיסטן פחד.
די אויגן אייערע געפעלן מיר.
זיי קוקן אַזוי אומעטיק און שאַרף,
און ליכטיק אומעטיק אַזוי.
די אויגן אייערע דערוואַרעמען מיין האַרץ.
איך קען זיי שוין פון לאַנג, פון לאַנג.
די אויגן אייערע געפעלן מיר.

בת שבע

אוי זוי, וואָס רעדט דער אורח ?
וואָס רעדט ער, אסתרלין ?
אַזוינס צו ברענגען פאַרן מויל ביים רב אין שטוב.

דניאל

ניט נעמט פאַר אומגוט, כ'בעט אייך,
די אומגעריכטע ווערטער מיינע.

אהאספּער

אַט קומט דער רב.

(עס קומט אַריין מהר"ם מיט די מערסטע פון זיינע באַגלייטער.
די טעכטער, ניט דרייַסט, ניט אויסמישנדיק זיך מיטן עולם,
שטרעקן זייערע הענט צום פאַטער. אַהאַספּער און דניאל פאַר-
טוושירן זיך צווישן עולם, פאַרשאַטענען זיך אַהינטערן שראַנק
מיט ספרים.)

ביידע טעכטער

אַ פאַטער לעבן, פאַטער לעבן.

מהר"ם

ניט וויינען, קינדער מיינע. נאָר ניט וויינען.
דער בורא עולם טוט ניט אָפּ פון אונדז זיין חסד.
איך בעט אייך, גייט צו זיך.

(די טעכטער און בת שבע גייען שטיל אַרויס. מהר"ם גייט אָפּ
פון עולם, שטעלט זיך מיטן קאָפּ אָנגעלענט אָן זיין שטענדער
אויף וועלכן עס ליגן ספרים און מגילות. אַ שווערער טרויער
ווייט פון אים. צווישן עולם אַ פיינלעכע שטילקייט. מהר"ם,
פאַרדעקט זיין פנים מיט די הענט, דאָס פאַרשטאַרקט נאָך מער
די פּיין פון אַלעמען.)

ראש הקהל

(מיט אַ ציטעריק קול רייסט איבער די שטילקייט)
איז וואָס באַטייט דאָס שווייגן וואָס דער רבי שווייגט ?

שמשון

רבי !

אשר

צי ניט אַ נייער גזר, היליה ?

חיים

מיר ווילן וויסן, רבי.

מהר"ם

דער הערצאָג וויל פון אונדז, רבותי,
פון אונדזער אַרעמער און קליינער קהילה,
אַן אַפּפּאַל פּופּציק טויזנט מאַרק במזומן.

אלע

(אין שטוינונג)

ווי איז עס מעגלעך, רבי ?

ראש הקהל

פאַרוואָס פאַרלאַנגט ער עס ?

מהר"ם

וואָס הייסט, פאַרוואָס ?

צי איר זאָלט פּרעגן אַזאַ שאלה גאָר.
אַ הערצאָג דאַרף ניט האָבן קיין פאַרוואָס.
אַזוי ווי דאָס באַדאַרף אויך ניט דער גזרן

וואָס מאַכט אין מיטן נאַכט אַן אַנפּאַל. — — — —
אין משך פון אַ חודש צייט, — האָט ער געזאָגט.
(1719)

איך וויל איך פרעגן, ראש הקהל, זאָגט מיר :
צי קאָנען מיר אים צושטעלן אַזויפיל געלט ?

ראש הקהל

גאַנץ מאַיניץ פאַרמאַגט עס ניט.

חיים בן מכיר

ניט פאַלגן. ניט געבן אים קיין פּרוֹטה.
און זאָל ער אונדז אַרויסטרייבן פון מאַיניץ.
מיר וועלן אַלע גיין צו אונדזער ארץ הקדושה.

מהר"ם

צי קאָנען אַלע יידן גיין קיין ארץ-ישראל, חיים ?

חיים

אַזויפיל וויפּל ס'קאָנען זאָלן גיין.

מהר"ם

און די וואָס קאָנען ניט ?

אשר

און דאָס איז דאָך דאָס רוב.

מהר"ם

כ'וויל הערן טאַקע, אשר, — ווי איז לפי דעתך ?

אשר

אַ ציון ליגט דאָך חרוב, רבי,
דערצו — אין פרעמדע הענט,
און מאַכטלאָז זיינען מיר,
און אַלע שליחים מיט משיח-בשורות
זיינען שליח-שקר, —
דער רבי ווייט דאָך עס נאָך מער ווי איך,
דעריבער איז פון דעם געדרונגען, רבי,
אַ ס'בלייבט אונדז איבער נאָר איין זאָך :
סבלנות.

חיים

דער הערצאָג וויל דאָך אָבער עפעס מערער פון סבלנות. —
צי ווייס ר' אשר וואו צו נעמען אַזאַ סומע ?

לעת עתה ווייס איך ניט.

מהר"ם

(נאך אַ לאַנגער פּויזע. נידערגעטלאַגן)

איך בעט אייך — לאַזט מיך זיין אַליין אַ רגע.
כ'בין מיד אַ ביסל.

(אַלע גייען אַרויס, אַ חוץ אַהאַספּער און דניאל. זיי בלייבן פאַר-
רוקט אין שטאַטנדיקן ווינקל. מען זעט זיי ניט. מהרי"ם שטייט
איבערן שטענדר, פאַרזונקען אין מחשבות. ער נעמט אַזוי זוי
תפילה טאָן).

אַ, בורא עולם, וואָס איז דיין כוונה?
אַז יידן זיינען ערב איינער פאַרן צווייטן.
ווייל כל ישראל ערבים זה בזה —
איז מיינט דאָך כל ישראל — אַלע יידן, אַלע.
איז ווי זשע שיקט זיך עס אַז איינער נאָר זאָל ערב זיין?
בין איך דער איינער? — ענטפער מיר. אַ ענטפער מיר.

(פּויזע)

דער טויט פון מיינע זין און פון מיין ווייב עליהם השלום —
אין גן עדן זאָלן רוען זייערע נשמות —
באָויליקט האַסטו ווי דעם טויט פון הונדערטער,
פון טויזנטער אַזוינע אומגעקומענע אין כבוד פון דיין נאָמען. —
און ווען די אויגן מיינע האָבן צוגעזען,
ווי הענט פון רוצחים וואַרפן דייע ספרי-תורות
אין מיטן מאַרק אין שייטער-פלאַם אַריין,
בין איך דערביי געשטאַנען און געריסן קריעה,
אין פיער אָבער בין איך ניט אַריינגעשפרונגען
פאַרברענט צו ווערן אינעם פלאַם מיט זיי צוזאַמען. —
דעריבער פרעג איך דיך: פאַרוואָס האַסטו מיך היינט
גאָר אויסדערוויילט צו זיין דער ערב פאַר ישראל —
מיך — דעם זינדיקן, דעם אַלטן און דעם שוואַכן?
אַ זאָג מיר, וואָס זאָל זיין מיין עצה צו ישראל?
אַז שטעלן זיך מיט כוח קעגן שונא קאָן ער ניט,
ווייל שוואַך איז ער און אויסגעצערט פון פיין,
און מאַכטאָז איז זיין האַנט און ניט באַוואַפנט. —
אַ זאָג מיר, ווי זאָל זיין מיין דרך ווייטער?

(שטורעקט אויס זיינע הענט)

נאָר לייגן זיך אינגאַנצן צו דעם הערצאָגס פּיס,
אין מיאוסער הכּנעה קושן זיינע טריט,
און ס'לעצטע ביסל האָב און גוטס אונדזערס
אַוועקגעבן אין זיין רשות אויף מאָרד און רשעות —
דאָס קאָן איך דאָך אונדאי ניט. — דאָס וויל איך ניט.
(מיט געשרי)

דאָס וויל איך ניט!

(פּוּזט)

אַ זאַג, פאַרוואָס האָסטו אַרויפגעלייגט אויף מיר
אַזאַ מין שלּיחות?

(פּאַלט צו מיטן קאָפּ פאַרזונקען אין טוריער)

אַהאַמפּער

איך בין דער

וואָס האָט אַרויפגעלייגט אויף אייך די שלּיחות.

דניאל

און איך — דער לעבעדיקער עדות.

מהר"ם

(ווי אין אַ כּיטוף־חלום)

איר גייט מיר נאָך. איר זענט פאַרשטעלטע.

איר זיצט אַהינטער מיר ביי מיר אין חדר.

איר הערט זיך צו צו מיינע ווערטער און מהשבות.

אַהאַמפּער

מיר הערן אויך דעם רביס תּפילות.

דניאל

און אויב מען וועט אייך וועלן צונעמען פון דאָנען,

אַריינזעצן אין תּפיסה — גייט ניט.

אַנטלויפט וואָס גיכער.

אַהאַמפּער

פאַרוואָס עפעס אַנטלויפן גאָר? פאַרוואָס?

אַ ייד אַנטלויפט ניט פון זיין גורל.

דניאל

און איך זאָג: רבי, איילט זיך צו, אַנטלויפט.

אַהאַמפּער

וואָס איז מיט דיר? וואָס רעדסטו מיר אַנטקעגן?

דניאל

כ'ווייל וואָרענען דעם רבין, ראַטעווען.

(צו מהר"ם)

איך זאָג אייך נאָך אַמאָל — אַנטלויפט.

אַהאַמפּער

און איך זאָג נאָך אַמאָל : אַ ייד אַנטלויפט ניט,

ווייל ייד איז אייביקער פון תּפּיסה.

דניאל

איז זאָג איך נאָך אַמאָל : אַנטלויפט ! אַנטלויפט !

אַהאַמפּער

דו רעדסט מיר צופּיל שוין אַנטקעגן. —

קום שוין אַרויס פון דאַנען.

(ער ציט דניאלן פאַר אַ האַנט. שלייכן זיך שנעל אַרויס. מהר"ם

גיט זיך אַ כאַפּ אַזוי ווי פון אַ שלאָף)

מהר"ם

ווער איז דאָ ? אוי ווי.

(קוקט זיך אַרום. רופט)

משה לעבן !

(עס קומט אַריין משה שמע)

צי האַסטו ניט געזען אַרויסגיין עמיצן פון דאַנען ?

שמש

ניין, רבי.

מהר"ם

איך בעט דיך — רוף אַריין מיין איידעם און די טעכטער.

(שמע וויל גיין, מהר"ם פאַרהאַלט אים)

איך וויל דיך עפעס פּרעגן, משה, זאָג מיר :

צי דו האַסט אויך אמונה אין די רייד פון דעם שליח ?

שמש

ער קומט, זאָגט ער, פון אונדזער ארץ הקדושה.

מהר"ם

לכן ?

שמש

(דערשראָקן)

דער רבי וויל מיך אויספרובירן.

מהר"ם

חליצה, חליצה.

שמש

איך הער — ניט ווייניק יידן ווילן גיין מיטן שליה.

מהר"ם

און דו ?

שמש

אז ווען דער רבי וואָלט געגאַנגען וואָלט איך אויך —

מהר"ם

פאַרלאָזן מאַיניג און די ישיבה ?

שמש

איך ווייס ניט, רבי, — אָבער אַלע זאָגן

אז ס'קומט אַ נייער גור —

מהר"ם

אז אַלע וועלן זיך אַרויסדרייען פון גור,

איז ווער וועט גיין אויף קידוש השם ?

שמש

אַ שווערע קשיה פרעגט ביי מיר דער רבי.

דער רבי וואָלט באַדאַרפט עס פרעגן ביי ר' אשון.

מהר"ם

צי אשר מיינסטו האָט אויף אַיץ אַ תשובה ?

שמש

ר' אשר איז דעם רבינס בעסטער תלמיד ;

אַ גאון, זאָגט דער רבי —

מהר"ם

אַ גרויסער גאון, משה. — ביסט גערעכט.

גי שיק אים מיר אַריין ; נאָר פריער

זאָג שלמהן און די קינדער אז איך וויל זיי זען.

שמש

(אַפ. עס קומען אַריין רחל, אסתר און שלמה הלוי, אויפגערעגטע.

מער פון אַלעמען איז אויפגערעגט אסתר.)

אסתר

(האַלב גשוויין, האַלב אויסגעשריי)

אַ פּאָטער לעבן!

מהר"ם

נאַר ניט וויינען, קינדער מיינע.

רחל

ס'איז היינט דאָך יאַרצייט, פּאָטער —

מהר"ם

איך ווייס, רחל'ין.

אסתר

און איך זאָג, פּאָטער, דאָמיר שוין אַוועק פון מאַינך!

שלמה הלוי

אַ ווילדע און אַ שרעקלעכע מחשבה.

אסתר

דער שוואַגער, זע איך, איז אויף מיר אין כעס.

שלמה

ניט רעכט אינגאַנצן פאַר אַ פרויענצ'ימער

אַריינצוקומען אין אַ שול צווישן מאַנסלייט

און רעדן רייד אַזוינע.

מהר"ם

וואָס האָט זי גערעדט?

שלמה

סכנהדיקע רייד אַנטקעגן הערצאָג.

און אויך אַנטקעגן אימפעראַטאָר.

חזירה ווען דער הערצאָג זאָל דערוויסן זיך —

אסתר

איך האָב קיין מורא ניט.

גענוג געווען צו חרפה און צו הפקר. —

כ'וועל רופן און ניט אויפהערן צו רופן:

זאָל יעדער ווער עס קאָן פאַרלאָזן דייטשלאַנד,

דאָס דאַנד וואָס ווערט פאַר אונדז פון טאָג צו טאָג

אַ בלוטלאַנד, ניט קיין היימלאַנד.

שלמה

און די ישיבה, אסתרלין?

ערשט צוגעבויט אַ שטוב פאַר נייע לערנער,
אַריינגעשטעלט נאָך בעטן, טישן, בענק.

אמת

לייגט צו צו זיי אַ ליכט און צינדט זיי אָן;
אַז ניט — וועלן די ריטער־הינט דאָס טאָן.

רחל

דער פּאָטער האָט גרויס צער פון דיינע רייד.

אמת

איך שפיר אַז ס'קומט אָן אומגליק.

(נענטער צום פּאָטער)

צי זעט איר אַלע ניט אַז ס'קומט דער סוף —
צו אַלץ, צו אַלץ. און מערער נאָך —
צו אונדזער אַלעמענס געדולד.

(מיט געיאָמער)

איך וויל ניט דולדן מער. איך קען ניט.

מהר"ם

(גייט צו צו איר, נעמט זי אָן שטרענג פאַר אַ האַנט, קוקט אין
אירע אויגן אַרײַן מיט שאַרפע בליקן)

הער אויף צו וויינען, אסתראָלין.

(פריזע)

אַ ייד דאַרף אָננעמען באהבה די יסורים זיינע —
צי ווייסטו ניט דערפון ?

רחל

דער פּאָטער האָט מיט אונדז אַזויפיל מאָל
געלערנט וועגן דעם.

אמת

און אויב דאָס זיינען גאָר יסורים לבטלה ?
אַ וואָרעם האָט דאָך אויך יסורים אַז מען טרעט אויף אים.

מהר"ם

צי איז פון דאָנען ניט געדרונגען, אסתראָלין,
אַז אויך יסורים פון אַ וואָרעם זיינען הייליק ?

אמת

איך וויל ניט די יסורים !

(לויפט אַרויס מיט פאַרשטיקטן געוויין. רחל נאָך איר. פון
חרויסן הערט מען אַ שטורעם־רעגן קלאַפן. די פאַרשטאַפּטע
שוויבן פּלאַטערן)

מהר"ם

צי וועט דער גלעזער היינט נאָך קומען, שלמה?

שלמה

אם ירצה השם.

עס זיינען אָנגעקומען זייער אַ סך שאַלֹות
פון רעגענסבורג, פון שפּייער, פון קאַנסטאַנצאַ.

מהר"ם

טאָ זיי זשע מוחל — רוף מיר אשרן אַריין.
איך דאַרף אים נייטיק.

(שלמה פּאַפּ. אַ לאַנגע פּויזע. מהר"ם שטייט אין אַ וואַרטנדיקער
פּאַזע. זיין פנים אָנגעשטרענגט צו דער טיר. עס קומט אַריין
אשר, אַ דורכגענעצטער פון רעגן, אַ דורכגעציטערטער. מהר"ם
אַנטקעגן אים מיט אויסגעשטרעקטע הענט)

איך וואַרט דאָך שוין אויף דיר, דו זאָלסט מיר העלפן
צו געבן תשובות ריכטיקע אויף שאַלֹות;

(פאַרהאַקט זיך)

און יאָ — — — איך דאַרף אַליין פאַר זיך אַן עצה. — — —
אוי זע, ביסט דורכגענעצט אַזוי און דורכגעציטערט.
אָוואו ביסטו געווען?

אשר

(פאַרזוושט)

אין שטורעם־רעגן, רבי.

מהר"ם

(חידושדיק)

זעסט אויס דערשראָקן, —
איז עפעס שרעכטס מיט דיר געשען, חלילה?

אשר

איך זיך אין שול איבער אַ ספר,
און פּלוצלונג הער איך ווי אַ קול וואָלט מיך גערופן
פון בית־המדרש אין דעם שטורעמדיקן דרויסן;
איך גיי אַרויס. דער רעגן שמייסט אין פנים
און ציט מיך ווייטער און נאָך ווייטער.

מהר"ם

וואוהין ? נאך וואס ?

אשר

אדורכצוטראכטן ביןן סוף
דעם רעיון וועגן ביאת המשיח.

מהר"ם

(געפלעפט)

משמעות אז אויך דין האט דער שליח שוין
פארקאפט מיט זיינע פאלשע בשורות.

אשר

דער הערצאג מער ווי דער שליח.

מהר"ם

דהיינו?

אשר

ווייל נאך אין אמתע משיחס צייטן קאן געמאלט זיין
מען זאל פון אונדז אכזריותדיק פארלאנגען
אזוינס וואס ס'איז ניט מעגלעך צו מקיים זיין.
איז דאס א סימן אז מיר טארן מער ניט ווארטן.

מהר"ם

ניט ווארטן ? — דו, דער סבלין, זאלסט עס זאגן ?
צי האסטו דורכגעטראכט דעם רעיון ביןן סוף ?

אשר

מיין רעיון איצטער איז — מיר זאלן גלייך
פארלאזן דייטשלאנד —

מהר"ם

דאס זעלבע טענהט דאך אויך אסתרליין —

אשר

(מיט קענטיקן פחץ)

איך האב דערוואוסט זיך, רבי, אז דער הערצאג
וועט מארגן-איבערמארגן איך אריינזעצן אין תפיסה.

מהר"ם

אין תפיסה ?

אשר

יא. — כדי דורך דעם
ארויסצופרעסן פון די יידן ס'געלט וואָס ער פאַרלאַנגט.
דער הערצאָג ווייס ווי גרויס עס איז ביי יידן
די היידיקייט פון פדיון שבויים.

מהר"ם

דאָס איינגעשטעלטע אויסלייז־געלט פאַר אַ געפאַנגענעם
איז דאָך ניט מער ווי פינעף הונדערט מאַרק.

אשר

פאַר אייך וועט ער פאַרלאַנגען וויפיל ער וועט וועזן. —
ער ווייס ווי טייער איר זענט אונדז.

מהר"ם

פון וואָגען איז צו דיר דערגאַנגען די ידיעה ?

אשר

ניט ווייט פון שול האָב איך דערזען
אין שטורעם־רעגן קנופן —

מהר"ם

גערעדט מיט אים ?

אשר

געוואָלט פאַרבייגיין דעם משומד, אָבער ער
איז צוגעשפרונגען מיטאַמאָל צו מיר, און האַסטיק
אַריינגעשריגן מיר אין פנים : זאָג דעם רב
ער זאָל אויף גיך פאַרלאָזן מאַינץ.
ווייל מאַרגן־איבערמאָרגן וועט דער הערצאָג אים
אַריינזעצן אין תפיסה. — רבי, איר וואָלט זען
ווי ס'האָבן אים געקלאַפט די ציין פאַר שרעק.

מהר"ם

צי זאָלן מיר אים גלויבן ?

אשר

איך האָב געפילט אַן אמת אין זיין ריידן.

(ווי זיי ריידן אזוי עפנט זיך די טיר און סיישליכט זיך אַריין
קנופ. מהר"ם און אשר, דערשטוינטע, קוקן אים אָן. ער איז
דורכגענעצט און דורכגעציטערט)

קנופ

איך וועט אייך גארנישט טאן. א שרעקט זיך ניט!

אשר

ווי אזוי ביסטו אריין אהער?

קנופ

זיך דורכגעשלייכט, זיך דורכגעגנבעט —
און קיינער האט מיך ניט געזען.

מהר"ם

(קערט זיך אָפּ, שטעלט זיך מיט דער פלייצע צו אים)

קנופ

דער רבי וויל אויף מיר אפילו ניט א קוק טאן.

אשר

וואָס דאַרפסטו דאָ?

קנופ

איך ווייס ניט.

אשר

ווילסט תשובה טאן?

קנופ

חלילה.

אשר

איז וואָס זשע ווילסטו?

קנופ

איר זאָרט ניט צווייפלען און איך האָב געזאָגט אַן אמת.
דערפאַר בין איך אַריינגעקומען.

אשר

ווילסט ראַטעווען דעם רבין?

קנופ

אודאי וויל איך ראַטעווען דעם רבין.
דער רבי זאָל נאָך היינט פאַרלאָזן מאַינן.

אשר

צי ווילסטו ניט אַמאָל אַריינגאַרן דעם רבין אין אַ נעץ?

קנופ

(אלע זיינע אברים פיבערן)

איך האָב אַליין געהערט דעם הערצאָגס גור־באַפעל
דעם יודן־רב אַריינצואוואַרפן אין אַ תּפּיסה.
איך זאָג אייך, רבי, גלייבט מיר.

מהר"ם

(מיט דער פּלייצע צו אים)

צי איז עס ניט געווען צומאָל דיין אייגענע עצה
אַריינצואוואַרפן מיך אין תּפּיסה ?

קנופ

צי יאָ, צי ניין — איז איצט קיין חילוק ניט.
איר זעט דאָך אַבער, אַז איך שטעל וואָס איין
מיט דעם וואָס כ'קום אייך וואַרענען באַצייטנס.
איך וויל דער רבי זאָל מיר דאָס מאַל גלייבן.

(וויל נעמען אַרויסגיין און קערט זיך צוריק)

איך וויל ניט לייקענען : דער רבי האָט געטראָפּן.
דעם פּלאַן אַריינצוזעצן אים אין תּפּיסה
האָב איך טאַקע אַליין געגעבן.

מהר"ם

פאַרלאָז מיין חדר !

קנופ

ס'איז גוט אין רביס חדר.

אשר

וואָס טוט זיך דאָ ?

קנופ

וואָס זאָל זיך טאָן ? איך זאָג אייך אויס :
ניט איין מאָל גיט עס מיך אַ צי אַהער.
אַזוי געשמאַק צו זיין דאָ.

אשר

ווער נויט דיך, אויב אַזוי, צו זינדיקן,
צו זיין אַ רשע און אַ מסור ?
טו תּשובּה, קער זיך אום צוריק.

קנופ

אויף אַלעמאַל? — אַ ניין. דאָס וויל איך ניט.
כ'וויל האָבן ביידע זכיות:
צו זיין אי ייד, אי ניט-ייד,
צו זיין אי דאָ, אי דאָרטן.
דערגרייכן עס מיט גוטן קען איך ניט,
דערגרייך איך עס דורך רשעות,
און ס'אַרט מיך ניט אַפילו אויב דורך מאַרד.

אשר

ער טרייבט נאָך שפּאַס — דער חכם!

קנופ

צי זעסטו ניט אַז מיינע ליפּן פיבערן
און ס'האַרץ אין מיר ווערט אויפגעריסן? —
(צעלאַכט זיך ווילד)

יא, יא, איך שפּאַס, איך טרייב לענות.

(האַסטיק צו מהר"ם)

איך האָב איך פיינט און ליב, — איר הערט?
אי פיינט, אי ליב. אַ ניכפה אויף אייך אַלעמען.
אַ ניכפה אויך אויף מיר.

וואָס שטעלט דער יודן-רב מיר אויס זיין קרומע פליצע?

איך הייס דעם יודן-רב זיין מילד צו מיר. —

אַז ניט, וועל איך איך ביידן דאָ דערמאַרדן!

(כאַפט אַרויס זיין שווערד פון שייד. אין דעם קומען שנעל אַריין)

(אַהאַספער און דניאל)

דניאל

(כאַפט אַן קנופן פאַרן האַנט)

וואָס ווילט איר טאָן?

אַהאַספער

ניט ריר אים אָן — דעם שוטה דעם פאַרשאַלטענעם,

ניט אים און ניט זיין שווערד.

אַט זעסט דאָך ווי זי פאַלט אַליין אַרונטער.

(קנופס הענט מיט דער שווערד לאַזן זיך אַרונטער צו דער טרד)

קנופ

שוין ס'צווייטע מאָל היינט אַז מיין האַנט

ווערט אַפגענומען. — זאָג, ווער ביסטו?

אהאספער

ארויס פון דאנען!

קנופ

(לאזט זיך מיט פחד צו דער טיר)

אהאספער

קום, דניאל,

מיר וועלן אים ארויסבאגלייטן.

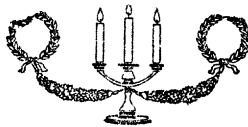
(צו מהר"ם און אשר, גייענדיק צו דער טיר)

און איר, ר' מאיר ב"ר ברוך,

און איר, ר' אשר ב"ר שלמה,

טוט ווייטער וואס ס'איז נייטיק נאך צו טאן.

טוט ווייטער, ווי ס'איז אנגעחתמעט.

בילד פינף

אַן אכסניה ביי דער גרענעץ. טיף אין דער נאַכט. איבער
אַ גרויסן חדר, אויף בענק און איבערן דיל, ליגן אויסגעלייגט
יידן, פרויען, קינדער. זיי זיינען אויפגערודערט געוואָרן דורכן
רוף פונעם שליח, און געלאָזט זיך אין וועג אַריין קיין ארץ־
ישראל. זיי וואָרטן אויף דער שעת־הכושר איבערצוגיין די
דייטשישע גרענעץ. אויך דניאל און אַהאַספער זיינען דאָ.
אַלע וואָרטן אויפן אַנקומען פון מהרי"ם.)

שליח

(וויגט זיך אַרום מיט התפעלות)

בטחון איז אמונה,
אמונה איז גאולה,
גאולה איז שמחה ;
האַט, יידן, אמונה
אין ביאת המשיח.

שטימען

מיר האָבן אמונה,
מיר וואָרטן בלב ונפש
צו גיין פון דאַנען ווייטער
צו אונדזער ארץ הקדושה.

אַ זקן

ווען חס וחליצה ניט —
צי וואָרטן מיר דען איבערגעלאָזט אונדזערע היימען
צו גיין נאָכן רוף פונעם הייזיקן שליח ?

שליח

איך הער דאָך אַבער אייניקע וויינען.

צווייטער זקן

און אַז וויינען איז וואָס ?
אַ יידיש האַרץ קאָן ניט אויסקומען אָן וויינען.
דער הייזיקער שליח זאָג וויסן,

אַז כ'וואָלט געגאַנגען קיין ארץ־ישׂראל
אפילו ווען ניט גערופענערהייט,
וואָרעם — ווי געשריען, ווי געשריען!
וואָרעם באו מיט עד נפש.
די יסורים צעברעכן מיך,
די כוחות גייען מיר אויס.

(זיין קול גייט איבער אין אַ שטיל געוויין)

אַ פרוי

מיין קינד איז איינגעשלאָפן. וועקט עס מיר ניט אויף.

דניאל

אויך איך וואָלט אייך געבעטן: — וויינט ניט.

שליח

די שעה פון גאולה איז נאָענט.
אם ירצה השם מאַרגן וועלן מיר גיין צו דער גרענעץ.
(דאָס געוויין ווערט ניט איינגעשטילט)

דניאל

אַז איר וויינט —
וואָלט איך אוודאי באַדאַרפט וויינען.

צווייטער זקן

פאַרוואָס אוודאי ?

אַהאַמער

ער מיינט, חלילה, גאַרניט .

שליח

בהן שרי אַז איך האָב אייך געזען אין מאַינץ.

אַהאַמער

ווייל אומעטום וואו יידן — דאָרט זעט מען אונדן.

דניאל

מיר קומען טאַקע פון מאַינץ און — פון נאָך ערטער.
אַ ווי דערלעב איך שוין, ווי דערלעב איך שוין
ניט צו דאַרפן וואַנדערן נאָך אַמאָל
דורך אַזויפיל לענדער.
דורך אַזויפיל יאָרהונדערטער.
אַ ווי דערלעב איך שוין

ארויפשוטעלן מיין פוס
אויף אונדזער צוגעזאגטן לאַנד
באַצייטנס.

ערשטער זקן

וואָס זיינען עס פאַראַ רייד ?

צווייטער זקן

וואָס מיינט ער — יאָרהונדערטער ?

וואָס מיינט ער ?

דניאל

אַ גאַט, מיין גאַט,
ביז וואָנען וועסטו פייניקן מיין האַרץ
מיט דער זעאונג פון מיין לאַנד,
וואָס איז ווייט און פאַרבאַטן ;
מיט דער זעאונג פון אַ וועג,
וואָס פאַרהאַלט זיך ביי אַ גרענעץ ;
מיט דער זעאונג פון אַ וועג,
וואָס דערפירט ניט ?

שליח

ניט רעכט אזוי צו רעדן.

אַהאַפּער

עס מאַכט ניט, לאַזט אים.
זיין זכיה אַזאַ :
צו אויסטרויערן באַצייטנס אַלע טרויערס,
צו אויסליידן פאַראויס אַלע ליידן.
אַז איינער שעפט דעם גאַנצן טרויער אויס באַצייטנס —
ווערן אַלע שמחות פריי אויף לאַנגע דורות.
איר פאַרשטייט — אַ זכיה אַזאַ.

דניאל

אַ זכיה אַזאַ האָט יעדער אין ישראל,
צי ער ליגט ווי אַ לאַם געבונדן,
צי ער ליגט אַ פאַרמשפּטער אונטער אַ שווערד,
צי גאַר אויף אַ דיף אין אַ גאַזקאַמער —
ערגעץ דאָרט אין טרעבלינקע.

שטיממען

אויף וואָס איז ער מרמוז ?

טרעבלינקע — וואָס מיינט עס ?

שליח

ס'אינ אַרץ אין דרך — איך זאָג אייך.
יעדעס וואָרט — אַ רמז אויף גאולה.
מחמת צער איז אַ רמז אויף שמחה,
מחמת שווערד איז אַ רמז אויף שלום.

פּרוי

פאַרוואָס גייט מען ניט צו דער גרענעץ?
שוין העכער אַ וואַך אָז איך וואַלגער מיך אַרום
צוזאַמען מיט מיין קינד אין דער שמוציגער אכסניה.

ערשטער זקן

מיר וואָרטן דאָך אַלע אויפן מנהיג הדור,
אויף ר' מאיר פון רוטענבערג —
צי ווייסטו ניט, טאַכטער פון ישראל?

פּרוי

אודאי ווייס איך, אודאי. אָבער איך פרעג דאָך:
פאַרוואָס נעמט עס אַזוי לאַנג?
(צו איר קינד פאַרוויגנדיק)

שלאָף, מיין קינד, שלאָף,
די מאַמע וועט דיך נעמען צו דער גרענעץ —
צו דער גרענעץ — אַלע-ליי; ;
ירושלים הקדושה וואָרט אויף אונדז.
דער מלך המשיח וואָרט אויף אונדז
אויף יענער זייט גרענעץ — אַלע-ליי.

שליח

דער הייליקער ר' מאיר וועט קומען באַלד.

דניאל

אודאי וועט ער קומען. ער מוז.
און ס'האַרץ אין מיר פאַרגייט אין בענקשאַפט
צו וואַרענען אים מיט אַ וואָרט כאַטש
וועגן דעם וואָס אים דערוואָרט.

אַהאַספּער

דו טאַרסט ניט.

דניאל

(מיט אומגעדולד)

איך קען ניט שווייגן מער. איך קען ניט!

אהאספער

דו מוזט.

דניאל

צי מעג איך כאָטש דערציילן אַ מעשה?

אהאספער

וואָס ווילסטו דערציילן?

דניאל

אַ ווייסע, אַ כשרע טויב איז געפֿלויגן
אין פֿיסק אַריין גלייך פֿון אַ פינצטערן רויב־פֿויגל.
דער רויב־פֿויגל לויערט, לויערט.
אַ צושויער זעט עס צו.
ער זעט עס צו און שווייגט.
אוי וויי, אוי וויי — ער שווייגט.

פֿון עולם

וואָס רעדט ער מיט משלים?
אַזוינע מאָדנע ווערטער:
טרעבלינקע, גאַז־קאַמער. —
ער וואָרפט אַ פֿחד אָן אויף אונדו.

אהאספער

(מיט כעס)

איך זע — ס'איז שלעכט מיט דיר,
די אומגעדולד האָט ווידער דיך אַריינגעכאַפט
נאָך ערגער ווי אַ רויב־פֿויגל אין פֿיסק אַריין.
קום שוין אַרויס פֿון דאַנען.

(ער נעמט ציען דניאלן פֿאַר אַ האַנט.
משה, מהר"מ מס שמש, אַ צעטראַגענער)

שמש

אוי וויי געשריען, יידן, וויי געשריען!

אלע

(אין שרעק)

וואָס געשען?

שמש

דער מומר להכעיס איז דאָך דאָ אין שטאַט,
דער מסור, דער משומד. — ער האָט מיך געזען!

שליח

ווי אזוי ?

שמש

א וויי, א וויי ! געשען איז עס בייטאג נאך :
דער באזעצער געקרוינטער בישאָפּ
איז דורכגעפאָרן היינט די שטאָט.
די גאָסן זיינען פול געווען מיט מענטשן,
און איך בין, על פי מקרה, אין המון אַרײַן,
פון גרויס צעטומלעניש, אוי וויי, אַרײַן.
מיין קאָפּ איז מיר פאַרנומען, ווייסט איר דאָך,
מיט איין מחשבה : גרענעץ. צוליב דעם
האַט מיך דער רבי דאָך געשיקט אַהער פאַראויס
כדי צוצוגרייטן אַלץ ווי ס'דאַרף צו זײַן. —
איז ווי איך זוך אַרויסצוראַטעווען זיך פון המון,
דערשפיר איך מיטאַמאָל אויף זיך צוויי אויגן.
איך גיב אַ דריי מיין קאָפּ, ערשט — וויי איז מיר !
דעם רשע קנופּס צוויי אויגן ! — הערט נאָר : אַנאַ גדולה !
דער רשע איז געווען דאָך איינער פון די ריטערס,
וואָס האָבן, פול באַוואַפנטע, באַגלייט דעם בישאָפּ.

דניאל

(מיט גרויס אימפעט צו אַהאַספער)

קומט שנעל צו שטעלן זיך אויף וואַך. קומט שנעל.

(צום שמש)

אויך איר מיט אונדו. מיר מוזן היטן.

(דניאל ציט אַהאַספערן, אויך משהן. זיי גייען אַרויס. צווישן

עולם אומרו)

פרוי

ס'איז עפעס דאָ ניט גלאַט.

צווייטער זקן

יא, עפעס קומט דאָ פאַר.

שליח

אַן פחד, יידן, — נאָר אַן פחד !

וואָס גייט אונדז אַן דער בישאָפּ ?

וואָס גייט אונדז אַן דער נאַר-משומד ?

מיר לייגן דאָ עק שטאַט אין גוטער פינצטערניש

פארבארגן און באהאלטן.
שטילט איך די מורא, יידן.
(בעל אכסניה קומט אריין)

בעל אכסניה

דער רב מיט מזל איז שוין דא.
מאכט פלאץ, מאכט פלאץ.
(עס קומען אריין מהר"ם, אשר, שמשון, חיים, אסתר און נאך
א צאל פון זיינע תלמידים. בעל אכסניה ניגט זיך)
ברוכים הבאים.

שליח און אלע

(הייבן זיך פון די ערטער)
ברוכים הבאים, רבי, ברוכים הבאים.

מהר"ם

זייט אלע געבענטשט, יידן;
איך בעט אייך — רוט אויף אייערע ערטער.

בעל אכסניה

דער הייזיקער רבי זאל מיר מוחל זיין
וואס כ'האב ניט גענוג פלאץ פאר אדעמען.
אזויפיל יידן, אן עין הרע, קומען אן.

שטימען

וואס הייסט? וואס הייסט? מיר'ן מאכן פלאץ.
(עולם רוקט זיך צונויף אויף דער ערד. סיקינד ביי דער פרוי
כאפט זיך אויף)

אסתר

א ברעקל פלאץ נאר פארן פאטער.

שטימען

פאר אדעמען. פאר אדעמען. — וואס הייסט —

אסתר

דער פאטער איז פארמאטערט שטארק פון וועג.

מהר"ם

ניין, ניין, אסתרליין.
איך בעט אייך, יידן, רוען, ניט געשטערט זיין,
און אויך דעם קינד ניט שטערן. כ'בעט אייך.
מיר וועלן זיך אן עצה געבן, טאכטער. —
אויך איר, תלמידים מיינע, שפארט זיך צו וואו ס'לאזט זיך.

אמתר

אַט האָבן מיר שוין פּלאַץ פאַר אַלעמען.

(מיט אַ געניטער האַנט מאַכט זי אַ שטיקל געלעגער אויף אַ באַנק וואָס אַנדערע האָבן אָפּגעטראָגן פאַרן רב. אַלע איבער-ריקע אַרדענען זיך ביסלעכווייז איין דערביי אויפן דיל, אויף שטרוי-אויסבעטן, טוען ניט אויס די קליידער. אַסתר זעצט אַוועק דעם פּאַטער, שפּאַרט אָן זיין קאַפּ אָן אַ שטרוי-קישן)

מאָך צו די אויגן, פּאַטער לעבן. רו.

מהר"ם

אַ ברכה אויף דיין קאַפּ, אַסתר-דיין.
און ווי איז אייך, תּלמידים מיינע?

אשר

מיר רוען, רבי.

שמשון

אַ שווערער וועג געווען.

חיים

דער שווערסטער וועג איז לייכט און גרינג
אויב נאָר ער פירט קיין ציון.

שליח

ער פירט אונדז אַלעמען אַהין.

מהר"ם

דער טרייער שליח זאָל מיר מוחל זיין
מיין שפּעטיקונג, דאָס וואַרטן וואָס ער האָט געוואַרט.

שליח

וואָס מער געוואַרט, אַדץ הייזיקער דער שכר
פון זיך דערוואַרטן, רבי.

אמתר

ס'וואָרט גוט געווען אַ ביסל מילך צו קריגן פאַרן פּאַטער.

מהר"ם

לאו דווקא, אַסתר-דיין, לאו דווקא.

בעל אכסניה

דער עולם, אָן עין הרע, האָט אַדץ אויפגעגעסן.
און אויסגעטרונקען ביז אַ לעצטן טראָפּן.

מהר"ם

א חידוש מיר וואָס כ'זע ניט משהן דאָ,
מיין שמש מיין געטרייען.

בעל אכסניה

ער איז אויף שמירה, רבי.

מהר"ם

וואָס הייסט ?

בעל אכסניה

צו זיין באַוואַרנט פון ניט-גוטע אויגן.

מהר"ם

און ווען זשע וועלן מיר, אם ירצה השם,
די גרענעץ דורכגיין ?

בעל אכסניה

איך גלייב אַז מאַרגן, רבי.

(לאָזט זיך אַרויסצוגיין)

און טאַמער מאַכט זיך עפעס וואָס —
אפילו אַז עס קומט אַריין אַהער די מלוכה-וואַך —
זאָל קיינער ניט דערשרעקן זיך פאַר איר,
ניט נעמען לויפן אין בהלה, חס וחלילה.
זי קומט אַריין און גייט אַוועק. יאָ, יאָ.
דאָס בעסטע איז — פאַרטויליען זיך און שלאָפן.

אבתר

אַ גוטע עצה — שלאָפן.
די אויגן קלעפן זיך סיי ווי.

שמשון

כנראה — זיינען חשדים דאָ,
וויבאַרד מען שמועסט וועגן שמירה.

חיים

צו וואָס אַזוינע רייד, ר' שמשון ?
צו וואָס אַרויפּוואַרפן אויף זיך אַן אימה ?

שמשון

וואָס הייסט — אויף זיך ? וואָס הייסט ?
צי שיקט זיך עס צו טראַכטן וועגן זיך נאָר ?
איך פרעג אַן אַנדער שאַלה :

וואס קען עס וועמען ארן און מיר ווייזן
פארלאזן אונדזער היימלאנד ?

אמת

איך בעט איך, זאגט ניט היימלאנד.

חיים

און איך וואלט נאך עפעס געבעטן
ביי אלעמען און אויך ביי זיך אליין :
ניט טרויערן, ניט צולאזן צום הארץ
קיין מינדסטן שפור פון היים-וויי — — —
וואוהין דען גייען מיר — מיר זאלן קלאגן ?
פון ארץ-הדמים גייען מיר קיין ארץ-ישראל —
באדארפן מיר דאך זינגען, טאנצן.

שליח

אויבנס צו הערן גאר איך.

שמשון

ס'איז אמת, אבער זעסט דאך, חיים, —
ס'געזאנג דארף ערשט נאך קומען.

חיים

ס'געזאנג איז שוין געקומען, שוין געקומען.
און וואס זאגט איר, ר' אשר ? וואס זאגט איר ?

אשר

(יצט אין אַ ווינקל, זיין קאפ אריינגעטוןען צווישן די קני,
עאוייגט פארזונקען)

חיים

ר' אשר ענטפערט ניט, ר' אשר שווייגט.
און אויך אזוי דעם גאנצן וועג געשווייגן. —

מהר"ם

(זעצט זיך אויף)

ס'איז אמת, חיים, — אשר שווייגט די גאנצע צייט.

אשר

(שטעלט זיך אויף)

דער רבי זאגט מיר מוחל זיין.

מהר"ם

אודאי. — כ'בין דיר מוחל. ווי דען אנדערש?
אודאי איז מיר לייב וואָס דו באַגלייטסט מיך.
דו שוויגסט אָבער די גאַנצע צייט, און כ'ווייס ניט
די סיבה פון דיין שווייגן.

איך טראַכט אַז אַפּשר איז דיר גאָר ניט ניהא
צו טאָן מיין רצון און צוריקפאַרן קיין מאַינץ
צו זיין דאָרט רב און ראש-הישיבה.

אשר

דעם רביס רצון איז מיר טייער,
כאָטש זייער שווער איז מיר דאָס שידוך זיך —

מהר"ם

איך זע אַז עפעס אנדערש דריקט דיך.

אשר

ס'איז אמת, רבי.

מהר"ם

צי ווילסטו מיר ניט זאָגן וואָס?

אשר

איך וויל. אודאי וויל איך זאָגן. —
איך זע אין אייער גיין קיין ארץ ישראל
אַן אַצבע אַלקים; אַ צייכן, ווי אַ פייער רויט,
נעמט דורך דאָס האַרץ פון אַזע יידן.
דאָס פייער לויכט אויך דאָ אין הושך.
דעם רביס ליפן אָבער, זע איך, קלעמען
און ס'האַרץ אין מיר פאַרגייט פאַר צער. —
און חיים, רבי, איז דאָס מאָל גערעכט.

מהר"ם

איז דאָס די סיבה פון דיין שווייגן?

אשר

איך וואָלט אַוועקגעגעבן מי יודע וואָס
אַבי צו זען אין אייך אַ ביסל שמחה.

מהר"ם

(שטיל און טרויעריק)

פאַרשטיי איך, אשר, דיין מחשבה.

און חיימען פארשטיי איך דאך אוודאי.

(פרייט)

א ייד וואָס גייט קיין ארץ־ישראל,
דאָרף גיין ווי ס'גייט אַ חתן צו זיין חתונה,
אין פרייער אהבה, אין פרייען רצון,
און ניט מחמת רדיפות און נגישות.
ווייל ארץ ישראל, אשר, איז דאָך כלו אהבה,
און אהבה מוז דאָך זיין באַגלייט מיט שמחה.
פארשטייסט, מיין זון — איך האָב גרויס צער דערפון
וואָס כ'פאר קיין ארץ ישראל על פי נויט,
ווי עפעס איינער אָן אַנטוויפער,
צויליב דער רשעות גאָר פון עפעס דאָרט אַ הערצאָג.

אשר

ס'איז אָבער דאָך דער רצון פון אַמעכטיקן,
אז שטענדיק, שטענדיק זאָל עפעס אַ הערצאָג
אונדז האַלטן אין איין טרייבן.

חיים

כדי מיר זאָלן נענטער אַליץ און נענטער
דערגרייכן צו די גרענעצן פון אונדזער חלום־לאַנד.

מהר"ם

ס'איז אָבער אויך דער רצון פון אַמעכטיקן,
אז כל זמן ערגעץ וואו אין גלות־לאַנד
בלייבט איבער נאָר איין ייד אפילו,
באדאָרף מען אים, דעם איינציקן, ניט איבערלאָזן
אַליין אויף הפקר, — און בפרט נאָך
ווען ס'בלייבן איבער גרויסע טיילן פון ישראל.
אויב גאולה, אָשר, איז פאַר אַלע יידן,
פאַר אַלע — ביזן סאַמע לעצטן.

אשר

איר מיינט צו זאָגן, אז איר פילט זיך שולדיק, רבי ?

טהר"ם

אַ ביטערע מחשבה מאַטערט מיר, מיין זון,
און די מחשבה איז אַזאָ :
צי מעג איך איבערלאָזן ס'פאַלק אין רשעות־לאַנד,
און זיך אַליין, ס'איגענע נפש, ראַטעווען ?

אשר

א יעדער ייד וואָלט געבן מי יודע וואָס
אבי דער רבי זאָל וואָס גיכער ניצול ווערן
פון הערצאָגס רשעותדיקער האַנט.

מהר"ם

די מערסטע יידן אָבער בלייבן דאָך אין גלות.
פאַרוואָס קומט מיר גאולה — ניצול ווערן ?

(אין גרויס אומר)

פאַרוואָס האָב איך געלאָזט זיך איינריידן פון דיר,
פון אַדעמען ? — געלאָזט דאָס פאַלק אין פיין,
אין אומגליק, און אַליין אַנטלאָפן — — —
פאַרוואָס האָב איך דערלאָזט — — ?

אסתר

(אין דערשראָקנקייט)

א פאַטער לעבן, פאַטער לעבן.

(אשר, שמשון, חיים, דער שליח רינגלען אַרום דעם מהר"ם,
טרייסטן אים)

אלע

דער רבי זאָל געטרייסט זיין, זאָל געטרייסט זיין.

מהר"ם

(אין זעלבן טאָן פון צער)

פאַרוואָס איז יצחק אָבינו ניט אַנטלאָפן פון זיין עקדה ?

חיים

און ווי וועט זיין דער דין, רבי,

אז אויך ארץ־ישׂראל איז אַ הייליקע עקדה ?

(פאַר דער צייט זיינען אַריינגעקומען שטיל אַהאַטפער און דניאל.
שטייען ביי דער טיר, רוקן זיך נענטער)

דניאל

און אפשר גאָר ניט איין עקדה, נאָר אַ סך ?

(אלע גאַפן)

מהר"ם

אויך איר זענט דאָ ?

אהאַטפער

אודאי, רבי לעבן.

מהר"ם

וואָס מיינסטו, זון מיינער, מיט דיינע רייד ?

דניאל

אין ארץ-ישראל ברענען היינט אַ סך עקדות,
און ליכטיק פלאַקערן דאָרט הונדערטער מזבחות,
אין עין חרוד, אין תל יוסף, אין גבעת ברענער,
און ניט נאָר יצחקס שטרעקן אויס די העלדזער פרום,
נאָר שרהס אויך, און רבקהס אויך, און רחלס אויך.
און ווער עס קומט אַהין פאַרגייט זיך אין מתיקות,
ווי משה רבינו איז פאַרגאַנגען זיך אויף באַרג נבו
אַ רגע פאַר זיין שטאַרבן. —
אַ גאַנצער דור אַזוי. — אַ גאַנצער דור
וואָס איז אַליין משיח.

שליח

צי קומט דער אורח אויך פון ארץ ישראל ?

דניאל

כ'וואָרט זייער וועלן זאָגן אַז איד קום פון דאָרט.
נאָר כ'קאָן גיט, ווייל איד קום פון אַנדערע עקדות,
פון אַנדערע מזבחות איבער גאָר דער וועלט,
און ס'וואָרט אויף מיר אַ קאַלך-אויזן — אַ גאַז-אויזן,
וואָס איז ניט ווינציקער באַקאַנט מיט זיין מתיקות.
מוריה, עין-חרוד, נבו, מאידאנעק —
אין פלאַקער-פייער נעמט זיי אַלעמען אַרום.

חיים

וואָס טוט זיך דאָ ?

דניאל

וואָס זאָל זיך טאָן ? — דער פלאַם פון גאַז-אויזן
האַט שוין פאַרברענט אויף טויט מיליאָנען יידן,
און איצטער וואָרט דער פלאַם אויף מיר.
איך האָב געמיינט אַז כ'וועל זיך קאָנען ראַטעווען
אַט דאָ ביי אייך, און כ'בין צו אייך געקומען
צוזאַמען מיטן זיידן. — אָבער איצט,
ווי קאָן איך טראַכטן וועגן זיך, ווען כ'זע
דעם רב זיך גרייטן צו זיין אייגענער עקדה.

אַהאַספער

(פאַרשטעלט אים די ליפן)

קיין וואָרט ניט ווייטער.

אשר

מיר ווילן וויסן וואָס ער מיינט.

שטימען

מיר ווילן וויסן.

אסתר

איר וואָלט באַדאַרפט דעם פּאַטער פֿאַזן רוען.

מהר"ם

ס'מאַכט ניט, אסתר'לין, ס'מאַכט ניט.
כ'וויל אויך דער יונגערמאַן זאָל רעדן ווייטער.

אַהאַספּער

איך הייס ניט, ווייל ער רעדט ניט צו דער זאך.
ער וויל פאַרמיידן, אַפּשרייען געשעענישן
וואָס זיינען פאַרגעקומען שוין.

מהר"ם

ער רעדט דאָך אָבער וועגן מיר —

דניאל

אוודאי, רבי, וועגן אייך.

אַהאַספּער

דניאל! איך הייס ניט רעדן.

אסתר

(צו דניאל)

אויב יאָ אַזוי — בעט איך, אַז איר זאָלט רעדן
און אויפדעקן דעם מיין פון אייערע רמזים.

דניאל

מיין האַרץ איז פול מיט בענקעניש נאָך אייך,
און כ'וויל פאַר אייך אנטפלעקן אַלע סודות, —
פאַר אייך, אַ אסתר —

אסתר

אַט שטרעק איך אויס די הענט צו אייך.
אַנטפלעקט, זאָגט אויס, דערציילט פאַר מיר —

אַהאַספּער

איך הייס ניט. איך פאַרווער.

אסתר

אַ זייט ניט שלעכט, אַ זייט ניט האַרט,
איך זע דאָך אַז איר ווייסט וועגן אונדזער גורל.

(צו דניאל)

צוֹלֵיב מײן פֿאַטער טוט עס.
און אויך אַביסל צוֹלֵיב מיר.
מײן פֿאַטער וועט ניט ווערן בײז אויף מיר
אויב איך וועל זאָגן אַז איך זע אויף אײער פנים
אַ טרויער פון אַ ברודער, פון אַ שײנעם ברודער.

דניאל

איך בין אַ ברודער אײערער, ס'איז אמת.
און ס'גײט מיר אויס דאָס חיות צו דערצײלן איך — —

אַהאספער

(לײגט ארויף זײן האַנט אויף דניאלס מויל)
איך הייס ניט רעדן וועגן דעם. איך פֿאַרווער.

דניאל

(באצוזאונגען. ענדערט טאָן. זײנע ליפן ציטערן, שטאַמלען מיט
הײס געבעט)

איך מײן — איך וויל איך בעטן, רבי —
איך מײן — איר זאָלט מיר געבן אײער ברכה,
איך מײן — איר זאָלט מיך אָנרירן מיט בײדע הענט
און בענטשן מיך — —

שטימען

וואָס טוט זיך דאָ ? גאַר בענטשן אים ?

דניאל

כ'מוז האָבן אײער ברכה, רבי. כ'מוז.

אסתר

כ'פֿאַרשטיי ניט וואָס איר מײנט.

דניאל

ס'איז, דוכט זיך, קלאָר און פשוט :
זײ האָבן מיך צערײסן און מיך חרב געמאַכט.
באדאַרף איך טרײסט, באדאַרף איך ליבשאַפט,
באדאַרף איך וואַרעמקײט. זײ האָבן מיך צעפײניקט.

מהר"ם

ווער ?

אסתר

איך בעט אײך, זאָגט אונדז : ווער ?

דניאל

צי איז א חידוק ווער ?

צי איז א חידוק ווען ?

כ'בין חרוב, רבי.

מהר"ם

קום-צו צו מיר.

(דניאל גייט צו. מהר"ם לייגט אַרויף זיינע הענט אויף דניאלס

קאַפּ)

זיי געבענטשט אין זכות פון אונדזער נצח.

(פריזע)

און איצטער לייגט זיך אַלע אַפרוען, איך בעט אייך.

(אַלע צעלייגן זיך. סיווערט שטיל. מהר"ם, אַנגעלייגטערהייט,

נעמט זאָגן פאַר זיך אַליין מיט זייער אַ שטילן זינגענדיקן קול)

מִן הַמִּצָּר קראתי יה, ענני במרחב יה —

(ענמיצער פון עולם כאַפט עס, אויך שטיל, אונטער, און ביס-

לעכווייז, ווי פון זיך אַליין, נעמט עס אויף דער גאַנצער עולם,

ניט געקוקט אויפן שלאָף. עס ווערט אַ געזאַנג, וואָס פאַרוואַנדלט

זיך אין אַ שטיל נאָגנדיק געוויין. מהר"ם זעצט זיך אויף, ווענדט

זיך צו עולם)

רבותי, רבותי —

צעשטערט ניט די מנוחה אין אייער האַרץ

מיט געוויין, איך בעט אייך.

מאַכט צו אייערע אויגן און שראַפט.

אפילו אין אַ פינצטערער אכסניה

דאַרפן יידן זיך אַנטאָן אַ כוח

ניט בטל צו מאַכן דעם סדר העוֹלָם,

אפשיטא — ניט וויינען ביינאַכט ;

די נאַכט האָט אונדז גאַט ברוך הוא

געגעבן אויף רו.

שליח

מִן הַמִּצָּר אַבער איז פון הלל, רבי, —

און הלל זאָגט מען דאָך אום יום-טוב. —

איז אַ סימן אז דער יום טוב איז שוין דאָ,

דער יום-טוב פון גאולה איז שוין דאָ.

טאָ לאַמיר אַלע זינגען, לאַמיר אַלע זאָגן הלל :

הודו, הודו, הודו.

(דער גאַנצער עולם כאַפט עס אויף. עס ווערט אַן עקסטאַטיש

געזאַנג. עס יאָגט אַריין משה מיט טרויס פחד)

משה

(אין בהלה)

יידן! יידן!

שטימען

וואָס איז געשען?

משה

חייל גייט אָהער מיט פּאַקעלן און שפּיזן.
(מהומה)

באַהאַלט דעם רבין!

(פּאַלט צו צו מהר"ם)

גייט שנעל אַרויס פון דאַנען, רבי.

(מהר"ם מס נאָענטע דינגלען אים אַרום. משה כאַפט אַן מהר"ם מס

האַנט, ציט אים)

כ'האַב מורא, רבי.

מהר"ם

אַן פחד, רבותי. אַן פחד.

איך בעט אייך אַלעמען זיין רואיק.

מען קאָן אַנטלויפן פון אַ הערצאָג,

נאָר ניט פון גאָט ברוך הוא.

(עס פּראַלט אַרײַן אַ באַוואַפנטע מחנה)

עלטסטער פון דער מחנה

דער יודן־רב פון מאַינץ איז דאָ צווישן אייך.

(שטילקייט)

איר שווייגט? — וועל איך אייך אַלעמען פאַרנעמען.

איך פרעג דאָך: ווער איז דאָ דער יודן־רב?

מהר"ם

איך.

עלטסטער

מיר האָבן אַ באַפעל דעם יודן־רב צו אַרעסטירן.

שטימען

פאַרוואָס? פאַרוואָס?

עלטסטער

מיר גיבן קיינעם ניט קיין רעכענונג,

מיר פירן אויס נאָר דעם באַפעל פון אונדזער הערצאָג.

מהר"ם

כ'בין גרייט.

(וואָך דינגלט אים אַרום)

בילד זעקס

אָ טונקעלע תפיסה צעל אין וואָסערבורגער פעסטונג. מהר"ם זיצט אויפן בעטל אין אַ תפילהדיקן צושטאַנד. ער איז איינגע-וויקלט אין אַ טלית. זיינע ליפן פליסטערן: יושב בסתר עליון — — אויף אַ טישל דערביי שטייט אַ קרוג וואָסער און אַ ניט-גערירט ברויט. עס עפנט זיך די פאַרריגלטע טיר, סיקומט אַריין דער וועכטער. מהר"ם שענקט ניט קיין אַכט. זעצט פאַר דאָס פליסטערן פון זיינע ליפן.

וועכטער

דער יודן־רב שלאַפט ווידער ?

מהר"ם

(גיט זיך אַ כאַפּ, בלייבט זיצן אויסגעגלייכט)

ניין, הער וועכטער.

(ער טוט אויס פון זיך זיין טלית)

וועכטער

שוין האַלבער טאָג, און ס'ברויט מיט וואָסער נאָך אַלץ ניט אַנגערירט.

מהר"ם

איך פאַסט אַ תענית היינט, הער וועכטער.

וועכטער

שוין ווידער ? וועסט דאָך אומקומען אַזוי ביי אונדז.

מהר"ם

השם יתברך וועט —

וועכטער

(שלאַגט איבער)

דאָ אָפּ, הער אויף — —

איך האָב אַ גוטע בשורה פאַרן יודן־רב.

(ער וואָרט אַז מהר"ם זאָל אַרויסווייזן נייגעריקייט, אָבער מהר"ם

נעמט־אויף זיינע ווערטער קאַלט, ירעאַגירט ניט אויף זיי. דער

וועכטער ווערט אויפגערעגט)

וואָס שווייגסטו ? ביסט ניט נייגעריק צו וויסן גאָר ?

מהר"ם

א ייד באדארף ניט נייגעריק צו זיין.

וועכטער

דיר שטייט ניט אן אפילו, הייסט עס,
צו פרעגן וואס און ווער? — דו אַלטער יודן־קאַפּ.

מהר"ם

איך פרעג ניט. איך באַלעסטיק ניט.

וועכטער

אַט דאָס איז טאַקע וואָס מיך אַרט. — דיין גאוּוה!
אַ תּפּיסהניק באַדאַרף ניט האָבן אַזאַ גאוּוה.
אַ תּפּיסהניק באַדאַרף זיין אומגעדוילדיק, גראַב,
און שטענדיק דאַרף ער עפעס מאַנען, שרייען. —
כ'האַב ליב ווען תּפּיסהניקעס זיידען זיך,
ווען תּפּיסהניקעס פּאָדערן אַז עפעס קומט זיי,
ווייל דעמאָלט פּיל איך אַז די תּפּיסה טוט זיי וויי.
און דו — שוין באַלד אַ יאָר אַז דו ביסט דאָ,
און מאַנסט ניט. גאָר ניט. ביסט צו שטיל.
און כ'הער צומאָל אפּילו ניט זאָלסט וויינען,
ווי ס'וויינען מערסטע תּפּיסהניקעס, אויפן קול. —
דו מאַכסט מיר פון דער תּפּיסה אַ שטיק חוּזק.
(לאַזט זיך אַרויסגיין, קערט זיך אום צוריק)

דערהאַלטן פון זיין האָהייט אַ פּאַראַרדענונג
דיר נאָכצוקומען דיין בקשה.

מהר"ם

איך האָב ביי קיינעם ניט געבעטן קיין בקשות.

וועכטער

מסתמא האָבן דיינע יודן עס געטאָן פאַר דיר.
דעם יודן־רב וועט זיין דערלויבט פון היינט און ווייטער
צו האָבן ביכער און אַ שטענדער דאָ אין צעל,
און אויך אַ פעדער, טינט און פאַרמעטן,
און איבער אַלעם — אַ דערלויבעניש צו האָבן געסט.

מהר"ם

אַ דאַנק דיר, בורא עולם, פאַר דיין חסד.

וועכטער

דעם הערצאָג דאַרף דער יודן־רב באַדאַנקען. —
און וואָס, אַ שטייגער, וועט דער יודן־רב
דאָ טאָן מיט פאַרמעטן?

מהר"ם

א ספר-תורה שרייבן.

וועכטער

די יודן-תורה?

מהר"ם

גאטס תורה.

וועכטער

ווי קאן מען אין דער פינצטערניש דאָ שרייבן?

מהר"ם

גאָט ברוך הוא מאַכט לייכטיק אַזע פינצטערנישן,
און עפנט ברייט פאַנאַנדער אַזע תפיסה-שלעסער
פאַר זיינע אותיות — פאַר מיינע געסט.

וועכטער

פאַר וועלכע געסט? וואָס מיינט דער יודן-רב?
און וואו איז דאָ אַ נפש אויף דעם וועלט
וואָס קען אַריינדרינגען אַהער אָן מיינע שליסלען?
צי מיינט דער יודן-רב מיך ווידער אַנצושרעקן,
ווי נעכטן נאַכט, דורך פירן אַ געשפרעך
מיט עמיצן אַ ניט-געזעענעם אָט דאָ אין צעל?
דער יודן-רב זאָל מער אַזוינס ניט טאָן.

מהר"ם

א וועכטער דאַרף ניט זיין קיין שרעקעדיקער.

וועכטער

האַלט ס'מויל, דו אַלטער יודן-קאַפּ.
ניט אַנדערש אָן דו ווילסט מיך אַנשרעקן מיט כישוף;
איז טאַקע אמת אָן עס קומען צו דיר גייסטער,
צי גלאַט אַזוי — דו רעדסט פון שלאָף?

מהר"ם

ניט גייסטער און ניט שלאָף, נאָר לעבעדיקע עדות
פון ווייטע שפעטערדיקע דורות.

וועכטער

דער יודן-רב לאַכט אָפּ פון מיר. —
ווי קאָן אַ שפעטערדיקער, אַ נאָך-ניט-געבאַרענער
אַריינקומען צו דיר אין תפיסה היינט?

מהר"ם

דיין וועכטער־מוח וועט אוודאי ניט באַנעמען
אַן אייביקייט אָן אַפּענע אויף אַלע טירן,
אַן אַנגעצונדענע מיט ליכט פון בורא עולם,
דורך וועלכער אַלע דורות — אַלע לעבנס —
פון נעכטן און פון היינט און אויך פון מאַרגן —
באַגעגענען זיך. — דיין פאַרטעמפּטער מוח
באַנעמט נאָר איינס: פאַרהאַקן טירן,
פאַרשליסן שלעסער, קלאַפּן מיט די שליסלען,
און וואָס מער פינצטערניש אַריינפאַקן
— אין שמוציקע פיר ענגע ווענט. —

וועכטער

(אויפגעזאָד)

געפעלן דיר ניט מיינע שליסלען — וואָס?
אַן, פּרוּביר פאַרוואַכן זייער טעם!

(ער גיט אַ שטויס דעם מהר"ם צום בעטל און הייבט אויף
איבער אים אַ בונט שטאַלענע לאַנגע שליסלען, וויל נעמען אים
שלאַגן מיט זיי. עס טויכן אַרויס פון דער טונקלקייט אַהאַספּער
און דניאל. אַהאַספּער גיט אַ קלאַפּ דעם וועכטער איבער דער
האַנט, די שליסלען פאַלן אַרויס פון זיין האַנט מיט האַסט צו
דער טיר. דער וועכטער שפּרינגט צו צו דער טיר אין פּחד.
מהר"ם איז געפאַלן אויפן בעטל. זיצט אַ געבויגענער)

אַהאַספּער

קיין האַנט ניט וואַגן אויפצוהייבן!

וועכטער

ווער איז דאָ?

דניאל

אַ לעבעדיקער עדות פון די שפעטערדיקע דורות.

וועכטער

(אין פּחד)

די גייסטער. דייעע זיינען דאָ. די גייסטער.

אַהאַספּער

וואָס פּלאַפּלסטו? הייב־אויף די שליסלען
און גיי צו דיין מלאכה.

דניאל הענקערשע מלאכה —

אז אפדארן זאל דיר דין רעכטע האנט,
דו תפיסה-הונט. — א גאט, א גאט —
א ווי דעררעב איך שוין כאטש וואו ניט איז,
כאטש ווען ניט איז, צו אפצאלן א מיגדסטן אפצאל
פאר אלע תפיסות און פאר אלע מארדן,
פאר אלע דורות.

וועכטער

ווער וואגט אזוי צו מיר צו רעדן?
ניט אנדערש נאר אז כישוף —

(ער כאפט די שליסלען, לויפט ארויס, פארשליסנדיק די טיר אויף
יאנער זייט. מהר"ם זיצט אויפן בעטל, דער קאפ אראפגעזונקען.
אהאספער און דניאל שטייען איבער אים א רגע, טרעטן אפ אויף
צוריק. היידן שטיל צווישן זיך)

אהאספער

ער'ט קומען באַד צו זיך.

דניאל

אפשר וועקן אים?

אהאספער

ער'ט אויפשטיין באַד אליין.

דניאל

אזוי אלט געוואָרן.

אהאספער

ש'ש'ש, רעד ניט הויך.

(פויזט)

און איצטער לאַמיר גיין.

דניאל

אפשר נעמען אים מיט זיך?

אהאספער

(שאַרף)

דניאל!

דניאל

צי טאר אין אונדזער גאַנג ניט זיין
קיין מינדסטער שינוי?

אהאספער

דניאל

אפילו ניט קיין איינציק מאָל
אין משך פון יאַרטויזנטער ?
קיין אַפּווייכונג ? קיין איבערבראַך ?

אַהאַספּער

עס טאָר ניט.

דניאל

אפילו אזאָ אַלטן מאָן ניט העלפּן ?

אַהאַספּער

ער מוז אַלץ דורכמאַכן אַליין,
ער מוז אַליין אַלץ דורכגיין.
אַליין, ווי דו.

דניאל

צי וועט ער אויסהאַלטן ?

אַהאַספּער

ער וועט. ער מוז. ווי דו.
און איצטער לאַמיר גיין.
די בני־בית זיינע הער איך קומען.

(אַהאַספּער און דניאל אָפּ אין דער טונקלקייט. מהר"ם קומט צו
זיך, קוקט זיך אַרום. נעמט זאַגן: מזמור לדוד, די ירועי לא
אחסר — — די סיר עפנט זיך ווידער. דער וועכטער שטעקט
אַריין דעם קאַפּ)

וועכטער

איצט זיינען אויף אַן אמת געסט געקומען.

(וועכטער לאַזט אַריין אין קאַמער משהן, דעם שמעל, און שמעון
[חשב"ץ]. ביידע דערשראָקענע. זיי פּאַלן ביידע צו צום
מהר"ם, מהר"ם, אויפגעטרייסלט, נעמט זיי אַרום)

ביידע געסט

שיום עליכם, רבי.

מהר"ם

(שפירט אין זייער קול געוויין)

עליכם שיום, רבותי.
איך דאַרף אייך תיכף בעטן:
חליטה אייך פון צו וויינען.

שמוש

(פאָרברעכט מיט די הענט)

אוי וויי —

מהר"ם

(שאַרף)

משה!

שמוש

אַז איך בין דאָך אין אַלעם שולדיק —

מהר"ם

ניין, ניין. אפילו קנופ איז ניט שולדיק.

שמוש

ס'איז ער געווען וואָס האָט געמסורט.

שמושון

ער איז שוין אַ געשטראַפּטער, רבי.
ער ליגט זייט דעמאָלט אַ צענויפגעפאַלענער, אַ חוּד־ה־נופֿל.
אַ שפּאַק האָט אים געטראָפּן. און דער הערצאָג
האָט אָפּגעקערט פון אים זיין פנים, און מען זאָגט נאָך
אַז ס'וואַרט אויף אים אַ שטראַף מצד דעם הערצאָג.

מהר"ם

איצט זעט איר דאָך אַליין אַז גאָט ברוך הוא
לאַזט קיינעם ניט אַנטרינגען. קיינעם ניט.
ניט מיר, ניט קנופּן —

שמוש

להבדיל אַלף הבדלות.

מהר"ם

(ווערט וואָס ווייטער פעסטער. זיצט תקיפותדיק אַנגעלענט אָן

זיין שטעקן)

איר קענט דאָך לאַנג ניט זיין מיט מיר, רבותי, —
איז לאַמיר היטן זיך פון דברים בטלים.
וואָס מאַכן אַלע? רחליו, און אסתרליו, און שלמה,
און אַשר, און חיים — —

שמוש

אַדע ברוך השם געזונט.

שמושון

און חיים איז אַליין אוועק קיין ארץ הקדושה.

מהר"ם

אזוי? אױעק טאָקע אַליין —
אַ ברכה אויף זיין קאַפּ.

שמשון

און אַשר איז מקיים אייער רצון, רבי.
ער איז דער ראש הישיבה.

מהר"ם

געלויבט השם יתברך.

שמשון

דאָס מאָל בין איך געקומען מיט ר' משהן,
אַ צווייטן מאָל, אם ירצה השם, וועט קומען אַשר,
אויך אסתרלין און רחלין.

מהר"ם

כ'וועל וואַרטן אויף זיי אַלעמען מיט שמחה.
די קהילה קומט צו זיך?

שמשון

יא, רבי.
און אַלע יידן קוקן אויס נאָך אייך די אויגן,
און אַלע האַבן אין איין קול אונדז אָנגעזאָגט
צו איבערגעבן אייך אַ דרישת שלום,
און מערער נאָך — אַ שטאַרקונג און אַ האַפּענונג,
אַז באַלד וועט קומען די באַפרייאונג —

שמש

און אפשר טאָקע גאָר אינגיכן.

מהר"ם

וואָס הייסט?

שמש

די יידן רוען ניט.

שמשון

די ראשי הקהל פון די גרעסטע קהילות
פאַרזאַמלען זיך היינט דאָ אין שטאָט.
זיי וועלן אַלע קומען היינט צו אייך,
און אפשר טאָקע באַלד.

מהר"ם

מכות וואָס?

שמשון

מכות פּדיון שבויים.

מהר"ם

מכוח פדיון שבויים סתם ?

שמשון

מכות אייך, רבי.

מהר"ם

(אויפגעטרעגט)

מכח מיר באדארף מען קיין אסיפות ניט.

צי וויסט איר ניט מיין רצון ?

(פויזע. מיט צאָרן)

איך פּרעג דאָך אייך — צי וויסט איר ניט מיין רצון ?

שמשון

מיר ווייסן, רבי.

שמש

(געבראָכן)

דעם רבין גיט מען עסן ברויט מיט וואַסער נאָר —

אַז ווי איז מיר —

מהר"ם

ס'איז ניט קיין עיקר וועגן דעם צו רעדן.

(ווערט האַפּענדיקער, באַרואיקטער)

איצט זאָג מיר, שמשון לעבן —

צי האָבן זיך אין משך פון דער צייט

ניט אַנגעקליבן גאָר קיין שאלות ?

שמשון

אַ, זייער אַ סך שאלות, רבי.

פון אַלע שטעט, פון אַלע געגנטן.

די יידן נעמען אויף אַ האַר ניט אָן

דאָס זיצן וואָס דער רבי זיצט אין תּפּיסה.

זיי שיקן זייערע שאלות, ווי אַמאָל, אַהיים צו אייך,

און אַלע וואַרטן זיי אויף אייער תּשובה.

מהר"ם

(אויפגעלוויכטן)

אַ גוטער סימן אַז דאָס פּאַלק אַליין

איז ניט אונטער דער שליטה פון געוויין און עצבות —

אַזוי ווי עס וואַלט קיין תּפּיסה גאָר ניט זיין.

און דאָס איז גוט. און דאָס איז מיר צום האַרצן.

האַסט אפּשר מיטגעבראַכט מיט זיך די שאלות ?

שמשון

יא, רבי, כ'האָב געלייענט די כתב־ידן —
געדענק איך זיי.

מהר"ם

צי וועסטו קאָנען אויך געדענקען מיינע תשובות,
און זיי מודיע זיין דעם עולם ?

שמשון

כ'וועל קאָנען, רבי.

שמש

און איך וועל אויך אַ ביסל צוגעדענקען.

מהר"ם

(נעצט זיך אין אַ פֿייערלעכער פּאָזע, טוט אָן אויף זיך דעם טלית)

געבענטשט זיי, בורא עולם, וואָס דו ביסט מבטל
פאַר מיר די שליטה פון דער תפיסה,
און טייטסט אויס פון זיין ליכטיקן פאַרשטאַנד
צו אַן אַרעמען און פשוטן בשר ודם. —
(צו שמשונען)

איצט ברענג פאַר מיר די שאַלות, שמשון.

שמשון

אַ שאַלה, רבי, וועגן די מאַנצבילן,
וואָס קומען אָן צו אונדז אין דער ישיבה לערנען
פון ווייטע שטעט און ווייטע געגנטן,
און גאָר אַ סך פון זיי זיינען באַווייבטע,
וואָס לאָזן איבער זייערע ווייבער אין די היימען —
צי דאַרפן זיי, די מאַנצבילן, על פי דין
מקיים זיין די מצווה פון הדלקת נרות ערב שבת ?

מהר"ם

איך פסקן אַז זיי דאַרפן, שמשון.
ווייל בענטשן ליכט איז גאָר אַ גרויסע מצווה,
אַ מצווה וואָס דאַרף חל זיין אויף אַ יעדן,
אַ חוץ אויף די וואָס וואוינען אין איין שטוב
מיט זייערע ווייבער און די ווייבער בענטשן ליכט.
און וויסן זאָלסטו, שמשון לעבן,
אַז בענטשן ליכט מיינט בענטשן גאָר די וועלט,
מיינט ליכטיק מאַכן אַלע פינצטערנישן,
מיינט בענטשן אויך דעם מענטש.

שמשון

און איצטער, רבי, שאלות צוויי פון שפייער.
די ערשטע שאלה וועגן צינז און שטייער.
צי מעג, למשל, ראובן זאגן :
איך וועל אַיין, און ניט דורך קהל,
באַצאָן דער מלוכה מינע צינז,
און כ'וועל אַיין מיט דער מלוכה דורכקומען
ווי גרויס ס'דאַרף זיין מיין חלק שטייער ?

מהר"ם

צי קאן געמאַלט גאָר זיין אַזאַ מין שאלה ?
מען דאַרף אַרויסגיין שאַרף אַנטקעגן ראובנען
און טאַדלען אים ; אַ ייד איז ניט קיין יחיד בלויז,
אַיעדער ייד געהערט צום כלל ישראל,
און זיין אין כלל ישראל איז אַ זכיה. —
מזו יעדער יחיד בישראל אויף זיך נעמען
זיין פּוֹלן חלק, וויפּל עס פאַלט אויס אויף אים,
און ניט ווי אים, דעם יחיד, קאן געראַטן
ביים האַר, ביים מושל אויסצופּוּען פאַר זיך.
אַמאַל פאַלט אויס אויף איינעם נאָר אַ ביסל,
אַ צווייטן מאָל פאַלט אויס אויף איינעם גאָר אַ סך —
באַדאַרף ער אָננעמען באהבה זיין חלק,
אפילו ווען דער חלק איז אַ שווערער.
איך זאָג דיר, שמשון, נאָך אַמאַל,
און גיב עס איבער אַלעמען בשמי,
אַ זיין אין כלל ישראל איז אַ גרויסע זכיה,
דעריבער איז עס אויך אַ גרויסער חיוב ;
און ס'טרעפט אַמאַל : וואָס גרעסער ס'איז דער חיוב,
אַלץ גרעסער איז די זכיה.
געדענק עס גוט. און איצט — די צווייטע שאלה.

שמשון

(אין גרויס פאַרלעגנהייט)

די צווייטע שאלה איז — —

מהר"ם

פאַרוואָס דערזאָגסטו ניט ?

שמשון

די צווייטע שאלה איז — מכח פּדיון שבויים.

מהר"ם

(אַנגעשפּיצט)

למשל ?

שמשון

צי מעג מען אויסלייזן ראובנען פון תפיסה
אפילו ווען ער וויל עס ניט ?

מהר"ם

(אויפגעצאפלט)

וואָס הייסט ? וואָס הייסט ? עס ווענדט זיך אָן דעם טעם
פאַרוואָס ער וויל עס ניט ?

(כאַפט אָן שמשונען פאַר אַ האַנט)

צי מיינט די שאַלה ניט צו טרעפן מיך אַליין ?
די שאַלה, זאָגסטו, קומט פון שפייער ?

שמשון

אַ, זאָל דער רבי מיך ניט חושד זיין.

מהר"ם

איך בין אין קיין זאך דורך ניט חושד, שמשון.

שמשון

די שאַלה קומט פון שפייער. יא, פון שפייער :
אויב ראובן זיצט אין תפיסה און קאָן ווערן אויסגעלייזט,
און געלט פאַרמאָגט ער, נאָר ער איז אַ קמצן —
איז זיצט ער און ער וואָרט אויף קהל'ס געלט,
ווייל פדיון־שבויים, ווייס ער, איז ביי קהל אַ מצווה,
וועט קהל, טראַכט ער, אים שוין אויסלייזן. —
וואָס דאַרף מען טאָן מיט אים ?

מהר"ם

(אַטענוט אַפּ לייכטער, צעשמייכלט זיך אַפילו)

אזוי זעט אויס די שאַלה אַנדערש גאָר.
אזאָ ראובנען באַדאַרף מען אַנלערנען :
מען דאַרף אים אויסלייזן בעל כרחו
אויף זיין, ראובנס, חשבון און הוצאות.
מען זאָל באַצאָלן פון זיין אייגן געלט פאַר אים
אזויפיל וויפיל מען באַצאָלט פאַר יעדן שבוי.
אזויפיל אָבער און ניט מער.
(זאָגט איבער נאָך אַמאָל)
אזויפיל און ניט מער.
(אַ לאַנגע פּריוו)
וואָס שווייגסטו, שמשון ? האָסט ניט מער קיין שאלות ?

שמשון

(גיט זיך אַ כאַפּ)

און איצט אַ שאַלֶה פון קאַנסטאַנצע :
אַז ראובן גייט אַריין אין אַ געוועלעב פון בשמים
און זיצט דאָרט אָפּ אַ גאַנצן טאַג,
און איז אוודאי נהנה פון די גוטע ריחות —
צי איז ער יוצא מיט איין ברכה וואָס ער מאַכט
אויף אַלע בשמים, אַדער ער באַדאַרף
אויף יעדן מין און אַנדער ברכה מאַכן ?

מהר"ם

ער איז יוצא, שמשון, מיט איין ברכה,
אויב נאָר ער בלייבט אַ גאַנצן טאַג אינעם געוועלעב,
נאָר אויב ער גייט אַרויס און קומט אַריין צוריק,
באַדאַרף ער מאַכן פונדאָסניי אַ ברכה, —
ווייל יעדעס מאָל אַריינקומען באַטייט :
אויף ס'ניי מגלה זיין גאָטס זיסע וועלט,
וואָס טראַגט אין זיך די ריחות פון גן־עדן
און וואָס פאַרטרייבט די שטיקעניש פון גיהינום.
(דטרהערט אַ כליפּ פון שמעון)

וואָס איז מיט דיר — דו ווינסט ?

שמשון

(מאַכט זיך האַרץ)

חליֶה, רבי, חליֶה.
און איצט פון רעגענסבורג אַ שאלה :
אַז שמעון שלאָגט זיין ווייב —
צי דאַרף מען האַרבער זיין מיט אים
ווי מיט און אַנדערן וואָס שלאָגט אַ חבר ?

מהר"ם

בלי ספק האַרבער. וואָרעם יעדער ייד
דאַרף ערלעך האַלטן ס'ווייב נאָך מער פון זיך אַליין.
דער פרוי דאַרף זיין באַשערט צו האַבן נחת ;
און דעם וואָס הייבט אַ האַנט, חליֶה, אויפן ווייב,
באַדאַרף מען מחרים זיין און געבן מלקות.
און ס'דאַרף דערביי געזאָגט ווערן :
אַז וויי דער פרוי וואָס האַט אַ מאַן
און וויל פאַר אים ניט אויסזען שייך,

און נאך מער וויי דער פרוי
וואָס האָט זיך אין מאַכן שייַן
און האָט אינגאַנצן ניט קיין מאַן.

שמושון

אַ שאַלע איצט פון אַפּענהיים :
אויף וואָס פאַר אַ מדרגה
באַדאַרפן יידן האָלטן יענע לערער
וואָס לערנען זייערע קינדער שווערד-געפעכט ?

מהר"ם

מכות דעם האָב איך אַ סך געטראַכט,
און דאָ אין תּפּיסה איז מיר קלאַר געוואָרן
וואָס פּריער איז ביי מיר געווען אַ ספק. —
מען דאַרף די לערער האָלטן אויף דער זעלביקער מדרגה
ווי די, וואָס לערנען מיט די קינדער תּורה.
זײַ לערנען, זאַסטו וויסן, ייִדישע קינדער
צו שטעלן זיך אַנטקעגן שונאים ווען מען דאַרף
באַשיצן שטאַף דעם כבוד פון ישראל. —
געדענק עס גוט, איך בעט דיך.

שמושון

כ'זעל גוט געדענקען, רבי, כ'זעל געדענקען.
(פּייִערלעך)

און איצט אַ שאַלע, רבי לעבן,
וואָס קומט פון אַלע קהילות דארצנו,
אַ שאַלע גאַר אַ שווערע, גאַר אַ האַרבע.

מהר"ם

מכות וואָס ?

שמושון

מכות גיין אויף קידוש השם.

מהר"ם

איך בין אודאי זיך משער וואָס דו מיינסט —
פונדעסטוועגן מאַך קלאַר פאַר מיר די שאַלע.

שמושון

אַ שאַלע אין אַ שאַלע, רבי :
אַ ייד וואָס גייט אויף קידוש השם —
וואָס דאַרף ער און וואָס מעג ער טאָן,
אַז זיינע טויט־יסורים זאָלן אים ניט זויטאָן ? —
לחלוטין טאַקע גאַר ניט וויי טאָן,
כדי ער זאָל ניט דאַרפן שרייען בפרהסיא.

און נאך א שאלה קומט אריין אין דעם —
אז אפשר טאָר ער גאָר אַזוינס ניט וועלן,
אפילו אויף אַ העלפט דערפון ניט וועלן ? —
ווייל אויב ער זאָל רחלומין גאָר ניט ליידן,
צי וועט, חלילה, גאָר די גאַנצע מצווה
ניט ווערן בטל ומבוטל ?

מהר"ם

(מיט נאָך פאַרשטאַרקטער פּייערלעכקייט)

אוי, אוי, שמשון, ביסט גערעכט.
די שאלה איז ביז גאָר אַ האַרבע ;
און יידן, ווייל זיי פרעגן אַזא שאלה,
פאַרדינען שוין מיט דעם אַרײַן אַ ברכה,
ווייל אין דער שאלה גופא ליגט די תשובה
פאַר אַלע אויסדערוויילטע אין ישראל,
פאַר אַלע, אַלע,
פאַר מאַן און פרוי, פאַר אַלט און יונג,
ווייל וועלכער ייד איז ניט קיין אויסדערוויילטער ? —
און איצטער, שמשון, צא ולמד :
צי קאָן גאָר ווען עס איז געמאַלט זיין,
אַז עמיצנס אַ קידוש השם זאָל ניט פאַררעכנט זיין,
זאָל ניט אַרײַן אין ספר פון גאַטס חשובון ?
די טבע פון יסורים איז,
אַז אַלעמאַל און שטענדיק טוען זיי וויי ;
יסורים וואָס זיי טוען גאַרניט וויי,
רחלומין גאַרניט וויי —
אַזוינע זיינען גאָר אין ערגעץ ניט בנמצא,
אין ערגעץ ניט, אין ערגעץ ניט בנמצא.
ווייל דאָס איז דאָך ידוע,
אַז ווען מען שטעכט אַן אבר מיט אַ שפּיז,
צי ווען מען ברענט אים מיט אַ פייער,
צי ווען מען נעמט מיט צוואַנגען ציען
די אַדערן פון אים — ווייל שטאַרק דער אבר שרייען ;
און שרייען הייבט ער אָן צו וועלן
נאָך איידער ס'פייער רירט אים אָן.
פון דעם איז דאָך געדרונגען, שמשון,
אַז גאָר די מינדסטע שרעק אפילו,
די מינדסטע דאַכטונג פון אַ קלענסטער פיין,
וואָס שונאים פון ישראל זיינען גורם,
איז אָן שום ספק אַ מדרגה שוין פון קידוש השם. —

און כ'האָב אויף דעם בקבֿלה פון מיין פּאָטער ז"ל,
אָז שרייען איז דער ערשטער טראַט צו קדושה,
ווייל נאָכדעם, נאָכן ערשטן אויסגעשריי,
קאָז יעדער ייד, מיט כוח פון כוונה,
דערגיין צו דער מדרגה פון אַ פּוֹלן בעל־נצחון —
אָז ווען ער ווערט אַרומגעכאַפּט מיט פּלאַם
זאָל ער זיין ערשטן ווייִגעשריי מבטל זיין די רגע,
און גלייך אַריבער איבער יעדן ווייטיק.
דער עיקר איז מכּוּזן זיין דורך שמע ישראל
און דורך אחד מיט אַלע רמ"ח אברים.
(טומל הינטער דער טיר. וועכטער עפנט)

וועכטער

נאָך געסט צום יודן־רב.

(עס קומען אַריין אין קאַמער די ראשי הקהל פון מאַינץ, וואַרמס,
שפּייער, אַפענהיים, קאַנסטאַנצע, ראַטענבערג. זיי זיינען אַנ־
געטאָן פאַרנעמעלעך. זיי ניגן זיך, שטרעקן אויס ציטערדיקע הענט
צום מהר"ם. ראש הקהל פון מאַינץ רופט אויס יעדן מיטן נאָמען
פון זיין שטאָט. אַלע גיבן זיי דעם מהר"ם שלום עליכם. מהר"ם
ענטפּערט יעדן באַזונדער: עליכם שלום ראש הקהל פון — —
אַזייוו. נאָכן געבן שלום בלייבן אַלע שטיין מבולבל. דער שמש
און שמשון שטייען לעבן מהר"ם, פּרובירן אים אַוועקזעצן. מהר"ם
אַבער וויל בלייבן שטיין אַנטפּאַרנדיק זיך אַן זיין שטעקן. נאָך
אַ לאַנגער פּוּזע גיבן אַלע געסט אַ קרעכץ אַרויס: רבי, רבי ו)

מהר"ם

אַן פחד, רבותי.

ראש הקהל פון מאַינץ

ווי קאַנען מיר דען ניט זיין אַנגעפּילט מיט פחד,
בשעת מיר זעען אייך אין תּפּיסה דאָ?

(מיט באַזונדערן וויי)

איך פּיל מיר שוואַדיק, רבי, קעגן אייך.
איך בעט מחילה.

מהר"ם

איך בין אייך מוחל, ראש הקהל פון מאַינץ.

ראש הקהל פון וואַרמס

אַ גרויסער חטא געווען פון אַלעמען פון אונדז
אזא נבלה צו דערפאַזן צוליב געלט.

מיר האָפּן אַז דער רבי וועט ניט זיין
פאַרעקשנט מער —

ראש הקהל פון אָפּענהיים
ווייט ס'קאָן דאָך ניט געמאַלט זיין, רבי,
אַז איר זאָלט זיצן איינגעשפּאַרט אין תּפּיסה,
און מיר זאָלן אַרומגיין פּריי.

ראש הקהל פון מאַיניץ
דער רבי זאָל אונדז אויסהערן מיט גוטן. —
מיר האָבן היינט צונויפּגערופּן אַן אסיפה
און אָנגענומען אַ החלטה —

מהר"ם

אַז וואָס ?

ראש הקהל פון מאַיניץ
צו אויספּאַנגן דעם הערצאָגס געלט-פּאַרלאַנג.

מהר"ם

(אויפּגעפּלאַמט)

צי ווייסט איר ניט מיין רצון אַזע ? —
אויב מער אַ פּרוטה פון דעם איינגעשטעלטן פּרייז,
וואָס יעדער צאָלט פאַר אַ געוויינלעכן געפּאַנגענעם —
וועל איך ניט מסכים זיין.
(די אויפּרעגונג פון די געסט הייבט אַן וואַקסן)

ראש הקהל פון מאַיניץ
ניט שייך גאָר צו טראַכטן וועגן דעם.
דער הערצאָג טרעט ניט אָפּ פון זיין פּאַרלאַנג.
און מיר זיינען מרוצה אים צו געבן ס'גאַנצע געלט —
אַבי דער רבי זאָל באַפּרייט ווערן די רגע.
מיר האָבן ס'גאַנצע געלט מיט זיך.

מהר"ם

איך גיב ניט מיין הסכמה, רבותי.

ראש הקהל פון מאַיניץ
צי איז עס פאַר דעם רבינס אַלטע כוחות
אַזיין צו פירן אַ מלחמה מיטן הערצאָג ?

ראש הקהל פון וואַרמב
אַ חוץ דעם מעג דער רבי וויסן אַז סע שטערט אונדז.
סע שטערט אונדז זייער שטאַרק אין אַרץ.

דאָס גאַנצע לעבן אונדזערס איז צעדרייט.
צוליב דעם רביס אויסגעהאַלטענער עקשנות.
דער רבי איז ניט מסכים, אָבער מיר —
מיר זיינען אויך ניט מסכים מיטן רבין.
דער רבי שטעלט דאָך אַלע יידן איין אין קאַן.

ראש הקהל פון קאָנסטאַנצע

און איך וועל פּרעגן גאָר אַן אַנדער שאַלע:
צי מעג דער רבי זיין אַ מאבד עצמו לדעת —
זיך נעמען בידיים און זיך אומברענגען ?

מהר"ם

(טיף געטראָפּן, ירעדט שטיל, קוים וואָס מען הערט)

אויב יאָ אַזוי, רבותי — קומט מיר מלקות.
גיי משה לעבן, זוך אויס אַ רצועה
און גיב מיר פּולע מלקות.

שמוש

(אין שרעק)

חס וחלילה, רבי.

שמושו

די יידן מיינען דאָך אודאי אייער טובה. — —
איך בעט אייך, רבי, זעצט זיך צו.

(ער זעצט אים אַוועק. מהר"ם זיצט אַ ביסל. זיין אויפּרעגונג
שטייגט אין אים. ער שטעלט זיך אויף. אַלץ אין אים ציטערט)

אַלע

(מיט געבעט)

מיר ווילן זיך דאָך איינשטעלן פאַר אייך.
אַ רבי, רבי.

מהר"ם

רבותי, לפי דעתי איז אויסגעקומען,
אַז ניט פאַר זיך, נאָר פאַר דעם כבוד פון ישראל
האָב איך מיין שוואַכן אַרעם אויפּגעהויבן קעגן רשע,
כאַטש איין מאָל צו באַווייזן אים, דעם הערצאָג,
אַז ניט אַ יעדע רשעות קאַן ער אויספירן ;
און איצטער קומט איר און איר טענהט טענות,
און אַלע זענט איר גרייט אים נאָכצוגעבן,
אַזוי ווי ס'וואָלט נוגע זיין נאָר מיך אַליין.
אַז וויי איז מיר אַזוינס פון אייך צו הערן,
אַז וויי, אַז וויי צום כבוד פון ישראל.

ראש הקהל פון מאַניץ

אָ רבי, רבי —

מהר"ם

צי ווייסט איר ניט, רבותי, אַז ס'איז דאָ אַ גרענעץ, וואָס קיינער טאָר אים ניט אַריבערטערטן, קיינער! און מיר אוודאי מוזן היטן אונדזער גרענעץ, ווייל ווער פון אונדז עס נעמט און שפּאַנט אַריבער, גיט יעדן מינדסטן האָר און הערשער אַ היחד אויפן גאַנצן הפּקר. — איר הערט, רבותי, אויפן גאַנצן הפּקר. צי ווילט איר עס? — איך פרעג אייך.

ראש הקהל פון אָפענהיים

מיר ווילן אַלע נאָר איין זאָך : דער רבי זאָל באַפרייט ווערן.

מהר"ם

אוודאי ווילט איר. און צי מיינט איר אַז איך וויל ניט באַפרייט ווערן? איך פרעג אייך. — צא ולמד, רבותי, אויב זיי מאַכן פון אונדז אַ הפּקר דורך זייער רשעות — האָבן מיר קיין מורא ניט פאַר זיי. — זיי זעצן אונדז אין תּפּיסה — זיצן מיר; מיר זיינען זיי מבטל — זיי און זייער תּפּיסה און זייער מאַכט בבטול גמור; נאָר ווען, חלילה, מיר אַליין דערלויבן זיך אין אונדזער שרעק צו מאַכן פון זיך הפּקר, און זיך אַליין מבטל זיין, און גיבן נאָך אַליין דערצו אונדזער הסכמה — אוי דעמאָלט זיינען מיר פאַרלאָרן, רבותי, אוי דעמאָלט ווערט פאַר אונדז די פּרייהייט נאָך פינצטערער, נאָך ערגער פון אַ תּפּיסה. און דאָס איז דאָך וואָס זיי, וואָס אַלע זיי, פון קלענסטן ביזן גרעסטן רשע, ווילן. זיי ווילן אומברענגען אויף טויט אונדזער נשמה נאָך מער ווי אונדזער גוף. עס איז זיי ווייניק וואָס זיי מאַכן אונדז צו חרפה — זיי ווילן נאָך, אַז יעדערער פון אונדז זאָל זיך אַליין, דורך זיך אַליין, מבוזה זיין.

זיי ווילן האָבן איבער אונדז אַ גרינגינקן נצחון,
זיי מיינען, אַז דורך פיין און תפיסות
דערגרייכן זיי עס איינס און צוויי.
אַ ניין — אַזאָ נצחון וועל איך זיי ניט געבן!

(1719)

רבותי, איך זע נאָך היינט פאַר מיינע אַלטע אויגן
דאָס בילד וואָס כ'האָב געזען מיט יאָרן אין פאַריו,
ווי ס'פלאַקערט אויפן מיטן מאַרק דער שייטערהויפן,
און אינעם פלאַקער — לעבעדיקע ספרי־תורהס,
אַ גאַנצער באַרג מיט ספרים און מגילות.
וואָס, מיינט איר, האָבן זיי געטאָן — די ספרי־תורהס?
ניט פרעגט ביים צינדער און ביים תליון,
נאָר פרעגט ביים פלאַם אַליין — ביים פלאַקער,
און ער וועט איך שוין קלאָר דערציילן
ווי שטאַף די לעבעדיקע ספרי־תורהס האָבן
געברענגט, געפלאַקערט, אָבער ניט געוויינט;
זיי האָבן ניט געוויינט — די ספרי־תורהס,
זיי האָבן ניט מבזה זיך געווען פאַר קיינעם,
זיי האָבן ניט געבעטן זיך ביי קיינעם
צו ווערן אויסגעלייזט דורך גולה־געלט.
זיי האָבן אַלע לויטער שטאַף געפלאַקערט, —
אש טהור, רבותי, אש טהור. — — —

(1719)

וואָס שייך מיך אַליין, רבותי,
איז אפשר טאַקע אמת אַז איך בין
ניט ראוי פאַר דער שליחות.
איז אפשר קומט מיר טאַקע מלקות.

(אַלע שטייען ווי פאַרגליזערט)

ראש הקהל פון אַפענהיים

אַ רבי, רבי — הייליקע ווערטער אייערע.
פאַרשעמטע שטייען מיר אַנטקעגן אייך. —
וואָס זאָלן מיר איצט טאָן?

מחר"ם

גייט אַלע, רבותי, אַהיים בשלום,
און ברענגט דעם פאַלק אמונה און בטחון.

ראש הקהל פון מאַיניץ

מיר מוזן אָבער דאָך דעם הערצאָג געבן
אַ שנעלע תשובה. —

ראש הקהל פון וואַרמס
מיר האָבן אים פאַרשפּראַכן.

מהר"ם

(אין צאָרן)

פאַרשפּראַכן ? אָן מיין הסכם ?

ראש הקהל פון מאַיניץ

דער הערצאָג האָט געזאָגט, אַז אויב דער רבי וועט
אויף ווייטער אָנהאַלטן צו זיין פאַרעקשנט,
וועט ער עס אויפנעמען ווי אַ מרידה קעגן מלכות.

מהר"ם

מרידה ? אמת, רבותי, ס'איז אמת.

און איצטער זאָגט מיר, רבותי, איך פרעג אייך :
אויב גאָט ברוך הוא האָט איינעם אָנגעטרויט,
צי אפשר גאָר אַרויפגעלייגט אויף אים אַ חוב,
צו שטעלן זיך אַמאָל אַנטקעגן רשע —
זאָל ער ניט אָננעמען די זכיה ?

און אויב ער האָט די זכיה אָנגענומען —
צי וואָלט איר וועלן אַז ער זאָל ניט אויסהאַלטן ?
איך פרעג אייך, רבותי — צי וואָלט איר וועלן ?
איך פרעג אייך ! —

(אַלע שטייען געפלעפטע)

איך פרעג אייך נאָך אַמאָל.

ראש הקהל פון אַפּענהיים

(מיט טרערן אין די אויגן)

ווי קענען מיר אייך אַבער איבערלאָזן דאָ ?

אַלע

(מיט געבעט און יראת הכבוד)

ווי קאָנען מיר ? ווי זאָלן מיר ?

מהר"ם

גייט יעדער פון אייך צו זיך אַהיים
און היט געטריי דעם כבוד פון ישראל.

אַלע

(אין טרערן)

זייט געזונט, רבי.

מהר"ם

גאָטס ברכה אויף אייך אַלעמען, רבותי.
(אַלע לאָזן זיך אַרויסגיין. מהר"ם צו שמשון)
זאָסט געדענקען, שמשון לעבן, אַלע תשובות.

שמשון

כ'וועל געדענקען, רבי.

מהר"ם

די תשובות וואָס מען דאַרף אַוועקשיקן דורך שליחים
אין ווייטע שטעט, שיק תיכף ומיד אַוועק.
זאָל צדק זיין און סדר אין ישראל.

(אַלע אָפּ. מהר"ם שטייט אין מיטן צעל מיטן שטעקן אין דער
האַנט. דער קאַפּ הויך און עקשנותדיק געהויבן. נעמט זיך
מיטאַמאַל וואַקלען פון מידקייט, לאָזט זיך אַרונטער אויף זיין
בעטל, פאַרוואַרפט מיטן קאַפּ ווי אין אַ צושטאַנד פון אַנמאַכט.
עס שלייכן זיך אַריין אַהאַספער און דניאל. שטייען ביי דער
וואַנט. די צעל זויערט אַנגעפילט מיט אַוונט)

אהאַספער

מיד, רבי לעבן?

דניאל

דער רבי איז ניט מיד.

מהר"ם

(זיצנדיק מיטן קאַפּ געזונקען צו זיין ברוסט)

כ'בין יא אַ ביסל מיד.

אהאַספער

שוין צייט זיך אַפּצופאַסטן, רבי.

מהר"ם

נאָך ווייט צו אַוונט?

דניאל

ניט ווייט. כ'וואָלט זייער ניט געוואָלט
דער רבי זאָל זיין מיד. —
דער רבי האָט נאָך זייער פיל דאָ אויסצושטיין.

מהר"ם

וויפיל?

אהאספער

(צו דניאל)

דאָס טאַרסטו ניט מגלה זיין.

מהר"ם

צי וועל איך זוכה זיין אַז ווער פון איך
זאַל מיר מגלה זיין דעם צווייטן סוד :
ווי לאַנג נאָך וועלן יידן דאַרפן ליידן ?

אהאספער

צי ווייס דער רבי ווער איך בין ?

מהר"ם

איך ווייס, ר' אהאספער.

דניאל

און איך וואָלט זייער וועלן אויסזאָגן
ווי לאַנג דער רבי וועט דאָ דאַרפן ליידן —

מהר"ם

צי וויסטו, זון מיינער ?

דניאל

אודאי ווייס איך.

איך בין צוזאַמען מיטן רבין דאָ
און — אויך באַזונדער, אין אַ צווייטער תפיסה.

מהר"ם

טאָ זיי טאַקע מגלה מיר, מיין זון —
ווי לאַנג וועל איך דאָ דאַרפן זיין ?

אהאספער

(שטרענג)

איך הייס ניט.

מיר וועלן איצטער זיך אַוועקלייגן און רוען.
דער רבי דאַרף אודאי רוען.

(אהאספער און דניאל ציען זיך אויס אויפן דיל. מהר"ם —
אויפן בעטל האַלב ליגנדיק מיטן קאָפּ פאַרוואַרפן)

(אין ענזיטהיימער פעסטונג, אין זיבן יאָר אַרום. די צעל — אַ גרעסערע ווי אין דער פריערדיקער תפיסה. אין איין ווינקל פאַרדרייט זי זיך און נעמט אָן אַן אויסזען פון אַ שטיקל קאַרי-דאָרל. אַ בעט, אַ טישל און אַ שטענדער, אויפן שטענדער אַ פאַנאָנדערגעוויקלטע יריעה, מהר"ם האַלט אין פאַר-ענדיקן שרייבן אַ ספר תורה. אַ סך יריעות ליגן צונויפגעוויקלט אויפן טישל, אויך ספרים ליגן דערביי. מהר"ם איז פיזיש שוין געבראַכן, אַ צוזאַמענגעדרייטער זקן, אָבער זיין פעסטקייט איז ניט געבראַכן; אין זיין גאַנצער באַנעמונג פילט זיך, אַז ער גרייט זיך אויפן אַנקום פון דעם אומפאַרמיידלעכן — צום שטאַרבן. ער איז באַהערשט פון חלומות און זעאונגען, די גרענעץ צווישן חלום און וואַך איז ווי אַפגעווישט פון פאַר אים. סאיז נאָכט, אַ ליכט ברענט איבערן שטענדער. מהר"ם ליגט אַנידערגעפּאָלן אויפן בעט, האַלב שלאָף — האַלב וואַך. ער טראַגט אויפן האַלדז זיין זיגל.

אין פאַרחרייטן ווינקל, אויסגעצויגן אויף דער ערד, ליגט פאַרזונקען אין שלאָף אַהאַספער. לעבן אים זיצט דניאל, אין דער זעלביקער פּאָזע ווי אין דער פּראָלאָג-סצענע. דניאל הייבט זיך אויף, גייט צו צום מהר"ם, שטייט איבער אים.)

דניאל

(זייער שטיל)

דער רבי שלאָפט ?

מהר"ם

(ניט אויפהייבנדיק זיך, אַזוי ווי רעדנדיק צו שמיצן אין דמיון)

אין טעג פון פורעניות אויף כל ישראל,
ניט זוך אַרויסצוטיילן נאָר דיין אייגענעם צער,
ווייל קודם כל, מיין זון, קומט קהל.

דניאל

דער רבי זאָגט מיר מוסר ?

מהר"ם

צי ביסטו ניט מיין טרייער תלמיד חיים,
וואָס שיקט מיר בריוו פון ארץ-ישראל ?

דניאל

דעם רבין חלומט זיך. — איך בין דניאל,
דער רבי ווייסט דאָך שוין. —

מהר"ם

ביסטו דאָך אויך
אַן אורח מיר צו חלום. ווייט ביסטו ?

דניאל

איך בין די גאַנצע צייט מיט אייך אין צעל דאָ.

מהר"ם

די גאַנצע צייט ? דאָס מיינט דאָך זיבן יאָר.

דניאל

שוין באַלד ס'אַכטע יאָר.

מהר"ם

ס'אַכטע שוין ? — באַדאַרף עס מיינען
אַז מיין זכרון דינט מיר שוין ניט גוט.
און דו ביסט טאַקע דאָ מיט מיר די גאַנצע צייט ?
אויך דאָס געדענק איך עפעס ניט אינגאַנצן.

דניאל

כ'בין דאָ און — ערגעץ נאָך.

מהר"ם

איז ווער שליסט אויף פאַר דיר מיין תפיסה-טיר ?

דניאל

אַ תפיסה מיט אַ תפיסה גיסן זיך צונויף,
און שאַטנס פלעכטן זיך צונויף מיט שאַטנס,
און דורות שליסן זיך אַריין אין דורות —
און דעמאָלט שלייך איך זיך אַריין.

מהר"ם

גאַטס גרויסע וואונדערלעכע נסים.
ביסט שטאַרק געראַטן אין מיין תלמיד חיים,
קוקסט אויס ווי ער. ביסט יונג ווי ער,
און אויך ווי ער אַ בעל-חלומות.

ער איז אַוועק קיין ארץ־ישׂראל
 נאָך דעמאָלט, דעמאָלט, ביי דער גרענעץ,
 און איז פאַרבליבן דאָרט. איד בענק נאָך אים.
 ער שרייבט אין בריוו צו מיר, אַז די משיחים
 וואָס האָבן זיך באַוויזן, זיינען אָפּגאַרער געווען.
 איז וויי, מיין האַרץ האָט מיר אַזוי געזאַגט.
 און ארץ־ישׂראל, שרייבט ער, איז נאָך אַלץ אין חורבן.
 (די לעצטע ווערטער זאָגט ער אַרויס מיט גשוויין)

דניאל

אַ וויינט ניט, רבי.

מחר"ם

ניין, איד וויין ניט, זון מיינער.

ער שרייבט מיר — אַזאַ טיערער איז ער —
 אַז ס'האַט צו אים דערגרייכט מיין שיר, מיין קינה
 אויף די פאַרברענטע ספּרי־תּורות אין פאַרזי,
 וואָס כ'האַב עס דאָ אין תּפּיסה־צעל געשריבן,
 און נאָר צו אים, און מער צו קיינעם ניט, געשיקט.
 די קינה, שרייבט ער, האָט אים דורכגעגליט זיין האַרץ.

דניאל

איד איד איד בין דורכגענומען מיטן צער פון אייער שיר.
 איד קען די ווערטער.

(נעמט זאָגן)

שאַלי, שרופּה באש, לשלום אבליך,
 המתאווים שכן בחצר זבולידך,
 השאפים על־עפר־ארץ והכאבים,
 המשתוממים עלי מוקד גויליך — — —

מחר"ם

(זעצט זיך האַלב אויף. מען זעט ווי ער איז צוזאַמענגעפּאַלן
 אין זיקנה. זיינע אויגן אַבער ברענען גלוטיק. ער שטורעקט אויס
 דינע הענט)

אַ זון מיינער, דו זאָגסט דאָך מיינע ווערטער,
 דו טראָגסט דאָך מיין געוויין אין זיך.

(פּאַלט אַוועק צוריק)

כ'בין מיר, מיין זון. כ'בין אַלט
 און קיינער קומט ניט צו מיר לעצטנס.
 דער הערצאָג זאָט ניט צו. ער נעמט נקמה.

דניאל

דער רבי וועט מנצח זיין.

מהר"ם

ווער בין איך צו מנצח זיין, מיין זון ?
איך ווער פון אלעמען פארלאזן און פארגעסן.
איך בין אן ארעמאן וואס זיצט אין חושכניש,
אן אפגעבראכענע פארשטויבטע שוועל
וואס האט אמאל געהייסן מאיר ב"ר ברוך.

דניאל

א רבי, זאגט עס ניט. א זאגט עס ניט — —
אז איך אליין באדארף דאך טרייסט און שטארקונג,
און איצט — — א רבי, רבי ! קומט צו זיך.
(ער מתנשערט דעם אלטן)
אט האט איר דאך א נייע ספר-תורה אויפגעשריבן —
אט ליגן דאך די פארטיקע יריעות —
איר האלט דאך שוין ביים סוף פון וזאת הברכה. —
איין ספר ווערט פארברענט — א צווייטער ווערט געשריבן. —
איך בעט איך, רבי, קומט צו זיך.

מהר"ם

איך נעם אריין אין זיך דיין טרייסט, מיין זון.
דיין קול איז זיס — א היילונג פאר מיין הארצן.
פארגעס די פריערדיקע ווערטער מיינע,
ווייל ס'איז ניט אין מיין דרך גאר אזוי צו רעדן —
איך בעט דיך, זון מיינער, פארגעס —
(פוינט)

וואס שווייגסטו, זון מיינער ?

דניאל

איך הער זיך איין מיט אלע אברים אין דער שטילקייט.

מהר"ם

איז וואס זשע הערסטו ?

דניאל

שטילקייט פליסט אריין אין שטילקייט.
עס טרעפט אבער אן שטילקייט שטורעמט אויף
מיט שרעקלעכער רציחה.
(אין פחד איילעניש)

איך מוז גיין !

מהר"ם

וואוהיין ?

דניאל

צום קאנצענטראציע-לאגער מיינעם.

מהר"ם

און וואו איז דייך באגרייטער?

דניאל

אַט ליגט ער דאָך אין ווינקל דאָ. ער שלאָפט.
כ'האַב אויסגענוצט זיין שלאָף. — אַז ניט,
וואָלט איך באַדאַרפט שוין לאַנג אַוועק פון דאַנען.
ער וואָלט מיך ניט געלאָזט דאָ זיין צו לאַנג.

מהר"ם

פאַרוואָס?

דניאל

ער לאָזט מיך לעצטנס ניט איך זאָל
צו אָפט אַריבערגיין די גרענעץ פון מיין תּפּיסה,
ווי כ'האַב עס מיט זיין הילף געטאָן אַמאָל,
ווייל לעצטנס אַז מען כאַפט מיך שלאָגט מען מיך
גאַר אַנדערש ווי אַמאָל. גאַר אַנדערש.
איז וויל ער מיך פאַרהיטן ווי אַ פּאַטער.

מהר"ם

אוודאי דאַרף ער דיך פאַרהיטן.

דניאל

אַ, ניט קיין קלייניקייט דאָס שלאָגן וואָס זיי שלאָגן
מיט שווערד און בייטש, און — ערגער נאָך:
זיי צווינגען מיך צו גראָבן גרויסע קברים
פאַר טויזנטער געשאַכטענע פון אונדזער פּאָלק.

מהר"ם

(פאַרשטעלט זיך סיפּנים)

אַ וויי איז מיר אַזוינס צו הערן. — וויי, וויי.

דניאל

די דייטשן וואַרפן לעבעדיקע מאַמעס
און קליינע קינדער, עופּהלעד, אין פּלאַם אַרין.
די דייטשן וואַרפן יידן אין מיליאָנען
אין גאַז-אויונס, און זיער אַש
צעשפּרייטן זיי אויף פעלדער פאַר באַמיסטיקונג,

און איידער מען פארברענט די קערפערס שינדן זיי אראפ
די הויט פון זיי, און צארטע פרויען-הענט
צעוועלגערן די הויטן, טריקענען זיי אויס
און מאלן אויס געמעלעכצן אויף זיי
און מאכן פון זיי לאמפן-שירעמס.
און ווער זיינען די פרויען-הענט? די הענט פון גרעטכענס,
פון מארגארעטעס, פון ברוינהילדעס און פון לארעליס.

מהר"ם

אוי וויי! — — פארוואס? פארוואס?

דניאל

ווי זאל איך עס אייך קאנען גאר דערקלערן,
אז כ'ווער אריין צעפליקט פון מענטשנס משוגעת! —
די שטיקייט איז שוין מער קיין שטיקייט ניט.
זי שרייט, זי שטורעמט און זי יאמערט. —
זי הערט איר ניט?

(פארשטיקטע געטארייען צעטראגן זיך)

מהר"ם

איך הער, מיין זון, איך הער. אוי וויי.
זי מיינסטו אז עס האט צו טאן מיט דיר?

דניאל

מיט מיר, זי ניט מיט מיר — איך ווייס ניט, ויבי.
און אפשר גאר מיט אייך. — איך הער נאר איינס:
געשרייען קייקלען זיך ווי דונערן אהער —
געשרייען פון יארהונדערטער. — כ'מוז איילן, רבי.

אהאמפערס קול

דניאל, שנעל.

מהר"ם

אן פחד, זון מיינער, איך בעט דיך. זיי געבענטשט
אין אלע דיינע אנגסטן.

(דניאל ווערט אויפגעלייזט אין דער טונקלקייט. די פארשטיקטע
געשרייען דערנענטערן זיך צום מהר"ם מס צעל. מהר"ם, אן אויפ-
געצייטערטער, הייבט זיך אויף פון זיין געלעגער, הערט זיך צו
געטראפן. די טיר עפנט זיך און דער וועכטער ווארפט אריין
קנופן, א צעשויערטן, א צענויפגעפאלענעם, א האלב-פאראל-
זירטן, א קויט-יאמערנדיקן)

וועכטער

זיי דאָ צוזאַמען מיטן יודן־רב, דו הונט איינער.

וועכטער אָפּ. קנופּ ליגט, האָלב זיצנדיק אויפן דיל. מהר"ם.
אַ דערשטוינטער, קוקט אים אָן, באַגרייפט קוים וואָס דאָ קומט
(פאַר)

קנופּ

רבי!

מהר"ם

וואָס טוטו דאָ?

קנופּ

דאָס זעלבע וואָס דער רבי טוט.

מהר"ם

וואָס הייסט דאָס זעלבע?

קנופּ

איך זיך אין תפיסה ווי דער רבי זיצט.

מהר"ם

דאָס זע איך שוין אַליין. ווי לאַנג?

קנופּ

דאָס דריטע יאָר שוין.

מהר"ם

אַט דאָ אין ענויסהיים?

קנופּ

אין ענויסהיים ערשט אַנגעקומען היינט.
צו וואָס אַהער אין רביס צעל דווקא —
פאַרשטיי איך ניט. מסתמא שטעקט אין דעם
דעם הערצאָגס טייוולשע נקמה.

מהר"ם

מיט וואָס האָסטו זיך אַזוי שטאַרק פאַרזינדיקט?

קנופּ

חלילה ניט פאַר גנבה, צי פאַר מאַרד.

מהר"ם

פאַרוואָס עפעס „חלילה“?
צי האָסטו ניט געוואַלט דעם טעם פון מאַרד פאַרזוכן?

קנופ

געוואָלט, נאָר ניט פאַרזוכט.
דאָס האַרץ האָט ניט דערלאָזן.

מהר"ם

דערפאַר האָסטו פאַרזוכט דעם טעם פון שמד און פון מסירה.

קנופ

(אויפגעציטערט)

אַ רבי, כ'בעט אייך מיך ניט פייניקן. —
איך בין דאָך שוין געפייניקט און — פאַרפייניקט;
וואָס קאָן דער רבי וועלן נאָך? —

מהר"ם

רבוננו דעלמא, רבוננו דעלמא!

קנופ

דער רבי קערט נאָך אַלץ אַוועק פון מיר זיין פנים.
דער רבי אָבער מעג דאָך וויסן,
אַז אים איז בעסער פונעם מסור קנופ.
דער רבי איז געפייניקט, אָבער ניט פאַרפייניקט.
און איך בין יא. דעם רבין איז דאָך גוט.
איך זע דאָך ווי עס ברענען ליכטיק זיינע אויגן,
ווי תקיפותדיק ער הייבט אויף זיינע הענט.
און מיינע הענט — ווי שטיקער האַלץ.
מיין גאַנצער גוף — ווי איין שטיק ליים.
(שר לייגט זיך אויס איבערן דיל)

דער רבי מעג אינגאַנצן זיין צופרידן,
זיין קלדה איז מקוים שוין געוואָרן:
איך בין פאַרדרייט, פאַרדאַרט, פאַרקריפלט. —
וואָס וויל דער רבי נאָך?

מהר"ם

זיי שטיף און ליג.

קנופ

אוודאי ליג איך. כ'האָב אַ ברירה דען?
אַפריער בין איך קראַנק געוואָרן אויף דער פאַליקע,
דערנאָך — אויף הענט און פיס פאַרשטיינערונג,
ווייל חרפה און חרטה האָבן מיך געגעסן.
דערנאָך האָב איך געמאַנט אַ היים ביים הערצאָג,

ווייל קיינער האָט מיך ניט געוואָלט אַרייננעמען צו זיך.
לסוף האָב איך אַ היים באַקומען —
אין אַלע קעלערן פון אַלע תּפּיסות.
און דאָ וועט אפשר זיין מיין לעצטע היים —
מיין קבר.

מהר"ם

וואָס וויל פון דיר דער הערצאָג?

קנופּ

דער הערצאָג נעמט פון מיר נקמה
פאַר זיין מפּלה ביי דעם רבּין.
דעם רביס איינגעשפּאַרטקייט מאַכט אים ווילד.
די גאַנצע וועלט איז ער מסוּגל אומצוברענגען
אַבי צו ברעכן די עקשנות פונעם רבּין.
דערפאַר מסתּמא האָט ער מיך געבראַכט אַהער
צו אַנטאָן מיר יסורים פאַרן רבּין אין די אויגן. —
אַז אפשר וועט דער רבי זיך מרחם זיין
און אויפהערן צו זיין פאַרעקשנט — —

מהר"ם

צו ליב דיר?

קנופּ

צי איך פאַרדין שוין גאָר קיין רחמים ניט?
(דעם מהר"ם נעמט דורך אַ ווייטאַגדיק געלעכטער. קנופּ הייבט
זיך האַלב אויף פון דייל)
דער רבי לאַכט פון מיר?
(מיט געשריי)

גענוג צו לאַכן!

(סינעווערט שטיל. פּוּזט)

צי אויך דער רבי איז אַ בעל־נקמה? —
דער רבי איז דאָך אַזאָ שטילער צדיק.
אַז וויי — איך קאָן קיין האַנט ניט אויפהייבן.
אַז ניט, וואָלט איך נאָך איצט
באַוווּן וואָס עס מיינט אַ בעל־נקמה.
אַז וויי, אַז וויי —
ווי אויסגערוגען ס'איז מיין חלום,
ווי ווערעמדיק — מיין האַפענונג.

ווי מיאוס, ווי פאַרשאַלטן מיין געביין.
און אַלץ פאַרוואָס? —
דערפאַר ווילל כ'האַב געוואָלט אַ ביסל תענוג,
אַ טראַפּן עולם-הזה.
דעריבער לייג איך איצט ביי אייער פּוס
אַזוי ווי אַ געליימטער הונט.

(ער נעמט קריכן מיט שוועריקייט, ירוקט זיך צום מהרי"ם,
שטרענגט זיך אָן מיט אַלע כוחות אויפצושטעלן זיך. ער קאָן
ניט. ער שטרעקט אויס זיינע הענט מיט געבעט)

אַ, רבי, הייבט מיך אויף!

מהר"ם

(נעמט אים פאַר די הענט און שטעלט אים אויף)

קנופ

אַ דאַנק. אַ דאַנק.
געבענטשט זאָל זיין דער רבי.
(בלייבט שטיין אַנגעשפּאַרט ביי דער וואַנט אָן מהרי"ם הילף)

איך בעט מחילה, רבי.
צו ליב מיין שולד, צו ליב מיין נישטיקייט
קומט-אַפּ דער רבי זיינע אַלטע יאַרן דאָ. —
צו ליב מיין היגטישקייט. — איך בעט מחילה.

מהר"ם

ניט איצט. אַן אַנדערש מאַל.

קנופ

און וואָס וועט זיין אַן אַנדערש מאַל?
צי זעט דער רבי ניט אַז ס'איז פאַרפּאַלן,
אַז ביידע זיינען מיר איצט גלייכע תּפּיסהניקעס —
אַז ביידע זינקען מיר אין תּהום?
צי זעט דער רבי ניט?

מהר"ם

און וואָס, דמשל, וואָסט געווען
ווען כ'נעם און גיב-אויף מיין עקשנות?

קנופ

(מיט שמחה)

דער רבי וואָלט באַפּרייט געוואָרן תּיכּף . . .

מהר"ם

און וואָס וואָלסטו געהאַט דערפּון?

קנופ

וואָס הייסט, וואָס הייסט ? —
דער הערצאָג וואָלט אויך מיך געוויס באַפרייט.

מהר"ם

צי וואָסטו וועלן איך זאָל נאָכגעבן דעם הערצאָג ?

קנופ

דער רבי פרעגט עס אויף אַן אמת ?

מהר"ם

(שאַרף)

צי ביסטו טויב ? איך פרעג דאָך דייך. —
צי אפשר האָט דער הערצאָג דייך בכיוון
אַריינגעשיקט צו מיר אין צעל אַהער,
כדי דו זאָסט מיך אָפּגאַרן מיט פאַלשע רייד ? —
צי ביסטו ניט נאָך אַלץ דער זעלבער מסור ?

קנופ

(מיט גשוויין אין קול)

אַ זאָל דער רבי מיך ניט חושד זיין.

מהר"ם

טאָ ענטפער קלאָר מיר אויף דער שאַלה :
צו וואָסטו וועלן איך זאָל נאָכגעבן דעם הערצאָג ?

קנופ

(מיט לעצטע כוחות)

אַ ניין ! אַ ניין ! דאָס ניט ! איך וויל עס ניט.
דער רבי וויל מיך אויספרובירן.
ווער בין איך אָו איך זאָל גאַר ווערט זיין
געשטעלט צו ווערן צו נסיון ? — און אויב יאָ,
באַדאַרף עס זיין אַ סימן אָו דער רבי
האָט אַלץ אַביסל צוטרוי נאָך צו מיר,
צו מיר — דעם אומגעקומענעם לעולם ועד.
איז דאָס אַליין אַ סימן שוין פון גליק,
איז דאָס אַליין גענוג אָו מיינע אברים
צעטאַנצן זאָלן זיך מיט פולן כוח
און זאָלן מיך אַ טראָג טאָן ווי אויף פליגלען
דורך אַלע תפיסה־צעלן און דורך אַלע שלעסער.
אַ רבי, רבי, פליען וויל איך, איך — דער וואָרעם,
דער זינדיקער, דער טויט געשלאָגענער־דערשלאָגענער,

דער אַרעמער פאַרשעמטער קנופ, וואָס איז שוין מער ניטאָ, להלכותין מער ניטאָ. — געווען אַ קנופ אַ נאַרישער און — מער ניטאָ. און וואו איז ער אַהינגעקומען, רבי? וואו? אַוועקגעפלוּיגן איז ער. זיין געליימטער גוף איז אויפגעשטאַנען פלוצלינג תחית המתים, ווייל איר האָט אים געהייסן אויפשטיין. געהייסן, יא, געהייסן. היינט ווי שיקט זיך עס אַז איר זאָלט פּרעגן איצט אַזאַ מין שאַה צי וויל איך אַז דער רבי זאָל זיך אונטערגעבן? (מיט געיאָמער)

איך וויל עס ניט! איך וויל עס ניט!
 דער רבי זאָל ניט נאַכגעבן! —
 און — רבי, זייט מיר מוחל. מוחל.
 (דער וועכטער יאָגט אַרײַן)

וועכטער

זיי שטיי, דו הונט איינער.
 זיין האָהייט איז דאָך דאָ,
 און ער — ער רעוועט גאָר.
 שטיי אויף! זיין האָהייט קומט אַהער.

(קנופס קול האַקט זיך אָפּ. ער ליגט אויף דער שרד אַזוי ווי אַן לעבן. פון זיין מויל שפּאַרט אַ שוים. דער וועכטער דרייט זיך אַרום אים, ווייט ניט וואָס צו טאָן, שטופט אים מיט די פיס, אַבער קנופ רירט זיך ניט. וועכטער לאַזט אים איבער, לויפט אַרויס האַסטיק)

מהר"ם

דער הערצאָג? בכבודו ובעצמו?
 אַ שטאַרק מיך, בורא עולם, שטאַרק מיך.
 (בויהט זיך איבער קנופן)
 שטיי אויף. עפן די אויגן.
 איך בין דיר מוחל.
 כ'נעם אַראָפּ פון דיר מיין קלדה,
 צעעפן דיינע ליפן, זאָג עפעס.

(לייגט אַרויף זיין האַנט אויף קנופס ברוסט, שפּרינגט אויף אין שרעק)
 אוי, וויי, ער אַטעמט קוים.
 (פּוּיזע)

רבנו דעלמא, זיי אויך דו אים מוחל.
צי איז ער ניט געווען געשטרעפט גענוג?
צי האָט ער ניט אויף זיך אַליין
מקיים פסק געווען?

(ער ווערט אַליין באַוועלטיקט פון אַ שוואַכקייט. ער לאַזט זיך
אַראָפּ אויפן בעטל קוים. קוים אָנהאַלטנדיק זיך און דיין שטעקן)

רבנו דעלמא, גיב אים נאָך אַ ביסל חיות,
פאַרלאָז אים ניט, באַשיץ אים,
וועק אויף אין אים אַ מינדסטן ריר,
אַ שוואַכסטן צאַפל פון אַ פינגער,
און זאָר עס זיין ווי אַן התראה פאַר דעם פייניקער,
ווייל יעדער ריר, אַפילו פון אַ שטאַרבנדדיקן,
ברעכט דורך די פּעלזן פון דעם רשעס מאַכט.
אויך מיך פאַרלאָז ניט אין דער שווערסטער רגע.
(הייבט אויף זיינע הענט)

און אויב עס איז דיין רצון איך זאָר גרייט זיין
אויף נאָך ענווים — גיב מיר כוח דערויף,
אזוי ווי דו'סט געגעבן פון דיין כוח
צו ר' עקיבא און צו חנינא בן תרדיון.

(עס קומט אַריין דער הערצאָג אין זיין פולער הלבשה, קעניגלעך,
באַגלייט פון ריטערס און פעסטונג-באַאַמטע. איידער וואָס ווען
שטויסט ער זיך אָן אַן קנופס גוף, וואָס ליגט אויף דער ערד)

הערצאָג

(שפּרינגט אָפּ)

ווער זיגט עס דאָ? — אַרזישלעפּן פון דאַנען!
(וועכטער שלעפט אַרויס קנופּן פאַר די פּיס פון צעל)

הויפט פון פעכמונג

(צו מהר"ם)

אויפשטיין, יודע, אויפשטיין!

מהר"ם

(פרובירט אויפצושטעלן זיך אָבער קען ניט)

הערצאָג

זיצן זיי. זיצן זיי.

(צו אַלע באַאַמטע)

כ'ווייז בלייבן דאָ אַליין מיטן געפאַנגענעם.

(אלע, אַ חוץ צוויי ריטערס ביי דער טיר, אָ. פ. די ריטערס שטייען
די גאַנצע צייט אויסגעצויגן, שטאַליק, רירן זיך ניט פון אַרט ביז
דעם הערצאָגס אָפּגאַנג. דער הערצאָג שטייט אין מיטן פון דער
צעל, באַטראַכט לאַנג דעם מהר"ם ווי ער זיצט אָנגעלענט אָן זיין
שטעקן)

הערצאָג

דער קאַמעראַד, וואָס איז געלעגן אויפן דיל דאָ,
האַט ניט געשמעקט, ווייזט אויס, דעם יודן־רב.

מהר"ם

דער קאַמעראַד געהערט צו אייער האָהייט.

הערצאָג

אַ ניין. — דער קאַמעראַד געהערט צום יודן־רב —
אַ קאַמעראַד אין תפיסה.

מהר"ם

דאָס יאָ — מיין קאַמעראַד אין תפיסה.

הערצאָג

צי האָט דער קאַמעראַד געזאָגט וואָס ?

מהר"ם

צי האָט ער עפעס דען געהאַט צו זאָגן —
אַ חוץ פאַרשלאַפּטע ווערטער וועגן זיך אַליין ?

הערצאָג

אַזוי ? אַזוי ? דער יודן־רב איז פאַרזיכטיק.
אַפילו קנופן וויל דער יודן־רב ניט טאָן קיין שאַדן.
(פויזט)

מיט העכער זיבן יאָר צוריק
האָב איך געהאַט די זייער גרויסע ערע
צו זען דעם יודן־רב ביי מיר אין פאַלאַץ.

מהר"ם

און היינט האָב איך די זייער גרויסע ערע
צו זען זיין האָהייט דאָ ביי מיר אין פאַלאַץ.

הערצאָג

אַזוי ? — אַט דער פאַלאַץ איז אויך דאָך מיינער.
(אויפגעקאָכט, מיט אויסגעשריי)

וואָס זיצסטו ? — אויפשטיין !

מהר"ם

אודאוי אויפשטיין. ווי דען אנדערש ?
(שטרענגט זיך אן אויפצושטעלן זיך)

הערצאג

(מיט ביטול)

נח זיצן זיי. נו זיצן זיי.

(מיט ליאָרעם)

איך זאָג דאָך : זיצן זיי !

מהר"ם

(שטעלט זיך ווי ניט איז אויף מיט דער הילף פון זיין שטעקן און
בלייבט שטיין ותקיפותדיק)

אַט בין איך אויפגעשטאַנען, אייער האַהייט.

הערצאג

(צווישן די ציין)

זיין יעדעס וואָרט איז פול מיט גאַל.

(צום מהר"ם)

דער יודן־רב האָט אויך אין תפיסה דאָ

זיין שטעקן מיטן גאַרדן הענטל —

און אויך זיין זיגל טראָגט ער אויפן האַרדן.

צי מיינט דער יודן־רב, אָז אויך אין תפיסה דאָ

האָט עפעס נאָך אַ ווערט זיין יחוס־שטאַץ ?

מהר"ם

מיין יחוס־שטאַץ וואָס קומט פון גאַט ברוך הוא איז אייביק.

הערצאג

איך בין אַליין געקומען אין דער שפעטער שעה

צו וואָרענען דעם יודן־רב צום לעצטן מאָל.

אָז אויב ער וויל ניט זיין פאַרניכטעט —

מהר"ם

דעם יודן־רב קאָן קיינער ניט פאַרניכטן, אייער האַהייט.

הערצאג

(פאַרלירט אינגאַנצן געדולד)

דו מיאוסער, פאַרפלוכטער יודנקאַפ !

דו ביסט דאָך שוין פאַרניכטעט און צעשטערט.

סע שמעקט דאָך שוין פון דיר מיט קבר.

ווי פרעך ער שטייט עס מיטן שטעקן אין דער האַנט
און מיטן זיגל אויפן האַרצן!
אַרונטער מיטן זיגל!

(ער גיט אַ ריס אַראָפּ פון מהר"ם האַלדז דאָס קייטל מיטן זיגל
און אויך אַ ריס אַרויס פון זיין האַנט דעם שטעקן, צעברעכט דעם
שטעקן אויף צוויי. גיט ביידע זאַכן אַ שללידער צו דער ערד.
דעם מהר"ם אַליין גיט ער אַ שטופֿ־אַפּ פון זיך. מהר"ם פּאַלט
אַוועק אויפן בעטל. הערצאָג מאַכט אַ באַוועגונג אַרויסצוגיין פון
קאַמער, בלייבט שטיין ביי דער טיר, קערט זיך אום צוריק, שטייט
און קוקט ווי מהר"ם ליגט אַנגעלענט. ער זאָגט מיט אַ שטיקנ-
דיקן קול)

ווער ביסטו ?

מהר"ם

(זעצט זיך ווי ניט איז אויף. שטיל שווייגן)

הערצאָג

ווער ביסטו ?

מהר"ם

(שווייגט)

הערצאָג

ביסט יודן־רב — דאָס ווייס איך.
נאָר דאָס איז ניט גענוג פאַר מיר.

מהר"ם

פאַר מיר איז דאָס גענוג.

הערצאָג

איך פרעג דיך נאָך אַמאָל : ווער ביסטו ?
ווייל עפעס איז מיר ניט פאַרשטענדלעך דאָ.

מהר"ם

פאַר מיר איז עס פאַרשטענדלעך.

הערצאָג

איך פרעג צום פערטן מאל : ווער ביסטו ?

מהר"ם

איך בין אַ פשוטער פאַרפאַגטער ייד. ניט מער.

הערצאג

איך פיר דאך אבער מעכטיקייט אין דיר.
אין וואס באשטייט דיין מאכט ?

מהר"ם

מיין מאכט ?

(א לאנגע פויזע)

מיין מאכט באשטייט אין דעם וואס כ'האב קיין מאכט ניט.

הערצאג

(נעמט קייכן פון געלעכטער)

דאס אלץ ? דאס אלץ ? —

ביסט, הייסט עס, שטארק אנטקעגן מיר

מיט דעם וואס דו ביסט שוואך ?

און איך בין, הייסט עס, שוואך אנטקעגן דיר

דערפאר ווייל כ'האב אזויפיל מאכט ? — —

אן איינפאל פון א רב. נו גוט, נו גוט.

כ'וועל געבן דיר פארזוכן גאר אויפס'ניי

מיין שוואכקייט אט א די.

(ער בייגט זיך איין און הייבט אויף מהר"ם זיגל. עטרעקט אויס

צום מהר"ם דעם זיגל גלייכצייטיג מיט א פאפיר)

איך גיב דעם יודן-רב די לעצטע מעגלעכקייט

באפרייט צו ווערן שוין אין דער מינוט, —

ער דארף נאר טאן איין קליינע זאך :

אויף דעם פאפיר ארויפלייגן זיין זיגל.

מהר"ם

וואס שטייט אין דעם פאפיר ?

הערצאג

א צושטימונג

אז יידן זאלן געבן דאס פארלאנגטע געלט.

מהר"ם

(שטייט רואיק, גיט ניט א דיר מיט קיין האנט צום פאפיר און

זיגל, וואס דער הערצאג עטרעקט אויס צו אים. זאגט געלאסט)

זיין האהייט קאן צוריקנעמען זיין האנט און דאס פאפיר .

הערצאג

(גיט אַ וואָרף דעם זיגל צו דער ערד. ווילד פון צאָר)

דער יודן־רב ווייזט אויס וויל זייער שטארק
פארזוכן פארן טויט די מאַרטער־קאַמערן
פון אונדזער פעסטונג — שמיץ און אַנגעגליטע שפיון.

מהר"ם

אויב ס'איז אַזוי גאַטס רצון —

הערצאג

דער יודן־רב שטעלט אויך אין טויט־סכנה
זיין הויזגעזינד און מערער נאָך — זיין נאָכפאַלגער,
וואָס איז דער הויפט־רב היינט אין מאַינץ.
ער איז אין פעסטונג דאָ.

מהר"ם

(אין שרעק, אויסער זיין)

פאַרשפאַרט? עס קען ניט זיין!

הערצאג

דערווייל נאָך ניט. דערווייל — צו גאַט נאָר.
און אויך די טאָכטער פון דעם יודן־רב איז דאָ.
איך האָף אַז זייער ביידינס פרייהייט
איז עפעס ווערט נאָך ביי דעם יודן־רב,
כדי ער זאָל ניט לייקענען פאַר זיי
דעם אַמת וואָס ער הערט פון מיינע ליפן.
דער יודן־רב זאָל אויף אַ האָר ניט מיינען,
אַז אויב ער שטאַרבט אין תפיסה דאָ
איז אַלץ געענדיקט. — ניין, ער מאַכט אַ טעות!
דער יודן־רב וועט דאָ פאַרפּוילט ווערן. —
אפילו טויטערהייט וועט ער פון דאַנען ניט אַרויס.
די ביינער פון דעם יודן־רב אויף אייביק וועלן זיך
אַרומוואַלגערן אין טויטן־קאַמער דאָ,
אַן הספד און אַן קבורה. אייביק. אייביק.

(שפּרילינגט צו צום שטענדער וואו עס ליגן די יריעות)

וואָס איז דאָס?

מהר"ם

יריעות פון דער תורה.

הערבאג

ווי קומען זיי אהער ?

מהר"ם

די גאנצע וועלט איז פול מיט זייער כבוד.

הערבאג

ווי קומען זיי אהער ?

מהר"ם

איך האב זיי געשריבן.

הערבאג

אויך זיי וועלן פארפויגט ווערן אין קבר דא
צוזאמען מיט די ביינער פון דעם יודן-רב.

(וואָרפט יריעות צו דער ערד)

אויך זיי — אויך זיי.

(אָפּ האַסטיק, מהר"ם פּאַלט-צו צו די פּאַרשוועכטע יריעות.
קונט זי, לייגט זיי צוריק אויפן שטענדער. אַלץ אין אים פיר
בערט. ער לאָזט זיך אַראָפּ מיט האַסט אויפן בעטל. פּאַרדעקט
זיין פנים מיט ביידע הענט. די טיר, נאָכן אַהויסגיין פונעם הער-
צאָג און די צוויי ריטער-שומרים, איז ניט פּאַרמאַכט געוואָרן.
דער וועכטער פירט אַריין אַשרן און אסתרו)

אסתר

(פּאַלט צו צום אַלטן)

טייערער פּאַטער-לעבן.

מהר"ם

(מאַכט אַ פּאַרווד זיך אויפצושטעלן. בלייבט זיךן מאַכטלאָז)

אסתרליך, ליב קינד מיינס.

און דו, אשר מיינער, שלום עליכם דיר,

מייך תלמיד, מייך געטרייער.

אשר

עליכם שלום, רבי הייליקער.

מהר"ם

חליצה פון צו רופן מיך אַזוי. חליצה.

איך בין ניט זוכה.

(ווען אסתר צעוויינט זיך)

אסתרלין, האַלט איין די טרערן.
איך בעט דיר.

אסתר

אַט וויינסטו דאָך אַליין —

מהר"ם

פון שמחה וואָס איך זע איך ביידן.

(דיין קול ווערט שטאַרקער)

דערציילט וואָס מאַכן אַלע — רחלין און שלמה?
און שמשון? און אַלע, אַלע?

אסתר

אַלע זיינען געזונט, פאַטער-לעבן.

מהר"ם

(זעט ווי אסתר קוקט אויף אים אַנגעשטרענגט)

וואָס קוקסטו, אסתרלין, וואָס זעסטו?

כ'בין זייער אַלט געוואָרן — וואָס?

אסתר

(קאָן זיך ניט קאָנטראָלירן, איר געוויין רייסט זיך פון איר. דער

אַלטער נעמט זי אַרום)

מהר"ם

אורדאי איז דעם מענטשנס טבע: וויינען

נאָך לאַנגע יאָרן פון צעשיידונג —

אסתר

שוין מער ווי זיבן יאָר.

מהר"ם

און איך בין אויך דאָך ניט פון אייזן.

פונדעסטוועגן זאָל זיין גענוג. ווייל טרערן —

אויב נאָר מען לאָזט זיי פריי — —

(ווייל זיך אויפֿשטעלן. אסתר און אשר העלפֿן אים. ער שטעלט

זיך אויף)

איר זעט — איך בין שוין ווידער שטאַרק.

דעם רשע אויף להכעיס.

אסתר

דער הערצאָג האָט באַפוילן אונדז אַהער צו קומען. —

וואָס זאָל עס מיינען, פאַטער?

אשר

באפוילן מיטן כוח פון התראה.

מהר"ם

איך ווייס. איך ווייס.

ער איז אַט ערשט געווען דאָ.

געקומען מיך צעברעכן, און — איר זעט דאָך —

צעבראָכן האָט ער נאָר מיין שטעקן.

(לאַכט קרעפטיק)

איר זעט — אַט ליגט דער שטעקן מיינער.

(אסתור הייבט אויף די צוויי האַלבע שטיקער פונעם שטעקן, אירע

הענט ציטערן)

גיט זאָרג זיך, טאַכטער, וועגן דעם,

כ'וועל אויסקומען אויך אָן אַ שטעקן. — — —

און כ'קאָן אייך ביידן אָנזאָגן אַ גוטע בשורה:

איך האָלט דאָך שוין ביים סיום פון דער ספר תורה.

די לעצטע פסוקים אָנצושרייבן נאָר.

קום צו צום שטענדער, אשר, זע.

אשר

(גייט צו צום שטענדער וואו עס ליגן די יריעות. קוקט אַריין

אין זיי)

דער רבי איז אַ וואונדערלעכער סופר.

אַ יעדער אות איז צאָפּליק און פּלאַטערט.

אסתור

ווי גוט עס איז צו זען דיך אַ געמוטיקטן, אַ שטאַצן.

מהר"ם

איצט רעדסטו ווי אַ טאַכטער פון ר' מאיר בר' ברוך.

פאַרנעם דעריבער מיינע לעצטע ווערטער.

(צו אשר)

אויך דו פאַרנעם זיי.

אשר

פאַרוואָס די לעצטע?

מהר"ם

זייט וויסן ביידע: מיינע טעג זיינען געציילטע.

אסתר

ניין. ניין.

מהר"ם

דערפאר האָט אייך דער הערצאָג איצט געהייסן קומען,
כדי דורך אייך מיד אַנצושרעקן און צעטומלען.
וואָס שייך, אָשר, דיך — איז זיין מחשבה
אַן אָפענע.

אשר

איך שפיר אין רבינס ווערטער גור.

מהר"ם

איך שעץ מיד גליקלעך וואָס דו ביסט
דער מנהיג און דער מדריך היינט אין מאַינץ.
איך האָב זיך ניט גענאָרט אין דיר.
דיין ליכט נעמט אויפגיין ערשט
צוזאַמען מיט דיין נאָמען איבער אַלע קהילות.
דעריבער טאָר איך דיך ניט שטעלן אין סכנה.

אשר

וואָס וויל דער הערצאָג טאָן ?

מהר"ם

ער וויל אויך דיך פאַרשפּאַרן אין דער פעסטונג.

אשר

כ'בין גרייט אויף דעם. כ'בין גרייט.
אַבי דער רשע זאָל ניט אויספירן.

אסתר

אויך איך בין גרייט.

מהר"ם

אַז וואויל איז מיר אַזוינס פון איך צו הערן.

אשר

צי מיינט דער רבי אַז דער גור איז שוין געהתמעט ?

מהר"ם

דערווייל ביסטו נאָך פריי, פאַרשטיי איך.
דער הערצאָג שפילט אַ שפיל אַזאַ מיט מיר.

ער וויל מיך אין אַ געץ פון שרעק פאַרפלאַנטערן,
 אין ספקות און אין שווערן ישוב־הדעת,
 אין חשדים און אין מוראס, כדי דורכדעם
 די לעצטע כוחות מיינע צו צעברעכן.
 ער וועט דיך לאָזן גיין אַהיים דערווייַל,
 נאָר יעדע רגע וועט ער האַלטן איבער אונדז
 די בייטש פון ערבות און פון קרבן ;
 און אפשר וועט ער גאָר פאַר דיר
 אַן אַנדער תפיסה אויסזוכן,
 כדי נאָך מער צו פייניקן מיין האַרץ
 מיט דינע עלנטע יסורים. —
 טאָ הער מיין עצה כל זמן ס'איז נאָך צייט :
 פאַרלאָז די רגע דייטשלאַנד.

אשר

(דערשטוינט)

אַנטלויפן ?

מהר"ם

דער רשע וויל מיט זיינע ביינע פלענער
 פאַרניכטן־אויסראַטן די בעסטע פון ישראל. —
 דאָס טאָר זיך אים ניט איינגעבן.
 איך בין ניט מסכים אַז דו זאָלסט ווי איך
 מיט גוטן ווילן אָננעמען די תפיסה.

אשר

פאַרוואָס האָט זי דער רבי אָנגענומען ? —
 און כ'מעג דאָך איצטער זאָגן, אַז דער רבי
 האָט אָנגענומען אַלץ ווי אַ פאַרדינטע שטראַף כמעט,
 געזען אין אַלץ אַן אצבע אלקים.

מהר"ם

יא, יא, מיין זון, — אַ שטראַף פון גאָט ברוך הוא
 פאַר וועלן ראַטעווען זיך דורך קרומע וועגן ;
 מיט דיר אָבער איז אַנדערש.

אשר

כ'געדענק — דער רבי האָט אַרויסגעזאָגט א רעיון,
 אַז יעדער ייד טאָר ניט אַנטלויפן פון זיין גורל.
 פאַרוואָס באַשטייט דער רבי איצט
 אַז איך זאָל יאָ אַנטלויפן ?

מהר"ם

עס איז בפירוש ניט קיין חוב און ניט קיין מצווה,
אז אלע יידן זאלן גיין אויף קידוש-השם —
ווייל דעמאלט וואלט, חלילה, דאך
דאס גאנצע פאלק ישראל אפגעמעקט געווארן;
און וויסן זאלט איר, קינדער מיינע,
אז קידוש-השם איז דעמאלט נאר א מצווה
ווען ס'איז א שטארקונג פאר ישראל.
ווייל — איין ייד שטארבט על קידוש-השם,
א צווייטער לעבט אין זכות פון דעם.
איז איצט די שאדה, אשר לעבן,
צי דאס, וואס איז געשען מיט מיר, מוז אויך
געשען מיט דיר? צי איז פאראן דערויף
די זעלבע סיבה? — פסקן איך אז ניט.
פאראן וואס גיכער דייטשלאנד.

אשר

וואוהין?

מהר"ם

דערווייל באזעץ זיך אין איטאליע.
איך וועל דיר מיטגעבן א בריוו צום גרויסן גאון
ר' שלמה בן אדרת. ער וועט דיך מקרב זיין.
(קוקט מיט דורכדרינגענדיקע אויגן)

אזוי וועט עס געשען, מיין זון:
פון לאַנד צו לאַנד, פון לאַנד צו לאַנד, ביז וואַנען
ס'וועט קומען אויף אן אמת אונדזער לאַנד.

(ער נעמט זיין פעדער און שרייבט שנעל אן א בריוו, דערלאַנגט
עס אשר)

אשר

(נעמט דעם בריוו מיט ציטערדיקע הענט)

און די ישיבה, רבי?

מהר"ם

זאל שמשון ווערן רב אין מאַינץ און ראש הישיבה.
און דו, מיין טאכטער אסתרליך, פאר גלייך אהיים
און ברענג קיין מאַינץ מיין רצון וועגן דעם.

אפתר

האָט זיך צוגעהערט די גאַנצע צייט, האָלט ניט אויס און פּאַלט
צו צום אַלטן)

ס'איז שרעקלעך, פּאַטער.

מהר"ם

נאָר רואיק זיין, מיין טאָכטער, שטאַרק זיין.

אפתר

מיין שטאַרקייט פּאַלט צוזאַמען.

אשר

אויך איך מוז עפעס פרעגן נאָך דעם רבין. —
דער רבי אָבער זאָל ניט ווערן ביז.

מהר"ם

וואָס ווילסטו פרעגן, אשר ?

אשר

(מיט געקלעמטן ווייטיק)

אַ פּראַגע וואָס מיר טראַגן אַלע טיף אין זיך.
אַ רבי, רבי — — — כ'מוז זי פרעגן אָפּן :
אַ רבי — אפשר — אפשר —

מהר"ם

וואָס אפשר ?

אשר

פון אַלע קהילות קומען אָן געוויינען ממש :
מיר קאַנען ניט אַריבערטראַגן — טענהן זיי.

מהר"ם

וואָס קאַנען זיי ניט אַריבערטראַגן ?

אשר

דעם גרויסן צער און טרויער וואָס דער רבי —

מהר"ם

(מיט אויסגעטריי)

אשר !

אשר

(קוים וואָס ער זאָגט אַרויס מיט אַ געשטיקטן קול)

ס'דיגט אָנגעגרייט די גאַנצע סומע געלט — —
אַ, רבי, אפשר פּאַרט? —

מהר"ם

אויך דו, אשר?

אפּתּר

אַ פּאַטער לעבן!

מהר"ם

אויך דו, אסתּרלין?

אשר

רבי!

מהר"ם

(מיט באַפעל)

שטיף!

(אַשר און אסתּר שטייען מיט געבויענע קעפּ, האַלטן קוים איין
סיגטוויין אין זיך. לאַנגע אָנגעשטרענגטע פּויזע.)

מהר"ם

איצט הערט וואָס איך פּאַרזאָג אַיך :
דער רשע וועט אודאי וועלן אויסנוצן מיין טויט,
ער וועט אפילו איך ניט לאָזן ברענגען מיך
צו קבר-ישראל, ביז איר וועט ניט אויספּאַלגן
זיין גוואַלד-פּאַרלאַנג. דעריבער בין איך גוזר :
ניט נאָכגעבן! — איר הערט וואָס איך פּאַרזאָג?

(אסתּר און אַשר שטייען פּאַרקלעמטע. מהר"ם ווידער)

דו הערסט וואָס איך בין גוזר, אסתּרלין?

אפּתּר

איך הער, פּאַטער לעבן.

מהר"ם

דו הערסט וואָס איך בין גוזר, אַשר?

אשר

איך הער, רבי.

וועבטער

צייט פאראיבער.

מהר"ם

(לייגט ארויף זיין האנט אויף אשדס קאפ)

זיי מצליח, זון מיינער, אין דיין נסיעה,
און זיי געבענטשט בשם אלהי ישראל.

(טוט דאס זעלבע צו אסתר)

גאטס ברכה אויף דיין קאפ, טאכטער מיינע.

אשר

גוטע נאכט, רבי.

אסתר

גוטע נאכט, פאטער לעבן.

(ביידע פ. די טיר פארגליסט זיך. מהרי"ם שטייט פארווארט
א פאר רגעס, זעצט זיך און שטעלט זיך ווידער אויף, בויגט זיך
אין און הייבט אויף די צוויי טיילן פון זיין שטעקן, באטראכט
זיי לאנג. לייגט זיי ארועק אויפן טישל. הייבט אויף זיין זיגל,
באקוקט עס, טוט עס אן צוריק אויפן האלדז. טוט אן אויף זיך
אויך זיין טלית, שארט זיך צו מיט געבראכענע קני צום שטענדער,
נעמט די גענוזן-פעדער אין דער האנט, וויל נעמען שרייבן, גיט
א פאל צום בעט מיט דער פעדער אין האנט. מען זעט אן
ער ראנגלט זיך מיט זיין שוואכקייט. לייגט א ווילע. נעמט זיך
אן מיט נייעס כח און הייבט זיך ווידער אויף, זאגט זיין באליבטן
פסוק: **גם כי איך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי** —
עמדי — עמדי. — שטעלט זיך ענדלעך ביים שטענדער און נעמט
שרייבן מיט דער פעדער איבערן פארמעט. סינעמט שטארק
טונקלען, סיווערט אינגאנצן פינצטער, א פויזע פון עטלעכע
רגעס. סיווערט צוריק א ביסל ליכטיק, קוים, קוים צו זען
עפעס. מהרי"ם לייגט אויפן בעטל מיטן אויבערשטן האלבן קערן
פער, דער קאפ פארווארט, די פיס הענגען ארונטער. דער טלית
— אויף דער ערד ביי זיינע פיס. דניאל און אהאטפער שטייען
איבער אים)

דניאל

כ'בין דאָ געזען די גאַנצע צייט, רבי.
כ'האָב אַלץ געזען און אַלץ געהערט, —
פאַרגייט ניט, רבי, פאַרגייט ניט.

אַהאַמפער

מען דאַרף אים גוט אַרויפלייגן אויפן בעטל.
(זיי לייגן אַרויף זיינע פיס אויפן בעטל)

מהר"ם

(קוים צו הערן)

גם כי אך בגיא צלמות — — —

אַהאַמפער

לא אירע רע — —

דניאל

(בוֹיגט זיך איבער אים)

כי אתה עמדי. — —

רבי הייליקער —

אַהאַמפער

דער רבי האָט ניט ליב געהאַט
מען זאָל אים אַזוי רופן.

דניאל

איצט מעגן מיר.

אַהאַמפער

יא, איצט מעגן מיר — —
ס'געשעט, דניאל.
ברוך דיין האמת.

דניאל

דעקט אים איבער מיטן טלית,
צי אפשר גאָר מיט די יריעות.

אַהאַספּער

די יריעות זאָלן ליגן אויפן שטענדער.

(ער דעקט איבער דעם מהר"ימס גוף מיטן טלית, קוקט אַרײַן
אין די יריעות)

דו זעסט, דניאל, דו זעסט —
פאַרענדיקט שרייבן ביזן לעצטן אות.

דניאל

(קוקט אויך אַרײַן און לייענט מיטן ניגון פון קריאה)

אשר עשה משה לעיני כל ישראל. —

אַהאַספּער

דאָס מיינט דאָך אַ סיום, דניאל מײַן זון.
אַ סיום איז שטענדיק אַ יום טוב, מײַן זון —
אַ סיום פון הייליקע אותיות,
אַ סיום פון וואָרעמען אַטעם.
אַזוי האָט דער בורא עולם
אויף מיר אַזאַ גורף אַרויפגעלייט:
אַן איביקער טרעגער צו זײַן
פון סיומס, פון סופן,
וואָס גייען גלייך איבער אין אָנהייבס
פון נייע געבוירענע וועלטן. —
דערביי ווערט מײַן אייגן האַרץ מיר
צערײַסן אויף שטיקער געיאָמערס,
דערביי ווערט מײַן אייגענער גוף
צעפייניקט, צעשמײסן, צעחוזקט. —
צי האָסטו געהערט אָבער ווען
איין וואָרט פון תרעומות פון מיר?
איך פרעג דײַך, דניאל.
איך זאָג עס, כּדי דו זאָסט וויסן
דעם אמת פון אויפגיין אין שטאַרבן.
ווער ליגט דאָ? ר' מאיר ב"ר ברוך?
ניין, ניין. — דער געמיינער פאַרפייניקער
האָט זײַנס ניט דערגרייכט. מיר'ן נעמען
ר' מאירן מיט זיך. — ביסטו גרייט?

דניאל

כ'בין גרייט.

אהאמפער

ניט קוק וואָס אַ ניקטערע האָנט
וועט פינקטלעך פאַרשרייבן לידורות,
אַז דעמאָלט און דעמאָלט און דעמאָלט
איז עלנט געשטאַרבן אַ ייד,
אַן עקשן, און ליגן געבליבן
אין פינצטערער תפיסה אויף יאָרן.
זאָל שורייבן די פינקטלעכע האָנט,
נאָר מיר וועלן ביידע טאָן אונדזערס,
זיך איינבייגן פאַרכטיק און זאָגן :
שטייט אויף, ר' מאיר ב"ר ברוך,
שטייט אויף און — קומט מיט אונדז.

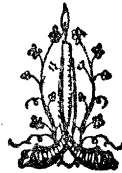
דניאל

שטייט אויף און — קומט מיט אונדז.

(זיי ניגן זיך ביידע איבער מהר"ימס גוף און זאָגן צוזאַמען)

שטייט אויף און — קומט מיט אונדז.

(פאַרהאַנג)

אין שפּאַן

— אַה! ...

די דריי (...) זיינען אַן אַנצהערעניש אויף דעם אונטערשלאַק אונטער דעם איינזיבליקן „אה!". דער מיטוואַך איז געווען לענגער פון דעם דאַנער־שטיק, דער נאַכקלאַנג היכטיקער פונעם קלאַנג, און דער נאַכקלאַנג האָט עס געזאָגט: ביסט דאָ? ווער האָט געשיקט נאָך דיר? וואָס ווילסטו? קיין גוטס ווילסטו ניט, דאָס ווייס איך, דאָמיר שוין הערן דאָס ניט גוטע. אַרויס־געזאָגט האָט ער — וואָס'ט איר זאָגן עפעס גוטס?

אַ ווידערשפּרוך?

נור יאָ, דאָרויף איז מען דאָך אַ מענטש.

דער מענטש, מאַקס פעסט, דער באַלעבאַס פון דער „פאַרמאונט גאַר־מענט קאַ", האָט אַדרעסירט זיינעם אַן אַרבעטער, וואָס האָט אומגעבעטענער־הייט זיך אַריינגעשטעלט צו אים אין אַפּיס, דעם קדשי קדשים, וואו אויף דער טיר איז געווען אַנגעשריבן: פּריוואַט.

דער אַרבעטער, לייב פעלדמאַן, אַ ייד אין די הויכע פּופּזיקער, האָט געזען אַז זיין באַלעבאַס האָט אים געזען גלייך ביים עפענען די טיר, האָט אים אָבער ערשט דערזען מיט אַ פאַר סעקונדן שפעטער, דערזען אים כלומרשט אומגעריכט, אַזש אַ דריי געטון ראש דעם קאַפּ. ער האָט דערהערט דעם „אה" און דערזען דעם אונטערשלאַק, דער „וואָס'ט איר זאָגן עפעס גוטס" האָט אים נישט אָפּגענאַרט, פונדעסטוועגן האָט ער זיך אַנגעכאַפט אן די ווערטער: אינעם נאַכקלאַנג פונעם „אה" וואָלט ער זיך ניט געקענט אַנכאַפּן.

— דאָס איינציקע גוטע וואָס איך קען אייך זאָגן איז — גוט שבת.

— גוט שבת, גוט יאָר, — האָט מאַקס געענטפערט מיטן מויל, די אויגן האָבן געפאַרשט: וואָס פאַר אַ גוט שבת אויף אים? וואָס וויל ער?
— איר צאָלט פּראַצענט, — האָט לייב פעלדמאַן כלומרשט גע־שפּאַסט, אין דער אמתן האָט ער זיך אַליין פאַרפעסטיקט, זיך צוגעגעבן קור־ראַזש און אויך הנאָה געהאַט וואָס ער ציט זיין באַלעבאַס די עצמות.
— פּראַצענט?

— נו, יאָ, מ'זאָגט אַ יידן גוט שבת, ענטפערט ער גוט שבת, גוט יאָר, קרן און פראַצענט.

— אַה... (ניט דאָס מיינסטו דאָך. וואָס ווילסטו?) — אוודאי, וואָס פאַר אַ גוט שבת אַזאַ גוט יאָר. — געמיינט האָט עס — דיין גוט שבת געפעלט מיר ניט, און מײן גוט יאָר, אַזאַ יאָר אויף דיר... און דעם מײן פון די ווערטער האָט לײב פעלדמאַן דײטלעך אַרויסגעלײענט אין זײן באַלעבאַס' אויגן. שוין אַ יאָר צוואַנציק אָז ער קען אים, אַ יאָר דריי אָז ער אַרבעט בײ אים, האָט אים שוין געזען טויזנט מאָל, און ערשט איצט דערזען, ריכטיק דערזען דעם קאַליר פון די אויגן — העל גרוי געפלעקט מיט אַש קאַליר שפּרינקלעך, דער אויסדרוק פון די אויגן קרענקלעך לעבעדיק, ווי ער וואָלט געהאַט היץ, און אפשר איז עס פון כעס. ער איז אין כעס. כאַפט אים דער גוטער יאָר. אים זאָגן און פטור.

— געקומען אייך זאָגן אַז איך מאַך שבת. וועל ניט אַריינקומען מאַרגן.

— אַרץ וואָס האָט צו טאן מיט אַרבעט באַלאַנגט צו דזשעקן. איך מיש זיך ניט אין שאַפּ.

— מײן טאַטע האָט מיך געלערנט: דאַרפסט צום רב רעד ניט צום שמש.

— הם... גאָר אַזוי?

מאַקס פעסט האָט אַ נעם געטאָן אַ ציגאַרעט, אַ רײב געטאָן אַ שווע-בעלע, געצונדן דעם ציגאַרעט, אַ בלאַז געטאָן רויך. ווען דער בלאַז קען אַרויסשטויסן אַט דעם אַרבעטער זײנעם פון אַפּיס, פון שאַפּ. דער אַר-בעטער איז געשטאַנען, געשוויגן.

— וואָס איז דער מער?

— דער מער איז, וואָס פופציק שעה אַ וואָך איז פאַר מיר איבער-

גענוג.

— וואָס זשע, אַ מיוחס בײ גאַט?

— אויב ניט האָבן קיין כוח איז יחוס, בין איך אַ מיוחס.

— נו, אפשר זאָל איך אײך געבן אַ ביסל כוח?

— נײן, דאָס קענט איר מיר ניט געבן.

איצט האָט שוין דער אַרבעטער געמאַסטן זײן באַלעבאַס. ער האָט געזען דעם פנים-קיט, פאַרטריקנטער קיט, די לײפן — מילץ, די הויט אונ-טער די אויגן גרוי-בלויילעך און אַזוי דין — פאַפיראַס-פאַפיר, כאַטש נעם שײל אַפּ. און דאָס רעדט פון געבן כוח.

— איז וואָס זשע ווילט איר?

— געזאָגט אײך — איך וויל ניט אַרבעטן שבת.

— צאל דאך אווערטאים!

— מוחל. זאלן אנדערע ווערן גבירים.

— די גבירישקייט בין איך אייד מוחל, אבער די מאשין. א מאשין קען ניט שטיין ליידיק. ניט איין מענטש, איז אן אנדערער, די מאשין מוז גיין.

— איר קענט אפשר וועלן אן אנדער ארבעטער, איך וויל ניט קיין אנדער באלעבאס.

— אזוי גאר? אהבתי את אדוני?

— איר מאכט א טעות, ניט איך האב לייב מרדכי, נאר איך האט המנען.

קיניע הינטערשיסלעך מער. אן אפענע לייבעס-דערקלערונג. מרדכי האט ער ניט לייב. וויסט, מר. מאקס פעסט, אז איך קען אייך נאך ווען איר האט געהייסן מרדכי פאסטאוער, האט נאך באלאנגט מיט מיר אין איך צווייג ארבעטער-רינג, זייט נאך אפילו געקומען צו די זיצונגען. איצטער באלאנגט איר נאך אויך, גיט נאך אמאל א צענערל, אבער איך האב פיינט אייך, מיט אייער צענערל, מיט...

אין לייב פעלדמאנען האט געזאגן דער כעס. די כעס-פארע האט געגרייכט מאקס פעסטן.

מאקס פעסט איז שוין געווען אזוי איינגעפונדעוועט אין זיין באלע-באטישקייט, אז דער מאכטלאזער כעס פון זיינעם אן ארבעטער האט אים נישט געשראקן, נאר געקיצלט. ניט צום לאכן, א שניידיק שמייכלעך בלוז.

— א גאנצע מגילה. מילא מרדכי איז מרדכי (מיין גדולה ווערט ניט געמיינערט), אבער ווער איז דאס דער המן?

— אייער פארמאן! — האט שוין לייב פעלדמאן אויסגעשאסן. — ער האט ניט וואס צו באלעבאטעווען איבער מיר. און איך בין עס געקומען אייך זאגן איר זאלט איין מאל פאר אלע מאל אים אנוואגן, דעם המן, ער זאל מיר לאזן צורו. דערגייט מיר די יאר, דערגייט ער מיר. איך קען ניט ארבעטן, וועל איך ניט ארבעטן. פון פינף און דרייסיק געווארן פערציק, פיר און פערציק, אכט און פערציק, איצטער פופציק, זעכציק! גאר ניטא קיין שיעור. הרגע זיך אוועק. באשר בכך...?

— אוועקהרגענען זיך דארפט איר ניט, — האט מאקס פעסט שטייל און דייטלעך געענטפערט. זיין אנטשוויגן ווערן האט נאך דייטלעכער געזאגט: אבער אוועקגיין דארפסטו. זיין ווארף טאן דאס ציגארעטל האט נאך צוגע-געבן: און טאקע באלד, שוין!

— די ארבעט דארף מען, די ארבעט מוז ארויסגיין, אבער איכ'ל אים זען, רעדן מיט אים. יעס סער, איכ'ל אים זאגן.

דער „יעס סער“ האָט ממש געעפנט די טיר פאַר לייב פעלדמאַנען.
— טראָג זיך אָפּ!

לייב פעלדמאַן איז אַרויסגעגאַנגען. מאַקס פעסט האָט זיך אויפגע-
הויבן, ניין, איז אויפגעשפרונגען, געווען גרייט אַ לאַף טאָן צו דעה טיר,
זיך אָבער איינגעהאַלטן ביז ער איז געווען זיכער אַז לייב פעלדמאַן איז שוין
אַרויס פון שאַפּ, ערשט דאַן האָט ער אַ ריס געטאָן די טיר פון אָפּיס, אַ
שפּאַן געטאָן און אַ געשריי געטאָן: דזשעק!

דאָס מיידל ביים טעלעפּאָן האָט אַ דריי געטאָן דעם קאַפּ.

— דזשעק! — האָט מאַקס איבערגעהוּרט. — איך וויל זען דזשעקן!

— דזשעק! — האָט אַ זינג געטאָן דאָס מיידל אין שאַפּ אַריין.

אַרטן האָט עמיצער נאָכגעהאַלטן: דזשעק! אַ דריטער האָט אונטער
געכאַפט: דזשעק!! דאָס וואָרט האָט זיך געטראָגן ווי איבער אַ
קאַנווייער, און ווען דזשעק האָט אַריינגעשטעקט דעם קאַפּ אין אָפּיס, האָט
דאָס מיידל אויף שטום-לשון אים אָנגעוויזן אויפן קדשי-קדשים, מאַקס פעסטס
פּריוואַטן אָפּיס. זי האָט שוין געוואוסט אַז עס שמעקט מיט פּלווער און
זי איז געווען צופּרידן. ניט וויל זי האָט עפעס געהאַט צו דזשעקן, נאָר
גאַרניט — פּרייעכער!

דזשעק האָט אויך געאַנט אַ שטורעם קומט, ער האָט אָבער ניט
איינגעבוירן דעם קאַפּ. דער שטורעם האָט אים אַ שלאַג געטאָן גלייך אין
פנים אַריין.

— וויפיל מאַל האָב איך געזאָגט אַז איך וויל גאַרניט האָבן צו טאָן
מיט די אַרבעטער? אַלץ וואָס האָט צו טאָן מיט די אַרבעטער באַלאַנגט צו
איין, איר קריגט באַצאַלט דערפאַר, ניין?
— נו?

אַט דער קאַטבילאָטיקער „נו“ — אַ שעפּל קאַלטע וואַסער. מאַקס
פעסט האָט זיך אַזש אַ שאַקל געטאָן אויף צוריק, געבליבן שטיין מיט אויפ-
געריסענע אויגן. ער איז שנעל געקומען צו זיך.

— נו, נו, — האָט ער אים איבערגעקרימט. — טאָ נאָכוואַס שיקט איר
די מענטשן צו מיר?

— איך האָב קיינעם ניט געשיקט. ווען עס זאָל זיין געווענדט אַן
מיר וואָלט איך אים שוין לאַנג אַוועקגעשיקט.

— טאָ פאַרוואָס האָט איר עס ניט געטאָן? איר ווייסט גאַנץ גוט,
אַז וואָס אָנבאַלאַנגט די אַרבעטער זייט איר דער באַלעבאַס.

— נו, — האָט דזשעק געצויגן דעם „נו“ מיטן מויל און זיינע אויגן
האַבן זיך וויסעריש געצויגן איבער באַלעבאַס' פנים. — ערשטנס קען מען
איצט קיין אַנדערע ניט קריגן, צווייטנס...

— מ'דארף שוין ניט קיין צווייטנס, — האָט מאַקס פעסט אים איבער-געשלאָגן. פעלט אים נאָך אַז דער חוצפהניק זאָל אים דערמאָנען אַז ער און לייב פעלדמאָן זיינען... גענאָסן. איז ער אַריין אַמאָל אין אַרבעטער-רינג, דעריבער ? אַ פרוי גייט אין גאָס און אַ זאָק נעמט אַרונטערפּאַזן ביי איר. זי בייגט זיך איין, וואָרפט אַ קוק אַהער, אַהין, פאַרשאַרט דאָס קלייד, ציט אַרויף דעם זאָק. ווען זי גלייכט זיך אויס און כאַפט דעם קוק פּון אַ מאַן וואָס האָט צוגעזען איר טועכץ, טוט זי אַ שמייכל: פּאַסירט! אַט דעם מאַן וואָלט זי אַבער שוין ניט געוואָלט מער באַגעגענען. וואָלט פּאַסירט אַז זי זאָל זיך פאַרליבן אין דעם מאַן איז גאַנץ מעגלעך אַז לייגנדיק מיט אים זאָל פּלוצלונג אַרויפשווימען אַט דער זאָק אויפהויבעניש און איר פּוס וואָלט דערביי אַ דריגע געטאַן. מאַקס פעסט האָט ניט ליב געהאַט ענמיצער זאָר אים דערמאָנען יענע יאָרן. ער אַזיין האָט געקענט ריידן וועגן זיי, דערמאָנען מיט אַ שמייכל, אַבער אַן אַנדערער!

— קענט ניט קריגן קיין אַנדערע, רייסט מען זיך ניט מיט די וואָס מ'האַט.

— איך רייס זיך מיט זיי ? דער סוף איז גוט. הונדערט מענטשן, דאָס מיינט זעקס טויזנט שעה אַרבעט אַ וואָך און דאַרפן דאַרף איך כאַטש ניין טויזנט, איז כאַטש נעם צערייס זיך, און איך רייס זיך מיט זיי. זיי רייסן פּון מיר שטיקער, שטיקער רייסן זיי. דזשעק! דזשעק! דאָס אַזיין וואָס מ'הערט. בלויז דער איינער, אַ מיוחס...

— גענוג, נו. געסעטלט. שמש... — איז מיט אַמאָל אַרויסגעפאַרן פּון מויל.

דזשעק האָט פאַרחידושט אַ קוק געטאַן אויפן באַרעבאַס. מאַקס פעסט האָט געשמייכלט, האָט אַ קלאַפּ געטאַן דזשעקן אין פּלייצע. — אַזרייט. ווי איז די אַרבעט ? קענען אַרויסשיקן די באַשטעלונג קיין סיאַט ? ווי שפעט איז ? דאַרף מען שוין נעמען פּאַקן. לואי ! וואו איז לואי ? — האָט ער שוין געשריען אין דער אַפּענער טיר, אַזוי אַרום אַרויסגעפירט דזשעקן. — איז לואי דאָ ? — האָט ער געפרעגט ביי דער טעלעפּאָן-מיידל און, נאָך איידער זי האָט געענטפערט, האָט ער שוין געפרעגט: — האָט איר גע-רופן די עקספּרעס-קאַמפּאַניע ? רופט זיי. רופט זיי גלייך. זאָגט זיי זיי זאָגן דאָ זיין ניט שפעטער ווי... לואי !

לואי, אַ צעשוּיבערטער, דאָס העמד שיר ניט אינגאַנצן אַרויסגעצויגן איבערן הויזן רימען, האָט זיך אַריינגעשטעלט.

— ווי לאַנג וועט עס דיר נעמען איינצופאַקן די לאַדונג קיין סיאַט ? אַ שטונדע ? אַ שטונדע, האַסטו געזאָגט ? זאָגט זיי זיי זאָגן דאָ זיין ניט שפעטער ווי אין אַ שטונדע אַרום, ווייל...

— טעלעפאָן, — האָט דאָס מיידל אים אַ זאָג געטאָן.
מאָקס פעסט האָט אָפּגעהאַקט דאָס ריידן, זיך אַ לאַז געטאָן צו זיך
אין אָפּיס.

לואי און דאָס טעלעפאָן-מיידל האָבן זיך איבערגעקוקט. לואי האָט
אַ ווייז געטאָן מיטן פינגער אויפן שטערן. דאָס מיידל האָט אַ שמייכל
געטאָן. — איר זייט אַ שלאַק. — ווי לאַנג וועט עס דיר נעמען, לואי?
האַ, לואי? ווי לאַנג וועט עס דיר נעמען? — האָט לואי איבערגעקרימט
דעם באַלעבאַס. — מאַכט מיך קראַנק. מר. מאָקס פעסט!

— טוט אַ קוק אויף אייער העמד.

— וואָס איז דער מער מיט מיין העמד?

לואי האָט פונדעסטוועגן אַ קוק געטאָן, גענומען שטורבען דאָס
העמד אין די הויזן אַריין. פרענסיס האָט פאַרשעמט אָפּגעקערט דעם
קאַפּ. לואי האָט אַ בליק געטאָן צו דער טיר „פּריוואַט“, אַ שפּאַן געטאָן
צום טעלעפאָן טיש און אַ רייב געטאָן זיין באַק אַן דער מיידל'ס.

— גייט, איר דאַרפט זיך אָפּגאַלן.

— אין אַוונט. מיר גייען אַרויס היינט אַוונט, ניין?

דאָס מיידל האָט אַ דריי געטאָן דעם קאַפּ, מיט דער האַנט אַ ווייז
געטאָן אויף דער אָפּיס-טיר. לואי האָט מיט איין האַנט מבטל געמאַכט
דעם באַלעבאַס' טיר, מיט דער צווייטער געהאַלטן דער מיידל'ס אַרעם.
— „איט'ס אַ דייט! אַ קעל!“ אַכט דרייסיק.

לואי האָט זיך אַוועקגעלאָזט צו זיין פּאַקעניש, דאָס מיידל האָט שוין
אַריינגערעדט אין טעלעפאָן-טרייבל: ער איז פאַרנומען אויפן צווייטן טעלע-
פּאָן. איר ווילט וואַרטן? אַררייט, כ'וועל אים זאָגן. אַ דאַנק.

אויפן צווייטן טעלעפּאָן איז אָנגעגאַנגען אַ געשפרעך צווישן מאָקס
פעסטן און זיינעם אַ קונד.

— הערט, הערט! איר וויסט אַז איך וויל צופרידנשטעלן מיינעם אַ
קונה, אַבער איך קען ניט, פשוט איך קען ניט.

— אייך געזאָגט דאָך, איך קען ניט קריגן קיין אונטערשלאַק.

— יאָ, יאָ, אונטערשלאַק. קענט ניט קריגן קיין אונטערשלאַק פאַר
קיין געלט אין דער וועלט.

— גוטענטאָג האָט אונטערשלאַק? ער האָט עס, האָ?

— אזוי ? אזש אין ניו־יאָרק האָט ער עט געקראָגן ? נו, איך בין
נאָך קיינמאָל ניט געווען אין ניו־יאָרק, ווייס ניט ווי ניו־יאָרק זעט אויס.

— אָן שפּאַס. איך זאָג אייך, אַז מ'קען קיין אונטערשאַק ניט קרייגן.
אויב גוטענטאָג האָט אונטערשאַק זאָל ער אייך צושטעלן די סחורה. איך
האָב גאַרניט קעגן דעם.

— איר האָט מיך שלעכט פאַרשטאַנען. איך וויל צופרידנשטעלן
מיינעם אַ קונה. אַלעמאָל געוואָלט און וויל עס אייך איצט. ווען איך וועל
קרייגן די סחורה זייט איר דער ערשטער אויפן צעטל.

— איך קען ניט צוזאָגן. ניט קיין באַשטימטן דאַטום. אַלץ וואָס
איך קען צוזאָגן איז, אַז ווען איך וועל קרייגן די סחורה וועט איר זיין דער
ערשטער. יעס סער. איר דאַרפט מיר ניט דערמאַנען. איך וועל אייך
דאַזן וויסן. מעגט זיין זיכער. יעס סער. יעס סער. גודבאַי.

איינ האַנט האָט אַוועקגעלייגט דאָס טרייבֿל אויפן פּאַסטאַמענט, אַ פינגער
פון דער צווייטער האַנט האָט שוין געקוועטשט דאָס קנעפל צו דער טעלעפּאָן
מיידל. מאַקס פעסט האָט נאָך צייט געהאַט אַ וויש צו טאָן דאָס פנים איידער
דאָס מיידל האָט זיך אַריינגעשטעלט, פונדעסטוועגן האָט ער געזען אַ סילוועט
בלויז, ערשט ווען זי האָט אַ פּרעג געטאָן : איר האָט מיך גערופן ? האָט
ער זי דערזען ווי דורך אַ שלייער און צו דעם פאַרשוואומענעם פנים אַ זאָג
געטאָן : זאָגט מר. וועקסן, איך וויל אים זען. גלייך.

מר. וועקסן, אין אַ צעשפילעטער קאַמוזיֿע — צוויי טראַטואַרן פאַרן
ברייטן קאַלירטן שניפּס־שליאַך — מיט אַ בלייפען הינטערן אויער, איז
אַריינגעקומען שטייל ווי זיינע שיד־ווילן וואָלטן געווען פון וואַטע. ער איז
געבליבן שטיין, געוואַרט.

— ווייסט איר וויפל מיר האָבן פון די סי 54 ?

— איך ווייס ניט גלייך אויף דער מינוט, אָבער איך קען נאַכקוקן.
— נאַכקוקן קען איך אַליין. געמיינט איר ווייסט. סיי ווי, איך וויל איר
זאָלט מיר אויסשטעלן אַ דיסט, וויפל מיר האָבן פון די סי 54, סי 68,
בי . . . וואַרט אַ ווילע. דאָמיר גיין אַ קוק טאָן.

פון אַפּיס איז דער ערשטער אַרויס מר. וועקסן. אויף יענער זייט טיר
איז ער, מיט איין דריי, געבליבן הינטערן באַדעבאַס. מאַקס פעסט איז
געגאַנגען, דער הויפּט־בוכהאַלטער איז נאַכגעגאַנגען מיט שטילע טריט.

— מר. פעסט ! — האָט דאָס מיידל סודותדיק איינגערוימט, — עמיצער
וויל אייך זען.

— זאָגט אים איך בין פאַרנומען. ווער איז עס ?

— מר. זימער.
 — אָה, זאָגט זשע אזוי. איר'ט ענדיקן די קלסט, — האָט ער אַ
 וואָרף געטאָן צום בוכהאַטער און זיך געלאָזט אין אַפּיס צו זיך. — העלפּאַ,
 זימער! קומט אַרײַן! קומט אַרײַן! — האָט ער אים אָנגענומען בײַ דער
 האַנט, געצויגן נאָך זיך. — וואָס גוטס? — אַ דאַנק. ערשט גערויכערט, — האָט מר. זימער זיך אָפּגעזאָגט
 פון אַ ציגאַרעט.
 — וואָס נייעס? — האָט מאַקס פעסט אַרויסגעלאָזן פון מויל'ס צוזאַמען
 מיטן רויך.
 — אַ נייע קראַם.
 — אַ נייע קראַם? דענקט איר ניט, מיר האָבן שוין אזוי אויך גענוג?
 — קיין קײט איז ניט לאַנג גענוג אײדער זי איז געשלאָסן. אַלץ וואָס
 קומט צו איז נאָך אַ רינגעלע.
 — דאָס איז אמת. אָבער וואו וועלן מיר נעמען סחורה? פעלט שוין
 אזוי אויך. די קונים רײסן די הויט.
 — גײען די קונים צו אַל די שוואַרצע יאָר. ווער דאַרף זײ ווער?
 די צײטן ווען מ'איז נאָכגעלאָפּן דעם קונה זײנען פאַרביי. איצט איז אַ
 פאַרקויפּערס מאַרק. איר'ט זײ צושטעלן סחורה, זײ זאָלן אַרונטערנעמען
 די סמעטענע? סמעטענע קענען מיר אַרײַן פאַרויכן.
 די קראַמען זײנען געווען סמעטענע. דאָס האָט אים זימער אײנגע-
 רעדט עפענען קראַמען, אין דער שטיי, אַנדערע קרעמער זאָלן ניט וויסן,
 אַ באַזונדער פירמע. מאַקס פעסט האָט בלומרשט גאַרניט צו טאָן מיט איר.
 אַ קאַרפּאַראַציע. מר. זימער איז דער פאַרוואַלטער. מר. זימער האָט
 גאַרניט אַרײַנגעלייגט, די סחורה האָט צוגעשטעלט די „פאַראַמאָנט“, די
 קראַמען ברענגען אָבער אַרײַן גרויסע פּראָפּיטן, אַ פעאיקער מענטש. גנבעט
 מסתּם, אָבער ווער גנבעט ניט? דער עיקר — נאָך די גנבות בלייבט גענוג
 ריווח.
 — וואו איז עס?
 — קענט דעם ראַג אַלואַראַדאָ און זעקסטע?
 — פאַר פאַרביי יעדן טאָג.
 — געזען אמאָל די קראַם לײדיק?
 — איך ווייס ניט. קײנמאָל ניט געשאַנקען קײן אויפּמערקזאַמקײט.
 — איך האָב יאָ שוין זעקס חדשים און איך הענג אַרום דער קראַם.
 עס איז אַ גוטער ראַג. די קראַם דאַרט איז אַ גאַלדגרוב, אַ מינץ. ווייסט
 וויפּל מענטשן גײען דאַרט פאַרביי אַ טאָג? איך האָב אָפּגעצײלט. צען
 טויזנט מענטשן אין אַ וואַכעדיקן טאָג, שבת איז אָפּגערעדט. עס איז אַ גוטע
 קראַם.

— נו, פארוואס האָט איר זי ניט גענומען ?
 — פארוואס איך האָב זי ניט גענומען ? ניט געקענט קריגן די קראָם
 פאַר קיינע געלט. פאַר קיינע געלט ! אָבער היינט האָב איך זי געקראָגן.
 — געדונגען ?
 — מענטש איינער ! איך זאָג דאָך אייך, אַז מ'קען זי ניט דינגען
 פאַר קיינע געלט.

— טאָ ווי אַזוי האָט איר זי געקראָגן ?
 — איך האָב זי געקראָגן. סוף כֵּל סוף זי געקראָגן ! — האָט מר.
 זימער אַ שאַר געטאָן דאָס בענקל נעענטער צו פעסטן און מיט אַ סודות-
 טאָן גענומען ריידן. — איך האָב זיך דערוואוסט אַז די געביידע איז אַ ירושה
 געביידע, די באַנק גיט אַכטונג. אין באַנק האָב איך זיך דערוואוסט, אַז די
 געביידע איז צום פאַרקויפֿן און, לויט די טערמינען פֿון די קאָנטראַקטן מיט
 די שכנים, גייט אויס דער קאָנטראַקט אַ חודש נאָכדעם ווי די געביידע ווערט
 פאַרקויפט. פאַרשטייט ?

— נו ?
 — נו ?
 — נו, האָב איך געקויפט די געביידע.
 — געקויפט די געביידע ? !
 — געקויפט. פאַרשטייט זיך איך קויף ניט אַז אייך, אָבער איך האָב
 עס פאַרקניפט, געהייסן אויסמאַכן די פאַפֿירן.

— וויפל ?
 — אַ סך געלט.
 — וואָס הייסט אַ סך ?
 — צוויי און זיבעציק טויזנט.
 — וואָס עפעס צוויי און זיבעציק ?

מאָס פעסטס פאַרשפיצטע אויגן האָבן אַ שטאָך געטאָן זימערס גרויסע,
 ברוינע אויגן — די צוויי ווילסטו אַריינלייגן צו זיך אין קעשענע. מר.
 זימער האָט אויסגעהאַלטן דעם קוק, און מאָס פעסטס אויגן האָבן אַ
 בלאַנדזשע געטאָן איבער מר. זימערס וואַנצעס — צוויי לאַמעדן אויסגע-
 שאַרן, ניין אויסגעמאַלן, פֿון דער נאָז איבער די ליפֿן, דער שטח צווישן די
 צוויי לאַמעדן, דאָרט וואו דער מלאַך גיט אַ פיק פאַרן געבורט, אַ רינודע.
 מאָס פעסט האָט דערזען מר. זימערן אַ קינד מיט אַ סטרעמפל וואָס ציט
 זיך פֿון נעזל, אַט אַט גרייכט עס צום מויל. — אַזאַ סמאַקאַטש. וויל אים
 באַגנבענען. — די פיר שפיצן פֿון אַ קאַלירטן זיידן טיכל אין דער אויבער-
 שטער קעשענע זיינען אונטערגעשפרונגען.

— וויל אויף זיבעציק האָבן זיי שוין אַן אַנבאַט, — האָט מר. זימער
 — ניט אַן רוגוז געענטפערט. אַט די באַהאַלטענע רוגוז האָט געזאָגט : —

דו ווילסט מיך כאפן ביי גנבה? קליגערע פון דיר האבן עס ניט באוויזן.
צוויי פינגער האבן אַ צי געטאָן די וואַנצע.

— וויפל איינצאלן?

(ער גנבעט. אוודאי גנבעט ער, אָבער אַ פעאיקער גנב. די קראַמען
ברענגען ריווח.)

— צוויי און פערציק טויזנט. דאָס איבעריקע נעמט איבער די באַנק.

— אַ סך געלט.

— האָט די ווערט.

— אַ געשעפט האָט די ווערט ניט וויפל מ'לייגט אַריין, נאָר וויפל
מ'נעמט אַרויס.

(דו לייגסט גאַרניט אַריין, נעמסט בלויז אַרויס.)

— אַז מ'לייגט ניט אַריין, נעמט מען ניט אַרויס.

— אויך ריכטיק. (נאָר דו לייגסט ניט אַריין פונדעסטוועגן.) די

פראַגע איז צי האָט עס די ווערט?

— נאָך מיין מיינונג האָט עס די ווערט אפילו לויט די פאַרמלחמה

פרייזן. איך וויל איר זאָלט מיט מיר צופאַרן, טאַקע אָט איצט, אַ קוק טאָג.

עס וועט לאַנג ניט נעמען. איך וויל איר זאָלט זען די געביידע, די קראַמען,

די קראַם. איר'ט זען די צוויי פענצטער וועט איר אַליין צוגעבן אַז מ'קען

דאָרטן מאַכן געלט. עס איז אַ גאַלדגרוב. איך זאָג אייך — אַ גאַלדגרוב.

— זוי שפעט איז?

— זיבעצן נאָך פיר.

— דער שאַפ . . .

— דער שאַפ וועט ניט אַנטלויפן. דאָ דאַרף מען האַנדלען שנעל.

איך וויל מיר זאָלן עס זען היינט, מאַנטיק גיין אין באַנק.

— מאַנטיק? מאַנטיק איז אוממעגלעך.

— פאַרוואָס אוממעגלעך?

— ווייל מאַרגן פאַר איך קיין ניו-יאָרק.

— פאַרט מאַרגן קיין ניו-יאָרק?

— מיטן עראַפלאַן. אַרויספאַרן מאַרגן אַוונט, זיין דאָרטן מאַנטיק

און דינסטיק, מיטוואַך זיין דאָ צוהיק.

— וואָס פלוצלונג?

פלוצלונג? גאַרניט פלוצלונג. פעלט סחורה. אייך גייט עס גרינג,

אַלץ וואָס איר וויסט איז פאַרקויפן, איך דאַרף קויפן, און היינטיקע צייטן

. . . מלֵס בוירנס! אה, מיס בוירנס! קלינגט אַן דער ט. א. וו. און זאָגט

זיי, רעזערווירן אַ פלאַץ פאַר מאַרגן אַוונט אויף דעם טראַנסקאָנטינענטאַל

קיין ניו-יאָרק. יא, מאַרגן אַוונט.

— סיי ווי, מיר קענען צופאָרן זען די געביידע. אויב איר זאָגט יאָ,
קען איך שליסן דעם מסחר.

— טראַנסקאָנטינענטאַל זאָגט אַז מ'קען ניט קריגן קיין רעזערוואַציעס.
מוזט האָבן אַ „הויכע פּרייאַריטי“ אַרויפצוקומען אויפן עראָפּלאַן.
— „הויכע פּרייאַריטי“ ?

מאַקס פעסט האָט אַרויסגערעדט די ווערטער אַט ווי ער וואָרט זיי
געהערט דעם ערשטן מאָל אין לעבן.

— זיי זיינען משוגע! — האָט ער זיך אַזש אַ וואָרף געטאָן, ווי אַט
גייט ער זיי אַריינגעבן אַ ביסל שכל.

— מלחמה-צייט, — האָט דאָס מיידל אַ זאָג געטאָן. דערזענדיק איר
באַלעבאַסעס קוק, האָט זי גענומען קאַלופּען דעם בלייפען.

— מלחמה-צייט איז ריכטיק, — האָט מר. זימער צוגעשטימט,
שמיכלענדיק.

— מיר'ן נאָך זען, — האָט מאַקס פעסט אַ זאָג געטאָן. וואָזי אַרום
באַפרייט דאָס מיידל.

— איך גלויב אַז מ'קען עס צורעכט מאַכן.
— צורעכט מאַכן וואָס?
— די „פּרייאַריטי ביזנעס“.
— ווי אַזוי?
— איך גלויב אַרטשי קען עס טאָן.
— אַרטשי? איר מיינט אַרטשיבאַד מ'קלעין?
— ער גופא.

— ניט קיין שלעכטער איינפאַל. ער קען עס טאָן. ער'ט עס זיכער
טאָן. די פּראָגע איז ווי כאַפּט מען אים? וואָרט, וואָס האָבן מיר היינט?
פּרייטליק. איצט איז נאָך פיר. ער איז זיכער ביי די פּערדלעך. טויג
ניט, — האָט מאַקס פעסט גענומען שפּאַצירן אַ טריט אַהין, אַ טריט צוריק.
— ווי ווען איר זאָלט רופן זיין אָפּיס?
— זיין „אָפּיס“...
— נו, זיין פּלאַץ. ער האָט דאָך אַ טעלעפּאָן.
— איך האָב ערגעץ זיינעם אַ טעלעפּאָן. וואָרט, וואו האָב איך אים
אַהינגעטאָן?

מאַקס פעסט האָט גענומען שאַרן איבערן שרייבטיש, אין די שופּלאַדן,
נאַכדעם גענומען איבערלייגן קאַרטלעך פון איין קעשענע אין דער צווייטער
און צוריק, ענדלעך האָט ער געפאַקט דאָס קאַרטל. — דאָס איז עס. אַזוי
גלויב איך.

ווען ער האָט שוין געקראָגן דעם נומער האָט די שטימע אויף דער
צווייטער זייט געלאָזט וויסן, אַז מר. מ'קלעין איז איצט ניטאָ, מ'קען אים

איבערצאָזן אָן אַנזאָג. האָט מאַקס פעסט אָנגעזאָגט מר. מ'קלעין זאָל למען
השם רופן טר. 7826, פרעגן אויף מר. פעסט, מר. פֿע־ס־ט, אָבער ער
זאָל רופן היינט, זייער דרינגענד.

אַנזאָגנדיק דער טעלעפאָן־מיידל אַז אויב זי'ט קריגן אַ טעלעפאָן
פון מר. מ'קלעין, אַרטשיבאלד מ'קלעין, זאָל זי למען השם נעמען ביי אים
אָן אַנזאָג וואו מ'קען אים קריגן, עס איז זייער נויטיק, האָט ער זיך אַרויס־
געלאָזט מיט מר. זימערן אַ קוק טאָן אויף דער נייער געביידע.

ווען מאַקס פעסט איז צוריקגעקומען אין שאַפ, זיינען שוין די אַרבע־
טער ניט געווען. דאָס טעלעפאָן־מיידל האָט שוין צום וויפּלן מאַל אַרייַן־
געקוקט אין שפיגעלע, אָנגעפודערט דאָס נעזל, זי האָט שוין אפילו אַרונ־
טערגענומען איר מאַנטל פון הענגער, און שטיי געשאַטן דעם באַלעבאָס
ווי אויך דעם שפעטן באַזוכער, וואָס איז געזעסן, געוואָרט אויף אים. ווען
ער זיצט ניט דאָ, וואָלט זי כאַטש גערופן אַ פּאָר פריינט, זיך דורכגערעדט,
אַזוי ...

— האָט ער גערופן ? — האָט מאַקס פעסט אַ פרעג געטאָן און ערשט
נאָכדעם אַ וואָרף געטאָן : — העללאָ, דייוו !

— דאָ איז זיין טעלעפאָן, — האָט דאָס מיידל דערלאָנגט אַ שטיקל
פאַפיר. אירע אויגן — געפאַר־סיגנאַלן — האָבן געוואָרנט : זאָלסט מיר
נאָר ניט הייסן רופן עמיצן, טאָן עפעס ! גענוג !

— איר קענט גיין אַהיים, — האָט מאַקס פעסט איר געגעבן די דער־
לויבעניש אפילו ניט אַ קוק טוענדיק אויף איר און איז אַריין צו זיך אין
פּריוואַטן צימער.

דאָס מיידל האָט זיך אָפּגעטראָגן ווי זיך אַרויסגעראַטעוועט פון אַ
געפערלעכער זאַנע.

צו דוד ביסקינס אויערן האָבן זיך דערטראָגן אומדייטלעכע קלאָנגען
פון מאַקס פעסט פּריוואַטן צימער, אין די אויגן האָט געקלאָפט די שטיי־
קייט פון שאַפ, אויסגעליידיקט פון די אַרבעטער. אַ שאַפ אָן אַרבעטער —
אָן אַרקעסטער־בינע אָן די שפילער, די אינסטרומענטן — שטום, דער זאָל
— טויב. אין דער טויבקייט האָט זיך אַרייַנגערופן אַ „וואָס מאַכסטו ?“

דוד ביסקין האָט זיך אַ צאָפל געטאָן.

— וואָס זאָל איך מאַכן ? מ'לעבט. און דו, „ביזוי“ ?

— אַדל הייסט ביזוי. ניטאָ קיין צייט די נאָז אָפּצווישן. וועסט מיר
גלויבן ? פון אינדערפרי נאָך איז מיין מויל ניט געהאַט. וועסט אפשר
אַרונטערגיין מיט מיר כאַפן אַ ביס ? קום, גלייך דאָ דערביי. אַ גוטער
רעסטאָראַן.

— גייסט גאַרניט אַהיים ? פרייטיק ! די ווייב ...

— שוין געוואוינט צו די צרות. איך דארף דא זיין. וואָרט אויף עמיצן. קום.

מאַקס פעסט האָט אַ פיר געטאָן מיט די אויגן — אַ בלייך־פּאַטאַגראַפיע פון גאַנצן שאַפּ, אַרױסגעלאָזט זײן דאַנדסמאַן און װײטן קרוב, צוגעצויגן די טיר און, כאַפּנדיק אַז די עלעװײטאַר־טירן עפענען זיך, האָט ער אַ געשרײ געטאָן: — האָלט! האָלט! ער איז אונטערגעלאָפּן צום עלעװײט־טאַר, זיך אומגעקוקט צי דוד לױפּט נאָך און, שטייענדיק שױן אינעװײניק, האָט ער אַרױסגעװאָרפּן „אַ דאַנק“ דעם עלעװײטאַר־מאַן, אויף דודן געקוקט מיט אַ שמײכל. דער שמײכל אַ זיגערישער — געכאַפּט און אַ קרענקלעכער — אים האָט געשווינדלעך פאַר די אויגן.

— און אַז דו װאַלסט גענומען דעם נעקסטן עלעװײטאַר, װאַלסטו פאַרשפּעטיקט אַ קדושה־ברכוּ?

— אַ נאַטור זאַ. פאַרפאַלן. ניט אומזיסט זיך אַ נאַמען געגעבן פעסט. דער זיידע טאַקע געװען אַ פאַסטאַװער, דאָס אייניקל איז — פעסט, פעסט! דאָס איז עס.

אין רעסטאַראַן איז מאַקס פעסט געװען אַ היימישער מענטש. ער האָט שױן געהאַט זײן טישל, זײן בודקעלע, זײן קעלנעריה, זיך אַרױנטער־געלאָזט אויפן געבעטן זײן, האָט ער גענומען װישן דאָס פנים, דעם קאַפּ.

— ביסט װערט מ'זאַל דיך שמײסן.

— איך בין אַלרײט. פשוט הונגעריק. פלארענס! וואו איז זי ערגעץ?

— קיין צײט ניט געהאַט עסן?

— װאַס האָט איר הײנט עפעס גוטס? — האָט ער אַ פרעג געטאָן דער קעלנעריה. — גײט עס. און קײנע גרינסן. קענט מיר געבן אַ שטיקל זױערע אױגערקע, אַ קלײן שטיקל, — האָט ער יינגליש צוגעגעבן, דער שמײכל — מ'טאַר טאַקע ניט, אַבער ...

— דאָס זעלבע. — האָט דוד אַ זאַג געטאָן. — קענט מיר געבן דעם סאַלאַד. מאַיענעײז, — האָט דוד איינגעשטימט. אַבי פטור װערן.

— װאַס האָסטו געזאַגט? װעגן עסן? אַזױ די מעשה. װאַלט געקענט אַפּרײסן אַ זען, פּופּצן מינוט, האָט מיר אַבער דער דאַקטאָר אָנגעזאַגט, אַז אויב איך קען ניט אַפּרױען נאָכן עסן, זאַל איך בעסער ניט עסן.

— און דו פאַרגסט עס אַלץ װאַס דער דאַקטאָר זאַגט.

מאַקס פעסט האָט געשמײכלט.

— זאַל װעלן פאַרגן די דאַקטױדרים, װאַלט איך שױן איצט געװען אויף יענער װעלט, אַדער װאַלט געלעגן און געװאַרט אויפן טױט. גײ ניט, טו ניט, זאָרג ניט און, פאַרשטייט זיך, אַרבעט ניט. אַלץ ניט.

— און דו, קענסט זיך ניט פאַרגײנען, װאַס?

— פארגינען? ניט קיין פראגע פון פארגינען. דאָס וועל איך טאָן.
זיך זעצן שרייבן ספרים?
— שרייבן אפשר ניט, אָבער זייענען, אַריינקוקן אין אַ ספר וואָלט ניט
געשאַדט.

— רעדסט ווי אַ קינד. זייענען ספרים. ווער האָט עס געדולד?
אַ מענטש דאַרף עפעס טאָן. פאַרשטיסטו מיך, פון די פערדלעך, וואָס אַז
מ'שפּאַנט זיי אויס פאַלן זיי אַוועק. לאַכסט, האָ? איך פאַרזיכער דיך אַז
ווען ניט דער שאַפּ, וואָלט איך שוין איצט געווען אויף יענער וועלט. ווען
איך בין, ניט היינט געדאַכט, געלעגן אין שפיטאַל, ווייסט וואָס האָט מיך
אויפּגעהאַלטן? דער טעלעפּאָן! די ערשטע עטלעכע טעג, ווען איך האָב זיך
געפּילט שלעכט, זייער שלעכט, איז מיר גאַרניט אָנגעגאַנגען. אָבער גאַרניט.
איך בין געלעגן ווי אַ פּלאַכטע און, ווען איך האָב יאָ אַ טראַכט געטאָן, האָב
איך געטראַכט איין זאַך — איז דאָס דער סוף? וועל איך זיך אַרויסדרייען?
אויפן אַכטן טאָג האָב איך באַשטימט — איך לעב. טאַקע אַט ווי דו הערסט
— איך האָב באַשטימט. דער דאַקטאָר האָט מיך נאָך אַלץ באַהאַנדלט ווי
אַ ווידיוואַק, ווייסט'אָד, אַן איי אָן אַ שאַלעכץ, ניט זען קיינעם, ניט ריידן,
ניט... און איך האָב מיר געטאָן מיינס, דורכן טעלעפּאָן געפירט די געשעפטן.
אַ פּריוואַטן צימער געהאַט, מיט אַ טעלעפּאָן. און הערסט, דאָס האָט מיך
אויפּגעהאַלטן.

— פּיין. איר קענט מיר געבן מיין קאַווע.
— אין דערהיים זעט מיך מיין ווייב צו, גיט מיר וואָסער מיט מילעך,
דאָ טרינק איך קאַווע וויפּל איך וויל.
— און דער דאַקטאָר?
— אַ דאַקטאָר איז אַ טיפּש. אין ביכל ביי אים שטייט דזיטער
„ניט". ניט טרינקען קיין קאַווע, ניט... קאַווע האַלט מיך אויף די פּיס.
— נאָך עפעס?
— מיר האָבן אַלץ. דעזערט? שפעטער.

פּלאַרענס האָט זיך דערווייטערט. מאַקס פעסט האָט זיך אַ וואַרף געטאָן
אויפן עסן. דאָס פּלייש אויפן טעלער האָט ער ניט צעשניטן, נאָר ממש
צעריסן. ער האָט געכאַפט שטיקלעך, זיי געוואַרפן אין מויל, ניט געקייט,
נאָר געשלונגען. דוד האָט געפילט ווי אַנצוכאַפּן מאַקסעס הענט, זיי
אָפּשטעלן — כאַפּ נישט! מאַקס האָט געשלונגען די שפּיין און גלייכצייטיק
גערעדט. — זעסטו, דאָס אַפרוען נאָכן עסן, דאָס איז עפעס. מאַכט זיך,
איך האָב קיין צייט ניט. אָדער סתם אַזוי זיך, גיי אַרונטער אַזיין, קען איך
ניט איינזיצן, אָפּגעזעסן און צוריק אין שאַפּ אַריין, קרענק איך עס אויס.
פאַרדיי פשוט. ניט דאָס עסן, גיב עס גלייך אָפּ צוריק. מזומן אויפן טיש.

קיין קרעדיט . . . שוין בעסער ניט עסן. גוט וואָס דו ביסט אַריינגעפאַלן.
 ווי קומסטו טאַקע אַהער, אינמיטן אַ פּרייטיק?
 — געגאַנגען אַהיים, האָב איך געטראַכט — אַריינגיין דיר זאַגן: היינט
 אַוונט איז ביי דער מומע מלכה אַ שמחה. האָט חתונה געמאַכט די בת־יחידה.
 — יאָ, געקראָגן אַן איינלאָדונג.
 — זי האָט מיך געבעטן איך זאָל אַריינגיין דיר דערמאַנען. זי וויל
 זייער זאָסט קומען.
 — וואָס עפעס אַ פּרייטיק?
 — דער איידעם איז אין דער אַרמיי. אַ לייטענאַנט. מאַרגן דאַרף ער
 פאַרלאָזן. די חופּה געווען מיטוואַך. צו דער חופּה ביסטו ניט געקומען.
 איר האָט עס שטאַרק פאַרדראָסן.
 — זיך ניט געקענט אָפּרייסן.
 — און היינט?
 — היינט? היינט וועל איך קומען. אפשר קומען אַ ביסל שפעט,
 אָבער וועל קומען.
 — מיינסט, דו גייסט נאָך צוריק אין שאַפּ?
 — אַוודאי.
 — פּרייטיק אַוונט?
 — און אַז פּרייטיק? איך וואַרט אויף עמיצן.
 — אויף דער נאַכט אויך געשעפט?
 — טונקעלע געשעפטן.
 דודס פּרעגנדיקער קוק האָט זיך אָנגעשטויסן אַן מאַקסעס שמייכ־
 לענדיקע אויגן.
 — דער פאַרשוין וואָס דאַרף קומען איז אַ גוי א. . . געמבלער. נו יאָ,
 אַ געמבלער.
 — ווי קומסטו צו געמבלער?
 — יעדער געשעפטסמאַן איז אַ געמבלער.
 — דו, אַ געמבלער? מיר דוכט אַז איידער דו גיסט אויס אַ דאָלאַר,
 רעכנסטו אויס דריי מאָל צי איז עס זיכער.
 — און דער געמבלער רעכנט ניט? ווייסטו ניט וואָס אַ געמבלער
 איז. דער וואָס גייט צו צום טישל, לייגט אַוועק אַ דאָלאַר צי וויפל און וויל
 געווינען, דער איז ניט קיין געמבלער, דער איז פשוט אַ טיפש וואָס וויל
 קריגן עפעס פאַר גאַרנישט. דער אמתער געמבלער, אַרטיש אַ שטייגער,
 דער וואָס דאַרף מיר טעלעפּאָנירן, ער געמבלט אויף פּערדלעך. מיינסטו
 דאָך ער לייגט פינף אָדער צען דאָלאַר אויף אַ פּערדל און פטור, געווינען
 אָדער פאַרלירן. מאַכסטו אַ טעות. יענער ווייסט דעם יחוס פון יעדן פּערדל
 אין די פאַראייניקטע שטאַטן, ווער זיין טאַטע איז געווען, זיין מאַמע, און ניט

נאָר ווייסט ער דעם יחוס, ער האָט שוין אפילו אויסגעארבעט אַ סיסטעם
לויט וועלכן ער מוז געווינען. מיט אַט דעם סיסטעם פאַרלירט ער, פאַר-
שטייט זיך, ווי אַ טאַטע.

— וועסטו שוין אויף פערדלעך אויך ?

— זעסטו, דאָס טו איך נישט. וועסטו דאָך פרעגן, טאָ וואָס האָב
איך צו טאָן מיט אים ? אַזוי די מעשה ער איז נישט קיין פשוטער
געמבלער. אַמאָל איז ער געווען זייער רייך, שטאַמט פון אַ געהויבענער
משפחה. קען זיך נאָך היינט מיט אַלע קאַרפּן-קעפּ, די פערדלעך האָבן אים
רואינירט, אויף אַזוי ווייט, אַז איצטער מאַכט ער אַ לעבן דערפון, שטייער-
הייט, פאַרשטייט זיך. איך וויל מאַרגן פאַרן מיטן עראָפּאָן קיין ניו-יאָרק.
איז דאָך מלחמה, אַן עסק מיט „פּרייאָריטיס“, קען איך קיין פּלאַץ ניט קריגן.
ער וועט שוין קריגן פאַר מיר. אַלץ וואָס איך וועל דאַרפן טאָן איז געבן אים
אַ וועט אויף אַ פערדל, אַ זיכערן געווינער, דאָס פערדל וועט זיכער אַריי-
קומען... אויסלאָזן וועט זיך אַז עס וועט אַריינקומען אַ ביסעלע צו שפעט,
מיט אַ נאָז, ווי זאָגט מען עס, וועל איך בלייבן מיט אַ נאָז. אָבער קיין ניר-
יאָרק וועל איך פליען.

— און דו מוזט עס פליען ?

— ניין, זיך העצקען דריי פיר מעת-לעת אויף דער באַן ?

— כ'מין, וואָס פליסטו אַזוי ? וואָס איז די יאָגעניש ? דאַרפסט

קויפן סחורה ? דאָ אַ טעלעגראַף, פאַר אַ גויט אַ טעלעפאָן.

— טעלעגראַף, טעלעפאָן. פאַרגעסט אָבער אַז דורכן טעלעגראַף קען

מען ניט שמייכלען און אפילו דורכן טעלעפאָן קען מען קיין כאַבאַר ניט געבן.

— שוואַרצער מאַרק ?

דודס פאַרוואַרף אין די אויגן האָט באַגעגנט אַ שמייכלענדיקן, באַדווי-

ערנדיקן קוק.

— מענטשן כאַפן אויף ווערטלעך, ריידן זיי נאָך, כאַטש זיי הייבן ניט

אַן צו וויסן וואָס זיי ריידן. וואָס מיינט שוואַרער מאַרק ? קויפן פאַר-

באַטענע סחורה אויף העכערע פרייזן ? איז ערשטנס, וואָס מיינט פאַר-

באַטן ? זיצט עפעס אַ קלערק אין וואַשינגטאָן און באַשטימט, לאַמיר זאָגן,

אַז איך מעג קריגן אונטערשאַק זעכציק פראָצענט פון דעם וואָס איך האָב

פאַרברויכט אין ניינצן איין און פערציק. און ווי אַז אין 1941 האָב איך

גאָר קיין אונטערשאַק ניט געברויכט ? ניט געמאַכט קיין מאַנטלען, און

איצט מאַך איך יאָ ? טאָר איך, הייסט עס, ניט קריגן ? מאַט'יך דאָס האָב

איך שוין באַוואַרנט, איך מעג יאָ אָבער קריג איך עס ? ביים קלערק אין

וואַשינגטאָן געפועלט, אָבער אין ניו-יאָרק איז אויך דאָ אַ קלערק. אַמאָליקע

יאָרן, מיט דריי, פינף יאָר צוריק, אַז איך בין געקומען אין ניו-יאָרק, האָט

דער זעלבער קלערק צי דער באַלעבאַס, מיך אַרויסגענומען אין וואַלדאָרף

אסטאריא עסן מיטיק, נאכדעם אין א טעאטער, נאכדעם... וואָס האָט מען
 ניט געטאָן פאַר מאַקס פעסט? אַ גרויסער קונה! איך האָב גאַרניט
 געדאַרפט פאַרן. מיין קויפער איז געפאַרן. איצטער אָבער איז דער קונה
 אַ קנאַפער מיוחס, וויסט קויפן דאַרפסטו קעכענען דעם פאַרקויפער. איך
 קען טעלעגראַפירן צען מאָל איך דאַרף אונטערשלאַק, אָבער גוטענטאָג פאַרט
 קיין נויאַרק, נעמט אויס דעם קלערק דאַרט, גיט אים אַ גוטן מאַלצייט.
 אַ פאַר דאָלער דערצו און ער קריגט דעם אונטערשלאַק, ניט איך. איך קען
 וואַרטן. און וואַרטן קען איך ניט. פאַרשטייט, אין שאַפּ ליגט ביי מיר
 איצט סחורה זיכער אויף אַ פערטל מיליאָן דאָלער, אָבער אונטערשלאַק ניט
 מער ווי אַ צען טויזנט יאָרד און וואָס פאַר אַ באַטרעף האָט עס ווען עס
 גייען הונדערט מאַשינען? ביז מ'וועט זיך אויסטראַכטן מיר אַוועקשיקן,
 ביז ס'וועט אַנקומען דאַרף איך מאַכן שבת, אַפּשטעלן די מאַשינען.

— און דאָס, פאַרשטייט זיך, קענסטו ניט.

— וואָס?

— זיך אַפּשטעלן.

— רעדסט ווי אַ... קינד. וואָס הייסט זיך אַפּשטעלן?

— און פאַרוואָס ניט זיך אַפּשטעלן? אינגאַנצן אַפּשטעלן, אויפגעבן,

גענוג!

— גענוג? ניטאָ קיין גענוג.

— וואָס זשע, מוזט איבערלאָזן דייע קינדער דווקא אַ פערטל מיליאָן

דאָלאַר?

— מיינע קינדער? ניין, איך אַרבעט ניט פאַר מיינע קינדער. אַנ-

דערע רעדן זיך איין, זיי אַרבעטן פאַר זייערע קינדער, איך ווייס, מיינע
 קינדער דאַרפן מיך ניט, און איך זיי? ... ניין, מיינע קינדער דאַרפן מיך
 ניט. מעני וואָלט נאָך אפשר געווען צופרידן ווען איך טראָג זיך אָפּ.
 פאַרשטייט? אים שטייט ניט אָן אַ טאַטע אַ קלאַוקמאַכער. ווען איך
 זאָל האַדעווען חזירים וואָלט געווען מער יחוס, מער אַמעריקאַניש. שעמט
 זיך מיט זיין טאַטן, מיט זיין אייגענעם נאָמען אפילו. עמנואל שטייט אים ניט
 אָן, צו יידיש. פרעד צי טאם וואָלט געווען אַ סך בעסער. ניין, פאַר אים
 אַרבעט איך ניט. רחלע — אַ וואויל קינד. נו, האָט זי חתונה געהאַט מיט
 אַ קלעזמער. אַ קלעזמער. פאַרצט אויף אַ טרובע, זאָלסט מיר מוחל זיין,
 שפּילט סאַקסאָפּאָן, שפּילט ער. מאַכט אַ לעבן. זי וויל ניט נעמען אַ סענט,
 גיב איך איר מתנות, אַמאָל אַ מאַנטל, אַ קליידל, שטוב־זאַכן. לאה זעט שוין
 וואָס זי דאַרף. אָבער אַרבעטן פאַר זיי?

— טאָ פאַר וועמען דען, פאַר זיך? פאַר זיך האַסטו שוין גענוג,

דענק איך.

— אזוי דענקסטו ? וויפל גייט ביי דיר אַוועק אַ וואָך ? איך מײן ניט
חלילה אַריינקריכן אין דײנע געלט־ענינים, איך וויל פשוט פּרעגן וויפל
פאַרדעכסטו אַ וואָך ?

— איך קום אויס מיט פּערציק דאָלאַר.
— און מיך קאָסטן אויטאָמאָבילן צוויי מאָל אַזויפיל. בלויז אויטאָ־
מאָבילן.

— וויפל אויטאָמאָבילן האָסטו עס ?
— צוויי. ניט מער ווי צוויי. איינעם פאַר זיך, איינעם פאַר איר.
— און צוויי אויטאָמאָבילן קאָסטן עס אַזויפיל ? און אויטאָמאָביל
קאָסט פינף, צען דאָלאַר אַ וואָך ...

— און אַ שאָופער ?
— האָסט אַ שאָופער ? פון ווען אַן ? טאָרסט אַליין ניט טרייבן ?
— אַט האָסטו דיר, איך טאָר ניט. דער דאָקטאָר האָט מיר פאַר־
זאָגט ניט צו טרייבן, אָבער דאַרויף איז ער דאָך אַ דאָקטאָר אַ טיפּש.
„איר קענט נאָך בלייבן ביים רעדל.“ ער ווייסט גאַרניט אַז אויב איך האָב
אַ רואיקע האַרבע שעה, איז עס ווען איך טרייב דעם אויטאָמאָביל, איך רו
זיך ממש אויס ביים רעדל. ניין, איך דאַרף ניט דעם שאָופער.
— טאָ וואָס דען, לאַה ?

— זי דאַרף אים אויף כּפרות. איך האַלט זייער ווינציק פון פּרויען־
טרייבערס, אָבער זי טרייבט ווירקלעך גוט.

— טאָ וואָס דאַרף זי אַ שאָופער ? ניט אויף צו אַנטלויפן מיט אים ?
מאָקס פּעסטס אויגן, עטוואָס מוטנע, פאַרצויגן, האָבן זיך אַ הויב
געטאַן. — ניין, אַנטלויפן מיט אים וועט זי ניט, גענוג אַז זי לויפט מיט אים
אַרום. אָבער אַפילו ניט צוליבן אַרומלויפן דאַרף מען אַ שאָופער. אַ
שאָופער דאַרף מען צוליב מר. האָטשינסאַנען ! ווייסטו ניט ווער מר.
האַטשינסאַן איז ?

— וואָס איז דאָ פאַר דעזערט ? קאָסטאַרד ? רהובאַרב ? זאָל זיין
רהובאַרב. און גיט מיר נאָך אַ טעפל קאַווע, אָבער הייסע.

— געדענקסט'אָך מיר האָבן געוואוינט אויף האוסטאָן סטריט. שטייט
נאָך די דירה. נו, האָט זי גענומען נעגען, מ'מוז זיך אַרויסקלייבן אויף
דער וועסט סאַיד. די קינדער שטייען אין שידוכים, אַפילו דעם קלעזמער
מיינעם ניט אַנגעשטאַנען צו קומען אויף דער איסט סאַיד. פון דעם „דאָיער“
מיינעם, מענין, איז דאָך אַפּגערעדט. אַן אַנטיסעמיט, אַן אמתער אַנטיסעמיט.
וויל ניט וואוינען צווישן די „קאַיקס“. מיט די ווערטער. האָט אזוי לאַנג
גענעגעט און גענעגעט ביז איך האָב געקויפט דאָס הויז אויף אַקסידענטאַל,
באַצאָלט פאַר דעם צוועלף טויזנט דאָלאַר דאָן, און עס האָט געהאַט די ווערט.
אַ גוט הויז, גוט געבויט, מיט אַלע מאָדערנע איינריכטונגען, באָד, שפּרייך,

דריי שלאפצימערן, א הויף, א גאניק. שא, ביסט'אך געווען ביי מיר, ווייסטו דאך. דאכט זיך גוט, הא? נו, ווייסטו דאך, יידן אנטלויפן פון מזרח קיין מערב, זיי לויפן, דוכט זיך, איינציקווייז, אנטלויפן איינער פונעם אנדערן, מ'קוקט זיך ארום — שלום עליכם, עליכם שלום, כאטש זיי מקדש די לבנה, אדער גאר זיך שטעלן דאווענען במנין. מערב ווערט ווידער מזרח. יידן האבן זיך גענומען באזעצן און ס'איז געווארן א וועסט-איסט-סאיד. דאס וואלט נאך געווען צו דערליידן. העלפט גאט און גאלדבלאט קויפט א הויז אין בעווערלי און באצאלט דריי און צוואנציק טויזנט דאלער. ווייסטו ניט ווער גאלדבלאט איז?

— דאס איז אלעס. א דאנק. א שוועבעלע? א דאנק. ווילסט?

ביידע האבן פאררויכערט.

— גאלדבלאט איז מיין ווייבס א לאנדסמאן. מיט א יאר זיבעצן צוריק, ווען איך בין נאר וואס געהאט געקומען אהער פון ניו-יארק, ניט געהאט וואס צו טאן, האט מיך מיין ווייב ארויפגעשיקט צו אים. ער האט שוין דאן געהאט א שאפ. א שאפ! עפעס א שאפקע ערגעץ אויף צווייטער און ספרינג, זעקס מאשינען. ער האט זיך געקנייטשט, געדרייט, ער ווייסט ניט וואס איך קען טאן ביי אים אין שאפ, סוף כל סוף מיך אנגעשטעלט פאר א שיפינג קלערק, פאקן זיינע צוועלף קליידלעך א טאג. אפגעארבעט צוויי וואכן, האט ער זיך ארומגעקוקט אז דער שידוך געפעלט אים ניט. אים ניט געפעלן ווי איך האב געפאקט זיינע קליידלעך, מיר געגעבן דעם וועג. בין איך אוועקגעגאנגען און אליין געעפנט א שאפ. געלט? מיט די פינף פינגער. פאר פינף יארן איז דער זעלבער גאלדבלאט געקומען צו מיר, מיר פארגעלייגט פופציק טויזנט דאלאר איך זאל אים אריינעמען פארא שותף. האב איך אים געענטפערט: איר פאקט אייערע קליידלעך אנדערש, איך פאק מיינע אנדערש. . . בעסער זיין גוטע פריינט איידער שלעכטע שותפים. ער האט פארשטאנען, גארניט געזאגט, פארבליבן, וואס מ'רופט, גוטע פריינט. נאר ווען מיין ווייב האט דערהערט אז גאלדבלאט האט געקויפט א הויז אין בעווערלי פאר דריי און צוואנציק טויזנט דאלאר, האט זי שוין ניט געקענט איינרווען, מ'מוז זיך ארויסקלייבן, און ניט אין בעווערלי, נאר אין בעדעיר. און, דער אמת געזאגט, מיך האט עס אויך גערופעט. פארשטייסט? אז גאלדבלאט קען, קען איך דאך אוודאי. וואס טויג דיר די מעשות, כ'האב געקויפט א הויז, ניט אין בעדעיר, אין וועסט-וואוד, באצאלט זיבן און דרייסיק טויזנט פינף הונדערט, מזומן געלט. א הויז א פאלאץ. האט די ווערט. קען פאר דעם קריגן איצט פינף און פערציק טויזנט, און אפשר די פולע פופציק טויזנט. א הויז פון צוועלף צימערן, צוויי באדצימערן, דער פראנט-צימער — א פעלד א גאנצם. היינט א שטיבל באזונדער פאר דער דינערשאפט. דא קומען מיר צום פסוק. דער שכן

מיינער איז איינער אַ מר. האַטשינסאָן. זיין יהוּס — ווייס־פרעזידענט פון דער סיטיזענס באַנק. אַלץ וואָס איך האָב גערעדט מיט אים אין משך פון די צוויי יאָר איז „נייס מאַרנינג דיס מאַרנינג“ און „ריינינג“. מער האָב איך ניט גערעדט מיט אים און וועל ניט ריידן מסתם ביו ער'ט זיך אַרויסקלייבן. וועט זיך אַרויסקלייבן. וואָס דען, ער'ט בלייבן? אַ ייד האָט זיך דאָך אַריינגעקליבן. און איך בין שוין ניט דער איינציקער אָבער דער מר. האַטשינסאָן האָט אַ שאָופער, און אַז מר. האַטשינסאָן האָט אַ שאָופער דאַרף שוין מר. פעסט אויך האָבן אַ שאָופער, אַ שאָופער און אַ דינסט, זיי זאָלן זיך קענען דורכריידן מיטן שאָופער און דער דינסט ביי מר. האַטשינסאָן און, איך שטעל מיך פאַר, זיי ווייסן שוין מער וועגן מיר ווי איך אַליין. ווי ס'ניט איז, דער שאָופער קריגט זיינע פינג און פערציק דאָלאַר אַ וואָך אויף אַלעם פאַרטיקן, אַ דירה און עסן, דערפאַר גיט ער שוין אַכטונג אויפן הויף אויך, שניידט דאָס גראַז, פּוצט די ביימלעך, אַ מושלם בכל החולשות.

איצט פאַרשטייטו שוין? אַ שאָופער. אַ דינסט. היינט אַז מ'האַט אַ ניי הויז דאַרף מען נייע מעבל פאַר עטלעכע טויזנט דאָלאַר, מיט טעפליכער, מיט בילדער. בילדער אַליין האָבן מיר אָפגעקאַסט אַ פאַרמעגן. געוואָרן אַ גאַנצע קינסטלעריין מיין ווייב. איינגעשטעלט דאָס הויז, האָט זי מיך אַוועקגעשלעפט אין אַ בילדער־געשעפט, איך מוז גיין, אַ ווילדע מציאה, אַ בילד פון אַ פראַנצויזישן מאַלער, רענע, צי רענאָ, אַדער רענאַר, יאָ Renoir, פאַר בלויז טויזנט דאָלאַר. איך האָב אַ קוק געטאָן אויפן בילד איז מיר געוואָרן ניט גוט. אַ נאַקעטע מויד. וואָלט עס כאַטש געווען אַ מויד. אַ נאַקעטער הינטן. אַט אַזוי ווי דו הערסט — אַ נאַקעטער הינטן, און פאַר דעם אַ טויזנט דאָלער. האָב איך זיך איינגעשפאַרט, איך וויל ניט, אַפילו ווען מ'גיט עס מיר אומזיסט, וויל איך עס ניט האָבן. נו, פרעג שוין ניט. וואָס טויג דיר מעשות, כ'האָב אויסגעשריבן אַ טשעק אויף טויזנט דאָלאַר. טויזנט דאָלאַר ווי אין גענוענעם הינטן. פאַרפאַלן. איצטער, אַז איך גיי אַריין אין גרויסן צימער, דערנע דאָס בילד, ווען דאָס לייכט אונטער דעם איז נאָך אַנגעצונדן, איך דערנע דעם נאַקעטן הינטן ווי ער לייכט זיך דורך, ממש ער לייכט זיך דורך, ווילט זיך מיר צוגיין און עס צערייסן, צעשטעכן, אָבער גאַרניט, אַז מ'שמועסט בילדער איז דאָך ניט שייך. ווי ס'ניט איז, אין דעם הויז ליגט אַ פאַרמעגן. און אַז מ'האַט אַזאָ הויז, מאַכט מען שוין פאַרטיס, שמחות. זי איז דאָך געוואָרן אַ גאַנצע „סאַסייעטי ליידי“, גייט ניט אַוועק אַן אַונט זי זאָל עפעס ניט האָבן ביי זיך אַדער ערגעץ אַנדערש. קורץ און גוט, געלט שמעלט, בלאַטע אין קעשענע. איך בין אַ גרויסער בעל־הוצאה, גאָר אַ גרויסער בעל־הוצאה.

— און צוליב דעם דאַרפסטו זיך אַוועקהרגענען, האַווען, לויפן, פליען?
 — האַטט אַ ציגאַרעט? פֿיף. צוליב דעם אַליין ניט. צוליבן

נאקעטן הינטן דארט וואָרט איך ניט איינגעריסן קיין וועלט, וואָרט זיך געקענט באַגייַן אָן דעם. אויב איך בין פאַרטאָן אין געשעפט איז צוליב עפעס אַנדערש.

דער רויך צווישן די צוויי איז געוואָרן געדיכטער, געבליבן שטיין, וואַרטנדיק. דוד ביסקין האָט אויך געוואָרט.

— אַ מענטש האָוועט ניט לויטער צוליב עולם־הזה פון נאָך אַ סטייק, גאַנץ אַפט האָט ער גאַרניט דעם מאַגן דערצו, אַדער צוליב אַ גרויס הויז, וואָס ער דאַרף אויף כפרות. אַ מענטש האָוועט, וויל מאַכן געלט, ניט אַזוי צוליבן געלט ווי צוליב דעם ער זאָל ניט זיין אַבי ווער, מ'זאָל וויסן ווער ער איז, מ'זאָל דרד־אָרץ האָבן פאַר אים. און פאַר געלט האָט מען דרד־אָרץ. וויפֿל איז ער ווערט? דאָס איז די ערשטע פראַגע, די איינציקע מאָס. איך האָב די מאָס ניט געמאַכט, כ'האָב זי געפונען אַ פאַרטיקע.

— מאַל'יך דאָ אַן אַנדער מאָס.

— וועלכע?

— האָסט שוין פאַרגעסן? אין וואַפניארקע איז דער גביר פון שטעטל

געווען ראַפּאַפּאַרט, אַבער כבוד האָט מען אַפּגעגעבן דעם רב.

— אַזוי, דעם רב? — מאַקס פעסט האָט דערוען לייב פעלדמאַן,

דערהערט „דאַרפסט צום רב, גיי ניט צום שמש“, זיינע אויגן האָבן גענומען שמיכל'ען. — נו, יא, מ'האַט אים אַנגעטאָן דעם כבוד, אים אַוועקגעגעבן אין אַרענדע די הייוון פון שטעטל און ער איז געזעסן אין מזוה. ראַפּאַפּאַרט האָט אַבער געהאַט אין אַרענדע דעם וואָלד, די פאַראַווע מיט, דאָס גאַנצע שטעטל, דעם רב אַריינגערעכנט. ראַפּאַפּאַרט איז אויך געזעסן אין מזוה און די דעה האָט געהאַט ראַפּאַפּאַרט, ניט דער רב. ווער עס האָט די מאה דער האָט די דעה. דאָ איז דאָך אַפּגערעדט. זעסט? — האָט ער געוויזן אַ פערטעלע. „אין גאָט גלויבן מיר.“ בפירוש געשריבן. טאָן טוט זיך אַבער אַנדערש. אין גאָט גלויבן מיר, דעם עגל־הזהב דינען מיר. — ער האָט אַוועקגעלייגט דאָס פערטעלע אונטערן טעצל פאַר דער קעלנעריין.

— די אַמעריקאַנער זאָגן יאַקבי אַן אַרום עגל־הזהב טאַנצן די יידן...

— יא, אַזוי זאָגן זיי, אַבער לאַמיר דיר עפעס זאָגן. משה רבינו האָט

צעמאַלן דעם עגל־הזהב און אונדז געגעבן טרינקען פון דעם וואַסער. דאָס וואַסער איז אַבער ווייט אַוועקגעגאַנגען, איז געקומען קיין אַמעריקע נאָך איידער מיר זיינען דאָ געווען, און ווען עס קומט צו געלט, קענען מיר יידן הייצן די הרובע ביי די אַמעריקאַנער. דו האָב מיט זיי צו טאָן, וועסטו זען. אַט שטיי איך אין אַ געשעפט, האָב, ווי זאָגט מען, אַן אַפּענע טיר. גייט ניט אַוועק אַ טאָג עמיצער זאָל ניט קומען בעטן געלט, דער פאַר דעם, דער פאַר אַן אַנדער זאָל, און איך זאָל קיינעם ניט אַרויס מיט ליידיקן. מער, ווינציקער, איך גיב, און איך בין ניט קיין צעוואַרפענער, ווייסטו.

דער אַמעריקאַנער איז דאָך כּלומרשט אַ צעוואָרפענער. געלֵט שפּילט ביי אים קיין רגאַלע ניט. אָבער אַנו פּרואוּו ביי אים עפעס קריגן פאַר אַ געוויסן צוועק. אַ ניקל וועט ער דיר ניט געבן. אַ סענט ניט. ער גיט אין „טשוירטש“, גיט ער. וואָס אַרט דיר, איך קען דעם אַמעריקאַנעם. אויב אַן אַמעריקאַנער וועט דיר זאָגן אַז ער וויל ניט קיין געלֵט, זאָלסטו אים ניט גלויבן. ער קען אפשר ניט מאַכן קיין געלֵט, דערפאַר וויל ער ניט. אַ סריס וויל ניט חתונה האָבן. אַלע ווילן געלֵט און פאַר געלֵט האָבן אַלע דרך־אָרץ. אָבער אַלע. וואָס דאַרפסטו מער ? דער אַרבעטער. ווען איך האָב געוואוינט אויף האוסטאָן האָב איך געפאַרבט דאָס הויז. ווען די בעל־מלאכות זיינען פאַרטיק געוואָרן, איז אַלץ געווען פאַרשמירט, פאַרליאַפעט, לאה האָט מיר פאַרוויינט דעם קאַפּ, האָט זי מיר. אין דעם הויז, אין וועסטוואוד, האָב איך אויך געפאַרבט, וואָלסטו באַדאַרפט זען ווי די בעל־מלאכות האָבן זיך געהיט ! פונעם מעבל איז דאָך אַפגערעדט, נאָר אין דרויסן, אַ גרעזעלע ניט באַשפּריצט. און פאַרוואָס ? אַ גביריש הויז. פאַרן גביר, פאַר געלֵט שטייט מען אויף די ציפקעס. האָסטו ניט קיין געלֵט, מעגסטו זיין איך ווייס ווער, ביסטו אַ גאַרנישט, אַ נישט.

— וואָס דענקסטו מכוּה איינשטיינען ?

— איינשטיין ? מיינסט דעם באַרימטן פּראָפּעסאָר איינשטיין ?

— יאָ, יאָ, טאַקע אים גופּא.

— אַהאָ, איך פאַרשטיי. וועל דיר זאָגן דעם אמת. ווער איינשטיין איז,

כ'מין וואָס ער האָט אויפגעטאָן, ווייס איך ניט, און איך בין ניט דער איינ־ציקער. איך ווייס יאָ אַז ער איז אַ גרויסער מענטש, באַרימט איבער דער גאַרער וועלט. אַלע גיבן אים אַפּ כבוד. איז שוין גוט, האָ ? איז, ערשטנס, וויפֿל איינשטיינס זיינען עס דאָ אויף דער וועלט ? איינער אַ מענטש. אַזאָ מענטש ווערט אפשר געבוירן איין מאָל אין טויזנט יאָר. מיט אים קען זיך קיינער ניט גלייכן. צווייטנס, אפילו איינשטיין, דו הערסט, אפילו איינשטיין, ווען ער האָט ניט קיין געלֵט און דאַרף לייגן אין אַ שפיטאַל, וואָלט ער געלעגן אין אַ וואַרד. הערסט, אין אַ וואַרד וואָלט ער געלעגן. דאָס זאָג איך דיר ניט סתם אין דער וועלט אַריין, איך רעד פון דערפאַרונג.

מיט מיר אין שפיטאַל איז געלעגן איינער אַ פּראָפּעסאָר. וואָס איז געווען זיין נאָמען ? אוירוין, צי אוירוין, כ'געדענק שוין ניט גענוי. איך געדענק אָבער זיין פנים, אָט ווי ער וואָלט מיר געשטאַנען פאַר די אויגן. ווייסט'אָך, אַ לענגלעכער פנים אַזאָ, מיט אַ הויכן שטערן, קיין האָר אויפן קאַפּ האָט ער שוין ניט געהאַט, בלויז ביי דער פאַטילניצע אַ פּרענזל האָר, און דווקא לאַנגע, און ווייס, ווייס ווי מילך. ווען מ'האַט מיך דאָס ערשטע מאָל אַרויסגעפירט אויף אַ שטול אין דרויסן, האָב איך אים אויך דערזען אויף אַ שטול. מיר איז איינגעפאַלן, אַז דאָס איז דער פּוילישער שפּילער, דער

פאָדערעווסקי, זייער ענלעך אויף אים. טו איך אַ פּרעג דער וואַרטספרוי:
ווער איז דער מענטש?

— איר וויסט ניט? פּראָפעסאָר אוירוויין!

ווער דער פּראָפעסאָר אוירוויין איז, וואָס פאַר אַ פּראָפעסאָר, ווייס
איך ניט עד הויף, אָבער אַ פּראָפעסאָר. פּרעג איך דער וואַרטספרוי: איז
ער אויפן זעלבן שטאַק מיט מיר?

— ער איז געווען, — האָט זי געענטפערט. צוויי וואָכן איז ער
געלעגן אין אַ צימער איבער דער וואַנט פון מיינעם, נאָכדעם האָט מען אים
טראַנספערירט אין אַ וואַרד: ניט געהאַט קיין געלט צו צאָלן. און צאָלן
האַט מען געדאַרפט גענוג. אַ היפש ביסל. די אַכט וואָכן וואָס איך בין
דאָרט געלעגן האָבן מיך אָפגעקאָסט קנאַפע דריי טויזנט דאָלאַר. פאַרן
צימער אַליין פּרופּצן דאָלאַר אַ טאַג, וואַרטספרויען נאָכאַמאָל אַזויפיל, איך
דייד שוין ניט פון דאָקטוירים. היינט עקסטראַס — זיי רעכענען דאָך אפילו
פאַר אַ שטיקל אַשר יצר פאַפיר, זאָסט מיר אַנטשוידיקן. איז געשטאַנען
פאַר מיר פאַד קאַזיראַק, וואָס איך האָב געוואָלט האָבן איך אויסגעפירט. ווייסט,
ניט איין מאָל איז מיר אַזש ניט גוט געוואָרן פון זייער היבטישקייט, זייער
חנפענען. איך האָב דאָך געוואוסט אַז דאָס מיינט מען ניט מיך, נאָר מיין
טשעק־ביכל, האָב איך זיך פשוט אידעקעוועט איבער זיי. די דאָקטוירים,
די וואַרטספרויען און, נאָכדעם, אַז ס'האַט מיר פאַרדראָסן לַמאי איך בין
אַזאַ דבר אחר, האָב איך טעלעפּאָנירט מ'זאָל צושיקן דער וואַרטספרוי נאָך
אַ פאַר זיידענע זאַקן, און האָסטו באַדאַרפט זען ווי גוט זי איז געווען צו
מיר, כאָטש לייג איר טאַקע צו אַ מכה. און אַליץ — געלט. פאַרן פּראָפעסאָר
איז מען אויף די ציפקעט ניט געשטאַנען, אין אַ וואַרד איז ער געלעגן. און
הערסט, אפילו איינשטיין, ער האָט מסתמא גענוג פריינט, חסידים, וואָס וואָלטן
געצאָלט פאַר אים, דאָן וואָלט מען אים געהאַלטן בכבוד, אָבער אָן געלט?
אין וואַרד אַריין!

קוקנדיק טאַקע אויף אַט דעם פּראָפעסאָר, האָב איך געטראַכט: וואָס
פאַר אַ היפּאָקריטישע וועלט! אַט לייגט אַ פּראָפעסאָר, אַ האַלעדראַנעץ, האָט
ניט אַ גראַשן ביי דער נשמה, קיינער קוקט זיך אויף אים ניט אום, פונ־
דעסטוועגן איז אויף זיין קאַרטל דאָ אַ פ. ד., אַדער אַן ענלעכער טיטור.
אַ פּראָפעסאָר. פאַרוואָס זאָל אַזאַ איד ווי איך ניט האָבן קיין טיטור פ. ד.
(דאָקטאָר פּינאַנס)? קוקסט מיך אָן? טיטורן ווילן מיר דאָך אַלע. דאָ
אין אַמעריקע ניטאָ קיין פּרינצן, גראַפן אַדער באַראַנען, דאָס מיינט אָבער
ניט אַז מענטשן ווילן ניט קיין טיטורן. וואָס מיינט אַ טיטור? אַן אויס־
צייכענונג, אַ באַווייז אַז דער מענטש איז עפעס, עמיצער, ניט אַבי ווער.
נו, קוק זיך אומישנע צו ווי אַזוי מענטשן צאַצקען זיך מיט אַ בלעכל, אַ
ליענטע, אַ שלייפֿל אַלס דערענאָט צו עפעס אַ צוואַמענפאַר. ער שפּילעט

עס צו אויבן אויף, אַלע זאָלן זען אז ער איז אַ דעלעגאַט, א... וויכטיקער מענטש. דאָס איז טיטול, נו, שטעל זיך פאַר, דער צי אַן אַנדער פּראָפּעסאָר — אייגנטלעך אַ גמרא-מלמד — האָט אָנגעשריבן אַ בוך וועגן... רוימישע צי גריכישע מטבעות און געקראָגן דעם טיטול פ. ד. — דאָקטאָר פּילאָסאָפּיע. איך פאַרויכער דיך אַז איך ווייס מער וועגן אַמעריקאַנער פּאַזיטלעך ווי דער פּראָפּעסאָר וועגן רוימישע מטבעות, פאַרוואָס זאָל איך ניט קענען דרוקן אַ קאַרטל אויך מיט אַ פ. ד. — דאָקטאָר פינאַנסן?

— ווי זאָל איך דיר זאָגן? דיין משל הינקט אַ ביסל אונטער. דאָ איז אַ מעשה פון לערנען און ביי דיר איז אַ פּראָגע פון געלֶט-מאַכן. דאָס איז אַ קנאַפע תורה, מ'קויפט פאַר צוויי, מ'פאַרקויפט פאַר דריי, קיין גרויסע חכמה ניטאָ דערביי. — אַט האָסטו דיר געלֶט-מאַכן! דער פּראָפּעסאָר לערנט תורה, איך מאַך געלֶט, ער דער תלמיד חכם, איך דער עס־הארץ. איז לאַמיך דיר זאָגן אז איך, מאַכנדיק געלֶט, האָב מער געלערנט ווי וועלכער עס איז פּראָפּעסאָר. איך האָב ניט געלערנט וועגן די שטערן אין הימל, איך האָב אָבער געלערנט וועגן מענטשן אויף דער ערד. אוי, האָב איך געלערנט! דאָס איז ניט נאָר קויף פאַר צוויי, פאַרקויף פאַר דריי, ווי דו דענקסט, עס איז מער ווי דאָס, אַ סך מער, גלויב מיר. טאָ פאַרוואָס ניט אָפּשאַצן דעם וואָס האָט פאַרדינט געלֶט?

— ווער זאָל עס שאַצן? די גמרא-מלמדים? ...

— אַט דאָ ליגט טאַקע דער הונט באַגראָבן. זיי קוקן נאָך אַלץ אויף אונדז פון אויבן אַרונטער. שטילערהייט שאַצט מען אָבער יא. שטילערהייט טוט דער פּראָפּעסאָר דאָס וואָס דער גביר פון אוניווערסיטעט הייסט אים טאָן. וויל ער ניט, פליט ער פון בענקל. שטילערהייט, דאָרט וואו מ'דאַרף, ווייסט מען יעדן איינעם ווערט. איכ'ס קומען אין אַ געשעפטס-הויז קויפן סחורה, ווייסט מען מיין שטאַנד גענוי צום פונקט. דאָס איז אָבער אַלץ שטי-לערהייט. פאַרוואָס זאָל אַ מענטש מיט, לאַמיר זאָגן, הונדערט טויזנט דאָלאַר, ניט האָבן אַ קאַרטל געדרוקט — מאַקס פעסט ה. ט. (הונדערט טויזנט), אַ מיליאָן? איז א. מ., אַ מולטי-מיליאָנער — מ. מ.

— שטעל זיך פאַר, דו האָסט שוין אַ קאַרטל מיט אַ מ. מ. — וואָס דאָן? פאַרד האָט שוין אַזאָ „קאַרטל“, איז אים בעסער? וועט ער לעבן אייביק?

— פאַרד? איך האָב ניט ליב דעם גוי, ער איז אַן אַנטיסעמיט, געווען און מסתם נאָך היינט אויך, אָבער איך מוז צוגעבן, ער איז עמיצער. מאַלע וואָס ער איז אַן עס־הארץ, קען ניט קיין געשיכטע ווי עפעס אַ פּראָ-פעסאָר אַ פ. ד., זיין מ. מ. האָט מער די ווערט ווי דעם ענגלישן קעניגס ה. מ. (היז מעדזשעסטי). פאַרדס אַ וואָרט איז געווען פאַר הונדערטער טויזנטער, אפשר מיליאָנען מענטשן. און פאַרד וואָלט ניט אויפגעגעבן זיין

קעניגרייך צוליב עפעס א קליידל. ער איז שוין אלט, אבער די מדוכה
לאזט ער ניט ארויס פון האנט. אזוי דארף זיין. ווער, ווער, ער האט שוין
זיכער גענוג, אבער פאר א מענטשן וואס וויל עפעס איז ניטא קיין גענוג.
פארד וועט שטארבן, אבער ביז ער לעבט איז ער פארד מ. מ. צי גאר בר,
ביליאנער. יעס, סער, מ. מ. דאס מיינט עפעס. מ'נא, איכ' שוין דאס
ניט דערלעבן. ווי שפעט איז עס?

מאקס פעסט האט א קוק געטאן אויפן זייגערל ביים האנט-געליינק,
א שאר געטאן די מטבע אונטערן טעצל און געמאכט א באוועגונג זיך אויפ-
צוהויבן. — צייט צו גיין. דוד ביסקין האט זיך אויך אויפגעהויבן.
— וועסטו צוקומען?

— מיינטט צו דער חתונה? אוודאי. וועל אפשר קומען שפעטלעך,
אבער כ'ועל קומען. וועל טעלעפאנירן לאהן זי זאל גיין אליין אן מיר.
איכ' שוין קומען גלייך פון שאפ. אגב, מ'דארף דאך ברענגען עפעס א
מתנה. וועט זיך נאך באליידיקן „די ארעמע קרובה“. וואס קען איך איר
ברענגען? איצט איז צו שפעט עפעס קויפן, סידן א מאנטל. וואס איז
זי, די כלה, א זעכצענער, אן אכצענער?

— וואס'ער זעכצן, אכצן? זי מוז שוין זיין א פיר פינף און צוואנציק.
— מלמד! — האט מאקס פעסט אויסגעשאסן. — איך פרעג ניט
אויף אירע יארן, איך מיין איר מאס, ווי הויך איז זי, ווי ברייט?
— אה! — האט דוד ביסקין דער „מלמד“, דער רעגירונגס-אנגעשטעל-
טער, געענטפערט. — זי איז מיין הויך. יא, זי איז אומגעפער אזוי הויך
ווי איך, און די ברייט? געראטן אין דער מאמען.

— אן אכצענער, — האט מאקס פעסט געפסקנט, באצאלט פארן עסן
און זיך געלאזט צום ארויסגאנג.
— וועסטו צוקומען?

— קומען, קומען. גוט האסטו געטאן וואס דו ביסט געקומען. זיך
אפגערוט א ביסל נאכן עסן. ביז דער פארשוין וועט קומען נאך קענען
עפעס אפטאן. זיך זען שפעטער.

*

— שפרות קאמפלעקט.
דאס גאלמעסער האט זיך א גליטש געטאן איבער דער באק. געפסקנט
— שפרות געפיל.

אפווישנדיק דאס גאלמעסער אינעם שטיקל פאפיר, האט דוד ביסקין
באשטעטיקט — שפרות-געפיל. יידישע קרענק. דאס גאלמעסער האט זיך
ווידער געגליטשט איבער באק און קין. דוד האט געזען אין שפיגל דאס
גאלמעסער, זיין פנים און אויך מאקס פעסט. ער האט מאניפולירט מיטן
גאלמעסער, צו דער זעלבער צייט שפעקולירט: וואס איז אט די בענקעניש

נאך א טיטול פ. ד. אויב ניט שפלות-קאמפלעקס ? קאמיש. געלט-טיטולין. פ. ד., מ. מ. דוד האט געזען זיין שמייכל, באַד דערפילט א שניט. ער האט א זייג געטאן דאס גאלמעסער, גענומען לייכט קלאפן מיט א פינגער אויפן שניט, דאן גענומען פאררייבן דאס שניט מיט אן אלום-שטעקעלעך.

דוד ביסקין, אן אַנגעשטעלטער ביי דער פעדעראַצער רעגירונג, איז געווען זייער קאנסערוואטיוו אין . . . גאַלן זיך. בייטאג האָט ער איבער-געקוקט פאַפירן, געשריבן פאַפירן און, אויב אין אַ פאַפיר האָט זיך אַריינגע-כאַפט אַ גרייז, אָדער גאַר ניט געווען פונקטואירט לויט אַלע כּתלים פון סינטאַקס, האָט ער איבערגעשריבן דאָס פאַפיר, מאַכנדיק נייע פיר קאַפּיעס. אין די אַוונטן האָט ער זיך געגריבלט אין פּסיכאָלאָגיע, און דווקא פּסיכאָלאָג-ליז. דאָס איז געווען זיין "פּערדל". אַ פּערדל ניט צו פאַרן רייטנדיק דאַרויף בפּני עס ועדה. ער האָט זיך ניט אויסגעגעבן פאַר אַ פּסיכאָלאָג-ליטיקער, נאָר הילצערן פּערדל צו פאַרן אויף דעם רייטנדיק ביי זיך אין צימער, לשם איבונגען. דאָס "פּערדל" האָט ער אַזוי ליב געהאַט אַז פון זיינע מאַגערע כּמירות האָט ער אַפּגעריסן געלט און זיך איינגעשאַפט אַ היפשע ביליאָטעק איבער פּסיכאָלאָגיי. געגאַרט האָט ער זיך ניט מיט קיין מאַשינקע. ער האָט ניט געהאַטן פון די באַוואַרנטע מעסערלעך. דאָס איז גוט פאַר יינגלעך ביי וועמען עס הייבט אַן שפּראַצן אַ בערדל, פאַר וויכע הערעלעך. פאַר זיין באַרד, אַ געדיכטע, שוואַרצע, האַרטע באַרד, איז אַן אַפּן גאַלמעסער, דאָס גוטע, אַלטע גאַלמעסער. עלעקטרישע גאַל-מאַשינקע ? גוט פאַר קאַמיוואַיאַזשאַרן, ניט פאַר אים. אַט דאָס אַפענע גאַלמעסער איז שוין ביי אים אַ יאָר צוואַנציק און וועט דינען נאָך צוואַנציק יאָר, אויב ניט מער. שניט ? שוין פאַרהאַמעוועט. גאַרניט. דער שפיץ גאַלמעסער איז פאַמעלעך געקראַכן צו דער ליפּ און נאָו גרענעץ, אויס-געשקראַבעט ממש די האַר דאַרט, דאָן זיך געלאָזט אַ ביסל פּרייער איבער דער אויבערשטער ליפּ. דודס געדאַנק האָט זיך אויך געטראַגן פּרייער.

— און אפשר דורשט נאָך מאַכט ? — האָט ער זיך געהעצקעט אויף זיין פּסיכאָלאָגייטישן פּערדל. — וויל זיין עמלעך. די זעלבע זאך. קאַמ-פענסאַציע פון שפּלות געפיל. און אפשר איז דאָס שוין צו איינפאַך, צו אַדלעריש, אַדלערס שיטה ליידיט טאַקע פון צופיל איינפאַכקייט. אפשר איז דאָס גאַר דער פאַרניכטונגס-אינסטינקט, דער טויטן טריב. אַנטלויפט פון טויט צו דער אַרבעט. "איך בין פון די פּערדלעך, וואָס אַז מ'שאַנט זיי אויס פאַרן זיי אַוועק". ער דענקט אַז ער ראַטעוועט זיך פון טויט. דער אמת איז, דאָס האָט דער טויטן טריב זיך פאַרמאַסקירט, שלעפט אים אין שאַפּ אַריין, דאַרטן אים דערענדיקן. פּרויד איז פאַרט דער פּסיכאָלאָג. דוד האָט געפאַשט מיטן גאַלמעסער איבערן לעדערנעם רימען הין און צוריק, אין

פסיכאָנאָליטישע סברא אָוועקגעפּאַטשט, דער צווייטער פּאַטאַקעוועט און זי אויך אָוועקגעפּאַטשט. ער איז נאָך אַמאָל איבערגעגאַנגען מיטן גאַלמע-סער איבער די באַקן, דאָס איז שוין געווען לפנים משורת הגאלי, דערביי אַ טראַכט געטאָן. — דער מאַקס איז אַ פּאַסקודניק, אָבער אַ פּאַסקודניק מיט אַ קנייטש. און אפשר אפילו דאָס אויך ניט, פשוט אַ מענטש ... נו יאָ, אַ מענטש ...

דוד האָט דערזען אין שפיגל אַ פּאַר שמייכלענדיקע אויגן און ער האָט זיך צעשמייכלט מיטן מויל אויך. אים האָט הנאה געטאָן וואָס ער האָט זיך דערגרונטעוועט ... אין זיין ווייטן קרוב מאַקס פעסט, אין מענטשן ... און פונעם אָפּגאַסן. גוט אָפּגעגאַסן. דער שניט ניט קענטיק. — ער'ט ניט קומען, — איז אַרויסגעפּאַלן פון דוד ביסקינס מויל, גיי-ענדיק צו דער שמחה.

די ווערטער זיינען געווען אַ מין אָפּשלוס אַ פון זיינע פּסיכאָנאָליטישע איבונגען ביים גאַלן זיך, פון זיינע ספעקולאַציעס צי דער „פּאַסקודניק מיט אַ קנייטש“ וועט קומען צו דער שמחה אָדער ניט. זיינע ספעקולאַציעס זיי-נען געווען אַ מין גומעלע. — ער'ט קומען. ער, דער מינדערווערטיקער, וואָס חלשט נאָך אַ פ. ד. אַ מ. מ. וועט קומען: אַט בין איך, דער גביר אין דער משפּחה, און איר אַלע זייט קבצנים, גאַרנישטן. מהאי טעמא וועט ער ברייני-גען אַ מתנה אַ מאַנטל, און דווקא אַ גוטן מאַנטל — נאָט ווייסט. — דאָס-זעלבע „גומעלע“ האָט זיך אויסגעצויגן אויך אַ ביסל אַנדערש. — קומען צו אַט די האלעדריגעס? ראש לשועלים, ניט מער. וואָס פּאַר אַ ווערט האָט עס? גאַרניט. צווישן לייבן! דאָרטן! אפילו דער געמבלער דאָרט איז אינטערעסאַנטער, חשובער ווי די קבצנים דאָ. ער'ט ניט קומען.

*

די מומע מלכה.

ווי אַזוי זי איז געווען אַ מומע האָט ער ניט געוואוסט גענוי. ניט זי איז געווען זיין טאָטנס אָדער זיין מאַמעס אַ שוועסטער, געווען עפעס אַ פּלאַנ-טער פון שטיפּטאָטעס און שטיפּמאַמעס, מיט וויינע קינדער, דיינע קינדער, אונדזערע קינדער, פון אַט דעם פּלאַנטער האָט אַרויסגעשטעקט אַ פּאַדעם די מומע מלכה. אַלע „פּאַרפּלאַנטערטע“ האָבן זי אַזוי גערופן, ניט גענוי צוליב דער קרובהשאַפט, נאָר ווייל אַלע האָבן זי ליב געהאַט. אַן אלמנה, וואָס האָט געהאַרעוועט שווער און ביטער צו געבן איר קינד — אַ בת יחידה — אַ גוטע דערציאונג, און ניט נאָר האָט זי דערגרייכט איר ציל, זי האָט אים דערגרייכט מיט חשיבות. יאָרן פון אַרבעט האָבן זי ניט דערדריקט, אפילו אויף איר פנים ניט געלאָזט צופיל שפורן, און זי איז אַמאָל געווען אַ

שיינע. זי איז גרוי געוואָרן, און די גרויקייט האָט ניט ניוועלירט איר שיינ-
קייט. נאָר צוגעגעבן חשיבות, דער גרויער קאָפּ האָט באַפוילן — דרך ארץ!
די מומע מלכה האָט אויפגענומען דודן בסבר פנים יפות, מיט איר
שמייכל, וואָס ער האָט אזוי ליב געהאַט, אַ שמייכל — אַ מתנה, אַ קליינע
מתנה, נאָר געגעבן מיט אַזאַ לייכטקייט און מיט אַזאַ חשיבות פונדעסטוועגן,
אַז מ'האַט עס גערן צוגענומען און... באַהאַלטן. נאָך די געוויינלעכע באַ-
גריסונגען האָט זי אַ פּרעג געטאָן: געזען מרדכיין?

איר איז געגאַנגען אין לעבן מאַקס פעסט זאָל קומען. ניט קומען האָט
געמיינט — דעם גביר שטייט ניט אָן. זי האָט ניט געוואָלט זיך אויספיינען
מיטן גביר, זי האָט אָבער ניט געקענט פאַרטראַגן אַז גבירהשאַפט זאָל עמיצן
אָוועקשטעלן העכער, זי מאַכן נידעריקער.

— ער'ט קומען, — האָט דוד אויף שנעל פאַרויכערט. — געווען ביי
אים. ער האָט זיך פאַרענטפערט למאי ער איז ניט געקומען צו דער חופּה.
וועט קומען... — דוד האָט שיר ניט אַרויסגעזאָגט — און וועט בריינגען
אַ מאַנטל. — ער האָט זיך פאַרכאַפט און פאַרענדיקט, — אפשר אַ ביסל
שפּעטער, אָבער קומען וועט ער.

אַ צופּרידענע האָט די מומע אים אַריינגעפירט אין זאָל צו די איבע-
ריקע געסט. ביי דודן האָט זיך ווידער אָנגעהויבן די שקלא וטריא: וועט
ער קומען אָדער ניט. די מחותנים האָבן ניט געלאָזט לאַנג ספּעקולירן. קודם
דער חתן, דער איידים שוין, אַ ליוטענאַנט. דאָס וואָרט „לייטענאַנט“ האָט
סוגעסטירט הויכן וואוקס, פיזישע קראַפט, דער טרעגער פון דעם טיטול איז
געווען אַ מיטלוואוקסיקער, דאַרער יידישער בחור. דאָס אָפיצערן רעקל, ברייט
אין די אַקסל, האָט אים געמאַכט אויסזען אַביסל ברייטער, מענערשער, דער-
פאַר אָבער נאָך קלענער, קורצער. דוד האָט אַ טראַכט געטאָן אַז דער דייט-
שישער אָפיצער, דער רוסישער, קוקט אויס מער אָפיצערש ווי דער אַ, דער
אַמעריקאַנער, דער יידישער.

דער „אָפיצער“ איז ניט געווען קיין גראַדואירטער פון וועסט פּאַינט.
ער איז געווען אַן אינזשיניר, איצטער, אין דער אַרמיי, איז ער געווען אין
דער קאַנסטרוקציע בריגאַדע, האָט אַרויסגעוויזן גוטע אינזשיניר פּיאיאָקייטן
און, אזוי אַרום, געוואָרן אַ פּיאיאָנער, ניט קיין שיינער ליוטענאַנט. ווי די
מייסטע אמת פּיאיאָקע מענטשן האָט ער געהאַלטן זיין פּיאיאָקייט פאַר אַ פּרי-
וואַט זאָך, ניט צו ריידן דערפון. אויף זיין אָפיצערשן מונדיר האָט ער גע-
פּייגט ווינציק וואָס אַכט, זיך גאָר אַביסל אונטערגעשעמט מיט אים פאַר זיינע
פאַר חברים, אויך סאַלדאַטן, וואָס זיינען געקומען צו זיין שמחה, סאַלדאַטן,
איינער מיט צוויי בענדלעך, איינער מיט איין בענדל, איינער גאָר אָן אַ בענדל,
אַ „באַק פּרייוועט“. די עטלעכע מיידלעך האָבן געקלעפט צו די סאַלדאַטן, אַט
ווי זיי וואָלטן געווען... גענעראַלן.

דוד האָט ניט געהאַלטן פון קיינע מונדירן. אַריבערגעקומען קיין אַמע-
 דיקע אַ פּערצניאַריקער יינגל, האָט ער מיטגעבראַכט אין זכרון בילדער
 פון מענטשן אין מונדירן. אַט די מונדירטע האָבן אים, אַ יינגל, זיין מאַמע
 מיט נאָך צוויי פּיצלעך קינדער, אַנגעטאַן גענוג צרות מיט פאַרהאַלטענישן,
 פאַספּאַרטן, וויזאַס. אין דער אַמעריקאַנער שול, הויך שול האָט ער דער-
 וואָרבן אַ גוטן ענגלישן אַקצענט, קיינער וואָלט ניט געזאָגט אַז ער איז ניט
 געבוירן געוואָרן אין אַמעריקע. ער האָט ניט געפונען פאַר נייטיק עס
 עמיצן דערציילן, ביי זיך האָט ער געוואוסט, געוואוסט גאַנץ גוט, אַז דאָרטן
 וואָלט ער ניט געקענט גיין אין שול, אַוניווערזיטעט, דאָ האָט ער עס באַוויזן.
 אמת, אַן אַרימער סטודענט, נאָכן לערנען האָט ער געוואָשן געפעס אין אַ
 רעסטאָראַן, געטראַגן צייטונגען, דאָ איז עס אָבער ניט געווען קיין חסרון.
 סטודענטן האָבן ניט געטראָגן קיין מונדירן. דאָ איז בעסער. דאָרט איז אָבער
 געווען אַנדערש. אַט האָט ער, אַ פּערצניאַריק יינגל שוין געלערנט גמרא, און
 זיי, אַט די א... קענען דאָך קיין צלם פאַר קיין אַלף, קיין יידיש וואָרט.

די יונגוואָרג האָט ער מבטל געווען, זיך געפילט אַ סך עלטער פון זיי. די
 יונגוואָרג האָט געקוקט פאַרדעכטיק אויף אים: ווי אַלט איז ער? דודן
 האָט מען געקענט געבן פון זעקס און דרייסיק ביז צוויי און פּערציק יאָר.
 פאַרוואָס טראָגט ער ניט קיין מונדיר? צו אַלט? אויסגעבראַקירט? סיי ווי
 ניט אונדזערער אַ מענטש. מיט די עלטערע האָט דוד אויך ניט געהאַט צו-
 פיל געמיינשאַפטלעכעס. ער האָט געקענט אַלעמען, זיי אים. די מענער האָבן
 געקוקט אויף אים מיט דרך ארץ און חשד — אַ רעגירונגס אַנגעשטעלטער!
 דאָס מיינט אָבער אויך אַ „פּאָליטישן“, אַ כאַבאַרניק, מיר ניט דיר ניט
 קריגט מען נישט קיין שטעלע ביי דער פּעדעראַלער רעגירונג. אפשר גאָר
 אַ דעטעקטיוו, אַ שפּיאָן, אַז קיין מונדיר טראָגט ער ניט. די פרויען האָבן ניט
 אויסגעמיטן קיין געלעגנהייט אים דערמאָנען אַז ער איז אַן אַלטער בחור,
 אים רעדן אַ שידוך... און ער האָט ניט געהאַלטן ביי שידוכים, ער האָט
 געהאַלטן ביי... אַ גלעזל בראַנפן, ווען וועט זיך שוין אָנהויבן די שמחה?

שוין געווען באַלד ניין. די מענער האָבן זיך שוין דורכגערעדט, דורכ-
 געשמעסט, די פרויען האָבן שוין באַטראַכט די קליידער וואָס „יענע“ האָט
 געטראָגן, „יענערס“ פּריזור, מ'האַט זיך שוין געוואָלט משמח זיין, אָבער אין
 עטלעכע מינוטיקע הפסקות האָט זיך נאָך באַוויזן איין שפּעט געקומענער
 גאַסט, אַ צווייטער, דאָס קומען פון די געסט איצט אַ מין קאפּען פון אַ
 פּלעשער כמעט ליידיק, פון אַט דעם כמעט האָט זיך פאַמעלעך אויסגעקאַפּעט
 אַ טראַפּן, נאָך אַ טראַפּן. שוין געווען נאָך ניין. פּירנדיק אַ שפּעט געקומענעם
 גאַסט, האָט די מומע אַ וואָרף געטאַן מיט די אויגן צו דודן, דער קוק — נו?
 וואו איז ער? דוד האָט געוואָלט איר פאַרזיכערן אַז מאַקס וועט קומען און
 אויך געוואָלט איר זאָגן: ער'ט ניט קומען! וואָרט ניט אויף אים! הויבט

אן די שמחה און אים. ער איז א פאסקודניק, א פאסקודניק אפילו און א קנייטש.
דוד האט אבער גארניט געזאגט. די שמחה האט זיך אנגעהויבן.
די מומע האט ארומגעטראגן א טאץ מיט קליינע גלעזעלעך בראנפן,
גרעסערע גלעזעלעך וויין, א צווייטע מחותנתמע האט ארומגעטראגן א טאץ
מיט צובייסן. דוד האט גענומען א גלעזל בראנפן.
— מזל טוב, מומע! זאל זיין מיט מזל. איר זאלט האבן נחת אין
לאה'קען.

— מיט מזל זאלסטו לעבן. אם ירצה השם אינגיכן אויף דיין חתונה.
— גאר אזוי?
— האב חתונה. האב חתונה. און איך זאג דיר צו, אויף דיין חתונה גיי
איך א טענצל. אפילו אז דו'סט מיך ניט בעטן וועל איך קומען און גיין א
טענצל. ווי זינגט זיך דארטן: ניט קיין געבעטענע, אליין געקומען, כאטש
אן ארימע פארט א מוטע.
די מומע האט שיר ניט אויסגעזונגען די ווערטער, אין דעם „געזאנג“
האט דוד דערהערט א הינטערטאן פון פארדרוס, ווייטיק. — הערסט? —
האט ער זיך אליין געפרעגט, און אט די שטומע פראגע איז אויך געווען א
שטומער באפעל צו די אויגן: קוקט זיך צו! קוקט זיך גוט צו צו דער
מומעס פנים, אירע אויגן. דודס אויגן האבן אויסגעפאלגט דעם באפעל און דער-
זען אין דער מומעס אויגן א פריילעך פייערל, ניט אן א חייטיקדיקן רויכל.
ער האט א קער געטאן דאס גלעזל בראנפן שיר ניט איבערהיפערנדיק
דעם מויל, גלייך אין האלדז אריין. ער האט דערפילט א ברען אין האלדז און
אין מוח האט א ברי געטאן: פאסקודניק! ער האט א שטעל געטאן דאס
גלעזל אויפן טאץ.
— פארבייס!

— א דאנק, — האט דוד א זאג געטאן דער צווייטער מחותנתמע. —
איך וויל ניט! — האט ער שיר ניט בייז א זאג געטאן דער מומען. ביידע
פרויען האבן זיך געלאזט צו די אנדערע מחותנים, אין דודן האט געזאטן
כאטשישער כעס. ער'ט אים אנקלינגען. אים אנקלינגען און זאגן...
דוד האט א וואָרף געטאן מיט די אויגן, זוכנדיק דעם טעלעפאן אין...
זאל. ער האט זיך דערמאנט דער טעלעפאן איז אין לאנגן קארידאר. אנט-
שלאָסן, מיט שנעלען שפאָן האט ער זיך געלאָזט אַהין, פאַרהאַקט הינטער
זיך די טיר, אַפצוהאַקן דעם טומל פון זאַל און דער אַנווייזנדיקער פינגער האט
מיט כוח גענומען דרייען דאָס טעלעפאָן רעדל.

— איז דאָס טריניטי 7826? לאַמיר ריידן צו מר. פעסט.
— איך וויל ריידן צו מר. פעסט.
— איך קען ניט! וואָס מיינט איר איך קען ניט? איך מוז ריידן
מיט אים.

— גאָר אַזוי? הערט, ווער זייט איר דאָס אַזוינס מיר זאָגן אַז איר קען
 ניט ריידן צו אים. איר מוז ריידן מיט אים. זייער נייטיק.
 — אַ פּאָליציי באַאַמטער? וואָס איז דער מער? וואָס האָט פּאַסירט?
 — טויט? איר מיינט צו זאָגן מאַקס איז געשטאַרבן? אין שאַפּ?
 — אָבער איר האָב דאָך אים ערשט געזען! איר האָב אים געזען מיט
 אַ... צוויי שעה פּריער.
 — יא, עס נעמט ניט לאַנג צו שטאַרבן. דאָס איז אמת... אָבער, ווי
 אַזוי?

אין דער פּאַזע, צווישן „איז אמת“ און „אָבער ווי אַזוי“, האָט דער
 מענטש אויף יענער זייט שוין געהאַט אויפגעהאנגען דאָס טרייבל, אויף
 דער פּראַגע, „ווי אַזוי“ איז דער ענטפּער שוין געווען אַ זשומען פון אַ טויבן
 טעלעפּאָן.

— העללאָ! העללאָ? — האָט דוד נאָך אַריינגעשריען, אַריינגערעדט
 אין טעלעפּאָן, אין זיין שטימע איז שוין אָבער ניט געווען קיין בייזער. ער
 האָט נאכלעסיק אַ לייג געטאָן דאָס טרייבל, אפילו ניט געווען קיין אימפּולס
 נאכאַמאָל דרייען דאָס רעדל.
 — ער איז טויט.

אַרויסזאָנדיק די ווערטער, האָט דוד דערהערט ניט זיין שטימע, נאָר
 די שטימע, דעם טאָן פון יענעם מענטשן, דעם פּאָליציי באַאַמטן, וואָס האָט
 אים איבערגעגעבן די ידיעה. ער האָט דערזען אַ פּאָליציי מונדיר, אַ היטל,
 קנעפּ, אין דעם מונדיר, אונטער דער היטל האָט זיך אַריינגעשטעלט אַ גע-
 שטאַלט, אַ פנים פון אַ... טראַפיק פּאָליציסט, וואָס ער האָט שוין וויפּיל
 מאָל געזען. אַט דער פּאָליציסט אין שאַפּ... ער האָט דערזען דעם שאַפּ,
 מאַקסן אַ טויטן, ליגנדיק אויף דער... ערד.

אַט דאָס בילד — מאַקס אַ טויטער אויף דער ערד, האָט אים אַ טרייסל
 געטאָן. ער האָט זיך אַרומגעקוקט. צוויפּן אַהין. נעמען אַ טעקסי, צופּאַרן.
 זאָגן דער מומע. איר זאָגן?

זיין גאַנג, אין זאַל אַריין צו די מחותנים, אַ ישובנדיקער: זאָגן — ניט
 זאָגן? אַרויסגיין. זאָגן ער דאַרף ערגעץ נייטיק צוגיין. זיך אַרויסרוקן קיין
 בער זאַל ניט באַמערקן. צוגיין. און וואָס וועט ער דאַרטן טאָן?
 ניט זיכער האָט דוד צוגעצויגן די טיר הינטער זיך, געבליבן שטיין
 אויפן שוועל צום זאַל. די שטילקייט דאַרט האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין
 די אויערן. ער האָט דערזען אַ רעדל, דערהערט:

— איר קום ערשט פון דאַרטן. אומגעפּער אַ שעה פּריער האָט מיר לילי
 טעלעפּאָנירט צי וויל איר גיין צו דער פּאַרטי. „פּאַרשטייט זיך, איר וויל“

זאל איך קומען זי נעמען מיט מיין מאשין, „וואס איז מכוח מאקסן? גייט ער ניט?“ ער גייט, אבער ער איז פארנומען אין שאפ, זי פילט ניט ווי צו טרייבן, דעם שאופער וויל זי ניט נעמען, זאל איך קומען נאך איר, אהיים וועט זי פארן מיט מאקסן. בין איך אוועקגעפארן צו איר. זי איז שוין גע- ווען אנגעטאן גרייט צו גיין, ערשט דער טעלעפאן קלינגט. זי זאל גלייך קומען אין שאפ אריין. עפעס האט פאסירט מיט מאקסן, זי זאל גלייך קומען. האב איך זיך אריינגעזעצט אין מאשין און געטריבן... ווען א פאליסמאן כאפט מיך וואלט איך שוין איצט געווען אין תפיסה, ניט דא. צוויי סטאפ סיגנאלן פארבייגעפארן. אבער איך בין סיי ווי געקומען צו שפעט. ער איז שוין געווען טויט. א הארץ אטאקע.

— אבער ווי? אזוי פלוצלונג?

לויט ווי דער פארשוין דארט האט דערציילט... דער פארשוין איר- נער א מר. מקליין, אן אגענט זיינער, זאגט ער, האט אים געבראכט א בילעט און א דערלויבעניש צו פליען מארגן אונט קיין ניו יארק. אונדז געוויזן דעם בילעט, געפרעגט וואס זאל ער איצט טאן מיט אים. מאקס ליגט טויט און ער — בילעט. קען אים צוריקגעבן. אוודאי קען ער און קריגן דאס געלט צוריק, כאטש איך האב א פארדאכט און מאקס האט אים פארן בילעט שוין באצאלט. ווי ס'ניט איז, ער האט אים געבראכט דעם בילעט, געזעסן און גערעדט, גענומען צוביסלעך שנאפס. דער פארשוין קען, ווייזט אויס, אריינגיסן, געשמעקט פון אים א מייל די ווייט, פלוצלונג, אינמיטן רעדן איז אים ניט גוט געווארן, געהייסן רופן א דאקטאר, רופן אהיים, רופן רחלען. רופן רחלען, דאס זיינען געווען זיינע לעצטע ווערטער. מער האט ער שוין ניט גערעדט. האט דער פארשוין גערופן דעם שפיטאל. דער אמבולאנס איז געקומען, האט דער דאקטאר געזאגט: צו שפעט. טויט. געראטן רופן די פאליציי, דערווייל זיינען מיר אנגעקומען. פאליציי האט גענומען פרעגן, אויספארשן, גענומען רעדן וועגן פאלמעסן. האט לילי גענומען רופן מענין. אים קוים געקראגן. מעני געקומען, האב איך זיך מיט געווען: וואס טויג מיין זיין דארט? בין איך אוועקגעגאנגען אהער. יא, ער איז געווען א קראנ- קער מענטש, ער האט אבער געגלויבט אין ארבעטן, און ער איז זיכער געשטארבן אין שפאן. — האט דער דערציילער פארענדיקט מיט א פילאזא- זאפישער מינע.

א לעקטאר האט פארענדיקט א לעקציע. ער איז ניט געשטאנען אויף קיין בימה, ניט געשטאנען העכער פון עולם, ער האט זיך דאך געפילט חשוב, ער האט געבראכט א שלעכטע בשורה, ער האט אבער געבראכט ניס, וואס קיינער האט ניט געוואוסט, נאר ער.

דוד האָט געוואוסט די „נייס“, דאָך האָט ער שטיל אויסגעהערט דעם דערצייער, אים אפילו ניט איבערגעשראָגן צו פרעגן: איז ער גלעזען אויף דער ערד? און אים האָט עס זייער געעגבערט. ווען דער ניס ברייניג גער האָט פאַרענדיקט איז דאָס רעדל אַרום אים געבליבן שטיין, קיינער האָט ניט געוואָגט עפעס זאָגן, אָפגיין פון רעדל. די ניס וועגן טויט איז גע- שטאַנען אַנטקעגן, הינטן איז געשטאַנען דער טויט גופא.

די ערשטע זיך אָפצוטיילן זיינען געווען די סאָלדאַטן. זיי האָבן אַ טראָט געטאָן, מיט זייערע שווערע שיך אָנגעטראָטן אויפן טויטן שאַטן, זיך אַ דריי געטאָן, האָבן זיי אים צעריסן און ער האָט זיך אַ יאָג געטאָן. אַנדערע האָבן נאָכגעפאַלגט, און דער טויטן שאַטן האָט זיך שוין געיאָגט אויף אַרויס.

— לאַמיר נעמען אַ טרונק! — האָט איין סאָלדאַט אַ זאָג געטאָן. תוך כדי דיבור איז דאָס פלעשל געווען ביי איינעם אין האַנט, ער האָט געגאַסן אין די גלעזלעך, אַריבערגעגאַסן. אויך די ציווילע געסט האָבן אונטערגע- שטעלט די גלעזלעך.

— לחיים!

— לחיים! — האָט דוד אַ זאָג געטאָן, אַריינגעגאַסן דאָס גלעזל און גלייך עס אונטערגעטראָגן צום אָנפילן. אַריינגעגאַסן דאָס צווייטע גלעזל, האָט ער געהאַלטן דעם בראַנפן אין מויל, אים „צעקייט“, געפילט אַ וואַרימ- קייט אין מויל, די וואַרימקייט האָט זיך געשפרייט צום קאָפּ צו. זיינע אויגן האָבן אויפגעבלישטשעט. בגילופין בליאסק? ניט נאָר דאָס. אַ בגילופנדיקער, האָט דוד זיך אַ העצקע געטאָן אויף זיין פסיכאָנאָליטיש פערדל. — דער טויטן טריב! דאָס איז עס! ער האָט עס געפאַקט! לכתחילה אַזוי געדיינקט! יא, דער טויטן טריב. — ער האָט אָנגעגאַסן נאָך אַ גלעזל, דערפילט אַ נאַסקייט אויף די פינגער, אים האָט עס ניט גע- קימערט. — ניין, ער איז ניט שיכור, אפילו ניט שיכורלעך, ער וויל בלויז עמיצן דערקלערן... טויטן טריב. — די מומע מלכה איז אָנגעקומען. ער האָט איר פאַרשטעלט דעם וועג.

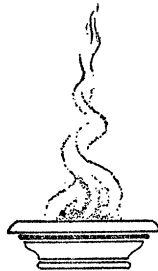
— לחיים, מומע! לחיים, פאַרן פערד, מיין איך פאַר אונדזער טייערן קרוב, וואָס איז געפאַלן אין שפּאַן. לחיים!

ער האָט איבערגעקערט דאָס גלעזל און פאַרשייט אַ וואונק געטאָן: מיר ווייסן!

די מומע האָט אַרויסגענומען דאָס גלעזל פון זיין האַנט, מיטן קוק גע- זאָגט: זאָסט מער ניט טרינקען. זי האָט געזוכט וואו אַוועקצושטעלן דאָס גלעזל און איז אָפגעגאַנגען פון דודן.

— זי דענקט איך בין שיכור, — האט דוד געמורמלט צו זיך אליין
און א צופרידענער שמייכל האט זיך געשפרייט איבער זיין פנים. — ניין,
ער איז ניט שיכור. ניט פון בראַנפן, ער קען אויסטרינקען א פולע פלעשל
און דאס ניט פילן. ער איז שיכור פון לעבן. דאס איז עס. פון לעבן! דאס
איז דאס וואָרט. טויטן טרייב? זייער פיין. אויך אמת, צו דערזעלבער צייט
אַבער לעבט ער, ער איז פול מיט לעבן. יעס סיר! ער איז לעבעדיק און
ער וויל לעבן. אַט-די-אַ ווייבל... .

א ראַזעווער שיכרות נעפל. דודס גלאנציקע אויגן שטעכן דורך דעם
נעפל, באַלויכטן אים דעם וועג צו אַט דער ווייבל... . אירע בריסט... .
ער האט זיי פריער קיינמאָל ניט באַמערקט... . ניט אַזעלכע... . זיי מוזן
זיין... . זי איז... . ער'ט טאַנצן מיט איר. ביי גאָט! ער וועט טאַנצן.

מחולות

אין באוואוסטן וואָס־און זייד־געשעפט, אין דער איסט סייד, וואָס האָט באַזאָגט צום עטלעכע־און־פּערציק־יאָריקן אימיגראַנט, יוסף רובין, דעם פּרעזידענט פון קליינעם שולכ־"מקוה ישראל", אַרום דילענסי סטריט, איז געווען אַ שטאַרק געטומל און האָוועניש.

פאַמיליעס פון דער בראַנקס, פון ברוקלין, פון לאַנג איילענד, וואָס האָבן געגאַרט אויסצורייכטן זייערע הימען מיט שיינע גאַרדינען, מיט פאַר־טיערן, מיט בעט־דעקעס, מיט מעכ־צייכן, זיינען אַריבערגעקומען צו מיסטער רובין אין דעם אַנגעפּראַפטן, פאַרשיידנאַרטיקן פאַבריקאַטן־געשעפט, וואו זיי האָבן געקראָגן די בעסטע שטאַפּן, די פיינסטע אויפגעאַרבעטע אַרטיקלען — און דערצו נאָך שטאַרק געגלייבט, אַז זיי קויפּן מציאות.

אויך מאַנאָפּעקטשורערס פון מענער־מלבושים, פון פרויען־קליידער, וואָס האָבן געהאַט זייערע שעפּער "אַפּטאָן", אין ניו־יאָרקער רייכן, אינ־דוסטריעלן באַקליידונגס־געגנט, האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט צו אים פון די הויכע הימל־קראַצערס־שטאַקן, איינצוהאַנדלען זיך זעלטענע טוך־סחורות, וואָס ער גראַבט אויס פון אונטער דער ערד און פאַרקויפט פאַר אַזאַ פּרייז, וואָס גיט פאַבריקאַנטן אַ מעגלעכקייט צו שטיין אין ביזנעס און אויסהאַלטן די קאָג־קורענץ פון גרעסערע.

עס איז געווען אַזאַ געדרענג אַרום דעם לאַנגן, מיט טינט באַשריבענעם, האַנדלס־טיש, ביי די ראַלן מאַטעריאַלן, וואָס אויף די ווענט־פאַליצעס, ביי די הייצערנע פּלאַטפּאַרמע־געשטעלן, וואָס זיינען שורותווייז געשטאַנען אין מיטן סטאַר מיט רעשטלעך דאַמאַסקין, טאַפעסטרי, סאַמעט, פּלייש און אַנדערע סאַרטן, אַז איינער האָט געטראָגן אויפן צווייטן פּיס. טייל מענער האָבן דערפאַר נישט געוואָרט אויף דער באַדינונג פון די געשעפט־אַנגעשטעלטע און אַליין אַרויסגעשעפּט מוסטערן פון די שטויסן סחורות, פון די אויפגעאַר־בעטע אַרטיקלען. אַנדערע האָבן אַרויסגעצויגן ציגאַרן פון זייערע וועסט־קעשענקלעך, דערלאָנגט זיי צו די "סייס־טייט" פאַר שענקען אויפּמערקזאַמ־קייט. פרויען האָבן צעעפנט זייערע האַנטבייטלעך און פון דאָרט מכבד געווען מיט קיי־גומע. אַנדערע האָבן געהנפט, אַפּטמאַל אַפּילו אונטערגעקומען מיט נישט־אַגשטענדיקע ליצנות־ווערטלעך — — —

עס האָט זיך געליאַרעמט ווי אויף אַ הינט־אוישטעלונג.

ווי אַלעמאַל האָבן אויך איצט געאַרבעט צען געשעפט־אַנגעשטעלטע. אַ חוץ זיי — האָט אויך אַרויסגעהאַלפֿן דאָס מיידל, וואָס זיצט ביים רעגיסטער; אויך די בוכפירערין, וואָס מ'גייט איר נישט קיין געלעגנהייט אָפּצושלאָפֿן די אָפּיס־צייט ביי די ביכער; אויך דעם אייגנטימערס זון, סאַל, דער איבערגע־וואַקסענער בחור מיטן גענדזענעם גערגעלע, וואָס איז חתן צו ר' אלימלכס, דעם שויד־רביס בת־יחידה, הילדע, און וואָס צוליב זיין הויכקייט האָבן מענטשן לייב צו טרייבן שפּאַס און רעדן אַרויף צו אים דורך אַ טעלעפּאָן, כאַטש זיי געפינען זיך מיט אים זייט ביי זייט.

דער איינציקער, וואָס האָט געפּעלט צום רומל, איז געווען דער אייגנטימער זעלבסט, מיסטער יוסף רובין.

אַן אַנדערש מאַל איז ער אויך אין קאָך. ער לויפט אַרום פֿון פּלאַץ צום פּלאַץ, פֿון ווינקל צום ווינקל, מיט אַ בליישטיפּט אונטערן אויער, מיט אַ שער אין דער הינטערשטער הויזנקעשענע, מיט צוויי, דריי פּיל־פּעדערס אין זיין אויבערשטער וועסטל־קעשענע און מאַלט מיטן מויל פֿאַר פייער און פֿאַר וואַסער. ער קלעטערט אויף לייטערלעך צו די הויכע פּאַרציעס נאָך פּאַר־וואַרפּענע אָדער פּאַרגעסענע רעשטלעך. ער וואַרפט דורך שטיקער שטאַף איבערן יאַרדשטיק, ער שניידט, רייסט און שערט. ער רופּט אָן צענדליקער נעמען פֿון סחורות, זייערע פּאַרשיידענע סאַרטן, זייערע קוואַליטעטן, זייערע קאַלירן, דעסנס. ער איז אַזוי פּאַרהאַוועט, אַז זעלטן־ווען קען מען מיט אים אַרויסרעדן אַ נישט־געשעפטלעך וואַרט. שוין אָפּגערעדט פֿון אַ נישט־מסחרדיקן, געמיטלעכן, לאַנגן שמועס. אפילו פּונוועגן צדקה, אָדער מכוּח אימעצן אַרויסהעלפֿן מיט אַ גוט־וואַרט, וועט ער זיך נישט לאָזן לאַנג באַאַל־מוטשען. נאָר ער לויפט, נאָר ער מאַלט. איטלעכע מינוט איז ביי אים ציפּער, חשבון, געלט, טשעקס. נישטאָ קיין צייט פֿאַר דברים־בטלים.

איצט איז ער אָבער אין קאָך נישטאָ. אַרויס און פּאַרטיק.

איצט לויפט ער נישט און רעדט נישט. ער קלעטערט נישט און שערט נישט. ער גייט נישט קיין באַפעלן און פּאַרהאַפּטעט ניט קיין צוואַנג. איצטער איז ער גלייך ער וואַלט דאָ קיינמאַל נישט געווען און קיינמאַל קיין שייכות, אפילו דעם מינדעסטן, מיט אַט דעם געשעפט דאָ נישט געהאַט. אַן אויס־נאַם פֿון אַלע צייטן, זינט ער איז געשעפטסמאַן, איז געווען אַט דער היינ־טיקער טאַג. כּמעט אַן אייגענער, פּערזענלעכער תּשעה־באַב.

אין אַט אַזאַ פּאַרטרויערטן תּשעה־באַב צושטאַנד איז ער איצט גע־שטאַנען ביים הילצערנעם מלבושים־געשטעל, טיף אין הינטערגרונט פֿון סטאַר, און האָט זיך אַראָפּגענומען דאָס רעקל צום אַוועקגיין.

פֿון טייל זייטן האָבן צו אים געקוקט אייניקע געשעפט־אַנגעשטעלטע, אויך קונדן. זיי האָבן געוואַלט וויסן, וואָס אַזעלכעס עס איז מיט אים געשען. אָבער קיינער האָט נישט געקענט דערגיין.

אגב, נאך אינדערפרי איז ער, מיסטער רובין שוין נישט געווען מיט אַלעמען. ווי נאָר די בייציטנס זיך-געיאָוועטע קונדן האָבן דאָ די שוועל אַריבערגעטראָטן, האָט ער נישט געמאַכט מיט זיי קיין פֿאַנגע שהיות און זיי אָפּגעשיקט צו די אָנגעשטעלטע:

— צו זיי . . .

און נאָכדעם בלויז געשטאַנען אין אַ ווינקל, ביים עק האַנדל־טיש, אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט און נישט געמישט זיך אין גאַרנישט. ער האָט נאָר געשוויגן. ער האָט נישט געזען און עס איז אים נישט אָנגעגאַנגען — ווער עס איז דאָ אין סטאָר, פון וואָנען די מענטשן זיינען, וואָס זיי דאַרפן, וויפיל. ער־עיהי אַ פּרעמדער! און אויב אימעצער האָט נישט געוואוסט, איז צוגעקומען אַריינשטעקן אים אַ ברייטן „האַרד־ווי־דו?“ און האָט בדעה געהאַט אָנצוהייבן רעדן וועגן געשעפט. האָט דער אָנגעמורעטער מיסטער רובין קיין וועזן נישט געמאַכט פון דעם כּבּוד און דער חניפה און ביי אַ ווייז געטאָן אויף די אָנגעשטעלטע:

— זייט מוחל . . . צי זיי . . .

ער האָט נאָך היינט אפילו אין זיין מויל גאַרנישט נישט געהאַט. האָט אים די פרוי זיינע אין דער היים, באַד אינדערפרי, אַוועקגעשטעלט קאַווע אויפן קיך־טיש, האָט ער איר פאַר דער גוטסקייט אירער קורץ און שאַרף, מיט רוגזה און באַליידיקונג אָפּגעצאָלט:

— גיס עס אין דיין אייגענעם האַלדו אַריין . . .

האָט אים סאָר, דער איבערגעוואַקסענער זון מיטן גענדזענעם גער־געלע, אַ זאָג געטאָן אין סטאָר, אין מיטן טאָג, צו גיין אַהיים, אָדער זיך אַריינכאַפּן אין אַ רעסטאָראַן און עפעס איבערבייסן, האָט ער ברומענדיק אַזאַ וואַרף זיך געטאָן, אַז יענעם איז שיר־נישט די נשמה אַרויס:

— הער מיר אויף צו דוֹלן אַ קאַפּ! . . .

די איינציקע זאַך, מיט וועלכער ער האָט זיך אָפּט, כאַטש אין אַ פאַר־קלאַפעטן צושטאַנד, באַשעפטיקט, איז געווען דער זייגער. פון צייט צו צייט האָט ער האַסטיק אַ כאַפּ אַרויס געגעבן דעם זייגער פון דער אונטערשטער וועסט־קעשענע און אַ קוק געטאָן — ווי שפעט ס'איז. אַלץ, וואָס ער האָט באַגערט איז געווען: פינף אַ זייגער נאָכמיטאָג. די דאָזיקע צייט איז פאַר אים געווען אַזוי דרינגענד־נויטיק און, דעסטגלייכן, אַזאַ וויכטיקער ווענד־פונקט אין זיין היינטיקן טאָג. און צוליב דער אייגענער זאַך אויך אין דער רעשט פון זיין לעבן, אַז ער האָט זיך גאַרנישט געקענט דערוואַרטן.

און ענדלעך — איצט, אַז ס'האַט שוין געהאַלטן ביי אַט־אַט־אַט, איז ער צוגעגאַנגען צום מלבושים־געשטעל און האָט זיך אַראָפּגענומען דאָס רעקל. דער גרויסער עולם אַרום האָט זיך אומגעקוקט, אויפגעשטעלט די אויגן און געפאַרשט אים:

— וואוהין גייט ער ?

— וואָס איז געשען מיט אים ?

וואָס איז צו אים צוגעשטאַנען ?

אַבער ער ...

ער איז פאַרבייגעגאַנגען דעם עולם אַ שטומער, נישט אומגעקוקט זיך אויף גאַרנישט און קיינעם. ער איז אַרויס אין דרויסן און גיך, נישט אַפֿ-ווייכנדיק פונעם וועג אפילו אויף קיין האַר, זיך פאַרנומען גלייך צו דער שוץ, פון וועלכער ער איז דער פּרעזידענט.

:: :: ::

צווישן צוויי רייען הויכע, הושכדיקע טענעמענט-הייער, וואו אין די זומער־ישע־פּראָצעס פּענצטער האָט זיך געלופטערט אַנציקלדיק בעטגעוואַנט, אַלטע מלבושים, שטיקער אַפּגעקראַכענע טעפּיכער, איז אומבאַמערקט, האָרט ביים טראַטואַר, ווי אַ טיילל צווישן טאַדעס שאַף, געשטאַנען די שוץ „מקוה־ישראל“.

אונטן, אונטער דער שוץ, אין אַ לאַנגן, דומפיקן זאַל, וואָס איז אַמאָל־אַמאָל געווען אַ קעלער פאַר זייערע אוגערקעס, איז ביי אַ טיש געזעסן אַ תּלמוד־תּורה־לערער — אַ שטייגן, מיטל־וואוקסיק מענטשל מיט קליינע, שוואַרצע אויגן — און האָט תּמימותדיק, האַרציק געלערנט מיט זעקס אַרעמע יינגלעך חומש מיט רש"י —

— וכי ימוך אחיך, און אַז דיין ברודער וועט אַרעם ווערן, ומטה ידו עמך, און זיין האַנט וועט זיין שוואַך ביי דיר, והחזקת בו, זאַלסטו אים אויפהאַלטן, גר, צי ער איז אַ פרעמדער, ותושב, אָדער אַן אייגעוואַנדערטער, וחי אחיך עמך, און ער זאַל קענען לעבן ביי דיר ...

די טיר פון דער תּלמוד־תּורה, וואו דער לערער האָט געלערנט איטלעכן טאַג, צוויי שעה, מיט די זעלביקע זעקס יינגלעך, איז געווען אַפּן און די קולכלעך פון די תּלמידים און די טיפע ברוסט־שטים פון פּערציק־יאַריקן, וואַרעם־אונטערזינגענדיקן לערער, וואָס האָבן זיך געהערט אין דרויסן, אויף דער גאַס, האָבן אַפט פיל פאַרבייגייער אַפּגעשטעלט און אַרויסגערופּן ביי אייניקע — חידוש און ביי אַנדערע — התפּעלות. אויך איצט זיינען אויף דער גאַס, ביי די טרעפּלעך, וואָס פירן אַראָפּ אין דעם קעלער־זאַל, געשטאַנען מאַנציבילן, ווייבער, טייל מאַמעס מיט זייערע זויג־קינדער אויף די הענט און האָבן אַריינגעקוקט.

בעת דעם האָט זיך באַוויזן מר. יוסף רובין, מיט אַ ציגאַר אין מויל, מיט פּלעמלעך אין די גרינע אויגן, און שנעל, ווי נישט צו פאַרשפּעטיקן זיך אויף קיין איין רגע, זיך אַראָפּגעלאָזט אין דער תּלמוד־תּורה.

— איין וויילע ... — מאַכט ער נישט קיין לאַנגע שהיות ווי נאָר ער

איז צו צום לערנטיש, נעמט זיך ארויס דעם ציגאר פון מויל און לייגט ארויף אַ ברייטע האַנט אויפן לערערס אָפענעם חומש — איין וויילע . . . דער לערער, אַן עניו, אויך אַ שטיקל פּחדן, האָט אויפגעהערט לערנען, געזאָגט די יינגלעך זיי זאָלן שווייגן, און גענומען קוקן אויפן שול־פרעזידענט, וואָס איז אויך זיין ברויט־געבער.

— זייער וואויל, מר. רובין, — זאָגט ער מיט דרך־ארץ און שטעלט זיך אויף — וואָס וועט איר עפעס גוטס זאָגן ? . . .

מר. רובין האָט אַ קנייטש געטאָן מיט דער נאָז אויף דעם לערערס לעקישעוואַטער גוטסקייט, ראַפטום אַ קלאַפּ געגעבן אין טיש און גענומען קוקן אויף די יינגלעך מיט אַ פאַראַכטנדיקן בליק :

— פון מאַרגן אָן, — שטעקט ער זיך צוריק אַריין דעם ציגאר אין מויל און נעמט אים באַקוועם מאַכן אַמאָל אין רעכטן ווינקל, אַמאָל אין לינקן — פון מאַרגן אָן קומט איר מער נישט לערנען. פאַרשטאַנען ? . . .

דער לערער, אַ צעטומלטער, האָט זיך גענומען רוקן אויף הינטער זיך, נאָכדעם אָנגעכאַפט אַ יינגל ביים קעלנערל, ווי ער וואָרט אים געוואַרט באַשיצן פון אַ גרויסער סכּנה, און אָנגעהויבן שטאַמלען :

— אַ ? וואָס האָט איר געזאָגט ? . . . נישט קומען לערנען ? . . . יאָ !

— היתכן? — האָט דער לערער ווידער זיך אָנגעהויבן צו פאַרהיקען אין רעדן — וואָס אַזעלכעס איז געשען, מר. רובין ? — כ'מאָך צו די תּלמוד־תורה.

ביים לערער האָבן זיך איצט אויסגעקרימט די ליפּן, וואָס אין זייער נישט־געוויינלעכער פּאָזע האָבן זיי אים שרעקלעך מיאוס געמאַכט סיי ביי די תּלמידים, סיי ביים שול־פרעזידענט. זיי האָבן געציטערט ווי אין פיבער. — וואָס האָט איר געזאָגט ?

— און דאָס איז אייער לעצטער טאָג, — נעמט מר. רובין באַד אַרויס אַ לעדערן טייסטערל פון רעקל־קעשענע און גיט דעם לערער די שכירות פאַר אַ גאַנצער וואָך.

דער לערער האָט נישט געקוקט אויפן געלט. ער האָט אפילו נישט אינזינען געהאַט, אַז עס קומט אים. אויב עפעס פאַר זיינע אויגן און אין זיין געדאַנק האָט איצט געהאַט וועלכן ס'איז זינען, איז עס געווען — דאָס ווייטערע אויפהאַטן פון דער תּלמוד־תורה.

— מעג איך האָבן אַ בקשה, — נעמט ער דורך שטיקעניש אין האַרדן ווידער רעדן — מעג איך בעטן, איר! זאָלט מיר כאַטש מרמז זיין, וואָס עס האָט גורם געווען ? מעג איך ? . . . ס'איז דאָך היינט, געלויבט השם יתברך, נישט ערגער ווי מיט אַ יאָר צוריק, ווי מיט דריי יאָר צוריק. האָט איר אפשר עפעס, חלילה, קעגן די תּלמידים ? קעגן מיר ?

דער שול-פרעזידענט האָט אָבער אויף דעם גאַרנישט געענטפערט.
עס איז אים אי פשוט נישט געלעגן אין זינען און אי נישט אָנגעשטאַנען צו
ענטפערן. ער האָט זיך בלויז אַריינגעשטעקט אין מויל' דעם ציגאַר, וואָס
ער האָט געהאַט אַרויסגענומען, כדי אָפצואווישן זיך דעם שוים פון די ליפן,
און אויסגעשטרעקט אַ האַנט צום לערער:
— אָהער דעם שליסל.

ס'הייסט — דעם שליסל פון דער תלמוד-תורה.

דער לערער האָט איצט אַרונטערגענומען די הענט פונעם יינגלעך,
וואָס ער האָט געהאַלטן צוגעדריקט צו זיך, און אַרונטערגעלאָזט די אונטער-
שטע, גרעבלעכע ליפן לעפישעוואַטע.

— אמת . . . — פאַרקרימט ער די אויגן פון אַ מחשבה. — אמת,
מר. רובין איז דער געלט-געבער. פון זיין אייגענער קעשענע, אין משך פון
יאָרן, צאָלט ער די שכירות. פון די זעקס אַרעמע יינגלעך קומט דאָך נישט
אַריין אפילו קיין וואָסער אויף קאַשע. אמת, אין דער שול איז אויך נישט אַ
קיין קאַסע, וואָס זאָל קענען דעקן די הוצאות פון דער תלמוד-תורה. אויך
דאָרטן איז דאָך נישט גוט. די שול איז כמעט אַן יידן, מ'קומט נישט
דאַוונען. דאָס, וואָס מ'קריגט אַריין פון ימים-נוראים-דאַוונערס פאַר די
זיצפלעצער, סטייעט נישט אויף קיין פיר, פינף חדשים, און דערפאַר טאַקע
ווערט אויך דער רב דאָרטן אויסגעהאַלטן פון אים, מר. רובין. אָבער קען
מען דען אים, דעם לערער, פאַרווערן, ווען ער וויל סיי-ווי-סיי לערנען מיט
די קינדער? מעג מען? . . . רבונא דעלמא כולא . . .
און שטאַט ענטפערן וועגן שליסל, נעמט ער זיך גאַר רעדן וועגן די
קינדער זעלבסט.

— זיי זיינען דאָך אַזוי גוט אין חומש מיט רש"י, מר. רובין. אַזעלכע
טייערע קעפלעך. ס'וואָלט, אויף מיינע נאמנות, געווען אַ חירוף-השם, ווען
מ'לאָזט אַזעלכע טייערינקע, ליבינקע קינדערלעך, אַן אַ מדריך. . . אַ?
וואָס זאָגט איר, מר. רובין? . . . איר ווילט אויפהערן צאָלן? עס גייט
איין וועגן אייער געלט. . . נו . . . מיט . . . אָבער פאַרווערט מיר כאַטש
נישט אריינקומען דאָ יעדן טאָג אויף צוויי שעה און אָנהאַלטן ס'לערנען מיט
די זיידענע נשמהלעך. . .

— אָהער דעם שליסל! — האָט זיך מיסטער רובין שטאַרק כעסיק
אַ צי אַרויס געטאָן דעם ציגאַר פון מויל און נאַכאַמאַל אַ קלאַפ געטאָן
אין טיש — וויפיל מאַל דאַרף איך רעדן?

— כ'וויל דאָך נישט קיין באַצאָלט . . . — זאָגט ווידער דער לערער
תחנונימדיק, כ'מיינ דאָך נישט, חס וחלילה, איין איבערצופירן רבונא דעלמא
כולא . . . וואָלט איך געהאַט אַ באַקוועמע דירה, וואָלט איך זיי פאַר-

בעטן קומען צו מיר אין שטוב. דערצו, בין איך דאך אַ מטופֿל מיט קינדער-
 לען, אָן עיז־הרע, ס'איז ענג און טומלדיק.
 — האָט איר געהערט, וואָס איך האָב געזאָגט? — איז דער שול-
 פרעזידענט צוגעגאָנגען זייער נאָענט צום לערער, כמעט נאָז צו נאָז, — אַהער
 גיט דעם שליסל און גיך פֿאַרנעמט זיך פון דאַנען מיטן קליינוואַרג.
 דעם לערער איז איצט קאַלט געוואָרן. ער האָט דערזען אין אַט־דעם
 אַרויפגעאַרבעטן, באַוואוסטן ייד דעם אַמאָליקן פֿאַנדסמאַן זיינעם, דעם
 בושהלאָזן שיק־יונג ביי איינעם אַ גבירשן שניט־סוחר אין אַ פּויליש־יידישער
 שטאָט. מיט אַ ציטערדיקער האַנט האָט ער אָנגעהויבן בלאַנקען אין רעקל־
 קעשענע, אַרויסגענומען דעם שליסל און אים איבערגעגעבן צום שול־פירער.

*

אין דרויסן, נאָכן פֿאַרשליסן די טיר און דערווייטערן זיך פון לע-
 רער און די קינדער, האָט זיך מיסטער רובין געפילט גרינגער. ער האָט
 זיך אַראָפּגענומען דעם ווייסן פֿאַנאַמאַ־הוט פון קאַפּ און נישט געדאָהט
 זיך, וואָס מענטשן אויף דער גאַס, אַדער אין די אָפענע פענצטער פון די
 טענעמענט־הייזער וועלן אים זען און פֿאַרוואַרפּן, באַשר ער, דער שול-
 פרעזידענט גייט אַרום ווי אַן אפיקורס. עס האָט אים איצט גאַרנישט געאַרט,
 וואָס מענטשן וועלן וועגן אים מורמלען. ער האָט זיך, אייגנטלעך, קיינמאַל
 נישט גענומען צום האַרץ, וואָס מענטשן זאָגן. אויב מ'זאָל זיך צוהערן צו
 דעמס און יענעם מיינונג, — האַלט ער, — דאַרף מען אַדעמאַל ליגן אין
 דר'ערד. עס איז אַ וועלט, וואָס ווי אַזוי דו קנעסט זי, אַזוי באַקט זי זיך
 אויס. און טאָמער וועסטו וואַרטן ביז אַנדערע וועלן זיך מכלומרשט כשרדיק
 מכי־זיין און מיט פֿאַרגלאַצטע אויגן מאַכן די ברכה איבער דעם קוידעטש,
 וועסטו קיינמאַל קיין חלק נישט קריגן. מ'וועט שוין זען, אַז דו זאָלסט פֿאַר-
 טיילט ווערן. און דערפֿאַר אויך איצט גלייכגילטיק, מיט ביטול צו דעם, וואָס
 מ'וועט זאָגן וועגן אים, איז ער אַדורכגעגאַנגען די עטלעכע גאַסן, וועלכע ער
 האָט באַדאַרפט דורכגיין, און איז אַריין אין זיין אייגענער טענעמענט־גע-
 ביידע, וואו ס'געפינט זיך זיין אַפֿאַרטמענט.

אין פֿראַנט־צימער, וואו ר'איז אריינגעקומען, האָט ער געטראָפּן די
 פרוי זיינע ביים טעלעפֿאָן און רעדן צו אירס אַ שוועסטער. רובין האָט
 נישט געמאַכט די קלענסטע אַנשטרענגונג צו הערן, וואָס זי זאָגט און וועגן
 וואָס דער שמועס גייט אָן. אַזוי ווי ער גייט און שטייט, נאָר אָן דעם פֿאַנאַמאַ-
 הוט, האָט ער זיך אַ לייג אַוועק געגעבן אויף דער זעלטענער סאַפּע, איבער
 וועלכער עס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט אַ גרויס פישפֿאַנג־בילד מיט
 רעשיקע קאַלירן.

— זאַא . . . — האָט ער טיף און מיט הנאה אָפּגעדעכעט.
 עס איז געווען אַ זעלטענע מתיקות אין אַט־דעם איצטיקן ליגן. ער

איז שוין אין זיין לעבן פיל מאָל זייער מיד געווען, אויך זייער אויפגערעגט, אויך געהאַט ביטער-דריקנדיקע עגמת-נפשו, פון וועלכע דאָס האַרץ איז אָפט שיר נישט פאַרקלעמט געוואָרן. אָבער קיין איין מאָל האָט ער אין אַוועקלייגן זיך נישט געפילט אַזאַ אָנגענעם, אַזאַ זיך-צעגיינדיק זיס געפיל אין די ביי-נער, ווי ער פילט איצט. עס האָט אים אַזוי פאַליובעט, אַז ווי פון זיך אַליין איז אַרויסגעקומען אַ צווייטער אָפגעדעכטער „אַאַאַ“, דערצו — אַפילו באַ-גלייט פון אַ זייער וויכטיקן געדאַנק, וואָס האָט, אגב, ביי אים אויפגעבליצט נאָך אינדערפרי, נאָר איצט, צוליב דעם געשעעניש דאָרטן אין שול-קעלער, בלויז זיך איבערגעהזרט. דער געדאַנק: דאָס פאַרמאַכן די תלמוד-תורה וועט זיין אַן אויסגעצייכנט גוטע וואָרנונג פאַרן רב, פאַר דער רביצין און זייער טאַכטער היילדען. ס'הייסט דער כלה. ס'וועט זיין אַ התראה, וואָס זיי קענען פון אים, דעם מחותן רובין, דערוואָרטן, אויב זיי וועלן זיך באַצייטנס נישט אויסטשווען פון זייער שלאָף . . . דאָס צומאַכן די תלמוד-תורה איז בלויז אַן אָנהויב . . .

און ווייל דאָס דאָזיקע געמיט האָט אים נישט איינגעשולעפערט, פאַר-קערט — גאָר אויפגעמינטערט, אויפגעפרישט, האָט ער זיך באַלד אויפגע-זעצט און מיט שעלמיש-לוסטיקע אייגעלעך גענומען קוקן אויף דער פרוי, וואָס איז שוין געווען פאַרטיק מיטן טעלעפאָן-שמועס.

— המ . . . — ווייל ער עפעס זאָגן, אָבער עס פאַרהאַקט זיך ביי אים באַלד דאָס לשון. נאָך אַ וויילע נעמט ער זיך אָבער אַן מיט מוט און נעמט ווידער פרובירן די פאַרלייגטע צונג — גייסט עפעס טאָן ?

די פרוי — אַ קיילעכיקע, קליינגעוויקסיקע, מיט שפאַרלעך גרעב-לעכע ברידן אויף דער נאָז — האָט זיך שוין געהאַט אויפגעהויבן פון דער שטול און איז געשטאַנען איצט מיט דער פלייצע צום מאָן און מיטן פנים צום טעלעפאָן. זי האָט זיך אָבער נישט באַוועגט און נישט געענטפערט. זי איז געווען שטאַרק דערשלאָגן. אין איר טעלעפאָן-שמועס מיט דער שוועסטער, וואָס זי האָט אַקאָרשט פאַרענדיקט, איז געזאָגט געוואָרן עפעס אַזעלכעס, וואָס איצט, ווען זי טראַכט וועגן דעם, ווייל זיך איר אַפילו נישט גלויבן, אַז אַזאַ זאַך האָט גאָר געקענט אַרויפקומען דער שוועסטער אויף די ליפן.

— וואָס שטייטו אַזוי ? — פרעגט ער ווידער.

זי האָט ווידער נישט געענטפערט.

— נו ? — פרעגט ער אויפסניי — האָסט זיך אַוועקגעשטעלט צו

שטיין ? . . . זען זיך אויף דער סאַפע . . .

זי האָט ווידער נישט געענטפערט.

אַ וויילע איז געווען שטיי, אָבער באַלד האָט זי זיך אויסגעדרייט

צו אים און גענומען קוקן אומגערן.

— צו וואָס ?

— זיין, וועסטו שוין זען . . .
 — אבער צו וואס ?
 — אז כ'וויל, זאָלסט זיצן, האָב איר, פאַרשטייט זיך, דיר עפעס צו זאָגן.

— נייעס ?
 — ווי דען ? . . . — שמייכלט ער מיט אַ באַהאַלטענער כוונה —
 סתם אַזוי !
 אַן חשק האָט זי זיך צוגעזעצט, אָבער אומגעדולדיק גענומען קוקן אויף אים — ער זאָל דערציילן.

ביי רובינען האָבן זיך פיבערדיק אַ צי געטאָן די הענט. אַ צי אין דער זייט פון זיין פרוי. אָבער באלד האָבן זיי זיך, ווי פאַר פייער, צוריקגע-
 כאַפט און זיי זיינען געבליבן דיגן אויף זיינע קניען, ווי פייגל, אונטערגעשאַסענע בעת פליען.

ביי רובינען איז געווען אַ חשק — עפעס צו טאָן מיט זיך אין דער נאַענטקייט פון זיין פרוי. ער האָט געוואָלט אויסלעבן זיינע פרישע כוחות, זיין פרייד. אָבער עפעס האָט אים צוריקגעהאַלטן. איז עס געווען איר גלייכ-
 גילטיקייט, איר טרויער, איר ביטערקייט ?
 אַזוי, צי אַזוי — ס'איז אים גלאַטיק נישט אָפגעלאָפן.

די פרוי, וואָס האָט שוין לאַנג פון זיינע אָפּטמאַץ, קוים-באַמערקטע, כוונות-באַוועגונגען פאַרשטאַנען די הינטער-געדאַנקען זיינע, האָט זיך איצט געטאָן אַ שטעל אויף און גענומען קוקן אויף אים מיט עקל און פאַרוואַרף :
 — איז עס אַט-דאָס, וואָס דו האָסט געמיינט ? איז עס אַט-דאָס, צו וועלכן דו ביסט אַהיימגעקומען פון סטאַר ? איז עס אַט-דאָס, וואָס דיר דיגט אין זינען נאָך דער בוש, וואָס דעם רבס טאַכטער האָט אונדז אָפגעטאָן ? די שוועסטער מיינע נעמט זיך דאָך שוין מער צום האַרץ די גאַנצע זאַך ווי דו, דער טאַטע פון אַ זון אַ חתן ! . . .

און אַפּרוקנדיק זיך פון אים אויף נאָך עטלעכע טריט, האָבן זיך אירע ליפּן, צווענגלידיק צונויפגעביסענע, אַן עפּן געטאָן און באַלד זיך צוריק פאַרהאַקט, ווי זיי וואָלטן דאָס קעפל ביי אַ נאַגל אַראָפּגעביסן :
 — שול-פרעזידענט . . .

מיסטער רובין האָט זיך צעלאַכט. ער האָט געלאַכט אַזוי שטאַרק, אַז דאָס ביסעלע באַליידיקונג, וואָס האָט זיך טיף אין אים אָפגעשטעלט פון דער פרויס גאַב, ווי אַ פליג, איז אין זיין קייניקן געלעכטער צערונגען גע-
 וואָרן, ווי אַ קליין ביטער פיליכט אין אַ גלאַז וויין. ער איז אויפגעשטאַנען און האָט זי אָנגענומען ביי אַ האַנט :
 — דו אָפגעשלאָגענע הושענה . . . נו, קום און גרייט צו עפעס צו עסן.

די פרוי האָט געשוויגן, אָבער גערירט זיך. זי איז אַרײַן אין דער קיך, האָט זיך גענומען פֿאַרען ביים גאַז־אויזן, און ער איז געבליבן זיצן דאָרטן ביים טיש.

*

בעתן עסן זיינעם האָט זיך די פרוי רובין אָביסל אָפגעקילט, געזעצט זיך אַנטקעגנאָבער אים, כאָטש זי אַרײַן האָט גאַרנישט טועם געווען, און גענומען אים אויספרעגן וועגן זייער איידעלע פֿאַמיליע־ענינים. זי האָט אים געפרעגט וועגן דעם זון, סאַל, ווי ער פילט זיך, צי די געשעפט־אַנגעשטעל־טע האָבן פון אים נישט אָפגעחוקט איבער דעם, וואָס די כלה האָט אים אָפ־געטאַן, און בכלל, וואָס ער, רובין, טראַכט צו טאָן וועגן גאַנצן עסק. יאָ גערן, נישט גערן — ער האָט געענטפערט. אָבער בנוגע דעם, וואָס ער טראַכט צו טאָן וועגן גאַנצן עסק — קיין פּיפּס נישט. און דאָס — נישט דערפֿאַר, ווייל עס קען אים שטערן צום עסן. חלילה. ער האָט אָבער פון אייביק אָן אַ טבע נישט צו זאָגן, וואָס ער האָט בדעה צו טאָן, איי־דער עס איז אָפגעטאַן געוואָרן. אַ טבע, וואָס פֿאַרשאַפט אים הנאה. אָבער נאָך ווייניקער חשק צו זאָגן קען מען זען ביי אים, ווען אַ זאָך איז ביי אים שוין לאַחר המעשה. זאָר מען זיך דערוויסן פון אַנדערע, טראַכט ער, און נישט פון אים. דאָס געפיל פון אויפֿלויבן זיך, אַ צווייטע טבע זיינע, האָט ער אָבער נישט אַלע מאָל, און אויך נישט איצט, געקענט ביישטיין, און קוקנדיק מיט רוסטיקע אויגן אויף דער פרוי — גענומען זיך באַרימען :

— פֿאַז עס צו מיר . . . מיר האָט נאָך קיינער אויפן קאַפּ נישט אָנגעדאַסט.

דערווייל האָט זיך געעפנט די טיר און פון דרויסן איז שטייל און זיך שאַקלענדיק אריינגעקומען אַן איינגעבויענע, פֿאַרווינטע יידענע, מיט אַ שווערן, טונקל־ברוינעם שייטל אויפן קאַפּ, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביים גאַז־אויזן און גענומען יאָמערן.

רובין, מיט דער גאַמבע איבערן טעלער, און זיין דיקעלעכע פרוי, מיט די ברייטן אויף דער נאָז, האָבן גענומען קוקן אויף איר. — איר מיינט, מיר פֿאַרשטייען נישט, מיסטער רובין? — האָט די עלטערע יידענע מיטן שווערן פֿאַרוק אויפן קאַפּ געשלוכצעט און געשטיקט זיך — איר מיינט, מ'ווייסט נישט, אָז דאָס האָט איר געטאַן איבער דער כלה, דער טאַכטער מיינער?

געווען איז זי דעם שול־רביס, ר' אַלימלכס, פרוי. די קיילעציקע, קוים־זיך־באַוועגנדיקע מיסעס רובין האָט איצט ראַפּטום צענומען די פֿאַרקרייצטע הענט, וואָס זי האָט געהאַלטן אויפן בויך, און אָנגעהויבן קוקן דאָ אויפן מאַן, דאָ אויף דער רביצין. — וועגן וואָס רעדט זיך דאָ? — פרעגט זי ביידן מיטאַמאָל און

נעמט זיך גיך אראפ די ברייזן פון דער נאז, אויסצואווישן די שייבלעך, וואָס זיינען פאַרלאָפן געוואָרן מיט אַ שווייס — וואָס אַזעלכעס איז אָפגעטאָן גע- וואָרן אָן מיין וויסן ?

ביי מיסטער רובין אין האַלדוווּ האָט זיך עפעס אַ קוילער געטאָן און גע- נומען זיך שטיקן מיט געלעכטער: „אָן מיין וויסן“. ער איז אויפגעשטאַנען, האָט זיך אַראָפגענומען די סערוועטקע פון אונטער דער גאַמבע און נישט אַרויסווייזנדיק די נקמה-פרייד, וואָס ער האָט שוין דערלעבט, און וואָס וועט זיך נאָך אָן אַ שיר מער פאַרגרעסערן, ווען די גאַנצע רבנישע פאַמיליע וועט אַרויסקומען מיט חרטה, זיך אונטערגעבן צו זיין ווילן, האָט ער אָנגעהויבן קוקן אי אויף דער פרוי, אי אויף דער רביצין מיט אַ תּמּעוואַטער אומשוילדיקייט :

— אין וואָס איז מען מיך חושד ? . . . וואָס אַזעלכעס איז געשען ? און נישט פּרעגנדיק מער, אויך נישט וועלנדיק הערן מער פון גאָר- נישט, האָט ער זיך אַרויסגענומען אַ ציגאַר פון וועסט-קעשענע און מיט אים אין מויל זיך געלאָזט צו דער טיר.

— ביזוי אין סטאַר. כ'קען דאָ נישט באַלעמוטשען. — טוט ער זיך מכדומרשט פאַרענטפערן און לאָזט הינטער זיך אַ רויך.

ערשט איצט, אָז ער איז שוין נישט געווען אין הויז, האָט די קיילע- כיקע, באַברייגטע מיסעס רובין אומרוואַקער גענומען פאַרשן, פּרעגן. זי האָט דערפרייט, אָז זי שטייט פאַר עפעס שרעקלעכס. אַ דיקער שליער האָט זיך אַראָפגעלאָזט פאַר אירע אויגן, און די רעביצין, פאַרשטייט זיך, האָט נישט געהאַט וועלכע ס'איז סיבה צו מאַכן פון דעם פאַרגעקומענעם אַ סוד. פשוט און מיט ביטערניש האָט זי דערציילט אַלץ וועגן דער תּלמוד-תורה און וועגן לערער, וואָס זיצט איצט אין איר שטוב און רעדט מיטן רב.

מיסעס רובין האָט אויסגעהערט אַלץ מיט אַ נישט-דערוואַרטעטער שטיינערנער רואיקייט, וואָס האָט אין זיך באַהאַלטן אַ צונויפגעדריקטע איר בערראַשונג. זי איז געוואָרן טרויעריק, אויך עפעס טיף געפאַלן ביי זיך. איז דאָס איר מאַן ? האָט ער אַזעלכעס געקענט אָפּטאָן ? אָבער פאַמעלעך, פאַ- מעלעכניקע, שטאַרקער און שטאַרקער האָט זיך טיף אין איר האַרץ גענומען צעוואַקסן אַ פרייד, אַזאַ אומגעצאַמטע, ברויזנדיקע כוואַליע, אָז נישט נאָר איר בלוט, נאָר אַלץ, אַלץ אין איר, דאָס גאַנצע אַלצמיטאַנאַנד, האָט מיט אַמאָל גענומען שרייען און יובלען: גוט אַזוי ! גוט אַזוי, מאַן מיינער !! אַצינד וואַלט איך דיך געקושט, געלאָזט דיך טאָן מיט מיר וואָס נאָר דו וואַלסט באַגערט.

אָבער כדי עס נישט אַרויסצואווייזן, נישט ליימען אין דער רביצין די נאָס פרייקייט און היימישקייט, וואָס אַ גאַסט דאַרף האָבן אין אַ פּרעמדן הויז, האָט זי זיך מכדומרשט געמאַכט מיטפילנדיק, געהאַלטן זיך אַפילו פאַר

א זייער אומבאדייטנדיקע, און ווי אן אזויגערופן-אומפארטייאשער, באַ-
גלויבטער עדות פארטיידיקט איר, נעבעך, נישט פארשטאנענעם מאן :
— פארוואס מיינט איר, רביצין, אַז דאָס איז געשען איבערן שידוך,
ס'הייסט, איבער אייער טאָכטער ? מיסטער רובין און איך האָבן שוין פון
לאַנג געהאַט געטראַכט, אַז לענגער קענען מיר נישט טראַגן די תלמוד-
תורה-הוצאות אויף אונדזערע פלייצעס. ס'איז דען עפעס אַ פאַר סענט יעדע
וואָך ?

די רביצין, אַ שוואַכיקע, אַ דאַרינקע, האָט געפילט, אַז דער פאַרוק
וואָס זי טראַגט אויפן קאָפּ, וועגט איצט טאַנען. זי איז אויפגעשטאַנען פון
דער שול, וואו די מיסטער רובין האָט זי פריער פאַרבעטן זיצן, און אַן דעם
רבס וויסן, אָדער הסכמה, האָט זי באַשלאָסן — זי מוז זיך באַלד זען
מיט דער טאָכטער. קיין איין מינוט לענגער טאָר זי נישט וואַרטן. און זי
איז אַרויס.

*

אַפּטאון, אין אַן אַפּאַרטמענט, אַרום סענטראַל פאַרק, האָט געוואוינט
איר זון, יהושיעלע, וואָס רופט זיך דזשעסי. און ביי דעמדאָזיקן זון געפינט
זיך איר טאָטער הילדע מיט אַלע אירע זאַכן, זינט נעכטן אָונט.

געשען איז עס צוליב איר שידוך מיט מיסטער רובינס זון, סאַל.
מיט צוויי יאָר צוריק האָבן זיי תנאים געשריבן. אָבער נישט לאַנג
נאָכדעם האָט זי, הילדע, פּלוצים חרטה געקראַגן און גענומען ווייכן פון
אים. דערוואוסט האָט מען זיך, אַז צווישן איר און דעם שול-פרעזידענטס
זון שטייט אַ צווייטער יונגערמאַן אין וועג. און דאָס איז עפעס איינעמס
אַ בראַדוויי-רעסטאראַטאָרס אַ זון, וואָס לערנט אין סינסינעטי אויף רעפּאָרם-
ראַביי. די טאַטע-מאַמע, ס'הייסט, דער רב און די רביצין, זיינען, פאַרשטייט
זיך, געווען שטאַרק קעגן דעם. איבער פיל סיבות זיינען זיי געווען קעגן.
ערשטנס, תנאים שיקט מען נישט צוריק. ביי יידן איז אַ מנהג — בעסער
זיך גטן, ווי צערייסן תנאים. צווייטנס, ווייל דער חתן איז אַ גאַנץ וואוילעך
און אַנשטענדיקער. אמת, ער איז נישט קיין בקי אין תורה, אויך נישט
קיין געלערנטער אין וועלט-זאַכן. אָבער דערפאַר האָט ער אַנדערע מעלות.
ער איז אַ שטילער, אַן אמביציעזער. ער וועט וויסן ווי בכבוד צו האַלטן
הילדען, די רבנישע טאָכטער. ער וועט זיך אַלעמאַל האַלטן קלענער פון
איר. און דערעיקרשט — פרנסה. ער וועט איר אויסשטאַטן אַ שיינע היים
און באַזאָרגן מיט כלי-טוב. דריטנס, און דאָס איז שוין גאַרנישט אַוועקצור-
מאַכן מיט דער האַנט, מיסטער רובינס אויפהאַלטן נישט נאָר די שול, נאָר
אויך דעם רבס הויז. ווער צאָלט דען שכירות דעם רב, אויב נישט ער ?
ס'איז דען דאָ אַ שטענדיקע און געזיכערטע שול-הכנסה ? און צום לעצט
דער דרך פון דעם בחור, וואָס לערנט אין סינסינעטי אויף רעפּאָרם-ראַביי.

וואסער יידישקייט וועט זי, היילדע, די רבנישע טאכטער, זען ביי אים ?
וועט זי דאס קענען פארטראגן ? וועט זי קענען צווען ווי ער פארט אום
שבת, עסט אין בלויון קאפ, ווייסט נישט פון קיין גרעניץ צווישן כשר און
טריף ? וויל זי טאן דעם פאטער אויף להכעיס ? וויל זי אים וויי טאן ?
ווייסט זי דען נישט, אז ער וועט קיינמאל קיין מגע-ומשא נישט האבן מיט
אזא איידעם, מיט אזא פארקרומענישן פון א יידישן פרומען מדריך ?
אבער היילדע, די בת-יחידה, וואס האט געקראגן חוץ א פרומער
דערציאונג, אויך — אפילו ס'האט געמיינט גרעסערע נויט פאר די על-
טערן — א קאלעדזש-בידונג, האט זיך נישט געוואלט צוהערן. און נאך
אפטע, לאנגע מחלוקתן און עגמת-נפשן, ענדלעך נעכטן אונט זיך גענומען
אירע מלבושים און אוועק וואוינען ביים ברודער דזשעסין אין אפארטמענט.
איז אט צו אים אהיים פארט זי איצט, די רביצין, כדי צו זען זיך
מיט דער טאכטער.

דאס פארן צום זון איז אבער פאר זיך גופא אויך קיין באטעמטער
ענין נישט געווען .

שוין באַד צען יאָר זוי נישט זי און נישט דער רב האָבן געהאַט
וועלכע ס'איז מגע-ומשא מיט אַט-דעם זון. גאַרנישט. ווי ער וואָלט אינ-
גאַנצן אויף דער וועלט נישט געווען. און דאָס — וויל ער איז אַראָפּ פון
וועג, אויף וועלכן עס זיינען געגאַנגען זיינע זידעס, עלטער-זידעס, און
אויף וועלכן עס גייט דער פאָטער זיינער, דער רב ר' אַימאָך. ער איז דורך
עפעס אומפאַרשטענדלעכע סיבות און צופאַלן געוואָרן אַ קאַמיקער אויף
בראַדוויי, אַ באַרימטער נאַמען וואָס ברענגט אים אַריין אַן עשירות. ער
האַט חתונה געהאַט מיט אַ מיידל, וואָס איז ביז איר באַקאַנטשאַפט מיט
אים געווען אַ מאַדעל אין דעפאַרטמענט-סטאָרס, אין סטודיאָס ביי מאַלערס,
און אַ כאַר-זינגערין אין אַ וואָדעוויל. שבת איז ביי אים קיין שבת נישט,
יום-טוב קיין יום-טוב. ער איז אויסגעטאָן פון אַלעם, ווי אַ כּופּר.

עס איז איר, בקיצור, נישט ניהא געווען, נאך קנאַפע צען יאָר נישט
זען אים, אריינצוקומען אין זיין היים. אבער קען זי עס דען אויסמיידן ? אַ
תוך-זאך שטייט דאך איצט אין אַ סכּנה איבער דער עקשנות פון דער
טאכטער !

און אז זי איז אַריינגעקומען אין דעם נאָך קיינמאל נישט געזעענעם
אַפאַרטמענט פון דזשעסין, וואו אַ נעגער-מיידל האָט איר די טיר געעפּנט.
האַט זי נישט געוואָלט שענקען קיין אויפּמערקזאַמקייט נישט דעם זון, וואָס
האַט געהאַלטן אין מיטן רעדן צו אַן אַקטריסע אויפן טעלעפּאָן, אויך נישט
דער האַלב-נאַקטער, בלאַנדער יפהפיה, דעם זונס פרוי, מאטידלע, וואָס איז
געשטאַנען אין קורצע זומער-רעזאַרט-הייזעלעך מיט איר דריי-אַריקן
זיך שפּילנדיקן מיידלע. זי איז געגאַנגען גלייך אַריין אין פאַרלאָר, וואו זי

האָט געזען שטיין איר שוואַרץ־הנעוודיקע בת־יחידה הילדען אַ דערשראָ־קענע.

— זאָסט וויסן זיין, — האָט זי גלייך אָנגענומען הילדען ביל אַ האַנט און זיך געזעצט מיט איר אויף אַ סאָפּע — איבער דיר ווערט אַ חורבן אין שול... שוין היינט האָט דער מחותן אָפגעזאָגט דעם פֿערער, אַהיים געשיקט די תלמידים און צוגעמאַכט די תלמוד־תורה. וויסטו, וואָסער אָנ־צוהערעניש דאָס איז?

כ'ווייס. — האָט הילדע, אַ הויכגעוויקסיקע, מיט פאַרכמורעטן חן אין איר איידל, בלייך פנים, אַ פּלאַם־אויף געטאָן מיט אירע שוואַרצע, פאַרחלומטע אויגן און איז צוריק אויפגעשטאַנען. — כ'ווייס... מיסטער רובין וועט אויפהערן געבן דעם טאַטעשי די שכירות. די מוטער האָט גענומען קוקן אויף דער טאַכטער, ווי זי וואָלט זי נישט דערקענט.

— איז דאָס ווייניק? — פּרעגט זי שטיף, כדי קיינער זאָל נישט הערן — איז דאָס נישט גענוג, טאַכטערשי? צי וויסטו נישט, אַז אָן איין וואָך שכירות גייען מיר, היליה, אויס פון הונגער? און צי וויסטו נישט, אַז נאַכדעם ווי דער מחותן וויל נישט אויסהאַלטן די שול, מיטן אויסרייד, אַז ער קאָן נישט מער ציען פון זיין קעשענע, וועט דער טאַטע קיין צווייטע רבנות־שטעלע נישט קריגן? דאַרף איך דיר דערציילן, אַז מ'דאַרף מער נישט קיין אַלטמאַדירשע רבנים? דאַרף איך דיר נאָך זאָגן, אַז די ראַבייס האָבן צוגענומען די בעסטע שטעלעס און פאַרטרייבן די רבנים אַפילו פון די ערגסטע?

הילדע האָט זיך צעוויינט. זי האָט זיך אַרויפגעטאָן די הענט אויפן פנים און אוועקגעשטעלט זיך ביי אַ פענצטער.

דורן פענצטער האָט מען געזען דעם האַדסאָן־טייך, וואָס האָט איצט, קעגן אַוונט, אויסגעזען ווי אַ פּאַנגער, גרויער, פאַרדרייטער וועג, באַזעצט מיט פייערן, וואָס היימלאָזע, נאָך אַ גאַנצן טאָג וואַגלען, האָבן אויפגע־שטעלט צו פאַרהיטן די אייגענע שפורן. מ'האַט אויך געזען שיפן שווימען דאַרטן הין און צוריק און טרויעריק טרובען, ווי אַנזאָגנדיק גרויס סכנות. מהאַט אויך געזען די הויכע ברעג־בערג, אויף וועלכע פּרופּורנע שאַטנעס האָבן זיך שטיי־סודותדיק געדראַפּעט העכער און העכער און געזוכט דעם שטעג אַריבער די שפיצן.

הילדע האָט זיך שטאַרקער צעוויינט, אַזוי שטאַרק, אַז די מוטער האָט אָנגעהויבן מיטצואוויינען.

— איך קען אַבער נישט — האָט הילדע געיאַמערט — אַפּלעבן מיינע יאָרן מיט אַזעלכע, ווי עס איז דעם שול־פרעזידענטס זון.

די מוטער האָט דאָביוועט אַ נאָזטיכע פֿון ערגעץ אַ קלייד־קעשענע און זיך גענומען ווישן די אויגן און אויסריניקן די נאָז. איצט האָט זיך פֿאַמעלעך, טראָט ביי טראָט, פֿון אַ זייטיקן צימער אַהער דערנענטערט דער זון דזשעסי. אַ מיטל־וואַקסיקער, אַ רויטער, מיט אַ ראָז־הייטיקן פֿליך, האָט ער זיך מיט זיין דין, זשוואַווע גופעלע גערקט נענטער און נענטער, געהאַלטן זיך אויף הינטן די פֿלינקע הענטלעך, די צוויי כישופדיקע לאַך־קוועלכלעך פֿאַר הונדערטער טויזנטער וואַדעוויס־באַזוכער. ער האָט בעת־מעשה געשמייכלט צייניש, קליגיטשקע, ווי ער וואָלט געווען דער איינציקער חכם אין דער גאַנצער, מכלומרשט קלוגער, טיפּוויניקער וועלט, און מיט די קאַמיש־שפיציקע אייגעלעך געקירצט דעם שטח צווישן זיך און דער מוטער פֿאַר וועלכער ער האָט זיך אויסגעזשבוט צו בלייבן שטיין מיט אַ זעלטן־גוט אַרומגעטראַכטן פֿלאַן.

דער פֿלאַן: נישט פֿאַרווערן דער שוועסטער הילדען טאָן, וואָס זי באַגערט. און ער, דזשעסי, וועט אויסהאַלטן דעם פֿאַטער און, פֿאַרשטייט זיך, אויך זי, די מוטער, פֿון זיין אייגענער קעשענע, אויב, נאָכאַמאָל פֿאַרשטייט זיך, יענער... ווי רופט מען עס אים דאָרטן, דעם איסט־סיידער האָז, וואָס איז צווישן העזלעך געוואָרן אַ תקיף? יא, מיסטער רובין... אויב דער נעמלעכער רובין וועט טאַקע אָפּשטעלן די שכירות.

אַבער די מוטער האָט נישט געוואָלט קוקן אין זיין זייט. כאָטש ס'האָט איר געשניטן אין האַרץ, וואָס זי קען זיך נישט דורכרעדן מיט אים, נאָך אַזויפיל יאָרן נישט זען אים, נישט קענען זיין קינד, זיין פרוי, דאָך האָט זי זיך אָפּגערוקט, געמאַכט אַ מחיצה צווישן זיך מיט אים. נאָכדעם, אַן אַנ־טוישטע אויך אין הילדען, איז זי אויפגעשטאַנען פֿון דער סאַפּע און האָט גענומען אַרויסגיין פֿון הויז.

— האָב איך שוין, הייסט עס, — כליפעט זי אַריין אין נאָז־טיכל — נאָך אַ קינד פֿאַרלוירן... שוין...

*

אויפֿדערנאָכט, נישט ווייט פֿון שושׁ „מקוה־ישראל“, איז ביים רב ר' אַלימלך אין קליינעם חדר־מיוחד, וואו די ווענט פֿון דיר ביז צום סופּיט, זיינען געווען פֿול מיט ספרים, געשטאַנען ביי אַ פֿאַליצע מיסטער יוסף רובין און האָט שוויינגדיק גערויכערט אַ ציגאַר.

עטלעכע טריט ווייטער, ביי אַ טישל מיט ספרים, איז געזעסן דער רב ר' אַלימלך, אַ שווער־לייביקער, מיטל־וואַקסיקער, אין זיך פֿאַרטיפּטער, און האָט געהאַלטן זיין גרויסן קאַפּ מיט דער לאַנגער, גרויער באַרד אָנגעשפּאַרט אויף אַ האַנט.

אין דער צווייטער שטוב — אין קיך — איז איינע אַליין געזעסן די רביצין און האָט טרויעריק זיך געשאַקלט.

עס איז געווען שטיף. דער וואַנט־זייגער, אַ ירושה־הפּן, וואָס די רבנישע פּאַמיליע האָט מיטגעבראַכט פון פּוילן, מיט עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק, און איז געהאַנגען אין פּראַנט־צימער, האָט ווי אַ הייזעריקער, איינזאַ־ מער תּהלים־זאַגער, איינטאַניק געטיק־טאַקט. פון דרויסן האָט זיך פון צייט צו צייט אַריינגערין אַ טומל פון אַפט פאַרבייבראַוגענדיקע לופּטבאַנען, פון דאַסט־וועגענער פון אַטאַבוסן, פון אַטאַמאַבילן, אַבער קיינעם פון די מהותנים האָט ער נישט אויפגעוועקט. . . זיי זיינען נאָך געווען שטיף, פאַרוונקען־שטיף.

נישט לאַנג צוריק איז דאָ אַריינגעקומען מיסטער רובין אַ טאַפּ טאַן דעם דופּק. ס'איז דאָך פאַר אים קיין סוד נישט געווען, אַז דער רב און די רביצין קומען נישט צו זייער זון. אויב אַזוי, טאָ ווי נאָך וועט זיך היילדע דערוויסן, אַז צוליב איר איז שוין עפעס פאַרגעקומען און אַז די עלטערנס פּרנסה איז אין סכּנה? אַן איר הסכּמה קענען דאָך די עלטערן נישט פאַר־ ריכטן, וואָס ס'איז קאַליע געוואָרן! די אונטערשטע שורה: ער האָט באַ־ שלאָסן אריינצוקומען דאָ מיט אַן אויסרייד און זען ווי עס האַלט.

— ווייסט איר, רב, — האָט ער געזאָגט ווי נאָר ער האָט אַ פּוס אריינ־ געשטעלט — וואָס ס'איז געווען מיין כּוונה פון פאַרמאַכן די תּלמוד־תּורה?... דער רב האָט נישט געענטפּערט.

— ווייסט איר, — האָט ער ווידער געזאָגט — פאַרוואָס כ'האַב עס געטאָן היינט און נישט פּריער?

דער רב האָט ווידער נישט געענטפּערט.

— ווייץ, — זאָגט ער ווידער — ווייל כ'האַב אַפּגעמאַכט ביי זיך אַוועקצושטעלן אייערע שכירות אויף אַ פּעסטן באַדן. . . אויף אַלעמאַל. . . און אַזאַ עסק, פאַרשטייט זיך, איז נאָר מעגלעך געווען דורך איינשפּאַרן דעם דערערס שכירות.

דער רב האָט ווידער גאַרנישט געזאָגט.

מיסטער רובין האָט זיך נאָכדעם אַרױסגענומען אַ ציגאַר פון וועסט־־ קעשענע, אריינגעשטעקט אים אין מויל און רויכערנדיק ווידער גערעדט:

— און געטאָן האָב איך עס היינט, ווייץ ס'איז מיר געגאַנגען אין לעבן אייך צו באַווייזן, אַז היילדעס אַפּזאַגן זיך פון מיין זון האָט מיט מיינע שול־עסקים גאַרנישט וואָס צו טאָן. . . איר זיינט ווידער, און ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, דער רב פון דער שול, און ווי ביז אַהער, אַזוי אויך וויי־ טער, מיט השי"ת'ס הילף, וועט איר קריגן אייערע שכירות אַן קיין בלוט־ צאַפּעניש. . .

אַבער אויך אויף דעם האָט ער קיין וואָרט פון רב נישט געקראַגן. דער רב, ווי אַן כּוחות, איז נאָר געזעסן מיטן קאַפּ אַנגעלעענט אויף דער האַנט און האָט געשוויגן.

מיסטער רובינען איז איינגעפאָרן, אָן דער רב ענטפערט נישט, ווייל ער טראַכט וועגן דעם, וואָס ער האָט געהערט, און ווי נאָר דאָס געהערטע וועט פון אים גוט באַנומען ווערן, וועט ער געבן די דערוואַרטעטע תשובה. אָבער דער רב, אַ מידער פון דעם איבערגעלאַדנטן, שווערן גוף זיי-נעם, אויך אַ צעבראַכענער פון דער רבנישער דאָליע זינער, אויך פון צרות פון די קינדער, אויך פון דעם, וואָס איז היינט געשען אין דער תלמוד-תורה, האָט גאָר געמאַכט אַ גרונטלעכן חשבון-הנפש, אַ חשבון פון אַלעם, זינט דער צייט, ווען ער האָט זיך באַזעצט אין נייעם יידישן ישוב.

מיט עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוריק, ווען ער איז אַריבערגעבראַכט געוואָרן פון פּוילן קיין ניו-יאָרק און איז אויפגענומען געוואָרן אין דער שול "מקוה-ישראל" אַלס רב, האָט ער געהאַט גרויסע רעיונות און פּלאַמיקע מחשבות. ער האָט געטראַכט צונויפצוזאַמלען אַרום זיך אַ גרויסע עדה יידן און פירן אַ שול ווי אין דער אַלטער היים. ער האָט זיך געגרייט צו האַלטן דרשות אין שבת, פּראַווען שלוש-סעודות, אויפשטעלן אַ חברה משניות, וואָס זאָל עטלעכע מאָל אין וואַך אַריינקוקן אין אַ ספר. ער האָט זיך געגרייט אריינצוברענגען ברען, יראה, רעליגיעזע התערבות. און נישט נאָר אין לעבן פון זיין עדה, נאָר אויך אין לעבן פון אַלע יידן אין ניו-יאָרק. און נאָך מער: אַז ס'ווען צו אים צושטיין רבנים, נאָך מענטשן מיט גאָטס וואָרט אין האַרץ, וועט ער זיך אַ נעם טאָן איבערצעאָנדערשן אויך די הנהגות פון די יידן אין גאַנץ אַמעריקע. בקיצור, ער וועט אַזוי באַפעסטיקן די אמונה, וואָס האַלט זיך אויף משקולת, אַז קיין מדבר-ווינט וועט זי מער נישט קענען קיין טרייסל טאָן.

און נאָך האָט ער דעמאָלט געטראַכט. אַז עס וועט קומען זיין צייט צו גיין אין וועג אַריין, זאָל זיין אַרבעט איבערגענומען ווערן פון זיין בן-יחיד, יהושיעזע. ער זאל זיין דער ממלא-מקום . . .

אָבער וואָס האָט זיך פון די דאָזיקע אַלע פּלענער אויסגעלאָזט? נישט נאָר איז קיין עדה יידן אין דער שול "מקוה-ישראל" נישטאַ, נאָר אַפילו קיין מנין צום דאָוונען אויך נישט. יענע יידן, וואָס ער האָט אָנגע-טראָפן ביים אויפגענומען ווערן אַלס רב, זיינען זיך צעפּלויגן, ווער אין דער בראַנסק, ווער קיין ברוקלין, קיין לאַנג אייראָנד. טייל גייען אינגאַנצן נישט אין קיין שול אַריין. אַנדערע באַלאַנגען צו טעמפלען, וואו די מדריכים זיינען ראַבייס. און דער עיקר — צווישן די רבנים אַליין איז אויך אַן אַפּגעלאָזטקייט, נישטאַ קיין אחדות. דאָ שאַפט זיך אַזאָ חברה, דאָ אַזאָ. איינער פּאַרגינט נישט, וואָס ביים צווייטן אין שול איז דאָ אַ גרעסערע צאָל יידן, וואָס עס קומען פּאַר מער בריתן, מער חתונות, מער לווייות. עס הערשט אַזאָ קנאה-שנאה, אַז אַן דעם עיקר, דער סכנה פּאַר יידישקייט, האָט מען נישט גענוג צייט און חשק צו געדענקען.

און איצט? איצט קומט נאך צוגיין איינער און דורך הינטער-וועגן
לייגט ער אים ארויף א שטריק אויפן האלדז און זאגט: אדער גיב דיין
טאכטער צו מיין זון, אדער דו פארלירסט דיין רבנות-שטעלע.
ער איז נאך לאנג אזוי געזעסן, נישט גערירט זיך און האט געהאלטן
אבילותדיק דעם קאפ אויף דער האנט.

דער וואנט-זייגער האט אן אויפהער געטיקטאקט און דאס דרויסן-
דיקע לעבן, דאס געפארעריי און האוועניש, האט פון צייט צו צייט א כוואליע
אריין געטאן דא א טומל, גלייך ווי א הונגעריקער וואלף וואלט זיך אריין-
געכאפט אין אן אפענעם געשטעל מיט שאף.

אין דעם איז דער רב אויפגעשטאנען, האט ארויסגערוקט דאס שופלעדל
פון טישל, ארויסגענומען פון דארטן א שליסל און א דערלאנג אים געטאן
צו מיסטער רובין:

— נא! . . . — און ער נעמט זיך האסטיק גיין היין און צוריק אין

שטיבל.

מיסטער רובין, א צעטומלטער, האט זיך גיך ארויסגענומען דעם ציגאר
פון מויל און מיט אן אויסגעשטרעקטער האנט, ווי ער וואלט געוואלט צו-
ריקגעבן דעם שליסל, האט ער גענומען קוקן אומזיכער.

— וואס גיט איר מיר עפעס דעם שווי-שליסל?

דער רב האט נישט געענטפערט און איז ווידער געגאנגען היין און

צוריק.

פון די עטלעכע געפאלענע ווערטער איז די רביצין אין קיך געווארן
אומרואיק. זי איז גיך אויפגעשטאנען און דא אריינגעקומען.

— וואס גייט דא אן עפעס א טענה וועגן שווי-שליסל?

— איך בין מער נישט קיין רב . . . — איז ר' אלימלך געבליבן שטיין

אין מיטן שטיבל, און א קוק זיינער, וואס האט געבעטן ביי דער פרוי פאר-
שטענדעניש, פארגעבונג, האט זיך געהאלטן אויף אירע אויגן אין משך פון
עטלעכע רגעס — און אויך דער שידוך איז אויס.

— היטכן? . . . — האט מיסטער רובין, אן אנטווישטער, גענומען

שטעלן טריט דא צום רב, דא צו דער רביצין, און מיטן ציגאר אין דער
אויסגעשטרעקטער האנט פרעגן — היטכן? . . .

אויך די רביצין איז ארויס פון די כלים.

— וואס האסטו זיך עפעס גענומען רעדן נארישקייטן? — האט

זי זיך צעיאמערט — פארוואס טראכסטו נישט איבער, וואס דו רעדסט? . . .
אבער ר' אלימלך האט גארנישט געענטפערט. ער איז אריין אין פראנט-

צימער, וואו דאס ירושה-חפץ, דער וואנט-זייגער, האט אן אויפהער דער-
צייגט וועגן אן אייביקייט פון טאג און נאכט, פון נאכט און טאג, און האט
אויסגעקוקט — מיסטער רובין זאל פארלאזן די שטוב.

דער געבורטסטאָג *

— געדענקסט ווי מיר זיינען געזעסן אין אַ זומער-אַוונט, אויפן הויכן ברעג טייך, נישט ווייט פון דער בריק? געדענקסט דאָס קליינע סעדל אַרום?

די באַנק איז געשטאַנען אויפן סאַמע שפיץ פון אפּריס-ברעג. אונטער אונדז איז געלעגן דער טייך שטיל ווי ער וואָלט זיך געקליבן גיין שלאָפן. אַרום די פּיס — הויכע גראָזן, וואָס גליטשן זיך באַרג-אַראָפּ, גליטשן זיך מיט צעשאַטענע בלימלעך, מיט די קאַרליק-ביימלעך, וואָס שטעקן פונעם גראָז אַרויס.

אונדזער באַנק איז קליין און שמאַל. אונדזערע קעפּ הענגען אַריבער, קוקן אַרונטער צום טייך.

מיר זיצן און שווייגן.

וועגן וואָס ריידן?

מיר האָבן זיך שוין אָנגעקוקט אויף דער זון, וואָס איז אונטערגעגאַנגען אַנטקעגן אונדז.

ס'האַט לאַנג געדויערט, ביז זי איז פאַרשוואונדן. אַ לאַנגע צייט האָט זיך די זון געזונדלט, גערויטלט זיך, געטויליעט צום הימל. זי האָט זיך געשאַרט פון איין אַרט אויפן אַנדערן, געוואָרפן אַרום זיך שטיקער פּייער, געצונדן די ווייטע שטאַט מיט די צלמים פון די קלויסטערס, ביז אַן אויסגעמאַטערטע, אַן אויסגעבלייכטע, איז זי ערגיץ וואו פאַרלאָרן געגאַנגען. האָבן מיר, פון אונדזער הויכן ברעג, געקוקט אויף דער זון ווי פון אויבן אַראָפּ, ווי מיר וואָלטן געווען העכער פאַר איר.

ס'איז וואונדערלעך, ווי דער הויכער ברעג ציט זיך צום הימל אַרויף און ווי צו דעם פלאַכן, נידעריקן ברעג — לאַזט זיך דער הימל אַליין אַראָפּ.

די זון איז אַוועק, האָבן זיך אַ לאַז געטאַן אין וועג, ווי אַ סטאַדע געקרייזלטע שעפּסעלעך, קליינע, ווייסע וואַלקנס, אָנגעוואָרפן זיך אויף אַ שטיקל הימל, לאַזן אים נישט אָפּ, פאַרטרייבן יעדעס שטערנדל, וואָס האָט געוואָלט אַ בליץ טאָן פון דער הייך.

* שאַגאַלט בילד "L'anniversaire" געמאַלן אין 1915.

אָט קומט אָן פֿון דער זייט אַ שטיק טונקל־בלוייער הימל און פֿאַר־
טרייבט די וואַלקנס הינטער זיך. מיר זיצן, מיר קוקן. מיר וואַרטן אויף
דער לבנה.

וועט זי אַמאָל אַרויס?

אַ קוק אָן אַ זייט און מיט אַמאָל — זי איז דאָ. אין איין רגע איז די
לבנה דורכגעקראַכן דעם טונקעלן הימל, איז אַריבערגעשפרונגען די וואַלקנס
און האָט אַרויסגעוואַרפֿן אַ שייַן, אַז ס'איז געוואָרן ליכטיק אין די אויגן.
און אָט באַהאַלט זי זיך ווידער, רוקט זיך הינטער אַ טונקעלער
כמאַרע. אַרויסגעשטעלט אויף אַפֿריער אַן אויג, דערנאָך אַ גאַנצע באַק, די
אַנדערע באַק פֿאַרשטייערט און איז אין דער נאַכט פֿאַרפֿאַלן געגאַנגען.

ווי אַן אמתע שטיפערקע רייצט זיך די לבנה, דאָ שפּילט זי זיך מיט
די וואַלקנס, וואָס שטופֿן זי אָפּ, דאָ — מיטן טייך, וואָס כאַפֿט זי אונטער,
טובֿלט זי אין וואַסער, און אפשר שפּילט זי זיך גאָר מיט אונדז? זי
ווייס, די לבנה — מיר זיצן און לאָזן זי נישט אָפּ פֿון אויג.

ערשט איז געווען טאָג און אָט איז נאַכט ... מען זאָגט יעדער איז
געבאָרן אונטער זיין שטערנדל ...

איך גיב זיך אַ קער צו דיר.

דיינע אויגן, אָנגעזאַפֿט מיט הימל, בלישטשען. איך פֿרעג:

— הער, ווי אַלט ביסטו?

גיסט אויף מיר אַ קוק, ווי איך וואַלט פֿון הימל אַראַפֿגעשפרונגען.

דערנאָך פֿרעגסטו מיך:

— ווילסט טאַקע וויסן? מיין טאַטע האָט מיר אַמאָל אַ זאָג געטאָן,
אַז צוליב דודן, מיין ברודער, כדי ער זאָל האָבן כאַטש אַ שטיקל „לעגאַטע“,
האָט ער מיך פֿאַרשריבן מיט צוויי יאָר עלטער. גאָט וועט מען דאָך סיי
ווי סיי נישט אָפּנארן — האָט דער טאַטע זיך באַרעכטיקט. — און אַז מע
וועט זאָגן אַ ליגן דעם „איספּראַוויניק“, וועט גאָט מוחל זיין, אבי דוד זאָל
נישט דאַרפֿן גיין דינען.

— איז ווען ביסטו פֿאַרט געבאָרן געוואָרן? —

— מיר וועלן אויסרעכענען. איך בין דער עלטסטער. פֿון די שוועס־

טער — איז ניוטע די עלטערע. נישט לאַנג האָב איך געהערט, ווי די
מאַמע האָט אַ וואָרף געטאָן דעם טאַטן ביי דער וועטשערע:

— כאַטשע (*). וואָס גיסטו גאָר נישט אַ טראַכט וועגן חנהקען? —

אַזוי רופֿט מען אונדזער ניוטע — אַליץ פֿאַלט אויף מיינע פֿלייצעס. ביז וואָר־
נען וועט זי זיצן? איר איז דאָך, גאָט צו דאַנקען, באַלד זיבעצן יאָר.

כאַפּ זיך אַריין צו מרדכי שדכן, דו גייסט דאָך סיי ווי סיי פֿאַרביי — —

(* יחזקאל

— איז הער צו — ווען גיוטען איז זיבעצן, דארף איך העכסטנס זיין גיינצן.

— וואָס פאַראַ טאָג ביסטו געבאַרן געוואָרן ? ווייסטו טאַקע נישט ? —

— וואָס דאַרפסטו עס אַרץ וויסן ? ס'ווערן אַלט . . .

— אַלץ ? כ'וויל נאָר וויסן ווען דו ביסט געבאַרן געוואָרן. —

— ווער ווייס ? מען דאַרף פּרעגן דער מאַמען. און די מאַמע האָט אוודאי אויך פאַרגעסן. געהאַט אַזוי פיל קינדער. נאָר, ווען די שוועסטער קריגן זיך מיט מיר, וואָרפן זיי מיר צו: „ביסט דאָך אַ משוגענער, ביסט געבאַרן געוואָרן אין תּמוז . . .“

מיט אונדז צוזאַמען צעלאַכן זיך אַלע שטערנדלעך, וואָס זיינען אַב-געלאָפן אויפן הימל, ווי געקומען אויסהערן דיין מעשה. איך זאָג:

— ווייסטו וואָס איך מיינ ? וועסט זאָגן איך בין אַ נאַר. אָבער מיר פאַלט איין, אפשר ביסטו טאַקע געבאַרן געוואָרן אין דעם יאָר, ווען דער טאַטע האָט דיך פאַרשריבן ? נאָר פון דער ערשטער רגע אָן ווי דו ביסט געקומען אויף דער וועלט, האָסטו זיך דערשראַקן און ביז וואָנען דו ביסט געקומען צו זיך, זיינען פאַרביי די פאַר יאָר — — —

— מיינסט עס אויף אַן אמת ? —

דו ביסט שוין געווען גרייט זיך אָנצוכמאַרן, ווי דער הימל, וואָס איז פול געוואָרן מיט וואַלקנס.

— זעסט נישט, אַז איך האָב געלאַכט ? — האָב איך מורא אַפילו אַ שמייכל צו טאָן.

— ביסט דען ברוגז ?

— כ'ווייס שוין אַליין נישט ווי אַזוי, אָבער איך האָב פאַרט געטראָפן.

כ'האָב אויסגערעכנט ווען דיין געבורטסטאָג איז.

**

באַגינען בין איך אַוועק הינטערן שטאָט. כ'האָב אָנגעריסן אַ גאַנצן פאַק מיט בלומען.

איך געדענק נאָר, ווי איך האָב צעדראַפּעט מיינע הענט, געוואַלט אַב-רייסן הויכע, בלויע בלומען, וואָס זיינען געוואקסן הינטער אַ פלויט. אַ הונט האָט אויף מיר אָנגעהויבן בילן.

כ'האָב זיך קוים געראַטעוועט, אָבער די בלומען האָב איך נישט אַרויס-געלאָזט פון די הענט. אַזעלכע שיינע ! כ'בין אַנטלאָפן גלייך אין פעלד אַריין. רייסן נאָך בלומען, זיי געריסן מיט גראַז און וואַרצלען, ס'זאָל דיר מער שמעקן מיט ערד. און ביי זיך אין שטוב האָב איך צענויפגעקליבן אַלע מיינע קאַלירטע טיכער, שטיקער זידן-צייג, אַפילו אַראַפּגעשלעפּט פון בעט מיינ פריילעכע, קאַלירטע קאַלדרע, פאַרכאַפט אין קיך אַ פלעצל, אַ פאַר שטיקלעך געפּרעגאַטע פיש, וואָס דו האָסט אַזוי האַלט געהאַט,

אָנגעטאָן מיין יום-טובדיק קלייד און אַן אָנגעלאָדענע, ווי אַ יונג פּערדל, זיך אַוועקגעטראָגן צו דיר אַהיים.

מיין נישט, אַז ס'איז געווען אַזוי גרינג, דאָס אַלץ טראָגן אויף זיך. דער טאָג איז געווען אַ הייסער. די זון האָט געברענט פון אין דער פּרי אָן. די גאַסן אָנגעהייצט. פון די שטיינער אַליין האָט געשלאָגן מיט חמימה. און מע האָט נאָך געדאַרפט דורכגיין אַ האַלבע שטאַט, ביז מען איז אָנגעקומען צו דיר אַהיים.

קרעמערקעס שטייען לעבן די טירן פון זייערע קראַמען, כאַפּן אַ ביסל פּרישע לופט. יעדע קאָן דאָך מיר, ווייס וואוהין איך גיי. זיי קוקן זיך איי-בער, ווינקען איינע צו דער אַנדערער :

— וואוהין לויפט זי, די משוגענע, מיט אַזוי פיל פּעקלעך ? איז זי נישט, חלילה, אַנטלאָפּן פון דער היים צו איר שיינעם בחור ? אויף היינטיקע מיידלעך איז אַלץ צו גלויבן ! —

איין גליק, וואָס דו האָסט געוואוינט אויף דער אַנדערער זייט טייך. שניידט מען איבער די גאַסן, מען פאַרנעמט זיך מיט'ן בריק, מע לויפט אים דורך און אויפן ברעג טייך אַטעמט מען אָפּ, מען איז פריי.

אין די שטיבלעך, אויפן ברעג, זיינען די פּענצטער פאַרמאַכט. די בעל-הביתטעס היטן זיך פאַר דער זון. זיי זיינען דאָך פאַרנומען אין קיך, וואָס ליגט מיטן רוקן צום טייך.

אַ בלויער הימל. אַ פּרישע קילקייט פונעם טייך. ס'וואָסער לויפט און איך לויף, דער הימל יאָגט זיך נאָך מיר. ער קוקט אַלץ נידעריקער אַרונ-טער. נעמט מיר אַרום פאַר די פלייצעס, העלפט מיר לויפן.

יענעם זומער האָסטו געהאַט אַ צימער פאַר זיך, געדענקסט אים ? אַ ביסל ווייטער פון דיין טאַטע-מאַמעס היים. אַ צימער געדונגען ביי אַ זשאַנדאַרם.

זיין שטיבל, אַ ווייס מיט רויטע לאַדנס, ווי דעם זשאַנדאַרמס ווייס זומער היטל מיט די רויטע קאַנטן, איז געשטאַנען אין עק גאַס, נישט ווייט פון אַ לאַנגן פּלויט, וואָס האָט אָפּגעצאַמט אַ גרויסן גאַרטן. פון דעם מיטן גאַרטן האָט זיך געהויבן אַ קלויסטער.

דו האָסט מסתמא, געמיינט, אַז ער, דער זשאַנדאַרם און דער הייליקער קלויסטער, וועלן דיך שוין אָפהיטן פון אַלץ, אַפילו פון זיך אַליין. ניין ?

כ'האָב אַ קלאַפּ געטאָן אין דיין לאַדן, וואָס דו האָסט אָפּט געהאַלטן האַלב צוגעמאַכט אַפילו בייטאָג. צי פון צופיל ליכט, צי כדי קיינער זאָל דיך נישט זען פון גאַס.

גייסטו מיר אַליין עפּענען די טיר, דיין בעל-הביתטע זאָל מיר נישט

באמערקן. אַ צו אָפטער גאַסט בין איך — און נאָך מיט פעקלעך אין די הענט.

איך שטיי און וואָרט — די טיר פון דעם זשאַנדאַרמס שטוב איז נישט אַזוי גרינג צו עפענען. אַ גרויסער פּלאַקן איז פאַרלייגט הינטער דער טיר. עס דויערט ביז דו שלעפּסט אים אַרויס פון זיינע לעכער.
— וואָס איז דאָס? — לאַזטו מיך גיכער אַריין אין דיין צימער און שטעלסט אויס אויף מיר ביידע אויגן — פון וואָנען ביסטו געקומען צו פאַרן?

— דו מיינסט, מיט פעקלעך, קאָן מען אָנקומען נאָר פון דער באַן? טרעף וואָס היינט איז?

— פּרעג מיר אַ גרינגערע זאַך. כּווייס קיין מאָל נישט, וואָס פאַר אַ טאָג ס'איז — — —

— ניין, נישט דאָס... היינט איז דאָך דיין געבורטסטאָג! —
דו בלייבסט שטיין אַ פאַרשטאַמלטער. דוכט זיך, ווען איך וואָלט דיר אַנזאַגן, אַז דער קיסר איז געקומען צופאַרן אין אונדזער שטאָט, וואָלטו נישט זיין מער איבערראַשט.
— פון וואָנען ווייסטו? —

און איך נעם גיכער פּאַנאַדער מיינע קאָלירטע טיכער, הענג זיי אויף אויף די ווענט, לייג איינס אַוועק אויפן טיש, דעק איבער דיין בעטל מיט דער קאָלירטער קאָלירע, וואָס איך האָב מיטגעבראַכט, און דו... האָסט זיך גאָר אַ קער געטאָן אָן אַ זייט, קלייבסט אין איילעניש איבער אין דעם ווינקל דייןע לייזונטן. מיט אַמאָל כאַפּסטו אַרויס אַ לייזונט, גיסט אַ שטעל אַוועק דער מאַלברעט און הייבסט אויף אַ האַנט:
— ריר זיך נישט — — — בלייב שטיין, וואו דו שטייסט! אַט

אַזוי!

די בלומען זיינען געבליבן ביי מיר אין די הענט. איך שטיי נישט איין אויף קיין אָרט, כּווייל זיי אריינשטעקן אין וואַסער, זיי זאָלן נישט פאַרטריקענט ווערן. אַבער באַלד פאַרגעס איך אן די בלומען. כּ'קוק — ביסט אַנגעפאַלן אויף דיין לייזונט, אַזש ער טרייסלט זיך אונטער דייןע הענט.

טונקסט די פענדזלען, גיסט פאַרב. רויטע, בלויע, ווייסע, שוואַרצע, איך ווער מיטגעריסן מיט די פאַרבן. מיט אַמאָל, — איך האָב זיך אָפּגעריסן פון דער ערד און דו אַליין שטופּסט זיך אָפּ מיט איין פּוס, ווי דיר וואָלט געוואָרן צו ענג אין דיין קליינעם צימער.

צענעמסט די הענט. די הייך צעווייגט זיך. פּליסט צום באַלקן אַליין. דיין קאַפּ דרייט זיך דיר, דו פאַרדרייסט אויך מיינעם.
— וואָס שושקעסטו מיר אין די אויערן?

איך הער זיך צו — ווי דו וואָלסט מיר געזונגען אַ ליד מיט דיין
ווייך, טיף קול. אַפילו אין דיניע אויגן הער איך ס'ליד. און ביידע אין
איינעם הויבן מיר זיך גרינג אויף איבער דעם אויסגעפּוצטן צימער און
פליען אַוועק זאַלבאַנאַנד. מיר קומען אָן צום פענצטער, ווילן אים דורכ-
רייסן. פון פענצטער רופט אונדז אַ וואָלקנדיקע לופט — אַ שטיקל בלויזער
הימל. די ווענט, באַהאַנגענע מיט די קאַדירטע טיכער און פּלאַכטעס, דרייען
זיך אַרום אונדז און פאַרדרייען אונדז דעם קאַפּ. מיר פליען איבער פעלדער
מיט בלומען, איבער פאַרשטאַפענע שטיבלעך, איבער דעכער, איבער הויפּן
און קלויסטערס. . .

— ווי געפּעלט דיר מיין בילד? — שטעדסטו זיך מיט אַמאַל אַוועק
אויף די פיס, קוקסט אויף דיין בילד, קוקסט אויף מיר, גייסט אָפּ פונעם
מאַלברעט, גייסט צוריק און זאַגסט — ס'איז נאָך דאָ אַפּולע צו טאָן. אַזוי
קען מען נישט איבערלאָזן, אמת?
דו רעדסט אַליין. דו וואַרסט און דו האַסט מורא. וואָס וועל איך דיר
זאָגן.

— גוט, זייער גוט. ביסט אַזוי שיין געפּלויגן — — — ווייסט,
לאַמיר עס אַנרופן: „דער געבורטסטאָג“ —
— ס'ט'קומען מאַרגן? — האַסטו אַ נעם געטאָן מיינע ביידע הענט. . .
— וועסטו מאַלן נאָך אַ בילד?
— מיר וועלן ווייטער פליען — — —

מעקסיקאנישע מאַטיוון

לאנדשאַפט

אַ פענזל־שפּריץ אינמיטן פון דער גרויער מאַטער מאַפע —
אַ טאַג ווערט אויסגעשפּרייט — אַ פּילקאַלירטע קנייטשיקע סאַראַפע. *

עס וואַרפט די זון מיט פּלאַמענדיקע רויטע שפיזן
אויף בונטע ביימער־צווייגן — קעפּ פון גרינע ריזן.

די אויגן מיינע זשמורען, חלומען און קוקן
און נעבן מיר אַ בעטלער, זיינע אַקסלען צוקן,
קוקט תּמעוואַטע ערגעצוואו אַוועק אין שווייגן — —
מיין בליק — ער האַט פאַרפּלאַנטערט זיך אין חלום פון די צווייגן.

אין טאַג — אויף דעם געלעגער גרינעם — איז אַנטשלאַפּן
אַ באַרג אַ לענגלעכער — אַ הויקערדיקער קעמל — —
דער בעטלער דאָ דערנעבן, מיט די אויגן אָפּן,
חלומט פון אַ זעמל — —

פאַראַוונטיקע זון — אַ פּורפור ברענענדע באַנדורע —
זי ציטערט־אויס אַ טרויעריקע פּיינלעכע באַלאַדע — —
פון ערגעץ ווייט, אַ כאַטקע־פענצטערל — אַ חלומדיקער פּלעמל —
טוט מיינע פּיינען־וואונדן וואונדערלעך באַרירן — —
איך חלום שטיי, דער בעטלער חלומט דאָך אוודאי, —
ער חלומט פון אַ זעמל — —

ווערט טונקלעך דעם בעטלערס באַרד — אַ שוואַרצער רעמל — —
ווערט טרויעריקער טרויער־ציטער פון באַנדורע — —
איך קוק אין טאַג, דער בעטלער קוקט צו פינצטער קרומע טירן...

* אַן אינדיאַנער, טון פון שרייענדיקע קאַלירן.

עס שטען-אויס זיך, אין אַ פֿאַנגער און צונויפגעפרעסטער שורה,
 די ביימער-ריזן, ווי מושטירטע, הייבן-אָן זיך רירן,
 זיי גייען לאַנגזאַמע אין נאַכט אַריין באַגלייט פון אַוונטיקע נאַטן
 און אויך דער בעטלער שאַרט אַוועק זיך, ווי אַ שאַטן — —

מעקסיקאַנער אידליע

אַ בלומען-סאָד, אַ הויז, אַ האַלעטאַנקע, —
 זיי בראַטן זיך אין זשאַרענדיקן גלי.
 אַ יונגע און צעברוינטע מעקסיקאַנקע —
 זי טוליעט אַ גיטאַרע אויף די קני.

די אויגן אירע שטרעקן זיך צו ווייטן
 און אומעטיק צעזינגט זי זיך אַ ליד:
 „די רייטערס אויף די ווילדע וועגן רייטן
 מיט אויגן — שוואַרצע בראַנדן און צעגליט“.

און פינגער צופן-אויס פון דער גיטאַרע
 די טענער אַפגעריסן פון אַ טרוים — —
 אַ פאַלמע פֿאַזט-אַראָפּ די צווייגן דאַרע
 אויף בלעטלדיקן קאַפּ פון רויזנבוים.

אַ זקנה פול מיט קנייטשעלעך מיט דינע —
 זי שאַקלט-צו פאַרטרויערט מיט איר קאַפּ.
 אַ פעט-באַשמיקטע פרוי, ווי אַ רואינע,
 זי דריכערט, וואַרפט דאָס אַש אין בלומענטאַפּ...

אין בלומענטאַפּ די ברייטע פינטלבלעטער —
 זיי בייגן-איין פאַרחלשטע די קעפּ — —
 צום הימל ציט די קריכבלום אין געקלעטער,
 נאָר הימלוועג ער האַט דאָך נישט קיין טרעפּ.

דער אַוונט שליכט-אַריין אין די אַלייען,
 די מאַטע מידקייט טראַפּנוויין צערינט,
 ווי אַ הענגלאַמפּ, אַ געוויקס פון אַרכידייען,
 באַוועגט זיך אַזוי לייכט פון שטילן ווינט.

שטייגט טונקלעניש פון טאָל, פון אלע וועגן,
און דראַפעט זיך אַרץ העכער אויפן באַרג.
אויף אַ וויגשטול, אין אַ ריטמישן באַוועגן,
אַ זקן, מיט אַ שטערן ביז צום קאַרק.

די אויגן זיינע, רויטלעך און געשוואַלן,
זיי זוכן נאָך אַ פעדימל פון פרייד — —
די פינצטערניש פאַרדעקט שוין אַלע טאָלן
און גנבעט זיך אַריין דאָ שטילערהייט.

אהערגעטריבן פון אַ ווילד געוויטער
אַ יונגע פרוי — אַ זומערדיקע שוואַלב —
איר חלום ליגט אין האַרץ אין שטילן ציטער,
ס'האַט עמיץ אים צעשניטן אויף דער האַלב.

איר חלום רייסט פון האַרץ זיך און וויל בלאַנקען,
ווי ס'בלאַנקען איבער וויסטענישן וועלף — —
נשמה אירע — אים אַוועקגעשאַנקען,
און חלום ליגט צעשניטן אויף דער העלפט — —

אין לענשטול ליגט זי אין אַ שטומען שווייגן,
דורכזיכטיק ווערן אירע צאַרטע הענט — —
די אומעט-טענער פאלן דורך די צווייגן
און חלום ליגט צעשניטן אויף דער העלפט.

און מענטש און בלום פאַרחלומט — אַן אידיליע —
אַ רגע נאָר, — זי דויערט דאָך נישט לאַנג.
די רויטע בלימלעך פון דער בוגאַמביליע
זיי זינגען מיט ס'פאַרחלומטע געזאַנג.

פון וואַנט אַראַפּ עס טרויערט די מאַדאַנע,
אַ מאַמע וויגט דאָס קינד אירס אויף דער שויס,
אַנטקעגן דער צעליכטיקטער לבנה
פאַררויטלט זיך אַן אויפגעקוועלטע רויז.

בלייבט שטיין אין מיטן הימל די לבנה
און וויל נישט ווייטער קריכן, ביז באַגין — —
מיט אַש ווערט אַ פאַרפּוילטע די וואַזאַנע
און ס'רויכערט נאָך די פרויאישע רואין.

די שטערן, דאכט זיך, פאלן און זיי צאנקען — —
דער טרויער, ווי א גנב, שרייכט אריין.
עס זינגט נאך אלץ די ברוינע מעקסיקאנקע,
דער אלטיטשקער, אויף וויגשטול, ער שלאפט־אין.

די אלטיטשקע פון דאן פארפיריא דיאזעס צייטן *

זיצט די אלטיטשקע אויף וויגשטול ביי דעם פענצטער אינעם הויז דעם אלטן,
שרייט די גאס אין שטוב אריין מיט טאג־געהיך און קינדערשע געוואלטן.

מאטער הימל הענגט — אן אפגענוצטער בגד פול מיט וואלקן־לאטעס — —
קוקט די אלטיטשקע אין גאס ארויס דורך שויב באצויגענער מיט גראטעס.

שטריקט, — די שפינדלען אין די דארע פינגער, און פארשטריקט די טעג
און יארן — —

לעבן אירע פיס א פוילע וויסע קאץ איז אויך שוין אלט געווארן ...

טאג געפאלדעוועט, גערונצלט פול מיט קנייטשן, ווי איר אייגן הויט איז — —
קינדערשע געוואלטן מישן־אויס זיך מיט געשרייען פון די אויטאס.

ס'ליכט פון יונגע טעג, האלב אויסגעלאשן, רינט דורך אירע גרויע ויעס —
ס'ליכט פון אירע יונגע יארן פון די צייטן פון פארפיריא דיאז.

זי טרוימט. די זון, דורך טעג אזויפיל, דעם זכרון אירן טוט אפזענגען — —
און דער חלום, א מטושטושער, ער בלייבט אויף אירע ברעמען הענגען.

מענער האבן בערד געטראגן, פרויען — קליידער ביז די שפיצן פינגער — —
סערענאדעס האבן איר געזונגען יונגע שעמעוודיקע זינגער.

שטיף האט דורכגערוישט מיט טאקט פון פערדן־טריט אויף ברייטן ברוק
א בריטשקע —

טראכט די אלטיטשקע און ס'בלייבן גליווערן די שפינדלען אין דער
ווליטשקע.

* פארפיריא דיאז — א מעקסיקאנישער אריסטאקראטישער פרעזידענט
וואס האט „געקניקט“ איבערן לאנד און אונטעריאכט די אינדיאנער דריי און
דרייסיק יארן דורכאנאנד.

ס'לייב איז ראזיק-פריש געווען, איצט געל און איינגעקנייטשט איר הויט איז, זי קוקט דורך גראטע-שויב און ס'וועקט איר פונעם חלום דאָס געשריי פון אויטאָס.

קידער אָונט פאַלט אויף גאַס אַראָפּ און אויטאָבוסן אַלטע סקריפען, קעגנאיבער שויב אַ פאַרל האַלדזט זיך און ער קושט זי אויף די ליפן.

ס'בענקט זיך איר, דער אַלטיטשקער, נאָך טעג די יונגע פון פאַרפיריאָ דיאַן, גליטשן זיך די שפינדלען פון די פינגער און ס'פאַרמאַכן זיך די וויעס.

נאַכט דעקט-אין די גאַס און שטערן ווינקענדיקע אינעם חושך פאַלן — די ווייסע קאַץ ביי אירע פיס זיך טוליעט צו די פלושענע סאַנדאַלן.

דריי פּאַיאָצן

אַ זוניקע שעה האָט אויף שטאַטישע ראָגן געבראַכט דריי פּאַיאָצן פאַרדאַרטע צו טראָגן. די קליידער אויף גופן — באַבלומטע, קאַלירטע, די פנימער בייניק מיט פאַרבן באַשמירטע, אויף שפיצן פון קעפּ רויטע רונדיקע מיצן, און איינער פון זיי הייבט-אַן פּלאַפּלען מיט וויצן.

פון זייטיקע גאַסן, דורך טאַגיקן רוישן, געקומען צוגיין זיינען קינדער און גרויסע און ווייבער מיט דינסטן וואָס טראָגן נאָך קוישן, און אַלטע אינדיאַנער, האַלב שיכור, נאָך כוסה, מיט שטרוענע, ברייטע, צעקנאַדערטע היטן, געפודערטע מיידלעך מיט ברעמען פאַרשניטן, געשטעלט אין אַ ראָד זיך, פּאַיאָצן אינמיטן.

האַט באַרד אויפגעשטעלט זיך דער פּאַיאָץ דער צווייטער, גענומען אויף ציין אַ דרייגאַריקן פייטער, דער דריטער — סקעלעטיש מיט בייניקן קנאַכן — איז פלינק ווי אַן אַף אויפן פייטער געקראַכן, דערנאָך מיט איין פוס אויפן גאַר לעצטן שטאַפּל געשטאַנען ווי אַ ווירע אָן ציטער, אָן צאַפּל.

דער ערשטער, דער וויצלער פון אלע פאיאצן,
געקלאפט האט, גערוישט, מיט צוויי בלעכענע טאצן,
דער דריטער, דער פלינקער מיט קנאכיקע ביינער,
געשפרונגען אויף דר'ערד, זיך געקייקלט אויף שטיינער,
געדריקט האט זיין לייב אויף די טשוועקעס מיט שפיצן.
דער ערשטער, דער פייקלער, געפלאפלט האט וויצן.

און באַלד האָט דער שטאַרקער, דער פּאַיאַץ דער צווייטער,
געצויגן פון זעקס אַ הייצערנעם פּלאַקן,
מיט טונקעלע וואַטע דעם עק איינגעבונדן,
באַגאַסן מיט נאַפט און אים גלייך אַנגעצונדן,
געשטופט אינעם אָפענעם מויל זיך די פּלאַמען,
אויף לינקס און אויף רעכטס מיט פייער געבלאָזן.

אין פולער דערווארטונג, אין וואונדער, אין שרעק איז
געשטאַנען דער עולם אין גלאַצן, אין גאַפן:
ווי קאַנען דאָס מענטשן גאָר לויפן ווי אַפן
און קייקלען די לייבער אויף שפיציקע טשוועקעס
און טראָגן אויף ציין-קאַנטן מענטשן מיט לייטערס
און פּרעגלען די צונג זיך מיט פּלאַמען ווי שייטערס?

געזען האָט נישט קיינער,
ווי הונגער — אַ שד — האָט געשפרונגען, געצאַפּלט
אין פינצטערן אָפּגרונט פון פּאַיאַצס שוואַרצאַפּלען,
אַז טשוועקעס פון ברעט איז אַ בעט פאַר פּאַיאַצן,
אַז פּלאַם אינעם מויל קען אין ברויט זיך נישט בייטן,
און ס'ויל ניט אַנטלויפן דער שד פון שוואַרצאַפּל.

דער פּאַיאַץ, דער ערשטער, ער שטייט פונדערווייטן
און קלאַפט מיט די טאַצן און פּלאַפּלט, און פּלאַפּלט.

שטייט אַ ייד אינמיטן פעלד

בלייאיק שטאַרט דער הימל און די ערד איז רויט.
דורכן ווינט, וואָס קלאַגט דורך צווייגן, ברומט דער טויט.

טרער נאך טרער פון גראַען הימל טראַפט און טראַפט.
שטייט אַ ייד אינמיטן פעלד און גראַבט און גראַבט.

וואַרפט אַ שאַפּל נאָך אַ שאַפּל שוואַרצע ערד — —
זיצט אַ בלאַנדער נאַצי אויף אַ ברוינעם פעלד.

ווערט די ערד פון הימל-טרערן דורכגעווייקט,
ווערט דער ייד אויף נאַסן פעלד אַ קרומער צווייג.

און דער נאַצי ווי אַ היענע בריילט און לאַכט.
זעט דער ייד : עס בליצט, דער הימל אויפגעמאַכט — —

העלט ביים ייד דאָס פאַרמעט-פנים פון אַ מת.
אויגן זיינע לויכטן: — ס'איז אַ נס! אַ נס!

בליץ — אַ רויטע שפיז — געטראַפן האַט אין ציל,
און — ס'איז שטום געוואָרן ס'נאַצישע געבריל.

מיין מזל

וואו אַ באַרג און וואו אַ טאָל איז
האַט מיין בליק זיך אומגעטריבן,
אויפן הימל די מזלות
דורכגעצייילט און דורכגעקליבן.

צו מיין מזל אין די הויכן
האַב איך ניט געקאָנט דערלאַנגען,
מיינע יאָרן — שנורן רויטע —
האַבן ניט געקאָנט אים פאַנגען.

שנורן רויטע — מיינע יאָרן —
אַפגעהיטן און פאַרהוילן —
זיינען דורך דער צייט געוואָרן
פלאַנטערדיקע שנורנקוילן.

גאָט ! — בן אָדם שיקט זיין תפילה
און זיין מזל בעט ער, מאַנט ער.

זע, מיין מזל איז געפאלן
אינעם רויטן שנורנפלאגטער.

אינעם קנול מיין מזל פלאטערט,
פינקלט ווי פון פיש די שופן — —
איך, אין אייביק-שווערן מאטער,
נישט צענעמען קאן די קנופן.

שטומע שוויגעניש

פעלדער, וועלדער, לאַנקעס — אין גרינעס מיד,
שטומע שוויגעניש אָן גבול.
בלויז די זון — די רויטע גול —
גליט און גליט.

בריענדיקע העלקייט, גלוט און זשאַר.
טאָג איז אויסגעמאָטערט, מאַט.
בלויז דער הימל — דער בלויער ציפערבלאַט —
שטאַרט און שטאַרט.

וועגן איינגעטוליעט אינעם שטויב, אין גראָ.
שטיקייט-שלייער איבער ברוק און הייזער.
יעדער זונענשטראַל — אַ גליענדיקער ווייזער —
בלוטיקט-אויס אַ שעה.

מיין מאַמעס הענט

כ'געדענק זיי נאָך —
אויסגעצערטע פונעם יאָך —
מיין מאַמעס הענט
ביי אירע דאַרע קינבאַקן געלענט,
וואָס האָבן דורכן פענצטער-יאָך
אַרויסגעגעלט,
ווען זון האָט זיבערדיק געהעלט.

און מיר —
אָ כאַפּטע קינדער־לעך
אין יאָגע־לעך, אין פּריילעכן געלויף —
האַבן זיך געשפּילט
אויף שבת־דיקן הויף — — —

כ'געדענק זיי נאָך,
כאַטש לעבן מיינס, וואָס כ'האַב אַדורכגעלעבט.
האַט מיר אַוועקגעפּירט
אויף וועגן פון אַ נייעם דור
און מיר אַריינגעוועבט
אין גרויער וואָך — — —
כ'געדענק זיי נאָך.

אויך דער שבת איז געוואָרן וואָך,
און יעדער טאָג ברענגט נייעם גור.
ווייטיקט אין מיין האַרץ די פיין און ברענט.
און איצט. —
פון יעטוועדער געפּאַר
היט מיר און באַשיצט
דער שאַטן פון מיין מאַמעס הענט.

לידער

דאַרף ביים ים

1

א טונקעלער ווינט צעוואַרפט דאָס גראָז איבער פעלדער,
די העלע זון לעשט שוין אַלע וועגן אויס.
דורך אַוונטיקע שויבן אויף די ווייסע שטיינער
וואַרפן לאַמפן נאַכטיק פייער שוין אַרויס.

זיצן מענטשן צוגעמאַכטע אין די הייזער
אין רו, נאָך טאָג, נאָך שווערער מי. —
ס'האַט ים געבראַכט אַ היים זיי — צו נאַכט, צו ווייס געלעגער,
און כוואַליעס וועלן וועקן זיי אין שטילן אינדערפרי.

ס'האַבן מענטשן דאָ דעם גורל זייערן מיט ים פאַרבונדן,
קוקן זיי אין ווינטער־אָונטן דורך שמאַלע פענצטער
ווי ס'וואַרפט דער גרויער ים זיך אויפן ברעג;
עס שטאַרבן פיש געשליידערטע אויף קאַלטע שטיינער,
און כוואַליעס אַיילן אין ים אין שטאַליקן אַוועק.

אויך מיר האָט שפעטער זומער דאָ אַהער געבראַכט,
ווען אָפגעשוירן ליגן פעלדער
און דערנער־שאַטנס זאָגן אָן:
אַ, מענטש פאַרבלאַנדזשעטער!
ס'קומט אָן די קאַלטע ווינטערדיקע נאַכט.

אַ, דערנער אויסגעשמרעקטע צו דער ווינטערדיקער נאַכט,
ווער וועט אייך דאָ הפקרדיקע פאַרן שטורעם־ווינט פאַרהיטן?
כ'בין אַליין איצט אויך אַ דאַרן אויפן פעלד —
און אַלע לעבנס אַרום מיר
האַבן קאַסעס שוין פאַרשניטן.

עס קלינגט אין נעפל ווייט און רויט דער ים-גלאַק,
אָ שײַף אַ צינדנדיקע גײט פאַרביי,
עס שלאָגט דער תהום מיט נאַכט, געפאַר און גריבער. —
אַ, שײַף, אַ, ים, אַ, תהום, —
אויך מיר — מיר גייען אין אונדזער איצטיקן לעבן
איבער די בלוטיקסטע כוואַליעס אַריבער.

אַריבערן ים — אַ שטורעם-געשרײ.
עס דרייען זיך וואַלקנס רונדער און רונדער.
איך קוק אין דער ווייטקייט און טראַכט
פון אונדזער גרויסער ערד,
וואָס דרייט זיך אפשר בלינדער נאָך און בלינדער.

2

אין שטיבֿר ביים ים גייט שדאַפן מיין קינד .
ס'איז קאַלטער סעפטעמבער.
מיין קינד ווערט אַכצן חדשים באַלד. —
דער זעלבער נאַכט-שלאָף, וואָס אויף מיין קינדס וויעס,
אויך אויף דיר איצט פאַלט.

די מאַמע וואָס האָט צעעפנט פאַר דיר, מיין קינד,
אין בלוט איר אינגעווייד —
איר פנים איבער דיר איצט לויכט אין פרייד.
זי חלומט איבער דיר — — —
זי זעט דיין לעבן ווייט, אין יאָרן ווייט. — — —

נאָר איך, מיין קינד, פאַרבינד דיין לעבן איצט
מיט ברעגן בלוטיקע, פון ים, אויף יענער זייט. —
איך קניפ דיין לעבן, וואָס גייט אויף,
מיט לעבנס אומגעקומענע צענויף. —

דאָרט — אַ יאָמער-טאַל ; אַ בלוטיקע איז דאָרט די זון פאַרגאַנגען,
און דאָ, אויפן הויכן באַרג, אַ העלע גייט זי אויף צוריק.

3

ס'האַט אַ ליכט אַ פלייץ געטאָן —
און אויפגעוועקט דאָס בלויקייט אינעם דאָרף.
דעקט די זון זיך שוין פון וואַלקנס אָפּ.

וואסן מענטשן זיך פון כלים ערדענע
דעם שלאף דעם נאכטיקן פון פנימער אראפ.

ליגן אָנגעהאַקטע שייטלעך האַליץ,
קיניקע און רויטע —
פאַרשמעקן הינטער טירן.
דער ים צעעפנט זיך
געזאַלצענער און ברייטער,
און אויף זיין ווייסקייט
שפיגלט זיך אַ זון,
אַ זון — אין טויזנטער קאַלירן.

אַזאַ ליכט האָט נאָך גאַט אַליין ניט געזען

. . . און עס זיינען אַוועק טעג און וואָכן און חדשים —
און אויפן אַלטן בית-עולם האָט זיך נישט באַוויזן קיין איינציקע לוויה,
פון קיין ייד קיין קדיש זאָגן —
פון קיין ייד קיין יִלָּהּ.

און אַ שניי האָט דעם אַלטן בית-עולם פאַרשאַטן.
פון נאַסקייט האָבן די ווענט פון טהרה-שטיבל גענומען פאַרדאַרבן.
האַט די מיטה, אַן איבערגעקערטע —
דורך די פענצטער פון טהרה-שטיבל,
איבער פעלדער,
אַזוי משונהדיק גענומען וויינען :
אַ, צי האָבן יידן אינגאַנצן שוין אויפגעהערט צו שטאַרבן?

און אַז נאָכט איז צוגעפאַלן אויפן בית-עולם,
און דער באַגרעבער איז ניט אַרויס פון זיין שטיבל,
צומאָכן אויפן ליכטיקן פענצטער זיין לאַדן,
און אַז מען האָט מער ניט געהערט אינדרויסן
פאַרן שטיינערנעם פאַרקן
אויפן שניי דאָס סקריפען פון רעדער
פון אַן איינזאַמען וואָגן
און דאָס קרעכצן פונעם איינגעשפּאַנטן יידן אין וואָגן,
וואָס פלעגט נאָך אַ טאָג פון שווערע משא שלעפן

דורך נאכט, און ווינט און שניי,
ווייט אַריבערן בית-עולם
צו זיין אַרימען שטיבל זיך טראַגן,
און אַז די שטאַט-משוגענע
פלעגט מער ניט קומען אין די קאַלטע ווינטער-נעכט
קלאַפן אין די קברים
און ציען אירע אויסגעדאַרטע הענט
צו די ווייסע נשמה-שנייעלעך וואָס שוועבן
און אין טרויער טאַנצן,
און זינגען

און רייסן איר האַרץ :
אַ שנייעלעך, שנייעלעך ווייסע,
צו אייך איז געגליכן מיין לעבן, —
האַט די טהרה-ברעט נאָך יאַמערלעכער גענומען קלאַגן :
אַ מתים, מתים, — מיט וואָס פאַר אַ פרייד
איך פלעג אייך צו דער אייביקייט טראַגן. —
אַזש דער טונקעלער עמער אין זיין ווינקל
האַט גענומען אויפציטערן
און זיך אויפכאַפן פון זיין חדשים-לאַנגן
טויט-שלאַף דעם ביטערן, —
און צום גידעריק צעבראַכענעם טיש גענומען ריידן :
אַ, איך געדענק נאָך די ציטער-פרייד צווישן אונדז ביידן
ווען אויף דיין נאַקעטן דעק —
דער נאַקעטער מת,
און איך, מיט פרישן וואַסער, פלעג געבן אַ גאַס
אויף יעדן גליד,
אַ יעדער טראַפן פלעגט זיך געבן אַ צעשפרייך
און אַפּוואַשן פון גוף
די זינד פונעם לעבן.
און דו האַסט דעם מת
וואָס האַט אין ליכטיקייט שוין זוכה געוועזן
צום צווייטן לעבן —
צום אייביקן
אַוועקגעגעבן.

האָט זיך אויפגעכאַפּט פון זיין טויזנט־יעריקן שטיינערנעם שלאָף
 אַ פאַרציטערטער זיידע,
 און צוזאַמען מיט אַ מתים־עדה
 געגאַנגען אַ קוק געבן
 וואָס ס'איז געוואָרן פונעם פאַלקס לעבן.
 און וויי!

אַהינטערן פלוט —
 בלוט אויפן שניי,
 און אברים צעוואַרפענע,
 קעפּ אַפגעשניטענע.
 און אויגן אין בלוט־פיין פאַרטרונקענע
 ווי פינצטערע גריבער.
 און אויף בימער צעהאַנגענע מתים
 קוקן בלוטיק־פאַרשטאַרטע
 אין בענקשאַפט —
 צום בית־עולם אַריבער.
 און אַ קינד מיט הענטלעך פאַרלייגטע
 און שמאַלע אַקסלען
 טוט צום פאַרנדיקן שניי אַזוינע מאַדנע רייד ריידן.
 זיין בלוטיק נישט־דערשאַכטן קעפּל
 פאַלט אין די אַרעמס
 פונעם טויזנט יעריקן זיידן.
 איבערן ווייסן פעלד — דאָס ריינע בלוט.
 דער זיידע טוט דאָס קינד
 צו זיך טוליען און אַרבן,
 און מורמלט מיט פאַרהלשטע ליפּן:
 דאָס פאַלק איז פאַרברענט,
 געקוילעט. —
 דאָס פאַלק וועט מער ניט שטאַרבן.

און אויפגעקליבן האָבן די מתים אַ יעדן גליד. —
 דער אַטער זיידע איז צוריק אין בית־הקברות אַריין
 און אויף זיינע ציטערנדיקע הענט צוזאַמענגעשפינט
 אַ קינדער־חלום פון אַ בלוטיק נישט־דערלעבטן לעבן

מיט אייגענע יענע-וועלטליקע-סופן,
און די טויטע וועלט, צום צווייטן מאָל,
צוריק איז איינגעשלאָפן.

איך קוק אַרויף צו דער זון

איך קוק אַרויף צו דער זון

און איך זאָג:

— זון,

אַנטליי מיר דיין רוי.

איך וויל,

ווי דו פאַר דיין לעצט-מינוטיקן פאַרגיין,

אויך אַזאָ לויטערער

און דיינער

פאַר די הימלען שטיין.

דו לימט זיך אויף פאַר די הימלען

און איך פאַר די ערדיקע גריבער;

ווי דו וויל איך זיין:

פאַרגיין —

כדי אויפצוגיין, ווידער.

ענטפערט די זון:

— אָ, נישט בעט צו מיר, מענטש, אין אַוונט-ציטער,

נישט זוך דורך די שטראַלן אַלץ צו פאַרשטיין.

פאַראַן אַזאָ שיינקייט

וואָס מיט זיך קען מען ברענגען,

אַפילו צו די פינצטערסטע ערדיקע גריבער,

אויך ביי אַן איינמאָליק אייביק פאַרגיין.

סאַנעטן און לידער

אַ ל י ד

פון הויכן בלועזן בוים,
האַב איך אַ זון אַראָפּגעריסן,
און בין אַוועק צוריק אין שטעטל
איך זאַל אַ יעדן לאָזן וויסן.

כ'האַב אַלעמען געוויזן וואָס איך האָב,
און אויסגעלערנט יעדן ווי מען צינדט דאָס זונליכט אָן.
און ווי מען פרעסט פון זונפאַרגאַנג
דעם זאַפט אַרויס,
און פאַרבט דעם רויטן מאַן.

האַט עמעץ זיך צעשריגן אַז מיין זון
שטעכט אַלעמען גאַר אין די אויגן.
און אַנדערע האָבן גלאַט געזאַגט
ס'איז נישט געשטויגן, ניט געפּלויגן.

האַב איך מיין אוצר
צוריק אין קעשענע באַהאַלטן,
און בין אַוועק אין וואַלד צו אַלע וועורעקלעך,
און כ'האַב די זון אין טויזנט ניסעלעך צעשפּאַלטן.

וואַס ער מיידן

מיין בליק צעשוימט די כוואַליעס גרין ווי סם,
ווי ס'פונקלט יעדער טראָפּן אויסטערליש.
סע שמעקט דער נאַכמיטאַג מיט זאַלץ און פיש,
מיט פּוילע וואָסערפּלאַנצן און מיט שוואַם.

איך לאָז ווי פישער־שיפלעך אויפן ים,
די אויגן ווי אין אַ פאַרוויגעניש.

א וואסערמויד האָלב יונגפרוי און האָלב פיש,
הייבט אָן שוין שניידן רייפט־עך פון דעם פּלאַם.

פון רויטער זון ווי פון אַ זאַכן ברויט.
אַ צווייטע זאַבט איר שריימיק נאַסע הויט
מיט פערלמוטערדיקן מושלאַייל.

טויכט אונטער אין דעם אָפּגרונטס טיפער הייל,
טויכט ווידער אויף אין לעצטן פייער־רעגן,
און לייגט די נאַכט אויס אויף די וואַסער־וועגן.

מ י י נ ע ק ע ז

געוואַלגערט האָט די זון זיך פאַר די טירן,
איצט האַלט איך זי אין שטוב נאָר ווי אַ קאַץ.
איך גיב איר דעמערמילך אין אַ טאַץ,
און מוז זי תמיד אין אַ ווינקל פירן.

ווי מאַדנע זי האָט ליב זיך אויפצופירן.
זי טוט אין פנים מיר צומאַל אַ קראַץ —
איך זאָל אויף טייטשמעריש זי רופן שאַץ,
און איר די נעגל פורפור רויט לאַקירן.

נאָר מיין לבנה קאַץ איז מער ראַמאַנטיש.
זי לייענט בינאַכט נאָר עדגאַר עלן פאַ.
ווי איך טרינק זי פון חלום־פאַס באַכאַנטיש,
שעפט מיט אַ בעכער אָן וואָס האָט קיין דנאַ.
מיין שכן וואָס האָט קעץ און קאַטערס פיינט,
מיינט ס'איז ניט שייך צו זיין ראַמאַנטיש היינט.

ל ב נ ה ק אַ ז

כ'האַב נעכטן מיין לבנה קאַץ געבעטן,
זי זאָל פאַר מיר אין מילך־געסל לויפן,
אַ טעפל סמעטענע און פוטער קויפן,
איר צוגעזאַגט כ'וועל אירע וואַנציעס גלעטן.

כדי זי זאָל זיך אָבער ניט פאַרשפעטן —
דעם וועג אַנטפלעקט איר אויפן גרינגסטן אופן.

און זי געוואָרנט פֿאַר די טונקלע הויפֿן.
וואו קאָטערס לויזערן ביי די שטאַכעטן.

אַ גאַנצע נאַכט האָב איך אויף איר געוואָרט,
און שוין געמיינט אַ בייזער קאָטער־וואָלקן
האַט ערגעץ וואו אין הימל זי פֿאַרנאַרט.

צי מ'האַט די שטערן־קי נאָך ניט געמאַלקן.
וואו מיינט איר זי געטראַפֿן, פייערפֿלאַם?
ביים כאַפֿן זילבערפֿישעלעך אין ים.

זייט וויסן אַז —

אַ קאַץ האָט פינבאַגעמונג און דערפֿאַר
לעב איך מיט קעץ און קאָטערס תמיד גוט.
פֿאַר זיי האָב איך געשריבן וועגן פרוט,
צעטיילט אַ יעדער קאַץ אַן עקזעמפֿלאַר;

און ניט געוואָרט האָב איך אויף האַנאַראַר,
כאַטש יעדע קאַץ ווייסט אַז איך שרייב מיט בלוט.
ביינאַכט ווען מידער קערפֿער ליגט און רוט
הער איך ווי איינע שפּילט אויף איר גיטאַר

אַ סערענאַדע פול מיט לויב און דאַנק,
און אַנדערע ביים פענצטער אויף אַ באַנק
באַזינגען און באַמיאָוקען שטענדיק מיד.

און איר, טו דעמאַלט גיך אַ כאַפֿ אויף זיך
פֿאַר פֿרייד, מיין שוואַרץ און ווייס געפֿלעקטע פעל,
און שאַרף די נעגל אַן ביים בלויזען שוועל.

טונקלע נאַכט

מען קאַן מסתם צוליב מלחמה־צוועקן,
מער ניט קיין שוועבעלעך אין הימל קריגן.
איך האָב געזוכט די שטערן וואו זיי ליגן,
און אַנגעטאַפֿט זיי בלינד נאָר מיט מיין שטעקן.

איך זאל זיך פאר דעם חושך ניט דערשרעקן.
האָב איך געברומט פאר זיך אַ שטילן ניגון,
און אַפּטמאַל אויף אַ הויכן קול געשריגן
איך זאל די שלאָפּנדיקע שטערן וועקן.

נאָר אַז די פינצטערניש האָט מיך געוואָרנט,
דער שונא איז ניט ווייט און אויף דער לויער,
און רוקט אַלץ נאָענטער צו צום הימל טויער,

האָב איך, אַ גרייטער, זיך געשטעלט פון פאַרנט,
די אויגן גיך געלאָדן ווי געווערן;
געשטאַנען אויף דער וואַך מיט טונקלע שטערן.

דענקמאַל פון א. לינקאַלן אויף יוניאָן סקווער

אַלטמאָדיש אָנגעטאָן פאַר אַזאַ שטאַט,
ווי אַ פּראָווינצלעך וואָס קומט איצט פון ווייט,
איז גריין פון ווינט און רעגן פון דער צייט,
נאָך טרוימט ער: יעדער מענטש איז גלייך פאַר גאָט.

אַ טויב האָט זיך אַרויפגעזעצט פאַרשייט,
גראַד אויף זיין קאַפּ, דערציילט אים ווי מען האָט
פאַרגעסן שוין כמעט אַן זיין געבאַט
וואָס האָט דאָס נעגער-פּאַלק אַמאַל באַפּרייט.

זי דרעמלט קוים און חלומט אויף זיין קאַפּ:
די אייביקייט ליגט ניט אין בראַנז צי שטיין,
און ס'איז נאָך אייביק דאָס וואָס איר היט אָפּ.

נאָר פּלוצלינג קייקלט עפעס זיך אַפּער
פון אונטערן טייבלס עק, פאַרחלומט, שיין,
און פאַלט אויף אים אַרויף נאָר ווי אַ טרער.

ש י מ פ א נ ז ע

דער אורוואַלד ענדיקט אַפּט זיך אין אַ שטייג.
אַ גרויזאַמקייט פון לעמפּערט און רעפּטילן!

ווי שווער איז זיך צו נייגן פארן ווילן
פון אדם מיט דער ביקס און מיט געצייג.

זי פרואווט אין זיך די בענקשאפט איינצושטילן,
און גלעט אַ גראַטע ווי אַ גרינעם צווייג.
נאָר כאַפט זי אויף אַ ניסל צי אַ פייג,
דאָן פרייט זי זיך נאָר ווי אַ קינד ביים שפילן.

אויף שטריקן מיט די אייזערנע צוויי רינגען,
דערוואַכט צומאַל אין איר דער וואַלד ביים שפרינגען.
און עפעס פילט זי אינעם בלוט פון חיה

אַ חלום ווידער אויפגיין : דזשאַנגלען פרייע.
טוט זי אַ שפיי אויף דיר וואָס ביסט געשטאַנען
און האַסט אַפילו ניט דעם זיין פאַרשטאַנען.

אַ נ ט פ ל ע ק ו נ ג

איך שטאַרב און האַלט אין איין געבוירן ווערן.
פאַרגיי איך לעשט די זון אויס אירע פלאַמען.
צעשפאַלטן זיך דערשראַקענע די ימען,
און איר צעפליישט אַיך ווי די וועלף און בערן.

קום איך צוריק און בלייב מיט אַיך צוזאַמען,
הייבט איר זיך ווידער אָן ווי זאַמד צו מערן,
די ערד ווערט פעט, קאָן אַלעמען דערנערן,
און פירות קריגן ווידער אַלע טעמ'ען.

דער דאָרשט נאָך בלוט איז אַבער אַיער גור.
מיט שנאה הייבט איר אָן זיך צו באַפּלעקן,
און לייגט אַרויף אויף מיר אַזויפיל צער,

נעם איך אין האַנט דעם שוואַרצן וואַנדערשטעקן.
איך גיי און בין אַיך מוחל אויך דערפאַר,
דאָך וועל איך זיך אַמאָל פאַר אַיך אַנטפּלעקן.

בייס קלאוויר

די ווייסע און די שוואַרצע טרעפן פירן
צו גאַט, און דו האַסט זיך צו אים דערהויבן,
סע טאַנצן דיינע פינגער נאָר ווי שטויבן,
ווען ס'קומט די זון זיי מיט אַ שטראַל באַרירן.

איך קוק אויף דיינע הענט. נאָר דו ביסט אויבן,
כ'הער דין דעם הימל אונטער דיר וויברירן.
שפאַנסט אין אַ וואַלד פון טויזנטער קלאַווירן,
וואו טרוימערס קומען בלויזע שטערן קלויבן.

אַמאָל אויך שפּרינגען זילבערנע פּאַנטאַנען
פון דיינע פינגער, ווי פון מיטן טייך,
וואו ס'באָדן זיך די ווייסע, שוואַרצע שוואַנען,

די ריטערס פונעם וואַסער קיניגרייך,
און ס'שיינט די זון דורך דיינע וואַסעראויגן
און ווערט פאַרגליווערט אין אַ רעגנבויגן.

אַ פולע לבנה

דו לויפטסט מיט אַ פולער לבנה אין האַנט
אַריבער די זילבערנע פעלדער און שליאַכן.
און וואָס דו באַרירסט מיט דעם ליכט פון דיין האַנט
לייכט אויף אַזוי העל ווי פאַרזילבערטע זאַכן,
אַפילו דער שטערן וואָס פאַלט פון דיין האַנט,
מוז אויך זיינע אויגן אין בלינדקייט פאַרמאַכן.

דו ברענגסט מיר אַ פולע לבנה אין האַנט,
און לייגסט פאַר די ווערבעס אַוועק ווי אַ שפיגל,
דאָס טייכל וואָס גיסט זיך אַרויס פון דיין האַנט
ווי וויין פון אַ קלאַרן קרישטאַלענעם קריגל.
ס'איז צוועלף שוין דער זייגער, דאָס ליכט אין דיין האַנט
ווערט מיטנאַכט — אַ פויגל מיט זילבערנע פליגל.

אַ זשמעניע גאַלד אין טונקל בלוי

אַ ביסן ברויט און אַ געלעגער פאַר מיין קאַפּ
און כ'וואַרף פון זיך די גרויע זאַרג אַראָפּ,
נאָר הימלען דאַרף איך זיבן האָבן.
כ'האַב ליב די שטערן אויסצוגראַבן,
און זיי צעוואַרפן גלאַט אַזוי,
אַ זשמעניע גאַלד אין טונקלבלוי,
און ווער סע וויל זאָל קומען אויבן,
און זאָל דאָס אַלץ צוזאַמען־קלויבן.
איז וואָס זשע דאַרף איך ראַטשילד ווערן
אַז כ'האַב אַזויפיל גאַלדענע שטערן.

אַ ביסן ברויט און אַ געלעגער פאַר מיין קאַפּ
און כ'וואַרף פון זיך די גרויע זאַרג אַראָפּ.
איך דאַרף קיין אוצרות גיט וואָס שימלען,
גיט בעסער מיר די זיבן בלויע הימלען,
און כ'פרעס אַ גאַנצע נאַכט פון שטערן וויין
אין טונקל בלויען פאַס אַריין,
און ווער סע וויל זאָל קומען טרינקען
און זאָל מיך אויך אַמאָל געדענקען.
איז וואָס זשע דאַרף איך ראַטשילד ווערן,
אַז כ'האַב אַזויפיל גאַלדענע שטערן.

שמואל ניגער — דער קריטיקער

א

שמואל ניגער איז דער באַרופענער און געטרייער קריטיקער פון דער יידישער ליטעראַטור. פון ערשטן טאָג פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט — וואָס איז פרוכטבאַר און פאַרשיידנאַרטיק — האָט ער די ליטעראַרישע קריטיק געמאַכט פאַרן צענטר און צוועק פון זיין לעבן. ווי אַ געטרייער באַגלייטער גייט ער נאָך אַלע אירע אַנטוויקלונגען, ווי אַ גוטער שזמר היט ער אָפּ אַלע אירע נייע שפראַצונגען, און ווי אַן עכטער קריטיקער גיט ער אַכטונג אויף אַלע אירע שאַפער און דיכטער.

דורך ניגערס קריטישע עסייען און ביכער גייט דורך די גאַנצע נייע יידישע ליטעראַטור, פון די ראשונים ביז די אחרונים. ער האָט אַ וויכטיקן בוך וועגן מענדעלע מוכר ספרים (וויין לעבן, זיינע געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע אויפטראַונגען). אַן אינטערעסאַנט בוך וועגן שלום עליכמען (זיינע וויכטיקע ווערק, זיין הומאַר און זיין אַרט אין דער יידישער ליטעראַטור), גרעסערע אַרבעטן וועגן פּרזן און צעזייטע און צעשפּרייטע אַרטיקלען וועגן אַלע וויכטיקע יידישע שרייבער, וועגן הונדערטער ביכער וואָס זיינען דער-שינען אין משך פון קרוב צו פערציק יאָר.

ער איז אַריינגעוואַקסן אין דער יידישער ליטעראַטור, פאַרוואַרצלט אין אירע שרשים, פאַרבונדן מיט איר גורל און איר מהות. און ער איז אויך אויסגעוואַקסן צוזאַמען מיט איר. פון די ערשטע אַרטיקלען זיינע וועגן שלום יעקב אַבראַמאָוויץ, שלום עליכם, פּרץ, פינסקי, אַש, ווייסענבערג, נאַמבערג, ל. שאַפיראַן, בערקאָוויטש און בעל-מחשבות — אויף וועלכע ער האָט געקוקט ווי „אויף ליטעראַרישע פּראָבעס, פּראָגעמענטן, באַאַרבעטונגען“ — ביז די ביכער זיינע און קריטישע אָפּהאַנדלונגען וועגן די עלטערע און יינגערע יידישע שרייבער, האָט ער דורכגעמאַכט אַ לאַנגן און שעפּערישן וועג, האָט ער אויפגעבויט אַ בנין וואָס איז געוואָרן אַ וויכטיקער טייל פון דער נייער יידישער ליטעראַטור.

ער איז געווען אַן ערשטער אויף זיין געביט און איז עד היום פאַר-בליבן דער ערשטער און דער וואַגניקסטער יידישער קריטיקער. אַנדערע האָבן אָנגעהויבן און ניט פאַרגעזעצט, אָדער פאַרגעזעצט מיט הפסקות, ווייל אַנדערע אינטערעסן האָבן זיי געצויגן צו זיך. ניגער איז

געבליבן געטריי צו זיין שליחות און צו זיין באַרוף. אמת, ער האָט אויך נאָך אינטערעסן. ער איז אַ וואַכזאַמער פּובליציסט, וואָס רופט זיך אָפּ אויף אַלע וויכטיקע פּראָגעס פון אונדזער לעבן; ער איז אויך אַ קולטור־טוער און רעדאַקטאָר — אָבער זיין הויפּט־אַרבעט איז קריטיק און אין איר ווייזט ער אַרויס זיין אמתן כוח. און דערמיט בויט ער ניט נאָר זיין אייגענעם בנין פון לייטעראַרישער קריטיק, נאָר אויך דעם גאַנצן בנין פון דער יידישער לייטעראַטור. ווייל — כּל זמן עס איז ניטאָ קיין סיסטעמאַטישע קריטיק אין אַ לייטעראַטור, פעלט דער דאָזיקער לייטעראַטור גאַנצקייט, באַזינונג, תּכלית. אַ לייטעראַטור וואָס האָט ניט קיין קריטיק איז געגליכן צו אַ הימל וואָס איבער אים זיינען צעשפּרייט פינקלדיקע שטערן וואָס קיינער ווייסט ניט זייער נאָמען און קיינער פאַרשטייט ניט זייער זין. זיי ווינקען צו אונדז, זיי כּישופּן אונדז פון די הויכע ווייטן, אָבער מיר האָבן ניט דעם טעלעסקאָפּ זיי נעענטער צו באַטראַכטן, מיר האָבן ניט די אסטראָנאָמישע מיטלען זיי צו דערגרייכן מיט אונדזער וויסן און פאַרשטאַנד. עס זיינען קליינע, פינקלדיקע סודות וואָס רייצן אונדז אָן אויפהער, רעגן אונדז אָן אויף עטוואָס מיסטעריעזעס, אָבער שטילן ניט אונדזער דורשט און באַלייכטן ניט אונדזער פינצטערניש.

ווען די נייע יידישע לייטעראַטור האָט זיך צעבלייט און צעוואַקסן, איז דאָס געווען אַ גרויסע דערשיינונג. עס איז פאַרגעקומען אַ רעוואָלוציע אין אונדזער לעבן. אָבער ניט אַלע האָבן פאַרשטאַנען וואָס דאָ קומט פאַר. דער לעזער, צוליב וועמען די לייטעראַטור איז געשאַפּן געוואָרן, איז נאָך ניט געווען רייף פאַר איר וואָרט און האָט נאָך ניט געקאַנט אַפּשאַצן איר ווערט. ער איז געווען אַ דרדקי־תלמיד. ער האָט זיך גענויטיקט אין אַ טייטל פון אַ לייטעראַרישן רבין, פון אַ קריטיקער אַ לערער, אַ דערציער, אַ וועגווייזער, וואָס זאָל אים אַריינפירן אין די חדרי־חדרים פון דעם שעפּערישן וואָרט און אים מאַכן פאַר אַ גוטן תּלמיד, וואָס זאָל זיין אַ „מבין דבר מתוך דבר“.

ניגער האָלט בעל־מחשבותן פאַר דעם „פּאָטער פון דער קינסטלערישער קריטיק אין דער יידישער לייטעראַטור“, ווייל ער איז געקומען פון אייראָפּע און האָט מיט זיך מיטגעבראַכט ראַפּינירטקייט פון געשמאַק, וועלטלעך וויסן און זעלבסטשטענדיקייט פון קריטישן געדאַנק. און ער האָט אויך געפונען — דענקט ניגער — דעם לעזער וואָס פאַרשטייט און נויטיקט זיך אין אַזאַ מין עסטעטישער קריטיק. אַזאַ לעזער — זאָגט ער — „ווייל ניט אַז דער קריטיקער זאָל קנעלן מיט אים, ווי אַ דרדקי־תלמיד, און טייטלעך קמץ אַף — אַ פתח בית—בא. צו דעם דאָזיקן לעזער מוז דער קריטיקער רעדן ווי אַ גלייכער צו אַ גלייכן. ער דאַרף אים דערציילן, וואָס איז פאַר אים אַליין די לייטעראַטור, וואָס ער שרייבט וועגן איר, ווי פאַרשטייט ער זי, וואָס פאַר אַ געדאַנקען און געפילן רופט זי אַרויס אין אים, וואָס פאַר אַן עסטעטישע און אַדעמיי־ן גייסטיקע באַפרידיקונג גיט זי אים, וואָס פאַר אַ פּאָדערונגען שטעלט ער

צו איר, וואָס פאַר אַ האַפּענונגען לייגט ער אויף איר, וואָס פאַר אַ שייכות געפינט ער צווישן איר און דער עפאָכע, ווען זי ווערט באַשאַפּן, צווישן איר און דער באַזונדערער לעבנס-דערפאַרונג, פון וועלכער זי איז אַרויסגעוואַקסן, צווישן איר און די פּערזענלעכקייטן פון אירע שרייבער . . .”

דאָס רעדט ניגער וועגן בעל-מחשבות, אָבער צווישן די שחרות רעדט ער ניט נאָר וועגן אים, נאָר אויך וועגן זיך. און וועגן קריטיקער בכלל. און אויב בעל-מחשבות איז געווען דער פּאָטער פון דער קינסטלערישער קריטיק אין דער יידישער ליטעראַטור, איז ער, אָבער, צו פרי געשטאַרבן און האָט דערפאַר ניט באַוווּזן צו ווירקן און באַווירקן אונדזער ליטעראַטור און באַפעסטיקן די קריטיק. דערפאַר איז דער לעזער נאָך אַ לאַנגע צייט פאַרבליבן אַ דרדקי-תלמיד, וואָס האָט זיך געניטיקט אין אַ „קנעלונג“.

דאָס האָט ניט ווייניק געווירקט אויף ניגערס אופן פון קריטיק. אויף אים איז געפאַלן דער מאַנטל פונעם „פּאָטער“ און ער האָט געדאַרפט ווערן דער קריטיקער וואָס איז לויט זיין אויפפאַסונג „אַ שרייבער, אַ לעזער, אַ לערער“. ער טראַגט אויף זיך תמיד דעם עיל פון אַ רבי און אַ וועגוויזער. ער קאַן זיך ניט פאַרגינגען דעם תענוג צו זיין בלוז אַ שרייבער, בלוז אַ קריטיקער, וואָס שעפט פון שאַפּערס-קוואַל און האָט הנאה. ער ווייסט, אַז ער איז אויך אַ לעזער (און דער קריטיקער איז לויט זיין אויפפאַסונג „דער בעסטער, דער אַקטיווסטער, דער שעפּערישסטער לעזער“) ניט נאָר פאַר זיך נאָר אויך פאַר אַנדערע, פאַר די וואָס דאַרפן אַ לערער. ער איז זיך סומך אויף סענט-בעוון, דעם גרויסן פּראַנצווזישן קריטיקער, וואָס האָט געזאָגט, אַז „דער קריטיקער איז ניט מער ווי אַ מענטש וואָס קאַן ליענען אַליין און וואָס לערנט ליענען אַנדערע“. און דער אידעאַל פון קריטיק איז ביי אים געוואָרן „אַ געוויסער גלייכגעוויכט צווישן דער שרייבערישער און דער לעזער-רישער פּיאַגקייט“.

גאַנצע צוויי ביכער האָט ער געווידמעט דער דאָזיקער פּראַבלעם און האָט זיי אַ נאַמען געגעבן: „לעזער, דיכטער, קריטיקער“. דעם ערשטן פּלאַץ האָט ער אָפּגעגעבן דעם לעזער, דעם לעצטן — דעם קריטיקער.

אין דער דאָזיקער בולטער טענדענץ ליגט אַ טיפע סתירה צו זיין גאַנצער קריטיק-פּילאָסאָפּיע, וועלכע איז ניט קיין דאָגמאַטישע, און ניט קיין טענדענציעזע. ער האָט דורכגעשטודירט אַלע תורות און שיטות פון די גרויסע קריטיקער — פון סענט-בעוון ביז טענען און בראַנדעסן און פון בעלינסקין ביז גארנפעלדן און אייכענוואַלדן, און האָט דערהערט דעם בת-קול פון קריטיק-דיכטונג. ער האָט אין זיינע 13 עסייען „פּראַבלעמען פון קריטיק“ פּאַנאַדערעגעוויקלט דעם גאַנצן קנויל פון דער מאַדערנער קריטיק, אין אַלע אירע שאַטירונגען (סאַציאַליסטישע, קוֹטור-היסטאָרישע, מאַרקסיס-טישע, ספּעציאַלירטע אַנאָו) און דער סך-הכל זיינער איז אַז ניט די

דאגמאטישע קריטיק, נאָר די פרייע, די אימאָנענטע קרטייק איז די רכטיקסטע. ער ווייסט און זאָגט אַז „קײן שום געבונדנקייט טאָר ניט זײן אין דער קריטיק. . . די קריטיק ווייסט ניט פון גייסטיקער מאָנאָגאָמיע.“ זי איז שטענדיק גרייט זיך צו פאַרליבן. זי מוז זײן אָפן פאַר אַלע שולן, אַלע עפאַכן, אַלע ריכטונגען און אַלע סטיילן אין דער קונסט. זי זאָגט אייך ניט, האָט עס באַשטעטיקט איינער פון אירע גלענצנדיקסטע פאַרשטייער היפּאָליט טען, — פאַראַכט די האַלענדישע קונסט: זי איז צו גראַב; פאַראַכט די גאַטישע קונסט: זי איז קראַנקהאַפטיק; לייבט נאָר די גריכישע קונסט: זי לאַזט יעדן די פרייהייט צו פאַלגן זײנע פּערזענלעכע נייגונגען און באַזוך דערהײטן, אויסצוקלייבן דאָס, וואָס איז צוגעפאַסט צו זײן געמיט און אַרײַנ-צוטאָן זיך אין דעם וואָס שטימט מער מיט זײן גײסט.“

ער ווייסט און חזרט עס איבער פיל מאל אַז קריטיק איז ניט „לויבן“ אָדער „זידלען“, זאָגן „יא“ אָדער זאָגן „ניין“, נאָר „די קונסט אויפצונעמען אין זיך אַ פּרעמדנס ווערק מיט שעפּערישער ליבע, אויפנעמען עס, ווי די פּרוכטבאַרע ערד — דעם קערנדל, וואָס ווערט פאַרזײט אין איר, און צוריק אים אונדז אומקערן אַן אויפגעבליטן.“

אַבער ער, וואָס פאַרשטייט אַזוי גוט דעם מהות און די נשמה פון קריטיק, האָט צופיל עניוּות אין זיך און מאַכט זיך — און אויך יעדן קריטיקער — פאַר אַ לעזער, און זאָל זײן אַפילו פאַרן בעסטן, פאַרן אַקטיווסטן, פאַרן שעפּערישסטן לעזער. ער האָט מורא, ווייט אױס, פאַר איבעריקער שרייבע-רישער גאווה, ער אַנטלויפט פונעם „אתה-בחרתנו“-געפיל וואָס לױערט אויף יעדן שעפּערישן מענטשן. און ער באַרואיקט זיך ניט ביז ער גיט אָפּ אַ גאַנצע אָפהאַנדלונג דעם ענין פון „לעזערס רוח-הקודש“.

ניט נאָר דער שרייבער, הייסט עס, דאַרף האָבן און האָט רוח-הקודש, נאָר אויך דער לעזער דאַרף אים האָבן און האָט אים. דאָס איז אוודאי אַ הויכע מדרגה פון דעמאָקראַטיע און „אהבת-הכלל“, אָבער אין ליטעראַרישער קריטיק איז דאָס אַ זעלטענע דערשיינונג.

עס נעמט זיך בלי ספק פון דעם קריטיקערס עניוּות, פון זײן מורא ניט אי-בערצוטרייבן זײן אייגענע ווערט. פון זײן איינגעבוירענער פאַרזיכטיקייט; אָבער איך דיינק אַז דאָ האָט אויך ניט ווייניק געווירקט, אפשר אומבאַוואַסטיזניק, זײן לערערש-דערצייערשע שליחות וועלכע ער פילט אין זיך תמיד. ער ווייסט אַז ער איז פון די ערשטע, אויב ניט דער ערשטער, אויפן געביט פון מאַדער-נער יידישער ליטעראַטור-קריטיק. ער קאָן דעם לעזער און ער וויל אים העלפן, דערציען, לערנען. און אַ גוטער לערער, אַ מאַדערנער לערער מוז אויך זײן אַ פּסיכאָלאָג, וואָס מאַכט דעם תלמיד פאַר זײן שותף, וואָס באַגייט זיך מיט אים מיט מידת-הרחמים און ניט מיט מידת הדין, מיט ברידערלעכער ליבע און ניט מיט פאַטערלעכער שטריינגקייט. דערפאַר מאַכט ער זיך אַליין פאַר אַ לעזער

כדי ער זאל קאָנען צוקומען צום פּאָלק-לעזער און אים אויסלערנען ליינען
און פּאַרשטיין פּיטעראַטור .

דערביי איז צו באַמערקען אַ מערקווירדיקע דערשיינונג.

אין אָנפאַנג פון זיין קריטישער אַרבעט איז ניגער מער געשטאַנען מיטן
פנים צום שרייבער. אין די ערשטע אַרבעטן זיינע — וועלכע ער האָט אָנגע-
רופען „פּראָגעס“, „פּראָגמענטען“, „פּאַראַרבייטען“ — פילט זיך מער דער
ציטער פון קריטיקער וואָס איז צוגעקומען צו די שעפער פון דער יידישער
פּיטעראַטור און וויל זיי ענטדעקען, פאַרשטיין און דערפילן. עס איז דער ציי-
טער פון יענעם מתפלל וואָס איז צוגעקומען צום ארון-קודש און הויבט אויף
דעם פרוכת. ער וויל צוקומען צום קדשי-קדשים, צו דער קדושה פונעם ספר
וואָס איז באַהאַלטן אין ארון. דעמאָלט שאַקלען זיך די פּיפּן. נישט אַלעס איז
קלאַר, אָבער עס איז דאָ דער ציטער פון דער תפילה, דער צאַפעל פון דער
קדושה, דער צויבער פון דער יוגנט.

אין יענער ערשטער תקופה האָט דער קריטיקער אין זינען געהאַט דעם
שרייבער, דעם דיכטער און אויך — זיך. ער האָט נאָך פאַר זיך ניט געזען
דעם לעזער, וואָס איז געווען רוי און ניט רייף.

שפעטער אָבער ווען דער לעזער אַרײַן איז געוואָרן רייפער און פעאיקער
אויפצונעמען פּיטעראַרישע ווערטן איז דער קריטיקער אַרויס פון זיין התבודדות
און פון זיין באַהעפטן זיך מיטן דיכטערס גייסט און איז געוואָרן אַ „שרייבער-
לעזער-לערער“.

דער אַריסטאָקראַט איז געוואָרן אַ דעמאָקראַט .

דער יחיד איז אַרײַן אין כּלל, און אין אים געפונען זיין תיקון.

ב

ניגערן אַהט געצויגן צום פּאָלק און צו זיינע אוצרות, צו זיין רייכן
עבר און צו זיין גרויסער טראַדיציע. און ווי נאָר ער האָט זיך באַפרייט פון די
פרעמדע השפעות און פון דעם „צייט-גייסט“, וואָס איז אים אין תוך געווען
פרעמד, האָט ער אָנגעהויבן שטאַרקער און פעסטער זיך באַהעפטן מיטן אַמאָל,
מיטן יידישן גייסט. דער כּלל-ישראל האָט באַזיגט אַלע דיפערענצירונגען וואָס
האַבן זיך באַוווּזן אין אונדזער לעבן און דאָס אויג פון יידישן קריטיקער האָט
אָנגעהויבן זוכן די איינהייט. שוין אין 1913 האָט ער אין זיין אַרטיקל וועגן
שלום אַשעס בוך „מערי“ באַגריפן די גרויסקייט און די טיפּקייט פונעם
יידישן וועלט-ראַמאָן, דיאספארא-ראַמאָן. ער האָט געזוכט דעם ייד אין וועג,
דעם ייד אין דער וועלט. ער וויל אַ ווערק וואָס זאל אונדז צייגן דאָס יידישע
ניו-יאַרק פונעם „גרינעם“ ביזן יידישן אויבער-ריכטער, פון דער אַרעמסטער
אַרבעטער-יוניאָן ביז דעם פּינאַנטראַפישן אַרדען פון „יאהודים“-באַנקירן,
פון דעם משולח, וואָס פאַרט אום קלייבן געלט אויף אַן איישישיקער ישיבה ביז

דעם רעקטאָר פון אַן אַמעריקאַנער יידישן קאַלעדזש. און ווען צום ניו-יאָרקער זאַלן צוקומען נאָך טיפּן פון אַנדערע יידישע צענטערן — דער פּועל און שומר פון ארץ-ישראל, דער פאַרמער פון אַרגענטינע, דער דימענט-שלייפער פון אַמסטערדאַם, דער קאַשקעטן-מאַכער פון פאַרין, דער סטודענט פון בערן, דער סעפּאראטיסט פון טשערנאָוויץ, דער זשורנאַליסט און טעאַטער-דירעקטאָר פון בערלין, דער אַרטאָדאָקס פון פראַנקפורט, דער ספרדישער ייד פון סאַלאַניקי — פון דעם העכסטן שפיץ-באַרג וועט זיך ניט עפענען פאַר אייך אַזאַ רחבות, אַזאַ וועלט פאַנאַראמע!"

ער זוכט דעם גרויסן דיכטער און מייסטער-בויער וואָס זאָל אונטער-וואַרפן אַלע פרטים פון זיין געבוי צום גרויסן האַרמאָניע פּלאַן פון אַ מאָנומענט-טאַל יידיש ווערק, וואָס זאָל אַריינאפּען אין זיך דעם ריטם פון אונזער לעבן, די גדלות פון אונדזער עבר, די פאַרבענרייכקייט פון אונדזער געשיכטע און די גאַנצקייט פון אונדזער גורל.

און ווען ער שרייבט וועגן אַפּאַטאשוס „פּוילישע וועלדער“ פאַדערט ער פון דער יידישער ליטעראַטור צו האָבן איר שטיצפונקט אין דער יידישער געשיכטע. זי, די יידישע געשיכטע, „אַט דאָס שווינדעליקע באַרג-אַרויף און באַרג-אַראָפּ, אַט די שליחות פון גאַט, וואָס ווערט פּרֹוצלונג אַ שפּיל פון שטן — לערנט אונדו גיין אויף דעם הויכן און שווערן וועג.“ ווייל אין דער יונגער יידישער ליטעראַטור — באַקלאַגט ער זיך — זיינען אַ לאַנגע צייט געווען פאַרשווינען אַבער ניט קיין העלדן. און ער וויל אין דער יידישער ליטע-ראַטור אַן אַטמאָספּערע פון „דערהויבנקייט, יום-טובדיקייט, העראַאיסקייט.“ אים גלוסט זיך צו זען אין דער ליטעראַטור דאָס מאָנומענטאַלע, דאָס ווערק פון גרויסן סטיף, פון ברייטן פאַרנעם. ער זוכט „רעטעניש טרעפּערס, צוקונפט זעער, וועלט סימבאָליקער.“ ער וויל אַרויסציען די יידישע ליטעראַטור פון איר באַסער ווירקלעכקייט, פון איר שמערצעכער ירידה, פון איר קליינשטעטל-דיקייט. דערפאַר זוכט ער דעם שלום-וועג צווישן השכלה און חסידות, צווישן העברעאיש און יידיש, צווישן ארץ-ישראל און גלות. דאָס איז ניט דערפאַר וואָס ער איז אַ רודף-שלום און אַ פּשרה-מאַכער, נאָר דער עיקר דערפאַר וואָס ער וויל צוריקגעפינען דעם גרויסן יידישן תּוך פאַר אונדזער ליטעראַטור.

דערפאַר זוכט ער און געפינט דעם אָנהייב פון דער נייער יידישער ליטעראַטור אין — חסידות. די חסידישע וואָרט-שאַפּונג באַטראַכט ער, פון איין זייט, ווי די לעצטע אויפבליאונג פון דער רעליגיעזער מעשה-ליטעראַ-טור און, פון דער אַנדער זייט, ווי דעם אָנהייב און דעם אַנזאָג פון דער נייער יידישער דערצייל-קונסט. ער וויל בשום אופן ניט נאַכגעבן אַז די נייע יידישע ליטעראַטור ציט איר יניקה פון וועלטלעכקייט — וואָס האָט אַזוי מיאוס באַנ-קראַטירט — און פון וואַכעדיקייט, נאָר פונעם טיפּן קוואַל פון יידיש-רעלי-גיעזן שאַפּן. „יידיש הויבט זיך ניט אָן מיט א. מ. דיך — חזרט ער איבער

פרצעס ווערטער — דאָס חסידישע מעטהלע דאָס איז דער בראשית. שבחי בעל שם טוב' און אנדערע וואונדערגעשיכטן זיינען פאלקס־דיכטונגען. דער ערשטער פאלקס־דיכטער איז ר' נחמן פון בראצלאוו מיט זיינע זיבן בעטלער". אויך די נייע העברעאישע ליטעראטור הייבט זיך אָן, לויט מערסטע קריטיקער און ליטעראטור־היסטאָריקער, פון ר' משה חיים לוצאטו. און ווער איז געווען לוצאטו? אַ מקובל, אַ מיסטיקער, אַ מחבר פון מוסר־ספרים. פאָרוואָס זשע זאָל אויך די יידישע ליטעראטור ניט אָנפאָגען פון די רעליגיעז־חסידישע קוואַלען?

אַזוי גראַבט זיך ניגער טיפער אין די בראשית־קוואַלען פון דער נייער יידישער ליטעראטור און דערגראַבט זיך צו די טיפענישן פון חסידות, פון דער גרויסער אויפלעבונג־באָוועגונג פון 18טן און 19טן יאָרהונדערט וואָס האָט דערפרישט דאָס פאָרטויערטע און פאָרטרוקנטע יידישע לעבן, וואָס האָט אים, דעם לעבן, אומגעקערט שיינקייט און געזאָנג, גלויבן און עקסטאַז. דערמיט האָט ער אויך פאָרגרעסערט דעם יחוס און פאָרטיפט די חשיבות פון ניי־יידיש.

ג

עס איז דאָ אין ניגערס אַרבעט אַ טיפער פאָרלאַנג צו סינטעזע. ער סינטעזירט חסידות מיט השכלה און באַווייזט אַז ביידע האָבן געהאַט אַ שותפדיקע היסטאָרישע אויפגאַבע — דערפרישן דאָס יידישע לעבן, איינע, די השכלה, האָט געטאָן איר שליחות מיט קאַפ, מיט שכל. די צווייטע, חסידות, — מיט האַרץ, מיט געפיל. איינע איז געווען ראַציאָנאַל, די אנדערע עמאַציי־אַנעל. פון צוויי פאָרשידענע זייטן האָבן געבלאָזן די צוויי פרישע ווינטען — אַבער ביידע האָבן געהאַט איין ציל.

דאָס איז אַ היסטאָריש־סינטעטישע קאַנצעפציע. און וואָס מער מיר גייען אַוועק פון יענער עפאָכע פון קאַמף און געראַנגעל צווישן ביידע כוחות אַרץ לייכטער און לאַגישער ווערט אַזאַ סינטעטישער שולם־צוגאַנג.

און ניגער בויט דעם דאָזיקן סינטעטישן בנין מיט גרויס הנאה און מיט שטאַרקער איבערצייגונג, ווייל דאָס איז זיין נאַטור. דאָס איז זיין דרך. ער האָט ליב דעם „גאַלדענעם מיטען“. ער איז אַ בעל הלכה וואָס האָט ליב אגדה; אַ ליטוואַק וואָס רעדט מיט טיפער סימפאָטיע וועגן דער מעלאַ־דישקייט פון די דרום־שרייבער. אַ מתנגד וואָס פאַרשטייט און קוויקט זיך מיט חסידות. אַ גלות־יסט וואָס אנערקענט ארץ־ישראל. אַ יידישיסט וואָס לעבט בשלום מיט העברעאיש. און איבער אַרץ — אַ קריטיקער וואָס שטרעבט צו פאַראייניקן אין זיך די עסטעטישע יסודות פון קריטיק, אירע שעפער־ישע אימ־פולסן מיט אירע דערציערישע כוונות. ער איז דער פאַרבינדער און פאַרמיט־לער צווישן דעם דיכטער און דעם לעזער.

און אזוי פאראייניקט ער אין זיך אויך דעם קריטיקער און דעם ליי-
טערטאטור-פארשער און היסטאריקער.

די דאזיקע אייגנשאפט זיינען איז געקומען צום אויסדרוק אין זיין בוך
וועגן שלום-עליכמען, און נאך מער אין דעם פיל גרעסערן און גאנצערן בוך
וועגן מענדעלען.

די דאזיקע צוויי ביכער, איבערהויפט דער ערשטער, זיינען פראדוקטן
פון פארשידענע ארבעטן אין משך פון פילע יארן. אין דאזיקן אפשטאם זייערען
אין דאָ אַ געוויסע שוואַכקייט, ווייל צווישן זייער „לכתחילה“ און „בדיעבד“
איז דאָ דער אונטערשייד פון צייטן, שטימונגען און פארשידענע אופנים פון
אפשטאָן און שרייבן. אזוי איז ניגער אליין זיך מודה אז נאָך אַ לאַנגען אינ-
ווייניקסטן ישוב הדעת איז ער „געקומען צו דער אַפּשאַצונג פון שלום-
עליכמען וואָס געפינט זיך אין דעם דאָזיקן בוך“. פריער איז אים שלום-
עליכמס פאַרקס-גייט, זיין „ניט-מאָדערנער“ אופן שרייבן ניט געווען גע-
נוג נאָענט, גענוג פאַרשטענדלעך. „א חוץ דעם — זאָגט ער — איז די יידישע
יונג-אינטעליגענץ, ערב דעם צווייטן צענדליק יאָר פון היינטיקן יאָרהונדערט
פאַרכאַפט געווען פון פאַרשידענע ליטעראַרישע מאָדעס און מאָדערניזמען“.

ערשט נאָכדעם איז ער רייפער געוואָרן און נעענטער צוגעקומען צו די
מקורות פון יידישן פאַרקס-לעבן. ווען די אַלע „מאָדעס“ און „מאָדערניזמען“
האַבן זיך אויסגעוועפט, זיינען אַראָפּגענומען געוואָרן די „איסורים“ און „טא-
בוס“ פון די יוגנט-יאָרן און צוזאַמען מיט אַנדערע „אַלטע“ ווערטן איז אויך
שלום-עליכמס געכשרט געוואָרן.

אזוי איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן דאָס בוך וועגן שלום-עליכמס.
אַבער אין דעם דאָזיקן בהדרגהדיקן אויסוואַקסן פון בוך איז דאָ אויך אַ
גרויסע מעלה. ניט נאָר זעען מיר שלום-עליכמס אין גראדענווייזער ענטפּלעקונג
נאָר אויך דעם קריטיקער גופא, ניגערן, זעהן מיר אין זיין ענטוויקלונג און
שטייגערונג און דער עיקר — אין זיין אומאויפהערלעכן המשך. ער, וואָס האָט
געטריי נאָכגעפאַנגט די אבות פון דער ניי-יידישער ליטעראַטור און תמיד גע-
זוכט אין זיי דאָס קערנדיקע און דאָס היי-עולמדיקע, די טראַדיציע און דעם
המשך, האָט אין זיך אליין געשאַפן אין פאַרשטאַרקט דעם געפיל פון טראַ-
דיציע, די מצווה פון המשך.

ער איז געוואַקסן מיט דער יידישער ליטעראַטור און מיט אירע שע-
פער פאַרוויקלט אַלץ מער דעם קנויל און באַרייכערט זיין פאַרמעגן.
אזוי טוען אויך פאַטען. קערענדלעך פון קליינע לידער ווערען צע-
וואקסן און צעבליען זיך אין גרויסע פאַעמען. (ביי ביאליקן האָבן מיר געזען
ווי די ערשטע אטאביאָגראַפישע לידער ווי „שירת“ האָבן ווידער אויפגע-
לעבט געלייטערטע אין די לעצטע לידער זיינען: „אבי“, „אצמנות“, „שבעה“
און „הפרידה“; די „צפּרירים“ זיינען אַריין און זיך צוזאַמענגעגאַסן מיט דער

ליכט פון „זוהר“ און „הברכה“; די ליבע-לידער, ספעציעל „איך?“, האָבן זיך איינגעוויקלט אין „מגילת האש“; און פון די בית-מדרש לידער האָבן זיך געצויגן פעדעס וואָס האָבן זיך איינגעוועבט אין „המתמיד“.)

אַט אזוי וויקלט ניגער צוזאַמען באַזונדערע קאַפיטלען און מאַכט פון זיי אַ בוך. אין בוך וועגן שלום-עליכמן איז דאָס דער צווייפּאַכער צוגאַנג פון אַ קריטיקער און אַ היסטאָריקער. די ערשטע קאַפיטלען באַשעפטיקן זיך מיט קוואַלען-פאַרשונג און היסטאָריש-ליטעראַרישע פאַרגלייכן: מענדעלע און שמ"ר, רעאַזיום און שמ"ריום, מענדעלעס סאַטירע און שלום-עליכמס הומאַר. אָבער איידער דער קריטיקער גייט צום אינעווייניקסטן קוואַל פון שלום-עליכמס שאַפן גלוסט זיך דעם היסטאָריקער באַווייזן די דרויסנדיקע דופט וואָס ער, שלום-עליכמס, האָט געאַטעמט, און באַלייכטן די זייטיקע השפּעות אויף אים. און ער, וואָס האָט אזוי ליב צו סינטעזירן דעם טעזיס מיטן אַנטיטעזיס, באַ-ווייזט באותות ומופתים אַז פון איין זייט האָט אויף שלום-עליכמן געוויקלט דער „זיידע“ מענדעלע, און פון דער צווייטער זייט האָט אויף אים געוויקלט דער שמ"ר. מענדעלע איז געווען זיין יצר-טוב; שמ"ר — זיין יצר-רע. „שמ"ר איז געווען פאַר שלום-עליכמן אַ שטיין אויפן וועג, מענדעלע — אַ שטערן: ביים ליכט פון שטערן האָט ער געוואַלט אַפּשאַרן דעם שטיין“.

דורך אזוינע פאַרשונגען, פאַרגלייכן און אַציאָל-פּסיכאָלאָגישע עקסקור-סיעס איבער דער צייט, דער טביבה און דעם קולטור-מצב פונעם לעזער, שאַרט ניגער אַפּ דעם שטיין פונעם קוואַל און שלאַגט זיך צו צום מקור, צו אים אַליין. צום מייסטער פון יידישן הומאַר.

און אַז ער קומט צו צו טוביהן מיט זיינע טעכטער, וועלכע זיינען שלום-עליכמס ליכטע כאַראַקטערן, און אין וועלכע עס האָט זיך אַרויסגעוויזן זיין גרויס מענטשלעכקייט און זיין טיפע יידישקייט — ערשט דאָן ווערט די דופט מידער און זאנפטיקער. וועגן שלום-עליכמן איז שווער צו פילאַזאָפירן. און „היסטאָריזירן“. וועגן שלום-עליכמן איז גוט צו שרייבן „אזוי זיך“, פאַלקס-טימלעך בעלעטריסטיש, מיט זיין שפילעוודיקן סטיל, און חנעוודיקן הומאַר. מ'דאַרף טאָן ווי ער טוט: לאָזן זיינע „העלדן“ רעדן. איבערדערציילן זייערע לעבנסגעשיכטעס אויף זייער פּרילעך-טרויערדיקן אופן, מיט זייער אייגנ-אַרטיקן אַקצענט און די וואונדערבאַרע פּסוקים-אויסטייטשונגען, וואָס שלום-עליכמס מיט טביהן זיינען זייערע אונפאַרגלייכלעכע מייסטערס. אַז מ'שרייבט וועגן שלום-עליכמן קאָן מען ניט שטיין איבער אים און רעדן מיט הויכן לשון פון קריטיק. מ'מוז זיך אַסימילירן אין אים, זיך אונטערגעבן, און אַנגעמען זיין לשון, זיין וועלט-באַנעם, זיין גוטסקייט און זיין חסד, און מיט אים צו-זאַמען, און אויך מיט זיינע מענטשן, אַנגעמען זאַכן ווי זיי האָבן זיי אַנגענומען. אויב מענדעלען דאַרף מען, לויט ניגערן, ניט לעיענען נאָר לערנען („לערנען אַ בלאַט מענדעלע מוכר ספרים“) טאָר מען שלום עליכמס ניט לערנען.

נאָר ליינענען. און ליינענען אָן פרעמדע כוונות, ווייל ס'טאָר ניט זיין קיין מחיצה צווישן דעם ליינענער און שלום-עליכמן, אַזוי ווי עס איז ניטאָ קיין מחיצה צווישן אים, שלום-עליכמן, און זיינע באַליבטע העלדן און קינדער.

דערפאַר איז די צווייטע העלפט פון בוך — „דאָס יידישע און דאָס אור-ניווערסאַלע אין טביה דעם מילכיגן“ — נעענטער צום ענין שלום עליכם ווי די ערשטע העלפט „שלום-עליכם, אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק“. דער קריטיקער וואָס גייט צום עצם קוואַל פון שלום-עליכמס שאַפן, און פון זיין וועלט און אירע איינוואוינער, איז זיכערער אין זיין גאַנג און קלאַרער אין זיין ראייה ווי דער ליטעראַטור-היסטאָריקער וואָס פאַרשט שלום-עליכמס צייט און די דרויסנדיקע השפעות אויף אים. שלום-עליכמס אייגנשאַפטן זיינען געקומען ניט פון דרויסן נאָר פון אינעווייניק. אַלע השפעות האָבן זיך ביסלעכווייז אויס-געוועפט. געבליבן איז דאָס קערנדיקע, דאָס אייגנטימלעכע, דאָס איינציקאַר-טיקע וואָס איז „שלום-עליכם“ מיט זיין הומאַר און סטיל און קלאַנג און צויבער, פון זיין ליטעראַרישער פערזענלעכקייט און ליבער וועלט וואָס איז אַוועק. ניגער ווייס און פילט די די דאָזיקע „צוגעלאַזנדיקייט, די קלוגע גוטס-קייט, די גאָטס-געבענטשטע שמיכלדיקייט“—אַט די כוחות וואָס האָבן געמאַכט שלום-עליכמן פאַר דעם גרויסן פאַלקסשרייבער. „שלום-עליכם, זאָגט ניגער, איז ניט ליטעראַטור. ליטעראַטור איז מענדעלע, פּרץ, אַש, „שלום עליכם איז אַ טייל פון דער יידישער פאַמיליען-סביבה, פון דער שטוביקער באַלעבאַ-טישקייט, אַזוי ווי דער „מזרח“, דער „כותל מערבי“, דער „ווילנער גאון“, דער „ליובאַוויטשער רבי“ אויפן וואַנט — —

ד

שלום-עליכמן איז שווער צו „היסטאָריזירן“ און וועגן זיינע ווערק איז געפערלעך צו „פילאָזאָפירן“, אָבער אַז מען קומט צו צו מענדעלען „מעג מען“. מענדעלע איז ניט נאָר ליטעראַטור. ער איז אויך שטייגער. אין זיינע ווערק שפיגלט זיך אַפ אַ גאַנצע תקופה פון אונדזער לעבן. דער כּלל־ישראַל איז די צענטראַלע פיגור אין מענדעלעס עפאס. די סאַציאַלע און רעליגיעזע סביבה איז דער „הויפט-העלד“ פון מענדעלעס שאַפן. דערפאַר געפינען זיך אַפילו סאַ-ציאַלאָגען וואָס שרייבן וועגן דער יידישער עקאָנאָמיק לויט מענדעלען.

ניגער האָט זיין בוך „מענדעלע מוכר ספרים“ געשריבן מער ווי אַ זיי-טעראַטור-היסטאָריקער און קולטור-פאַרשער איידער ווי אַ קריטיקער. דער ביאָגראַפישער עלעמענט פאַרנעמט דעם אויבנאָן, און דער סאַציאַלער עלעמענט שפילט די הויפט-ראָל.

ער טוט עס, ווייזט אים, צוליב צוויי סיבות.

ערשטנס, איז דאָס ביי ניגערן אַ טייל פון אַ פלאַן צו שרייבן די גע-שיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. און געשיכטע איז ניט בלויז קריטיק.

געשיכטע מוז זיך רעכענען מיט פיל מער פאקטאָרן, מוז פאַרברייטערן די באַזע פון דער ליטעראַטור. און מיט מענדעלען איז גוט אַנצופאַנגען אַזאַ אַר- בעט.

צווייטנס, ווייט ניגער אַז מען קאָן איצט נישט גוט דעם „זידען“. עס פילט זיך אַ פּרעמדקייט צו אים, ניט נאָר מצד די לעזער נאָר אויך מצד די שרייבער. און דער קריטיקער ווערט אַ לערער. ער לערנט מיט אונדז אַ „בלאָט מענדעלע“, אויף אַ גאַנץ גרינדלעכן אופן. ער פירט אונדז דורך אַלע גלגוליים פון מענדעלעס לעבן און שאַפן, ווייט אונדז ווי אַזוי שדום יעקב אַבראַמאָוויטש איז געוואָרן מענדעלע מוכר ספרים, ווי אַזוי ער איז איבער- געגאַנגען פון מליצה צו רעאַליום, פון העברעאיש צו יידיש און נאָך אַמאָל צו העברעאיש. ער פאָלגט נאָך זיין קינסטלערשן און שפּראַכלעכן וואַקס, זיין שטיין אויף דער גרעניץ פון צוויי תקופות, זיין קאַמף-עפּאָכע און קונסט- עפּאָכע, זיין סאַטירע און זיין הומאָר, זיין יידישע לעבנס-פּילאָזאָפּיע און באַ- ציאַונג צו פאַרטייען און באַוועגונגען. און פאַרשטייט זיך אַז ער באַדייכט אויך די פאַרשידענע השפּעות אויף אים — איראָפּעאיש-רוסישע און יידישע — מצד זיינע פאַרגייערס און זיין השפּעה אויף זיינע נאָכגייערס.

זייער פיל פּלאַץ גיט ער אַפּ צו מענדעלעס יידיש און וואָס ער האָט אויפגעטאַן פאַר איר. ער האָט אַ גאַנצן פּרק וואָס הייסט „פון העברעאיש צו יידיש“, אין וועלכע ער רעדט אַרום, מיט פיל פרטים און אַ סך באַגרייטע- רונג, „די קינסטלערשע און די סאַציאַל-עטישע מאַטיוון פון זיין איבערגיין צו יידיש“. ער האָט אַבער פיל ווייניקער געשריבן וועגן מענדעלעס העברע- אש און דעם גרויסן ווערט פון זיין העברעאישן סטיל און זיין אויפטו פאַר דער ניי-העברעאישער ליטעראַטור. נאָכמער: ער וויל אונדז איבערצייגן אַז ער, מענדעלע, האָט דער העברעאישער שפּראַך, וועלכע ער האָט באַרייכערט און פאַרפּינערט, געגעבן אַ ווידערקלאַנג פון יידיש, און „האָט געשריבן יידיש שרייבנדיק העברעאיש“.

דאָס איז פאַרשטייט זיך אַ פאַראַדאָקס, וואָס טאָר ניט איבערגעזחזרט ווערן צופיל מאָל, כדי ער זאָג ניט פאַרפירן דעם קריטיקער-היסטאָריקער און דעם תלמיד-לעזער. מיר ווייסן אַז די יידישע שפּראַך איז געווען מענדעלען זייער ליב און טייער, און אַז „ער האָט זי נישט נאָר גערייניקט, געלייטערט, געפּילט און געשליפּן — ער האָט זיך אָפּט מיט איר געשפּילט (און זיך פאַר- שפּילט)“. ניט נאָר ער, נאָר יעדער שרייבער וואָס איז אַ קינסטלער האָט ליב די שפּראַך, אויף וועלכע ער שאַפט, און לייטערט זי און פּילט זי און שליפט זי מיט ליבע און מיט ציטער, ווייל דאָס איז זיין געווער, דאָס איז זיין אינ- סטרומענט.

אַבער אַזוי האָט מענדעלע אויך געטאַן מיט דער העברעאישער שפּראַך, אין וועלכע ער האָט אַרויסגעוויזן אי גדלות אי פּרייד פון שאַפן און באַשאַפן.

אויב יידיש איז אים געווען טייער ווי מאַמע־לשון און די שפּראַך פון די מאַסן אין זיין צייט, און ער האָט זי ליב געהאַט מיט אַן אינטימער ליבע, איז אים העברעאיש געווען טייער, אויב ניט טייערער, מיט איר טיפקייט און איר רייכקייט, מיט איר גרויסן היסטאָרישן יחוס און מיט איר אויסערגעוויינ־לעכער אויסדרוק קראַפט און „סוד־הצמצום“. און טאַקע דערפאַר וואָס ער האָט אַזויפיל מייסטערשאַפט באַוווּזן אין דער אויפלעבונג און באַרייכערונג פון העברעאיש און אַן אויפהער זי געשטאַרקט אין דער צופאַסונג פון אַלטע ווער־טער און באַגריפן צו נייע צייטן און אומשטענדן האָט ער זי אַזוי טיף און ציטריק געליבט. דערפאַר טאָר מען ניט זאָגן, און איבערזאָגן, אַז מענדעלע „האָט געשריבן יידיש שרייבנדיק העברעאיש“. ווען דאָס זאָל זיין אַזוי וואַלט מענדעלעס העברעאיש געווען ניט אַזוי גוט ווי ער איז, און מעגל־דעלעס העברעאיש איז כידוע זייער און זייער גוט. ער האָט אין זיך אַ באַזונדערן כוח און אַ באַזונדערן חן. דער אידיאם זייער האָט ניט קיין גלייכן מיט זיין אינערלעכן אמת און מיט זיין אייגנאַרטיקן ריטם.

און אַז מ'שרייבט וועגן מענדעלען אַ גרויס און וויכטיק בוך טאָר מען עס ניט פאַרגעסן, ווייַל דערמיט ווערט זיין געשטאַלט פאַרטונקלט, און זיין אויפטו פאַרמינערט.

ניגער האָט אַ באַזונדערן פאַרגעניגן צו מאַכן פאַרגלייכן צווישן פאַרשי־דענע שרייבער, ספעציעל צווישן די „דריי אבות“ : מענדעלע, שלום־עליכם און פּרי. אין זיין בוך וועגן שלום־עליכם גיט ער אַפּ פיל פּלאַץ צו מענדעלעס השפּעה אויף אים. און אין דעם בוך וועגן מענדעלען קערט ער זיך ווידער אום צום דאָזיקן ענין, צו די קעגנזייטיקע באַציאונגען פון „זיידען“ און „איניקל“. ער פילט מענדעלעס גוט און גייסט „אין דעם עצם שטאַף פון שלום־עליכם שאַפן“. שלום־עליכםס כּתרי־עווקע איז דער גילגול פון מענדעלעס קאבצאנסק. זיי זיינען שותפים ניט נאָר אין ביידע הויפט־עלעמענטן וואָס פאַרבינדן זיי : „פּאַלק און שפּראַך“. אויך טעמעס, מאַטיוון, אידייען און פאַרשווינען האָט שלום־עליכם גענומען ביי מענדעלען. די טעמע און די אידיע פון זיינע „אידישע ראַט־מאַנען“ האָט שלום־עליכם גענומען פון מענדעלען. דער פאַרשוין סטעמ־פעניו געפינט זיך שוין אין „ווינטשפינגערל“. און מנחם מנדל מיהופּעץ איז, לויט ניגערן, די ווייטערע, מער קאַנסעקווענטע און מער שלום־עליכמדיקע, פאַנגאָדערוויקלינג פון מענדעלעס אַתּר יקנה“ו. און אויך צווישן טביה דעם מילכיין און מענדעלע מוכר ספרים ווי אַ געשטאַלט איז דאָ אַ גייסטיקע קרוב־השאַפט (אין זייער פּסוקים־טייטשעניש). מענדעלע אַזיין האָט אַמאָל גע־זאָגט, נאָכדעם ווי ער האָט איבערגעלייענט שלום־עליכם אַ זאָך : „מען זעט ערטער־ווייז, אַז אין דעם איניקל ריגט דעם זיידנס בלוט“.

און אויב אין „זיידן“ און „איניקל“ זוכט ניגער און געפינט דעם „צד־השווה“, דאָס וואָס פאַרגלייכט זיי און גלייכט זיי אויס, זוכט ער און געפינט

אין מענדעלע-פרץ די שטריכן און אייגנשאפטן וואָס טיילען זיי אָפּ. „זיי זיינען געווען צוויי באַזונדערע כאַראַקטערן. זיי זיינען געגאַנגען אויף פאַרשיידענע וועגן, און עס איז זיי שווער געווען זיך צו באַגעגענען...“ מענדעלעס סטיף טראַגט אויף זיך „דעם שטעמפל פון פּאַלקס-קאַלעקטיוו, נישט פון אַן איינציג קער פּערזענלעכקייט“. פּרץ, דער אינדיווידוואַליסט, האָט אַריינגעטראַגן אין דער יידישער ליטעראַטור זיין אייגענעם איך. „מענדעלעס נוסח האָט אין זיך עפעס פּעסט אַיינגעשטעלט, שיר ניט פאַרגליווערטס“. פּרצעס סטיף איז באַ-וועגלעך און דינאַמיש. מענדעלע איז קלאַסיש. פּרץ — ראַמאַנטיש. מענדעלע איז דער בעל-הלכה. פּרץ — דער בעל אגדה. מענדעלע איז טראַדיציע. פּרץ — איז פּרייקייט, נייקייט. ביי מענדעלען איז דאָ פּסוקימדיקייט. פּרץ האָלט נישט פון פּסוקים ווי פון פּסוקים. מענדעלעס טעמע איז כּנסת-ישראל און זיין וועלט — קאַבצאַנסק. פּרץ האָט תּמיד געזוכט נייע טעמעס. נייע פאַרמעס, נייע וועלט „מענדעלע האָט אַנטפלעקט די יידישע פּאַרם — פּרץ האָט אונדז געוויזן זיין מנטשטלעכן תּוך...“ מענדעלע האָט אַרויפגעצויגן אויף זיך די עלטער. פּרץ איז געווען „אייביקי-יונג“.

און אַזוי גייט ער דורך דעם לאַנגן וועג פון פאַרגלייכונגען — פאַר-שידענאַרטיקע און פאַרבנרייכע — כדי צו באַווייזן אַז מענדעלע און פּרץ זיינען ניט גשווונן גלייך איינער צום צווייטן. לויט זייער גאַנצן שאַפן און זייערע פּערזענלעכקייטן „זיינען זיי געווען אומענדלעך פאַרשידן“, און טאַקע דער-פאַר וואָס זיי זיינען געווען אַזוי פאַרשידן, דער „זיידע“ און דער „טאַטע“, איז דאָס קעגנשטעלן איינעם קעגן צווייטן אַזוי באַלערנד און אַזוי וויכטיק פאַר דעם אָנהייב פון אונדזער ליטעראַרישן שאַפן אין דער נייער צייט. די טעזע מיט דער אַנטיטעזע שאַפן די סינטעזע. און דאָס איז שוין מער אַן ענין פאַרן קריטיקער וואָס וויל זיך דערגרונטעוון צום תּוך פונעם שאַפן. צו דער פּילאָזאָ-פיע פון ליטעראַטור, איידער אַן ענין פאַרן היסטאָריקער וואָס וויל פאַרשטיין און דערקלערן דעם גייסט פון דער צייט.

ווען ניגער שרייבט למשל: „פּרץ איז געווען אַן עטישער כאַראַק-טער“ כאַטש ער האָט נישט געהאַט קיין באַשטימטן שוּלהן ערוך פאַר מאַראַל; מענדעלע איז פאַרקערט געווען אַן עסטעטישער כאַראַקטער, כאַטש ער (אַדער ריכטיקער זיין עפאַכע) האָט געקוקט אויף קונסט, ווי אויף אַ יצר הרע' — ווען ניגער שרייבט אַזאַ פּסוק איז ער ניט קיין ליטעראַטור-היסטאָריקער נאָר אַ ליטעראַטור-קריטיקער. און אַפילו די עצם הנהגה, וואָס קלינגט ווי אַ סתירה צו דעם וואָס ער האָט געזאָגט פריער, איז ניט אַזוי סתירהדיק און פאַראַדאָק-סאַל, ווייל קריטיק, אויך קריטיק, מעג און דאַרף האָבן אַ ביסל ניט אויסגע-האַלטנקייט און אַ ביסל בליציקייט.

אין לעצטן טייל פונעם בוך, אַזוי גיך ווי דער פאַרשער און היסטאָרי-קער האָט זיך באַפרייט פון די קייטן פון דער שטרענגער פאַרשונג און מען-

דעלעס וועלט, איז דער קריטיקער אַרויס אויף דער פריי און אין דעם דערפרישנדיקן שפיל פון פאַרגלייך צווישן צוויי שעפער און צוויי וועלטן, איז ער געקומען צו זיך. און זייכט און שפיעוודיק פליסן ווידער די סתירהדיקע פאַרגלייכן. מענדעלע אין אדעס און פּרץ אין וואַרשע — צוויי באַזונדערע וועלטן: זיטע און פּרין; רעאַזיום און ראַמאַנטיק; זאַכעקייט — און סענטימענט-טאַליזם; געציילטע ווערטער — און דאָט געפּליגלטע וואָרט... עפישע גע-דאַסנקייט — און פּירישער אומרו... מאַסקוֹלינע — און פעמינינע קונסט... גאַנצקייט, פאַרענדיקטקייט — און אייביקע אָנהייבערישקייט — און דאָס, זאַגט ניגער, איז דער אונטערשייד צווישן מענדעלעס וואָרט פון קונסט און פּרצעס קונסט פון וואָרט. און דער אויספיר זיינער איז, אַז כאַטש פּרץ רעכנט זיך פאַרן פּאַטער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור רעפּרעזענט-טירט ער מיט זיך די עלטערע טראַדיציע, די עטישע טראַדיציע פון די נביאים, בעת מענדעלע דער זידע איז דער טרעגער פונעם נייערן גייסט, דעם גייסט פון קינטסלערישקייט.

און ווען מ'זאָל קאַנען משנה זיין גאַטס דרכים וואָלט מענדעלע גע-דאַרפט געבוירן ווערן נאָך זיין דור, אין דער נאָך-השכלה צייט, ווען קונסט האָט אָנגעהויבן ווערן אַ ציל פאַר זיך אַליין, און פּרץ וואָלט געדאַרפט קומען אויף דער וועלט נאָך דער שרשטער מלחמה, ווען קונסט האָט אַזוי ווי אין דער השכלה עפאַכע, ווידער אויפגעהערט צו זיין אַ ציל פאַר זיך. אַט אַזוי ווערן פאַרפלאַכטן די פעדעם פון זיידן, טאַטן און אייניקל פון דער נייער יידישער ליטעראַטור אין דער אַפשאַצונג פון איר קריטיקער און היסטאָריקער וואָס זוכט אַ סינטעז צווישן געשיכטע און קריטיק, צווישן עסטעטיק און עטיק, צווישן מענטשלעכקייט און יידישקייט.

ה.

דער וואָס זוכט אַ סינטעז ווייס גאַנץ גוט דעם טעם פון קעגנזאַצן און סתירות, פון ליכט און שאַטן, פון פרייד און טרויער, פון שטורעם און שטייל-קייט. דער סינטעז-זוכער ווייס זייער גוט וואָס הייסט „צוויי-געשטאַלטיקייט“ און „איך-אַנטצווייאונג“, וואָס איז דער סוד פון דער מענטשלעכער נשמה בכּלל, און דער טיפּער אומדערקלערלעכער סוד פון דער זוכנדיקער, שעפּע-רישער נשמה בפרט. דערפאַר אפשר ציט אים אַזוי צום סינטעז, צו דעם וואָס פאַראייניקט פּרעמדע און מאַכט שלום צווישן שונאים, צו דעם „אחד“, וואָס אַנטהאַלט אין זיך דעם וואונדער פונעם לעבן און דעם סוד פון גאָט. און וואו נאָך — אין וועלט פון וואַרט-שאַפונג — שלאַגט אַזוי דער קוואַל פון דער סודותדיקער פאַרשיידנאַרטיקייט און פילפאַרביקייט, ווי אין די ווערק פון דיכטער? וואו נאָך קאָן דער מענטש — און מער פון אַזע דער מענטש וואָס איז אַ קריטיקער — כאַפן דעם ריטם און דעם גאַנג פון

די וועלטן, „די“ וועלט און „יענטע“ וועלט, די וועלט פון ווירקלעכקייט און פון „וואַרהייט“ און יענטע וועלט פון חלום און פון דיכטונג, ווי אין די שאַפונג גען פון פּאָעטן?

דערפאַר ציט אַזוי דעם לײַטער־אַטור־קריטיקער צו דיכטונג. אין איר דערפילט ער דעם גרויסן קערנדיקן „יש“, וואָס איז די נשמה פון דער וועלט און דאָס לשון פון מענטשלעכן האַרץ. אין דעם קלאַנג פון אירע ווערטער, אין דעם ריטם פון אירע שורות, אין איר וואונדערלעכער אומדערוואַרטקייט און קינדיש־געניאַלע אינפּאַלן, אין איר תפילהדיקן ברומען און אין איר ציטער־ריקן, פאַרבאָרגענעם געוויין וואָס איז געזאַנג, געפינט ער דאָס אומפאַר־שטענדלעכע און אומלאַגישע וואָס איז אַזוי פאַרשטענדלעך און נאַענט און אַנטפּלעקנדיק פאַר דעם מענטשן וואָס זוכט טעם און שיינקייט און שבת־קודש אין לעבן.

אויך ניגערן, דעם ניכטערן קריטיקער און פאַרשנדיקן לײַטער־אַטור־היסטאָריקער, דעם לײַטוואַק וואָס זוכט קודם־כל צו פאַרשטיין זאַכן — אויך אים ציט צו דער שבת־לופט פון פּאָעזיע. און ס'איז ניטאָ כמעט קיין איין באַדייטנדיקער יידישער דיכטער וואָס איז געבליבן אויסער ניגערס קריטיק־קרייז. צום באַדויערן זיינען נאָך עדהיום, נאָך אַזויפיל יאָרן שרייבן, ניט אַרויס זיינע געזאַמלטע ווערק — און וועגן פּאָעטן איז נאָך אפילו איין בוך זיינס ניט אַרויס — דערפאַר איז זייער שווער, כמעט אוממעגלעך, פולשטענדיק אַפּצושאַצן זיין בייטראַג צו דער קריטיק פון דער יידישער פּאָעזיע.

אַבער פון דעם וואָס לעבט אין זכרון ווי אויך פון די געציילטע אַר־טיקלען זיינע, וועלכע זיינען געדרוקט אין זאַמלביכער און זשורנאַלן, ווי אין טאַג־צייטונגען, וואָס איך האָב פאַר זיך בשעתן שרייבן דעם אַרטיקל, איז קלאַר אַז זיין בייטראַג צו דער אַפּשאַצונג פון דער יידישער פּאָעזיע איז זייער אַ באַדייטנדיקער.

ער איז ניט פון די קריטיקער, וואָס לאָזן זיך לייכט פאַרשיכורן פון דעם פּאָעטס אייגענער שיכרות, וואָס גיסט אויף זיי גליענדיקע שטראַמען פון דיכטונג. ער געדענקט זיין פּאָזיציע און היט אָפּ זיין גלייכגעוויכט. ער באַמיט זיך צו שטיין אויף זיינע אייגענע פיס, פון אַ פּראָזע־שרייבער, פון אַ קריטיקער, וואָס וויל ניט נאָר אַליין הנאה האָבן פונעם פּאָעטישן געטראַגן, נאָר אויך גרינטלעך פאַרשטיין דעם ענין פון דיכטערישן שאַפן און אים קלאַר דערקלערן דעם לײַענער.

און דאָס גיט זיך אים מערסטנס איין. ער אַנאַליזירט און דערקלערט, ווי אַ גוטער מפרש, די פּאָעטישע ווערק אין דער יידישער לײַטער־אַטור און מאַכט לידער צוגענגלעך צום לעזער. ער איז אַן אַביעקטיווער קריטיקער, וואָס קען זען זאַכן ווי זיי זיינען און זיי וועגן און מעסטן מיט געהעריקער פאַרזיכטיקייט.

אָבער ניט איין מאָר טרעפט אַז אפילו ער, דער פּאַרזיכטיקער, דער שכלדיקער קריטיקער, ווערט פאַרכאַפט אין שטראַם פונעם דיכטער, און ער הייבט אָן רעדן כמעט מיט זיין לשון. דאָן שטייט ער ניט ווי אַ זייטיקער, וואָס קוקט זיך צו פונדערווייטנס, אַזוי ווי ער אַליין האָט קיין שייכות ניט צו דעם עמוד, נאָר ווי איינער וואָס איז געוואָרן אַ שותף צום דאָונען און צום זינגען, און אינאיינעם מיטן חזן, מיטן פּאַעט, דאָונט ער ווי אַ פרומער מתפלל.

אַזוי, למשל, זאָגט ער וועגן יוסף ראָלניקס נייע לידער («אַ פענצטער צו דרום»): «ווען איך זאָל אַ קוק געבן אין אַ שפיגל, וואָרט איך געזען, ווי אינאיינעם מיטן פּאַעטס לייפן ציטערן אויך מיינע, ציטערן און שעפטשען» (און דאָ קומט אַ ציטאַטע פון אַ ליד, וואָס האָט געמאַכט דעם קריטיקערס לייפן „ציטערן און שעפטשען“, צוזאַמען מיטן דיכטער). ראָלניק איז אים, ניגערן, זייער נאָענט, דערפאַר זינגט ער מיט מיט אים, און ווערט באַרואיקט פון זיין באַרואיקייט און איינגעשטימט פון זיין שטייגייט. די ברויטעכע און ניט ממשותדיקע וועלט פון דעם איידעלן זכרונות-דיכטער ווערט אויך ביים קריטיקער אַ רעאַלע און ממשותדיקע וועלט. און ער נעמט זי אָן אַזוי ווי זי איז, אָן קשיות, אינמיטן דער שטורעמדיקער צייט פון דער מלחמה. און וואָס מער ער איז אַוועק מיט אים, מיטן דיכטער, אָן אַ זייט, אַרץ בלאַסער איז געוואָרן זיין פאַרלאַנג זיך אומצוקערן צוריק צום ברייטן וועג. „אויסגעלאָשן זיינען אַלע הייסע געשעענישן (פון יאָר 1942 — מ. ר.), די פּראָגן פון טאָג ברענען ניט מער. עס קילט מיך ראָלניקס בלויע וויי-טעניש . . . כ'קוק טיף אין איר אַריין, קוים וואָס עס דערגרייכן מיין אויער אירע שטיצע, שטיצע טענער. איך הער זיי דאָך ציטערן און פּלאַטערן אין דער לופטיקער בלויקייט — און מער הער איך גאַרנישט“.

אין אַזאַ עקזאַלטירטן און מיטזינגענדיקן צושטאַנד געפינען מיר אים, אויך אין זיין אַרטיקל וועגן לייבויקן, אין „שריפטן“ (פון 1920). דאָס אַרטיקל הייסט „ווי אין חלום“ און עס האָט אין זיך עפעס חלומדיקס. די ערשטע שורה פון אַרטיקל איז: איך האָב געזען לייבויקן חלומענדיק“. און גלייך נאָך דער שורה קומט אַ ציטאַטע פון לייבויקס אַ ליד („דאָ—אַ טויער, דאָ—אַ שוועל, ווייטער, ווייטער גיי איך זיך; אַרץ אַרום מיין אייגן זעל, ווי אין חלום דריי איך זיך“).

איז ער אויפן וואָר אפּשר אָן אַנדערער? — פּרעגט ניגער און ענטפּערט: „אפּשר. איך האָב געטרומט בלויז זיין טרוים און געזען זיינע זעאונגען“. דאָ זעען מיר דעם קריטיקער ווי ער איז גלייך געפאַנגען געוואָרן פונעם דיכטער און ער גייט אים נאָך און זינגט אים נאָך און חלומט אים נאָך. ניט ניגערס גייסט שוועבט איבער דעם אַרטיקל נאָר לייבויקס. די ציטאַטן פונעם דיכטערס לידער ווערן געבראַכט ניט ווי באַווייזן צו שטאַרקן דעם

קריטיקערס הנחות און באפעסטיקן זיינע מסקנות, נאָר ווי עיקרים, ווי יסודות, וואָס אויף זיי האַלט זיך דאָס אַרטיקל. און מיט זייער כוח לעבט עס. עס ווערן אָפגעווישט די גרענעצן צווישן דיכטערס פּאָעטישע שורות און צווישן קריטיקערס פּראָזע־פירושים. איינס גיסט זיך אַרײַן אין צווייטן. און נאָך יעדער ציטאַטע ווערט איבערגעחזרט ווי אַ ווידערקול דאָס קול פון פּאָעט אין דער פּראָזע פונעם קריטיקער.

פרעגט דער דיכטער :

„ווער ווייט, אפשר האָט מען
מיך לאַנג שוין באַפּרייט ?“

פרעגט־נאָך דער קריטיקער ווי אַן עכאָ אין וואַלד : „אפשר האָט מען
אים שוין לאַנג באַפּרייט ?“

פרעגט ווידער דער דיכטער :

„און אפשר געשטאַרבן
בין אײך און ביים טיר
דאָס לעמפל ברענט יאָרצײט,
ברענט יאָרצײט נאָך מיר ?“

ענטפערט ווידער אָפּ דער ווידערקול פונעם קריטיקער : „אפשר
איז ער שוין געשטאַרבן, און דאָ זיצט גאָר אַן אַנדערער, ניט ער ? . . .“
אַבער אויב די עכאַס קלינגען ווי אַמנס, וואָס ווערן נאָכגעזאַגט דעם
חזן נאָכן סוף פון די תּפּילות, איז דאָ אין דעם נאָכזאַגן אויך העכערע מדרגות,
אויף וועלכע דער מתפלל־קריטיקער גייט אַרויף און דערזעט דאָס אינערלעכע
ליכט. און אויב ס'איז דאָ צופּיל צוגעבונדנקייט צום דיכטער, צוגעבונדנקייט
וואָס זעט אויס ווי אומפּרייהייט, איז אַבער אויך דאָ דער שכר פון דערגרייכונג.
אַנדערש האָט דער קריטיקער ניט געקאָנט אַרײַן אין דיכטערס וועלט. פון
דרויסן וואָלט ער זיין ציל ניט דערגרייכט, ווי אַ פּרעמדער וואָלט ער קיינמאָל
אין תּוך ניט אַרײַן. איז ער דערפאַר אַרײַן איבערווייניק, אין דיכטערס וועלט,
אין זיין חלום, און אונטערגעבנדיק זיך צו אים און באַהעפטנדיק זיך מיט אים
האָט ער זיין ניגון געכאַפט, זיין נשמה געפונען און אים אונדז אַלעמען געגעבן.
ער האָט אָנגענומען זיין לשון און זיין ריטם, אַבער דער וועג צום אַנט־
פּלעקן איז געווען זיין אייגענער. דעם אויסגאַנגס־פונקט האָט ער געפונען אין
דיכטער, אַבער פון אים איז ער אַוועק זוכן דאָס וואָס ער האָט געוואָלט — און
געפונען.

וואָס זוכט דער סינטעז־זוכער ? דעם סינטעז וואָס פאַראייניקט אין
זיך די טעזע מיט דער אַנטיטעזע, דעם אחד וואָס שמעלצט אין זיך צוזאַמען

די צוויגענטשטאלטיקייט אָדער די פילגעשטאַלטיקייט. אָבער אים איז אַזוי וויכטיק צו געפינען די פאַרשיידענע יסודות, וואָס ראַנגלען זיך צווישן זיך, ווי דעם עֶלעמענט וואָס פאַראייניקט זיי אין איין סינטעזע. אַזוי וויכטיק, אויב ניט נאָך וויכטיקער. דערפאַר זוכט ער מיט אַזויפיל חשק און געפינט מיט אַזויפיל הנאה אין לייוויקס שאַפן זיינע צוויי איכן: דעם רעאַלן און דעם אויסגעהלומטן, דעם היגן, פון דער וועלט, און דעם דאָרטיקן, פון יענער וועלט. „איין געשטאַלט איז אַן עכטע, אַן אידעאַלע, אַן אַבסאָלוטע, אַ קלאַרע, אַ דאָרטיקע, אַ דערלייזטע און אַ דערלייזדיקע; די אַנדערע איז אַ היגע, אַ טונקעלע, אַ זינדיקע, אַ נישטיקע, אַ שאַטנהאַפטיקע . . .”

ניגער כאַפט אויף די „וויסע שיין“ און דעם „זילבעריק-בלויזן חלום“, און די שאַטנס פון „ערגעץ ווייט, ערגעץ ווייט“, און דעם טרויער און די פרייה, און די באַראַיקטקייט און די שטייליקייט און די מילדקייט פון דער דיכטונג, וועלכע האָט אין זיך „עפעס פון שלאָף, פון חלום, פון פאַרשלאָטענע אויגן“. עס איז די גרענעץ און דער אויסמיש צווישן דאָ און דאָרט, צווישן דער וועלט וואָס מיר קאָנען דורך אָנדזערע פינף חושים און דער וועלט וואָס איז העכער פון אונדזערע חושים, וואָס איז אַ חלום און אַ זעאונג. עס איז די גרענעץ און דער אויסמיש צווישן זיין און ניט-זיין, צווישן טויט און לעבן. עס איז דער געמיט-צושטאַנד פון אַ דיכטער, וואָס זוכט דערלייזונג פאַר זיך און פאַר דער וועלט, וואָס איז פול מיט רחמנות און פאַרגעבונג, און אין וועלכן עס ברענט דאָס שטילע, ווייסע פייער פון לויטערן עקסטאַנז.

דורך באַהעפטונג מיט אים און מיט זיין חלום קען מען דערגיין דעם סוד פון זיין ווייטער אומערדישקייט און וויסער שנייאַיקייט און בלויזער טרויער-עריקייט. און אויף דעם וועג האָט אים דער קריטיקער געפונען.

אַזוי טוט ער אויך מיט ביאָליק, דעם איינציקאַרטיקן און דעם גייסטיק-פאַעטישן מאַנאַליט. ער קאָן ניט דערגרונטעווען זיין טיפיקייט און אַריינ-דרינגען אין סוד פון זיין גאַנציקייט ביז ער צעשפאַלט ניט, אויך ביי אים, די באַזונדערע יסודות, וואָס ראַנגלען זיך אין אים און מאַכן אים טראַגיש און גרויס.

ביאָליק — זאָגט ניגער, אויפן יסוד פון ביאָליקס שירים און אויך פון זיינע געשפרעכן — „איז אַפט און שנעל איבערגעגאַנגען פון שטייליקייט צו שטורעם, פון קינדער-שפיל און קינדער-צאַרטקייט צו דונערן און בליצן און פלאַמפיערדיקן צאָרן. עס איז נישט געווען איין ביאָליק, עס זיינען געווען עטלעכע ביאָליקס“ און די דאָזיקע „עטלעכע ביאָליקס“ האָבן געהאַט ניט איין וועלט, נאָר „אומענדלעכע פאַרשיידענע וועלטן“. און האָבנדיק אַ סך וועלטן איז ער, דער דיכטער וואָס איז מער ווי איינער, געגאַנגען ניט אויף איין וועג, נאָר אויף פיל וועגן. ווייל ער איז, ווי דאָס גאַנצע באַשאַפן, איינער און אַ סך. ער איז, ווי די נאַטור, אייביק, און ווי זי בייט ער זיך

איביק. אָט וויקלט ער זיך אין וואַלקנס און אין טונקלקייטן, ווען נאַכט און פינצטערע אָפּגרונטן זיינען אַרום אים, און אָט לייכט זיין פנים און ער גייט אויף ווי די זון אויף די שפיצן בערג. „פון זיין צאָרן צינדן זיך הימלען אָן, און עס ציטערן די גרונטן פון דער ערד, אָבער אַז עס קומט די שעה פון צאָרטקייט, קען קיינער ניט זיין אַזוי צוגעלאָזן ווי ער. אַז ער וויינט, וויינט די גאַנצע וועלט מיט אים — שפּילט ער אַ פּריילעכעס, טאַנצן שטערן און מזלות.“

אים ציט אין גלייכער מאָס דער פּאָעט פון „שירי-זעם“ — פון צער און צאָרן — און דער פּאָעט פון „זוהר“ און „הבריכה“ — די לידער פון זון-שיין און וועלט-ליכט; אים איז נאָענט דער פּאָעט וואָס איז דער „נביא האחרית“, דער זינגער פון אונטער-גאַנג און חורבן, און דער פּאָעט, וואָס איז דער „משורר התחיה“, דער זינגער פון אויפֿלעבונג. ביי אים זיינען „אלו ואלו דברי אלהים חיים“.

ווייל, אויב אפילו תמיד זוכן מיר אין אַלע אַנטפּרעקונגען פונעם פּאָעט „איד“ זיין אחד, זיין נשמה, זיין טיפן וועזן, איז אוממעגלעך דערגרייכן דעם סוד פון זיין שאַפן אָן זיך אַריינצואוואַרפן אין דעם רוישנדיקן ים פון זיין פּיפּפּאַרביקייט און פּיפּפּאַנגיקייט. און אין ניגערס אייגענע ווערטער: „דער וועג צו אָט דער איינהייט איז די פּילדהייט. אַ דיכטער איז אָן אוימבאַ-שטימטע צאָל קרייזן מיט איין צענטער. האָבן מיר אַ גענויעם באַגריף פון די ראַדיאָסן, קענען מיר אַי דעם מיטלפּונקט, אַי די פּאַרשידענע, גרעסערע און קלענערע, קרייז-ליניעס וואָס ער האָט.“

דערפאַר שרייבט ער איין קאַפיטל וועגן „פּאַעזיע פון שטיקלייט“, און אַ צווייטן וועגן „שטורמישע עקסצעסן“.

אין ערשטן ווערט ער פּאַרכישופט פון דער „הבריכה“ (די סאַ-זשעלעקע), אין וועלכער עס רעדט זיך און עס זינגט זיך פון שטילער געטער-שפּראַך, פון שטילן לשון „וואָס האָט קיין קול און קלאַנגען ניט, בלוז פאַרבן און קאַלירן, די שפּראַך האָט כּישוף, זעאונגען און בילדער“. און אין ביאָליקס שטילע טענער, וואָס „ברענגען אונדז צו יענער כּישופדיקער גרע-נעץ, וואו ליריק גיסט זיך צונויף מיט מוזיק“ זעט ער זיין נאַטירלעכע אַטעם — די שטילקייט. ווייל „האַרבסט, טונקלקייט, טרויער, איינזאַמקייט, שטילקייט — דאָס איז די ראַם, דאָס בילד פון ביאָליקס. מוזע“.

אין צווייטן קאַפיטל וויל ער זיך אַרויסכישופן און באַפרייען פון ביאָליקס „שטורמישע עקסצעסן“, ווייל „פּאַעטישקייט, עקזאַלטרירטקייט, התפלעותדיקע אויסגעשרייען, ימען ליכט, זיבן זונען, קללות פון דער תוכחה, דונערן און בליצן — דאָס זיינען עקסצעסן — אַ מין אַרויס פון די כּלים“.

אָבער עס איז זייער שווער זיך צו באַפרייען און אַרויסצעכישופן זיך פון דעם אומגעוויינלעכן כּוח פון ביאָליקס שטורעמדיק וואָרט. ווערט דאָ ניגער

געטרעגן מיט אימפעט איבער די ברוינדיקע כוואליעס פון זיך-שלאגנדיקע און זיך-סותרדיקע כוחות און זעאונגען. ביאָליקט פאָעזיע גיסט זיך איבער אָפט איבער די ברעגן. עס איז „אָרויס פון די כלים“, אָבער עס איז ניט שוים, „ווי עס קען זיך דוכטן, און עס האָט זיך מיר אַליין געדוכט — איז זיך ניגער מודה — ווען איך האָב מיט יוגנטלעכער העזה וועגן אייניקע זאַכן ביאָליקט געשריבן ווערטער, וואָס זיינען מיר איצט פרעמד. אָן אַ געפיל פאַר מאַס האָב איך מגזם געווען די גוזמאדיקייט פון ביאָליקס פאַטאַס. איך האָב פאַר-געסן, אַז נישט שוים אַליין, נאָר אויך כוואליעס וואַרפט דער ים אויפן ברעג אָרויס, ווען ער צעוויינט זיך פון גרויס אומרו, ווען ער צעשרייט זיך ביזן הימל אין אַ שטורעמווינט.“

און אַז ער איז איבערגעקומען די „יוגנטלעכע העזה“ און אויך דעם ביאָליק-שטורעם, וואָס איז אַ מין אַנטיטעזע צו דער טעזע — וואָס איז שטייַקייט. און איינזאַמקייט. און טונקלִיקייט און טרויער — איז ער אויף גיך צוגעשוואומען צום ברעג פון איינגעהאַלטענעם פאַטאַס אין ביאָליקס שאַפן. און אין דעם קאַפיטל וואָס הייסט „איינגעהאַלטענער פאַטאַס“ (די אַלע קאַפיטלעך זיינען טיילן פון ניגערס הקדמה צו י. י. שוואַרצעס איבערזעצונגען פון ביאָליקס לידער, וואָס זיינען דערשינען אין 1935), רעדט ער וועגן ביאָליקס שטייַקייט, וואָס איז „ניט שטייַקייט, נאָר איינגענומענער שטורעם, קאַנטראַפירטע לייַדנשאַפטלעכקייט, געצאַמטער פאַטאַס, לייַדשיקייט, פעמל-נייַשיקייט, געהאַמערט און געשמידט, פון מענלעכן עפאַס. אגדה קריסטאָליזירט אין העכה...“

און אין „מתי מדבר“ געפינט ער דעם געזוכטן סינטעז, ווייל אין דער פאַעמע באַרירן זיך די צוויי עקסטרעמען פון ביאָליקס שאַפן — דאָס שטייַסטע שווייגן און דער הייליגסטער אויסגעשריי — באַרירן זיך און גיסן זיך צוזאַמען. „מתי מדבר“ איז אגדה „וואָס אין איר צאַרטן בלויען בלוט איז אַריינגעטאַן געוואָרן דאָס אייזן (די זעלבסטדיסציפלין) פון העכה.“

און אין דער צוזאַמענשמעלצונג און שלום מאַכן פון שטייַקייט און שטורעם, אין דעם דאָזיקן איינגעהאַלטענעם פאַטאַס, האָט אויך דער קרי-טיקער געפונען זיין רן, וועלכע ער האָט געזוכט און מיט איר איז אויך געקומען די באַפרידיקונג.

ז.

ניגערס לייַטעראַרישע התחלה איז געמאַכט געוואָרן אין איראָפּע, און זיין המשך איז אין אַמעריקע. ער האָט ווי אַ טרייער שומר און שאַצער באַגלייט די טריט פון די אבות פון דער מאַדערנער יידישער לייַטעראַטור, און האָט צוזאַמען מיט זיי געהאַלפן בויען דעם בנין פון יידישער וועלט-שאַפונג. זיינע מערב-איראָפּעאישע יאָרן, אין דער שווייץ, האָבן אים געגעבן

פערספעקטיוו, אָבער האָבן אים אויף קיין איין שעה ניט אַרויסגענומען פון זיין וועלט, פון דער יידישער וועלט. ווילנע איז געווען שטאַרקער פון בערן און ליטע האָט גובר געווען שווייץ. ער איז פון יאָר צו יאָר געגאַנגען טיפער, צו די וואַרצלען. אָבער דער דור אונדזערער איז אַ דור פון אומקום, פון נאַציאָנאַלן חורבן. דאָס רוסישע אידענטום, וואָס האָט אַזויפיל כוחות פאַרמאַגט און אַזויפיל עשירות געגעבן אונדזער גייסטיקן לעבן, אַט דאָס קערנדיקע רוסישע ידנטום, אין וועלכן ניגער איז געווען אַזוי טיף פאַר-וואַרצלט, איז געוואָרן אויס קערנדיק. און די פּוילישע און ליטווישע ידנטומס זיינען דאָך כמעט ניטאָ. אָפּגעווישט זיינען געוואָרן מיטאַגען פון אונדזערע ברידער אין יענע לענדער, וואו יידיש לעבן איז געווען אַזוי טיף און שטאַרק און שאַפנדיק. איצט איז דאָרט כמעט גאָר ניט פאַרבליבן, ס'איז — ווי סעגאַ-לאָוויטש זאָגט: „נישטאָ“.

דער איינציקער צענטער פון יידיש לעבן און שאַפן, וואָס איז ברוך-השם אַרויס גאַנץ פון ביידע וועלט-מלחמות איז אַמעריקע, און דאָ האָט די יידישע ליטעראַטור נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה זיך צעבליט, און ניגער וואָס איז אַהער געקומען אין יאָר 1919 האָט זיך אַריבערגעפלאַנצט אין נייעם לאַנד און אין דער נייער גייסטיקער סביבה, וואָס איז געווען אַזוי יונג און האָט ניט געהאַט קיין טראַדיציע .

איצט איז ווילנע אַ הייליקע שטאָט, און וואַרשע איז אַ הייליקע שטאָט, ווייל זיי זיינען טויט, אָבער נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה זיינען זיי געווען לעבעדיקע, שאַפנדיקע צענטערס, און עס איז שווער געווען צו פאַרבייטן זייער לופט אויף ניו-יאָרקער לופט.

אָבער ניגער האָט זיך גיך איינגעוואַרצלט אין דער נייער וועלט און גענומען שאַפן און ווירקן. די יידישע קולטור איז געוואָרן זיין זאָרג, די יידישע ליטעראַטור זיין „קינד“, און די יידישע צייטונג זיין היים.

די היים זיינע, די צייטונג, האָט פיל כוחות ביי אים צוגענומען, ווי זי נעמט צו ביי יעדן דיכטער, דערציילער און קריטיקער, וואָס מוזן נאָכלויפן דעם אימפעט פון דער צייטונג און פאַרצערן און פאַרשווענדן טייערע כוחות, וואָס מ'דאַרף היטן.

ער האָט געמוזט טיילן זיין אַרבעט אויף צווייען : ליטעראַרישע קריטיק און פּובליציסטיק. און אויך די קריטיק האָט ניט געקאָנט תמיד בלייבן אויף איר ליטעראַרישער הויך, ווייל די צייטונג ווייס ניט פון קיין רחמים און פון קיין שבת.

אָבער מיט די אַלע קרבנות וואָס ער האָט געבראַכט איז ניגער פאַר-בלייבן דער קריטיקער פון דער יידישער ליטעראַטור, און ניט נאָר אין אַמעריקע. ער הערט זיך צו פון צייט צו צייט צו דעם וואָס עס ווערט געטאָן אין סאָ-וועט-רוסלאַנד און זוכט אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור דאָס קינסטלערישע

שאפן און ניט דאס פראלעטארישע פריידיקן. ער האט געפירט היציקע דעבאטן מיט די שרייבער און זשורנאליסטן פון סאָוועטן-פאַרבאַנד. זיינע וויכוחים מיט לייטוואַקאָוו, דעם קריטיקער און זשורנאַליסט, מיט בערגעלסאָנען, דעם דערציילער און ראַמאַניסט, מיט עריקן, דעם לייטע-ראַטור-היסטאָריקער, און אַנדערע — די וויכוחים זיינען געווען אַ מלחמת-מצווה, פאַרן רייניקייט פונעם געשריבענעם וואָרט, פאַר דער קדושה פונעם קינסטלערישן שאַפן און פאַר דעם אמת פון דער ליטעראַריש-היסטאָרישער פאַרשונג.

און אַז עס האָבן זיך דערהערט נייע תשובה-קלאַנגען אין דער יידיש-רוסישער דיכטונג, אין די אימהזיקע טעג פון היטלעריזם, אין די אומקום-טעג פון דער מלחמה, איז ער געווען פון די ערשטע צו מאַכן אויף זיי אַ ברכה. ווען דאָס יידישע האַרץ האָט דאָרט ווידער אָנגעהויבן ציטערן האָט אויך דאָס האַרץ פון קריטיקער דאָ אַ ציטער געטאָן און זיך אָפ-גערופן.

עס האָט זיך דערוועקט דער חסד פון דער יוגנט, עס האָט אויפגעלויכטן די שיינ פון דער אַלטער היים און עס האָט ווידער אָפגעקלונגען דער ווידער-קול פון אונדזער פרייזינג.

און אויך צו צענטראַל- און דרום-אַמעריקע הערט ער זיך צו, ער דער קריטיקער וואָס זוכט די איינהייט פון יידישן פאַסיק און די גאַנצקייט פון דער יידישער לייטעראַטור.

עס פעלט נאָר איין „קייניקייט“ צו דער דאָזיקער געגאָרטער גאַנצ-קייט, און דאָס איז די ניי-העברעאישע לייטעראַטור, פון ארץ-ישראל ווי אויך פון אַמעריקע.

אַן דער דאָזיקער לייטעראַטור, וואָס איז איינע פון די גרעסטע אויפ-טוען און וואונדערבאַרסטע דערגרייכונגען פון אונדזער נאַציאָנאַלן אויפגעבן און פאַרטייט-געוועלשאַפטעכען אויפבו, קאָן קיין ווערק ניט זיין גאַנץ. און אויך דער אַלגעמיינ-יידישער קריטיקער מוז האָבן דעם מופת פון העברעאיש, כדי צו דערגרייכן זיין שלמות.

ב. ריווקין

די עסי האָב איך געשריבן בשעת ב. ריווקין
איז נאָך געווען מיט אונדז. זאָל עס זיין ווי אַ
צייכן אָן ער איז אויך איצט מיט אונדז.
א. ט.

1

עכטע קריטיקער האָבן מיר וויניקער ווי עכטע פּאָעטן און דערציילער.
עכטע קריטיק איז בכלל אַ זעלטענע זאַך, ניט נאָר ביי אונדז, נאָר אויך ביי
די אומות-העולם. עס וואָלט זיך דערבער געוואָלט ריידן בלויז וועגן
ב. ריווקין ווי אַ קריטיקער. מען קאָן אָבער ניט אָפטיילן ריווקיגען דעם
קריטיקער פון ריווקיגען דעם משיחיסט, דעם וויזאַנערישן באַשיידער פון
חלום און וואָר, דעם וואַרזאַגער און נשמה-היילער, פונקט ווי מען קאָן ניט
אָפטיילן ריווקינס קונסט-טעאָריעס פון זיין אַלגעמיינער מיסטיש-פּראַגמאַטישער
וועלט-אַנשוואַנג; זיין קוק און זיינע פּאָדערונגען צו דער יידישער ליטע-
ראַטור פון זיין אַלגעמיינעם קוק אויפן גאַנג און תכלית פון דער יידישער
געשיכטע.

פאַר אַ גרינטלעכער שטודיע פון ריווקינס 40 יאָר לײַטערצרישער טעטי-
קייט, וואָלט מען באַדאַרפט מער צייט און מער פּאַץ. עס וואָלט גייטיק
געווען פאַר אַזאַ שטודיע איבערצולייגען און דורכצואַרבעטן צום ווינציקסטן
אַ טייל פון די הונדערטער און הונדערטער גרעסערע און קלענערע אַרטיקלען
און עסייען, וואָס ריווקין האָט אָנגעשריבן וועגן לײַטעראַטור און לײַטעראַטן,
וועגן פאַרבייגייענדיקע יידישע טאַג-פּראַגן און אייביקע יידישע פּראַבלעמען;
מען וואָלט באַדאַרפט איבערלייענען און זיך אָפּשטעלן אויף זיינע צענדליקער
און צענדליקער לײַכבּוד יום-טוב-אימפּראַוויזאַציעס, אויף זיינע פּאַלעמישע
אַרטיקלען, זיינע עקסקורסיעס אין דער צוקונפט פון טעאָטער, ווי אויף אַלע
זיינע כּאַראַקטעריסטישע „פּאַראַויסלויפּערישע“, עקסקורסיעס אין דער
צוקונפט פון אַלץ וואָס איז און וויל זיין. ערשט דאַן וואָלט מען געקאָנט
האַבן אַ ריכטיקע פאַרשטעלונג פון ריווקינס אַרט אין דער „קרעאַטיווער
עוואָלוציע“ פון יידישן געדאַנק פאַר די לעצטע פאַר צענדליק יאָר.

צום באַדויערן אָבער איז דאָס אונטער די אומשטענדן אומגעגלעך צו
טאָן. ריווקינס אַרבעטן זיינען צעזיט און צעשפּרייט איבער עטלעכע יידישע
צייטונגען, איבער צענדליקער זשורנאַלן. אַלץ צו געפינען און איבערצוליי-
נען וואָלט מען באַדאַרפט חדשים און אפשר יאָרן. מען מוז זיך דערבער
באַנגוגענען מיט ריווקינס יענע פאַר צענדליק אַרטיקלען, וואָס זיינען געדרוקט

אין די לעצטע עטלעכע יאָר, און מיט יענע אַרטיקלען פון פריער וואָס זיינען מער צו דער האַנט און לֵאָזן זיך לייכטער אָפּזוכן.

צום גליק איז אָבער ריווקין פון יענע שרייבער, וואָס וואָגן זיך ניט מורא איבערצוחורן. מען קאָן אפילו זאָגן, אַז דאָס ווידערהאַלן זיך איז אַ מיין עיקר־שטריך אין ריווקינגס שרייבן. ער האָט אַ הייליקע מיסיע דורכ־צופירן, ער האָט אַ ריי גרונט־פרינציפּן און אַני־מאמינס, וואָס ער וויל אַרייַן האַמערן אין די מוחות פון יידישע ליינער. אַזוי אַז אין זיין יעדן אַרטיקל, וואָס די טעמע זאָל ניט זיין, זיינען פאַראַן עיקרים פון זיין לערע און אַנשוואַונג.

אַנהייבנדיק פון זיינע אַרטיקלען אין אברהם רייזענס „דאָס נייע לאַנד“ ביז איינס פון זיינע סאַמע נייעסטע אַרטיקלען אין אבא גאַרדינס „יידישע שריפטן“ — גלייט אין אַלץ וואָס ריווקין האָט געשריבן דער גלויבן אין די אָפּגעע און נאָך מער אין די פאַרבאַרגענע שעפּערישע כוחות פון מענטשן בכלל און יידן בפרט. ער ווערט אויך ניט מיט צו וואַרענען וועגן די מאומדיקע קאַטאַסטראַפּעס און צו רופן צו עקזאַלטירטן ווידערשטאַנד, צו „באַפאַנצערונג“ „מיט דער אייביקער יידישער נשמה־גבורה“. ער הערט ניט אויף צו „מונטערן“ דעם יידישן שעפּער, מונטערן אים און לערנען „צו צאַפּן כוח פון די אַלע יידישע נשמה־קוואַלן“, וואו עס איז „פאַראַן גלויבן, פאַראַן בטחון, פאַראַן התלהבות, פאַראַן אייביקער יידישער ניגון...“

ער איז ניט קיין רואיקער באַטראַכטנדיקער קריטיקער. ער איז אַן אַקטיוויסט, אַ פריידיקער, אַ פאַראַינטערעסירטער צד. עס איז פאַר אים ניט גענוג אַ ווערק אורצוטיילן, ער מוז עס „אויפרייסן“, אַרויסבאַפרייען פון דער קינסטלערישער פאַרמע די אַנפאַדונג, די שעפּערישע ענערגיע, כדי אַנצוינדן און „שעפּעריש פאַרוואַנדלען דעם ליינער“. ער איז אין דעם פּרט געגרייכט צו די פּיזיקער, וואָס „באַמבאַרדירן“ דעם אַטאָם, כדי פריי צו לֵאָזן זיין קאַלאַסאַלע ענערגיע.

אַ קונסט־ווערק פאַר ריווקינגען איז ניט קיין וואויל־באַטעמטע פּרוכט, אַ ברכה צו מאַכן און רואיק בנעימותדיק ווי אַ זיסע נאַכשפּיז צו געניסן. עס איז אַ כישוף־אינסטרומענט, צויבעריי, וואַרזאָגעריי, אַ שטיק גייסטיקער דינאַמיט אונטערצוטיילן און אויפצורייסן דאָס אינערטע, אין עולם־הזה פאַרגרעניצעטע, פאַנטאַזיע־לאָזע פּיליסטערטום, — און צוזאַמען מיט דעם פּיליסטערטום דעם גאַנצן פאַרגרעכטן „דבר־אחרדיקן“ וועלט־סדר. עס איז אַן אומגעצוימטע טאַט־און־נס־דורשטיקע קריטיק, אַ ספּיריטועלע „פּראָפּאַ־גאַנדע דער טאַט“.

די געשיכטע פון דער וועלט־קריטיק פאַרמאַגט אַ סך גרויסע נעמען, וואָס זיינען געווען ווייט פון וועלן זיך באַגנוגענען בלויז מיט „ריינער“ קריטיק. ניט איין גרויסער קריטיקער האָט זיך געריסן פון די גרענעצן

פון ריין עסטעטישער, אדער פארמאליסטישער ליטעראטור און קונסט־קריטיק אונגעוויקט און באאיינפלוסט ברייטערע און פראקטישערע ספערן פון מענטש־ לעכער טעטיקייט. באזעלט פון הויכע עטישע אידעאלן האבן יענע קריטיקער אויסער זיך לאָבן עסטעטיש מיט אַ קונסט־ווערק, געוואָלט עס אויך אינפֿע־ דימען אין לעבן, איינשפּאַנען עס פאַר מענטשן־דינסט, אויפּשלאָגן אין דעם אַ קוואַל פון נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער אינספּיראַציע.

אין זייער אידעאליסטישן אייפער, אין זייער מיסיאנערישער פאראינ־ טערעסירטקייט האָבן זיי אָפּט געזען גרויסע אידיען אין קליינע קונסט־ ווערק, געדרישט גרויסע דרשות אויף מינדערוויכטיקע טעקסטן. די צייט האָט אָבער דעם שאַדן גוט־געמאַכט. עס זיינען פאַרגעסן געוואָרן די קינסטלער, אָבער ניט זייערע קריטיקער. אין דעם האָט זיך אַרױסגעװיזן די זעלבס־ שטענדיקייט, די אומאַפהענגיקייט פון דער קריטיק. און גראַד ניט אין דער „מבינות“ און עסטעטישער אורטייל־קראַפט פון די קריטיקער, נאָר אין זייער „טענדענציעזיקייט“, אין זייער מאַראַלישן פאַטאַס, אין זייער תּכּלית־דיקייט האָט זיך אַרױסגעװיזן זייער זעלבסטשטענדיקייט. זייער געזעלשאַפּטלעכע אַהריות האָט זיי געגעבן אַ רעכט צו מאַנען „תּכּלית“, אַ רעכט אַרױנטערצוברענגען דעם קינסטלער און אים איינשפּאַנען אין רייטוואָגן פון דער צייט. אַפּילו, ווען ער האָט זיין „נעסט פאַרלייגט אין די שטערן“. וואָרעם ניט אזוי דער מאַדער־ נער קינסטלער, ווי דער מאַדערנער טריבון־קריטיקער איז אפשר דער אמתער יורש פון די פאַרצייטיקע נביאים.

אזוינע קריטיקער זיינען ביי די אומות־העולם געווען אַ סך. און ביי אונדז, נאָך מער ווי ביי זיי, זיינען די וויכטיקסטע קריטיקער נאָר יענע, וואָס האָבן עפּעס געוואָלט, צו עפּעס געשטרעבט, וואָס האָבן צוֹליב דער ליטעראַטור ניט פאַרזען דאָס לעבן, וואָס אויסער קענען דערשמעקן דעם ריח און דערזען דעם קאָליר פון אַ ליד, אַ דערציילונג, האָבן זיי געהאַט אַ זין פאַר די מאַראַלישע און דערציערישע ווערטן פון אַ ווערק; זיינען געווען קולטור־טרעגער, נאַציאָנאַלע דערער, סאָציאַלע וועגווייזער.

ניט יעדן דאַרפן און קאַנען אזוינע קריטיקער געפעלן. עס איז קעגן זיי פאַראַן אַ סך וואָס אויסצוזעצן. באַזונדערס האָבן קעגן זיי וואָס אויסצו־ זעצן יענע וואָס האַלטן אַז קונסט איז אַן און פאַר זיך אַ גרויסע דערגרייכונג, אַן און פאַר זיך אַן אויסלייזונג, וואָס האַלטן אַז קונסט דאַרף דעם לעבן ניט דינען, ווייל די קונסט אַליין איז ניט נאָר אַן אופן פון „אויסלעבן זיך (מערסטנס פון אויסזינדיקן זיך)“ ווי פּרץ האָט געזאָגט, נאָר טאַקע אַן אופן פון לעבן און פון דעם סאַמע העכסטן, ריינסטן און אינטענסיווסטן אַרט לעבן.

ווער עס האָט געלייענט אפּילו בלויז איין אַרטיקל, אַדער עסעי פון ריווקינען, ווייסט אַז ריווקין איז ניט קיין קריטיקער מחמת סתם ליטעראַרישן נייגער, אַז ער שרייבט ניט קיין קריטיק מחמת אַ פאַרלאַנג צו זאָגן מבינות,

אָדער זאָל אפילו זיין מוזמת אַ געפיל צו וועלן ליריוון אָדער פּילאָסאָפּירן וועגן קונסט און קינסטלער. ריווקין האָט אַן אייגענעם וועג וואָס פירט אים אַריין אין די טיפענישן פון יידישער שעפּערישקייט. ריווקין וויל אַז די לייטער־ראַטור זאָל אים העלפּן מאַכילירן אַלע גייסטקע כוחות אין יידישן פּאָלק „פאַר אַפּווער קעגן סכּנה“. קונסט איז פאַר אים אַ מיטל, אמת אַ הייליק מיטל, צו פאַרווירקלעכן די מאַקסימאַלסטע אידעאַלן פון דער יידישער און אַלמענטשעכער געשיכטע.

ער איז בטבע אַ מאַקסימאַליסט. ער האָט זיך „פאַרנדרט“ אויף דעם נס איבער אַלע נסים. די דאָזיקע „פאַרנדרטקייט“, די מאַקסימאַלישקייט ריווקינס פילט מען אין זיין יעדער באַהויפטונג. עס איז זיין כוח און זיין שוואַכקייט. זי איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר זיינע עקסטרעמע ניט־דורכפירבאַרע פאַרשריפטן און געבאַטן, זי איז אַבער אויך דאָס פייער וואָס שמעלצט, האַלט־צונויף און ריכט זיין אידיען־גאַנג און גיט אים דעם כאַראַקטער פון פּראָג־ראַם, אויב ניט פון קיין פאַרגאַנצטער פּילאָסאָפּישער סיסטעם.

שוין אַזוי פרי ווי אין 1912 האָט ריווקין פאַרמולירט זיינע גרונט־פּרינציפּן און הויפטזילן אין דער סעריע ארטיקלען „דאָס רעליגיעזע מיט־פאַרשטענדעניש“, געדרוקט אין אברהם רייזענס „דאָס נייע לאַנד“.

לויט ריווקינס דעמאָלטיקער און עד־היומדיקער איבערצייגונג מוז „יעדע פּראָגע פון לעבן געטריבן ווערן צו איר לייזונג דורך שעפּערישע מיטלען“. מען מוז דעריבער אין דער מאַסע „אויפוועקן דעם אינטימסטן לעבנס־אינסטינקט“, וואָס „פליסט פאַרביי אַמנאַענטסטן צום רעליגיעזן געפיל“. עס איז נייטיק „אויסצואַידלען דעם מענטשלעכן מין“, ווייל בלויז „אין יענע איינציקע אויגנבליקן, ווען די מאַסן זיינען פאַרגאַנגען אין שטעפּער־רישער אַנטציקונג, זיינען פאַראַפּט געוואָרן פון גרויסן פאַרלאַנג, זיך אויס־שטרעקנדיק נאָך דעם אומענדלעכן“, איז מעגלעך געווען באמת דורך זיי און פאַר זיי עפעס גרויס אויפצוטאָן. דאָס איז, לויט ריווקינען, אמת נוגע אַלע פעלקער־אַבער נאָך אמתער איז דאָס בנוגע דעם יידן, וואָס „צווישן אַלע פעלקער צייכנט ער זיך אויס מיט זיין שעפּערישן רעליגיעזן זשעני“. דער דאָזיקער „זשעני“ מוז דעריבער „אויפסניי אויפגעוועקט ווערן און אַנפאַנגען אַ נייע שעפּערישע טעטיקייט“, אפילו ווען אין די טראַדיציאָנעלע רעלי־גיעזע פאַרמען. אַמאָל האָט מען געגלויבט — שרייבט ריווקין — אַז גאָט אין די הימלען איז אַ פאַרמיטלער. ביסלעכווייז האָט מען איינגעזען, אַז עס איז ניט אַזוי און מיר קענען זיך לייכט פאַרשטעלן אַ גאַטלאָזע רעליגיעזע שאַפּונג. נאָכמער, דאָס יידישע פּאָלק „האָט שוין דאָס ערשטע געגעבן דעם סיגנאַל צו אַ גאַטלאָזער רעליגיע — עס האָט געשאַפּן די פאַראומענד־לעכסטע מענטשלעכע געשטאַלט, די גאַט־מענטשלעכע פיגור פון משיחן און צו אים מוז מען שענקען די גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט“.

דער כוהן-גדול אין דער גאטלאזער רעליגיע, דער נביא פון דער גאט-
מענטש פיגור דארף זיין דער יידישער קינסטלער. און פונקט ווי עס איז
די אויפגאבע פון די פאָקס-לערער אויפצואוועקן די מאַסע צו שעפערדישער
און אויסלייזערדישער אַנטציקונג, אַזוי דאַרף אויך זיין, לויט ריווקינען, די
אויפגאבע פון דעם קריטיקער אויפצואוועקן דעם קינסטלער צו זיין גרויסער
מיסיע, צו זיין פונקציע אַלס „געשטאַלגעבער פון געשטאַלגעבנדע געשטאַלטן“.
און מיט אַן ערך זיבן יאָר שפעטער, אין די צייטן פון פעטלורא- און
דעניקין-שחיתות אויף יידן, קומט ריווקין אַרויס אין איגנאַטאָוס „שריפטן“
מיט אַן עקזאַלטירטן קול-קורא צו יידישע קינסטלער, אַ קול-קורא וואָס זיין
עכץ קלינגט ביז היינט אין אַלץ וואָס ריווקין שרייבט. עס איז ניט נאָר אַ
שאַלנדיקער „רוף צו די יידישע שריפטשטעלער“, עס איז אויך אַ פראַגראַם
פאַר זיי. די יידישע שריפטשטעלער, האַמערט ריווקין, מוזן „נעמען אויף
זיך צו ראַטעווען (דאָס יידישע פאַלק) פון חורבן אין דעם קורצן מאַמענט
פאַר דער קאַטאַסטראַפּע.“ זיי קאָנען דאָס טאָן, ווייל דער עיקר אין דער
רעטונג איז צו פאַרוואַרפן אַן אילוזיע, אַנטציקן די מאַסן, די יידישע ווי
ניט-יידישע, און די „יידישע שעפער — ווייזט ריווקין אַן אין דעם „רוף“
— האָבן פון וואַנען צו „שאַפן אילוזיעס אויף צו פאַרענדיקן די פון לעבן-
אַנגעהויבענע געשטאַלטן. אין דעם יידישן פאַקס-באַוואוסטיין איז דאָ אַן
אוצר, וואָס האָט אויסגעטיילט, טיילט און וועט אויסטיילן, געשטאַלטן נאָך
געשטאַלטן, וואָס פלייצט און וועט פלייצן מיט שטימונגען און איבער-
שטימונגען — שטימונגען און געשטאַלטן דערהויבענע, דערלייזנדע, אַנ-
שטעקנדע, היפּנאָטיזירנדע און פאַרוואַנדלענדע פאַר אונדז יידן און פאַר אַלע
פעלקער — און דער אוצר און דער קוואַל איז די משיח-געשטאַלט. עס איז
שוין פאַראַן אַ היפשע צאָל געשטאַלטן אַזעלכע אין אונדזער ליטעראַטור, —
עס שימערט פון זיי סימבאָלישעס, נבואהשעס. זיי זאָגן וואָס אָן. נאָך אַ
רגע און זיי וועלן ברענגען אַ דערקוויקנדע בשורה, אַ לאָבונג דער אינטע-
ליגענטער יידישער נשמה. נאָך אַ רגע און זיי וועלן אַ מופת באַווייזן. זיי
וועלן אונדז בענטשן און מיר וועלן אויפגעריכט און אויסגעלייזט ווערן“.

אַזוי האָט ריווקין גערופן און געמונגערט די יידישע קינסטלער אין
1919, און אַזוי רופט ער צו זיי איצט מיט 25 יאָר שפעטער, כאַטש דער
„מופת“, וואָס פאַר אים האָט ריווקין אַזוי באַגייסטערט און איבערצייגט
קאָזוירט, איז נאָך ניט געשען. אין דעם עסעי, „דער רעליגיעזעטישער
הינטערגרונט פון דער יידישער ליטעראַטור“, געדרוקט אין אבא גאַרדינס
„יידישע שריפטן“ (באַנד 4, 1944), איז ריווקין נאָך אַלץ דער איבערצייגטער
משיחיסט, דער פאַרגלויבטער אין מופת. וואָס ער האָט געזאָגט אין די
אַרטיקלען פון 1912 און פון 1919 זאָגט ער אויך אין דעם עסעי פון
1944. ער זאָגט דאָס מיט מער שריפטשטעלערישן גלאַנץ און כוה, אָבער

דער תוך איז דער זעלבער. דאָס איינציקע וואָס פעלט אין דעם אַרטיקל איז דער טערמין „גאַטלאָזע רעליגיע“. אַנשטאָט דעם רעדט ער וועגן קונסט ווי וועגן אַ „במקום רעליגיע“.

„די יידישע ליטעראַטור — שרייבט ריווקין אין דעם עסעי — ווי איר פאַראַויסגלייכערין די יידישע רעליגיע, האָט זיך געריכט אויף דער גורלדיקער שעה... און איז פונקט ווי די רעליגיע אַ כמו טעריטאָריע, אַ טעריטאָריע של מעלה... אַ פאַרפאַנצערונג פון פּאָלק צו גייסטיקן ווידערשטאַנד — אַ צודעק איבערן קאַפּ במקום אַן אַנשפּאַר אונטער די פּיס“. וויסנדיק אַז די „וועלט וועט ניט אויסהאַלטן איר ענגע רשעות“ און ס'וועט סוף-כל-סוף אַרויספּלאַצן פון איר „אַ וועלט-קאַטאַסטראָפּע“, האָט די יידישע ליטעראַטור „גענומען אויסאַרבעטן דעם טיכטיקסטן, אַקטיווסטן אַפּווער-מיטל — די גע-שטאַלט פון געשטאַלט-געבער — דאָס משיח-געשטאַלט“, ווייל פון „איר סאַמע געבורט אַן איז (די יידישע ליטעראַטור) געווען אַנגעציעלעוועט צו אַן אויס-לייזונג וועלט-ראַלע“.

קיינ שום קריטיקער, אָדער ליטעראַטור- און קונסט-טעאָרעטיקער, ניט ביי אונדז און ניט ביי די אומות-העולם, האָט ווען צוגעטיילט דער קונסט און דער ליטעראַטור אַזאַ גרויסע, אַזאַ אַטעם-פאַרכאַפּנדיקע ראַל. און ווען מען ליינעט ריווקינס פאַרפלאַמטע ווערטער, ווען מען כאַפט דעם זין פון זיין הייס-געשמידטער טערמינאָלאָגיע, ווען מען ווערט צענומען פון זיין פאַטאַס און פאַרכאַפט פון זיינע ריטמישע זאַצן — טראַכט מען: הלוואי וואָלט די קונסט אויסער אַלע זאַכן, וואָס מען ווייסט פון דער אייגענער דערפאַרונג, אַז זי קאָן אויפּטאַן, אויך געקאָנט אַראַפּברענגען משיחן. און הלוואי וואָלט די קונסט אין אונדזערע גאַטלאָזע צייטן געקאָנט טאַקע ווערן אַ „במקום-רעליגיע“?

מען קאָן נאַטירלעך אַ סך, גאָר אַ סך איינווענדן קעגן ריווקינס באַנעם פון דער דערשיינונג קונסט און וועגן איר פונקציע אין אַ מאַדערנער געזעל-שאַפט. מוז דען די קונסט בלויז שאַפּן און „פאַרוואַרפּן“ אירוזיעס? און וואָס איז מכוּח דעם אמת, דעם פשוטן לעבנס-אמת, וואָס די קונסט קען און דאַרף אַרויסברענגען? איז דען פאַר אַלע קינסטלער גיטיק ריווקינס כּלל, אַז „די אירוזיע און זעלבסטפאַרבלענדעניש איז דער הויפט-תנאי פון זייער לעבן און שאַפּן“? איז די אירוזיע און זעלבסטפאַרבלענדעניש געווען דער הויפט-תנאי פון לעבן און שאַפּן, לאַמיר זאָגן, ביי אַ טאַלסטאָיע, אָדער ביי אַ מענדעלען, ביי אַ ביאָליקן? האָט דען די ליטעראַטור ניט קיין אַנדערע פונקציעס אין אַ מאַדערנער דיפערענצירטער און קאָמפּליצירטער געזעל-שאַפט, אויסער דינען אַלט „במקום רעליגיע“? און אפילו עס זאָל טאַקע דורכאויס אמת זיין, אַז די קונסט, ספּעציעל די פּאָעזיע, שטאַמט פון רעליגיע און פון מאַגיע, דערקלערט דען דער אורשפּרונג פון אַ דערשיינונג איר פּיל-

זייטיקן כאראקטער אויף די ווייטערדיקע שטופן פון איר היסטאָרישער אַנט-
וויקלונג? ריווקין אַליין ווייס זייער גוט, אַז די רעליגיעזע שאַפונג איז
געהאַרצאמקייט צום שטרענגן באַפעל פון „ה' אחד“, און אַז „ליטעראַטור-
שאַפונג איז פרייער אויפשפיל פון מענטשנס פאַנטאַזיע“ און אַז „די דאָזיקע
צוויי פונקציעס זיינען אין פּלוג אַ סתירה איינער צום אַנדערן“. נאָר וואָס
דען? ריווקין איז מכריע: „אויס סתירה זאָל עס ווערן“ (זאַמלביכער),
נומער 3, זייט 409). ווי מען זאָל אָבער, צוזאַמען מיט ריווקינען, ניט וועלן
אַז די „סתירה זאָל אויס סתירה ווערן“, איז אָבער דער כוח פון ווילן און
וועלן דאָ ניט גענוג. די סתירה בלייבט אַ סתירה. דער אמת איז אַז גיכער
קאָן שוין רעליגיע ווערן פּאָעזיע איידער פּאָעזיע — רעליגיע.

אָבער דאָ איז ניט קיין פּראָגע וועגן פּראָוואַן דעם אמת פון ריווקינס
דעפיניציעס און באַשטימונגען. די פּראָגע איז אפילו ניט וועגן זייער גיטטי-
קייט אַלס ליטעראַטור-קריטיקער. די פּראָגע איז נאָר אויף וויפל האָבן
זיי געהאַלפן ריווקינען צו זיין דאָס וואָס ער איז. דער אמת איז, אַז עס איז אַ
גרויסער ספק אויב די קריטיק בכלל קאָן געבן ריכטיקע „אַרגאַניזאַטאָרישע
הילף“ אַ קינסטלער. עס איז למשל אַ גרויסער ספק, אויב די „קריטיק“ האָט
„באַשעדיקט“ משה לייב האַלפערן. עס איז אַ ספק צי משה לייב „פיייער-
לעכע אימפעדיקע פּראָצעסיע צו דער קרוינונג“ איז „אין רעכטן מיטן צושאַטן
געוואָרן“ דערפאַר ווייל די קריטיק האָט אים ניט געגעבן „קיין אַרגאַניזאַ-
טאָרישע הילף“. והא ראייה: ריווקין האָט לכל הדעות ניט געזשאַלעוועט
משה לייב קיין „אַרגאַניזאַטאָרישע הילף“. עס איז, דוכט מיר, די העכסטע
מדרגה פון געוואַנטקייט מצד קריטיקער צו פּרעטענדירן, אַז זיי קאָנען געבן
אַ קינסטלער „אַרגאַניזאַטאָרישע הילף“ אין דעם זינען ווי ריווקין פּאַרשטייט
דאָס. גלייך ווי עס וואָלט זיך בלוזי געהאַנדלט וועגן געבן די ריכטיקע עצות
און באַשטענדונגען אַ קינסטלער? פאַרפאַזירנדיק האַמלעטן: פאַרזאָן
אַ סך מער געהיימינישן אין פּראָצעס פון שאַפן קונסט, ווי עס האָט זיך ווען
געזלומט, אפילו די סאַמע „ריכטיקסטע אידעאָלאָגן“ צווישן די קריטיקער.

אַ קריטיקער קאָן העלפן אַפּשאַצן אַ קונסט-ווערק, אָבער ניט שאַפן
דאָס קונסט-ווערק. אָבער נאָך מער העלפן אונדז די אידייען, וואָס אַ קרי-
טיקער האָט, אים אַליין צו שאַצן און פאַרשטיין. ריווקין אַליין האָט ניט איינ-
מאַל צוגעגעבן, אַז ער איז ניט קיין אַביעקטיווער מעסטער און שאַצער
פון קונסט. אים גייט ניט אַזוי אין דער קונסט ווי אין דער גאָלד. זיינע טע-
אָרייעס, אויב ניט אינגאַנצן קיין דיכטונג, זיינען אָבער זיכער דיכטונג.
אין גאַנג פון דער יידישער ליטעראַטור איז דאָך ריווקין אַליין אַן אויסדרוק
פון די רעגונגען, שטימונגען, און וויזיעס, וואָס זיינען פאַרקערפערט אין די
ווערק פון דעם יונגען דור יידישע קינסטלער. מען טאָר ניט פאַרגעסן, אַז
וואָס די פאַרגעשיכטע פון ריווקינס אידעאָלאָגיע זאָל ניט געווען זיין, איר

געשיכטע הייבט זיך אָן אין אַמעריקע צווישן די „יונגע“ אַסאַציאירט בלויז מיט עסטעטיק, בלויז מיט קונסט לשם קונסט. אין דער אמתן איז דער באַ- גריף „יונגע“ אַ סך אַ ברייטערער און שליסט אַיין די גאַנצע גאמע פון נאַ- ציאָנאַל-ראַמאַנטישע און מיסטישע שטימונגען, וואָס זיינען אויפגעגאַנגען אין דער יידישער ליטעראַטור מיט אַ 35—40 יאָר צוריק. ניט איינער פון די „יונגע“ האָט געהלומט וועגן „געשטאַלט-געבער“ און ניט איינער פון זיי האָט אָנשטאַט רעאַליסטישע פאַרטרעטן געשאַפן „מוסטער מענטשן“. ריווקינס פובליציסטישער קאַמף קעגן פּלאַכן פּאַזיטי- וויזם. קעגן איבערגעשפיצטן ראַציאָנאַליזם אין דער יידישער אַמעריקע איז גע- גאַנגען האָנט אין האָנט מיט דער פאַרטונקלעכער, פאַרהלומטער און שטימונג- פולער ליריק פון די „יונגע“, זיין „ניי-משיחיות און אילוזיאָניזם“ — מיט זייער אַפּאָקאַליפטישער סימבאָליק, רעטאָריק און בילדלעכקייט.

ריווקינס גייסטיקע קרובהשאַפט מיט די שעפער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, דאָס געמיינשאַפטלעכע וואָס ער האָט מיט זיי געהאַט האָט סוף כּל סוף געפירט דערצו, אַז ער זאָל אָנהייבן באַטראַכטן דעם קרי- טיקער, ניט ווי אַ שאַצער פון ווערטן, און ניט נאָר ווי אַ „מיטשאַפער“, נאָר ווי אַן אויבער-אויב-איבער-שאַפער, וואָס קאָן געבן „אַרגאַניזאַטאָרישע הייליך“ דעם קינסטלער. אויף וויפיל ריווקינען איז באמת געלונגען צו געבן אַרגאַניזאַטאָרישע הייליך דעם אַדער יענעם קינסטלער, איז אַ פּראַגע וואָס דאַרף ערשט אויסגעפאַרשט ווערן. עט איז קיין ספק ניט, אַז ריווקין האָט אַיך אַ ברייטערן זין געהאַלפן געוויסע קינסטלעך זיך אַריענטירן אויף דעם „פאַרבאַרגענעם ליכט“ פון דער יידישער טראַדיציע. קיין קריטיקער קאָן אָבער ניט ווירקן אויף דער אויספורעמונג פון ווערק אין זיין צייט, מער ווי די קריטיק לויט איר מהות איז דאָס בכלל מסוגל צו טאָן. ווי באַקאַנט, ווירקט זי מער אויף דער אַלגעמיינער גייסטיגער און אידיאָאישער אַטמאָס- פערע אין וועלכער די קינסטלער לעבן, ווי דירעקט אויף די קינסטלער. בדרך כּלל אָבער העלפן די ליטעראַטור-קריטישע קאַנצעפציעס אין דער ערשטער ריי דעם קריטיקער גופא קומען צום וואָרט. די בעסטע ראיה דער- צו איז טאַקע ריווקין אַליין. אויב מען קאָן דערווייל ניט אַנווייזן אויף קיין ווערק, וואָס קען דירעקט צוגעשוריבן ווערן צום אַיינפלוס פון ריווקינס „ליבלינג-אידיען“, קען מען אָבער אַנווייזן אויף אַ צאָל עסעיען מיט וועל- כע ריווקין האָט באַרייכערט די יידישע ליטעראַטור אַדאַק די דאָזיקע „ליבלינג-אידיען“.

דאָס אַרטיקל „דער רעליגיעז-עטישער אונטערגרונט פון דער יידי- שער ליטעראַטור“ איז אַ מוסטער פון דעם צו וואָסערע הייכן פון פאַטאַס, פון אַריינגעלען און דינאַמישן אויסדרוק פון זיינע „ליבלינג-אידיען“ ריווקין קאָן זיך דערהייבן. שטיילט מען אַיך אין זיך דעם צווייפּל אין דער פּראַק-

טישקייט און אנווענדבארקייט פון די דאָזיקע „ליבלינג-אידיען“ און מען
 פֿייענט די עסעי, פונקט אזוי ווי מען וואָרט געלייענט אַ ליד, אָדער אַ
 וואָסער עס איז אַנדער פאָרם פון ריין סוביעקטיווע, ריין לירישע רעיונות,
 דאָן האָט מען פון דעם עסעי, ווי פון פיל אַנדערע עסעיען ריווקינס, אַ גרויסן
 עמאַציאָנעל-עסטעטישן גענוס, ווייל ריווקין איז קודם כל איינער פון די
 גלענצענדסטע יידישע וואָרט-סטיליסטן, — פאַראַן אַ פלוס און גוס אין זיי-
 נע ווערטער, אַ ריטם אין זיינע זאַצן, וואָס גליען מיט געפיל, מיט פאַנטאַ-
 זיע, מיט עקזאָלטירטער אַיינגעלויבטקייט אין דעם „צוואַנג פאַרזאָג“, דעם
 „נדר באַפעל“. באַוואוסטזיניק, אָדער ניט, אָבער עס איז פאַראַן אין ריווקינס
 שריפטשטעלערשיער דערהויבנקייט פון דעם הייכן שניט פון אַפאַקאַליפ-
 טישע שריפטן.

רעדנדיק וועגן אַשן דריקט זיך ריווקין אויס אַז אַש האָט פון דעם
 שטעטל „מיטגענומען טאַפאַנט אויף אַנצוגליען די לופט, ביז זי גייט אויף
 מיט קאַלירפולע אימאַזשן, וואָס פרוכפערן זיך מיט דעקאַראַטיווער בילד-
 לעכקייט“. אויף וויפיל דאָס זאָל ניט זיין אמת וועגן אַשן איז דאָ ניט וויי-
 ניקער אמת וועגן ריווקינס אופן פון שרייבן. אויך ער פאַרמאַגט „טאַ-
 פאַנט אויף אַנצוגליען די לופט, ביז זי גייט אויף מיט קאַלירפולע אימאַזשן“
 און אַפאַקאַליפטישער בילדלעכקייט :

„אַט דער לייטוואַק (רייזען), דער וואָס זעט מיטן האַרצן, דער וואָס
 טראַגט צוויי אויגן — צוויי ברענענדע ליכט אויף דער ברוסט — וועמעס
 חכמה איז אַ לייכטיקער געפיל אַזאָ וואָס הויזט צווישן קאַפּ און האַרץ“
 (טענדענצן). די ווערטער, וואָס איך האָב אונטערגעשטרעכט, זיינען באַזונ-
 דערס שטאַרק אין סטיל פון אַפאַקאַליפס. און עס איז ניט קיין סטייַיאַציע,
 און אויך ניט עפעס דרויסנדיקס צופעליקס. עס איז אַ נאַטירלעכער אויס-
 דרוק פון דער ראַף און פונקציע, וואָס ריווקין האָט אויף זיך גענומען אין
 דער יידישער לייטעראַטור. — דער אויסדרוק פון דער ראַף און פונקציע
 אַלס מאַנער פון גרויסע מעשים, אַלס אויסטייטשער פון מאַוימדיקע צייכנס,
 אַלס אַנזאָגער פון יום-הדין, זיין בילדלעכקייט, ווי זיין לעקסיק, וואו עס דאָ-
 מינירן אַוויפיל „איבערגעשטאַלטונגס“ ווערבן און „פאַרוואַנדלונגס“ טער-
 מינען, איז אַן אויסדרוק פון ריווקינס כאַראַקטעריסטישער „אַנגעצילעוועט-
 קייט“ צו מענטש-געשטאַלטונג און פאַרוואַנדלונג.

און ניט נאָר איינצליע מעטאָפאָרן, אימאַזשן ביי ריווקינען דערמאָנען
 אין דעם אַפאַקאַליפס. פאַראַן גאַנצע זייטן, וואָס זיינען אַנגעטאָנט לויט דעם
 הייכן סטיל. עס פעלט אפילו ניט דער אַפטער געברויך פון דעם פאַרבינדונגס-
 וואָרט „און“ :

„און די יידישע לייטעראַטור האָט זיך אַנגעשטעקט פון דער יידישער
 רעליגיע מיט דעם זעליבן פאַרגעפיל און זי האָט אויך ניט באַגונגנט

זיך מיט פאסיווער פארפאנצערונג. זי האָט איבערגענומען פון דער רעליגיע איר פאראויסוויסן, און אין דער לעצטער גורלדיקער שעה וועט אבי קיום — אבי אויסצוהאלטן און בלייבן לעבן — ניט גענוג זיין. דער קיום וועט זיך דארפן איבערזעצן אין נצחון.

„און איצט אין דער גורלדיקער שעה — די געשטאלט פון געשטאלט-געבער איז בפירוש דא; זי האָט זיך אָפגערופן; זי מיניעט זיך ווי אַ זעאונג. זי איז אַרויס פון איר פאָרגליווערטן סטאַטישן צושטאַנד, זי איז געוואָרן דינאַמיש. זי טראָגט זיך דורכן וועלט-הילף, און לויט דעם פעסט-געשטעלטן געזעץ פון דער געשיכטלעכער געשטאלט-פסיכאָלאָגיע האָט זי געדאַרפט טאָן איר פורעמענדיקע אַרבעט, און זי טוט די אַרבעט — אָבער צו אונדזער גרויסן אומגליק אין רציחהדיקער אָפּאָזיציע צו יידן, ווי אַ פינצטערער שאָטן אָפּשלאָג, ווי דער שטן המשחית...“

ווער עס איז באַקאַנט מיט ריווקינס עסעיען און אַרטיקלען, ווייטט אַז אַזוינע שטעלן זיינען ביי אים ניט קיין זעלטנקייט. מיט דער האַנט פון אַ שרייבער אַ גרויסן פּוזן האָט ער די יום-טובדיקע שטעלן צעוואָרפן אפילו איבער זיינע וואָכעדיקסטע צייטונגס-אַרטיקלען. אויב אָבער עס פעלט ניט ביי ריווקינען קיין וואונדערלעך-אויסגעשמידטע, ריטימיש-פאָררונדיקטע און פאָרגאַנצטע זאַצן און פאָראַגראַפן, טרעפן ביי אים אָבער זעלטענער פאָר-גאַנצטע עסעיען און לענגערע אַרבעטן.

וואָס לענגער עס איז ריווקינס אַן עסעי, אַלץ ווייניקער איז אין איר פאָראַן אינהייטלעכקייט, גאַנצקייט. ער איז צו ספּאַנטאַן, צו רייך אין באַלויכטונגען און שטאַנדפונקטן צו קאָנצענטרירן זיך אויף איין שטאַנד-פונקט, אויף איין באַלויכטונג. ניט נאָר לויפן זיינע אידיען פאָראַויס, נאָר זיי לויפן אויך אָפּט אויס, בריוון אַרויס און צעשטערן די געפּלאַנטקייט, די קאָמפּאָזיציאָנעלע גאַנצקייט פון זיינע אַרבעטן. ספּעציעל איז דאָס דער פּאַל, ווען ריווקין פאַרנעמט זיך אויף ברייטע ליטעראַטור-היסטאָרישע אַרבעטן. דאָס איז שוין אָבער אַ פּראָגע ניט נאָר פון שריפטשטעלערשער טעכניק, נאָר אויך פון ריווקינס ליטעראַטור-היסטאָרישע קאָנצעפּציעס גופא, וואָס זיינען צו אינטואַיטיוו, צו סוביעקטיוו, צו אַפּריאָריש צו קענען געבן אַ פּלאַנ-מעסיקע באַגרינדעטע און אויסגעהאַלטענע שילדערונג פון דעם ליטעראַטור-געשיכטלעכן פּראָצעס. צוליב זיינע טעאָריעס „של מעשה“ און משיח-טענדענצן, צוליב זיין וועלן באַווייזן, און די יידישע ליטעראַטור איז אַ „צווייג-שוועסטער“ פון דער רעליגיע און „פון איר סאַמע געבורט און איז זי אַן איר וויסן אַנגעצילעוועט געוואָרן צו אַ וועלט-אויסלייזער ראַלע“, מוז ער אָפּט קערעווען „ביד חזקה“ דעם גאַנג פון דער יידישער ליטעראַטור, פאָרסירן אים כדי ער זאָל באַשטעטיקן זיינע טעאָריעס.

די „גרונט־טענדענצן פון דער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע“ אין די „זאמלביכער“ נומערן 2 און 3, איז דאס ווערק וואו ריווקין האט אנגעווענדט זיינע טעאָריעס צו אַ מער ווייניקער לענגערן צייט־אָפּשניט פון דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור.

ריווקין אַרײַן גיט צו, אַז די „פּראָגן וואוהיין־וואו“ יידישע ליטעראַ-טור אין אמעריקע — די הויפט־פּראָגן, וואָס ער האָט זיך געשטעלט אין די „טענדענצן“, וועלן ביי אים אַרויסרופן „סוביעקטיווע ענטפּערס“, און אַז דעריבער וועלן אין דער אַרבעט „סימפּאָטיעס און אַנטיפּאָטיעס, פּאַרצוגן און ליבלינג־אידייען, ריקבליקן און אויסבליקן אַרוסגעפירט ווערן אויף פּאַראַד“. איז גאָר קיין פּראָגע ניט, אַז דער פּאַראַד פון ליבלינג־אידייען איז דאָ זייער אַן אינטערעסאַנטער, אָפט נעמט דער פּאַראַד אַן אפילו פּאַנטאַסטישע קאַר-ניוואַל־פּאַרמען. אָבער אויב ער האָט געוואָלט פון די ביידע „הינטערגרונטן“ (אייראָפּע און אמעריקע) „אַרויסציען די טענדענצן, וואָס האָבן זיך געירשנט און פּאַרוואַנדלט“ און וואָס „ווינקן... נאָך היינט און פּורעמען די יידישע ליטעראַטור אין אמעריקע“, האָט ער טאַקע די טענדענצן „געצויגן“ און ס'איז ריווקינען געזונגען אויף אַ וויילע צו שאַפן די איזויע פון אַ וואָר-האַפטיקן געשיכטלעכן פּראָצעס; אָבער אַרום און אַרום באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז ניט דאָס לעבן, נאָר ער, ריווקין, דיקטירט דעם גאַנג פון זאַכן און אַז אַלץ לייגט זיך אויס אין פּוֹלן הסכם מיט זיינע „סימפּאָטיעס און אַנטיפּאָטיעס, פּאַרצוגן און ליבלינג־אידייען“.

וואָס עס שטעלט זיך אָפּ פון ריווקינס גרויסער אַרבעט, איז ניט די הויפט־אידיע, נאָר די נעבן־אידיעס, די גייסטרייכע און טרעפּלעכע באַמערקונגען וועגן ליטעראַטור־געשעענישן, זיינע באמת גלענצענדע כאַראַק-טעריסטיקעס וועגן אַ צאָל באַדייטנדיקע יידישע שרייבער. שוין בלויז די עטלעכע זייטן וועגן ליבלינען, וואָס האָט געפירט, ווי ריווקין דריקט זיך אויס דעם „טאַג־בוך פון דעם אימיגראַנט אין אמעריקע“, איז אַ פּערל פון קריטיק. און די אָפּהאַנדלונגען וועגן ליבלינען זיינען ניט די איינציקע. די „טענדענצן“ וועלן פּאַרלייבן אין דער יידישער ליטעראַטור, ווי אַן אַנטאָלאָגיע, ווי אַ משנה פון ריווקינס בעסטע קריטישע אַרויסזאָגונגען וועגן איינצליכע שרייבער און ווערק.

אין דעם ערשטן טייל פון זיין אַרבעט צייכנט ריווקין אַן אין דער יידישער ליטעראַטור דריי גרונט־טענדענצן: „גרויס־תכלית, כמו טערי-טאָריעלע איזויע און ירושה־פּאַרוואַנדלונג“. אין דעם צווייטן טייל פּאַר-ריכט זיך ריווקין און איז משנה שם די גרונט־טענדענצן אויף „עקזיסטענץ־געזעצן“. ספּעציעל ווי זיי ווערן אנגעווענדט צו די קלאַסיקער פון דער

יידישער ליטעראטור, דערזעט מען, אז אייגנטליך איז דאָ בלויז די טערמינאָ-
לאַגיע אָן אַנדערע, דער תּוֹך איז אָבער ניט קיין נייער, בלויז אַ פּאַרשייערטרער.
ווייל וואָס אין דער אמתן מיינט די „גרויס-תּכּליתדיקע טענדענץ“ אין שייכות
מיט מענדעלען, אויב ניט דער אַלט-באַקאַנטער פּאַקט, אָז מענדעלע האָט
געוואָלט אָז די „קאַרטינקע זאָל עפעס זאָגן“. ווען ריווקין שרייבט אָז פּון
אַ „שטודיום פּון מענדעלעס ווערק לאַזט זיך אַפּלערנען, אָז די גרויס-
תּכּליתדיקע אידיע איז... געווען די שטויס-קראַפט צו דער געבורט פּון
דער יידישער ליטעראטור“, איז דאָס אפשר יאָ און אפשר ניט אמת. ווען
ער זאָגט אָבער, אָז די „גרויס-תּכּליתדיקע אידיע“ איז אויך די „טרייב-
קראַפט צו איר קינסטלערישער אַנטוויקלונג“, איז שוין דאָס זאָגן אַליין דאָ
ניט גענוג, דאָ פּאָדערן זיך איבערצייגנדיקע אַרגומענטן.

די באַהויפטונג, אָז „מענדעלעס קינסטלערישקייט שטאַמט פּון זיין
תּכּליתדיקייט אַרויס“ און אָז „דער משל, דאָס משל-פּראָדוצירנדע פּאַר-
שטעלעניש דורך אַ מוכר-ספרים זיינען פּונקט צוגעמאַסטן צו מאַכן אַ תּכּלית-
דיקן געדאַנק דערציילעריש זיך באַוועגן“, וואָלט געקאָנט אפשר ווערן זייער
אַ פּרוכטבאַרער קריטישער געדאַנק בנוגע מענדעלען, ווען ריווקין זאָל
איין מאָל פּאַר אַלע מאָל האָבן אָנגענומען, אָז דער בעל-תּכּלית און דער
קינסטלער אין מענדעלען איז איינס און דאָס זעלבע, און מער צווישן זיי
קיין אונטערשייד ניט מאַכן. ריווקין מאַכט אָבער יאָ אַן אונטערשייד צווישן
קינסטלער און בעל-תּכּלית. והא ראייה, אין דעם זעלבליקן פּאַראַגראַף שרייבט
ער, אָז דער „בעל-תּכּלית האָט אָנגענומען דעם קינסטלער ביי דער האַנט,
אים געפירט און געלערנט, וואָס בולטער צו ווייזן, צו שילדערן, צו געשטאַלטן,
וואָס געלויפיקער צו דערציילן — פּאַר אַ שטאַרקערער פעולה“. איך רעד
שוין ניט וועגן דעם, וואָס דער גאַנצער ענין איז דאָ אַ ביסל צו פּאַראַיינ-
פּאַכט, נאָר אויב דער „בעל-תּכּלית קאָן אָננעמען דעם קינסטלער ביי דער
האַנט“ האָבן מיר דאָך פּאַר זיך ניט איינעם נאָר צוויי בעל-כּוּחַס. ווער
און וואָס דער „בעל-תּכּלית“ איז, ווייטן מיר שוין, אָבער ווער און וואָס איז
דער קינסטלער אין מענדעלען? דער אמת איז, אָז ריווקין איז ניט אינגאַנצן
אויסגעהאַלטן אין דער פּראַגע פּון קונסט פּשם קונסט און קונסט פּשם תּכּלית.
נאָך איז זיין „רוף צו די יידישע שריפטשטעלער“, האָט זיך ריווקין אַרויס-
געכאַפט מיט אַ באַמערקונג, אָז „שאַפּן מוז זיין לשמה“. דאָס איז געבן
די עסטעטן אַ פינגער, וואָס ווען עס זאָל זיי גיין אין דעם, וואָלטן זיי די
גאַנצע „בעל-תּכּלית“-האַנט געקאָנט אָפּבייסן.

בכּלל איז די נייע טערמינאָלאַגיע וואָס ריווקין ווענדט-אָן אויף צו
באַצייכענען די אויפטוען פּון די קלאַסיקער קיין סך ניט מוסיף צו דעם וואָס
מיר האָבן שטענדיק געוואוסט וועגן מענדעלען, שׁוּם-עלִיכמען און פּרצן.
ערשט ווען ריווקין גייט איבער צום צווייטן דור שרייבער, וואָס מיט

זיי איז זיין באקאנטשאפט א גענויערע און אן אינטעמערע, שפילט אויף ריווי-קינס קריטישע אינטעליגענץ און פאנטאזיע און פון זיין פעדער גייען ארויס איינער נאך דעם אנדערן גלענצענדע פארטרעטן און כאראקטעריסטיקס. ספעציעל ציכענען זיך אויס מיט זייער גייסטרייכקייט און אריגינעלקייט די כאראקטעריסטיקעס פון ריזענען, קאבריען און ליבינען.

ווי געזאגט, די שילדערונגען פון איינצלע שרייבער זיינען פיל וויכ-טיקער און אינטערעסאנטער ווי די שילדערונגען פון די אלגעמיינע טענדענצן פון דער יידישער ליטעראטור. אבער עס פעלן ניט אין דעם ווערק אויך פאראלגעמיינערונגען פון באדייטענדן אינטערעס. זיי ווייזן וויפיל ריווקין קען בייטראגן צו אונדזער ליטעראטור-פארשטענדעניש, ווען ער גיט זיך אפ מיט שטודירן, אנטשאט מיט דיקטירן דעם גאנג פון זאכן און דערשיינונגען. אין דעם פרט איז אינטערעסאנט דאס קאפיטל: „דער אמעריקאנער הינטערגרונט“.

„די יידישע ליטעראטור (אין אמעריקע) — שרייבט ריווקין אין דעם קא-פיטל — דאס ליד ווי די דערציילונג — איז געשלאגן געווארן מיט א גרונט פעלער, וואס האט זי ניט געלאזט שטייגן נאכדעם ווי זי האט דערגרייכט א געוויסע מדרגה. דער גרונטפעלער קאן באצייכנט ווערן מיט פארשיידענע נעמען, אבער דער נאמען איז: גרונטליאזיקייט — דער ייד-גרונט האט לכתחילה גע-פעלט דער פיאנערישער ליטעראטור, ווען זי האט זיך דא איינגעשטעלט. צוליב צוויי סיבות: ערשטנס דערפאר, ווייל באשטעלט, געפאדערט איז זי געווארן פון אן עולם, וואס אויבערפלעכלעכקייט, רויקייט, חיישנהדיקייט, קורץ-אטעמ-דיקייט פון געמיט זיינען געווען זיינע הויפט-סימנים. און צווייטנס דערפאר, ווייל אויסגעטראגן, געמוטערט איז זי געווארן פון דער סאציאליסטישער אינ-טעליגענץ, וואס איר סאציאליזם האט איינגעשלאסן אין זיך דעם פארבאט, די פארלייקענונג פון דעם יידן אין יידישן ארבעטער. אדער אפשר זיינען ביידע סיבות איין סיבה? די סאציאליסטישע אינטעליגענץ, נישט געקוקט אויף איר געבילדענקייט, איז געווען א טייל פון זעלביקן אויבערפלעכלעכן רויען חיי-שעהדיקן, קורץ-אטעמדיקן עולם? און איר נישט אנערקענונג פון דעם יידן, נישט געקוקט דערויף, וואס זי איז געווען פארפוצט מיט קאמפאליטיזם, איז געווען אן אומפארמיידלעכער רעזולטאט פון זעלביקן פסיכאלאגישן ערב-רב צושטאנד?“

אין דעם דאזיקן אויסצוג איז אלץ קלאר, זאכליך, פשוט, עס לייגט זיך גוט אויפן שכל אין איז א בייטראג צו איינעם וויסן און פארשטענדעניש פון ליטעראטור-פראצעסן. דאס איז ווייט ניט די איינציקע באטראכטונג אין די „טענדענצן“, וואס שטייט מיט ביידע פיס אויף דער ערד. ניט איין פאר-אלגעמיינערונג ביי ריווקינען איז געבויט אויף פאקטישער דערקענונג פון דערשיינונגען און האט אן אביעקטיוון ווערט. אבער דאס וויכטיקסטע אין

די „טענדענצן“ איז פֿאַרט ניט די מעשה, נאָר דער מדרש, און עס איז ניט קיין וואונדער. ניט געקוקט אויף זיין „אַנגעציליוועטקייט“ אויף תכלית איז ריווקין ניט קיין דאָגמאַטיקער, ניט קיין בעל הלכה. ער פֿאַרמעשהט, פֿאַר געשטאַלטיקט ליטעראַטור־פֿראַצעסן, שטעצט זיין אַוועק אונטער אַ געטלעכער השגחה, און צינדט אַרום זיי אָן די שיין פֿון אַ הייליקער מיסטעריע. דאָס גיט צו אַ מין ריטואַליסטישע חשיבות צו דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג פֿון דער ליטעראַטור; דאָס פֿאַרלעגענדאַריירט איר גאַנג. אָבער וואָס מער לעגענדע און מיסטעריע אַזיין ווייניקער פֿאַקטישע געשיכטע. און אין געשיכט־לעכע אַרבעטן זוכן מיר ביי היינטיקן טאָג ווייניקער טעאָלאָגיע און טעלעאָלאָגיע און וואָס מער ראַציאָנעלע און אַביעקטיווע באַלויכטונג. און די „טענדענצן“ געהערן מער צו די ערשטע ווי צו די צווייטע. עס איז אַן אינספּירירט און אינספּירירנדיק ווערק, אָבער ניט זייער קיין „תכליתדיק“ ווערק. די הנאה איז גרעסער ווי די פעולה.

ריווקין דער איבערשאַפּער, דער „פֿאַרוואַנדלער“, האָט פֿאַר זיך אַ מער פּרוכטבאַר פּעלד אויפֿן געביט פֿון אינדיוידועלער קריטיק. אמת אויך דאָ איז ער אַפּט צו בריליאַנט צו געבן אַן עקזאַקטע אויסטייטשונג פֿון אַ ווערק אָדער שרייבער. אַפּילו ווען ער גיט איבער די פֿאַבלע פֿון אַ ראַמאַן, ווי למשל זיין איבערדערציילונג פֿון איגנאַטאָוס „אויף ווייטע וועגן“, קומט די פֿאַבלע אַרויס אונטער זיין פעדער אַביסל אַנדערש ווי זי איז אין אַריגינאַל.

איבערלעיענענדיק ריווקינס אַן אַרטיקל וועגן אַ בוך, וויל מען ניט אַזוי ליענען דאָס בוך ווי ריווקינען נאָך אַמאָל.

עס וועט אפשר ניט זיין אין גוטן געשמאַק אַנצורופֿן ריווקינען, וואָס האָט אַזוי פּינט קאַזיאָנע ליטעראַטור־טערמינאָלאָגיע, מיט אַ באַשטימטן ליטעראַטור־טערמין, אימפּרעסיאָניסט. פֿלוראַליסט אד"ג. דער אמת איז אַז אויך ער איז פֿריי פֿון אַ באַשטימטן מעטאָד. אַנשטאַט אַ מעטאָד פֿאַרמאַגט ער אינטואַיציע, פֿאַנטאַזיע און אויסדרוק־קראַפט. דאָס וויכטיקסטע איז ביי אים ניט אַזוי אור־טיילן דעם שרייבער ווי אים פֿאַזן אויפֿגיין אין בילדער. דער צוגאַנג איז אַ פֿאַעטישער. עס איז דאָס זען אין געשטאַלטן אַ זאָך דורך צוגלייכענישן און מע־טאַפֿאַרן. ריווקין וויל דעם שרייבער, וואָס ער באַהאַנדלט, דערזען אין זיין דינאַמיק, אין זיין שטרעבונג, אין זיין שעפּפּרישער אַנשטרענגונג, אין שילדערן דעם שרייבער אין זיין דראַמאַטישן געראַנגל מיט זיך און מיט די כוחות וואָס שטערן אים צו זיין ער. ריווקין זעט בכלל אין דעם שאַפֿן פֿון דעם קינסטלער עפעס טראַגישעס און פֿאַטאַלעס. שאַפֿן, פֿויט ריווקינען, איז אַ שווערע און טראַגישע פּראַוואַונג. צו שאַפֿן דאַרף מען האָבן „נשמה יתירה“, און „נשמה יתירה — זאָגט ריווקין — קאָן מען מיט די הענט ניט געמען. מען דאַרף זיין גרייט צו קרענקען, צו מאַטערן זיך, ברענגען קרבן נאָך קרבן. מען דאַרף „אַרבעטן מיט דער נשמה“, „מען דאַרף פֿאַרדינען נשמה־יתירה.“

אויסער אָבער „אַרבעטן מיט דער נשמה, קרענקען און מאַטערן זיך“, כדי צו קאָנען דורכפירן זיין שפּיזיות, זעט נאָך ריווקין ווי דער קינסט־לער קעמפט ווי דער נביא מיט דער שלִיחות גופא. ער זעט ווי דער קינסט־לער ראַנגלט זיך מיט זיין אומגעבונג, מיט נאַענטע און ווייטע. ער זעט אין אים, אין גייסט פון פּסיאַכאָנאַליזם, מוטער און פּאָטער קאַמפּלעקסן, וואָס זיינען אים אַמאָל צו פּעוּה און אַמאָל אַ שטערונג. עס איז אַ קאַמף וואָס ענדיקט זיך מערסטנס פּאַטאַל פאַר דעם שרייבער, אויב מען זאָרגט זיך נישט פאַר אים, אויב מען „מונטערט“ אים נישט, אויב מען גיט אים נישט קיין „אַרגאַניזאַ־טאָרישע הילף“. דאָס פירט דערצו אַז ריווקין זאָל מיט זאָרג און דערמונטע־רונג נאָכגיין דעם שרייבער ביים לעבן און מיט ווייטיק און ביטערקייט רעדן וועגן זיין גורל נאָכן טויט. אויב ביים לעבן האַלט ריווקין דעם שרייבער אין איין דערמוטיקן, אין איין בענטשן, הייבט ער אים אויף, פיגוראַטיוו גע־רעדט, נאָכן טויט ווי אַן אומשוֹלדיק קרבן — פאַר אַלעמען צו זען און פאַר אַלעמען עדות צו זאָגן, ווי אַזוי דער הייליקער שליח איז אומגעבראַכט געוואָרן, געקרייזיקט געוואָרן אויפן קרייץ פון גלייכגילט און רשעות. דערפאַר זיינען ריווקינס נעקראָלאָגן אַ מין אַראַפּהייבן פון קרייץ אַ געקרייזיקטן, און דערפאַר ווען ער הערט וועגן טויט פון אַ שרייבער איז זיין ערשטער אויסרוף: „אוי זיי האָבן אים דערהרגעט“.

אַ מוסטער אין דעם פרט איז ריווקינס עסעי וועגן משה ליב האַלפּערן, וואָס איז אונטערן נאָמען „אויפן וועג צו האַלב גאונות“ דערשינען אין 1934 אין דעם שיקאַגער זשורנאַל „בריקן“. אין דעם דאָזיקן עסעי געלינגט ריווקין קינען נישט נאָר אויסצוטייטשן משה לייבן אין די געוויינלעכע קריטישע טער־מינען, נאָר ער באַווייזט אויך ווי אַן עכטער דראַמאַטיקער און רעזיסיאַר צו געשטאַלטן און צו אינסצענירן האַלפּערנס טראַגישע קאַנפּליקטן, דורכצו־פירן אין אַ ריי פאַראַפּענדע סצענעס אַ גאַנצן קריטישן ספּעקטאַקל אַרום משה ליב'ס שאַפן און אַרום זיין „פאַלן אין טויט אַריין“, נאָך איידער ער האָט זיך „דערטראַגן צום שפּיץ־באַרג“. דער עסעי פאַרמאָגט אויסער אַ שול מיט גייסטריכע און טיפּיזיקע באַמערקונגען וועגן די „דין־דינע פּסיכאָלאָגישע פעדים“ וואָס פאַרבינדן צווישן זיך דעם „פּאַעטס ליד און לעבן“ אויך זייער ווערטפולע ריין ליטעראַטור־קריטישע אויפקלערונגען. ספּעציעל איז ריין אין קריטישע דעטאַלן דאָס קאַפיטל „די הויפט קוואַלן פון געשטאַלטיקייט ביי משה לייב האַלפּערן“, וואו ריווקין פירט דורך אַ פאַרגלייך, און זייער אַ זאַכ־לעכן און אינגעגעבענעם פאַרגלייך, צווישן דעם נביאישן סטיל און האַלפּערנס מעאַיקייט „אַפּצוואוואָרפן פון זיך בילד נאָך בילד“. דער עסעי מיטן אויטנאָם פון געוויסע שטעלען, וואו דאָס לשון איז אַביסל צו צייטונגס־מעסיק, אַ זעל־טענקייט ביי ריווקינען, איז באמת אַ שעדעווער. מען דאַרף דעם עסעי לייע־נען און איבערלייענען, כדי אַיינצוזאָפן אין זיך די גאַרע שיינקייט און אַריי־

גינעלעקייט. ריווקין האָט דאָ באַוווּן וואָס פאַר אַ שפּאַנענדע דראַמע עס קאָן אויסגעפינען אין שאַפן פון אַ פּאָעט „אַ קריטיקער, וועלכער הוּך זיין קריטישן חוש, איז נאָך באַוואַפנט מיט אַ דראַמאטישן אינסטינקט“.

אַפילו אין דער ריין פאַרמעלער זייט פון שרייבן, אין דעם דערוואַרבן זיך שפּראַכלעכע אויסדרוקס-מיטלען — זעט ריווקין דאָס דראַמאטישע און גורלדיקע „ברענגען זיך קרבן נאָך קרבן“. אין זיין נעקראָלאָג וועגן משה נאָ-דירן, געדרוקט אין דער „עפּאָכע“ (יולי-אויגוסט, 1943) שרייבט ריווקין: „משה נאָדירס ערשטער גאַנג איז געווען אַרויפצואַרבעטן זיין וואַרט-אַפּאַראַט ביז ער זאָל לייכטער ווערן פון לופט און דערגרייכענדיק אין לייכטקייט זיין העכסטע הויך, האָט ער זיך געזוכט אַנצונעמען מיט אַלץ מער משא און טרייב-קראַפט, כדי אַפילו פאַרוואונדעטערהייט צו קאָנען זיך שלאָגן. ער האָט אַפילו געזחלומט צו ווערן אַ באַמבער ביז ער האָט געקראַכט“ (אונ-טערשטראַכן פון מיר א. ט.).

און נאָך י. י. זינגערס טויט האָט ריווקין געשריבן „זורכצושטודירן זינגערס אַלע ווערק ... וואָלט גענומען חדשים. נעם איך זיין לעצט לעבנס-ווערק ... דאָס לעבנס ווערק, וואָס ער האָט פארענדיקט און פארהתמעט 3 אויב-גער אינדערפרי, דאָנערשטיק, דעם 10-טן פעברואר, ווען ער איז אומגעריכט געשטאַרבן פון אַ האַרץ-אַטאַקע, אן אויסערלעכער געזונטער און שטאַרקער, אין עלטער פון 50 יאָר, אין רעכטן בליי פון זיין טאַלאַנט“. פון דעם דאָזיקן לעצטן „לעבנס-ווערק“, דאָס הייסט פון זינגערס אומגעריכטן טויט, „פרואווט“ דיוור-קיין אַ „קוק טאָן אויפן גאַנצן זינגערן“. „ווי קומט עס — פּרעגט ריווקין — אַ מענטש אין אַזאַ עלטער, אין אַזאַ געזונט צושטאַנד, שטאַרבט מיר נישט דיר נישט. אומגעריכט פאַר אנדערע, אומגעריכט אפשר פאר זיין באוואוסט-זיין, אבער ניט אומגעריכט האָט עס געמוזט זיין פאר זיין אונטער-באוואוסטזיין, טיפערע סיבות האָבן דאָ געמוזט זיין אין דער ארבעט. אינערלעך האָט ער זיך געמוזט גרייטן צו אזא טויט, ווי ער האָט צוגעטיילט אין די „ברידער אשכנזי“ צו שמחה מאיר אשכנזי: — אין דער רגע האָט ער דערפירט א קלעם אין הארצן, ווי אן אייזערנע צוואנג וואָלט אים פעסט אַנגעבאפּט“.

דאָס איז נאָטירלעך מער פּסיכאָנאָליטישע בעלעטריסטיק ווי לעגיי-טימע לייטעראַטור-קריטיק. עס אז אַבער אַ נייטיקער „אַנשפּאַר“ פאַר ריווקינס „דראַמאטישן אינסטינקט“. דראַמאטיזירנדיק זינגערס טויט קען ער שוין אויך געבן אַ דראַמאטישע אויסטייטשונג פון זינגערס לעבן און שאַפן; קומען צום אויספיר, אן צוויי אשכנזים האָבן זיך געראַנגלט אין אים אן אומאויפהערלעכן דראַמאטישן קאָנפּליקט. ווייל דער פאַרשטיקטער צדיק אין אים האָט ניט באַוווּן זיך אַרויסצורייסן פּויל, האָט ער זיך געשטאַרקט איבער אים. וואָס סענסיטיווער, וואָס מער צדיק, אַלץ האַרבער איז די שטראַף. די שאַרף פון ווידערשפּרוך האָט אים געשניטן. די סתירה האָט

אים געריבן און געדריבלט — ביז זיין הארץ איז אינגעקלאמט געווארן אין א צוואנג און ער האט באשלאסן צו שטארבן". (מיין אונטערשטרייכונג). אזוי ארום זעען מיר אז ריווקין באטראכט דאס שאפן פון א קינסטלער שיר ניט ווי עפעס א גריכישע טראגעדיע. אלץ איז דא גורלדיק און מיס-טעריעז.

עס טרעפט אבער אויך אמאל א ריווקינס א קריטיק איז ניט אזוי א דראמאטיזירונג פון דעם דיכטערס גורל, ווי א מין «כאראקטער-לייענונג» (קערעקטער רידינג), א מין ווארזאגעריי און טרעפעריי. דאס פירט אפט דערצו אז ריווקין זאל וועגן א שרייבער ריידן ווי אויף אויסנווייניק, ניט פון זיינע ווערק ארויס. אזא למשל, איז זיין ארטיקל «וואו האלטן מיר מיט י. אפאטאשו», («צוקונפט», נאוועמבער, 1935), וואס איז דערעיקרשט אויפ-געבויט אויף דעם, וואס ער, ריווקין, ווייסט אז אפאטאשו האט געלערנט אויף אינגשעניר אין קופער יוניאן, און איז בכלל א לערנער און א מתמיד. דאס איז אין א געוויסן זין א מין שפילן מיט געצייכנטע קארטן. ווייל וואס וואלט געווען ווען ריווקין ווייסט ניט דעם צופעליקן עפיזאד אין אפאטאשוס ביא-גראפיע?

און אין דער אמתן דארף דאך ריווקין גאר ניט אנקומען צו דרויסנדיקע פאקטן אויף צו דערזען דאס אינערלעכע געשטאלט פון א שרייבער. ריווקין האט גענוג אייגענע קאנצעפציעס. איינע פון זיינע אינטערעסאנטע און פאר אים פרוכטבארע קאנצעפציעס, איז וועגן דער «זעלבסט-וויזיע» ביים דיכטער — דאס הייסט דער אופן ווי דער דיכטער וויזואליזירט זיך און גע-שטאלטיקט זיך אין אים הסכם מיט זיין באשערטער, אדער פון אים אליין אויס-דערוויילטער, ראָל און פונקציע אין דער ליטעראטור און לעבן. די שיל-דערונגען פון דעם דאזיקן מעטאפיזישן און סובלימן אויבער-געשטאלט פון דיכטער איז דאס סאמע גרינגעלסטע אין ריווקינס קריטיק.

ריווקין איז אבער ווי באקאנט פון יענע שריפטשטעלער וואס האלטן זיך אליין אין איין פורץ-גדר זיין. ער, וואס איז אזוי דערפינדעריש, אזוי פייכט אויף צו אימפראוויזירן שטאנדפונקטן און צוגאנגען, בייט אפט זיין הויפט-געדאנק אויף נעבן-געדאנקען און דערפון לייטט ניט נאר די אויסער-לעכע קאמפאזיציע פון דעם עסעי, נאר אויך די אינערלעכע אינהייטלעכ-קייט פון זיינע קריטישע כאראקטעריסטיקעס. א ריין טעכנישער חסרון איז אויך וואס ריווקין האט וועגן איינעם און דעם זעלביקן שרייבער געשריבן ביי פארשיידענע געלעגנהייטן. מיט דער אויסנאם פון די ארבעטן וועגן משה לייב האלפערנען און ליעסינען (די ארבעט וועגן ליעסינען איז אגב נאך ניט אינגאנצן פארענדיקט) האט ער נאך ניט געגעבן קיין סיסטעמאטישע און פארגאנצטע ארבעטן וועגן שרייבער. כסדר נאר פראגמענטן. און די פראגמענטן זיינען נאך דערצו צעזיט און צעשפרייט איבער אלע זיבן ימים

פון דער יידישער פרעסע. אפילו וועגן ה. לייזיק, א דיכטער, וואָס אים האָט ריווקין אפשר מער ווי וועמען עס איז אנדערש צו פאַרדאַנקען פאַר זיין קאַנ-
 צעפּציע פון זעלבסט-וויזיע. האָט ריווקין נאָך ניט קיין פאַרענדיקטע, קיין
 דעפיניטיווע אַרבעט, כאָטש ער האָט וועגן לייזיק אַן אַ שיעור אַרטיקלען.
 יעדער פון די אַרטיקלען האָט געקאָנט ווערן אַזאַ דעפיניטיווע אַר-
 בעט. אָבער שטענדיק האָט זיך אַריינגעמישט עפעס אַ שטן מקטרג, וואָס האָט
 ריווקינען געשטערט אויספורעמען און אויספירן איין גרויסע אַרבעט וועגן
 לייזיק. אַ כאַראַקטעריסטישער פאַל איז די אַרבעט „ליזיק און זיינע נייע
 לידער“, (צוקונפט“, אויגוסט, 1937). עס פעלן ניט נאָטירלעך אין דעם
 עסעי ריווינס ממש שטראַליקע אַריינבליקן אין די סאַמע פאַרבאַרגענדיקע
 ווינקלעך פון לייזיקס שאַפן. ער איז אָבער באַגאַנגען איין גרויסן פעלער,
 וואָס ער האָט דעם עסעי אַנגעשטעלט אויף אַ פאַלעמישן טאָן. די פאַלעמיק
 וואָס ריווקין פירט אין דעם עסעי קעגן די וואָס „וויזן האָבן אַז אין די לידער
 פון, גן עדן“ האָט זיך באַוווּן גאָר אַן אנדער לייזיק“ איז אפשר אַ באַרעכ-
 טיקטע און אַ גערעכטע. עס לייגט זיך אויפן שכל פאַרוואָס ריווקין זאָל ניט
 וועלן, אַז מען זאָל „קאָנטראַסטירן די צוויי לייזיקס, אַרויסשטעלנדיק דעם
 לייזיק און דעם אינטימען פון היינט קעגן דעם, טונקעלן“ און משיחיסטישן
 פון אַמאָל“. עס איז אויך לאַגיש צו באַטאָנען, ווי דאָס טוט ריווקין, אַז „ליי-
 וויק פון היינט איז קיין שום קאָנטראַסט ניט צו לייזיק פון אַמאָל און אַז די
 מעלות אין די לידער פון, גן עדן“ זיינען ניט קיין פּלעצלעכע מתנה פון רוח
 הקדש, נאָר זיינען אַנגעזאַמלט געוואָרן אין יענע טונקעלע משיחיסטישע
 לידער“. די מיינונג אָבער פון די קריטיקער, וואָס ריווקין פאַלעמיזירט קעגן
 זיי, אַז „ליזיקס נייע לידער זיינען וואַרעמער, לויטערער, שטיכער, באַר-
 איקטער“, איז ניט געבויט אויף קיין אויסטראַכטענישן, נאָר אויף די קינסט-
 לערישע אייגנשאַפטן, וואָס האָבן זיך בפירוש געלאָזט פילן אין די „נייע לידער“,
 און אוודאי און אוודאי האָבן יענע קריטיקער ניט אינזיינען געהאַט צו מינערן
 די ווערט פון לייזיקס פריערדיקע לידער. אויך זייער אונטערשטרייבן לייזיקס
 „לייזיקייט“ איז גאָר קיין ראיה ניט, אַז זיי זיינען ניט געפעלן לייזיקס
 פריערדיקע לידער, ווי ריווקין זאָגט. עס מאַכט דעריבער דעם אַינדרוק
 אַז דאָ שטעלט זיך ריווקין אין ניט אַזוי פאַר לייזיק ווי פאַר זיך. דאָס פירט
 אים אַריין אין אַן אומגויטיקן פאַלעמישן אַזאַרט, וואָס שטערט דעם אויט-
 פורעמונג פון דעם עסעי און דער קלאַרער פאַר'סכהכולונג פון זיינע געדאַנקען
 וועגן לייזיק. דאָס באַשטייט, אַז בלויז זיין קאַנצעפּציע וועגן לייזיק איז די
 איינציק ריכטיקע און אַז לייזיקס ליד איז שטענדיק אַ „משיחיסטיש“ ליד,
 פירט אים אָפט צו אַפּשאַצונגען פון איינצעלנע לידער, וואָס מיט זיי איז שווער

מסכים צו זיין. אזוי באצייכנט ער דאס ליד „אָפענע הימלען“*, וואָס איז פֿויט מיין אינדרוק אַ ליבע־ליד, ווי אַ משיחיסטיש ליד.

אַבער דאָס ליד גופא, וואָס איז אגב אין פרט פון ריטם באמת א טור דע פֿאַרס, כאַראַקטעריזירט ריווקין אויף אַ וואונדערלעכן אופן. דאָס איז אַן איבעריקער באַווייז, אַז ריווקין וויל קען ער „מיטאַטעמען“ מיטן ריטם פון אַ ליד און מיטזינגען און מיטקלינגען מיט זיין קלאַנג און מעלאָדיע. ווען אַנשטאַט וועלן ווירקן אויפן ווערק, קלאַזט ער אַז דאָס ווערק זאָל ווירקן אויף אים, זיינען ריווקינס אַרויסזאָגונגען בנוגע קינסטלערישע איינצעלהייטן זייער קערנדיקע און טרעפלעכע. ניט וואָס ער „פֿאַרשטייט“ אַ ליד אָדער אַ שורה אין דעם זינען ווי דאָס וואָרט „פֿאַרשטיין“ ווערט באַנוצט צווישן פֿאַעטן, נאָר אין דעם זינען וואָס ער קאָן זיך דערגרונטעווען צום תּוך און קינסטלערישן סוד פון אַ ליד. ער קאָן אָפט אַ ליד כאַראַקטעריזירן אויף אַן אופן, אַז עס זאָל זיך אָנהייבן דוכטן, אַז ער האָט מיטן דיכטער צוזאַמען געשאַפן דאָס ליד און ווייסט דעריבער פון אַלע פֿאַרבאָרגענישן. ער באַזיצט דעריי די פעאיקייט אין אַ ביזלעכן און תּמציתדיקן שפּרוך, וואָס דינט אים מערסטענס ווי אַ באַמען צו זיינע עסעיען, איבערצוגעבן דאָס סאַמע כאַראַקטעריסטישע אין דעם דרך אָדער טואונג פון אַ קינסטלער. „דער גאַלדענער נדר“ וועגן איג־נאַטאָון, די „שוואַרצע מעסע“ וועגן דילאָגען, „לייוויק אויף עטאַפּן“, צו דער־מאַנען בלוז אַ פֿאַר באַצייכענונגען וואָס ריווקין האָט געשאַפן פֿאַר ווערק און קינסטלער.

און ניט נאָר קאָן ער אינטואַטיוו אימפּרעסיאָניסטיש דערקענען און רעדן וועגן אַ ווערק. ווען ריווקין לאַזט זיך אַמאָל פּריי פּירן פון זיין שאַר־פּער קריטישער אינטעליגענץ און טענסטיביטיטעט, ווייזט ער אַרויס אויסער־געוויינלעכע חריפות ביים אַנאַליזירן די פֿאַרם און טעכניק פון לידער און דערציילונגען. אַ ביישפּיל זיינען זיינע אַרטיקלען וועגן א. לוצקיס „בראשית אינמיטן“. זיי פֿאַרמאָגן אַ שלל מיט וואונדערלעכע אַנאַליטישע אויפקלע־רונגען וועגן לוצקיס אופן פון שאַפן און „מאַכן“ אַ ליד. אין די דאָזיקע באַ־מערקונגען ווייזט ריווקין, אַז ער פֿאַרשטייט ניט נאָר דעם אַלגעמיינעם גייסט און ווערט פון אַ ווערק, נאָר אַז ער קלייבט זיך גוט פֿאַנאַנדער אין די דרייבנע אותיות און צער־סעקרעטן פון דיכטערישן פֿאַך.

עס איז מערקווירדיק אַז אין זיינע ריין־קריטישע אַנאַליזן איז ריווקין אַ סך נענטער צו די פֿאַרמאָליסטן ווי צו וואָסער עס איז אַנדערער שוואַר אין דער קריטיק. אַנשטאַט צו רעדן וועגן זיינע איינדרוקן רעדט ער ליבערשט וועגן דעם דיכטערס אויסדרוק.

ריווקין דער משיחיסט, דער בעל־תּכּלית איז אַבער גובר און פֿאַר־

* אַלע ווערק פון ה. ליוויק, לידער, זי 460.

שטופט, פארטונקלט אָדער זאָל זיין פאַרשיינט דעם קריטיקער אין אים. אַ קריטישע אַרבעט איז פאַר אים סוף-כּל-סוף אַן עקספּערמענט אין „ניי-משיחיות“, אַן עקספּורסיע אין טעאַסאַפּיע. און ער שטעלט אונדז דעריבער אין דעצטן סוף-הכל אין אַ מאָדנער באַציאונג צו דעם אַביעקט פון זיין קרייטישער באַהאַנדלונג: ניט ווי צו אַ קונסט ווערק — אַ זאָך פון שיינקייט און אַ פרייד אויף אייביק“, צו עפעס וואָס איז אויסגעפורעמט און פאַר-ענדיקט, וואָס רוט און באַרוט, נאָר ווי צו אַ געוואַלדיקער קאַנצענטרירונג פון פּסיכישער ענערגיע ווי צו אַ מאַראַלישער אַנשטרענגונג אונדז אונטער-צומינעווען און צו עקספּלאַדירן. אים איז ווייניק צו זיין אַ קריטיקער, ער וויל אויך זיין דער דיריגענט, דער רעזשיסאָר וואָס לויט זיינע אַנווייזונגען און זיין רעזשי זאָלן דיכטער זיך גרימירן און שפּילן. אין יעדן יידיש ווערק זוכט ער דעריבער דעם פּאַסיקן טעקסט פאַר זיין רעזשי און ווען ער געפינט אים ניט קיין גרייטן שניידט ער דעם ווערק און פּאַלמעסט עס, כדי פון דעם אַרויסצוקריגן וואָס ער זוכט.

*

וואָס וועט אין דער ליטעראַטור פאַרבלייבן — ריווקין דער קריטיקער, אָדער דער בעל מופת, דער אַנאַליטיקער, אָדער דער רעזשיסאָר, דער אויס-טייטשער, אָדער דער „אויבער און איבער-שאַפּער“, דער עקספּערמענט-רער אין ניי-משיחיות, אָדער אימאַגיניטיווער נאָמען-געבער פון דיכטער און ווערק?

עס איז גרייטעך מעגלעך, אַז די געשיכטע זאָל ריווקינען אַפּטאָן אַ שפּיצל, אַז די צוקונפטיקע דורות זאָלן אים ליינען, אויב זיי וועלן בכלל עפעס ליינען, ניט פאַר זיין „תּכּלית“, נאָר פאַר זיין שריפטשטעלערישן טאַלאַנט, ניט פאַר די פּאַרזאָן און געבאַטן, נאָר פאַר דעם אופן ווי ער האָט זיי געקריצט און אויסגעקריצט. וואָס אָבער די צוקונפטיקע דורות וועלן טאָן מיט ריווקינען און זיינע ווערק איז זייער זאָך, פאַר אונדז אָבער וואָס לעבן מיט ריווקינען אין איין צייט, איז ער דער עקוואַלירטער און אַריגי-נעלער פּסיכאָ-אַנאַליטיקער פון דער יידישער נשמה יתירה, דער באַגייס-טערטער מאַמין אין דעם „רעליגיעזן זשעני פון יידישן פּאַלק“, אין דעם כוח פון יידן צו שאַפּן גאַט-מענטש געשטאַלטן פאַר דער גאַנצער מענטשהייט און פאַר איר ענדלעכער און אַבסאָלוטער אויסלייזונג.

אַן אַפּקלייב פון זיינע בעסטע שריפטן, וועט ערשט באַווייזן, וואָס פאַר אַ גרויסער און אַנרעגנדער כוח ריווקין איז, אַפּילו ווען מען איז מיט זיינע הנחות און אויספירן ניט מסכים, און וואָס פאַר אַ וואונדערלעכער אינטערע-סאַנטער און אינטריגירנדיקער אויסטייטשער און פאַרוואַנדלער ער איז פון דער יידישער ליטעראַטור, אַפּילו ווען ניט אַלע זיינע ספּעקולאַציעס לייגן זיך לייכט און גלאַט אויפן שכל.

פערזענלעכקייט און כאַראַקטער אין אונדזער ליטעראַטור

עסיי אין צוויי טיילן.

טראַסלער טייל — פראָזע.

אין דער לעצטער צייט האָבן זיך אין דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור באַ-
וויון אַ ריי עסייען און גאַנצע ווערק, אין וועלכע מ'פרואווט אַרונטערנעמען
די קרוין פון אַלטע, איינגעבירגערטע ווערטער און טערמינען. די שרייבער
גייען אַרויס פון דער הנחה, אַז אונדזער גאַנצער גייסטיקער כאַראַקטער נעמט
זיך דערפון, וואָס מען נוצט אַלטע ווערטער פאַר נייע באַגריפן. ווערטער וואָס
האָבן באַצייכנט אַ באַשטימטן געמיט צושטאַנד, ווערן היינט גענוצט איבער-
צוגעבן אַ געביטענע שטימונג אויף אַ גאַנץ אַנדערן גייסטיקן קלימאַט.

די ווערטער-רעוויזיע ווערט געטאָן דווקא ניט פון קיין פאַעטן אָדער
נאָוועליסטן — די מייסטער פון וואָרט, נאָר פון סאַציאַלאָגן, עקאָנאָמיסטן
און עסייאַסטן. עס ווירט זיך אַרויס, אַז די וואָס אונטערזוכן דעם געראַנגל
פון אידייען, פון אידעאָלאָגיעס, די וואָס אונטערזוכן געזעלשאַפטלעכע אינ-
סטיטוציעס, און ליטעראַרישע שאַפונגען, זוכן צו געפינען אַ מאָדוס ווירוענדי
פאַר זייערע טעאָריעס, וואָס זאָל גלייכצייטיק אויסדריקן דעם צייט גייסט.

ספעציעל איז די שלעכטע טערמינאָלאָגיע שעדלעך אין ליטעראַרישע
אַפשאַצונגען. נייע שולן און נייע ריכטונגען אין דער ליטעראַטור זיינען
שלעכט פאַרשטאַנען געוואָרן, אַ דאַנק אַלטע טערמינען אָדער אַלטע פילאָ-
זאָפיעס אין וועלכע מ'האַט זיי געפרואווט אַריינפאַסן. „אַלע גרויסע געשעע-
נישן“ זאָגט סידיני הוק, „לייגן פריער אָדער שפעטער אַרויף זייער חותם אויף
דער קונסט און אויף דער ליטעראַטור. די וואָס אַרבעטן מיט ווערטער דינען
אַלס די באַלדיקסטע, אויב ניט די סענסיטיווסטע פאַרצייכנער פונעם אַרום.
און פון זיי זיינען קריטיקער די אַרטיקולירנדיקסטע, ווייל זייער אויפגאַבע איז
צו אינטערפּרעטירן די שייכותן צווישן לעבן און ליטעראַטור.“ פילאָזאָפיעס,
אַנטדעקונגען אין דער וויסנשאַפט, אַדער זיי דערפֿינדונגען וועלן ווירקן אויפן

שאפונגס-פראצעס פונעם שריפטשטעלער, היסטאריש-נאציאנאלע דערפא-
רונגען וועלן ערגעץ וואו אין דער טיף באווינקן שרייבער און קינסטלער. דער
„לא תעשה דך כל פסל“ האט ווי אַ היסטארישע דערפארונג באווינקט נישט
בלויז די יידישע קונסט, נאָר אויך די ליטעראַטור סיי אין איר פאַרמע און סיי
אין איר אינהאַלט.

נייע אידייען-שטרעמונגען האָבן זיכער באווינקט דעם איבערשאַץ פון אַב-
גענומענע ליטעראַרישע רעפוטאַציעס. אין דעם ליכט פון אונדזערע נייע דער-
פארונגען שאַצט אַנדערע זייד איבער אַ ריי פראַנצויזישע שריפטשטעלער.
אין דעם ליכט פון פּסיכאָ-אַנאַליז שאַצט בענטלי איבער שריפטשטעלער ווי
מאַרסעל פּרוסט, טאַמאַס מאַן, דזשיימס דזשאַיס, ריינער מאַריע רילקע, און
ט. ס. עליאַט און ער ווייזט אָן אויף זייער רעאַקציאָנערן כאַראַקטער. ער
שטעלט זיך אָפּ ספּעציעל אויף טאַמאַס מאַנס „דער צויבער באַרג“ און ווייזט
זיין רעאַקציאָנערן הינטערגרונט.

ווערטער, לאַזונגען און אידיען האָבן באווינקט און פאַרמירט געשטאַלטן,
העֶדדן און טיפּן. פיל פון אונדזערע שריפטשטעלער האָבן זיך געראַנגלט מיט
ווערטער און האָבן זיי באַקומען.

צוויי ווערטער זיינען זיך ספּעציעל אויסגעשטאַנען צרות אין אונדזער
קריטיק. מען האַט זיי אָפט געביטן, און איבערהויפט האַט מען זיך מיט זיי
פריי און נאַכלעסיק באַנוצט. נעמלעך די ווערטער : פּערזענלעכקייט און כאַ-
ראַקטער. לאַמיר דערווייל דעפינירן די צוויי זייער אָפט באַנוצטע טערמינען
און דאַן באַשטימען זייער ראַליע אין אונדזער רייכער און טיפּער ליטעראַ-
טור. מיר וועלן דאַן קאָנען זען, וואו און אויף וועלכן וועג גייט אונדזער לי-
טעראַטור. פאַרוואָס דאָמינירט דער לירישער עלעמענט ? גייט אונדזער
ליטעראַטור אויפן וועג פון שאַפן פּערזענלעכקייט, אָדער פון בויען כאַראַק-
טער ? עס וועט זיך אפשר אַרויסווייזן, אַז אונדזערע שאַפונגס פּראַצעסן זיי-
נען אַנדערש, אַ דאַנק דער אַנדערשקייט פון אונדזער סאָציאַל עקאָנאָמיק, און
אַלע אַנדערע קאמפּלעקסן וואָס שפּראַצן אַרויס פון דער אַנדערשקייט. מען
האַט ביי אונדז לעצטנס געשטעלט די פּראַגע אין פאַרבינדונג מיט אונדזער
איראָפּעאישער קאָטאַסטראָפּע וועגן פירערשאַפט, וועגן אחריות פון שריפט-
שטעלער בנוגע דעם יידישן קולטור לעבן און דער יידישער ליטעראַטור. איז
דער איצטיקער צושטאַנד אַ גורלדיקער אָדער בלויז אַ צופאַל ?

די פּראַגע פון דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט איז אַן אלטע. מען
האַט אין פאַרשידענע צייטן געפּראוואוט דערקלערן דעם סוד פון שאַפן אין
שייכות מיט דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט. פאַרשידענע שולן אין דער
פּסיכאָלאָגיע האָבן געפּראוואוט פאַרענטפּערן די פּראַגע. דאָס וואָרט כאַראַקטער
קומט פונעם גריכישן וואָרט, וואָס מיינט אַ גראַווירטע מאַרקע, אין געוויינט-
לעכן געברויך מיינט עס אַלע מאָל אַ מענטש, וואָס איז געגאַסן אין אַ באַ-

שטימטער פארמע, שטארק, אויסגעהאלטן, און מען קאן זיך אויף אים פאר-
לאזן. כאראקטער איז פאקטיש א מין פאנצער קעגן דערפארונג. פון וואס פאר
א פונקט מיר זאלן ניט באטראכטן דעם כאראקטער קריגן מיר אפיין
דעם אינדרוק פון פיקסירטקייט. און אויב דער כאראקטער איז איינמאל בא-
שטימט איז נאטירלעך אוממעגלעך צו רעדן וועגן מאראלישער אדער גייסטי-
קער אנטוויקלונג. כאראקטער איז אין קורצן אן אינטעלעקטועלער אידעאל,
וואס דער יחיד קלייבט אויס, און צו וועלכן ער איז מקריב אלע אנדערע מענטש-
לעכע פאדערונגען. ספעציעל די סענטימענטן אדער עמאציעס. א פרוענלעכ-
קייט וועט זיין איינער, וואס וועט אינטעגרירן דערפארונג. עטישע אידיען
און מאראלישע קאטעגאריעס. מיר לעבן אין א געוועב פון פארבונדענע
זכרונות. אונזער אפגעמיינע מאפע, די לאנד קארטע, א דאנק וועלכער מיר
ווייסן מער אדער ווייניקער, וואו עפעס ארועקצושטעלן — דערקאנען אנצוא-
גיסן, פארמירן קלאסן, שאפן ארדנונג פון כאאס, אנטאמלען דערפארונגען —
דאס אלץ איז א נעץ פון זכרונות. און איינע פון די זכרונות, וואס איז אונז
צום באענטסטן, דער אייגענער „איד“, קארעספענדירט צו דעם פלאץ אויף
דער לאנדקארטע, וואו די אפסטע און באקאנטסטע זכרונות קרייצן דורך
איינע די אנדערע, ווי די באנען פון א לאנד קרייצן דורך די הויפט שטאט.
די פערזענלעכקייט איז א פארבונדענע ארגאניזאציע פון גייסטיקע פראצעסן,
וואס באאיינפלוסן איינע די אנדערע, די פערזענלעכקייט ווערט געשמידט און
מאדאפיצירט פון דערפארונגען, עטיק, עמאציעס, ווי ליבע, רחמנות און
מיטגעפיל. א פערזענלעכקייט וועט בייטן דעם ציל און די ריכטונג, אויב עס
וועט ניט זיין אין איינקלאנג מיטן אינטעגרירטן איד אין דער לאנד קארטע.
וואס פארא פראצעסן און וואס פארא קאטעגאריעס פונקציאנירן אין דער
יידישער ליטעראטור? ווער לייגט ארויף דעם חותם אויף אונזער ליטעראטור
די פערזענלעכקייט צי דער כאראקטער? עס איז זייער לייכט צו באווייזן,
אז אונזער לעבן, אונזער געשיכטע און ממילא אונזער ליטעראטור וועט
זיך אלע מאל אויסדריקן אין טערמינען פון דער פערזענלעכקייט. יידן האבן
באלד אין אנהייב, ביים וויגעלע פון זייער געשיכטע אנטוויקלט אן אנדערן
מעטאד פון פארשטיין און באנעמען די וועלט און אן אנדערן וועג פון האנדלען,
נישט בלויז אין קריטישע נאך אויך אין נארמאלע צייטן.

די יידן און די גריכן זיינען די איינציקע פעלקער אין דער היינטיקער
צייט, וועמעס נאציאנאלע כאראקטעריסטיקס זיינען קלאר. עס איז שווער צו
כאראקטעריזירן א יחיד. עס איז פיל שווערער צו כאראקטעריזירן א פאלק.
ביי ביידן האט ירושה געשפילט א געוויסע ראלע. היסטארישע אומשטענדן,
סביבה, און דערציאונג, קלימאט און סאציאלע באדינגונגען פארמירן און גע-
שטאלטן דעם געירשטן כאראקטער. דעם מענטשנס איד באשטימט ביז צו
א געוויסן גראד זיין שיקואל, און ווערט גלייכצייטיק געביטן און דעטער-

מינירט פון זיין שיקואל. די יידן און די גריכן האבן געהאט אנדערע שיקואלן, ווייל זיי האבן געהאט אנדערע נאציאנאלע אייגנשאפטן. די אלטע גריכן זיינען געווען א פאלק פון זען, א פאלק פון רוימלעכן און פלאסטישן חוש. א געלערנטער רופט זיי „דאס אויג פון דער וועלט“. זיי האבן געוואוסט ווי אזוי צו קוקן, און אין דעם איז געלעגן זייער היסטארישע וויכטיקייט. וויסן און פערזעפציע האט זיך אין זיי פאראייניקט, זייער קונסט איז געווען פלאסטיש און זיך אויסגעשפרייט אין רוים. זייער פילאזאפיע איז אויך גע-ווען פלאסטיש. דער גריך האט אלץ פארוואנדלט אין פארמע. ער האט גע-פראוויט עפעמינירן דעם אומרו פון צייט, פון דער וועלט. פאר דעם גריך איז דער בוי-שטיין געווען א סימבאל פון רוים אדער שטח און פערזעפציע. פארן ייד איז זיין אייגענער לעבן-שטראם געווען א סימבאל פון צייט און ווערן. צו דער קינסטלערישער רואיקייט פונעם גריך האט דער ייד קעגנגעשטעלט א ברענעדיקע רעליגיעזיטעט. דער אונטערשיד צווישן זיי איז געווען פיל טיפער. בעת דער גריך האט אנטוויקלט דעם פלאסטישן חוש ביז פאלקאמ-קייט, האט דער ייד נישט אזוי פיל געזען ווי ער האט געהערט. ער האט גע-לעבט אין צייט. זיינע חושים האבן ניט גוט דערשפירט די קאנטורן פון זאכן. ער האט זיך גיכער אנגעשטרענגט צו הערן דעם אינערלעכן פלוס. זיינע היס-טאריקער און פירער האבן געזען דעם זין פון שיקואל אין גאטס רוף. דעם יידנס גאט דערפארונג האט אים נישט געלאזט ווי דעם גריך אביעקטיוו און רואיק טראכטן. ער איז געווען א שליח. גאט האט זיך פארגעשטעלט פאר יידן ניט אינעם בייד, נאר אינעם רוף: „שמע“ — הערט זיך צו ווידער און אבער אמאל. דער יידישער בעלינס און הייליקער הייסט ביי יידן — בעל שם טוב, ווייל גאטס נאמען איז געווען די גרעסטע מיסטעריע און דער גרעסטער כוח. דער נאמען און דער קלאנג, און נישט דאס בילד.

די גריכן זיינען געווען באגרעניצט. פאר זיי איז דאס באשטימטע און באגרעניצטע געווען סימעטריש און שיין. דאס אויג באשאפט ווייטקייט, פלוראליטעט. זיי זיינען ניט נאר געווען די מייסטער פון פלאסטישער קונסט, נאר אויך די שאפער פון דראמע. זיי האבן ארגאניזירט כאאס. אבער זיי האט געפעלט דאס לירישע ליד, דאס איינוואמע ליד, דאס יחידישע געזאנג. תהילים איז געווען די כאראקטעריסטישע יידישע פארמע. ביז היינט איז דער ייד געבליבן א ליריקער, א מייסטער אין דער פארמלאזסטער און סוביעקטיווער קונסט, אמנאענטסטן צו דעם פליסנדיקן שטראם, ווייט פון דעם גלאטן מאר-מאר. דער ייד לעבט מיטן אויער. הערט זיך דערפאר צו צום צער און געוויין פון דער וועלט. ער האט איין דימענסיע — צייט. פארגאנגנהייט, קעגנווארט און צוקונפט. אזוי לייקנט אויך די יידישע געשיכטע די נאטור געזעצן און זאגט פאראויס, דאס הייזן פון א וואלף מיט א שעפס. אונדזער געשיכטע האט דעטערמינירט די אנטוויקלונג פון אונדזער ליטעראטור אין דעם שטראם פון

פערזענלעכקייט. עס מיינט נאטירלעך נישט, אָ יעדע פערזענלעכקייט איז פון דערזעלבער מדרגה און גראַד. וואָס קאָמפּליצירטער אַ פערזענלעכקייט אַלץ מער ניט סטאַביל איז זי. און אַלץ מער וועט זי זיך אונטערוואַרפן דעם אַיינ-פלוס פון געמיט. אַ מענטש מיט כאַראַקטער צייכנט זיך אויס מיט האַנדלונג. און עס איז דאָ אַ פונדאַמענטאַלער קעגנזאַץ צווישן דעם קינסטלער און דעם מאַן פון טאַט. געדאַנק און פערזענלעכקייט גייט האַנט אין האַנט, און דער ציל איז אַ רייפּע, פּאַלקאַמענע מענטשהייט. אָבער כאַראַקטער קאָן זיך ניט באַוועגן אויסער די גרעניצן פון דאגמעס. דאָס דינאַמישע און דאָס לירישע איז דערפאַר קעגנזעצטעך צו דעם סטאַטישן און דעם פּלאַסטישן, דער קעגנ-זאַץ צווישן פערזענלעכקייט און כאַראַקטער.

עס איז זייער לייכט צו באַווייזן, אָ אונדזער געשיכטע און אונדזער ליטעראַטור וועלן זיך אַלע מאַל אויסדריקן אין טערמינען פון דער פערזענלעכקייט. דער שטייגער און די נאַטור פון אונדזער לעבן האָבן געהאַמערט עקשנות און פעסטקייט, אָבער גיכער פּאַסיווע ווי אַקטיווע. די פעסטקייט פון אַ ר שלמה אין דער „גאַדדענער קייט“. ער ווערט געטריבן צו זיין באַשלוס ניט צו מאַכן קיין הבדלה פון אַ הויכן אידיאישן אימפּולס, און גראַד נישט לטובת זיך, נאָר לטובת דער געזעלשאַפט, לטובת דער מאַסע, אין אַ מאַמענט פון פערזענלעכער פּאַרצוויילונג. „אין מרה שחורה זינקט אַריין די וועלט, אויסגעלייזט מוז ווערן די וועלט.“ ר' שלמהס כוח איז געבויט אויף אַ וועלט באַנעם. די זעלבע כללישע מאַטיוון דעצודירן אויך די עקשנות פון אַ ר' איטשע אָדער ר' מענדל קאַצקער אין אַפּאַטאָשוס „די פּוילישע וועלדער“. עס איז דער כוח פון וויזיע, פון פּאַנטאַזיע, וואָס באַהערשט ר' איטשען אָדער ר' מענדלען. נישט קיין טרוקענע, אויסגערעכנטע פּאַקטן, וואָס זיינען ביי פּראָדוקטן פון כאַראַקטער. עס איז ניט דער ציל פון אַ יחיד, וואָס וויל דער-גרייכן דערפּאָלג אונטער אַלע אומשטענדן, נאָר עס איז גיכער דאָס ראַנגלען זיך פון אַ גרויסער פערזענלעכקייט, מיט צילן וואָס דער כאַראַקטער דענקט נישט, אָ זיי האָבן אַ פּראַקטישן ווערט. עס איז אַ פּילאָזאָפּיע אונטערגע-שפּאַרט מיט מאַראַאָלישע סלופּעס. דאָס פונקציאָנירן פון דער פערזענלעכקייט, און דאָס גאַנצע פעלן פון כאַראַקטער איז אמת סיי אין דער אַלטער, סיי אין דער נייער ליטעראַטור. עס וועט אַפילו זיין אמת וועגן יידישע שרייבער, וואָס שרייבן אויף אַנדערע שפּראַכן. דער אַנפּן ווי אַזוי זייערע העלדן האַנדלען וועט אפשר באַשטימען זייער יידישן פּאַספּאָרט. פּראַנץ קאַפּעס העלדן, אָדער וואַסערמאַנס העלדן וועלן זיין יידיש, היסטאָריש יידיש אונטער אַלע אומ-שטענדן און אין פּאַרשיידענע געאָגראַפּישע צענטערס. דעם יידישן אייגנאַרט וועט מען אויך געפינען ביי סטעפּאַן צווייג, היינע, ווערפּעל, לודוויג, פּויכט-וואַגנער, וואַלדראַ פּרענק, לודוויג לואיסאַן און פּיל, פּיל אַנהערע. זייער יידישע ירושה וועט באַשטימען דעם וועג פון זייערע העלדן און דעם וועג פון

זייער שרייבן. דאָס וואָס מיר רופן גורל אָדער שיקוואַל איז בלויז דער איי-נערלעכער און אויסערלעכער שיין, דער סוביעקטיווער און אַביעקטיווער אַס-פעקט פון דער זעלבער דערשיינונג.

יעדער איינער פון אונדזערע שרייבער, צי ער האָט באַשריבן דאָס לעבן פון זיין צייט אָדער איז אַוועק אין דער פאַרגאַנגנהייט האָט געשאַפן פּער-זענלעכקייטן. מענדעלעע און פּרץ האָבן אין תּוך געשאַפן אין זעלבן גייסט, כאַטש די טעמאַטיק און פאַרמע זיינען אַנדערש. עס איז דורכאויס פאַלש ווען מען פאַרגלייכט אַ יידישן שרייבער מיט אַ ניט יידישן. רופן שלום, עליכמען „דער יידישער מאַרק טוויין“ מיטרעפּרעזענטירט ביידע שריפטשמעלער. אויסלענדער פאַרגלייכט די פּאַנאַראַמע פון מענדעלעס העלדן מיט די העלדן פון באַלזאַקס „מענטשלעכע קאַמעדיע“. אַ פאַרגלייך וואָס איז לכתחילה פאַלש צוליב דער אַנדערשקייט פון די ספּרונדזשינעס, וואָס באַוועגן די העלדן און פירן זיי צו באַשטימטע האַנדלונגען. באַלזאַקס העלדן רעאַליזירן זיך אין האַנדלונג. באַלזאַק נוצט צוויי מעטאָדן פאַר זיינע העלדן כדי צו פירן זיי צו זייער ציר. דער געניאַלער מענטש מאַכט אַ וועג פאַר זיך אַליין, האַבנדיק אין געדאַנק אַלס פּראַטאַטיפּ נאַפּאַלעאָן באַנאַפּאַרט. די געוויינטלעכע העלדן נוצן דעם אויסגעטראַטענעם וועג צו דערפאַלג. אויב עמיצער שטייט זיי אין וועג צו זייער ציל באַזייטיקן זיי אים אָן רחמנות און אָן געוויסנסביסע. אַלץ מעג מען טאָן כדי צו דערגרייכן דעם אָנגעצייכנטן ציל. טוען דאָס מענדע-לעס העלדן? טוט עס פּישקע דער קרומער? זיכער ניט. ווייל זיי ווערן קאַנטראַלירט פון צוויי אַנדערע מענטשלעכע שטראַמען. מענדעלעס העלדן זיינען פּערזענלעכקייטן, בעת באַלזאַקס העלדן זיינען כאַראַקטעריס. שרייבט דוד פּרישמאַן וועגן מענדעלעס העלדן: „די פּירכטלעכע אַרימקייט האָט זיי געמאַכט פאַר מנוולים, אַז עס נעמט אָן אַן עקלהאַפטיקייט. די גרויסע אַלטע טאַרבע — דאָס איז דער הויפט עיקר פון אַלע זייערע חלומות און געשעפטן און פּרנסות און באַגריפּן, און דער אינהאַלט פון זייער גאַנצן לעבן. און זייער לעבן — דאָס איז גאַר קיין לעבן ניט. אַ מפּל קינד ביי די אומות העולם האָט אין זיין קלענסט פּינגערל מער לעבן ווי מיר געפינען אין אַלע רמ"ח גלידער און שס"ה אַדערן פון דער גאַנצער כנסת ישראל“. פּרישמאַן דער אייראָפּייער זאָגט עס ניט לגנאי. ער האָט דערפּילט, אַז צו מענדעלען דאַרף מען צוגיין אַנדערש ווי צו סערוואַנטעסן, גאַגאלן אָדער טאַלטטאיען. ווייל די מענטשן אין מענדעלעס וועלט ווערן געטריבן פון אַנדערע אימפּולסן, אַנדערע עמאַציעס און איבערהויפט פון אַנדערע ווערטן.

אין אַלע מענדעלעס ראַמאַנען (אויב מען קאָן זיינע גרופּסקער און קאַב-צאַנסקער בילדער רופן מיט אַזאַ אימפּאַזאַנטן נאַמען) איז כמעט קיין סיפור המעשה ניטאָ. עס זיינען דאָ העלדן מיט קנייטשן און קנייטשעלעך אין דער נשמה. פּישקע וואָס דינט אין מרחץ פון דער קהילה גלופּסק, זיין ווייב די

בלינדע יתומה, און דאן, וואנדערנדיק באגעגנט ער, דאס האַרבאַטע מיידל
 אין וועלכער ער פאַרליבט זיך, און דער רויטער ממזר, וואָס שטערט אים
 אין דער זיבע און טוט אים אַפ אַ שפיצל און פאַרשעפט די האַרבאַטע, און
 פישקע לאַזט זיך אַרויס זי זוכן. לאַזט זיך אַזא פאַבולע מיט אַזעלכע העלדן
 פאַרגלייכן מיט באַלאַקס פולבלוטיקע, ליידנשאַפטלעכע, הונגעריקע נאָך דער-
 פאַלג העלדן? אַדער לאַמיר נעמען דאָס ווערק, וואָס האָט די ברייטסטע
 און גרעסטע קאָנווע, „דאָס ווינטשפינגערל“. אין קאבצאַנסק לעבן אַלערליי
 יידן, מערסטנס אַרימעלייט, מיט אַלערליי פּרנסות. פון מלמדים ביז שופר
 בלאַזערס. אין דעם שטעטל ווערט געבוירן אונדזער הויפט הערשערשעלע.
 אַ קינדשהיט אין וועלכע, עס ווערט ניט געהאַמערט קיין ווילן, נאָר עס ווערט
 געוועבט אַ פאַנטאַזיע. דאָס איז הערשעלעס יוגנט. בלויז פאַנטאַזיעס און
 חלומות וועגן משיח בן יוסף, וועגן רשע ארמילוס. תורה, תפילה, האפנונגען
 אויף משיח — דאָס איז דער מאַזאַאיק פון הערשעלעס וועלט. קאָן אַ כאַ-
 ראַקטער מיט אַ ווילן, מיט אַ פיקסירטן ציל געשמידט ווערן אונטער די אומ-
 שטענדן? דאָס אייגענע איז אמת וועגן די העלדן אין „מסעות בנימין
 השלישי“ און אין „שלמה ר' חיימס“. עס איז דאָ ביי מענדעלען מער פאַטאָס
 נאַציאָנאַלער און סאַציאַלער ווי יחידישער פיקסירטער ווייזן און ציף. אַלע
 העלדן מענדעלעס, כאַטש זיי זיינען מענטשן מיט קליינע השגות, זיינען זיי
 אין תוך פערזענלעכקייטן. זיי ווערן באַאיינפלוסט פון דער סביבה און פון
 מאַראַלישע ווערטן. עס ראַנגלען זיך די קליאַטשע מיטן פרינץ, און עס זיגט
 דער פרינץ. אַפילו בנימין דער דריטער, וואָס האָט שוין אַ ציל צו דערגרייכן,
 און ער נעמט שוין אַן אַלערליי דראַסטישע מיטלען פאַר זיין דורכפירונג.
 איז אַפילו ער פונקציאָנירט אין אַ וועלט פון עטישע ווערטן און פאַנטאַטישע
 שטרויכלונגען. און דער ציל אַליין איז דאָך גיכער אַ וואלונטאַרער און אוטי-
 ליטאַרישער, אַ נאַציאָנאַלער און נישט קיין פערזענלעכער. פאַרקערט. ער איז
 גרייט אַפצוגעבן זיין לעבן כדי צו געפינען די פאַרלוירענע צען שבטים. דער
 ציף ווערט גענערט פון קינדערשער לעגענדע, די מיטען געשפייזט אין פאַנ-
 טאַסטישער געאַגראַפיע. בנימין פון טודייה איז מענדעלעס בנימין אַ פראַמעטע-
 אישער זיידע. ביידע זיינען גראַדן און מדרגות פון פערזענלעכקייט.
 אויך שלום עליכמס העלדן זיינען אונטערוואָרפן די איינפלוסן, וואָס
 קאָנטראַלירן די פערזענלעכקייט און נישט די פעסטע דאָגעס, וואָס באַשטי-
 מען כאַראַקטער. אַלע שלום עליכמס העלדן לעבן זיך אויס אין ראַנגלענישן
 מיט עטישע ווערטן, וואָס דערפֿאַזן נישט קיין ציל דערגרייכונגען אויפן חשבון
 פון פאַרבאַכענע מאַראַל באַגריפן. זייערע מאַראַל־געביטן זיינען נישט קיין פיק-
 סירטע, אויסגעקריצטע, אינטעלעקטועלע. זיי זיינען גיכער אוממיטלבאַרע,
 אינעווייניקסטע, אַ פועל יוצא פונעם קאַמף מיטן אַרום, און אויך מיט זיך
 זעלבסט. זייער באַציאָנונג צו דער וועלט אַרום איז אַ רעזולטאַט פון אַן אַ שיר

גרויסע דורכפאלן און קליינע זיגן, וואָס העלפֿן שמידן די פֿערזענלעכקייט. פון יעדער דערפֿאַרונג קומען זיי אַרויס געלייטערטער, ריינער, מיט אַ נייעם בליק אויף מענטשלעכע ווערטן, מיט אַ נייעם צוגאַנג צו תכלית און ציל. שלום עליכמס העלדן בכלל אַקצעפטירן דאָס לעבן. דאָס, וואָס זיאָס לעבן טיילט זיי צו. זיי פֿרואווען נישט איבערמאַכן סלעבן. זיי פֿרעגן בלויז אַפּ פון צייט צו צייט די לאַגיק פון אומגליקן, וואָס שיטן זיך אויף זייערע קעפּ. אָבער זיי געפינען אַ לאַגיק און אַ באַרעכטיקונג אין דעם פלאַן פון געשעענישן. נעמט למשל זיין פֿאַרכישופֿט שניידערל, דער העלד מיט דער ציג, זיין טביה דער מילכיקער, מנחם מענדל, יאָסעלע סאלאוויי און סטעמפּעניו, און אליה און פיני. די אַלע העלדן בייגן זיך הכנעהדיק פֿאַרן שיקאַל, און פֿירן ניט קיין קאַמף. זיי האָבן אפילו ניט קיין פלאַן ווי אַזוי צו באַקעמפֿן די געזעל־שאַפטלעכע פֿרעזראַגאַטיוון, וואָס שטייען אין וועג פון ציל דערגרייכונג. מען גיט זיך אַנטער נישט ווייל ס'איז לייכטער און באַקוועמער נאָר ווייל זיי זיך נען אונטערזאָרפֿן דעם געזעץ פון דער אַנטוויקלונג פון דער מענטשלעכער פֿערזענלעכקייט. טביה פֿאַרטרעט די העלדן זייער ריכטיק, ווען ער זאָגט, אַז ער האָט געפֿרואווט דרייען דעם פּסוק אהין און אַהער, און ער האָט געזען, אַז עס העלפט נישט, האָט ער זיך אונטערגעגעבן. „אין שלום עליכמס שריפטשטעלערישן וועג געפינען מיר“ זאָגט י. י. טרוינק, „אומאויפהערלעכע פֿרואוון און באַמיאונגען זיינע העלדן אַרויסצופֿירן פון דעם אָפּגעשלאַסענעם כישוף קרייז, פון דעם ענגסטן לעבנס סוביעקטיוויזם, צו אַ ברייטערער, פֿרייערער, און זעלבסטשטענדיקער אַקטיוויטעט פון לעבן. שלום עליכמס האָט אַפילו איינגעזען, אַז דאָס וואַרטע פּסיכישע אָפּבילד פון זיינע העלדן געלייגט אים גראַד בעת ער גיט זיי אינעם צושטאַנד פון טרוימען, האַרציגנאַציעס און פֿאַרשיידענע סוביעקטיווע לעבנס פֿאַרשטעלונגען. דאָך האָט ער זיך אין זיין שאַפֿן כסדר באַמיט ענדלעך אַמאָל אויפצוועקן אַט די הילפלאַזע, טרוימערישע דאָן קיכאַטן, צו ווייזן זיי דאָס לעבן אַזוי ווי עס איז אין דער ווירקלעכקייט, אין אַ רעאַלער, ניכטערער און אַביעקטיווער לעבנס ווירקלעכקייט, זיי אַוועק־צושטעלן ווי מענטשן צווישן מענטשן, זאָלן זיי אַביעקטיוו אַנטייל נעמען אין לעבן און אַביעקטיוו דערויף רעאַגירן. שלום עליכמס האָט כסדר געגאַרט אַנצוקוקן זיינע העלדן און פֿאַרשוניגען ווי זיי וועלן זיך באַנעמען ווי רעאַלע לעבעדיקע מענטשן אין רעאַלן לעבן.“ אפשר האָט עס שלום עליכמס געוואָלט, אָבער דעם גאַנצן באַגאַוש וואָס ער האָט זיי מיט געגעבן אין וועג אַריין, האָט אוממעגלעך געמאַכט פֿאַר זיי זיך צו באַנעמען ווי מענטשן מיט כאַראַקטער און מיט אַ קלאַרן צילבאַוואוסטן ווילן. מען קען נישט מענטשן באַהויבן מיט גייסט, מיט לעבנס חכמה, באַרייכערן מיט עמאַציעס און מיט עטישע ווערטן און דאָן דערוואַרטן זיי זאָלן ווערן צעזאַרט, אַלעקסאַנדערס אָדער נאַפּאָלעאָנס. זיי מוזן זיין געטריי צו זייער גייסטיקער ירושה, צו זייער

אייגענע לעבנס פראצעסן. זיי קאנען ניט בייטן זייער פעלע כדי צו זיין מיט לייטן גלייך.

ווי האנדלט דאס פארכישופטע שניידערל מיט דער ציג, ווען ער ווערט געשטויסן פון דער ווירקעכקייט — פון זיין ווייב ציפע בילדע רייזע, זיין כנגדו. ער, שמעון אליה, „שמע קולנו“, פלעגט ליב האבן א פסוק אפילו ווען ער האט געקראגן פעטש פון זיין ווייב. איז אט דער שמעון אליה גייט איינ-האנדלען א ציג. דער ציל זיינער ווערט אלע מאָל געשטערט פון א שפיצל וואָס עס טוט אים אָפּ זיין קרוב דאדי דער אָרענדאַר. ווי אַזוי באַגעגנט ער די שטרויכלונגען? מיט קאַמף אָדער מיט כאַראַקטער פעסטקייט? חלילה. ער באַגעגנט אַלע שוועריקייטן מיט אַ פסוק און מיט אַ גלייכווערט. און ווען ער דערגרייכט שוין זיין ציל, ער ברענגט שוין אַהיים די ציג ווערט דער-פון אַ מיראזש, עס פאַרשפרייט זיך אַ קלאַנג, אַז עס איז נישט קיין ציג נאָר עפעס אַ גלגול. די ווירקלעכקייט צערינט אין צוזאַמענשטויס מיט דער פאַנג-טאַזיע. אַלע אומוואַרשיינלעכקייטן ווערן רעאַל, ווען זיי קומען אין באַרירונג מיט דער שעפערישער פערזענלעכקייט. איז דען באמת וויכטיק צי דאָס וואָס באַאיינפלוסט מענטשן איז רעאַל צי נישט. וויכטיק איז צי דער מענטש ווערט באַווירקט פון דעם. דאָס מאַכט עס רעאַל.

טביהס פערזענלעכקייט איז שוין נישט קיין רעזולטאַט פון נישט דער-קענען אָדער נישט אנערקענען די ווירקלעכקייט. ניין, טביה האָט אַן אַנדערן גאַנג, וואָס ווערט קאָנטראַלירט נישט פון אַמביציעס, ווילן אָדער כאַראַקטער-פעסטקייט, נייערט פון טראַדיציעס פון בית המדרש און פון יידישע לומדים. צו האָבן גלאַט אַזוי זאַכן, וואָס זאָלן אים אויסצייכענען פון אַנדערע, זאָלן אים געבן פּרעסטיזש אָדער מאַכט איז ביי אים נישט קיין ענין. רייך ווערן — צוליב וואָס? פּרעגט ער. און ער ענטפערט: כדי זיך צו באַפרייען פון דאגת פרנסה און קאנען זיצן און לערנען תורה, גיבן צדקה. אַלע זיינע איינ-פאַלן, זיין באַצאונג צו זיינע טעכטער, צו די מענטשן פון יעהופּעץ, אַלע זיינע צרות מאַכן אים נישט כאַראַקטער פעסט, נאָר פאַרקערט, זיי לייטערן אים, מאַכן אים ווייכער, לויטערער. ער האָט פאַקטיש קיין ציף נישט פאַר וועלכן ער קעמפט. אויב מען קאָן אים יאָ צושרייבן אַ ציל, איז עס אפשר נזת פון קינדער. און וואָס איז ער גרייט טאָן דערפאַר? אויסטראַכטן חלומות, שלום מאַכן מיט סאַציאַליסטן און וויינען שטילערהייט, און פּרעגן קשיות ביי גאָט. טביה דער מילכיקער איז אפשר דער קווינטעסענץ פון אַלע שלום עליכמס העלדן, וועמענס לעבנס וועג איז קאָנטראַלירט פון עטישע און מאַראַלישע ווערטן אַרויפגעצוואונגען פון אַן אייגנאַרטיקער סביבה אָדער פון אַן אייגענעם, סוביעקטיוון אידעאָליזם, וועלכער נולפיצירט דעם ווערט פון דערגרייכונגען. אמת, זיי זיינען אַלע קליינע מענטשעלעך מיט קליינע השגות, אָבער גלייכטיק טיפישע פאַרטרעטער פון דעם זשאַנער פּערזענל-

לעכקייט, מיט וועלכע די יידישע ליטעראטור איז אזוי רייך. עס איז נישט קיין חיסרון פון דער יידישער ליטעראטור, ווי ח. ליבערמאן וויל האבן, וואָס עס דאַמינירט די קליינע טאַט. נאָר עס איז אַן איינגאַרטיקייט וואו עס הערשט פּערזענלעכקייט און נישט כאַראַקטער וואָס דאַרף גרויסע טאַטן כדי זיך אויסצולעבן. יידישע העלדן ווילן נישט ברעכן קיין מאַראַלישע צאַמען כדי צו דערגרייכן גרויסע צילן.

נישט נאָר די קליינע מענטשלעך ביי מענדעלען און שלום עליכמען האַנדלען אזוי. אויך די אַנגעליטענע מיט ווילן העלדן ביי פּרצן גייען אויף דעם זעלבן אויסגעחלומטן וועג און זיינען נישט קיין צאַמען ברעכער אין דעם אַנגענומענעם מאַטעריעלן זין. אויך פּרצעס העלדן שטעלן זיך נישט קיין ציל, קיין פּיקסירטן ציל און נעמען ניט אַן אַלערליי מיטלען כדי דורכ-צופירן זייער ווילן.

שלמה, פון דער „גאַלדענער קייט“, דער הויפט פאַרטערטער פון חסידות, קבלה, פּרושישע אידייען, וועט אינגאַנצן אַנדערש מאַטיווירט ווערן ווי, דמשה שעקספירס יאָגאָ. נישט נאָר דערמיט וואָס זיי זיינען אַנדערע מענטשן, נאָר אויך דערמיט וואָס זיי ציען יניקה פון צוויי אַנדערע ירושה-זאַפּאַסן. ביידע, טיי יאָגא און סיי שלמה, האָבן צילן, נאָר יאָגא גייט צו זיין ציל דורך ליגן, אינטריגע און מאַרד, בעת שלמה גייט צו זיין ציל דורך התרוממות, ענטזיאַזם און עלית נשמה. און ווי פאַרשידן די צילן, יענער האָט אַ פּערזענלעכן, עגאָאיסטישן ציל, בעת שלמהס ציל איז: אויסלייזן די וועלט פון עצבות און טרויער, באַפּרייען די וועלט פון שטראָף און פיין. נישט קיין פּערזענלעכע אַמביציעס וויל ער רעאַליזירן. ער איז בלויז אַ שליח ציבור. אַן אויסגעקליבענער פון גורל און פון אייגענעם טעמפּעראַמענט. די צילן און קאַמפּס מיטלען פון אַן אַלגעמיינעם, פון אַ נאַציאָנאַלן שטייגער וועלן מוזן זיין אַנדערש ווי די פון אַ פּערזענלעכן כאַראַקטער. בפרט די וואָס וועלן האָבן צו טאָן מיט ווייטע צילן ווי ביאת המשיח. דעריבער וועט שלמה נישט קאָנען באַנוצן יעדן מיטל, ווייל ער איז צוועקמעסיק, ווי דאָס טוען העלדן ביי די אומות העולם. אין דער יידישער מסורה איז אַנגענומען, אַז אויב איינער פון די ל"ו צדיקים ווערט נתגלה, הערט ער אויף צו פונקציאָנירן אַלס איינער פון די אונטערשפּאַרער פון דער וועלטס גורל. ער הערט אויף אונטערצושפּאַרן דעם קיום פון דער וועלט.

ר' שלמה חלומט אויס זיין גאַנצן אידעאַל נישט אין דער רעאַלער וועלט פון טאַט. אַלע זיינע שטרויכלונגען זיינען אינערלעכע, אידיאָישע. שלמה איז דער אפּאַטעאַז פון דער גרויסער יידישער פּערזענלעכקייט, וואָס ווערט געפירט פון אַן אידעאַל און אַ ווילן אינגאַנצן געוואַרימט אין כלל-פריידן, לייזן און האַפּנונגען. פון אַ כאַראַקטער, וואָס זאָל מיט האַרטע אויס-געמאַסטענע טריט גיין צום ציל פון גלאַריע און באַפּרידיקונג, איז אַפילו קיין

וואונק ניטאָ. אפילו אין דעם שטראַפער און דיקטאַטאָר פּנחס איז עס ניטאָ. און אוודאי נישט אין משה און יונתן, די אַנדערע העלדן אין דער „גאַלדע-נער קייט“.

שלום אַשם העלדן, לעבנדיק אין אַן אַנדערער סביבה און אין אַן אַנדערער צייט ווי די קליינע מענטשעלעך, אַדער ווי פּרצעס פּאַלקסטימלעכע העלדן, ווי אברהם באָס, יוחנן וואַסער טרעגער אַדער נחמקע זבאַרזשער, פּונקציאָנירן אויך ווי פּערזענלעכקייטן און נישט ווי כאַראַקטערס. אַנהייבן דיך מיטן גאַסטינינער רבי, די כישוף מאַכערן פון קאַסטייליע ביז שאוּל פון תּרשיש, וועט די פּערזענלעכקייט זיין דער חותם און טרייב־קראַפט פון אַלע וויכטיקע פּאַרשוינען ביי אַשׁן. צי זיי זיינען גבירים, וואָס פירן היינער מיט אַפענע טירן פאַר אַלט און יונג, אַרים און רייך, צי זיי געהערן צו די דריי „פּיען“, אַדער זיי זיינען גאַט זוכער, אַדער פּראַסטאַקעס, וואָס לעבן מכלומרשט אויפן פּויסט, אויף טאַט, אַלע ציען זיי יניקה פון אַ גייסטיקער אַדער אַבסטראַקטער וועלט פון ווערטן. און נישט דערפאַר, וואָס זיי קאַנען נישט אַנדערש, נאַר דערפאַר ווייל זיי ווילן נישט. מענדל אין „קידוש השם“ קאַן זיך זיכער אויסקלייבן אַן אַנדער לעבן און אַן אַנדערן טויט, מירקין קאַן זיך אוודאי אויסקלייבן אַן אַנדער לעבן און ער טוט עס ניט. איבער אַשם גאַנצער קינסטלערישער וועלט ליגט אויסגעגאַסן אַ געמיט פון אידע-אַליזם, פון דערהייבונג, פון שבתדיקייט. אין די קליינע פּוילישע שטעטלעך לעבט דער גייסט פון ירושלים — די הייליקע שטאַט. בענקשאַפט צו אַן אַנ-דער לעבן, צו אַ גאַנצן פּרוימען לעבן, איז דער אַטעם צוג פון גאַנצע עדות יידן. מיט אַט דער בענקשאַפט איז אויך באַהויבט יעדער אינדיווידועלער טיפּ און העלד. יעדע פּרוי, וואָס דרייט זיך אַרום אין שטעטל, איז אַ שאַטן פון דער מוטער רחל אַדער שרה בת טובים, און יעדער מאַנסביל האָט אין זיך אַ ניצוץ פון בעל שם. דאָס הייליקע שניידערל ווירקט מער מיט זיין אידעאַליזם אין טאַלטשין, נעמיראַוו און לובלין ווי אַלע פּראַקטישע פּרנסים.

אַלע מעשים פון אַ העלד ווי מירקין, וועלכע זיינען אין דער רעאַלער וועלט פון אַ כאַראַקטער ניט לאַגיש, ניט צונויפגעבונדן, ווערן אַבער צוואַ-מענגעפלאַכטן אין אַ מאַזאַאיק פון גאַנצקייט אין ליכט פון פּערזענלעכקייט. אַ העכערע און טיפּערע לאַגיק באַדייכט זיין וועג. אַלערציי אינצידענטן אין מירקינס לעבן, ווי זיין באַציאונג צו זיין כלה, צו איר מוטער, זיין באַציי-אונג צו דער פּרוי הורוויץ, אפילו זיין באַציאונג צו דער רוסישער רעוואַלו-ציע, וועלכע איז לפנים ניט אויסגעהאַלטן, ווערט גאַנץ און רונדיק ווען באַטראַכט אינעם ליכט פון אַ פּערזענלעכקייט, וואָס האָט ניט קיין מאַטעריעלן פּיקסירטן ציל, וואָס קען ניט מאַדיפּיצירט ווערן פון נייע שטימונגען און מאַ-ראַלישע באַטראַכטונגען. פאַר דעם קריטיקער, וואָס זעט מיט אייראָפּעאישע אויגן, ווייזט זיך אויס, אַז מירקין פלאַנטערט זיך, גייט נישט גלייך צו זיין

ציל. אָבער געזען אין דער ספּערע פון פּערזענלעכקייט איז מירקין גאַנץ אויסגעהאַלטן. מירקין דערשרעקט זיך למשל פאַר דער בלוט פאַרגיסונג, וואָס איז אין גאַנג פון דער רעוואָלוציע גאַנץ צוועקמעסיק. מירקין דערקלערט, אַז דער מענטש קען נישט אויף אייביק פאַרלירן זיין מענטשלעך פנים, און אַז אויף טייכן בלוט קען מען נישט בויען קיין נייע וועלט. „אַ פינצטערע נאַכט רוקט זיך אויף אונדז, נאָר איך האָב נישט קיין מורא. איך האָב פאַרטרויען צום מענטשן. ער וועט אַרויסשפּרייזן פון אַלע וועלדער און נעכט, וואָס לייגן זיך אויף זיין וועג.“ מירקין דריקט דאָ אויס אין תּוך דעם וועג פון דער פּערזענלעכקייט. דער וועג איז קיינמאַל ניט קיין דירעקטער און גלייכער. ער ווערט אַלע מאָל מאַדיפּיצירט פון מאַראַל, פון טראַדיציע, פון מענטשלעכע ליידן און פיין און צווייפל. ווען מירקין קומט צוריק אַן אַנטווישטער קיין וואַר-שע, פאַרביטערט פון דער בלוט פאַרגיסונג און פון דער רעוואָלוציע, און ווען ער זעט אויף די פּנימער פון זיינע פּריינט די אַלע צעשטערטע און צופּייניקטע אילוזיעס, זאָגט זיי מירקין „אַ דאָך איז בעסער, אַז מען דאַרף זיך געבן טאָג טעגלעך טראַפּנווייז.“ מען דאַרף, הייסט עס, דורכפירן אַ מיסיע, אַ שליחות. דעריבער, ווען מען רופט מירקינען פאַרטיידיקן די רעוואָלוציע קעגן שונאים, זאָגט ער זיך אָפּ צו גיין קעמפּן, ווייל „עס מוז דאָך האָבן אַ גרעניץ ווי ווייט מיר זאָלן טאָן שלעכטס כדי צו טאָן גוטס. איך מיין, אַז אין אייפּער פון ראַטעווען די וועלט, פון אויספּייזן — זינקען מיר אַפּיין אין קאַלדזשעס בלוט.“ אַ כאַראַקטער דערשרעקט זיך ניט פאַר קאלדזשעס בלוט. אַ פּערזענלעכקייט אָבער גיט זיך אָפּ אַ חשבון פון יעדן אָפּגעגאַנגענעם טראַט. יעדער טריט אויפן וועג צום ציל איז אַזוי וויכטיק ווי דער לעצטער שפּאַן וואָס עפנט אויף די לאַנג געגאַרטע טיר צום ציל. מירקין, ווי דער זשאַכלינער, ווי הורוויץ, ווי מענדל, ווי דער אויסטערזישער ייד. אַלע יידן אין דער טריי-לאַגיע האַנדלען ווי פּערזענלעכקייטן.

העפּדן ווי יחיאל אין „תּהימים ייד“ אָדער יהודה איש קריות אין „דער מאַן פון נצרת“, דאַרפן אַפילו נישט קיין באַזונדערע פאַרטערען מאַל לעריי כדי זיי אַוועקצושטעלן ווי פּערזענלעכקייטן. זייערע צילן און די סביבה, אין וועלכע זיי ראַנגלען זיך צו דערגרייכן זייערע צילן, זיינען סאַציאל און פּסיכאָלאָגיש אַזוי אַנדערש, אַז אין דעם הינטערגרונט אַפּיין איז שוין אויסגע-שלאָסן דער גראַדער קאַנצענטרירטער, גלייכער וועג פון כאַראַקטער. די גאַנצע וועלט פון ווילן, ווערטן און האַנדלונגען קומען דאָ אין באַרירונג מיט הימלען, וואָס הענגען זייער נידריק איבער אונדזערע קעפּ. און די אייני-וואוינער פון אויבן מישן זיך לייכט אויס מיט די בלאַנדזשנדיקע בירגער אויף אונדזער ערד. אַזוי אַז דאָ איז נישטאַ קיין פּלאַץ פאַר כאַראַקטער. דאָ זיינען פאַראַן אינערלעכע שאַטנס, וואָס ראַנגלען זיך פאַר אַ ביסל לייכט מיט וואָס קלאַרער צו זען דעם ציל. עס זיינען בכלל נישטאַ אין ביידע ראַמאַנען קיין

אגרעסיווע העלדן, וואָס האָבן רעאַלע ערדישע צילן דורכצופירן. יחיאלס פּאָ-
טער האָט אַ ציל צו זיין מיטן רבין. דער וועג פון דערגרייכונג — איבער-
לאָזן די פּאַמיליע אויף גאַטס באַראַט און זיך אַרומוואַלגען ביים רבין, אַר-
בעטנדיק שווער און לעבן ווי אין אן עולם התוהו. צילן פון אַן ענלעכן, נישט
וועלטלעכן כאַראַקטער האָבן כמעט אַלע העלדן גרעסערע און קלענערע.

דער גאַנצער העלדן-מאַטעריאַל פון אַלע אַשס ראַמאַנען באַשטייט פון
מענטשן, וואָס האָבן ווילן, צילן און וועגן און מיטלען זיי דורכצופירן. נאָר
אַלע ווערן זיי געפירט פון אַן אינערלעכן מאַראַלישן כוח, וואָס דערפֿאַהט
נישט דעם ציל צו ווערן דער איינציקער דאָמינירנדיקער כוח אין זייער לעבן.
זיי הערן זיך צו צום רוף פון זייער נשמה, וואָס פאַרטונקלט דעם ציל און
זיי זעען דעם ציל גאַנץ געפֿעהאַפט. אַפילו די דריי פּייען אַדער די העלדן
פון „גאַט פון נקמה“ ווערן נישט געפירט פון פּיקסירטן ציל. עס איז אַלע
מאָל ציל צוליב עפעס. עפעס מתקן צו זיין. דער ציל איז בלויז אַ קאַרידאָר
צו אַ העכערן און שענערן צוועק. די אמתע העלדן ביי אַשן זיינען די יידישע
אמונה, בטחון, ליבע צום יידישן קאָלעקטיוו, די שכניה, די ליו צדיקים. אַשס
לעבנס פּילאָזאָפּיע וועט קיינמאָל נישט דערלאָזן זיינס אַ העלד זיך אַרויס-
צולאָזן אויף פּערזענלעכע אוואַנטיוורעס, כדי צון באַפּריידיקן אייגענע אַמבי-
ציעס. „אזוי זיינען מיר מענטשן“ טראַכט זיך ר' שלמה נגיד, ווען מען רופט
איים אין שטעטל אַ בעל עבירה. „דער מענטש איז זינדיק, און אַ גאַט איז דאָ
אַז ער זאָל מוחל זיין אונדזערע זינד. און גאַט איז מוחל! וואָרום ווי וואָלט
דען דער מענטש געקאָנט לעבן אַז גאַט וואָלט ניט געווען קיין אל רחום
וחנון.“ און דער זעלבער מאַטיוו פון אמונה און מחילה ווערט ווידערהאַלט
אין כמעט אַלע ווערק פון שלום אַש. דער גאַסטייניגער רבי האָט אַמאָל גע-
זאָגט צו ר' שלמה נגיד, „אַז אַ ייד אָן אן עבירה איז גאָר נישטאַ. אַ ייד
מוז האָבן עפעס אויף דער נשמה כדי ער זאָל קאָנען זיין אַן אמתער ייד. אַ
ייד דאַרף אַלץ פילן אויף זיך, אי רעגן, אי ווינט ווי דער בוים אויפן גאַס.“
מענטשן וואָס האָבן עפעס אויף דער נשמה, פילן מיט יעדנס לידן, יעדנס
צער. פאַרטפן זיך אין יעדן טאַט זייערען. זיי קאָנען דעריבער נישט גיין
צו זייער אינדיווידועלן ציל מיט פּויסטן און פאַרביסענע ליפן. זיי נוצן קיינ-
מאָל נישט אויס דעם שטראָם פון געשעענישן פאַר אַ זעלבסט צוועק.
זיי זיינען אַפּטמאָל גאָר אינגאַנצן מבטל דעם ווערט פון די דערגרייכונגען.

עס קאָן אויסקוקן אַביסל ממלכת-כהנימדיק אַוועקצושטעלן די פּערזענ-
לעכקייט אַלס דעם גרונטאַוונעם העלד אין יידישער שאַפּונג. מען קאָן געפינען
אין דער פּוילישער ליטעראַטור פון ניינצנטן יאָרהונדערט פאַראַלעלע העלדן,
וועמעס האַנדלונגס שטראָם פליסט אויף די וועגן פון געפינען צער אין יעדער
צעקנייטשטער האָר, פון געפינען טויט אין יעדן מענטשלעכן קנייטש. די
העלדן פון מיצקעוויטש, גאַרטשינסקי, קראשינסקי און סלאָוואַצקי ווערן

אויך נישט פארהארטעוועט און געשטאלט פון פערזענלעכע צילן און דער-
 גרייכונגען. ביי סלאוואצקין איז האַנדלונג אַ מאַראַלישע פּליכט. קאַרדיאַן,
 סלאוואצקיס אַ העלד אין איינער פון זיינע דראַמען, גייט דורך עטלעכע סטאַ-
 דיעס פון האַנדלונג. ער זוכט זיכערקייט און געפינט צווייפֿל, ער הייבט אָן
 מיט ליבע, ווערט אַנטוישט, זוכט דעם טויט אַזאַ געטהעס „ווערטהער“, און
 קומט צוריק צום לעבן, זוכט אמת און געפינט אומעטום ליגנס, דערנידריגונג
 און באַטרוג. דאָן קומט ער צום אידעאַל פון מוטערלאַנד און טיפן רעליגיעזן
 גלויבן. און אויך דאָ געפינט ער אנטוישונג, און שפּעטער, ווען ער דאַרף
 דערמאָרדן דעם צאַר צוליב זיין לאַנד, קאָן ער עס ניט טאָן. ער קאָן ניט
 מאָרדן, ער ווייזט אונדז, אַז דאָס מענטשלעכע געוויסן ווערט ניט באַהערשט
 פון אַלגעברייאישע געזעצן. אַז דאָס האַרץ שטימט נישט אַלע מאַל איין מיט
 דער עצה פונעם שכל, וואָס טרייבט צום ציל. די וועגן פון דער פערזענלעכ-
 קייט זיינען קארדיאַנס וועגן. דאָס איז אויך אמת וועגן סטעפאַן גארטשינסקיס
 „די געשיכטע פון וואַלאָר“. אויך קאָן מען דאָס זאָגן וועגן פיל העלדן פון
 קראַשינסקי און מיצקעוויטש. אַבער דאָס וועט בלויז באַשטעטיקן די טעזע.
 ווייל די פּוילישע ליטעראַטור פון ניינצנטן יאָרהונדערט איז געווען אַ ליטע-
 ראַטור פון אַ גערודפט און פאַרפּיניקט פּאָלק, וואָס האָט געזוכט אַ משיח,
 אַ גואל. דער געמיטסזושטאַנד איז געווען כמעט אַ יידישער, דערפאַר האָבן
 זיך ביי זיי באַוווּזן מיסטישע, כמעט קאַבאַליסטישע שטרעמונגען און זוכענישן.
 די פּוילישע ליטעראַטור אין אַ באַשטימטער צייט, ווען איר נשמה איז געווען
 אַ צעפּייניקטע, איז זי אויך געווען שיכור פון עטיק און דעריבער האָט זיך
 איר ליטעראַטור געראַנגלט מיט מאַראַלישע, רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע
 פּראָבלעמען און זי האָט דעריבער געשאַפן העלדן-פּערזענלעכקייטן, אַזוי ווי
 די יידישע ליטעראַטור. אַבער וואָס ס'איז אין אַנדערע ליטעראַטורן אַן
 אינצאל דערשיינונג איז ביי אונדז דער נאַרם פון אונדזער גאַנצן שאַפונגס
 שטראָם. ביי אונדז איז כמעט ווי ניט בנמצא אַן אַנדער שטרעמונג. אונדזער
 גאַנצע ליטעראַטור האָט זיך אַזוי געשטאַלטיקט, אַפילו אונדזער מעמואַרן ליי-
 טעראַטור פון די עלטסטע צייטן, די אויטאָביאָגראַפישע שטיקלעך און ברעק-
 לעך, וואָס זיינען צעזייט און צעשפּרייט אויף די בלעטער פון אונדזער געשיכ-
 טע, ווייזן די זעלבע אייגנשאַפטן, נייגונגען און טענדענצן. אַפילו אונדזער גע-
 שיכטע, אַנהייבנדיק מיט די לעגענדעס אַרום משה רבינוס לעבן, ר' יוחנן בן
 זכאי, ר' עקיבא, ר' יהודה הנשיא, די שפּאַנישע דיכטער, און אַפילו די
 דיכטער פון דער השכלה, האָבן געצויגן יניקה פון מאַראַלישן קוואַל וואָס
 האָט זיך געשטאַלטיקט אין פּערזענלעכקייט.

נאַטירלעך וועלן זיין מדרגות פון פּערזענלעכקייטן. מירקין וועט זיין אַנ-
 דערש פון מרדכיין אין „די פּוילישע וועלדער“, טביה דער מילכיקער וועט
 זיין אַנדערש פון ביאַלער רבין. די אַנדערשקייט וועט זיין בלויז אין גראַד און

נישט אין וועג. די שליסלען צום ציל וועלן זיין אנדערע. אָבער די טירן וועלן זיין די זעלבע, דער איבערזעכער ציטער דער אייגענער. זעיעלעס דער רעוואָלוציאָנער, ווען ער האָט שלמה מלכו אָדער פאביוס לינד געשאַפן; אהרן צייטלין, ווען ער האָט דראַמען אָדער לידער פון אונדזער לעבן געשאַפן, אָדער ווען ער האָט סוזשעטן פון אונדזער געשיכטע גענומען, זיינען זיי גע- גאַנגען אומבאַוואוסטזיניק אויף די וועגן פון דער פּערזענלעכקייט. ווען ה. לייזיק האָט קינסטלעריש אויפגענומען די פּראָבלעמען פון דער עקידה, אָדער סדום, אָדער דעם גולם, האָט ער געשטאלטיקט פּערזענלעכקייטן. ווען יעקב גלאַטשטיין האָט פּראָזע געשאַפן, האָט ער זיינע העלדן באַצירט מיט אַלע אייגנ- שאַפטן פון דער פּערזענלעכקייט, וואָס ראַנגלט זיך, האָט ספיקות, קעמפּט מיט זיך, ווערט רייכער מיט יעדער דערפאַרונג און דערגרייכט מאַטעריעל ווייניק. — (וועגן זיי און וועגן נאָך אַ צאָל דיכטער וועל איך שרייבן אינעם צווייטן טייל: פּערזענלעכקייט און כאַראַקטער אין דער יידישער דיכטונג).

בערגלאַסן האָט אויך ווי אַש זיך געראַנגלט מיט דער וועלט און מיט דעם גייסטיקן קלימאַט וואָס ער האָט פאַר זיינע העלדן געשאַפן. בערגלאַסן העלדן האָבן אַ באַגרעניצטן און צענטריפּונגאַלן שטח און אַ געצאַמטן איינגע- שנורעוועטן גייסטיקן קלימאַט. בעת אַשס העלדן ציען זיך איבער דער לענג פון יידישער געשיכטע און איבער דער ברייט פון דער געאָגראַפישער וועלט, און זיי לעבן אַלע מאָל אין הרת עולמדיקע צייטן. לעבן בערגלאַסן העלדן אין אַ באַגרעניצטער וועלט, אַן אָפּגעשלאָסענעם שטח, און אין אַ שטילער איינזאַמער וועלט. אויב אַשס העלדן וואַלטן געקאַנט אונטער אַן אנדער דירעקציע און אַן אנדערן וועלט באַנעם ווערן כאַראַקטערס, איז אַזאָ מעגלעכ- קייט אינגאַנצן אויסגעשלאָסן פאַר בערגלאַסן העלדן. בערגלאַסן העלדן גייען כמעט קיינמאָל נישט צו עפעס. זיי דרייען זיך אַרום אַ פיקטיוון עפעס, אָדער זיי אַנטלויפן פון עפעס. זיי פאַזן איבער אויפן וועג שטיקער פון זייער פּערזענ- לעכקייט. זיי שפּילן זיך אַפילו נישט מיטן וועלן זיין כאַראַקטערס.

אַלע בערגלאַסן העלדן, אַפילו פון דער נאָך רעוואָלוציע עפאַכע, זיינען נישט קיין מענטשן מיט פעסטע ווילנס און צילן. זיי ווערן נישט אינטרעגירט פון אַ דינאַמישן טרייב כוח אין בלוט. ווען זיי טוען עפעס איז עס דערפאַר וואָס דער דרויסן צווינגט זיי דערצו. דער אַרום שטויסט זיי און לאַזט זיי נישט רוען. זיי וואַלטן בעסער געקליבן איינדרוקן ווי געזוכט לאַגיק פאַר זייערע האַנדלונגען. זייערע מעשים זיינען פּסיכאָ טערעפּוטישע עקספּערי- מענטן. אַפילו אין אַ וועלט פון לויטער דינאַמיק און אַקטיוויטעט באַוועגן זיי זיך קוים. אין בעסטן פאַל זיינען זיי שלוחים. זייערע הימלען זיינען אַב- דערע. וואַלקנס שווימען אַרום אין זייערע הימלען און פאַרדעקן פאַר זיי דעם פינגער וואָס ווייזט דעם וועג. אין די הימלען זעען זיי וואַלקנס אין דער פאַרמע פון הינט, פּערד, ווייסע שוואַנען און רייען פון קאַרעטעס. אָדער

זיי האָבן די פאַרמע פון אַ רויט קעפּיקן מענטש אין אַ בלויען אַנצוג וואָס באַוועגט זיך ניט. אַלערליי ענדערונגען אין דער מאַטעריעלער סביבה האָבן נישט דעם כוח צו ענדערן דעם אינערלעכן נעפל פון בערגלסאָנס באַשעפּע-נישן. זיינע נאָוועלן זיינען גיכער עפּישע פּאָעמען געלייענט צו ווערן נציבור. דאָ און דאָרטן זיינן דאָ לירישע אַאויסן. זיי זיינען זיכער נישט קיין ראַמאַנען געלייענט צו ווערן ביחידות.

בערגלסאָן האָט אַ כאַראַקטעריסטישע דערציילונג וואָס ווייזט די באַציי-אונג פון יידישע העלדן צו צילן און דערגרייכונגען. די דערציילונג הייסט „שבת גדליה“ און עס קומט פאַר אין אַ קליין שטעטל. אַלע זיינען קבצנים און שלעפּער, נאָר פּלוצלונג הייבט מען אָן רייך צו ווערן. ספּעציעל ווערט איין פּאַמיליע זייער רייך, און דאָס שטעטל באַמערקט, אָז עס פּילט זיך ביי די נייע גבירים פון מויל. זיי באַצאָלן פאַר דער רייכקייט מיטן ריח פון מויל. און דאָס ווערט דער אַנגענומענער געזעץ אָז פאַר רייכקייט מוז מען מיט עפּעס באַצאָלן. מען קריגט אַ פעלער. און שבת גדליה, וואָס איז געוונט און שטאַרק לאָזט זיך אָפהאַקן אַ פּוס אונטער אַ באַן כדי רייך צו ווערן. שבת גדליה וואָלט געקאַנט דינען אַלט סימבאָל פאַר אַלע האַנדלונגען פון בערגלסאָנס העלדן, וואָס ווילן עפּעס דערגרייכן, און ווערן געשטערט פון מאַראַלישע געזעצן.

אַלע בערגלסאָנס העלדן זיינען פּרעמדע אין דער וועלט פון טאַט און האַנדלונג. למך און חיים משה אין „אַפּגאַנג“, מיראַ אין „נאָך אַפּעמען“, זיי זעען אַפּילו נישט די וועלט גלייך. זיי קוקן דורך ברילן. יעדע דערשיינונג גייט פּריער דורך אַ געוויסן מאַזאַאייק איידער זיי דערזעען זי. זיי זעען דערשיי-נונגען ווי די הייליקע אין על גרעקאַס בילדער. די הייליקע זיינען אַביסל קאַסאַקע, כדי עס זאָל זיי געבן דעם טראַנסצעדענטאַלן אויסדרוק, אַזוי זעען אויך בערגלסאָנס העלדן די וועלט.

אַפּילו אַפּאַטאַשוס העלדן, וואָס זיינען איבערפּול מיט ענערגיע און לעבנסלוסט, זיינען כמעט אַלע פּערזענלעכקייטן און נישט קיין כאַראַקטערס. אַנהייבנדיק פון זיין העלד אין דער אונטערוועלט ביז מרדכין אין „די פּוילישע וועלדער“, ווערט זייער ווילן און ענערגיע קאַנטראַלירט פון מאַראַל, ירושה און טראַדיציעס. ווייץ זיי זיינען נאַטירלעכע, ערדישע העלדן, אָן אַ מיסיע, אָן אַ רעפּרעזענטאַנץ אַלס פּאַלקס טיפּן וועלן זיי דעריבער מער ווי אַנדערע ווייזן די באַציאונג פון יידן צו צילן און מיטלען, צו אַמביציעס און דער-גרייכונגען. זיינע העלדן וועלן זיין ניט קיין הייליקע וואָס שוועבן אין די הימלען און ניט קיין גראַדליניקע מרגלים צו אַ ציל. זיי וועלן זיין מענטשן דערצויגן אין אַ באַשטימטן גייסטיקן קלימאַט מיט אַלע אייגנשאַפטן און שטריכן פון צייט און אַרט. דורך אַ סאַרט אַפּטישער התגלות זעט אין זיי אפּאַטאַשו די וואַרצלען פון ליכט און פינצטערניש. דורך זייער אויסערלעכקייט זעט מען די דינסטע און פּיינסטע שטריכן פון זייער איבערלעך וועזן. און

אומעטום אנטפלעקן זיי זיך אַלט מענטשן אָן פּסיכאָלאָגישע צױטן, נאָר מיט אַלע סימנים פון פּערזענלעכקייט. לאַמיר נעמען מרדכי, דעם הויפט העלד פון „די פּוילישע וועלדער“. ער איז דער גייסטיקער און קינסטלערישער צע-מענט פונעם ראָמאַן. ער האַלט צוזאַמען אַלע אינצידענטן און אידייען פון דראַמאַן. ער איז די פּערזענלעכקייט, וואָס זאָפט איין אין זיך אַלע אידייען פון דער השכלה און חסידות. די אידייען מיטן זיך צונויף מיטן ריח פון די וועלדער און מיט זיינע ביאָגראַפישע עלעמענטן און עס ווערט אַ סינטעז פון איינפלוסן וואָס פאַרמירט אַן אייגנאַרטיקן העלד. אַ זייער ברייטע קאַנווע פון כוחות און מענטשן וועלן געמאַלן ווערן כדי צו געבן מרדכי זיין אינער-דעך געשטאַמט. זיין הייסער טעמפּעראַמענט פלוס זיין פּיאיאָקייט איינצוזאָפן דערפאַרונגען, זיין זכרון און זיין נייגער צו דערקאַנען זאַכן וועלן אים געבן גאַנצקט און בויגיקייט. ער וועט זיין אַ סינטעז פון אינטעלעקט און עמאַציע. ער רעאַגירט פולבלוטיק אויף אַלע פאַסירונגען און פּערזאָנען וואָס ער באַ-געגנט. דורך אים זעען מיר ר' איטשען, ר' מענדל קאַצקער, דעם באַרוועסן ישראל, ר' יוסף שטראַל און אַנדערע העלדן וועלכע פאַרטרעטן דאָס פּיל-פאַרביק בילד פון דער עפאַכע. מרדכי איז בכלל אַ העלד, וואָס יעדע דער-פאַרונג גייט ביי אים דורך אַן אינערלעכע מעטאַמאָרפּאָזע איידער זי ווערט גאַנץ. זיינע אַיינדרוקן און איבערלעבונגען זיינען פון אַזאַ ווידעראַנאַנדיקן שטייגער אַז זיי זיינען גאַרנישט מסוגל צו שאַפן אַ כאַראַקטער. ער איז אינ-גאַנצן אַן אינטראַווערט. ער לערנט ביים זיידן, דעם מתנגד, ער לערנט ביי ר' איטשען דעם צדיק און חסיד. אויך לעבט ער און לערנט אין קאַצק, אין דער סביבה פון אַ גרויסער יידישער פּערזענלעכקייט — ר' מענדעלע קאַצ-קער. מרדכי פאַרקערט אויך אין הויז פון ר' יוסף שטראַל — אַ משכיליש וועלטלעך הויז. מרדכי ווערט געגליט, נישט געהאַמערט אין די אַלע דערפאַ-רונגען. ער ברייט אויס אַ ווילן און אַ פּערזענלעכקייט, אָבער ער איז אומ-פּיאיאָק עפעס צו טאָן. קיין פּערזענלעכע אַמביציעס האָט ער נישט. פאַר זיך דאַרף ער גאָר ניט. פאַר יידן, פאַר פּוילן עפעס טאָן קען ער ניט. עס שטייען אים אין וועג די מאַראַלישע לערן פון זיין מתנגדישן זיידע. די עטיק פון ליבע און רחמנות פון ר' איטשען און דער ביטול צו מאַטעריעלע ווערטן פון דעם קאַצקער. ער גייט אַוועק וואו אַלע יידן זיינען אין צייטן פון צער און פּיין געגאַנגען — צום ספר. ער פאַרטיפט זיך אין די ווערטער פון יידישע קאַבאַליסטן און מוסריקעס. קאָן פון אַזעלכע צוגרייטונגען געשאַפן ווערן אַ כאַראַקטער מיט אַ פּיקסירטן ציל ? מיט זיין ווייזע און פאַנטאַזיע ווערט ער אַ פּערזענלעכקייט. ער ווערט אַ שרייבער. „אַלץ אין אים האָט זיך געדריכט, צונויפגעשמאַלצן די נשמה מיטן חומר, און אין דער מוטושטיקייט האָבן שטיק-לעך ליכט זיך געפּעלדלט. שפעט אין דער נאַכט האָט ער אָנגעצונדן אַ ליכט, זיך געזעצט איבער אַ העפט און גענומען שרייבן.“

אין „די טענצעריין“ וואו די האַנדלונג קומט פאַר אין ניר-יאַרק, אַ שטאַט פון דינאַמיק, טאַט און האַנדלונג, פונדעסטוועגן ליגן אויך דאָ די הימלען איבער די קעפּ פון אַפּאַטאַשוס העלדן. קיינער פון זיינע פאַרשוידענע פּאַרטן זיך נישט פאַרכאַפּן פון ניר-יאַרקער ריטם פון טאַט. אַט זיינען זיי די העלדן, ר' אברהם — אַ ייד אַ למדן וואָס זוכט אַן אַנלען און אַ פאַרבינדונג מיט גאַט, זיין ווייב חיה רבקה, וואָס פּיינעט ראַמאַנען און זוכט אויך פאַרבינדונגען צווישן לעבן און ליטעראַטור. זייערע קינדער — דינה, אַ סטודענטקע און טוערין אין די אַרעמע קוואַרטאַלן, אַ צווייטע פאַמיליע — שבתי — אַ ווידערגעבורט פון ר' מענדעלע קאַצקער אין אַמעריקע, וואָס זוכט אַ פאַדעם צווישן דער וועלט און גאַט. זיין זון פנחס — אַ בלאַנדזשנדיקער וואָס האַלט דעם קאַפּ אין דער הויך, זעט שוואַך דעם אַרום, פילט ווייניק די ערד הינטער זיך, און ער ווייסט נישט, וואו ס'ענדיקט זיך די תורה און וואו ס'הייבט זיך אָן לעבן. זיין שוועסטער — אַ „קריסטשען סייענס“ היילער, וואָס ווייסט נישט וועלכע וועלט אויסצוקלייבן פאַר זיך. עס זיינען דאָ נאָך זייטיקע העלדן וואָס האַנדלען, טוען זאַכן, אַרבעטן זיך אַרויף. אָבער די צוויי משפּחות זיינען די וויכטיקע אין דעם ראַמאַן. זיי לעבן שוין נישט אין אַ סביבה, וואו עס שוועבן די גייסטער פון זיידעס, וואָס לאָזן נישט גלאַט אַזוי לעבן, דאָ לעבט מען שוין אַן צאַמען, אַן טראַדיציעס, און דאָך לאָזן זיך נישט אונדזערע העלדן אַרויס באַצווינגען דאָס לעבן פאַר זיך. זיי טראַגן זיך אַרום מיט חלומות, מיט פּאַנטאַזיעס, מיט אידעאַלן. זיי זיינען נאַענטע קרובים מיט בנימין דעם דריטן, מנחם מענדלען, מירקינען, מירלען און אַנדערע יידישע העלדן. זיי לעבן בלויז אין אַן אַנדער צייט און אונטער אַנדערע אומשטענדן. זיי זיינען קרובים פון בעש"ט, פון ר' לוי יצחק און משה העס. שווערמער און טרוימער. אין די וועלדער פון פּאַדאַליע, צי אויף די וועגן פון ניר-דזשורזי, וואו שבתי פאַרלירט זיין קאַפּ. אומעטום האָבן זיך די העלדן מיט פּאַנטאַזיע, מיט אינער-לעבן ווילן, מיט באַשאַף אין זייער בלוט געריסן צו די הימלען, געשפּונען חלומות, און געפורעמט זייערע פּערזענלעכקייטן. שטענדיקע צוהערער צו די שטילע זיפּצן און צערן פון דער וועלט. און נישט זעער און קוקער צו פיק-סירטע צילן, וואָס מוזן דערגרייכט ווערן.

אין אַלגעמיין קאַנען אַלע אַפּאַטאַשוס העלדן באַטראַכט ווערן נישט נאָר אין שייכות מיט זייער סביבה און צייט אין אַמעריקע, נאָר אויך און איבער-הויפּט אין איינקלאַנג מיט זייער ירושה און אינערלעכן וואקס. דאָס לעצטע וועט זיין מער פאַרבונדן מיטן אינערלעכן וועזן און מעטאַמאָרפּאזע פון זיינע העלדן ווי די דעטאַליזירטע געטריישאַפּט צום לעבן אַרום. פון שטאַנדפונקט פון שעפּערישער גאַנצקייט איז וויכטיקער אַז מרדכי טראַגט אין זיך דעם אַראַמאַט פון די פּוילישע וועלדער, די מילדקייט פון ר' איטשען, די שטרענגע פּרומקייט פון ר' מענדעלע קאַצקער, ווי אַז ער וואָלט גענוי קאַנצעליאַריש

אפגעשפיגלט א פוילישן בחור אין פאריזש פון 1863. די מאָס פאַר יידישע העלדן ווי שבת, און ר' אברהם קאָן ניט זיין דער זעלבער ווי צו דרייזערס העלדן אין „די אַמעריקאַנער טראַגעדיע“ אָדער סינקלייר לואיסעס „באַביט“ אָדער „עלמער גענטרי“. שבת אָדער ר' אברהם זיינען אונטערוואָרפן אַן אַנדערן גאַנג פון דערפאַרונגען, שבת לעבט אין אַן אַנדער רעאַליטעט ווי עלמער גענטרי, אָדער די העלדן אין דושאַן דאָס פאַסאַסעס „יו. עס. איי.“ די העלדן אין די ניט יידישע ראַמאַנען זיינען געקניפט און געבונדן מיט אַנדערע אַמעריקאַנער דערפאַרונגען, מיט אַנדערע טראַדיציעס און אַנדערע זכרונות ווי פּנחס, שלמה, דינה אָדער קופּעלט. די שפּראַך און דענקונגס אַרט פון אַפּאַטאַ- שוס העלדן וועלן פאַר זיי פאַרבן אַמעריקאַנער אַינדרוקן און פאַסירונגען. זיי וועלן רעאַגירן און האַנדלען אַנדערש, ווייל זיי וועלן הערן די אינערלעכע שטימען פון אַמעריקע. די ניואַנסן פון קרעכצן און ווייטיקן, בעת דרייזערס העלדן וועלן זען די עשירות און די ווייטיקייטן פון אַמעריקאַנער רויים. אַפּאַטאַ- שוס העלדן וועלן דעריבער זיין העלדן בעת די אַנדערע וועלן בלייבן כאַ- ראַקטערס.

אַפילו די העלדן אין אַפּאַטאַשוס דערציילונגען, וואָס זיינען ניט קיין יידן, נעמען איבער דעם ניצויץ פון פּערזענלעכקייט. נעמט דעם „דזשעניטאַר“ מי- כאַיל וואָס גלוחט אין ניו יאָרק, אָדער בוקערט, דער נעגער פון „לינטשעריי“ און אַ צאָל אַנדערע העלדן און פאַרשוויגען וואָס ווערן דערהויבן ווען זיי ווערן געזען פון אַ יידישן שריפטשטעלער. זיי ווערן דערהויבן צו דער מדרגה פון פּערזענלעכקייטן אַדאַנק אַן אַנדערן געמיטס צו- שטאַנד. זיי גיבן אַרויס פון זיך אַנדערע אַפּשטראַלונגען. בוקערט ווערט דער- הויבן צו איינעם פון די יידישע קדושים און מאַרטירער. ער איז מער ענלעך צו די יידן אין שפּאַניע, וואָרמס אָדער מאַינץ ווי צו די באַנוול קלייבער, אָדער באָן באַדינער, אָדער די העלדן פון זיין לאַנדסמאַן ריטשאַרד רייט. אין אַלע זיינע ווערק ווייזט אונדז אַפּאַטאַשו געשטאַלטן געמאַכט מיט פיינע פּיליגראַן אַרבעט. געשטאַלטן ווי ר' מענדעלע — דער לעצטער מאַהיקאַנער פון חסידות, דער אַלטער משכיל שטראַל, דער חבר פון ר' נחמן קראַכמאַל, ר' איטשע, די אַמעריקאַנער געשטאַלטן, און זעל כולם — מרדכי וואָס איז די זעפּערישסטע פּערזענלעכקייט ווייל ער ווערט אַ שרייבער. און ווי שרייבט אַפּאַטאַשו: „און דו מענטש, וואָס גראַבסט זיך אין שטויב, ביסט מתקן פאַר- געסענע ווערטער — ווערסט אַ שותף צו מעשה בראשית“. עס איז בלויז די פּערזענלעכקייט וואָס באַהעפט זיך מיט דער שאַפונג פון דורות. דער כאַראַק- טער הייבט אָן און ענדיקט מיט זיך אַליין. ער דערלאַזט ניט קיין דערפאַרונג. נאַציאָנאַלע אָדער גרופן דערפאַרונג וואָס זאָל שטרויכלען זיין וועג צום אַנגעצייכנטן ציל. ער ווייסט אַלץ, און איז זיכער אין זיין טראַט. די פּער- זענלעכקייט גייט באַצאָדן מיט פאַטאַס און צער צו אַ ציל. זי קנייטשט זיך

און בייגט זיך איין כדי אויפצוהייבן געטראַטענע און טוט תפילה מיט זיין קניט צוזאַמען מיט זיין און פאַרגעסט דערוויל דעם ציל.

עס זיינען נאָטירלעך דאָ פאַרשיידענע אָספעקטן פון דער מענטשלעכער און יידישער פערזענלעכקייט. זי וועט אַנדערש ניואַנסירט ביי דער גמרא ווי ביי שפינאַזעס ווערן. אַלע וועלן זיי האָבן פאַטענץ, נאָר זייערע אינערלעכע רייכקייטן וועלן באַשטימען זייערע אונזווערסאַלע דימענסיעס. אַנדערע וועלן בלויז דערגרייכן דעם מאַרק פֿאַר פון זייער שטעטל. אַ מנהג מענדל און אַ בנימין השלישי אַדער אַ טביה וועלן געהערן צו די שטעטל פערזענלעכקייטן, בעת דער בריסקער רב, ר' שלמה, ר' מענדעלע קאַצקער, ר' אַיטשע, אַדער דער תהילים ייד ווערן גרוי־סע פערזענלעכקייטן. פענעק האָט גרעסערע פאַטענץ צו ווערן אַ גרויסע פערזענלעכקייט ווי מאַטל פייסי דעם חזנס. מרדכי דערגרייכט די שפיץ פון דער פערזענלעכקייט בעת מירקין דערגרייכט ניט. ר' יחיאל קומט נישט אָן צום כסא הכבוד פון פערזענלעכקייט. ביי די לעצטע טרעפ שטעלט ער זיך אָפּ. בעת ר' מענדעלע קאַצקער און ר' שלמה עפענען דעם לעצטן טויער. זיין דער־גרייכן. אין אַנדערע ווערטער, — פערזענלעכקייט איז די העכסטע מדרגה פון דערגרייכונג. און דאָס לאַנד פון דער גרויסער פערזענלעכקייט איז גאַנץ שייטער באַפעלקערט. בלויז יחידי סגולה האָבן דעם כוח דאָרט זיך צו באַזעצן. דער גאסטניגער רבי קאָן זיך נישט פאַרגלייכן מיט דער געשטאַלט פון ר' שלמה, פונקט ווי שלמה נגיד קאָן זיך נישט פאַרגלייכן מיט יוסף שטראַל. עס איז נישט נאָר אַ פראַגע פון פאַטענץ נאָר אויך פון מער גייסטיקע גבורה. העלדן ווי ר' שלמה און מענדעלע קאַצקער מאַכן גרעסערע שפאַנען, זיין האָבן קפיצת הדרך, ווייל זיין זיינען ריזיקע פערזענלעכקייטן.

אונדזער גאַנצע ליטעראַטור קאָן באַטראַכט ווערן אין דעם ליכט פון אויער אַלס הויפט אַרגאַן אין אונדזער שאַפונגס פראַצעס. שמע, הער און באַנעם איז אַ מאַראַליש געבאָט. הער און פיל און פאַרשטיי און רעגוליר דיין לעבן אין איינקלאַנג מיט די געטלעכע געבאָטן. אָט דער היסטאָרישער אָנהייב האָט באַאיינפלוסט אונדזער גאַנצן שאַפונגס פראַצעס. מיט דער קריי־טישער מאַס קאָן אונדזער גאַנצע ליטעראַטור באַטראַכט ווערן און איר אייגנאַרט דערקלערט ווערן. די פאַעזיע און די פראַזע, די קריטיק און די פובליציסטיק, און אַפילו אונדזער קולטור פירערשאַפט וועט קלאַרער פאַר־שטאַנען ווערן אין דעם ליכט פון פערזענלעכקייט.

הערן און פאַרנעמען האָט געמיינט — אויספירן אַ שליחות. עפעס מתקן צו זיין. טראַדיציאָנעל ווערט עס אויסגעדריקט — לתקן עולם במלכות שדי. אין דער שליחות פון אויספאַלגן דעם רוף איז פאַרמירט געוואָרן די יידישע שעפּערישער פערזענלעכקייט. אידיע און גייסט איז דאָס געבאָט פון דער פערזענלעכקייט אין אַלע אויסדרוק־פאַרמען.

ש. מיללער — זיין ליטערארישער וועג און דערגרייכונג

1

פינף בענד האָט ש. מיללער פאַרעפנטלעכט אין משך פון זיינע פינף און צוואַנציק יאָר שאַפן אין דער יידישער ליטעראַטור. יעדער באַנד אַ שטיק פון קינסטלערס לעבן, יעדער באַנד אַ מיישטיין אויפן גרויסן שליאַך פון זיין קינסטלערישער שעפּערישקייט. סמאָדאַראָוו, זוואַניצע, ניו יאָרק, שיקאַגע, קליוולאַנד, לאָס אַנדזשעלעס, — אַ לאַנגער וועג פון איבערלעבונגען, באַאַב-אַכטונגען, לעבנס-סך-הכלען, פאַרקערפערטע אין נאַוועלן, וואָס אויף זיי ליגט דער חותם פון אַריגינעלער, אייגנאַרטיקער באַהאַנדלונג.

די דערשיינענע בענד פון ש. מיללערס דערציילונגען גייען ניט לויטן ביאָגראַפיש-כראָנאָלאָגישן סדר. זיין טעמאַטיק איז געגאַנגען זיגנאַליש, און גראַד די דערציילונגען, וואָס זיינען געווידמעט דער אַלטער היים, זיינען אַרויס ערשט ניט לאַנג: אין 1935. פאַרקערט, דער ערשטער באַנד, אונטערן נאָ-מען „ערציילונגען“ (קליוולאַנד, 1921), איז געווידמעט דעם יידישן לעבן אין אַמעריקע. מיר וועלן זיך האַלטן טאַקע ביי דעם סדר ווי אַזוי דער שרייבער האָט די ווערק געשריבן: סוף כל סוף אינטערעסירט דאָך אונדז ניט אַזוי די טעמאַטיק און דער סיפור המעשה, ווי דער שרייבער אַליין, זיינע אַרבעט-מעטאָדן, זיין אַרטיסטישע טעכניק, זיין אידיען-וועלט.

דער ערשטער באַנד טראַגט נאָך סימנים פון אומרייפיקייט און ניט-גע-נונגדיקער ליטעראַרישער אַריענטאַציע, אָבער אין אַלגעמיין שטייען די דער-ציילונגען פון דעם באַנד אויף אַ גאַנץ הויכער מדרגה, און אויף זיי איז שוין צו דערקענען אַלע אייגנשאַפטן פון ש. מיללערס שאַפונג. אַזוי ווי זי האָט זיך אַנט-פלעקט אין שפּעטערדיקן רייפערן פּעריאָד פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. סקעפּסיס, אומרויאיקייט און אומזיכערקייט, קאַנצענטרירטקייט אין גורל פונעם יחיד, אומעט און טרויער — זיינען אויסגעגאַסן אויף אַלע זאַכן, וואָס זיינען אַריין אין דערמאָנטן באַנד.

די סביבה פון ערשטן באַנד:

פריש-געבאַקענע אימיגראַנטן. אינטעליגענץ, האַרב-אינטעליגענץ, ניט-דערפאַרענע דאָקטורים און פּראָוויזאָרס, וועלכע זיינען דאָ נעבעך מגולגל גע-וואָרן אין „אמתע“ פּראָלעטאַריער. געוועזענע פאַרטיימענטשן, עס-רעוואָלוצ-יאָרן

ציאנערן, אבער מערסטנטייל געוועזענע כלומרשטרעוואלאציאנערן. איצט — ציניקער, אויף אן אמת ציניקער, אדער אזעלכע, וואס שפילן די ראָל פון ציניקער, אדער מאַכן זיך אַז זיי שפילן אַזאַ ראָל, אַז זיי פאַרשטעלן זיך כלומרשט פאַר אזעלכע, בעת אין דער אמתן זיינען זיי שוין טאַקע ציניקער, אויסגעליידיקטע מענטשן. אַ סביבה, וואו מען לעבט נאָך מיט סאַניטן און מען נעמט ערנסט זיין אידעאָלאָגיע. מע בענקט נאָך יענער צייט, ווען מען איז אויף די רוסישע טייכן אויף שיפלעך געשווימען, און מען זינגט נאָך היינט מיט פאַרגאַצטע אויגן די סענטימענטאַלע רוסישע און אוקריינישע לידער. דאָרט אין דער אַלטער היים, וואָס קיינער ווייס ניט, אייגנטלעך, פאַרוואָס מען איז פון איר אַנטלאָפן, — דאָרט האָט מען אידעאָלן געהאַט, טרוימען, שטרעבונגן. אַבער מען איז געלאָפן, מען האָט זיך אַריינגעזעצט אין דער גרויסער אַקעאַני-שער שיף, און ערשט איצט האָט מען זיך אַרומגעזען, אַז עס איז געווען אַ „גרויסע שיף וואָס שניידט איבער אַ לעבן אויף צווייען, ברענגענדיק אַהער אַ האַרבן מענטשן“. וואָס קענען זיי דאָ אין נייעם לאַנד אויפבויען, און ווי פילן זיי זיך? צו אַלע זייערע מעלות, האָבן זיי נאָך אין זיך בלוט פון גוטן באַקאַנטן פּליגעלמאַן: זיינען די מענטשן צעקראַכן, אַן ענערגיע, פלאַפּערס און טויגעניכטסן, פרייצייטיק אַלט געוואָרענע. ניט קיין לעבן, נאָר אַ פּוילעניש. מענטשן, וואָס קרעכצן — טרוימען: „איין יאָר, איין שעה לעבן, נאָר אין יענער שעה הויך ווי אַן אַדלער אַרויפשיסן אין דער לופט“. עס איז ניט קיין אַקטיווער טרוימען, וואָס וועקט פרישע קוואַלן פון שעפּערישקייט, עס איז מער פּוילעריי, זעלבסט-באַרווישונג, זעלבסט-נאַרעריי. אַט די מענטשן זיינען שוין טיף אַנטווישט אין אַלצדינג, זיי זיינען אַפילו אויף ליבע צו אַ פרוי ניט פעאיק מער. מען מאַכט זיך כלומרשט פאַר גרויסע שיכורים, אַבער אויך דאָס היטל פאַסט זיי זייער ווייניק צום פנים.

— אַ, כ'האַב אַמאָל געדענקט צו ווערן אַן אינזשינער.

— נו, און היינט?

— היינט — היינט דענק איך זאָלן אַנדערע אינזשינערעוון.

— און וואָרום ניט איר, אויב איך מעג וויסן.

— ווייל איך טויג אַזוי צו זיין אַן אינזשינער, ווי איר צו זיין אַ רביצין.

איר שטעצט זיך פעפּס פאַר צו זיין אַ רביצין, אַזוי שטעל איך מיך, פאַר אַלס אינזשינער.

— און וואָס שטעצט איר זיך יאָ פאַר?

— גאַרניט.

אַט דאָס זיינען זיי די מענטשן פון נאַרניט, די געוועזענע. וואָס קען פון אַזאַ דור אויסוואַקסן אין נייעם לאַנד? וואָס קאָן פון זיי געניסן די נאַציע, צו וועלכער זיי געהערן? און וואָס קען געניסן פון אַזאַ סביבה דער וואַקסענ-

דער קינסטלער ? וואָס פאַר אַ ווירקונג קענען זיי האָבן אויף דער אַנטוויק-
לונג פון זיין טאַלאַנט ?

ש. מילדער פאַרנעמט זיך ניט מיט דעם אַנאַליז פון די סיבות, וואָס
האַבן געבראַכט די דאָזיקע מענטשן צו זייערע „גאַרניט“־שטימונגען: איז
די דורכגעפאַלענע רעוואָלוציע די סיבה ? האָבן זיי געהאַט אין דער היים
אידעאַלן, פאַר וועלכע זיי האָבן געקעמפט, און איצט האָבן זיי זיך צוטוישט
אין די דאָזיקע אידעאַלן ? האָבן זיי זיך אַנטווישט אין נייעם לאַנד, אין זיין
אַרט לעבן און קולטור ? מיר ווייסן דאָס ניט. מיר ווייסן נאָר וועגן זייער
היינט. אין ברייטן שרייך פון יידישן לעבן דאָ אין אַמעריקע האָבן זיי זיך
ניט אַריינגעפאַסט. נאָך ניט אַריינגעפאַסט. דערפאַר גייען זיי שטענדיק אַרום
מיט אַ „שווער ביטער האַרץ“, מיט „אומעטיקע געדאַנקען“, מיט אַ „קראַנ-
קע צעבראַכענע, צו פרי אַלט געוואָרענע נשמה“, מיט אַ „קראַנקען גייסט“.
און פּינדיק זיך אַזוי ווי פאַרמשפּטע אויף צו זיצן אין נייע טורמעס, אין קייטן
געשמידט, דערמאָנען זיי זיך וועגן די „פאַביעגן“, וואָס מען פּלעגט אַרגאַני-
זירן אין דער היים, און זיי קאָנסטאַטירן, אַז פון זייערע איצטיקע „אַדינאַ-
טשקעס“ האָט זיך גאַרניט קיינע „פאַביעגן“ צו גרייטן, זיי זיינען פאַראַרטלייט
צו בלייבן ווייטער „אין טורמע זיצן“...

אַמאָ „ראַטעוועט“ זיך איינער פון זיי אַרויס פון דער סביבה. אַט איז
דאָקטאָר עפשטיין. „ער האַלט שוין ביי אן אייגענעם אויטאָ, זיין ווייב גייט
שוין אין „דזשואַיש טעמפל“. ער אַליין כאַפט זיך אויך אַריין צו כַּך נדרי, ער
קויפט שוין אַ מויער... אָבער אויך ער איז ניט צופרידן פון זיין לעבן,
בענקט נאָך די אַמאָליקע חברים און אַמאָליקן אַרט לעבן.

די פינף דערציילונגען, וועלכע פאַרנעמען דעם גרעסטן טייל פון בוך,
טראָגן דעם קאָפּ „קליינע וועלטער“. קיין אייגנטלעכער יידיש־אַמעריקאַ-
נער לעבנסטייגער איז ניטאָ אין די אַלע דערציילונגען. די טיפּן, וואָס זיינען
דאָ געשיידערט, זיינען טיילווייז אַבסטראַקטע פיגורן, וועלכע האָבן מיט דער
זעלבער פּסיכאָלאָגיע און „געשעענישן“ געקאָנט פאַרבלייבן טיפּן פון דער
אַלטער היים: טיילווייז זיינען דאָס עגאָצענטרישע מענטשן, וואָס די וועלט
גייט זיי ניט אָן. נאָר זיי טראָגן זיך אַרום מיט זייערע שטימונגען און פאַסירונג-
גען. אַן אַטעם פון אַמעריקאַנער סביבה געפינען מיר אין דער צווייטער אָפּ-
טיילונג, וועלכע טראָגט דעם נאָמען „יידיש“. שוין פון דעם נאָמען איז צו
זען דעם כאַראַקטער פון די דערציילונגען, וואָס קומען דאָ אַריין. עס דרייען
זיך דאָ אַרום אַ פאַר ענטוויקאַטישע יידישיסטן, חסידים פון יידישן בוך און
פון דער יידישער שוץ, וועלכע האַלט זיך דאָ אין בויען, די יידישע שוץ
אַליין זענען מיר ניט; פאַרקערט, מיר האָבן דאָ גאָר אַ בולט בילד פון דער ענג-
לישער שוץ און פון אירע דערציעריש־אַסימילירנדיקע אַפּערואַציעס איבערן
יידישן קינד. דאָס זיינען דערציילונגען, וואָס ווייזן, אַז שוין מיט פינף און

צוואנציק יאָר צוריק איז יידיש געווען אַ שווער אָנגעווייטיקט פּראָבלעם ביי אירע געטרייע אָנהענגער. און אויף דעם געמיט פון ש. מיללער האָבן, ווייזט אויס, די דאָזיקע יידיש־ספּוקת איבערגעלאָזט אַ טיפּן רושם.

אַבער די מענטשן פון די „קליינע וועלטעלעך“ האָבן ניט געקענט ווערן די בויער פון אַ נייעם יידישן נאַציאָנאַלן לעבן אין דער נייער היים. ניט פאַר זייערע כוחות איז עס געווען צו גיין „אַנטקעגן שטראָם“ און בויען באַס־טיאָנען פון יידישער שפּראַך און קולטור אין נייעם פּאַטערלאַנד. ניט דיִאַ אויסגעשפּילטע גאַרניט־מענטשן זיינען געווען אין שטאַנד צו פאַרפּלאַנצן אַ ניי אייגנאַרטיק יידיש לעבן אין אַמעריקע.

איז טאַקע אויף דעם גאַנצן ערשטלינג־בוך פון ש. מיללער אויסגע־גאַסן אומגלויבן און סקעפטיציזם. גרויסער טאלאַנט האָט זיך אַנטפּלעקט שוין אין דעם ערשטן בוך, טיפע באַאָבאַכטונגס־פעאיקייט, גוטע טעכניק. אַבער דעם קינסטלער האָט געפּעט אַטמאַספּערע, גייסטיקע סביבה, גלויבן, צילבאַך וואוסטקייט. פון די קוואַלן, ביי וועלכע מיר טרעפּן אים אין ערשטן באַנד פון זיינע ווערק, קען ער קיין חיות ניט שעפּן...

דאָס צווייטע בוך ש. מיללערס איז דער באַנד „בלעטער פּאַלן“. אין דעם באַנד קומט אַדיין איין גרויסע דערציילונג „חבלי מות“, וואָס פאַרנעמט העכער 200 זייטן. חוץ דעם האָבן מיר דאָ אונטערן נאָמען „לעצט געלט“ עטלעכע קלענערע סקיצן.

מיר זיינען דאָ אין דער מלוכה פון טובערקולאָזע, אין שאַטן פון טויט. קראַנקע מענטשן, וואָס וואָרטן אויפן טויט, האָבן מורא פאַרן מלאַך המות, ווייסן אַז זייער אומפאַרמיידלעכער סוף וואָרט אויף זיי, אַבער רעדן זיך איין, אַן זיי וועלן נאָך אַרויס פון שפּיטאַץ געזונט און פריש. אַן אייגנאַרטיקע וועלט, פּויל מיט פאַרביטערטקייט, האַפּנונגסלאָזיקייט, און מיט טריפּנדיק בלוט. די פּליגלען פון טויט זיינען אויסגעשפּרייט איבער דער דאָזיקער מלוכה. מענטשן וואָס שטייען מחוץ למחנה פון לעבעדיקן לעבן, מענטשן וואָס פילן זיך אָפט ווי מצורעים, זיינען שונאים — די געזונטע. מענטשן וואָס חזקן אַליין איבער זייער ביטערן מעמד. ביי יעדן אויפן צונג — דאָס וואָרט טויט. היפּפּלאָזיקייט, ציינקריצעניש, זעלבסטמאָרד — דער איינציקער אויסוועג פון זייער ליידן און פיין.

אינמיטן — דעם דיכטערס העלד זלמן שאַץ, מיט זיין גרויסער ליבע צו פּלאַראַן. אַט סענטימענטאַל, אַט אייפּערזיכטיק, אַט האָט ער דאָס פאַרגע־פיל אַז אויך פּלאַראַ איז אַנגעשטעקט דורך אים מיט דער זעלבער אומהיילעווע־דיקער קראַנקהייט. זיין גאַנצע ענערגיע און שטרעבן — זי צו ראַטעווען. און דער גורל וויל, אַז ער, דער האַפּנונגסלאָזער קראַנקער, זאָל אַליין ברענגען צו קבורה זיין פּלאַראַ, — און וואָס בלייבט אים איבער, חוץ זיך נעמען דאָס לעבן אויף איר פרישן קבר...

דער באַנד „בלעטער פּאָפּ" איז אַרויס אין פֿאַס אנדזשעלעס אין יאָר 1926. ש. מיטלער איז עלטער געוואָרן, זיין טאַָאָנט — רייפער. אים איז אָבער ניט באַשערט געווען דערוויל אַריינצוגיין אין אַ נייעם פֿעבן, דער גורל האָט אים געפירט אין סאנאטאָריום, אין דער מלוכה פון קראַנקע מענטשן. ווי אַזוי דערשיינט פֿאַר אונדז דער קינסטלער אָט אין דער נייער סביבה ? ווי אַזוי האָט זיך אים איינגעגעבן דער נייער פֿאַרמעסט ? ווי אַזוי האָט ער באַהערשט דאָס מאַטעריאַל ?

די פּסיכאָלאָגיע פון זלמן שאַץ איז אין אונדזערע אויגן גאַנץ באַרעכט טיקט, מיר פֿאַרשטייען אים, מיר פֿילן אים מיט, מיר גלויבן אים. אַקעגן, פֿלאַראַ איז געצייכנט גאַנץ אויבנאויפיק, סכעמאַטיש. אירע איבערלעבונגען פֿעלן, סיי אין ערשטן טייל, ווען זי בלייבט אַליין אין שטאַט און מיר הערן אַפילו ניט, זי זאָל אַ בריוול שרייבן צו זלמןען, און סיי שפעטער ווען זי ליגט שוין אויפן קראַנקען־בעט און גייט אויס ווי אַ לייכט. זלמן איז אַ פּולבליטיקע, קינסטלערישע פיגור, פֿלאַראַ איז צעשוואומען, ניט אויסגעפירט אין דעטאַלן. זלמן איז אַן אַקטיווע פיגור אין פֿעבן און אויך אין ש. מיטלערס קינסטלערי־שער שידדערונג ; פֿלאַראַ איז פּאַסיוו, נעפלדיק, אַ ביסל אויסגעטראַכט.

עס פֿילט זיך אין דעם בוך מידיקייט, נערוועזקייט. דער שרייבער וויל אַרייננעמען וואָס מער. דאָס אויג זעט אַ סך, דער שרייבער איילט זיך אַפֿן צו פֿאַרצייכענען. ער פּרעגט זיך ניט — צוליב וואָס. דאָס זיינען דאָך לעבעדיקע און ליידנדיקע מענטשן — טאָ זאָלן זיי פֿאַראייביקט ווערן. איז דאָס דער זינען און דער ציל פון קונסט ? דער שרייבער שטעלט זיך ניט אָפּ אויף דער פּראָגע.

אין „הבלי מות" איז גענומען אַ וואַרעמער אינטימער טאָן. אין דער ערשטער העלפט זיינען די פֿאַרבן געדיכט. דער כאַראַקטער אויסגעהאַלטן, דער יאשצערקע־געלעכטער איז אויפן פֿאַפּ. אַמאָל שיינט אייך אַ פּראָזע צו זיין שוין צו נאָאיוו, סענטימענטאַל. אַמאָל שמייכלט איר, ווען אין טראַגישע מאַמענטן דערמאָנט זיך דער העלד אַ פּסוק פון בייראָן, אַ עלעגיע פון מאַסנע. אָבער איר זיינט אַפֿן מוחל צוליב דער אויממיטל־באַרקייט פון גאַנצן נוסח, צו־פֿיב דער אויפריכטיקייט פון ווייטיק, צוליב דער גאַנצקייט פון דער שטי־מונג און סטיף. ווען איר ענדיקט די דערציילונג, גיט איר זיך אַ טראַכט : ווי גוט וואָלט געווען פֿאַר דער נאָוועלע, ווען פֿלאַראַ שטאַרבט ניט און ווען זלמן שיסט זיך ניט, ווען דער קינסטלער לאָזט זיי ביידן אין צושטאַנד פון קראַנק־הייט. די דערציילונג וואָלט דעמאָלט ניט געהאַט אויף זיך קיין סימן פון געקונסטלטיקייט, פון אומישנעדיקן סוף. זייער פּסיכאָלאָגיע וואָלט ניט געמיי־נערט געוואָרן דורך דעם אין אונדזער באַנעם, דער קינסטלער וואָלט זיך פֿאַרשפּאַרט צו „יאָגן" אין דער צווייטער העלפט, און הגם אַן דעם טראַגיש־

סענטימענטאָלן סוף, וואָלטן מיר דאָך געבליבן ווייטער אונטערן טיפן איינ-
 דרוק פונעם טרויעריקן גורל פון די צוויי צום טויט פאַרמשפטע יונגע לעבנס.
 עס פעלט דאָ דעם שרייבער צילבאַוואוסטקייט, זי זיכערע לייניע, דער
 לייכט-טורעם אויפן ווייטן ברעג, צו וועלכן ער שטרעבט. עס איז אַ צייט-
 ווייליקע סטאַנציע. עס איז ניט דאָס לעבן גופא. עס איז נאָר „בלעטער“, וואָס
 פאַלן פון לעבן. אָבער דער קינסטלער וועט די דאָזיקע תקופה מוזן וואָס גיכער
 אַדורכמאַכן און איבערקומען. זיין טאַלאַנט איז גענוג רייף, ער זאָל זיך פאַר-
 מעסטן אויף אמתן לעבן. „בלעטער פון לעבן“ איז דערווייל נאָר אַן אדערויף
 פון אַ שרייבער מיט אַ טאַלאַנט, וועלכער זאָגט צו פיל דער יידישער ליטע-
 ראַטור.

3.

אין 1933 שענקט אונדז ש. מילער אַ נייעם בוך מיט צען גרעסערע
 דערציילונגען, אַלע פון היגן, אַמעריקאַנער לעבן. דער נאָמען פון בוך איז
 „די שמאַלץ-גרוב“ (פאַרדאָג ב. קלעצקין, ווילנע). די שמאַלץ-גרוב — דאָס
 איז דאָס רייכע אַמעריקע, און דער נאָמען פון בוך איז געווען סימבאָליש און
 אַסאָציאירט זיך מיטן באַקאַנטן פאַלקסטימלעכען ווערטל וועגן דער שנעל-
 אויסגערוינענער שמאַלץ פון גרוב ...

אַ גרויסע גאַלעריע יידישע טיפן פון די פאַר' שטאַטן. שוין אַמערי-
 קאַניזירטע, מיט קינדער און אייניקלעך. פאַלקסמענטשן און אַרױפגעאַרבעטע,
 האַלבע און גאַנצע אַלרייטניקעס. קליינע מענטשעלעך, וואָס יאָגן זיך נאָכן
 גרויסן דאָלאַר, נאָכן גאַלד — מעג עס אַפילו זיין דאָס פולע מויל גאַלדענע
 ציין פון דער אַקאַרשט פאַרשטאַרבענער פרוי. קליינע מענטשעלעך, וואָס צי-
 טערן איבערן אָנגעקליבענעם קאַפיטאַל, הויכן אויס זייער נשמה ביים „סעיף“.
 אַט איז אַן אויפגעקומענער גביר און פרעזידענט פון דער בערעזאָווער מיוטשור
 על אייד סאַסייטי; ער שיכורט זיך אַן און סקאַנדאַלעוועט. באַלד קומט די
 „שוואַרצע“ אויפראַמען. לייזער גינזבאָראַה טרינקט מיט איר לחיים, שפעטער
 וואַרפט ער זיך דאָ אויפן טעפּיך פון זיין סאַלען אויף דער שוואַרצער: „דושי,
 מערי ... דאָס איז דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן מיט אַ נעגערטע“ ...

אַט איז אַן אַרױפגעאַרבעטער געשעפטס-פאַרוואַלטער פונעם יידישן לאָד-
 קאַל פון דער סטאַיער-יוניאָן; ער הייסט שוין לאַוי, ער פאַרט שוין אַרום
 מיט אַ מאַשין (פאַר געזאַלען צאָלט די יוניאָן). שפעטער גייט ער אַריין אין
 ריעל עסטייט ביזנעס, ער בויט הייזער, ער האָט אַן אַפּיס מיט אַ טעלעפאָן
 און מיט אַ מיס ראַבלינסאָן. אויפן טיר איז אויפגעשריבן „די קאַללינס קאַנ-
 סטראַקשאָן קאַמפאַניע“.

אַ פינפטער: אַ געוועזענער סטודענט אין דער היים, איצט אַ שניידער,
 אַ קאַליקע אַ בעל-מלאכה, דערפאַר אָבער האַלט ער די שענסטע רעדעס אין

דער יוניאן. צום סוף ווערט ער אַ פאַרזיכערונגס־אַגענט און פֿאַזט זיך אַרייַן־
 ציען אין טונקעלע געשעפטן מיט „נעלמים“. בשותפות מיטן דאָקטאָר פון
 דער געזעלשאַפט שווינדעלט ער, מען פאַרבינדט זיך מיט „געזעלשאַפטלעכע“
 פרויען, מען הוֹלעט אין נאַכט־קלובן, און... מען מוז אינגיכן אַזיין ווערן
 אַ נעלם און אַנטלויפן פון שטאַט. גרינדעט מען ווייטער פיקטיווע קאָמפּאַַ-
 ניעס, מען שרייבט וועקסלען, וועלכע מ'איז ניט אימשטאַנד צו דעקן. מ'באַרגט
 געלטער אויפן ווייבס חשבון, און אַז גאַט העלפט, נוצט מען אויס דער
 ווייבס אַן עקסידענט אויף אַרויסצונאַרן געלט פון דער קאָמפּאַניע.

אַ זעקסטער : אריה לייב, אַ געוועזענער רעוואָלוציאָנער, אַנטלאָפן
 פון סיביר. איצט אַ ציגאַרן־מאַכער, קאָן זיך אָבער ניט איינלעבן מיטן פּראָ-
 פֿעטאַריאַט אין פּאַבריק, אַנטלויפט פון סיגאַרן — צו אַרבל נייען. קען זיך
 ווייטער ניט איינלעבן אין נייעס שאַפּ. פאַרפֿאַזט ער די פרוי און קינד, און
 פֿאַזט זיך איבער דער וועלט. פאַרבינדט זיך מיט אַ יונגער פרוי, וועלכע
 פֿערנט אים אויס די קונסט פון פאַרקויפן הייזער. ער דרייט שאין גרויסע גע-
 שעפטן. דאָס יצר־הרעדיקע ווייבל שלעפט אים אויף בעדער, ער פֿאַזט זיך
 וואוילגיין. אָבער אין סך הכל אַ צעבראַכענער מענטש, וואָס האָט ניט „וואו
 צו גיין“...

אַ זיבעטער : ברוך גוזיקאָוו — אַ פעדלער, פאַרקויפט בעזימלעך אין
 די שטעטלעך אַרום פיטסבורג. שפעטער האַנדעלט ער שוין מיט „גאַרד“ און
 „דימענטן“, מיט זייגערס, אַמאָל גיט זיך איין אַפּצונאַרן אַ „גאַי“, אַמאָל פֿאַלט
 מען אַריין און מען כאַפט נאָך גוטע קלעפּ. עפנט ער אין דער נעגער־געגנט
 אַ יובילער־געשעפט, האַנדעלט מיט די „שהורים“. ביז מען מאַכט אויף אים
 אַן אַנפּאַל, מען ראַבעוועט צו אַלץ, און אים פאַרשפּאַרט מען אין דער פּיער-
 קאַסע, — אַ גליק וואָס דער עלטערער בחור זיינער מאָריס האָט געוואוסט
 דעם סוד ווי אַזוי צו עפענען די קאַסע. מאָריס האָט שפעטער וואו מען דאַרף
 עדות געזאָגט, און מען האָט געקראָגן אַ היפשע סומע געלט, און מען עפנט
 דווקא אויף ליבערטי גאַס אַ ניי געשעפט — „גאַס ענד סאָן דזשולערי קאַ-“
 דאָס געשעפט וואַקסט. אָבער מאָריס מעלדעט — שוּר איז באַלעבאַס פון גע-
 שעפט. ברוך — אויס קאַפּעליוש־מאַכער.

דער צווייטער זון פֿואי וויל ווערן אַ אינזשינער. ליגט אויף די ביכער,
 ער דאַרף נישט קיין געלט. ער חברט זיך מיט אַ יידישן סטודענט אַ הויקער,
 אַ סאַציאַליסט אַדער אַ טאַליסטאַיאַנער. ער מאַכט פֿואין באַוואוסטזיניק. דער-
 וויל רוקט זיך אונטער די מלחמה, פֿואי איז אַן אַנטימיליטאַריסט, ער ווערט
 אַרעסטירט, מע מאַטערט אים אין תּפיסה גאַר שטאַרק. דער פּאַטער ליגט
 פאַראַלזירט, שפעטער שטאַרבט ער. געפֿאַזן אַ צוואה פֿטובת דעם צוריקגע-

קומענעם זואי. אבער ווען זואי קומט צו מאַריסן מאַנען זיין חלק ירושה,
טרייבט אים יענער אַרויס.

מיר שטייען דאָ ביי אַ דעצידירנדיקן פונקט אין דער קינסטלערישער אַנט-
וויקלונג פון ש. מילער. דער שעפערשישער אינסטינקט האָט אים געפירט צום
אמתן אַמעריקאַנער לעבן פון די יידישע מאַסן: דאָ וועט זיך דער קינסט-
לער אויסלעבן, זיינע שטימונגען אַרויסברענגען, זיין לעבנסבאַציאונג פאַר-
מולירן, זיין וועלט-באַנעמונג דעם ליינער פאַרטרויען.

איז אַבער געשען אַזוי, אַז דער שרייבער האָט געטראָפן אַ סביבה
פון מענטשן דעמאָראַליזירטע, וואָס האָבן ניט קיין שום הייליקטום אין לעבן,
וואָס יאָגן זיך נאָך נאָך עולם הזה און געלט, וואָס זיינען פעאיק אויף אַלע
מינים פאַסקודסטווע, מענטשן באַדנלאַזע און געוויסנלאַזע, באַגרענעצטע און
פאַרבליענדטע פונעם ביסל פאַרגעניגן, מענטשן אַן אַ צוקונפט, היסטערישע
און ווילנסלאַזע. מענטשן וואָס קענען זיך ניט צופאַסן צו אַרבעט און שאַפּ,
מענטשן וואָס יאָגן זיך נאָך לייכטע פרנסות, ווערן פאַרשיכורט פונעם ערשטן
דערפאַל און פון ערשטן גלעזל בראַגפן, פונעם ערשטן וואַרעמען ריח פון אַ
יונגער שיקסע, בעגערטע אַדער פאַרשייט יידיש ווייבל.

ווען איר ליינענט איבער דעם גאַנצן באַנד דערצילונגען, בלייבט איר
שטיין ווי אין אַ קאַשמאַר: אַט דאָס איז דאָס יידישע לעבן אין אַמעריקע? אַט
דאָס איז דער רעוואַלטאַט פון דער גרויסער אימיגראַציע פון די מייליאָנען
יידן אין פרייען אַמעריקע? אַט דאָס איז געוואָרן דער תכלית פון די מי-
לייאָנען יידן, וואָס די אַלטע היים האָט איבערגעפאַרטרויט דעם גאַלדענעם
לאַנד פון אַמעריקע? באַשטייט טאַקע די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג דאָ
זויטער פון אַועלכע פאַראַזיטישע עלעמענטן? וואו זיינען די מענטשן פון
אַרבעט, שווייס און האַרעוואַניע? יידן וואָס בויען אַ געוונט לעבן מיט אַן
אויסזיכט אויף דער צוקונפט? זיינען ניט פאַראַן יידן אין אַמעריקע, וואָס
אינטערעסירן זיך מיט עפעס מער ווי ביזנעס און געלט און פאַרגעניגנס?

אויף דעם קינסטלערישן טאַלאַנט פון ש. מילער האָט די געשילדערטע
סביבה געהאַט אַ פאַטאַלן איינפלוס. די צאַרטע פליגעלעך פון זיין אינטו-
איציע און שעפערשישקייט האָבן זיך ווי אַפגעברייט ביים באַריר מיט דעם פלאַ-
קערל פון אַט דעם משטיינס געזאַגט-לעבן. דער סוואַנד וואָס דאָס דאָזיקע גע-
לעבעכץ האָט פון זיך אַרויסגעגעבן, האָט פאַרטשאַדעט און פאַראַיבלט דעם
קינסטלערס קאַפּ. נאָך מער האָט דאָס אים געטראָפן, ווייל דאָס זיינען דאָך
מסתמא געווען די גילגולים פון זיינע גאַרניט-מענטשן פון ערשטן באַנד. דאָס
האַבן זיי זיך אַרויפגעכאַפט אויף דעם לייטער, דאָס זיינען זיי געוואָרן די וועג-

אויסטרעטער פאר די נייע קינפטיקע דורות. טאָ ווי האָט דאָס דאָזיקע בילד געקענט ניט מאַכן דעם שוידערלעכן אינדרוק אויפן שרייבער ?

איז ער צוגעקומען צו אַ טיפּ, וואָס איז יאָ אַריין אין אַ שאַפּ, איז עס געווען נאָר צוליב דעם, כדי אונדז צו ווייזן ווי שנעל און העסלעך ער פאַר-לאָזט דעם שאַפּ. ווי אַ פּלאַץ וואו עס אַרבעט און האַרעווען יידישע אַרבע-טער, ווייזט אונדז ניט ש. מילדער, ער קען אים ניט, ער זעט דאָרט ניט קיין שום פּאָזיטיוועס. דאָס זעלבע מיט דער יוניאָן : ער ווייזט זי אונדז אַ פאַר-מאָל, בלויז צו קאָמפּראַמעיטירן נאָך מער זיינע העלדן. לואי קאלינסקי האָט די יוניאָן אין דר'ערד און — „גיי צום טייוויל מיט דיין געשעפטס-פאַרוואַל-טער!“ ! דוד לייבאָוויטש האָלט זיך ביי דער יוניאָן און דרשנט דאָרט זיינע שיינע רעדעס, כל זמן ער גלויבט אַז ער האָט דאָ אַ שאַנס צו ווערן אַמאָל אַ געשעפטס-אַגענט און אויפהערן אַרבעטן. אריה לייב גיט זיך אָפּ אַ חשבון פון זיין פאַלשער ראַלע אין שאַפּ : ער דערמאָנט זיך דעם אַמאָל אין דער אַל-טער היים ; „קאָמוניסטישער מאַניפעסט, דיסקוסיעס ביזן ווייסן טאָג, פּלוג-בלעטלעך, וועלדלעך, דעמאָנסטראַציעס, פּראָעטאָריער פון אַלע לענדער פאַר-אייניקט אייד. דאָן ווערטער בלויז, איצט איז ער אַ פּראָעטאָריער צווישן פּראָעטאָריער“, — און דאָך — איז ער אין דער אמתן אינגאַנצן פרעמד זיינע חברים פון שאַפּ, ער איז פון זיי אַפּגעטיילט, אַפּגעשיידט, אַפּגעפרעמדט.

און ווידער אַמאָל פּרעגן מיר זיך : זעט אויס דאָס גאַנצע יידישע יוניאָן-וועזן אַט אַזוי דעמאָראַליזירט און אַפּשטויסנדיק ? זעען אויס אַזוי אַלע יוניאָן-טוער ? זיינען ווירקלעך אַלע שעפּער נאָר אַן אַרענע פון געשלעגן צווישן די אַרבעטער, וואָס זיינען דאָרט באַשעפּטיקט ? איז טאָקע ניטאָ קיין סאָציאָליזירטער פּראָעטאָריאט אין אַמעריקע ? זיינען אַלע זיינע גע-שעפטס-פאַרוואַלטער אַפּנאַרער און פאַרקויפטע ?

און ווי כאַראַקטעריסטיש איז עס, וואָס ער פאַרענדיקט דעם דאָזיקן באַנד דערציילונגען מיט דער זאָך, וואָס הייסט „דער פייער-טאַגן“. דאָ ווערט דערציילט וועגן אַן אַלטן אינדיאַנער, וועלכער האָט ניט געוואָלט אַפּטרעטן פאַר דער אַלמעכטיקער אַמעריקאַנער ציוויליזאַציע ; ער האָט גוט געוואוסט, אַז ער איז פון די לעצטע, אַבער „ער וויל אַ בראַנזענער אַוועקגיין פון דער וועלט“, און ער צינדט אונטער זיך מיט זיין גאַנצן האָב און גוטס, און אַזוי רואיק גייט ער אַנטקעגן דעם לעצטן „פייער-טאַגן“, און ווערט פאַרוואַנדלט אין רויך און אַש... די טראַגעדיע פון די לעצטע. די טראַגעדיע פון די, וואָס ווילן ניט ווערן דענאַציאָנאַליזירט.

ש. מילדערס טאַלאַנט דערשיינט דאָ פאַר אונדז אין פּולער רייפּקייט. כמעט אַלע זאַכן אין דעם באַנד זיינען אויסגעהאַלטן אין טאָן און כאַראַקטער,

פארמאגן אייגענעם ריטעם און סטיף. דער ליריש-עלעגישער טאָן גיט זיי צו אַן אייגנארטיקן כאַראַקטער. צו די העלדן פון די דערצייילונגען האָט דער שרייבער אַ וואַרעם מענטשליכען געפיל, אין זייער פסיכאָלאָגיע פאָר-טיפט ער זיך מער אָביעקטיוו, און דעריבער איז ער דאָ מער איבערצייגנד. ש. מילערס קינסטלערישער הויפט-געווער איז דאָ זיין זע-קראַפט, זיין פעאיקייט אריינצודרינגען אין דער געגעבענער סיטואַציע. זיין קאָנווער-סאַציע איז קורץ, שניידיק. זיין יידיש איז ריין, קלאַר, קולטיווירט.

4.

ש. מילער האָט געפילט, אַז ער מוז זוכן נייע קאָנאַץ, ער מוז זיך אַרויסרייסן פון דעם שטיקנדיקן קרייז טיפן און מענטשן, פון דעם אויסגע-ליידיקטן אינהאַלט פון דעם יידישן אַרום, ער מוז געפינען אַ ניי וואַרט פון גלויבן און מוט.

און ער האָט זיך געוואָרפן צו זיין אַטער היים, צו די סמאָלאַראַווער יידן. און ער האָט אָנגעשריבן אַ בוך (1935, קלעצקי-פאַרלאַג) מיטן נאָמען „אַ בליאַטק אויף טאָג“. אין אַ געוויסער מאָס — אַ סימבאָלישער נאָמען. עס האָט געזאָלט הייסן — עס קומט אַ ליכטיקער טאָג אין ש. מילערס שאַ-פונג, אַ זון גייט דאָרט אויף. דער דיכטער האָט אַ נייע ליכטיקע און זוניק-בליאַטקענדיקע וועלט אַנטפּלעקט, מיט אַ נייעם טיפּ יידן וואָס טראָגן אַן אָנזאָג אויף אַ בעסערער ליכטיקער צוקונפט. צי איז עס טאַקע מקוים גע-וואָרן?

עס איז ניט דאָס אַלטע צאָריש-פאַר-מלחמהדיקע שטעטל, עס איז דאָס שטעטל פון איבערגאַנגס-תּקופּה: מלחמה-און נאָכדעם בירגער-קריג, סאָ-וועטישע מאַכט. דוד משגיח, דוד שאַפיראַ — איז דער טרעגער פון אַלטן שטאַלצן יחוס, פון גבירישער ברייטקייט און זעלבסט-ווירדע. ער זעט ווי זיין טאַכטער עלטערט זיך, אָבער ער וועט ניט גיין טאָן אַ שידוך מיט דעם פּראָוויזאָר פון שטעטל. עס קומט די איבערקערעניש, באַלשעוויקעס, די „גדולים“, יידישע געשעפטן פאַרחתמעט, רעקוויזירט, דער אַמאַליקער פּראָ-וויזאָר איז איצט דער גאַנצער באַלעבאַס פון שטעטל, ער איז זיך נוקם אין דוד שאַפיראַ. מע רעקוויזירט זיין גבירישע דירה, די געהילף-זעגער, ער גייט אַריבער אין אַ קליין שטיבל. דער איינציקער סימן פון אַמאַליקן יחוס און שטאַלץ — דער ירושה-ש"ס מיטן אויפשריפט „סלאוויטע“ געדרוקט „בדפוס שפירא“. אַ ניי לעבן — אין אַרעמקייט, ניט צו עסן צו זאָט, דער-נידריקט.

די טאַכטער נחמה באַשטימט זיך, זי גייט אַוועק „זיי“ דינען. דער פאַ-טער פּראָטעסטירט: „וועסט ניט גיין! ... כ'וועל קריגן האַלץ! קריגן אַן דיר! אַן זיל!“ עס העלפט ניט, די טאַכטער בלייבט ביי זיי, זי ווערט

ביבליאָטעקאַרין, פאַרוואַלְטערין מיטן קלוב, חברטע שאַפיראַ... און עס געשעט ווען דוד שאַפיראַ זיצט די גאַנצע נאַכט אין בית-מדרש און זאָגט תיקון שבועות, גיט זיך זיך טאַכטער אַפּ דעם שייגעץ פּראַקאַפּן. דוד שאַפיראַ טרעפט טאַקע פאַרטאָג פּראַקאַפּן אַרויסגיין פון זיין הויז. די טאַכטער זייקנט ניט, זי שרייט היסטעריש: „איצט איז אויס. אויס דוד משגיח! דו הערסט? אויס משגיח, אויס! איך אַליין... איך... איך... בין דריי און דרייסיק יאָר אַלט, דריי און דרייסיק”..

דאָס איז די ערשטע גרויסע דערציילונג אין בוך, עס קומט די צוויי-טע אונטערן נאָמען „טשאַד”. ווייטער דאָס זעלבע שטעטל מיט די זעלבע יידן.

עס איז די צייט פון נעפּ, נייע עקאָנאָמישע פּאַליטיק פון דער ראַטן-רעגירונג. די יידן האָפּן, זיי וועלן זיך צופאַסן, זיי וועלן אָנהויבן פאַרדינען, מאַכן געשעפטן. יידן ווערן דרייטער, מען נעמט אַרויס פון די באַהעלְטענישן די אַמאַליקע סחורות. די וואָס האָבן קינדער צווישן די באַשעוויסטישע אָנפירער, פילן זיך גאָר האַפּערדיק, גרייטן זיך צו דרייען אַ גאָר גרויסע ראַד. מע יאָגט זיך נאָך דערלויבענישן, קוויטלעך, שיר המעלות. עס איז אַ טשאַד, אַ יאָגעניש נאָך שנעלערע און זייכטערע פאַרדינסטן.

דוד שאַפיראַן האָט גענומען אַ גאַנצן טראַגישן יאָר, ביז ער איז גע-קומען אַרבעטן פאַר די זעלבע גדולים, וועלכע האָבן ביי אים צוגענומען זיין טאַכטער. די שטאַלצע נחמה האָט מיט אַמאָל דערפילט אַז פּראַקאַפּ איז ניט איר באַשערטער, און זי באַשליסט פטור ווערן פון זיין קינד. די אַפּעראַציע פירט אָבער צו דעם, אַז די יונגע נחמה גייט אַוועק פון דער וועלט. דוד שאַפיראַ בלייבט אַליין. ער פרעגט זיך: צו וואָס האָט זי דאָס געטאָן? „צו ליב אים, דאָס האָט זי געטאָן צוליב אים, מורא געהאַט, זיך געשעמט פאַר אים.” טיפע רעזיגנאַציע... איצט בלייבט דער אַלטער אינגאַנצן אַפּגעשלאָסן פון דער וועלט, לעבט פון דעם וואָס ער בייט אַמאָל אויס אַ הפּץ. און ווען פּראַקאַפּ קומט צו אים און זייגט אים פאַר גיין צו דער ראַטן-מאַכט אַרבעטן, איבערנעמען די פאַרוואַלְטעריי איבער דעם וואַלד, וועלכע ער קען אַזוי גוט און פון וועלכע ער וועט זיין אַזאַ פאַראַנטוואַרטלעכער באַלעבאַס, גיט דוד שאַפיראַ זיין הסכּם, און ער קלייבט זיך אַריבער אין וואַלד, הויבט אַן טאָן מיט געטריישאַפט זיין אַרבעט. צו דער זעג-מיל האָט ער קיין שייכות ניט. אָבער ווען מיט אַ צייט שפעטער קומט ווייטער פּראַקאַפּ און דערציילט, אַז אויף דער זעג-מיל גייט די אַרבעט זייער שלעכט, עס גיט אַ סך „בראַק”, און ער בעט זיך ביים אַלטן, ער זאָל איבערנעמען די אָנפירונג מיט דער זעג-מיל, איז דוד שאַפיראַ אויך אויף דעם מסכים, און פּראַקאַפּ איז פון דעם גאָר צופרידן. ער האָט אַפּגעצאָלט אַ שטיקל חוב דעם אַלטן... .

אָבער דאָס ספּעקוליאַטישע געזינדל פון שטעטל שפינט אַ נעץ פון

פארשווערונג ארום דעם געטרייען און אַרנטלעכן דוד משגיה. מע מאַכט נאָך זיין אונטערשריפט, מע באַקומט אויף זיין צעטל צוויי וואַגאַן שפּאַלעס פון וואַלד, מע פאַרמעסט זיך נאָך אויף עפעס גרעסערס. און ווען די אפערע ווערט אַנטדעקט, ווערט צווישן אַלע אַנדערע אַרעסטירט אויך דוד שאַפּיראַ: מען האָט דאָך זיין אונטערגעשריבן קוויטל. אַבער פּראַקאַפּ, וואָס איז איבערצייגט אין אַלטנס אומשולד, ווענדט אָן אַלע מיטלען און נוצט אויס אַלע זיינע פאַרבינדונגען, ביז די זאָך גיט זיך אים אין און דער אַלטער ווערט באַ- פּרייט. אַבער ווען דוד שאַפּיראַ ווערט באַפּרייט, איז דער אַלטער שוין אַ שבריי- כלי, עס געדויערט ניט לאַנג, און דוד דער משגיה גייט אַוועק צו זיין פּרוי, צו זיין טאַכטער.

אין זעלבן באַנד קומט אַריין נאָך אַ דריטע גרויסע דערצייילונג: „דאָס רעדט דרייט זיך“. דאָ פּיגורירט אַן אַנדער שטעטל אונטערן נאָמען וואַנזיע. אַ שטעטל מיט אַ גרויסער פּאַרצעליי-פּאַבריק, מיט יידישע באַלעבאָטיס און יידישע אַרבעטער. מע האָט אַמאָל דאָ געאַרבעט, געשטריקט און מ'האַט אַרעסטירט די בונטאַוושטיקעס. איז געקומען די מלחמה און די דייטשן, די פּאַבריק איז אַוועק מיטן פייער. איצט זיינען — די באַלעבאָטיקעס. אַ נייע מאַכט.

אין שטעטל באַווייזט זיך אבנר לייבניץ, איינער פון די אַמאָליקע בונ- טאַוושטיקעס, דורכגעמאַכט דעם בירגער קריג אין די רייזען פון דער רוי- טער אַרמיי, געקומען מיט אַ הינקענדיקן פוס. צוריק אין אַלטן היימישן שטעטל. דער זעלבער סאַסנאַווער וואַלד, די זעלבע יידעלעך. נאָר איין חבר האָט ער, אַן עלטערן פון אים, וויגדער. און יענער רעדט אים אין — נעם זיך און בוי אויף צוריק די פּאַבריק, דו מיט דייע פאַרבינדונגען קאַנסט עס דורכצעצן. וואַנזיע גייט אויס פון הונגער, „און אַזוי לאַנג ווי וואַנזיע וועט ניט האָבן וואָס צו עסן, וועט איר די וועלט ניט אייננעמען“. אבנר פּאַלגט זיין חבר און ער פאַרט אין צענטער און ער פּוועלט די זאָך, און ס'קומט דער טאַג ווען מ'שטעלט זיך בויען די פּאַבריק. יידן זיינען סקעפטיש, בורטשן: „פון איזאָן איז געוואָרן פּאַן... אבנר לאַבוניעץ איז געוואָרן אַ גאַנצער יאַטעבי- דאָם... זאָל די פּאַבריק ברענען, וואָס לאַבוניעץ וועט שוין בויען“... אַבער עס העלפט ניט, די פּאַבריק איז שוין באַלד פאַרטיק, אַט האָט מען געבראַכט דעם גרויסן מאַטאַר פאַר דער פּאַבריק. יידן קרעכצן, אַבער האָבן קיין ברירה ניט, זיי שלעפּן צוגלייך מיט די גוים די ציגל צו דער געביידע. די פּאַבריק איז פאַרטיק, געסט זיינען געקומען צום יום טוב פון דער עפענונג. פענער, מוזיק, רעדעס.

איצט איז געקומען וואַך. די פּאַבריק אַרבעט. אַבער די אַרבעט קלאַפט ניט אין פּווער מאַס. „פּראַגורן“, אונטער דער נאַרמע. אַלעקסאַנדער בראַגין- סקי האָט געשלאָגן זיין יידישן שכן און אים גערופן „פאַרשיווי זשיד“. מע

שטעצט אים צום געריכט. קיווע דער רויטער איז אַ שעדיקער. מע באַשטימט איבערגיין צו שטיק־אַרבעט, אָבער אויך דאָס העלפט ניט. „קליינבירגער. קליינינקע בירגערלעך. ניט קיין אַרבעטער, ניט קיין פּראָלעטאַריער“ — רעדט אבנר מיט פּאַראַכטונג.

ווי מיר האָבן געזען, געהערן אַלע דריי דערצייילונגען פון בוך „אַ בליאַסק אויף טאַג“ — צו איין און דער זעלבער צייט, צו איין און דעם זעלבן לעבנשטייגער און דעם זעלבן יידישן שטעטל. שטעלן מיר זיך די פּראָגע: פּאַרוואָס זשע האָט דער שרייבער ניט געשאַפן פון אַט דעם מאַט־טעריאַל און טיפּאַזש אַ גאַנץ ווערק, אַ ראַמאַן, אַ גרויסע נאַוועלע? דער ענט־פער ליגט אויבן אויף.

די סאָוועטישע ווירקלעכקייט האָט ש. מילדערן ניט גענוג באַגייסטערט, עס איז ניט זיין אידעאַל. הגם ער שילדערט די גאַנצע סביבה אין סימפּאַט־טישע פּאַרבו, און האָט אַפילו אַרויסגעפירט עטלעכע פּאַזיטיווע העלדן אירע, איז אָבער די דאָזיקע באַציאונג ניט גענוגנט אויף צו פּאַרוואַנדלען דאָס אין אַ אידעאַלאָגישע גאַנצקייט. און סוף כל סוף איז אויך דאָ די יידישע סביבה פון שטעטל אַ נעגאַטיווע, אַן אַפּשטויסנדיקע.

מענטשלעך האָט ש. מילדער געפונען אין די דאָזיקע קרייזן עטלעכע טיפּן, צו וועמען ער האָט געהאַט טיפע סימפּאַטיע. געזעלשאַפּטלעך אָבער האָט ער דעם בליאַטק ניט געקענט אויפנעמען, ווי זיין טאַג. דריי גרויסע, שטאַרקע, גוט אויסגעפירטע בילדער. אָבער קיין איינהייטלעכע געזעשאַפּטלעך־קינסט־לערישע אידיע, וואָס זאָל זיי פּאַרבינדן אינהאַלטלעך איז ניטאָ.

„מאַטיוון“ — דאָס איז דאָס ווייטערדיקע בוך פון ש. מילדער (1940), דאָס אנדזשעלעס). פופצען קלענערע זאַכן, פון פּאַרשיידענעם ווערט און כאַראַקטער, פּאַרטייט אין דריי אַפּטיילונגען: „פּאַרן שפיגל“, „נסינות“, „חלום און וואַר“.

אַט די אַלע טיטלעך און אונטערקעפּ דערצייילן אונדז וועגן דער נייער עוואָלוציע פון ש. מילדערס טאַלאַנט. מאַטיוון. דאָס לעבן באַשטייט פון איינ־צעלנע מאַמענטן, אינצידענטן. צופעליקייטן. דער איינציקער געזעץ איז — צו־פאַל, גורל, פּאַטאַליזם.

יעדער יחיד איז פאַר זיך אַ וועלט, און דער יחיד איז אַלץ. „לעבן איז ניט מאַטעמאַטיק, ניט לאַגיק, אין לעבן איז יעדער איינער אַן איינס פאַר זיך.“ און אַלץ איז רעלאַטיוו.

די איינציקע אויפגאַבע פונעם קינסטלער איז פּאַרצושטעלן דעם גיהנום פונעם יחיד'ס לייזן, זיין איינזאַמקייט אין דער גרויסער וועלט, זיין ניט־קענען זיך צענויפרעדן און פּאַרשטאַנען ווערן דורך דעם צווייטן, דעם גאַנענטן אַפילו. יעדער יחיד שטייט שטענדיק פּאַרן שפיגל, קאַנטראַלירט זיך און זיינע מעשים, און אויך די אַנדערע מענטשן דאַרף מען אַוועקשטעלן פּאַרן שפיגל. „יעדער

איינער וואָלט באַדאַרפט אַרומגיין מיט אַ שפיגל פאַר די אויגן". דאָס אויג איז דער פענצטער פון דער נשמה". "כדי אַרײַנצוקוקן אין דער אייִ גענער נשמה דורכן אייגענעם פענצטער, מוז מען אָנקומען צום שפיגל, אַ פרעמדן פענצטער, אַ פענצטער וואָס האָט איין מעלה — קאַלטע ערלעכקייט; וואָס מ'ווייזט אים, ווייזט ער צוריק". און אַ צווייטער שפיגל — איז די לייִ טראַטור, דער קינסטלער, אויך ער איז ערלעך־קאַלט און וואָס ער האָט גע־ זען, וואָס ער האָט באַנומען מיט זיין אינטואַיציע און קינסטלערישן אויג — דאָס באַווייזט ער.

דער יחיד איז אַלץ, און אַרויסברענגען די נשמה פון דעם יחיד — דאָס איז די אויפגאַבע פון דעם וואַרט־קינסטלער. "אַרויסברענגען דעם אינשווייִ־ ניק, דעם גאַנצן פאַרבאַרגענעם, פאַרפלאַנטערטן אינעווייניק", "דעם יאָדער זען". און מיט זיין גאַנצן טאַטאַנט, מיט אַלע זיינע נערוון, מיט דער הילף פון זיין אַדורכדרינגענדיקן אויג און פיקחות וואַרפט זיך ש. מיללער אין דער דאָזיקער טיטאַנישער אַרבעט, און ער גראַבט און גריבלט זיך אין דער נשמה פון דעם אומגליקלעכן און פאַרוואַלאַזטן יחיד. ער באַגלייט אים אין דער איינצ־צעלע פון תפיסה, אין פאַדערצימער פון משוגעים־הויז, אין קאַנצענ־ טראַציע־אַגער פון די היטלעריסטישע היות, אין שלאַף־צימער פון מאַן און ווייב, אין די טיפּענישן פון מענטשישן "איך".

און אוודאי זיינען די "אינטערעסאַנטסטע" און באַלערנדיקסטע מענטשן — די, וואָס שטייען אויס אַדער זיינען אויסגעשטאַנען נסיונות. צי דאָס זיינען נסיונות, וואָס איין מענטש שטעלט דעם אַנדערן, צי דאָס זיינען נסיונות, וואָס קומען פון דער אַלהעכסטער מאַכט, דעם צופאַל — אַלץ איינס. ווייל דאָס איז דער גורל פון מענטש, זיין פאַטום.

יעדער מענטש — אַ וועלט; יעדער מענטש — אין זיין אייגענער טורמע; יעדער מענטש — טראַגט אין האַרצן זיין אייגענעם גאַט און גיהנום. און יעדער מענטש — גאָר אַ שטויבעלע אין דער אייביקייט, אין דער אַל־וועלט. ווען ש. מיללער דערציילט אונדז וועגן דער גרעסטער טראַגאָדיע פון אַ מאַמע און אַ פרוי, וועמען די היטלער־מערדערס האָבן צוגעשיקט די צוויי קעסטלעך אַש פון די אומגעבראַכטע טאַטע און זון, פאַרענדיקט ער די דאָזיקע בלוטיק־רעאַליסטישע דערציילונג מיטן ווייטערדיקן סימבאָלישן סוף:

"און דער פעניקס מאַכט זיך אַ נעסט פון צווייגעלעך, צינדט זיי אָן און פאַרברענט זיך לעבעדיקערהייט. פון דעם אַש קומט אַרויס אַן אַנדער פֿע־ ניקס, אַ יונגער, און אַווי שנעל ווי דער יונגער פעניקס איז שטאַרק גע־ נוג, נעמט ער דאָס אַש פון פאַטערס קערפּער און פליט אַוועק קיין העליפּאָ־ ליס. דער זון־שטאַט, און לייגט דאָרט אַוועק דאָס אַש אויף דעם מזבח פון דער זון.

„אזוי יעדע פינף הונדערט יאָר“.

אַט דער הבל־הבלימדיקער עפּיאָג איז גוואַלדיק באַראַקטער־סטיש פאַר איצטיקן ש. מילדערן. דאָס איז זיין סך־הכל, זיין לעבנס־פּילאָזאָפּיע. פאַראַן אַ גרויסער זינען אין מענטשנס נסיונות, זיי לייטערן, רייניקן. דער גרויזאָמסטער נסיון פון אונדזער צייט — דאָס איז דער היטלער־גיהנום. האָט זיך ש. מילדער געוואָרפן, זיצנדיק אין דער זוניקער קאַליפּאָר־ניע, אויף דער דאָזיקער קאַנצענטראַציע־לאַגער־טעמאַטיק. ניט סענסאַציע און ווילן צו זיין פּאָפּולער — האָט אים געבראַכט צו אַט דער טעמאַטיק, נאָר דאָס אייביקע פּראָבלעם פון געראַנגל צווישן גוטס און שלעכטס, צווישן פיזישער און גייסטיקער מאַכט. די שענדונג פון מענטש דורך אַ צווייטן מענטש, די לייזן פון אומשוֹלדיקן קרבן, וואָס ווערט געבראַכט אויף דער עקדה פון כלומרשטן גייסט און גלויבן — אַט די טעמע האָט געצויגן צו זיך ש. מילדערן. ביז דער לעצטער אַנשטרענגונג איז ער נאָכגעגאַנגען די לייזן פון די היטלער־קרבנות, דורכגעמאַכט מיט זיי צוזאַמען דעם גאַנצן גיהנום פון זייערע אומזיניקע און אומשוֹלדיקע יסורים.

אַבער ש. מילדער זעט ניט נאָר פיזישע לייזן. אין זיין אייביקער „אַייניקייט“ טראַגט דער מענטש אין זיך אַ שטענדיקן גיהנום. דער שרייבער קוקט זיך צו צו דעם אייביקן קאַמף פון דעם יחיד, וועלכער קען זיך ניט, וויל זיך ניט אַריינפאַסן אין דער סטאַדע, צום „בלינדן“ פּאַלק. און וואָס מער דער שרייבער איז אַנטווישט אין אַט דעם בלינדן פּאַלק, אין זיין שעפּע־רישקייט, — אַלץ מער פאַרשטייפט ער זיך אין דעם גורל און פאַטאַלער עקזיסטענץ פון דעם יחיד, אין זיין פּרעמדקייט און איבעריקייט אין אַרומיקן לעבן . . .

קומט ש. מילדער אַלץ מער אין זיין טעמאַטיק און נאָך מער אין זיין אופן צו באַהאַנדלען און באַארבעטן דעם קינסטלערישן שטאַף — צו אַלעגאָ־ריזם, צו אַבסטראַקטקייט. דער משל־נמשל פאַרנעמט אַלץ מער פּלאַץ ביי אַט דעם שרייבער, וועלכער האָט אויסגעזען צו זיין אַזוי רעאַליסטיש אין זיין שאַפּונג, ביי אַט דעם שרייבער מיט אַזויפיל זעקראַפט און בילדערישקייט. און דערפאַר פאַרנעמט אַלץ מער אַרט אין ש. מילדערס שאַפּונג פון איין זייט — דער אַפּאָריזם, פון דער אַנדערער זייט — די רייך־אויסערלעכע שפּיל מיטן וואָרט.

אַפּטאַמאַל פאַרשפּילט זיך דער שרייבער מיט זיין אייגענער שפּראַך־דערפּינדערישקייט, אַפּטמאַל זעט אויך אויס די אַסאַציאַציע פּונעם בילד צו אַנגעצויגן און פּרעמדלעך. אַבער עס וועקט דרך־אָרץ זיין קולטורלעך באַצייאונג צו דער שפּראַך, דער פאַרמעסט פון זיין בילדערישקייט און די קראַפט פון קינסטלערישן אַנאַליז.

מיט א קורצער צייט צוריק האָט ש. מילער אַרויסגעלאָזט אַ פּריש בוך : „רויט און שוואַרץ“ (לאָס אַנגעלעס, 1945). העכער אַ העלפּט פון בוך פאַרנעמען דריי גרויסע גאַוועלן טאַקע אונטערן אַלגעמיינעם קעפּל „רויט און שוואַרץ“. די איבעריקע צען קלענערע גאַוועלן זיינען פאַראייניקט מיטן קאַפּ „טאַג איין, טאַג אויס“.

ווי דער מחבר טייטשט אַליין אויס אין זיין „באַמערקונג“, מיינט רויט — לעבן, שוואַרץ — טויט. „לעבן און טויט, דאָס איז דער גרונט־מאַטיוו פון אַלע דערציילונגען אין דעם בוך. אַ נייע טעמע! נו, יא, אַזוי ניי און אַזוי אַלט ווי דער מענטש.“

לעבן און טויט זיינען דאָ אַוועקגעשטעלט ניט אין לעבנסשטייגערשן זינען, נאָר אין פּילאָזאָפּישן, ספּעקולאַטיוו־מעדיטירנדיקן. עס איז דער פּאָדעם פונעם פּריער באַשריבענעם באַנד.

פון אויבן אויף זיינען די דערמאָנטע דריי גרויסע דערציילונגען אין בוך רעאַסיטישע, אַקטועלע. מיר האָבן דאָ אַ קאַפּיטל פאַרטיאָנען קאַמף אין סאַוועט־רוסלאַנד, אין קריג מיט די נאַציס; מיר האָבן דאָ וואַרשעווער בונדיסטן, פּליטים, וואָס דערקייקלען זיך צו די ברעגעס פון האַדסאָן; מיר האָבן דאָ אַ גרופּע יידן אין לאַדזשער געטאָ אונטער דער נאַצישער אַקופּאַציע. שוין דאָס אַליין איז ווידער כאַראַקטעריסטיש: האָט דער שרייבער געוואָלט שילדערן לעבן, האָט ער עס ניט געפונען אין זיין אייגענעם אַרום, נאָר געמוזט זיך לאָזן קיין פּוילן און רוסלאַנד. די דריי דערציילונגען האָבן געוויס אַ לעבנסשטייגערשן ווערט, און זיי זיינען אַ פּיינער ביישטייער צו די דאָקומענטן פון אונדזער טראַגישער צייט. ליינענט איר אָבער אויפּמערקזאַם די דאָזיקע זאַכן, זעט איר, אָ דעם שרייבער איז ניט געגאַנגען אין „לעבן“, נאָר אין די טויט־דערשיינונגען וואָס באַגלייטן דאָס לעבן. ווי זאָגט איין העלד זיינער: „ניט נאָר פון טויט, פון לעבן קען מען אויך ניט אַנטלויפּן.“ דער סאַציאַל־געזעלשאַפּטלעכער תּוך פון לעבן און זיינע גרויזאַמע קאַמפּן זיינען פאַר ש. מילערן נאָר אַ בייזאַך, נאָר אַ פּאַן אויף אַרויסצוברענגען דעם „בעל־כּרחך אתה חי“ מיט אַלע זיינע טראַגישע פּאַטאַטיסטישקייטן. דאָס איז דאָס מילערשע.

געוויס זיינען די דריי באַהאַנדלטע דערציילונגען פּראָדוקטן פון אונדזער צייט. דאָ האָט דער גייסט פונעם שרייבער געזוכט אַ וועג זיך אויסצולעבן, צו פאַרלייכטערן זיינע יסורים צוליב די טראַגישע יידישע און מענטשישע ליידן אין דער צייט פון היינטיקן קריג. דער שרייבער האָט דאָ געצאָלט זיין שטייער צו דער יידישער טראַגעדיע, צו דער העראַיאַטישקייט פונעם רוסישן קאַמף און אויסדויער. אָבער רייך־קינסטלעריש באַטראַכט, זיינען

דאָס פאַר ש. מילדערן נאָר טעמעס אויף אַרויסצוברענגען די אייביקע פּראָבלעמען פון וועלט און מענטש, פון טויט און לעבן. די פּאַרטיזאַנען קעמפן, רייזיקירן מיט זייער לעבן. אַבער זיי ווערן צעפּרעסן פונעם געפיל, אַז זיי געבן אַ געלעגנהייט דעם נאַצישן אַקופּאַנט צו דערשיסן און הענגען צענדליקער און הונדערטער אומשוֹדליקע איינוואוינער אויס נקמה פאַר די פּאַרטיזאַנישע טאַטן. "מיר'ן אַזוי אַנגיין, וועט די גאַנצע שטאַט, די דערפער אַרום זיין איין בית-עולם. ניין, חבר, דער חשבון שטימט ניט". און אפילו די אַרבעט גופא פון די פּאַרטיזאַנען דערגרייכט ניט דעם ציל. עס איז ניט קיין נקמה אינעם דייטש. זיי זיינען ניט אימשטאַנד נאַכצוטאָן די רציחות פונעם דייטש: "און וואָס קען איך טאָן? קען איך צערייסן זייערס אַ קינד אין צווייען בלויז דערפאַר ווייל עס איז זייערס? ... אויפן פּראָנט שיסן, דאָס יאָ, אַבער אַזוי". ... אויך די אַנטלאָפּענע פון וואַרשע בונדיסטן און סאַציאַליסטן ווערן צעפּרעסן פון ספקות: לויפנדיק פון פּוילן, האָבן זיי זיך אַנגעטראָפּן אויף דער רויטער אַרמיי. אפשר בלייבן דאָ מיטאַרבעטן מיט די באַלשעוויקעס." עס מיינט דאָך סוף-כל-סוף "אַרבעטן פאַר סאַציאַליזם" ... און שפּעטער, ווען זיך דערוואוסט, אַז וויקטאָר אַלטער איז אַרעסטירט, ווייטער ספקות: "אַ טעות געמאַכט. אַ טעות ניט נאָר אין אייגענע חשבונות, נאָר אין וועלט-חשבון. איצטער אַרעסטירן! אַרעסטירט ווערן? יאָ, פון די דייטשן, פּאַליאַקן, אַבער אַרעסטירט ווערן פון ... סאַציאַליסטן? איצטער אַ! וויקטאָר אַלטער. פאַרוואָס? דאָס זעליקע שפּעטער, ווען זיך דערוואוסט, אַז "הענריק ערליך איז אַרעסטירט געוואָרן אין בריסק". צו וואָס דאָס גאַנצע לויפן פון וואַרשע? "ער, ברוך, וואָלט געדאַרפט אַרעסטירט ווערן דאָרטן!" און ווען מ'איז אַרויף אויף דער שיף, "האַט ברוך דערפילט אַז זיין לעבן איז צעשפּאַלטן געוואָרן, צעשפּאַלטן, ניט פאַרריכט צו ווערן". און שוין זיצנדיק אין ניו-יאָרק, ניט אויפגעהערט זיך צו עסן: ניט געדאַרפט אַוועק פון וואַרשע, ער וואָלט זיך געביטן מיט די דאָרטיקע חברים פון געטאָ. "דאָ אַ בלינד, מיאוס לעבן. מ'שליפּט אַבי מע לעבט. מיאוס! מיאוס!". "ניט געדאַרפט געווען אַוועקפאַרן, געדאַרפט געווען בלייבן! בלייבן ... בלייבן ... דאָרטן ... " ער בעט זיך, מען זאָל אים שיקן אַהין אויף אונטערערדישע אַרבעט. און ווען עס העלפט ניט איז — פון וואַשינגטאָן-בריק "מיטן קאַפּ אַרונטערגעלאָזט זיך אין האַדסאָן. . . אין דער אייביקייט". . . דאָס איז דאָס ספּעציפּיש-מילדערשישע. און אין אַט די פּסיכאָלאָגישע עסקורסיעס זיינע ליגט דער צענטער. דאָס רויטע לעבן ווערט שטענדיק באַגלייט מיט די שוואַרצע סימנים פון טויט. "אַ ליקוי חמה, אַ ליקוי לבנה קען מען פאַראויסזאָגן, אַבער אַ ליקוי אָדם?" אַט דעם "ליקוי אָדם" זוכט ש. מילדער אומעטום, ער זעט אים, פילט אים קרענקלעך אויף יעדן שריט. "ניטאָ קיין טויט, עס איז דאָ לעבן און אויפ-

הערן לעבן". טויט איז די באגלייט-דערשיינונג פון לעבן. די אנדערע זייט פון לעבן.

אָט די איינשטעלונג ווערט אָבער אַן ענין, וואָס דריקט אויף די קינסטלערישע דערגרייכונגען פונעם שרייבער. עס ווערט אַ הערשנדיקע סכעמע. ער רייסט זיך אַלץ מער אָפּ פונעם לעבעדיקן אַן-טויטיקן לעבן. און מעגן די צען קליינע דערציילונגען אין באַנד טראָגן דעם פאַראַלגעמיי-נערנדיקן טיטל „טאָג איין, טאָג אויס", — זיינען זיי דאָך פאַקטיש ניט קיין „טאָג"-דערשיינוגען, נאָר אַפּגעריסענע געשעענישן. אָט זיינען די טעמעס פון די נאָוועלן: אַ קראַנקער אין דער לעצטער סטאַדיע פון אַ ראַק האַלט ביים אַרונטערוואַרפן זיך פון אויבערשטן שטאָק פון שפיטאַל, — מיטאַמאַל אַן ערדציטערניש, און ער ציטערט פאַרן טויט; שו און זי ברענגען פון ליבע אונטער דער ברענענדיקער זון פון אַ קאַלפּפּאַרניער קעניאַן, — מיטאַמאַל דערזען זיי אַ שלאַנג, אַלץ ווערט צעשטערט; די געזונטע פרוי איז חושד דעם קראַנקן מאַן, אַז אים האָט באַזוכט אַ פּרעמדע פרוי, און פון גרויס האַרצווייטיק פאַרן זיי ביידע אַוועק טויטע און קאַלטע און פאַר-שטיפטע געפינט מען זיי אויף מאַרגן; אַ שטאַרבנדיקער מאַן אין שפיטאַל באַשליסט זיך נוקם צו זיין אין זיין פרוי, ווייל זי האָט אים ניט ליב, — אָבער מען קומט אים אַנזאָגן, אַז זי איז אַליין קראַנק געוואָרן, ער קומט צו איר, זי שטאַרבט און ער שטאַרבט אויך באַלד; אַ מאַן איז אינגאַנצן בלינד געוואָרן, ער קומט אַן אין אַ בלינדע-אַנשטאַלט, און צוזאַמען מיט צוויי בלינדע האָט ער הנאה פון דער וועלט; אַ פאַרל גייט אַוועק אין די בערג, און דאָס מיידל פאַרט אַריין אין אַפּגרונט, — זי איז שולדיק, זי האָט זיך געריסן גיין... ביים גרויסן פּראַפעסאָר פון פיזיק שטאַרבט אַוועק זיין איינציק קינד.

אודאי, דאָס אַלץ קען פאַסירן אין אמתן לעבן. אָבער ש. מילדער האָט צוגעקליבן די דאָזיקע קאַלעקציע מיט אַ כיוון, אים אינטערעסירט ניט דאָס טאָג-טעגלעכע, נאָר גראַד דאָס אויסטערלישע, ווייל דאָ שפילן זיך אָפּ יענע כוחות, וואָס הערשן פאַטאַליסטיש איבערן מענטשן. אין די אַלע קליינע דערציילונגען זיינען כמעט אינגאַנצן ניטאָ קיין סימנים פון יידיש-נאַציאָנאַלן לעבנסשטייגער, די מענטשן זיינען געגעבן אין אַבסטראַקט. ש. מילדערס געביט איז דעם מענטשנס נשמה, און דווקא אין אירע פאַרקריפּלונגען, אין אירע קאַטאַסטראַפישע מאַמענטן, ווען „דער חשבון שטימט נישט". זיין אויג איז שאַרף, זיין אינטעלעקט איז טיף, זיין פעאיקייט אַרויסצוברענגען דאָס וואָס ער וויל, איז שטאַרק אַנטוויקלט. זיין יידיש איז רייך און פרעציוז. פאַר אים זיינען אָפּן די וועגן פון מענטשישן אומרו. ער האָט אין דער אמתן ליב דאָס לעבן מיט אַלע זיינע קאַלירן, ער גלויבט אַז „די וועלט איז קיינמאַל קאַלירלאָז — אַזוי לאַנג עס איז נאָך דאָ אַ

מענטש'עך אויג". און ער דרינגט טאקע אריין מיט זיין אויג אין אַלע קאליר-ניואנסן פון לעבן. און דאָך — איז ער צו איין קאליר באַזונדערס פילבאַר, דאָס איז דער שוואַרצער קאליר. דאָס געדיכט רויטע זעט ער אויך שוואַרץ. ווייל דער מענטש איז אַ שפּיל אין פרעמדע הענט. ניין, פון צופאַל. "ניטאָ קיין באַלעבאָס... אַן אַנגעצויגענער זיגער, ניט ער האָט אים אַנגעדרייט, ניט ער קען אים אַפּשטעלן". דאָס איז דער גאַנצער סוד פון לעבן. אַזוי איז אין לעבן פון יחיד, אַזוי פון כּלל. "טויזנט און איינס איז אַלץ איינס". דו פּאַלסט אין אַפּגרונט, ווייל אַן אַנדערער שלעפט דײך.

אַלץ איז רעלאַטיוו. דער בלינד-געוואַרענער אהרן ביי ש. מילערן דערזעט די נאַענטע פרוי אַזוי "ווי ער האָט זי נאָך קיינמאָל פּריער ניט געזען". מיכל מאַרגאַרעסע אויגן "האַבן געקוקט אויף די רייד, זיי אויפֿ-געכאַפט ווי פּילקעס". וואַרעם סיי ווי, וואָס איז דעם מענטשנס אויג? "קען מען דערזען איצט אין אַן אויג, וואָס דאָס זעלבע אויג האָט אויסגעדריקט מיט אַ זעכציקסטער סעקונדע פּריער"? ש. מילערס נשמה איז פילבאַר אויף אַ זעכציקסטער סעקונדע, עס איז אַ פרעציוזער אַפּאַראַט. אַבער צי איז ער אַנווענדבאַר אין לעבן? נויטיקט זיך ניט דאָס רעאַלע לעבן אין מער איינפאַכע, מגושמדיקרע, מער-מענטשישע אַפּאַראַטן? איז ניט דער אינ-סטרומענט פון מענטשלעכן לעבן אַ מער... סאַציאַלער, געזעלשאַפּטלעכער, געמיינשאַפּטלעכער, איידער אינטים-יהודישער?

אין זיין "באַמערקונג" פאַרלויפט ער דעם וועג און וואַרנט דעם ליינער, אַז ער זאָג ניט "אַריינטראַכטן פּאַליטישע מאַטיוון" אין זיין טיטל פון בוך "רויט און שוואַרץ".

—::—

"לעבן און טויט... אַ נייע טעמע! נו יא, אַזוי ביי און אַזוי אַלט, ווי דער מענטש".

דער מענטש — דאָס איז ש. מילערס פילאָזאָפיע און גלויבן. וואַרעם אויב ניט דער מענטש, טאָ צו וואָס נוצט די גאַנצע וועלט מיט אירע שיינ-קייטן? און צי איז ניט דער קינסטלער דער, וואָס באַרעכטיקט די גאַנצע עקזיסטענץ פון לעבן און זיין זינען? צי איז ניט ער, מיט דער הייליג פון זיין שעפּערישן וואַרט, דער וואָס שאַפט דאָס אייביקע, געזאַנג צום לעבן? צי מאַכט ניט זיין געזאַנג שענער און קאליר-רייכער דאָס לעבן? פאַרשיידן זיינען די וועגן פון קינסטלערס שאַפן. מיט פאַרשיידענע אופנים און מעטאָדן דרינגט ער אַריין אינעם זינען פון לעבן און זיינע שיינקייטן. דער צייל איז איינער און דער זעלבער: אויפשטעלן אַן אייגענע "וועלט", שאַפן אַן אייגן שטיק לעבן, מיט אַריגענעלע שיינקייטן, דערגרייכן

דערמיט אַ שטיק געטלעכקייט און אייביקייט. ש. מילדער האָט זיין וועג דערצו: דאָס פולקאָמע וואָרט, דאָס פאַרטיפטע אויג, די שפּיל־וועדיקע פאַרב — דאָס זיינען זיינע אינסטרומענטן, מיט וועלכע ער דערגרייכט וואונדער. ער שטרעבט צו דערפירן דאָס וואָרט צו דער מדרגה פון פאַרב, וואָס ווערט גענוצט דורכן מאַלער. „קאַליר — דאָס איז דער עיקר“, טראַכט זיין מאַלער גאַרדאָן: ער גלויבט אין זיין בילד; ער איז זיכער, עס איז „אַ בילד וואָס זאָגט: גוט צו לעבן“.

רויט און שוואַרץ. לעבן און טויט. און דאָס לעבן קעמפט שטענדיק מיטן טויט. אַלץ שטרעבט צו לעבן. ווייל — „גוט צו לעבן“. ש. מילדער דער קינסטלער האָט אָן אָפן אויג פאַר די געפאַרן און פאַטאַליקייט פון לעבן, — איז דעריבער זיין ליבע צום לעבן נאָך שטאַרקער. ער איז סוף כל סוף פאַרליבט אין לעבן. ער ראַנגלט זיך מיט די שוואַרצע פאַרבן, וואָס לניערן אויף אים אומעטום. נאָך אַלעמען זיינען ווערק פול מיט לעבנס־זאָפט. און אָפט זיינען זיי טאַקע אַ „געזאַנג צום לעבן“, אַזוי ווי עס ענדיקט זיך די דערציילונג „אַדם און חוה“. דערפאַר פאַרנעמט אַזאַ גרויסן פּלאַץ ביי אים דאָס „אַדם וחוה“־דיקע, די באַציאונגען צווישן די געשעלעכטער. דערפאַר בלייבט ביי אים אויף — אפילו דער שטעקן פון דעם בלינדן. דאָס איז לעבן, דאָס איז „געזאַנג צום לעבן“. ש. מילדער זעט די געפאַרן פון לעבן, אָבער זיי דערדריקן אים ניט. ער גייט ווייטער מיט אַ געהויבענעם קאַפּ. און דאָס שטאַרקט דעם ליינער, דאָס לאַקט אים. דערפאַר איז אים ש. מילדער נאָענט און ליב.

ש. מילדער איז באמת אַ „טראַגישער אַפטימיסט“, אַן אַפטימיסט אין זיין גאַנצער שוואַרצקייט און טראַגישקייט. און דאָס איז אַ גאָר הויכע מדרגה.

דוד בערגעלסאָן, דער נסתר, פּרץ מאַרקיש

דוד בערגעלסאָן, דער נסתר, פּרץ מאַרקיש — זיינען פון די אַנגע-
זענסטע מיטגלידער פון דער סאָוועטיש-יידישער שרייבער-משפּחה, זיי אָלע
דריי זיינען ענג פאַרבונדן מיט דעם סאָוועטיש יידישן קולטור-שאַפּערישן
לעבן. אין תּוך אַבער זיינען עס דריי גאַנץ באַזונדערע קינסטלערישע וועלטן.
דאָס אַנדערשדיקע ביי זיי איז מער ווי דאָס געמיינזאַמע, בשותפותדיקע
אין זיי. זיי זיינען פאַרשידן לויט זייערע כאַראַקטערן און אויך גאַר אַנדערשדיק
לויט זייער טעמאַטיק.

זיי זיינען געקומען אין דער יידישער ליטעראַטור דורך פאַרשידענע
וועגן און דער גאַנג זייערער און די באַהעפטונג מיטן סאָוועטיש-יידישן
לעבנס-שטייגער איז ביי יעדן איינעם געווען אַ דורכאויס-אייגענער. דער
פּראָצעס פון אַריינלעבן און אַריינזאָקסן זיך אין דעם סאָוועטיש-יידישן שאַפּן
איז ביי דוד בערגעלסאָן, ווי ביי דעם נסתר, געווען אַ לאַנגזאַמער און
שווערער, — ביי יעדן איינעם פון זיי איז שוין געווען אַ גאַנץ היפשער
דורכגעגאַנגענער וועג, מיט אייגענע איינגעשטעלטע אידיאישע און קינסט-
לערישע טראַדיציעס. ריכטיק האָט דער פּריציטיק-אומגעקומענער סאָווע-
טיש-יידישער ליטעראַטור-פאַרשער און קריטיקער א. גורשטיין אין זיין
אַפּהאַנדלונג וועגן נסתרס „משפּחה מאַשבער“ („יידישע קולטור“, נ' 12,
1944) געזאָגט: „פאַר אונדזערע קינסטלער פונעם עלטערן דור, און אויך
פאַר נסתרן בתּוכם, איז די רעוואָלוציע געווען ביז גאַר אַ קאַמפּליצירטע
און שווערע פּראָבלעם“. גאַר אַנדערש איז געווען מיט פּרץ מאַרקישן, —
וואָס איז יינגער פון זיינע צוויי עלטערע חברים אויף גאַנצע צען יאָר, —
אים איז די איבערוואַנדלונג אַנגעקומען לייכטער און שנעלער. דעם דיכטער
בכּלל איז אַלעמאַל גרינגער ברענגען צום אויסדרוק איבערלעבענישן און
אינפּלּאָסן. ער איז מער דינאַמיש, קאָן ער אַדורכמאַכן אַ קפיצת-הדרך און
אריבערפירן זיין שאַפּן אויף „נייע רעלסן“ שנעלער ווי דער פּראָזאַאיקער,
וועלכער גייט האַרט ביי דער ערד און איז געבונדן און אַפּט אפילו געפּענטעט
מיט זיינע אייגענע פאַרמען.

בערגעלסאָן און דער נסתר, ווען זיי זיינען געקומען צו דער סאָוועטיש-
יידישער ליטעראַטור, זיינען זיי שוין געווען ריפּע קינסטלער, יעדער איינער
פון זיי מיט אַ פעסטן „איינגעפונדעוועטן“ ליטעראַרישן פאַרמעגן, פּרץ

מאַרקיש, הגם שוין אויך אַ מטופֿל מיט פֿאַרשיידענע לידער־ביכער, האָט נאָך געהאַלטן אין יוירן.

בערגעלסאָן און דער נסתר געהערן צום דור שרייבער, וואָס איז אַרויסגעוואַקסן פון 1905—1906, זיי האָבן זיך אויך שטאַרק אָנגעקערט מיט די דריי יידישע קלאַסיקער: מענדעלע, שלום־עליכם, פּרץ. הגם זיי האָבן קיין ענגן פּערזענלעכן קאָנטאַקט נישט געהאַט מיט די דריי גרונט־לייגער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, אָבער דאָך זיינען זיי געווען אונטער זייערע דירעקטע און אומדירעקטע איינפלוסן, און באַזונדערס האָבן זיי זיך געפונען אונטער דער השפּעה פון פּרצן און פון פּרצעס גייסטיקער סביבה. אַט דערצייילט מ. נאַטאַוויטש וועגן דער פּרץ־סעסיע, וואָס איז פֿאַרגעקומען יולי 1945 אין מאַסקווע: „מיט גרויס אויפּמערק־זאַמקייט זיינען אויסגעהערט געוואָרן בערגעלסאָנס און נסתרס זכרונות וועגן פּרצן. פֿאַר די אויגן וואַקסט אויס די גרויסע פּרץ־פּערזענלעכקייט, וואָס האָט אַזוי באַווירקט און באַהערשט די געדאַנקען און געפילן פון זיינע מיט־צייטלעך און אַזוי לעבעדיק זיך פֿאַרקריצט אין זייער זכרון. . . יעדער פון זיי דערצייילט אויף זיין שטייגער, נאָר אין בייזנס זכרונות איז פֿאַראַן ענלעכעס: דאָס איז דער דרץ־אַרץ און די טיפע ליבע צו פּרצן, ווי צו אַ גרויסן לערער, וועמעס ערשט געבענטשט וואָרט האָט שוין פיל געהאַט צו זאָגן אויף זייער ווייטערדיקער אויספֿאַרמירונג. . . ס'איז געווען אַ באַגעגעניש פון פּרצן מיטן קומענדיקן פּרץ־דור, וואָס האָט פֿאַרהיט פּרצעס וואָרט און ביישפּיל ניט נאָר אין זכרון, נאָר דורכגעטראָגן און, ווי זוימען, עס געוואַרעמט און אויסגערייפּט אין דער אייגענער שאַפּונג.“

און סיי בערגעלסאָן און סיי נסתר האָבן אויך געהאַט ביים אָנהייב פון זייער שאַפּן פעסטע באַריר־פּונקטן מיט אייניקע העברעאישע שרייבער, און פון צייט צו צייט אפילו געווען באַווירקט פון זיי (פון מ. י. בערדיטשעווסקי, ברענער, גנעסין), און אוודאי פון די רוסישע שרייבער פונעם אָנהייב פון 20טן יאָרהונדערט (טשעכאַוו, אַנדרעיעוו, גאַרקי) און אויך פון אייניקע וועלט־שרייבער פון דער „צווישן צייט“, צווישן 1907 און 1914.

נאָר אַנדערש איז פּרץ מאַרקיש, ער איז געוואַקסן בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה און איז געקומען אין דער יידישער ליטעראַטור אין דער ברויזנ־דיקער צייט פון דער רוסלענדישער רעוואָלוציע פון 1917. ער איז געווען אַ פּראָדוקט פון יענעם אויפשטורעם און גלייכצייטיק זיין טרובאַדור, זיין באַזינגער. ער האָט קיין צייט נישט געהאַט זיך אויסצופורעמען, ער איז אין די ערשטע יאָרן פון זיין שאַפּן כסדר געוואָרפן געווען פון פּרילינג צו שחיטה, און פון בירגער־קריג צו רעוואָלוציאַנערן אויפשטייג. אַלדי אויפּטרייסלונגען האָבן אויפגעשטורעמט זיין געמיט און אַזאַ איז ער פֿאַרבליבן אין זיין שאַפּן.

דוד בערגעלסאָן איז אַלט געוואָרן 60 יאָר, אַזוי אויך דער נסתר, פּרץ מאַרקיש ווערט איצט אַלט 50 יאָר, — וועלן מיר צו אָט די געלעגנהייטן זיך טיילן מיט אייניקע באַטראַכטונגען וועגן די דריי קינסטלער, מיט וועמען ס'איז יאָרן און יאָרן מיר אויסגעקומען צו לעבן אין נאַענטקייט.

דוד בערגעלסאָן

דוד בערגעלסאָנס לייטעראַרישע טעטיקייט ציט זיך שוין אַ מעשה פון איבער 35 יאָר. זינט זיין „אַרום וואַקואַל“ (דערשינען אין 1909) איז זיין שאַפן ענג פאַרבונדן מיטן אַרומיקן לעבן, און די געשטאַלטן זיינען דאָס רוב ווירקלעכע, רעאַלע, ווי פון לעבעדיקן לעבן אַרויסגענומען. אין אַן אַרטיקל וועגן שלום-עליכם («סאָוועטישע לייטעראַטור», מערץ-אַפּריל 1939) האָט בערגעלסאָן אין די ערשטע פאַר שורות געשריבן: „שווער צו געפינען נאָך אַ שרייבער, וואָס האָט אין זיינע ווערק אַזוי ווייניק אויסגעטראַכט און אַזוי ווייניק צוגעטראַכט ווי שלום-עליכם“. אין אַ גרויסער מאָס לאָזט זיך עס זאָגן וועגן דוד בערגעלסאָנען גופא: ער האָט אויך ווייניק אויסגעטראַכט און צוגעטראַכט, ער האָט אַרויסגעבראַכט אין זיינע ווערק סיטואַציעס און געשטאַלטן, וואָס זיינען פאַרבייגעגאַנגען פאַר זיינע אויגן. דאָס האָט צוגע-געבן בערגעלסאָנס ווערק אַ באַזונדערע וואַגיטיט און איבערצייגטקייט. אייני-קע שרייבער, וואָס האָבן געלייענט אין 1909 ד. בערגעלסאָנס „אַרום וואַקואַל“, האָבן געמיינט, אַז דער פאַרפאַסער פונעם בוך איז אַ ייד אין די יאָרן, און דאָס ווערק איז אַ מין אויטאָביאָגראַפישע שילדערונג פון אייגענע איבערלעבענישן. און ריכטיק האָט שלום אַש נאָכן דערשיינען פון „נאָך אַלע-מען“, געזאָגט מיר, אַז ס'איז גיכער אַ טאַג-בוך פון מירעלע הורוויץ ווי סתם אַ ליטעראַריש בוך. אַזאַ כאַראַקטער פון אויטענטישקייט פאַרמאָגן זיי גע ווערק, און אַזוי ווייניק איז אין זיי דער עלעמענט פון אויסגעטראַכטקייט. און נאָך האָט ד. בערגעלסאָן געשריבן וועגן שלום-עליכמען, אַז „...די באַטראַכטונג און אַפילו די נאַטור ווערט געגעבן (דורך שלום עליכמען) דורכ-אויס פונעם שטאַנדפונקט פונעם פּערסאָנאַזש“. אויך אַט-די באַצייכענונג איז שטאַרק אָנגעמאַסטן פאַר ד. בערגעלסאָנען, סיי פון די אַמאָליקע יאָרן און אַזוי אויך ביז זיינע לעצטע ווערק.

דוד בערגעלסאָן איז אַ טיף-סוביעקטיווער קינסטלער, און נאָך מער איז ער עס געווען אין זיינע אַלע פּריערדיקע ווערק. לייטישע אָפּנויגן, אַ מין באַהאַלטענער נאַכגעזאָנג לאָזט זיך פילן אויף יעדן זייט. אַבער אַפילו אין זיינע ערשטע שטאַרק-סוביעקטיווע ווערק איז ער אַ צילבאַוואוסטיקער קינסטלער. דער מיינ, די כוונה, דער צוועק איז אַ גרויסער עיקר אין זיין שאַפן. אַ ווערק האָט באַדאַרפט אַפּריער אַדורכגיין דורך זיין אינעווייניקסטער

גייסטיקער וועלט, אויסגעווארעמט ווערן אין זיין געמיט-צושטאנד (זיין גייט-טיקע וועלט און זיין געמיט-צושטאנד איז כמעט שטענדיק איינס און דאס זעלבע), און ערשט דערנאך איז ער צוגעטראָטן אויסצומיטערעווען עס. האָט דעריבער דוד בערגעלסאָן אין לויף פון איבער 35 יאָר נישט פיל גע-שריבן. אַרום און אַרום וועלן זיך קוים צונויפקלייבן צען בענד פון ד. בער-געלסאָנס שאַפן. אַנדערע יידישע שרייבער, וואָס זיינען געקומען אין דער ליי-טעראַטור אינאיינעם מיט אים און אַפילו מיט יאָרן שפעטער, האָבן באַוווּן אַנצושרייבן און פאַרעפנטלעכן ביכער אַ דריי-פיר מאָל מער פון אים. און דוד בערגעלסאָן האָט כסדר זיך פאַרנומען מיטן שרייבן און ער האָט געהאַט גייסטיקע באַדינגונגען פאַר זיין קינסטלערישער טעטיקייט.

דוד בערגעלסאָן האָט געשפּאַנט פאַמעלעך, באַטראַכט און אָפּגעהיט. דער אַנלאַד האָט אַלע מאָל געדויערט לאַנג. ער האָט אויסגעטראָגן אַ ווערק אין משך פון יאָרן. ער איז קיינמאָל נישט געווען סתם אַזוי אַ שרייבער, וואָס פאַרפאַסט ווערק מיט אַ טעמאַטיק, וואָס ער און זיין אינעווייניקסט וועזן האָבן נישט צו איר קיין פּערזענלעכע און טיף-אינטימע באַציאונג. ער האָט זעלבן-ווען געבאַרגט שטאַף, מענטשן און איבערלעבענישן פון דער זייט, פון דער פרעמד. ער האָט זיינע ווערק אַדורכגעלעבט און אַדורכגעפּיבערט און ערשט דאַן איז ער געקומען מיט זיי פאַר דער עפנטלעכקייט. האָט ער זיך נישט געוואַרפן פון איין וועלט צו אַן אַנדערער, פון איין מענטשן-קרייז צו אַ צווייטן. און ס'האָט זיך אַפילו צייטנווייז אויסגעדוכט, אַז בערגעלסאָן האָט זיך זיין באַגרענעצטע סביבה, זיין אייגן וועלט, פון וועלכע ער קאָן זיך גאַרנישט אַרויסבאַפרייען. און ס'איז אַפילו דערגאַנגען צו דעם, אַז בער-געלסאָן איז פאַרוויגט געוואָרן פאַר אַ „שיינשרייבער“, פאַר אַן עסטעט, וואָס קער זיך ווייניק אַן מיטן וואַכעדיקן לעבן, מיט דער האַרבער ווירקלעכקייט. גייט ער זיך דעריבער אויף אַ זייטיקער סטעזשקע און ווייכט פון דעם ברייטן לעבנס-שליאַך.

בער-מחשבות, וואָס האָט געהאַט אַ וואַך אויף יונגע שרייבער, האָט אין זיין אַרטיקל וועגן בערגעלסאָנס „נאָך אַלעמען“ (אין 1913) אַט-וואָס געזאָגט וועגן בערגעלסאָנען: „... ווער איז אַט דער, פון וועמען עס שמעקט נישט מיט דער לופט פון די היינטיקע סאַציאַלע יידישע און אַלגע-מיינע פּראָבלעמען? וואָס צוימט אָפּ זיין געשידערט וועלטל פון אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו אַ ברייטן געזעלשאַפטלעכן לעבן?“ (געקליבענע שריפטן ב' 4, ז' 168).

נישט נאָר איצט, ווען ד. בערגעלסאָן האָלט שוין נאָך זיינע פאַרשיידענע גרעסערע און קלענערע שאַפונגען ווי „מידת הדין“ „שטורעמטעג“, „ביראָ-בירושאַנער“, „ביים דניעפער“ (ביידע טיילן), „צווישן לעבעדיקע מענטשן“ און די לעצטע קריגס-דעראַציאָנען, — נישט נאָר איצט קאָן מען נישט כאַ-

ראקטעריזירן אזוי בערגעלסאָנען. ס'לאָזט זיך אויך נישט זאָגן וועגן בערגעלסאָ-
נען פונעם ערשטן קינסטלערישן פעריאָד, פון די יאָרן 1909-1913, ווען ער
האָט שוין געהאָט פאַרעפנטלעכט זיין „אַרום וואַקזאַל“, „דעם טויבן“, „אין אַ
פאַרגרעכטער שטאָט“, אַז ער האָט אָפגעצוימט זיין געשילדערט וועלט פון
אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו אַ ברייטן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

דער זעלבער בעל־מחשבות, מיט עטלעכע יאָר שפעטער (אין 1920-
1921), האָט אַנדערש אויפגעפאַסט ד. בערגעלסאָנען. אין זיין ביכל „דאָס דרום־
יידנטום און די יידישע לייטעראַטור אין 19-טן י"ה" שרייבט בעל־מחשבות:
„דוד בערגעלסאָן האָט דורך זיינע ווערק „אַרום וואַקזאַל“, „נאָך אַלעמען“,
„אין פאַרטונקטע צייטן“ און אַנדערע דערהויבן סיי די דערציילונגס־פאַרם
ווי דעם ראָמאַן ביו צו אַ מדרגה, פון וועלכער די יונגע יידישע לייטעראַטור
האָט נאָך ביז היינט ניט געוואוסט. סיי די קינסטלערישע אויסאַרבעטונג פון
דער דערציילונג, ווי פון ראָמאַן, סיי דער רעאַליזם, וואָס מיט זיין אימפרע-
סיאָניסטישן פענזל דערנענטערט ער זיך אָפט צום סימבאָליזם, האָט ד. בער-
געלסאָנען אַרויסגעשטעלט אין די ערשטע רייען. ער איז צוגלייך אויך דער
קינסטלער פון אַ נייעם יידישן שטעטל, וואָס שידט זיך האַרט אָפּ פון אַלע
איבעריקע שטעטלעך־סימבאָלן, וואָס מען האָט אונדז געמאַכט ביז אַהער. נאָר
אַדאָק דעם, וואָס ד. בערגעלסאָן האָט אַלס קינסטלערישן הינטערגרונט גע-
געבן זיין שטעטל אַ העכערע סיי עקאָנאָמיש, ווי אין דער געוויסער האַרמאָניש-
קייט פון איר קערפערלעכער און גייסטיקער קולטור — איז מעגלעך געווען
צו באַקומען די ערשטע גוטע קינסטלערישע דערציילונג, ווי דעם גרויסן געמעל
פון אַ יידישן ראָמאַן אין ברייטן קינסטלערישן זין.“

דוד בערגעלסאָן האָט פאַר די אַלע יאָרן אַדורכגעמאַכט וויכטיקע פּראָ-
צעסן, — פּראָצעסן פון געזעלשאַפֿטלעך־אידיאָישע איבערוואַנדלונגען און פּראָ-
צעסן פון קינסטלעריש־מייסטערישער פאַרפולקאָמונג. און ס'איז איצט אינטע-
רעסאַנט אזוי נאָכצוגיין שריט נאָך שריט, ווערק נאָך ווערק און אויפנעמען אַט
די אַלע ענדערונגען און אנטוויקלונגען פון דעם מענטש און קינסטלער דוד
בערגעלסאָן. מיר האָבן אָפּנויגן, וואַקלענישן און אויך ריסן, וואָס איצט קאָן
יעדער איינער אויפפאַסן און אויסטייטשן אויף אַ באַזונדערן אופן. מיר וועלן
אויך אַנטרעפן געראַנגלענישן און ווידעראַנאָדן צווישן בערגעלסאָן דעם
מענטש און בערגעלסאָן דעם קינסטלער: נישט אַלע מאָל האָט געהערשט
צווישן זיי אַ פולער שדום־בית, פולשטענדיקע האַרמאָניע. ווען איינער האָט
באַרעכטיקט, האָט דער צווייטער נאָך אַרויסגעשטעלט טענות, ווען איינער האָט
געוואָלט שילטן, האָט דער אַנדערער געבענטשט. אַט די ווידערשפרוכן און
צוויסטיקייטן זעען מיר באַזונדערס אַרויס אין זיין „מידת הדין“, און נאָך מער
— אין די צוויי טיילן פון „ביים דניעפער“, וואו „יד ימינה מקרבת“ — די
רעכטע האַנט דערנענטערט, און די לינקע שטויסט אָפּ... אָבער דאָס איז

שוין אַ גאַר באַזונדערער ענין, וואָס מ'דאַרף ביי אַ געלעגנהייט ברייטער באַ- האַנדלען.

בערגעלעסאָנס ווערק זיינען רינגען, רינג אין רינג, אין דער גאַלדענער קייט פון זיין שאַפן. און עס איז וויכטיק צו זען דעם כסדרדיקן המשך, די פאַר- בינדונג, די פאַרקייטלונג פון איין ווערק מיטן צווייטן. דאָס וועט אונדז גיבן די מעגלעכקייט צו זען בערגעלעסאָנען אין זיין וואוקס, צו באַגרייפן די פּראָצעסן פון זיין שאַפן. אמת, ס'איז נישט אזוי לייכט אָנצושיינענען די פינקטלעכע דאַטעס פאַר אַלע זיינע ווערק. אייניקע גרעסערע שאַפונגען האָט ער געשריבן אין לויף פון עטלעכע יאָר. אָפטמאַל איז דער אָנהייב געשריבן געוואָרן ביי גאַר אַן אַנדערער פּאַזיטיש-געזעלשאַפטלעכער סיטואַציע, און דער המשך, דער סוף — ביי גאַר אַן אַנדערן געמיט-צושטאַנד. און אויך דאָס איז אַן עיקר- שטריך אין זיין שאַפן, — יעדעס קאַפיטל ביי אים איז אַ פּועל-יוצא פון די רעאַלע כּוהות-פאַרהעלטענישן. צי ער האָט וועגן דעם געטראַכט צי נישט; אָבער ס'איז געווען ביי אים דער איבערווייניקסטער ווילן אַרויסצוברענגען דורך זיינע שאַפונגען די געזעלשאַפטלעכע לאַסטן און פּליכטן, וואָס די צייט האָט אויף אים אַרויפגעלייגט, אָדער וואָס ער גופא האָט אויף זיך אַרויפגע- וואָרפן. זיינען דעריבער זיינע ווערק נישט בלויז אויסגעכאַוועט אין זיין איי- גענער קינסטלערישער שוים (זיי זיינען דעריבער שטאַרק סוביעקטיוויזירט!), נאָר זיי זיינען פּראָדוקטן פון געראַנגלענישן אין דער יידישער וועלט (זיי זיינען דעריבער שטאַרק אַביעקטיוויזירט!).

זיינע פאַרשיידענע געשטאַלטן, אַפילו פון די ערשטע ווערק, וואָס זענען אויס צו זיין אינגאַנצן פאַרטאָן אין זיך, זיינען אַדורך די קרייץ-פייערן פון דער צייט און געטריבן דורך קאָנקרעטע סאַציאַלע כּוהות. זייערע שטימונגען, זייער בענקשאַפט זיינען באַמת אַ פּועל-יוצא פון די אַרומיקע פּאַסירונגען. שוין אין זיין „אַרום וואַקאַז“ פילן מיר ווי שאַרף עס שניידט זיך אַריין אינעם לעבן פון יעדער געשטאַלט די ווירקלעכקייט. מער נישט וואָס אין די ערשטע שאַ- פונגען האָט דוד בערגעלעסאָן געגעבן מער דעם אָפהילך, מער דעם אָפקלאַנג פון די געשעענישן.

איצט, אין פּערסעקטיוו פון יאָרן, אין שיינן פון די אַלע ענדערונגען און פּראָצעסן, וואָס זיינען פאַרגעקומען די לעצטע צוויי-דריי צענדליק יאָר אין יידישן לעבן, זענען מיר באַשיינפּערלעכער בערגעלעסאָנס ווערק אין ענגער פאַרבינדונג מיט די אַרומיקע געשעענישן. מיר באַגרייפן שאַרפּער, אַז אין „נאָך אַלעמען“, „אַפּאַנג“, „אין פאַרטונקלטע צייטן“ האָט בערגעלעסאָן אַרויס- געבראַכט די אומשטענדן און שטימונגען פון די רעאַקציע-יאָרן אין צאַרישן רוסלאַנד. ער האָט געגעבן דעם בין-השמשות, די צווישן-צייט פון 1907-1914, ווען דאָס יידישע דרויסנדיקע און אינעווייניקסטע לעבן האָט אַדורכגעמאַכט שווערע געראַנגלענישן, טיפע איבערוואַנדלונגען.

א באזונדער אינטערעסאנט קאפיטל איז ווי דוד בערגעלסאן און זיין שאפן האבן אדורכגעמאכט די צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, רעוואָ-לוציע, בירגער-קריג. דוד בערגעלסאן, טריי זיין כאַראַקטער, קאָן זיך אַזוי לייכט נישט צופאַסן צו נייע סיטואַציעס, ער קאָן נישט גלייך אַרײַנוואַקסן אין אַ נייער סביבה, אין נייע באַדינגונגען. וועגן דער צייט פונעם ערשטן וועלט-קריג, האָט ער געזאָגט, אַז „אין די מלחמה-יאָרן האָט ער כמעט גאַרנישט גע-שריבן. געווירקט האָבן דאָ אַ סך סיבות: די מלחמה האָט געדריקט, עס האָט זיך געדוכט, אַז בעלעטריסטיק דאַרף שוין קיינער נישט האָבן. נישט גע-ווען אויך קיין שום דרוק-מעגלעכקייט, וואָרום די צאָרשע רעגירונג האָט אָפגעשטעלט אַלע יידישע אויסגאַבעס און די גאַנצע דרוק-פראַדוקציע. נישט געהאַט אַפילו קיין שטימונג צו פאַרענדיקן די פריער-אַנגעהויבענע זאַכן. עס האָט זיך בכלל אָנגערוקט אַ שעפּערישער קריזיס. מיר האָט זיך אויסגעלאָסט, אַז מיטן „אַפאַנג“ שרייב איך דאָס לעצטע ווערק. מער האָב איך נישט וואָס צו זאָגן, וואָס צו שרייבן...”

ס'ווייזט זיך אגב אורחא מאַכן אַ פאַרגלייך, ווי דער איצטיקער, צוויי-טער וועלט-קריג האָט גאָר אַנדערש געווירקט אויף בערגעלסאָנען, ווי אויף די אַנדערע סאָוועטיש-יידישע שרייבער. דער היינטיקער קריג איז געוואָרן אַן אייגענער, אַ פאַטערענדישער, און ווי אַלע שרייבער, אַזוי האָט בערגעלסאָן געפילט דעם הייליקן חוב צו באַטייליקן זיך אין אים מיט לייב און לעבן.

צו דער כאַראַקטעריסטיק פון בערגעלסאָן איז ביז גאָר וויכטיק, ווי ער האָט לכתחילה אויפגענומען די רעוואָלוציע פון 1917. אויך דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז בערגעלסאָן מאַכט אַדורך פאַמעלעך, בהדרגה דעם איבער-גאַנג פון איין סביבה אין אַן אַנדערער, פון איין פאַליטישער סיסטעם צו אַ צווייטער. עס האָט געדויערט ביי אים אַ שיינע פאַר יאָר, ווי ער האָט גע-נומען אַרויסברענגען די געשעענישן פונעם בירגער-קריג, — הגם אים אַליין איז באַשערט געווען (אין הייסן און אין קיעוו) איבערצולעבן אַלדי גרויזאַמ-קייטן פון די קאַמפן און פאַגראַמען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין די יאָרן 1916-1921. יאָ, ביי בערגעלסאָנען מוז זיין אַ דיסטאַלן צווישן דעם גע-שעענעם און דער פאַרגעשטאַלטיקונג. עס מוז פאַמעלעך „איבערגעקאַכט ווערן“ און אָפגעקילט ווערן, איידער עס קאָן ווערן שטאַף פאַר שאַפן. זיין בוך „שטו-רעמטעג“ און זיין „מידת הדין“ האָט ער געשריבן עטלעכע יאָר נאָך דעם, ווי ער האָט אַליין איבערגעלעבט די אַלע פאַסירונגען. אין „מידת הדין“, דאָס ווערק וואָס טראַגט דעם צייכן פון די שווערע איבערבראַך-יאָרן אין זיין בערגעלסאָנס, אידיאישער איינשטעלונג און אין זיין אויפפאַסן און אויפגעמען די סאָציאַלע רעוואָלוציע, האָבן מיר אַרויף-און אַראַפּ-שטימונגען. די הויפט-געשטאַלטן, די רעוואָלוציאָנערן און די פאַרשטייער פון דעם קליינבירגערטום,

טראָגן אין זיך אַט די אינעווייניקסטע וואַקלענישן און דערווידערונגען פון בערגעלסאָנען גופא.

אין די ערשטע פּאָר יאָר פון זיין דערנענטערן זיך צום ראַטנפּאַר- באַנד האָט בערגעלסאָן געפרואוּט אַריבערצעגין אויף סאַוועטיש-יידישער טע- מאַטיק. ער האָט אָנגעשריבן אייניקע קלענערע דערציילונגען, אָבער ס'האַט נאָך געפעלט אין זיי דער פּאַרטיפטער קינסטלער. ס'איז געווען געבאַרגטער מאַטעריאַל. דאָ און דאָרטן (אין „חברטע בראַניא“, און אין אַנדערע דערצייל- לונגען פונעם בוך „לעבעדיקע מענטשן“, 1935) האָט ער באַוווּן אַנצושלאָגן אַ נייעם טאָן. אַ נייער שריט און אַ שטיק נייע פּאַר בערגעלסאָנען סיי לויט דער טעמאַטיק און סיי לויט דער פּאַרם איז זיין בוך „ביראבידזשאַן“ (אַרויס אַרום 1935). אַנשטאָט נאָכדערציילן, אַנשטאָט מאַלן אַנאַגראַפֿענדיקטע און פּאַרויגלעטע כאַראַקטערן און דערשיינונגען, גיט ער דאָ אַ לעבן, וואָס האָלט ערשט „אין ווערן“. בערגעלסאָן איז דאָ דינאַמיש, ער מאַכט האַסטיקע באַווע- גונגען, ער ווערט אַזיין מיטגעריסן מיטן אימפעט, וואָס דאָס לעבן אַרום שלאָגט דאָ. אַנשטאָט האַלבע טענער האָבן מיר דאָ היילידיקן גערויש, און אַנשטאָט אַ „פּאַמעלעך באַוועגן“ קומט דאָ אַליץ פּאַר אין אַ פּאַרשטאַרקטן טעמפּאַ. זיין לעצט ווערק „ביים דניעפּער“ האָט דוד בערגעלסאָן גענומען שרייבן נאָך מיט איבער 15 יאָר צוריק. עס איז אַ ווערק פון אַ גרויסן פּאַרנעם, וואָס דאַרף געבן נישט בלויז די אייגענע לעבנס-געשיכטע, זיין גאַנג פון די קינד- דער-יאָרן, זיין הייס-סביבה און די קינסטלערישע וועלט, נאָר אויך די צייט, די תקופה מיט אירע פּאַליטיש-געזעלשאַפטלעכע אַלגעמיינע און יידישע פּראָצעסן. ס'זיינען דערשינען דערוויל צוויי טיילן: „פענעק“ (אין 1932) און „יונגע יאָרן“ (1937). צווישן די פּאַרשיידענע אויטאָביאָגראַפֿישע ווערק אין דער יידישער ליטעראַטור (פון מענדעלע מו"ס, שלום-עליכם, פּרץ, מ. ספּעקטאר, פּרץ הירשביין א"א) פּאַרנעמט ד. בערגעלסאָנס ווערק אַ גאָר- באַזונדערן אָרט. די אַלע שרייבער האָבן אונדז אַריבערגעטראָגן אין דער ספּע- רע פון זייערע קינדער-יאָרן. זיי האָבן זיך באַמיט אַריבערצוטראָגן אונדז אין זייערע קינדער-וועלט מיט גאָר איר אַמאָליקייט. דוד בערגעלסאָן איז צוגע- טראָטן צו זיין ווערק מיט דער בפֿירושער כוונה אַרויסצוברענגען דעם קלאַסן- אַנטאַגאָניזם, אַרויסצואַנטפּלעקן די סאָציאַלע ווידערשפּרוכן פונעם שטעטל. האָט ער כסדר געבויט קאַפיטל נאָך קאַפיטל אויף שאַרפע קאָנטראַסטן. און ער האָט עס געטאָן דורך דעם קינד און דערנאָך יונג און לוסף בחורף פענעק. האָט ער די ווידערשפּרוכן און קאָנטראַסטן צוגעטיילט דעם יונגן פענעק. פענעק איז אַ קינד מיט אַן אַלטן קאַפּ, און אַפּט הייסט אים בערגעלסאָן (פון די יאָרן פּאַרן איצטיקן וועלט-קריג) צו טראַכטן און צו אַנאַליזירן דאָס אַמאָליקע יידישע לעבן לויט ווי בערגעלסאָן האָט עס בעתן שרייבן אויפגעפאַסט. פּאַראַן אין ווערק פּרעכטיקע קאַפיטלען, אמת-מייסטערישע און פּאַרטיפטע. מיר האָבן

א סך בערגעלסאנישע געשטאלטן און פארשוניגען, וואָס זיינען אונדז וואויל־ באקאנט פון זיינע פריערדיקע ווערק. אמאָל האָט ער מיטגעפילט, מיטגעפילטן זייער אונטערגאנג, זייער פאַראורטיילטקייט, איצט באַשוודיקט ער זיי, מאַכט זיי פאַרוואורפן, מאַנט ביי זיי פאַר די עוולות, וואָס זיי האָבן באַגאַנגען. אין צווייטן טייל פונעם „ביים דניעפער“, אין די „יונגע יאָרן“, פֿעלכט אַריין בער־ געלסאָן וויכטיקע געשיכטלעכע פאַסירונגען, און אויך אַט די פאַסירונגען, ווי דער בלוט־בלבל, דער אַפקלאַנג פון די פאַגראַמען, פירט ער אַדורך מיט אַ ספעציעלע ביטול־און־חוזק־באַציאונג, וואָס איז געווען אין איינקלאַנג מיט דער יענצייטיקער אויפפאַסונג פון אַזעלכע פאַלקס־אויסברוכן, אַן אויפפאַ־ סונג, וואָס איז די לעצטע עטלעכע יאָר שטאַרק באַקעמפט געוואָרן אין ראַטנ־ פאַרבאַנד. דער לעצטער וועלט־קריג האָט געמאַכט אַ טיפע איבערקערעניש אין דער־אַ הינזיכט, די ווייטע און נאָענטע פאַרגאַנגנהייט פונעם יידישן פאַלק (ווי ביי די אַלע אַנדערע פּעלקער פונעם סאָוועטנלאַנד) איז דערהויבן און פאַר־ הייליקט געוואָרן. ד. בערגעלסאָן האָט אַט דעם נייעם צוגאַנג באַוויזן אין אַ ריי אַרטיקלען און רעדעס, געשריבן און געהאַלטן די לעצטע יאָרן, און בעיקר אין זיין דראַמאַטיש ווערק „לא אמות כי אחיה“ (מיר ווילן לעבן!), ווי אויך אין זיין דראַמאַטישער שאַפונג „ראובני“.

ס'איז קיין ספק נישט, אַז דער וועלט־קריג און די אַלע גרוינאַמקייטן, וואָס דאָס יידישע פאַלק האָט אַדורכגעמאַכט, וועלן אויף פאַרשיידענע אופנים קומען צום אויסדרוק אין די ווערק, וואָס דער מייסטער־קינסטלער דוד בער־ געלסאָן וועט שאַפן .

דער נסתר

דעם נסתרס נאָמען ווערט כמעט שטענדיק דערמאָנט אינאיינעם מיטן נאָמען דוד בערגעלסאָן. עס איז טאַקע דאָ פיל געמיינזאַמס ביי אַט די צוויי קינסטלער. ביידע זיינען אוקראַינער, ביידע שטאַמען זיי פון קיעווער גובער־ נייע, איינער (דער נסתר) פון סאַמע באַרדיטשעוו, און דער צווייטער (בערגעל־ סאָן) פון אַ שטעטל אַכרימאָווע, אין דער געגנט פון אומאַן. זיי זיינען געבוירן אין איין יאָר — אין 1884, — און יאָרן און יאָרן האָט דער גורל זיי צונויפמע־ פירט אין די זעלבע קולטור־צענטערן און אין איין און דער זעלבער שאַפנדי־ קער סביבה. זיי האָבן דעביוטירט אין איין צייט־אַפּשניט : דער נסתר אין 1907 (מיט אַ ביכ־־פּיידער „געדאַנקען און מאַטיוון“), דוד בערגעלסאָן — אין 1909 (מיט זיין „אַרום וואַקאַצאַ“). ביידע זיינען געקומען אין דער יידי־ שער ליטעראַטור ווי פון דער זייט, אומגעריכט, און אַ לענגערע צייט אַזוי פאַרבליבן אַן דער זייט, ווייט פון די ליטעראַרישע יאָרידן, וואַרשע אַדער ווילנע, און אַזוי אויך לאַנג געגאַנגען אויף זייטיקע שטעגן, פאַרביי דעם ברייטן ליטעראַרישן שליאַך. אין דעם „יידישן אלמאַנאַך“, וואָס מיר, דאָן נאָך כמעט

אומבאקאנטע יונגעלייט, האָבן אַרױסגעגעבן אין קיעוו אין 1910, האָט דוד בערגעלסאָן פאַרעפנטלעכט זײַן דערצײלונג „דער טױבער“ און דער נסתר — זײַן פּאַעמע אין פּראָזע „פּרילינג“ און אַזױ כּסדר, די אַלע 35 יאָר, ווי בערגעלסאָן און נסתר באַטייליקן זיך אין די זעלבע לײטעראַרײשע אױסגאַבעס. בערגעלסאָן און נסתר זײנען אַזױ-אַרום ענג געווען פאַרבונדן מיט דער קיע-ווער שרײַבער-סביבה, זײ זײנען געווען די וויכטיקסטע און אַנגעזעענסטע פאַר-שטייער פון אַט דער אײגנאַרטיקער גרופּע.

זײ זײנען אַרײנגעקומען אין דער יידישער לײטעראַטור נאָך די רושיקע-ראַשיקע יאָרן פון 1905-1906, ווען אין דער יידישער וועלט, ווי אין גאַנץ רוסלאַנד האָט געהערשט אַ צושטאַנד ווי נאָך אַ שטורעם. אין לעבן און אין דער לײטעראַטור האָט זיך געפילט אַנטזױונג, אױסגעניכטערטיקייט און אַ ווילן צוריקצוציען זיך פון די פּאַזיציעס, וואָס האָט אַט-ערשט אױסגע-קעמפט. עס איז געווען אַ צוריקגאַנג פון פאַרשידענע פּאַליטיש-געזעלשאַפט-לעכע פּראָנטן און די רעוולוטאַנן : דעמעראַנג, מיסטיציזם, סימבאָליזם, קאַר-יעריזם און דעקאַדאַנס, וואָס האָט געגרענעצט מיט סאַניזם און עראַטיזם האָט זיך כּסדר געפאַרט אין לעבן און אין דער לײטעראַטור. אויך די קינסטלער, וואָס זײנען אין תּוך געווען פּרעמד פון אַט די קראַנקהאַפטע אײמען, האָבן געטראָגן אין זיך שפּורן, וואָס אַדער זײ זײנען פון זײ פאַרגיפטיקט געוואָרן אַדער זײ האָבן זיך געראַנגלט מיט זײ. עס וואָלט געווען אַ באַזונדערע וויכ-טיקע אױפגאַבע נאָכצופאַלגן נאָך די פאַרשידענע יידישע שאַפונגען פון יענעם פּעריאָד, פון דער „צױישן-צײט“, און אַרױסגעפונען די השפּעות פון אַ סאָ-לאָגוב, בלאָק, ווי אויך פון אַ מעטערלינג, וויספּיאַנסקי א.א. דער מאַנגל אין אַרט דערלויבט נישט צו מאַכן אפילו אַ קורצע עקסקורסיע אין דער דעמאָל-טיקער יידישער לײטעראַטור. דאָ אײנטערעסירט אונדז אַנצואוואַרפן אײניקע גרונט-שטריכן צו נסתרס קינסטלערישער פּערזענלעכקייט און אַרױסברענגען די הױפט-מאַמענטן פון זײַן אײגנאַרטיקן שאַפן.

זײנען געווען געמײנזאַמע שטריכן און טענדענצן בײַ בערגעלסאָן און נסתר ?

אין דער אמתן איז זיך שווער פאַרצושטעלן צױי מער-קעגנזעצלעכע נאַטורן און קינסטלער, ווי זײ זײנען געווען. דער צד-השוה, וואָס האָט זײ דאָך צונױפגענומען אײנאַינעם, איז מסתמא געווען מער די אומצופרידנקייט, וואָס ס'איז געווען בײַ זײ בײדן (ווי בײַ דער גאַנצער קיעווער גרופּע) צו דער מעטראָפאָליע, צו דער דעמאָסטיקער טומלדיקער לײטעראַרײשער וואַרשע, מיטן אױסנאַם פון י. ל. פּרץ. בערגעלסאָן און נסתר זײנען געקומען אין דער יידישער לײטעראַטור יעדער אײנער אױף זײַן שטייגער, מיט אײנעווייניקסטע שטייגערײשע און גײסטיקע אצרות, מיט פאַרטיפטע קינסטלערישע מעגלעכ-קײטן, און די דעמאָסטיקע יידישע דורכשניט-לײטעראַטור, מיט די מאַמענט-

און-טאָג סקיצעס, איז זיי געווען דערווידער. ס'איז כולל נישט קיין צופאל, וואָס די יידישע וואַרשע האָט זיי לכתחילה געפרוואוּט צוציען און אריינציען, אָבער גלייך זיי צוריק געשטויסן. סיי בערגעלסאָן און סיי נסתר האָבן אַ צייט-לאַנג פאַרגעזעצט זייער קינסטלערישע עבודה—איינער אין און אַרום קיעוו, דער צווייטער אין און אַרום זשיטאָמיר. זיי האָבן זיך אָפּט געטראָפּן, אָבער יעדער דער איז זיך דאָך געגאַנגען זיין אייגענעם וועג. בערגעלסאָן איז געווען אַ רעאָליסט, אַ נגלה, געהאַט פאַר זיך לעבעדיקע מענטשן און סיטואַציעס, און דער נסתר איז געווען אַן אַלעגאָריע-קינסטלער, אַ וויזיאַנער, אַ פאַנטעאיסט, אַ סימבאָליסט. איינער האָט אַרויסגעבראַכט ווירקלעכע געשטאַלטן, דער צווייטער—נישט-דאָזיקע. בערגעלסאָן איז געווען שטענדיק פאַרבונדן מיט צייט, מיט אַרט, מיט אַרומיקער סביבה און נסתר — מיט אַ געדאַכטער וועלט, מיט אויסגעטראַכטע, אויספאַנטאָזירטע פאַרשוינען.

ביידע, בערגעלסאָן און נסתר, האָבן שטענדיק ביים שרייבן געהאַט אַ מיין, אַ כוונה, שפעטער אָפּלייטן — אַ טענדענץ. מער נישט וואָס ביי בערגעלסאָן סאָנען איז עס געווען אָפּגעבער, קלאַרער מיין, געווען אַ ציל, צו וועלכער ער האָט זיך געצויגן און געפירט זיינע געשטאַלטן, און נסתר האָט געהאַט עפעס אַ געהיימע מיסיע, אַ שליחות, וואָס ער האָט איינגעטיילט זיינע יענוועלטליקע בראַוים, די "העכער פון דער ערד", די גייערס און זוכער, די בלאַנדזשלער און וויזיאַנערן.

מען האָט אין די ערשטע יאָרן פון נסתרס שאַפן געפרוואוּט אים פאַר-וויגן ווי אַ דורכאויס פרעמדן, ווי בלויז אַ נאַכמאַכער פון רוסישע און פּוילישע מיסטיקער. אָבער ס'איז געווען לחלוטין פאַלש, ווייל אומעטום האָט זיך אַרויסגעפילט נסתרס יידישער, טיף-יידישעכער כאַראַקטער, סטיל, קאָלאָריט און אָפּלייט אין זיינע "אוניווערסאַלע" זאַכן. מיר זעען ביי נסתרן בפירושע שפורן, איינפלוסן פון ר' נחמן בראַסלאַווערס מעשיות, ווי אויך איבעררופן מיט פּרצעס שאַפונגען און מאַטיוון. נסתר האָט געהאַט פיל דינאַמיק אין זיינע מעשיות, געקלעטער, באַוועג, הגם ער איז אומעטום טיפּער ליריקער. ער איז געפירט און געטריבן געוואָרן דורך געדאַנק, דורך באַוואוסטזיין, הגם ער האָט געהאַלטן אין אים פאַרשלייערן זיינע געשיכטן. ער האָט זיך אָפּט געלאָזט פאַר-שפּילן אין אייגענער באַרעדעוודיקייט, דער משל אַליין האָט אים אַזוי פאַר-כאַפט, אַז ער האָט פאַרגעסן אינעם נמשל...

נסתר איז אָפטמאָל אַרויס פונעם אייגענעם קינסטלערישן לאַבירינט, און איז אַריבער צו קלאַרע, פשוטע מעשיות. דאָס איז געווען אין זיינע "מעשהלעך אין פּערזון" (פאַרעפנטלעכט אין 1918-1919)—די וואונדערלעכע, טיף-אייגנאַרטיקע מעשהלעך פאַר קינדער מיט אַלע חנען און שיינקייטן פון פּאָלקס-עפּאָס. און ריכטיק האָט בעל-מחשבות (אין זיין דערמאָנטן ביכל) גע-זאָגט: "דער נסתר מיט זיינע מעשהלעך פאַר קינדער און גרויסע אין

פראָזע און אין פּערזן האָט אין מאַנכע פון זיי אַרױסגעװיזן אַזאַ איינמאַכקײט
בנוגע צו די קינסטלערישע מיטלען, און צוגלייך אַזאַ מאַלער־שיקרייט פון דער
מעשה־װעלט, אַז זיי דערמאָנען ערטערװײז די מוסטערהאַפּטע פּרימיטיון פון
דער קונסט. ערשט מיט נסתרן װערט די יידישע מעשה־װעלט עפעס אַזױנס,
װאָס דערהױבט זיך איבער אַלע פּראַװן פון פּרץ ביז אַלע זײנע נאַכטער —
און װערט אַ יידישע רײנע שאַפּונג פאַר זיך, װאָס איז דורכגעדרונגען פון אַ
ספעציעלער נאַציאָנאַלער מײסטערישער פאַרם און דורכגעזאַפּט מיט אַ ספע־
ציעלן יידישן מעשה־קאַלאַריט.

נאָך אַט די „מעשה־לעך אין פּערזן“ האָט דער נסתר זיך װײטער גע־
לאָזט אין געהײמע װעגן צוזאַמען מיט זײנע ברואימלעך, ער האָט װידער גע־
נומען װאַגלען און װאַנדערן איבער עולמות און מרחקים, און אױפן װײטן װעג
זיך אָנגעטראַפּן מיט אױסטערישע באַגעגענישן און געװען פאַרכאַפּט פון
זיי ביז טיפּער פאַרגאַפּונג, ביז השתפכות־הנפש. און ס'איז געװען אַ מורא, אַז
נסתר װעט שױן קײנמאַל נישט קומען צום רעאַלן לעבן. האָט טאַקע אַ באַװאָוס־
טער סאָװעטיש־יידישער קריטיקער (י. נוסיןאָװ) אין זײנעם אַ פאַרװאַרט צו
נסתּרס אַ זאַמלונג סימבאָלישע מעשיות געשריבן (אין 1929): „נסתר איז
נישט אימשטאַנד און װעט ניט קאַנען, ס'איז פּולשטענדיק ניט אין זײן קינסט־
דערישער נאַטור, צו קומען צו רעאַליסטישן שאַפּן“.

און נסתּרס היסטאָרישער ראַמאַן „משפּחה מאַשבער“ (ערשטער טײל
דערשינען אין מאַסקװע אין 1939, איבערגעדריקט אין נײַ־יאָרק 1943)
איז געװען פאַר אַלעמען אַן איבערראַשונג. דער נסתּר איז געװאָרן אַ נגלה.
די, װאָס קענען נסתּרס אַרט שרייבן, זײן שפּראַך און זײן סטיל, האָבן
נישט געגלױבט, אַז עס איז נסתּר דער מחבר פון דעם ראַמאַן, װאָס שילדערט
ברײט און רעאַליסטיש דאָס יידישע לעבן אין דער אַמאַליקער טיף־טראַדי־
ציאָנעלער שטאַט באַרדיטשעװ מיט אַלע אייגנאַרטיקײטן.

אין פאַרװאַרט צום בוך זאָגט נסתּר צװישן אַנדערן: „כ'האַב שרייבנדיק
דאָס בוך זיך געהאַלטן בײַ יענעם מעטאָד פון קינסטלערישן רעאַליזם, װאָס
באַטייט דאָס זעלבע, װאָס געטעס באַװאָוסטער געבאַט: „מאַל, מאַלער, און
שווייג!“ — מיט דער זיכערקײט, אַז דאָס געדאַרפּטע, דאָס פאַר אונדז גע־
װאָנטשענע װעט קומען במײַלאַ, אַלײן פונעם עצם־געטרייען מאַלן, ד"ה פון
דער אינערלעכער לאַגיק פון די גורלות פון אַזױנע פאַרשױנען.“

באַרדיטשעװ איז פון אַלעמאַל אַן געװען אַ קװאַל, פון װאַנעט גרויסע
יידישע שרייבער האָבן געשעפּט פּולע עמערס פאַר זײער שאַפּן: לײנעצקי,
מענדעלעװ מוכר ספרים, שײם עליכם האָבן קאַנקרעטע באַרדיטשעװער סצע־
נעס און פאַרשױנען אַרײנגעפּאַכטן אין זײערע װערק. פאַר די עלטערע ייִדי־
שע שרייבער זײנען די געשטאַלטן געװען לעבעדיק, װירקנדיק, און די שרייִ־
בער האָבן זיי געגעבן אין סאַמע קאָך פון זײער לעבן און װירקן. גאַנץ אַנדערש

איז ביי נסתרן. די סביבה, די פארשוניצען, די סצענעס, קאנפליקטן, ווירקונגען און פראבלעמען נעמט דער נסתר אין אספעקט פון געשיכטלעכער ווייט-קייט. דער נסתר לאזט זיי אריין פירן זייער לעבן און לאזט זיי זיך אויס-לעבן מיט זייערע פרייד און ליידן מיט גאר דער געשיכטלעכער פאראור-טיילטיקייט.

קאפיטל נאך קאפיטל מאַלט דער נסתר ברייטע לייזונגן פון דעם אַמאָ-ליקן יידישן לעבנס-שטייגער מיט אַלע זיינע איינצלהייטן און מנהגים. זעלטן ווער פון די יידישע שרייבער האָט אַרויסבאַוויזן אַזאַ טיפע קענטעניש און פאַרשטענדעניש פאַרן אַמאָליקן יידישן לעבנס-שטייגער מיט די אַלע איינ-צעלהייטן און באַזונדערקייטן, ווי דער נסתר ברענגט אַרויס. עס איז נישט נאָר אַ קינסטלעריש ווערק, וואָס האַלט אין שטייגן און שטייגן. עס איז אויך אַ בוך, וואָס איז אַנגעפיקעוועט מיט אַ סך געשיכטלעכע מאַטעריאַלן און דאָ-קומענטן. עס איז אויך געגעבן די אַגעמיינע שטימונג פון צאָרישן רוסלאַנד פון נאָך דעם פּוילישן אויפשטאַנד, מיט זייער אַ אינטערעסאַנטער היליאַנקע, וואו די פּוילישע פּריצים ווייזן אַרויס זייער פאַראַכטונג צום רוס. און דערביי איז געשילדערט ווי די רוסישע מאַכט הערשט דעספּאָטיש און אומגעלומפערט אין דער יידישער שטאַט, זייט שנאה צווישן די נאַציאָנאַליסטן.

הקיצור, עס איז אַרויסגעבראַכט אַ שטיק יידיש לעבן פון דער יידיש-רוסישער ווירקלעכקייט אין די זיבעציקער יאָרן פונעם לעצטן יאָרהונדערט.

און עס איז ווי דער נסתר האָט ערשט פאַנאַנדערגעשטעלט די ווענט, אַרויסגעבראַכט פאַרשוניצען, צוגעגרייט די אַטמאָספּער פאַר ווייטערדיקער אַק-ציע, וואָס דאַרף קומען אין די קומענדיקע טיילן. דערווייט, אינעם ערשטן טייל, האָבן מיר שוין צענדליקער טיפן און געשטאַלטן, וואָס וועקן נייגיר, וואָס פאַראינטערעסירן און פאַראינטריגירן מיט זייער ווייטערדיקן גאַנג, מיט זיי-ערע ווייטערע קאנפליקטן.

דער לאַנג-דערוואַרטעטער צווייטער טייל פון „משפּחה מאַשבער“ ווערט איצט געדרוקט, און וועט אינגליכן דערשיינען אין ניו-יאָרק.

אין די לעצטע פאַר יאָר, די מוראדיקע קריגס-יאָרן, האָט דער נסתר פאַרעפנטלעכט אייניקע דערציילונגען, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער גרוי-זאַמער צייט. ער ברענגט אַרויס געשטאַלטן פון אַ העכערן מין, עס זיינען טיף-ראַפּינירטע מענטשן מיט אַ מערקווירדיקער דערהויבנקייט אין זייערע נשמות. ער באַטאָנט דערמיט שאַרפּער די ברוטאַליקייט פון די דייטשישע שינדער-שענדער, די פאַרשטייער פון דער מכלומרשטער „העכערער“ ראַסע. די פיי-ניקונגען, די דערנידערונגען קומען אַרויס נאָך באַשיינפערלעכער אין אַנבליק פון דער געלייטערטקייט, פון דעם טיפן שיינעם מסירת-נפש און גלייכצייטיק פאַראַכטונג, וואָס די קרבנות ווייזן און פילן צו די מערדער-פאַרברעכער. אויך

אין די צייט־שידערונגען האָט זיך אַרויסבאַוויזן דער קינסטלער נסתר מיט גאַר זיין אייגנאַרטיקייט און דינקייט.

פּרץ מאַרקיש

איך קען פּרץ מאַרקישן פון זיינע סאַמע ערשטע ליטעראַרישע שריט אין קיעוו, איך בין אויך געווען אַן עדות פון מאַרקישעס ברויזן און קאַכן אין וואַרשע, איך פּאַלג נאָך די אַלע יאָרן מאַרקישעס קינסטלערישע טעטיקייט אין מאַסקווע; ס'איז שוין אַכט און צוואַנציק יאָר, ווי מיר זיינען באַפריינדט גע- וואָרן — און דאָך איז שווער זיך פאַרצושטעלן, אַז פּרץ מאַרקיש איז שוין אַ מענטש אַ באַיאַרטער — ווערט אַלט 50 יאָר און אַז אַט איז שוין באַד דרייסיק יאָר ווי ער שרייבט און שאַפט.

פאַר אַט די דרייסיק יאָר האָט פּרץ מאַרקיש אַרויסגעגעבן שיר נישט דרייסיק ביכער און ביכעך, לידער און פּאַעמען, דראַמאַטישע ווערק און ראַמאַנען, און ווי די ערשטע, אַמאָליקע שאַפונגען, אַזוי אויך די לעצטע, די סאַמע לעצטע פאַרמאַגן אין זיך אַלץ: אימפעט, ברען און צעפלאַקער, אויפֿ- טרייסל, אויפברויז און אויפשוידער. פון די שטיססטע טענער ביז די העכסטע אויסגעשרייען איז ביי אים אַלעמאַל איין שריט. ער איבערראַשט אונדז אַלע- מאַל מיט זיין קראַפט, ווי ער צעטומלט אונדז נישט זעלטן, גיבן וועגן אים אַן אויספירלעכע אַפּשאַצונג — מיינט גיין פּוס־טריט נאָך זיין גיין און שטייגן, נאָך זיין קלעטערן און נאָך זיינע קפיצת־הדרכן. און ... ס'איז דאָ ציל־אַנגע- ווענדקייט אין זיין שאַפן, און די אַלע גאַנץ־באַזונדערע ווערק זיינען אין דער אמתן וועג־צייכנס אין דעם גאַנג פון דעם אומרואַיקן, שטענדיק־אויפגעשטו- רעמטן דיכטער, וואָס האָט געלעבט כּסדר מיטן אומרו און מיט די געראַנגלע- נישן פון דער צייט. ער איז סוף כּל סוף פיל געשטעלטער און פאַרגאַנצטער ווי זיינע אַפט צעשוּבערטע לידער זיינען.

פון די אַלע יידיש־סאָוועטישע קינסטלער איז פּרץ מאַרקיש דער סאַמע פּראָדוקטיווסטער, פאַרשיידנאַרטיקסטער און קאָלאָריטרייכסטער. מער ווי וועל- כער ס'איז אַנדערער יידיש־סאָוועטישער קינסטלער איז פּרץ מאַרקיש אַדורכ- געפלאַכטן, ער און זיין שאַפן, מיטן יידיש־סאָוועטישן לעבן, מיט דעם פּאַטאַס פון דער רעוואָלוציע און מיט די גרויזאַמקייטן פון דעם בירגער־קריג, מיט דעם געבלענד פונעם ניי־סאָוועטישן לעבן און מיטן פיבער פון בויאונג. מער ווי וועלכערל ס'איז אַנדערער יידישער שרייבער פון ראַטנפאַרבאַנד האָט ער אויפגענומען די אינטערעסאַנטע פּראַצעסן און די שווערע איבערוואַנדלונגען פונעם יידישן מענטש, די קאָנפליקטן און קאָליזיעס, וואָס עס האָט געבראַכט דאָס נייע, ניט־געדאַכטע סאָוועטישע לעבן.

און אַן ספק, אַז אויך די לעצטע עטלעכע גרוי־יאָרן, דער וועלט־קריג,

די מאוימדיקע מאַסן-אויסמאַרדונגען פונעם יידישן פּאָלק, דער צער און צאַרן, די מיטלייד און האַס, וואָס האָט אָנגעפֿירט די יידישע הערצער, האָבן געפונען זייער טיפן און שטאַרקן אויסדרוק אין פּרץ מאַרקישעס ווייטיקדיקע און דער-הויבענע שאַפונגען.

פּרץ מאַרקיש איז געווען פון די ערשטע טויבן, וואָס דאָס אויפגעוואַכטע יידישע פֿעבן, וועלכעס האָט זיך דאָן גענומען וויגן אויפן אויפברוינדליקן ים פון דער רעוואָלוציאָנערער אוקראינע, האָט אַרויסגעשיקט אין דער יידי-שער וועלט מיט אַ פּריידיקער בשורה און הייליכן אָנזאָג פון נייע שאַפּערישע טעג, וואָס גייען אויף אין די יידישע שטעט. פּרץ מאַרקיש, דאָן נאָך אַ ניט-רייפער, אָבער מיט אַ אינעווייניקסטער זיכערקייט און „יוגנטלעכער חוצפה“ איז געקומען פון זיין דעמאָלסדיקער היימשטאָט יעקאָטערינאַסלאָוו קיין קיעוו. ער איז גיך אויפגעכאַפט געוואָרן פון די שטורמישע פֿעבנס-בוואָליעס און זיך געפֿאַזט טראָגן פון דעם געברויז, פון דעם אויפשטורעם, וואָס ער האָט גע-נומען אַריינברענגען אין זיינע ווערק. ער האָט קיינמאָל ניט געוואָרט דער שטורעם זאָל פּאַרבער, דער שטורעם אינדרויסן און דער שטורעם אין אים, ער האָט ניט געפרוּאוּט פאַרהאַמערען זיי, — און דאָס האָט זיך אָפּגערוּפן אויף אים און אויף זיין שאַפן. ער האָט געגעבן אַפט דעם שוים, דעם אויפשוים פון אייגענעם און אַרומיקן „קאַכן און זידן“.

אין אַן אַרטיקל וועגן דעם טראַגיש-אומגעקומענעם אוקראיניש-יידישן דיכטער אשר שוואַרצמאַן (אין דער אשר שוואַרצמאַן-זאַמלונג, מאַסקווע 1940), האָט מאַרקיש צווישן אַנדערן אָט ווי כאַראַקטעריזירט אים: „... און מערק-ווירדיק, וואָס זיינע ערשטע פֿידער תּיכּף נאָך דער אַקטאַבערישער איבערקע-רעניש האָבן מיט זיך פאַרגעשטעפֿט אַן אמת דיכטערישע מאַניפעסטאַציע פונעם נייעם רעוואָלוציאָנערן אויסדרוק. אינגאַנצן פּריש, אינגאַנצן אַן אַנדער געבוי, אַן אַנדער פּאַקטור. אינגאַנצן אַ נייע און אַ פּרישע ריטמישע פּאַר-טיטור, וואָס איז געגאַנגען דירעקט פון דער נייער רעוואָלוציאָנערער טעמאַ-טיק. די יונגע, נאַרוואָס געבוירענע רעוואָלוציאָנערע ראַמאַנטיק — זי האָט דורך אשר שוואַרצמאַנען געבראַכט אירע אייגענע, נאַרוואָס געבוירענע קלאַג-גיכייט און אייגנאַרטיקייט.“ און ווייטער: „דורך אשר שוואַרצמאַנען האָט גלייך פון סאַמע אָנהייב רעוואָלוציע אַ שטראָם געטאַן אַזאַ אַריגינעלער און אייגנאַרטיקער קוואַל, וואָס האָט ווירקלעך גאַנצע יאַרצענדליקער געריזלט אונטער פּעלזן, און די גאַנצע שפּעטערדיקע סאַוועטישע יידישע דיכטונג אַן אויסנאַם האָט זיך אין משך פון אַלע צוואַנציק יאָר געפּרישט אין דעם דאָזיקן עכטן דיכטערישן קוואַל און זיך געשפּייזט פון זיינע טיפן—סיי די, וואָס האָבן מיט אים אָנגעהויבן אינאַיינעם, און גאַנצע דרייפיר דיכטערישע גענעראַציעס שפּעטער ביז צו די סאַמע יינגסטע, וואָס זיינען שוין אַלס דיכטער געבוירן געוואָרן אין דער יידישער אויטאָנאָמער געגנט“.

גאט די ווערטער כאראקטעריזירן פריץ מאַרקישן גופא און זיין דיכ-
טערישן שאַפן, וואָס איז געווען „אַן אמת-דיכטערישע מאַניפעסטאַציע פונעם
נייעם רעוואָלוציאָנערן אויסדרוק“.

אינעם ערשטן פעריאָד פון זיין שאַפן איז ער אָפט אליין דער צענטער
פון זיין דיכטערישן אויפברוי. ער איז פול און איבערפולט מיט קלאַנגען
און געזאַנגען. ער ווערט מיטגעריסן פון זיי, ער ווערט פאַרכלינעט פון דער
אייגענער דיכטערישער שפע. און ווי זיין דיכטערישער געמיט אזוי אויך
די נאַטור, וואָס ער ברענגט אַרויס אין זיינע לידער. זי איז אויך אזוי
דינאַמיש, שטראַמנדיק און שטורעמדיק. אַן אויסנאַם זיינען געווען זיינע
לידער פונעם ציקל „וואַלין“, וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אין זיינע ערשטע
צוויי לידער-זאַמלונגען „שוועלן“ און „פוסט און פאַס“. דאָ האָבן מיר
רואיקעפישע שילדערונגען פון זיין בונטן און באַהאַרציקטן וואַלין, וואָס
דערמאָנען מיט זייער ליכט און אַנגעזעטיקטייט די זאַפטיקע, קרעפטיקע
וואַלינישע לידער פון זיין „לאַנדסמאַן“ ת. נ. ביאָליק.

אין משך פון עטלעכע יאָר האָט פריץ מאַרקיש אַרויסגעגעבן פאַרשיי-
דענע לידער-זאַמלונגען, וואָס די נעמען גופא גיבן אַ באַגריף פון דעם דיכ-
טערס פיזיאָנאָמיע און געמיט-צושטאַנד. „שוועלן“ (קיעוו 1919), „פוסט
און פאַס“, „נאַכן טעלערע פון הימל“, „שטיפעריש“, „אינמיטן וועג“ (יעקאָ-
טערינאַסלאַוו 1919-1922) און דערנאָך קומען: „סתם“, „די קופע“, „אין
סקיפה-לאַנד“, „פאַרבייגייענדיק“ (וואַרשע, ווילנע 1922-1927).

די גרעסטע פון די זאַמלונגען „סתם“ הויבט זיך אָן מיט אַ גרעסער
פֿיד — אַ מין מאַטאָ, וואו מיר האָבן אַזעלכע הייס-אַנגעגליטע שורות:

— דיין האַמער, זון.

מיין ברוסט, ווי אַ קאַוואַלע — אויפנעמען איז גרייט,

דיינע צעגליטש העק

האַט שוין דערהערט מיין האַרצס נאָך ניט געריטער וואַלד,

— שפּאַלט !

צווישן די אויסגערעכנטע לידער-ביכער פאַרנעמט אַ באַזונדערן אָרט
פריץ מאַרקישעס גרויזאַם, מאוימדיק לידער-בוך אָדער פאַעמע „די קופע“.
עס איז געווען אַ געוואַנטער פאַרמעסט צו געבן אַ נייע דיכטערישע „אין
שחיטה-שטאַט“, וואָס ת. נ. ביאָליק האָט פאַרפאַסט אין 1903, נאַכן קעשע-
נעווער פאַגראָם. ביי ביאָליקן איז די שכינה אַ פאַרשעמטע, ביאָליק טענהט
זיך אויס מיט גאַט, ער רופט צו אים, און ביי מאַרקישן וואַקסט אויס די קופע
הרוגים אין אַ געוואַלדיקן פראַטעסט קעגן גאַט, עס איז אַ מין נייער בבלי-
טורעם, ווען מענטש גרייפט אָן גאַט. ביאָליק וויל זיך אַליין אויסצושמידן
אַ האַרץ פון אייזן, כדי צו קאַנען זען און באַגרייפן אַלדאָס געשעענע רואיק,

און פּרץ מאַרקיש וויל גאַרניט זיין רואיק, ער שעלט, ער רייסט קברים, ער רופט די גרויזאם-פאַרפייניקטע, די מיאוס-געשענדעטע צו אַ בונט קעגן דעם הימל. „די קופּע“ איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פאַרם פון אַ גרויסער פאַר-צייטיקער מגילה, אין שוואַרצע טאָוילען און מיט אַ דראַענדיק-אַרויסרופערישן שער-בלאַט. און אזוי איז די פּאַעמע פאַרבליבן אין געדעכעניש, אזוי האָט זי זיך איינגעשניטן אין זכרון, — אַ שוואַרצער אַנדענק, אַן אומהייליבאַרע וואונד פון יענע שוידערלעכע יאָרן אין דער בלוט-אַפגעגאַנגענער יידישער אוקראינע. די עטלעכע יאָר, וואָס מאַרקיש האָט פאַרבאַכט אין פּוילן, זיינען גע-ווען אינטערעסאַנטע און מערקווירדיק-פּראָדוקטיווע יאָרן סיי פאַר מאַרקישן און סיי פאַר דעם דעמאָלסטיקן קולטור-געזעלשאַפטלעכן לעבן אין דעם פּוילן-לאַנד, וואָס האָט פאַרמאַגט אזוי פיל ווידערשפרוכן — ליכט און שאַטן, פּאַליטישע אונטערדריקונג און יידיש-שאַפּערישער צאַפל. עס זיינען געווען פריידיקע און „חוצפהדיקע“ צייטן, מאַרקיש האָט זיך דאָן געטראַגן אויף די אויפגעשטורעמטע כּוואַליעס פונעם יידישן שאַפּן.

מיט זיין צוריקקומען קיין ראַטנפאַרבאַנד (אין 1927) הויבט זיך אַן פאַר מאַרקישן אַ נייער מין „בראשית“. ער ווערט שנעל אַריינגעצויגן אין דעם לעבן און שאַפּן פון דעם לאַנד, און זיין פּראָדוקטיווקייט האַלט אין שטייגן. ער שטייט שוין מער נישט ביי שוועלן, ער איז שוין מער נישט פּוסט און פאַס, ער זינגט שוין נישט סתם אזוי ליידער און שטייט שוין מער נישט אינ-מיטן וועג. . .

אין 1929 גיט ער אַרויס זיין ערשטן ראַמאַן „דור אויס דור אין“, און אין 1930 שרייבט ער אַן זיין ערשטע פּיעסע „נישט געדאגהט“. וועגן דעם ראַמאַן וועלן מיר נאָך רעדן שפּעטער. אין זיין פּיעסע, מיט וועלעכער ער האָט דעביוטירט ווי אַ דראַמאַטורג, האָט מאַרקיש געגעבן אַ שטיק צאַפּלידקע סאַ-וועטישע ווירקלעכקייט — די יידישע ערד-איינאַרדענונג מיט אירע פריידן און ליידן. אַרויסגעבראַכט פאַרשיידענע פּאַזיטיווע און נעגאַטיווע געשטאַלטן פון די יידישע איבערוואַנדערער, האָט ער אין צענטער געגעבן אַ ייד אַ בעל-גוף, עקיבא און געגעבן אים פּויליטיק, קרעפטיק. די יידיש-סאָוועטישע קריטיק און עולם האָבן דעם ערשטן סצענישן פּראָוויזייער זייער גוט אויפגענו-מען. „מיר האָבן באַקומען אַ פּיעסע אַ נייע, אַ געזונטע, אַ קרעפטיקע, אַ פּרישע, אַ לעבעדיקע, וואָס רעגט, וואָס רייסט-מיט מיט די געשעענישן. מאַרקיש האָט אַריינגענומען ממש די לעצטע געשעענישן פון דער היינטייטיקייט.“

צו דער זעלבער טעמע — דער יידישער גביר, וואָס די רעוואָלוציע טרעפט אים און נעמט אים איבערקנעטן, דער יידישער גביר, וואָס ווערט אריינגעצויגן אין דעם געראַנגל מיט דער נייער ווירקלעכקייט און זיין ווידער-שפּעניקן און ראַנגלענישן מיט די נייע לעבנס-געזעצן, — קערט זיך פּרץ מאַרקיש אום אין זיין ווערק „דעם בעל-גופּס טויט“ (אין 1936). אנשלאַ-זאַ-

דיאזניק, א שטיקל קרוב מיטן בעל-גוף עקיבא (אין „ניטגעדאגהט“) א שטעטלידיקער עושר ווערט רואנירט דורך דער רעוואלוציע און ער פאָרט אַוועק (בעת דער יידישער קאַלאָניאַציע) אויפן סטעפּ, צו ווערן דאָרט אַ פּויער. ער אַרבעט זיך אַרויף דאָרט מיט דער צייט און ווערט אַ בעל-גוף (אַ קולאַק), אָבער די קאַעקטיוויזאַציע גלייכט אים ווידער אויס. און ער ווערט אַ „קאַניוך“ אין דעם קאַווירט. מאַרקיש שטעלט זיך אָפּ באַזונדער אויף דעם געראַנגל פון דער דורותדיקער ירושה, אויף דער עקשנות, אויף דער האַרטנעגיקייט פון אַ קלאַס, וואָס קאָן ניט און וויל ניט נאַכגעבן, אָפּטרעטן, און ער קומט אום.

און אינצווישן (1934) פאַרעפנטלעכט מאַרקיש אַ צווייטן ראָמאַן „איינס אויף איינס“ (אָדער ווי ס'האַט געהייסן צוליב זיין הויפט-טיפּ — „נייטן בע-קער“). פאַר די אַלע, וואָס האָבן גוט געקאַנט מאַרקישן דעם דיכטער, דעם אימאַזשיניסט, דעם בילדער-אַנוואַרפער איז דער רעאַליסטישער ראָמאַן געווען גאַר אַ נייס. דאָ טרעפן מיר אַ נייעם מאַרקיש, אַ געזונטן פּראָזאַאיקער, אַ טרעפלעכן צייכנער פון מענטשלעכע געשטאַלטן, אַ שאַרפן מאַלער פון שטיי-גערישע פאַסירונגען, און מיט אַ טיפן חוש פאַר הומאָר און מיט דער שטאַר-קער באַטאָנונג פון דעם געוואונטשן, פון דעם צייל-באַוואוסטן. און נאָך אַ זויכטיקער מאַמענט: דאָס כללישע, דאָס קאַעקטיווע פּלעכט זיך כסדר מיטן פּערזענלעכען, פּריוואַטן. ס'זיינען דאָ גלענצנדע און קלוגע איבערגאַנגן פון דעם אַביעקטיוון צום סוביעקטיוון. די אַלגעמיינע סיטואַציע דיקטירט די איבערלעבענישן פונעם יחיד, און דער יחיד מיט זיין געמיט-צושטאַנד כאַראַקטערירט די צייט, דעם הייסן און ליידנשאַפטלעכן בויפּעריאָד אין אוקראַינע.

נייטען בעקער, אַ ציגל-לייגער אין אַמעריקע אַ קנאַפע 30 יאָר, לאַזט זיך קיין ראַטנפאַרבאַנד, „צולייגן ציגל צום סאַציאַליזם“. מיט אים פאַרט זיין ווייב מייקע. מאַרקיש טרעפט זיי אויף דער שיף, ער מאַכט סאַרקאַסטיש די מיטפאַרער און דערנאָך פירט ער זיי אַרום איבערן ראַטנפאַרבאַנד, פריער אין דעם געבורט-שטעטל, דערנאָך אין כאַרקאָוו, וואָס געפינט זיך אין אַן אַטעם-פאַרכאַפּנדיקן צושטאַנד פון בוי-פאַרמעסטונגען. מאַרקיש ברענגט צונויף כסדר נייטן בעקערן, זיין פרוי, מיט די סאָוועטישע מענטשן און דערפירט צו שאַרפע קאַזיוזעס און צוזאַמענשטויסן. ער באַטאָנט אומעטום דעם אונ-טערשייד צווישן דעם אַמעריקאַנער מענטש מיטן סאָוועטישן. צווישן די רעאַליסטישע זייטלעך כאַפט זיך שטענדיק אַריין דער געזאַנג, דער פאַטאַס פאַר אַרבעט, פאַר שאַפּונג, וואָס באַהערשט דאָס לאַנד, די בירגער און ממילא דעם דיכטער. איבערן בוך זיינען אויך דאָ גלענצנדיקע דיכטערישע אָפּנויגן. מיר האָבן דאָ וואונדערלעכע מעטאַפאָרן, קאַלירפולע שילדערונגען, דיכטערי-שע ווענדונגען פון „מה טובו אהליך“, ראַטנפאַרבאַנד.

„פאטערלעכע ערד“ — אונטער אַט דעם נאָמען האָט מאַרקיש אין 1938 אַרױסגעגעבן אַ גרױסע זאַמלונג, אַן אָפּקלייב פּון זײַנע לײדער און פּאַעמעס. אױף אײניקע לײדער, װאָס קומען אײנעם ערשטן ציקל „דאַרשט“ האָבן מיר די דאַטע 1917 — דאָס יאָר, װען ער האָט געשטעלט זײַנע ערשטע דיכטערישע שרײט אין דער ייִדישער לײטעראַטור, צו פּאַרנעמען אין איר גאַר אײנזיכ אַ גאַר בכבודיקן אַרט.

דאָס בוך, װאָס האָלט געדיכטע 390 זײַטן, איז אַ מײן דיכטערישער סך-הכל, אַ מײן „קיצור“ פון פרץ מאַרקישעס דיכטערישן שאַפן. פון די ערשטע מער-צאַרטע, מער-שטילע לײדער ביז די גרױסע, שװער-אַנגעלאָדענע פּאַעמעס איז פּאַלג מײן אַ גאַנג. די לײדער זײנען דאָ געטיילט אױף פּאַלגנדיקע סעריעס: „דאַרשט“; „װינטמילן“; „שטאַמען“; „ביי דעם אױפּגאַנג“; „עס גײט, טײגע, צו דיר אײצט יונג װערן אַ פּאַק“; „פּאַטערלעכע ערד“; „דער װאונדערלעכער דור“; „שפּאַניע“; „מזרח און מערב“. אַז מען װײל זײנען עס שטאַפּלען אין מאַרקישעס דיכטערישן גאַנג. װיפּיל פּאַרשיידענע מאַטיון, סאַר אַן אונטערשייד פון פּאַרמען, סאַר אַן אַנדערשדיקע טעמאַטיק פּאַר צװאַנג-ציק יאָר דיכטערישן שאַפן!

עס זײנען פּאַר אונז װאָס זײַנען געװען די לײדער און פּאַעמעס, װעלכע זײַנען אַרױסגעװאַקסן פון דער אַלגעמײנער סאָװעטישער װירקלעכקײט, װאָס איז אײגן און נאַענט געװאָרן דעם סאָװעטישן ייד און מײלאַ זײן דיכטער. װעגן דער אַלגעמײנער טעמאַטיק, װאָס איז אַן אַרגאַנישער טײל פונעם ייִדיש-סאַ-װעטישן שאַפן, — װעגן דעם לאַזט זיך פּיל רעדן און פּאַרגלײכן עס מיטן צושטאַנד פונעם ייִדישן קינסטלער אין דער װעלט, װאָס לעבט נאָך אַרײ אין אַן אײגענער געטאָ, אין אַ מײן „תּחום המושב“. ... עס איז מערקװירדיק דער שטאַרקער אײנפּלוס אױף אַט-די אַלגעמײנע לײדער פון פרץ מאַרקיש פון די אַלטע רוסישע „בײַנעס“ (פּאַקס-לײדער). אַ אײנטערעסאַנטער געמיש — סאָװעטישע הײנטצײטיקײט מיטן אַמאַליקן עכט-רוסישן פּאַלקלאָר.

און אַט דערשיינט אין 1941 דער צװײטער באַנד פון מאַרקישעס „דור אױס דור אײן“. בײַדע בענדער פון אַט דעם װערק האָבן אַ 900 געדיכט-אַנגעפיקעװעטע זײַטן. מאַרקיש, דער געפּילפּולער, דער דיכטער מיט אַ „הײ-כער טעמפּעראַטור“ האָט געהאַט די באַדערפעניש צו ברענגען צום אױסדרוק די פּאַסירונגען און געשעענישן, װאָס האָבן זיך אײנגעשניטן און אײנגעקריצט אין זײן אײגן האַרץ און נשמה. די בײכער נעמען אַרום אַ צײט-לײף פון אַ 7 יאָר, זײנט דעם אױסברוך פון װעלט-קריג. 1914 ביזן סוף פונעם בירגער-קריג 1920. דור אױס דור אײן, — עס קומט אַפּריער דער אַנלאַך פון די געשעענישן, עס װערט געגעבן לכתחילה די אַטמאָספּער, דער פּאַן, װאו און אױף װעלכן עס װאַקסן אַן פּאַסירונגען און עס געשטאַלטיקן זיך אױס מענטשן, װאָס זײנען אַפּריער פּאַסיוו, — זײ זײנען מער ניט װי שפּענדלעך

אויפן ים פון די פאסירונגען, אבער דערנאך ווערן אט די שאטנס, אט די סילוועטן, — מענטשן, געשטאלטן, העלדן, וואס באוועגן מיט די רעדער פון דער צייט, פון דער תקופה.

דור אויס דור איין, — אפריער האבן מיר פאר זיך דאס יידישע שטעטל, דאס וויגעלע אין דאס ארט, וואו די יונגעלייט דרייען זיך ארום, זאפן אין אין זיך אומרו, פראטעסט, דראנג צום לעבן. און ארום זיי — זיערע טאטעס און מאמעס און הייזער און דער ארומיקער לעבנס־שטייגער מיט זייער גאנצער פאראורטיילטקייט און האפנונגסלאזיקייט, מיט די אלע פארשינען און השגות, וואס זיינען אונדז גוט באקאנט פון קאבצאנסק, טוניעיאדעווקע, קאסרי־לעווקע און מאזעפעווקע — מער ניט, וואס אלץ גייט שוין ניט דארט ווי אמאל, — נאר עס קומען נייע צייטן און נייע דערשיינונגען, וואס וועלן שנעל אומברענגען דאס שטעטל, וועלן עס פארניכטן, צעשטערן און פארטייליקן. די אקציע, די ווייטערדיקע האנדלונג, טראגט זיך אריבער אין דער גרויסער שטאט, — און ס'איז שוין ניט גלופסק (מענדעלעס) און ניט יעהופעץ (שלום־עליכמס), נאר די גרויסע שטאט פון ערב דעם וועלט־קריג פון 1914, און דער־נאך קומען די מלחמה־יאָרן, רעוואָלוציע און דער מוראדיקער בירגער־קריג, וואס דויערט עטלעכע יאָר אין אוקראינע און וואס ברענגט מיט זיך האַסטיקע, ראַשיקע, גרויזאמע געשעענישן, — פאָגראַמען, שהיטות, פארשידענע באַנ־דעס, און ווידער אמאל שיינט אויף די זון פון דער רעוואָלוציע, וואס צעטרייבט די אלע מוראדיקע כמאַרעס און שטעלט איין אַ נייַ פרידלעך לעבן, וואס גייט זיך בויען פון סאַמע פונדאַמענט אויף גאָר נייע סאַציאַליסטישע יסודות.

דור אויס דור איין, טאטעס וואס האָבן פאָרגעזעצט אַ לעבן פון על־טערן און עלטער־עלטערן, מיט ירושה פון דור־דורות, מיט טראַדיציעס און מנהגים און אַבערגלויבענישן אויף שריט און טריט. דער עלטערער דור איז דער לעצטער. לעצטע מאַהיקאַנער אין דער אַלטער, מיטלאַלטערלעכער יידי־שער וועלט. דער יינגערער דור ברעכט צוימען, רייסט איבער מיט דער ירושה פון אבות, ער קומט מיט אַ גאָר נייער וועלטלעכער איינשטעלונג, ער וויל דערשפעניקט סיי קעגן דער אַלטער יידישקייט און סיי קעגן די צאָרישע גע־זעצן אין אירע באַשיצער.

אַט דעם שאַרפן איבערבאַך, אַט די אינעווייניקסטע און אויסנווייניק־סטע רעוואָלוציע. אַט די איבערשאַצונג פון אלע ווערטן, ברענגט אַרויס אין אַ זייער שטאַרקער פאָרם פּרץ מאַרקיש, אַליין אַ קינד פון דעם יידישן שטעטל, וועלכער האָט אין דער אייגענער טיף אַדורכגעמאַכט, אַדורכגעפּיכערט אַט דעם איבערבאַך, אַט די איבערוואַנדלונג, וואָס יענער דור האָט מיט אַזוי פּיל ווי און פּרייַד, מיט אַזוי פּיל איבערלעבענישן און קאָנפּליקטן אַרויסגעטראָגן אין זיך און גלייכצייטיק אויך פאַר דער וועלט.

אין צענטער פונעם ערשטן באַנד האָבן מיר אַ ייד, דעם פּאָטער מענדל מיַבער, וואָס טראַגט אויף זיך און דורך זיינע טואונגען גאָר דעם טראַגיום פונעם אָפּגעלעבטן און פאַראורטייטן שטעטל, מיט די אונטערגייענדיקע פרנסות, מיט די פאַרצייטיקע פאַרשטעלונגען און באַגריפן פון גאָט און וועלט. דער צווייטער באַנד איז פאַרפילט מיט עזראַן, מענדל'ס זון, וואָס פאַרקערפערט מיט זיך די רעוואָלוציאַנערע יוגנט, וואָס האָט פאַרבונדן איר גורל מיט דער רויטער אַרמיי און ראַנגלט זיך מיט די אַלע באַנדיטן און ווייסגוואַרדיער בעתן בירגער־קריג. און מערקווירדיק איז, וואָס נאָכן פּאָטער מענדל בלייבט איבער אַ בריוו, אַ מיין גייסטיקע צוואַה צו זיין זון עזראַ. דער בריוו איז געשריבן אין אַן אַלטן מליצהדיקן העברעאיש און עס שיינט אַרויס פון אים די נשמה, די הערלעכע געשטאַלט פון דעם פאַרשטייער פונעם אַלטן דור, פון דעם פאַר־שטייער פון דער אַלטער וועלט, וואָס געזעגנט זיך מיטן זון, ער נעמט אַן אַלע יסורים מיט ליבשאַפט, ער זעט אין זיך אַ פאַרזעצונג פון דורות און דורות, וואָס זיינען מיט אַ גרינג געמיט געגאַנגען אויף קידוש־השם און אומ־געקומען מיט אינעווייניקסטער פרייד און גלויבן. און אויך נאָך עזראַן בלייבט איבער אַ בריוו צו זיין פריינדין טאַניע, וואָס איז אויך פול מיט אַן אַנדער גלויבן און מיט אַ נייעם מוט און מיט אַ נייער פרייד פאַר דער וועלט, וואָס ווערט געבוירן אין קאַמף. דור אויס און דור איין, און געוויס איז דאָ אַ גע־שיכטלעכע פאַרבינדונג, אַ קייט מיט רינגען, און יעדער דור איז אַ רינג אין דער קייט. פריער מענדל, דערנאָך עזראַ.

דור־אויס דור־אין, תקופה־אויס תקופה־אין, און ווידער זיינען מיר געשטעלט געוואָרן פאַר נייע אויפֿטרייסלונגען, פאַר נייע אומזיניקע קרבנות, פאַר נייע שווערע נסיונות. פּרץ מאַרקיש איז אַריינגעוואָרפן געוואָרן אין די פּלאַמען פּיער פון די גרויזאַמע געשעענישן און דורך פאַרשיידנאַרטיקע וויי־טיקפולע צער־לידער, דורך ברויזנדיקע צאַרן־לידער האָט ער אַרויסגעשריגן און אַרויסגעהילכט דעם האָס צו די ברוטאַלע אַריינדרינגער און אַרויסגעוויינט דעם געוויין פון די פאַרפייניקטע יידישע מאַסן. מאַרקיש האָט אַנגעשלאַגן נייע טענער, דערגרייכט צו נייע דיכטערישע הויכן, וואָס נאָר אַ גרויסע פאַקס־טראַגעדיע קאָן דערהויבן די עכטע דיכטער.

ניו־יאָרק, סעפטעמבער 1945.

דער יידישער פראזע־סטיל

(נאָטיצן פֿאַר אַ קריטישער אַרבעט)

(* VIII)

איך האָב אַ סך מאָל געהערט זאָגן, אַז אַש האָט נישט קיין סטיל און אַלעמאָל, ווען איך האָב דאָס געהערט, האָב איך געטראַכט אַז מיט דעם זאָגער איז עפעס ניט כשורה. אַזאַ פֿאַרניינער פֿון אַשעס סטיל איז מיר אויסגעקומען ווי יענער טוריסט וואָס האָט געמשפּט און פֿאַרמשפּט דעם באַרג, ווייל עס זיינען אים ניט וואוילגעפעלן די שטעכלינקעס וואָס וואַקסן אויף אים.

און שטעכלינקעס־ווערטער און זאַצן וואָס בריען מיט זייער קרומען סינטאַקס ווי מיט קראַפֿעווע זיינען פֿאַראַן לרובּ ביי אַשן. אַבער זיי קע־נען נישט מינערן פֿון דעם וואָס הייסט סטיל ביי אַ שרייבער, פֿונקט ווי די פֿאַרוואַרלאַזטקייט פֿונעם באַרג קאָן ביי אונדז גאַרנישט צונעמען, נישט פֿון זיין גרויס און נישט פֿון די האַריוואַנטן וואָס עפענען זיך פֿאַר אונדז. „נישט די ווערטער, נאָר דער באַלעבטער טאָן, די פֿלאַקער־דיקע אויגן פֿונעם יונגעל, האָבן דעם ופֿאַטערס האַרץ צעטרייסלט.“ אַזוי דערציילט אונדז אַש וועגן דעם געזעגענונג־געשפרעך צווישן דעם לערער הורוויץ און זיין יונגען זון דוד, איידער מע האָט אים, דודן, אַוועק־געפירט שיסן. און מיר דאַכט, אַז דער „באַלעבטער טאָן“ און דער „פֿלאַ־קער פֿון די אויגן“ לעבן וועלכע ווערטער גופא ווערן ערגעצוואו אַ תּפל, כאַראַקטעריזירן נישט בלויז די שפּראַך פֿון איינעם פֿון אַשעס העלדן אין ראַמאַן „וואַרשע“, נאָר אויך שלום אַשעס דערציילערישן סטיל בכלל.

עס איז שטענדיק דאָ אין אַשעס סטיל עפעס אַזוינס וואָס דינאַמיזירט און צעטרייסלט דאָס געפיל ביים לייענער. דער „עפעס“ בלייבט אָפּט שורות־ווייז, זייטענווייז פֿאַרבאַרגן ביז פּלוצים גיט זיך אַ ריס אויף אַ שפּראַכ־ווענדונג, אַ מעטאָפּער, אַ בילד, אַ רעפּלעקסיע און דער „עפעס“ גיט אַ בליץ אויף מיט ליכט און דערעיקרשט מיט עמאָציאָנירנדיקן פֿאַ־טאַס. און דאָס אויסטערלישע דערביי איז וואָס דער ניגון באַלאַנגט שוין איצט נישט בלויז צו די ווערטער און צו די שורות וואו איר האָט אים אַרויסגעהערט. די מעלאָדיע שפּרייט זיך אויף קעדיק און באַלעבט מיט

(* זע די ערשטע זיבן נאָטיצן אין „זאַמליכער“ נומר 5, פעברואַר 1943.

איר פאטאָס אויך די מדיעריקע פּאַראַגראַפּן און פּריעריקע זייטלעך וואָס האָבן צו אייך נישט געלויבטן און נישט געזונגען. אמת איז: קיין ניסים געשעען ניט. דאָס שפּראַכלעך פּאַרגרייזטע און סינטאקטיש אומבאַהאַלפּע-נע און פּאַרקרימטע, וואָס האָט אייך דאָ און דאָרט אַזויפיל מאָל געשטערט, גלייכט זיך טאַקע ניט אויס, אָבער עס ווערט זייטיק און אומוויכטיק. עס פאַרשווינדט אונטערן פּאַטאָס פון בילד און קלאַנג. וואָס באַדייט שוין די פּלאַנטערניש פון די היפּשלעך אומבאַהאַלפּענע זאַצן אָז

„ער האָט געוואוסט, אַז ער דאָרף איצט קלערן וועגן עפעס אַנדערש, אַז באַלד וועט מיט אים געשען אַזעלכעס, וואָס וועט אָן ענדע מאַכן צו אַלעם דעם, וואָס איז געווען ביז איצט, און עס וועט זיך אָנהויבן גאָר, גאָר עפעס אַנדערש. נאָר דאָס אַנדערע פון וועלכן ער דאָרף איצט קלערן, צוגרייטן זיך, איז געווען ווי אַן אומאַנגענעמער חוב, אָן וועלכן מע וויל פאַרגעסן.“

מיט וועלכע אַש פּראוואוט אונדז איבערגעבן דוד הורוויצעס טראַכטענישן צום טויט אויפן קורצן וועג פון דער טורמע צו דעם עקזעקוציע-פּלאַץ? וויפיל אויפּמעריקזאַמקייט קאָן שוין ביי אונדז אַוועקרייסן די פּלאַנטערניש פון די עטלעכע שורות אַז אַט האָט אונדז אַש מיט איין גבורהדיק-פּאַטעטישן מע-טאַפּער ווי מיט אַ טשוואַק אַריינגעשלאָגן אַן אויפּטרייסלענדיק בילד אין געמיט אַריין? דעם טויט, דעם „אומאַנגענעמען חוב“ — גיט אונדז אַש אַ זאַג — האָט דוד „געהאַט אין זיך אינערלעך אַריינגעשטענקט ווי אַ מעסטער אין לעבעדיקן ליב אריין און דאָן האָט ער געלעבט מיט דעם אין ליב...“

דער „טויט ווי אַ מעסער אין ליב“ האָט אַזאָ שאַרף, אַזאָ בליציק און אַזאָ הייס ליכט אין זיך, אַז עס העלט אויף פאַר אונדז מיטאַמאָל דעם אינעווייניקסטן דוד נישט נאָר פון איצט, נאָר אויך פון פּריער, כ'מיין איצט אויפן וועג צום שיסן און פּריער ביים געשפּרעך מיטן פּאַטער און מיט זייטלעך צוריק אין דער אַליינקייט פון תּפּיסה און מיט קאַפיטלען צוריק ביים אַרעסט.

אַש איז ווייט, זייער ווייט פון אַפּאַריסטיק אין זיין פּראָזע. נישטאַ ביי אים דער ווילן געדאַנקלעך אַדער בילדעריש צוצושפּיצן זאַצן און ווער-טער. ער איז בטבע שפּראַך-אומזאַרגעוודיק און עס פעלט אים לחלוטין די ווירטואַזיטעט פון „טרייבערן דאָס שפּראַכפּלייש“ ווי עס פאַרמאַגן זי למשל, אַזעלכע מייסטערס ווי אַפּאַטאַשו און שאַפּיראַ. מע האָט נישט דאָס געפּיל אַז אַש זאָל מיטגעבן זיינע שפּראַכווענדונגען, זיינע אידיאָמען און זיינע סתּם זאַצן צופּיל אינטעלעקטועלע באַוואוסטזיניקייט אין וועג אַריין. די איינציקע צידה לדרך וואָס אַשעס קאַמפּאָזיציע-עלעמענטן טראָגן שטענדיק אין זייער „טרייסטע“ זיינען דער פּיל גערימטער ראַמאַנטישער חן און אַ גרויסע פּאַרציע פון לירישער וואַרעמקייט.

און פונדעסטוועגן זיינען אן א צאל די זאצן ביי אשן וואָס הגם, דאָכט זיך, כלאחר יד אַריינגעשיקט אין קאַנטעקסט פון דער דערציילונג, שפּרינגען זיי דעם ליינער אין געמיט אריין מיט עפעס אַ באַזונדערן כוח פון דראַ- מאַטישער רעזומאַטיווקייט. עס זיינען זאָצן אָן שום אויסערלעך סטיליס- טישן גלאַנץ אָבער אינערלעך פאַרמאָגן זיי די מוזיקאַלישע קאַנצענטרירט- קייט פון אַ רעפּרען פון אַ ליד אָדער פון אַ ביבלישן סוף-פּסוק.

ווען אַש דערציילט אונדז, ווי זלאַטקע די רויטע וואָס איז געווען מעוברת מיט מאַטקע גנב האָט זיך פאַרדונגען פאַר אָן אַם ביי דער זשאַכ- לינערין און

„נאָך יענעם טאָג האָט זלאַטקע גענומען האַנט-געלט אויף דער מילך מיט וועלכער די נאָטור האָט זי באַשאַנקען פאַר איר קינד.“ (מאַטקע גנב, זי 15).

ווייעט אויף אייך אָן דער דאָזיקער זאָץ עפעס פון דער א מ ת "מאנומענ- טאַלישקייט פון די חומש-דערציילונגען און גראַבט זיך אין אייך אין מיט דער צודרינגלעכקייט פון אַ מוזיקאַלישן לייטמאָטיוו פון וועלכן איר קענט אייך גיט באַפרייען. ווי דער טאָן פון אַלע קלאַסישע ביבלישע פּסוקים, אַטעמט אויך דער טאָן פון דעם נאָר וואָס ציטירטן זאָץ מיט עפישער רחבות און פאַרמאָגט טראַגישע קוואַליטעט. שוין דער קאדאַנס זיינער, זיין „מהפך- פּשטא"טענאַר רעזומירט טראַגישן קאַנפּליקט. איז טראַגעדיע-אַנאָגריש. און פאַר אַזא זאָץ פון טראַגישער אַנגעשפּיצטקייט און פון ביבלישער מוזיק איז כאַראַקטעריסטיש וואָס עס גייט אין אים פאַרלוירן, אָדער עס ווערט אין אים לכל הפחות נישט גענוג שאַרף דערפילט דער מאַראַליש-שטראַפּע- רישער עוקץ פון די ווערטער און פון דעם בילד. ווי אין דער הומש-לופט ווערט אויך דאָ דאָס צייטעך-סאַציאַלע פאַרטויבט דורך דעם העכערן ניגון פון טראַגיק.

און אַ שייכות מיט תנ"כישקייט האָט אַשעס סטיל נישט בלוז דער- מיט וואָס ער דערמאָנט שוין ריין אויסערלעך אין דער ביבליש דערציילער- שער רחבות, אין דער דעקלאַמאַטאָרישקייט פון דער ביבליש-שפּראַך און אין איר טעאַטראַלישן דיאַלאָג און נישט בלוז מיט דעם נאָר וואָס דער- מאַנטן ביבלישן רעזומיר-כוח פון זיינע זאָצן, נאָר אויך דערמיט וואָס אַשעס סטיל פאַרמאָגט, ווי אייך גלויב, די אַרגאַנישע שטרעבונג פונעם תנ"כישן דערציילער אַרויסצופירן זיינע ווערטער און בילדער וואָס גיכער פון שאַטן צו ליכט, פון זעלישן קלעם אויף די העלע פעלדער פון בטחון און נס.

אַשעס אַ בילד פאַרחלומט זיך אַפּט מיט רעאַליסטישע פּרטים — אַמאָץ מיט היפּשער דעקאָראַטירטע איינצעהייטן פון טאַג-טעגלעכן לעבן, אָן אַנדערמאָל מיט פאַרביקע שטיקלעך פון שטייגערנישן דיאַלאָג — און נישט איינמאָל דערחלומט עס זיך צו טערפּקער אַנטוישונג און צו בלינדער

אויסגאנגלאזיקייט. אבער אין דער סאמע לעצטער מינוט יאוועט זיך ריין סטיליסטיש א „הייליק שניידערל“ און אשעס העלד אינאיינעם מיט אשעס שפראך פון העלדגעשטאלטונג קענען זיך אויפכאפן פון זייער טרוים מיט א לייכט געמיט, דאס „הייליקע שניידערל“ וואכט איבער דער „העפי-ענד“ פון דעם חלום. און דאס „הייליקע שניידערל“ פון „קידוש השם“ קען אין דעם חלום זיין א פראסטער שטומער שטוב-חפץ און אין יענעם — גאט, ברוד הוא, אליין.

אנטשעל בעל-קורא פון אשעס ראמאן „די מוטער“ פארט קיין אמערי-ריקע. און נישט גלאט ער פארט, נאר ער פארט אין טראנס פון א באזונדער מין אויפגערעכטקייט, וואס דער גורל האט אים. נאר אים, באשערט. אבער אויף דער שיף האט אנטשעל דערזען אז ער האלט אין פארלירן זיין איי-גערעדטע אויסנעמלעכקייט. ער איז געווארן אויס מיוחס, ווארום יעדער איד איז געפארן צו „עמעצן“ און „יעדער האט געהאלטן אמעריקע פאר זיין אמעריקע“. עס שטעלן זיך אויס איינער לעבן אנדערן פארשויען מיט קרובים און אפילו מיט זין אין נייעם לאנד און אט אט צעקוועטשן זיי אנטשעלס לאנגן און מיט אזויפיל הארץ געכאוועטן חלום וועגן זיין זונס פאלאצן. עס רוקט זיך טונקלקייט אויפן סוף פונעם חלום אבער אין דער לעצטער מינוט קומט אויף א העלער פלעק וואס פירט ארויס פון זעלישן קלעם. עס קומט צום ווארט דאס שוסטערל און ער

האט אין אמעריקע אן אייגענעם, וואס איז רייכער און שטארקער פאר אלע זין מיט אלע ברידער און פעטערס און דאס איז דער רבנו של עולם וואס געפינט זיך אין יעדן לאנד“ (די 106).

דער פלוצים אויפגעלויכטענער פאקט פונעם רבנו של עולם עקזיס-טענץ „אין יעדן לאנד“ צעשטויבט די גרויקייט פון אנטווישונג און דער חלום קאן זיך פארענדיקן העל — תנ"כיש.

אן אנדערשמאל ווידער אין דעמועלבן ראמאן ווען אשעס א בילד צעחלומט זיך מיט פארביקן שטייגער-דיאלאג צווישן אנטשעל בעל-קורא און זיין ווייב שרה רבקה וועגן א ציג אויף פרישער מילך און וועגן „העכטן אויף צו שעכטן, צו קאכן אדער צו בראטן“ אויף וועטשערע און עס איז פאראן די סכנה אז דער טרוים זאל זיך פארענדיקן מיט א זייער רעאליסטישן סקאנדאל מיט דעם זון, דעם קאמאזשניק, וואס זאמעלט געלט אויף א שיפסקארטע און גיט דערפאר שווער ארויס א גראשן פון קעשענע — דעמאלט ווערן דער מאמעס שווארץ-פארטאזשעוועטע טעפ דאס „הייליקע שניידערל“ און זיי באווייזן דעם נס פון נישט לאזן פארזינקען דאס חלום-בייד אין קאשמארישקייט.

דאס געזאנג צו דער „מאמעס טעפ“ וועל איך עפעס לענגער ציטירן ווארום איך וויל עס זאל מיר העלפן עדות זאגן אויף אשעס אין דער יידי-

שער ליטעראטור, דאָכט זיך, נישט איבערגעטראָפֿענער מייסטערשאַפט צו פּאָעטיזירן די מאַטעריע. פעמינינע סטיִל־עלעמענטן זיינען אין אַשעס סטיִל זיכער פּאַראַן. זיי קומען צום אויסדרוק אין דער מעִאָדראַמאַטיש־קייט פון נישט איין ראַמאַן־קאַפיטעל און אין דעקאָראַטיווע און צומאַל סענ־טימענטאַלע דעטאַלן פון זיין בילדערישקייט. אָבער דווקא מאַטעריע־פּאָעטיזירונג איז ביי אַשן פריי פון יעדער שפור פון ווייבערישקייט. עס קלינגט ניט אָפּ אין אַשעס לויבגעזאַנגען צו דער מאַטעריע קיין איין תחינה־טאָן, נייערט עס הערט זיך פון זיי אַלעמאַל אַרויס אַ טיף־ברוסטיקער און מענערישער געזאַג פון „ברכו נפשי“. צי אַש נעמט זיך באַשרייבן „די מוטער“ שרה רבקה, „ערדישע, שוואַרץ־פּאַרסאַדזשעוועטע, אין פייער אויס־געקאַכטע טעפּ“ וואָס „זיינען געווען אַנדערש ווי אַלע טעפּ“, צי ווען ער שילדרט די סצענע פון מאַטקע גנב מיט דער זשאַכלינערינס אייניקל חנהלע, אָדער גאָר ווען ער דערציילט אונז וועגן דער פרייִנגאַכט, ווען דער זעלבער מאַטקע האָט זיך מתוודה געווען פאַר זיין כלה, מלך קאַפּע־מאַ־כערס טאַכטער — אַלעמאַל איז דאָרט פּאַראַן דער ריטם פון לויבגעזאַג, אַלעמאַל ווערט די באַשרייבונג פאַרוואַנדלט אין אַ מזמור.

דער „מזמור לטעפּ“

„עס האָט זיך געדאַכט אַז זיי פּאַרמאַגן שוין גאַרנישט אויף זייער באַדן און אין זייערע ראַנדן — האָט דאָך די מאַמע געקאָנט אַרויסקורירן פון זיי אַן אַזונט־עסן. די מאַמע האָט געמאַנט „מעלקוי“ אירע טעפּ, אַזוי ווי מען מעלקט, להבדיל, אייטערס פון אַ קו. קיינ־מאַל האָבן איר די טעפּ נישט אָפּגעזאַגט. די האָט זיי געגעבן וואָ־סער — און די טעפּ האָבן איר צוריקגעגעבן זופּ, נעכטיקן באַרשטש; געזאַטן וואָסער — און זיי האָבן איר צוריקגעגעבן מאַכלים מעדני־מלכים. איין סגולה האָט די מאַמע געהאַט צו די טעפּ — אַ קרעכץ. אַזוי ווי די טעפּ האָבן נאָר געהערט די מאַמען קרעכצן, איז עס גשווען ווי די מאַמע וואָלט איבער זיי אַ געהיימען שפּרוך געזאַגט, מיט וועלכען זי האָט באַשוואוירן די טעפּ אַרויסצוגעבן פון זיך דאָס ביטל בידנע חיונה, וואָס זי האָט געדאַחפּט מפרנס צו זיין אירע נפשות.“ („די מוטער“, זי 16)

די באַשרייבונג איז געמאַכט אין מענדעלעס נוסח און אַשעס סטיל איז דאָ בלויז זיין געזאַנג וואָס שוועבט איבער די „פרעמדע ווערטער“. עס קומט אויס גלייך אַש זאָל האָבן געשריבן מוזיק צו מענדעלעס אַ טעקסט און געוויזן דערמיט דעם חילוק צווישן באַשרייבערישן נוסח וואָס דאַרף זיין אַלעמענס און אַשעס מזמור אין פּראָזע וואָס קאָן גאָר זיין אַשעס איי־גענער סטיל. אויב עס איז טאַקע גערעכט בעל מחשבות דערמיט וואָס ער

פאררעכנט אָשן פאַר מענדעלעס אַ ליטעראַריש אייניקל, דאָן באַשטייט די קרובהשאַפט צווישן זיי דערעיקרשט אין דעם וואָס אַש האָט דעם זיידנס קול-טור-היסטאָרישע באַשרייבונגען פאַרטאַנט. זיי פאַרוואַנדלט אין מזמורים, אין ברויזנדיקע „או ישיר“ אַדעס.

קיינמאַל, דאַכט זיך מיר, ביז צו אַשן האָט מען אויף פּראָזע-יידיש אַזוי ניט געוונגען. און איך בין ניט זיכער צי איך וועל טאַקע באַגיין די זינד פון גוזמא אויב איך וועל זאַגן אַז מע מוז אויך אין העברעאיש וואָס שייך געזאַנג אין פּראָזע צוריקגיין אין דעם פּרט ווייט ווייט ביז צו גאַר אַלטע צייטן. ווי אין יענע גרויסע שריפטן אונדזערע פון גאַר אַלטע צייטן איז אַשעס טבע זיך אַפּצורוען צווישן דערציילערישקייט און פון דערציילערישקייט מיט אַזאַ מין פּראָזע-פּייד ווי דער מזמור צו שרה רבקהס פאַרסאָזשעוועטע טעפּ — דעם סימבאָל פון אַרעמשאַפט און פון העלדישן קאַמף מיט איר.

IX

סטיליסטיש איז י. י. זינגער פון „אַלטשטאַט“ און „פּערל“ אַנדערש פון י. י. זינגערן, דעם מחבר פון „יאָשע קאַרב“ און „ברידער אשכנזי“. אמת איז אַז אין דער דערציילונג „אַלטשטאַט“ וואָס איז געשריבן געוואָרן אין 1922 ווייעט אייד אַקעגן דערזעלביקער ווינט פון אַנטי-ראַמאַנטישקייט און פון קריטיש-ראַציאָנאַליסטישער אַנטבאָיוונג ווי אין „ברידער אשכנזי“ וואָס האָט זיך געדרוקט אין 1937; און וואָר איז אויך אַז איבער דער גאַנצער לענג פון זיין כמעט דרייסיק-יעריקער ליטעראַרישער שאַפונג וואָס איז אַזוי אומגעריכט און פאַר דער צייט איבערגעריסן געוואָרן אין אָנהייב פון 1944, איז זינגערס סטיליסטישע הויפט-דאַגה געבליבן איין און דיזעלבע: אויס-היטן די שפּראַך פון יעדער מינדסטער עמאַציאָנעלער גוזמא און אָנהאַלטן אַ ריטם וואָס זאָל זיין פריי פון פּאַעטישער האַסטיקייט און פון ליידנשאַפט. און דאָך איז פאַראַן אַ סטיליסטישע אַנדערשקייט צווישן די צוויי צייטן פון זינגערס שאַפונג. אין וואָס זשע באַשטייט זי? זי באַשטייט קודם כל אין דעם וואָס אין „אַלטשטאַט“ האָט זינגער געפרואווט צו דערגרייכן דעם באַלאַנס פון שפּראַך און געשטאַלטונג דורך אַקטיווער סטיליזירונג, בעת אין „ברידער אשכנזי“ האָט ער דאָסזעלבע געוואַלט אַרויסבאַקומען דערמיט וואָס ער אַליין האָט זיך דווקא אַוועקגעשטעלט אין אַ זייט און בלוז מיט אַן אַנזאַג צו זיין שפּראַך אויף וואָס מער איינגעהאַלטענקייט. זי געלאָזט גיין אויפן ברייטן שליאַך פון נוסח-אַנאַנימקייט.

אין „אַלטשטאַט“ ווערט יעדעס בילד אַפּגעשפּילט גלייך איינגעשטודירט. זינגער דערציילט און כאַפט אַלעמאַל אַ קוק אין רעזשי-העפט און זאַגט זיך פון דאַרט אַליין אונטער דעם וואָס ווייטער, כ'מיי, דעם וואָס ווייטער פון באַוועג, פון ריטם און פון טאַן.

אז דער הערד פון „אָטשטאַט“ פּאַביאן רייצעס האָט זיך אינדערפרי נאָכן אויפשטיין אָפּגעפּאַרטיקט מיט דער עבודה פון צוואַנג און וואָשן זיין הינטל „פּודעל“, האָט ער זיך גענומען פֿערנען און רייניקן די קאָץ „באַלטאַזאַר“ און די פּאַפּוגייען. איז, איידער זינגער הויבט אָן צו דערציילן דאָס נייע קליינקונסט-בילדל סופּלירט ער זיך אויף צו געדענקען: „ער איז בייז אויף די“. אונטער אַט דעם מאַטאָ ווערט די שפּראַך אין דער נייער סצענקע אַ שפּאַר באַוועגלעכער ווי פּריער און דער ריטם אירער אַ גיכערער, זי גייט חלילה נישט אַראָפּ פון די רעלסן. נאָר וואָדען? דער קלאַנג פון די ווער-טער, פון די קללות און די גאַנצע שפּראַך-שטימונג ווערט לעבעדיקער ביז — ביז אַט דער אָנגעהאַלטענער טאָן ווערט אויך שוין צו נידעריק און זינגער סופּלירט זיך די דערמאָנונג אַז „איצט הויבט זיך ערשט אָן די „לערע“.

און עס נעמט ווערן היפשפּעך דראַמאַטישער. דער טאָן גייט אַרויף אַלץ הער-כער און העכער אַזוי ווייט, אַז ביים סוף פונעם קאַפיטעל נעמט זיך די שפּראַך באַוועגן אין ריטם פון דזשאַס. עס איז אַ זאַרגעוודיק אַרקעסטריטער, אַ סטיליזירטער דזשאַס און די כוונה אז די שפּראַך זאָל ניט אַריינפאַלן אין צו רעשיקע קולות איז בולט, אָבער נאָך בולטער איז דאָ די גיכקייט פון דזשאַסישן ריטם.

אַן אַנדערשמאַל ווידער פּאַסירט אַז זינגער דאַרף זיך נישט מונטערן צו מער לעבעדיקייט אין דער דערציילונג, נאָר פּאַרקערט. אים דאַכט זיך, אַז ער האָט איבערגעכאַפּט די מאַס, אַז ער איז שפּראַכלעך געווען אויף אַ צו הויכן שטאַק.

ס'איז זונטיק פּאַרמיטאַג. פּאַביאן רייצעס דערוואַרט געסט. דערוויל איז נאָר דאָ דער גלח גענסטי, און פּאַביאַן האַלט מיט אים און מיט דעם געבראַטענעם האָז אויפן פּאַלומעסיק אַ וואויליונגערש-רעשיקן שמועס און אַט נעמען קומען די איבעריקע פּאַרבעטענע און עס הויבט זיך אָן אַ נייע גוט איינגעשטודירטע סצענקע, דעמאַלט סופּלירט זיך זינגער ווי פון הינטער די קוליסן אַ לעצטמינוטיקע דערמאָנונג:

„תחילת יצט דער עולם שטייפלעך, געסט-מעסיק“

און די דערציילונג האַלט איין דעם טראַט און דער באַוועג-טעמפּאָ פון די ווערטער און פון די זאַצן ווערט אַ פּאַרויכטיקער, אַ פּאָואַליעדיקער און ווי די זשעסטן פון די שטייפּע געסט אַביסל אַ מאַנעקענישער.

וואָס שייך די טעכניק פון פּאַרגיכערן דעם דערצייל-און שידערונגס-אַטעם מוז מען געוויינטלעך אָנקומען צום כוח פונעם צייטוואַרט. אויך זינ-גער טוט עס. איינמאַל נוצט ער זיך פּאַר דעם צוועק מיט דער רעפּלעק-סיווקייט פונעם ווערב, אַן אַנדערשטמאַל ברענגט ער אַריין האַסטיקייט אין

סיפור המעשה דערמיט וואָס ער שטעלט דאָס צייטוואָרט וואָס ווייטער אַוועק אין זאַץ.

אַ ביישפּיל פאַר אַ ביסל מער סטיליסטישער באַוועגלעכקייט מיטן כּוח פון רעפּלעקסיוון צייטוואָרט:

„פון דער צעליגטער ווייטעל וואו די גאָס וואָשט אירע שטיי-
נערנע טריט, צי ען זיך פייכטע נעפלען און לייגען
זיך אויף לויטערע שויבן און געלאָטעטע ציגל-דעכער. פיעשטשנ-
דיקע פייגלעשניידן זיך זיגאַגיש אין דער לופט און
זוכן קלויטערדישע צלמים און אָפּגעבראַכענע ריינטע, בלויז
פון ווייט טראָגן זיך פאַבריקישע פייפלעך און ופּון דער
איזערנער בריק קייקלען זיך שווערע טעמפע היילכען.“

דער רעפּלעקסיווער „זיך“ פון די צייטווערטער ברענגט אַרויס די
קאָנטינואַירלעכקייט פון די באַוועגונגען און דינאַמיזירט עטוואָס די פאַר-
שלאָפענע פאַנאַראַמע. איך האָב אונטערגעשטראַכן אויך דאָס וואָרט „זוכן“
אין דעם נאָר וואָס ציטירטן פאַראַגראַף, ווייץ הגם עס שטייט אויסערלעך
אַז „זיך“, פאַרמאָגט עס איבערלעכע רעפּלעקסיווקייט און שטייערט ביי
באַגלייך מיט די אַנדערע ווערבן צו דעם געוואָלטן ביסל אומרו אין דעם
בילד ביי דער וויסל.

און דער ביישפּיל פאַר האַסטיקערן שפּראַך-אַטעם מיט דער הילף פון
וואָס ווייטער אַוועקרוקען דעם פּרעדיקאַט אין זאַץ:

„טאַקע אויף דער פיעטרקאָווער גאָס, פונקט אַקעגן הונצעס הויז,
וואו שמחה מאיר האָט געהאַט אַ פאַרטערטונג, האָט דער
ברודער זינער אַ וויזיקן לאַגער פאַרלייגט, מיט ברייטער
פאַרטווענדערישקייט אַ קאַנטאַר אַויסגעשטעלט. גרויסע
גאַלדענע שילדן מיט פלידערבוימס אַלע מעדאַלן און
מיט דער פאַבריק-מאַרקע — אַן אַנקער מיט אַ שליסל
איבערגעקרייצט — איבער דעם גאַנצן הויז אַויסגע-
האַנגען און אַפילו ביי דער טיר אַ דינער מיט אַ יוניפּאָרם
אַרוםגעשטעלט, ווי ביי אַ באַנק. אויך האָט זיך דער
פאַרטערטער אַ קאַרטע אַן אייגענע. געקויפט און, ווי מער-
סטע יונגע פאַבריקאַנטן, אַליין די פּערד געטריבן, אַוועקגעצנדיק דעם
קוטשער אויוון אַן.“

און מיר דאַכט אַז ווען אין דעם צווייטן ציטאַט זאַץ ניט זיין אַזעלכע
סיפור-המעשהדיקע סימנים וואָס באַווייזן באַשיינפערלעך אַז ער איז אַרויס-
גענומען פון די „ברידער אַשכּנזי“ איז פונדעסטוועגן ריין סטיליסטיש

קיימט צו דערקענען אז דאס ביסל אומרו דורך רעפּלעקסיווע צייטווער-
טער געהערט צו „אַלטשטאַט“ און די האַסטיקייט פון אַוועקגעשפּאַנטן
פרעדיקאַט באַלאַנגט צום נוסח פון זינגערס ראַמאַנען. דער פּאַנאַנדער-
וואַרף פון רעפּלעקסיווע צייטווערטער אויף צו דינאַמיזירן אַ סטאַטישע
פּאַנאַראַמע-שילדערונג מיינט אייגענע סטיליסטישע דערפּינדערשיקייט וואָס
דערגרייכט די געוואַלטע מאַס אינערלעכע אומרוואיקייט אין בילד, בעת דאָס
אַפּגערוקטע צייטוואָרט איז אַ פּאַרטיקער רעקוויזיט פון דער נוסח-אַנאַנימ-
קייט וועלכער דעקט בלוזי אויסערלעך-דערציילערשישן שטח און זיין עובדה
ענדיקט זיך ניט דעמאָלט ווען דער דערציילער וויל, נאָר ווען עס שטעלט
אים אַפּ אַ זאַץ מיט ווייניקער ווינט אין די פּאַלעס, ד״ה אַזאַ וואָס אין אים
פּלאַנטערט זיך אַריין עפעס אַ דערגאַנצערישער נעבן-פּסוק. און אַזאַ פּסוק
איז ווי בליי אויף די פּיס פון אַ גיך לויפּנדיקן פרעדיקאַט. אין פּאַל פון
דעם ציטירטן פּאַראַגראַף פון די „ברידער אשכּנזי“ איז דאָס בליי וואָס
פּאַרהאַלט מיט זיין שווערקייט דער „אַוועקזעצנדיק דעם קוטשער אויוון-
אַ“.

פּאַרוואָס איז זינגער אַריבער פון זיין, פּערמאַנענטער סטיל-רעזשי אין
„אַלטשטאַט“ צו דער נוסח-אַנאַנימקייט פון זיינע ראַמאַנען ?
עס איז מעגלעך אז זינגער, וואָס האָט אין זיינע דערציילונגען געזען
נישט ווייניקער שאַרף און קריטיש די מאַראַלישע שוואַכקייטן און פּאַר-
קרוםקייטן ביים אַנטיקן-הענדלער רייצעס און ביים צירונג-סוחר שפּילריין
ווי שפּעטער אין „יאשע קאלב“ ביים נייעשאווער רבי און ביי זיין גבאי
סרלוויגדער, האָט דעמאָלט נאָך ניט געהאַט די זעלישע דרייסטיקייט און
תּקיפות פון פּולשטענדיקער פּסיכאָלאָגישער און אויך אומפּסיכאָלאָגישער
אַנטביליזונג פון זיין פּאַרשוניגען-גאַלעריע. דער דאָזיקער „מאַנגעל פון
קוראזש“ איז זינגערן בייגעשטאַנען און ער האָט געקאַנט אַרויסברענגען
זיין אייגענעם סטיל און זיין אייגענע שפּראַך מיט דעם בפּירושען קינסט-
לערישן ציל אויסצוגלייכן אַ ביסל דאָס פּאַרקרומטע, אַוועקצושטעלן האַלב-
וועגס אויף די פּיס דאָס גראַטעסק וואַקעלדיקע און אויב ניט אַפּוואַשן די
מיאוסקייט, איז כאַטש דינער מאַכן איר ריח מיט דער שטילקייט פון וואָרט
און מיט דער געדענמפּטער מוזיק פון בילד. פּאַביאַן רייצעסעס ציניזם ווערט
מיט געמיט און מיט הומאַר אריינציזילירט אין זינגערס שפּראַך-כלי. דעם
נייעשאווערס צינישקייט ווערט איבערגעגעבן ברייט און, אַזוי צו זאַגן, אַן
שום סטיליסטישע פּליטערלעך און אין דער שילדערונג פון זיינע ניט שיינע
מעשים און ניט שיינע טראַכטענישן איז שפּראַכלעך פּאַראַן מאַראַלישע פּאַ-
דעמיק — די פּאַלעמיק וואָס עס נוצט געוויינטלעך די נוסח-אַנאַנימקייט אויף
צו דערציילן וועגן דעם מיט-מענטשנס „שלעכטע מעשים און שלעכטע
מחשבות“.

אודאי — אויך פאמפלעט קען ווערן העכסט-אייגענער פערזענלעכער סטיל, אָבער דאָס קאָן געשען ניט ווען דער דערציילער בלייבט עמאָציאָנעל אין אַ זייט און זיין שפראַך, ווי זינגערס, באַמיט זיך אַנצוהאַלטן אַ רואיקן טעמפּאָ און ניט אַרויסצולויפן פון די רעלסן פון אַביעקטיוויטעט, נאָר דווקא דעמאָלט ווען עס דערהערט זיך אין לשון דעם שרייבערס סוביעקטיווע אויפֿ-געברויזטקייט און עס נעמט בריען זיין ליידנשאַפט — צו אומגערעכטיקייט. נאָר דער אימפעט פון ריטם און די שטורמישקייט פון בילד קאָן דעם אַל-געמיינעם מאַראַליש-פּאָלעמישן נוסח אַרויסרייסן פון אנאנימקייט און אים געבן אַן אינדיווידועל. קינסטלערישן נאָמען.

איך האָב גערעדט וועגן דעם אַז זינגערס „מאַנגל פון קוראזש“ צו אַנטבלויזן צופיל זיינע העלדן איז אים בייגעשטאַנען אין זיינע דערציילונג-גען און אים געהאַלפן שאַפן זיין אייגענעם סטיל, זיין אייגענע דערצייל-פאַרם. דאָס איז אַן השערה. זיכער אָבער איז אַז די דאָזיקע אייגענע פאַרם זיינע איז זינגער ניט געווען בכוח אַפּצוראַטעווען פאַר זיך ווען ער איז אַוועק אויף די פעלדער פון ברייטער ראַמאָן-טעמאַטיק.

חנה'ן לזכרון.

„איוב“

„ווי פליגן פאר שלעכטע קינדער
זיינען מיר ביי די געטער.
זיי טייטן אונדז צום שפאָס.“

(שעקספיר: „קעניג ליר“)

1

„קהלת“ האָט זיך אויסגעגעבן אַלס אַן אייגנהענטיק ערטער-ווערק פון שלמה המלך — פונדעסטוועגן איז ביי די ערשטע זאַצן לייכט געווען צו דערקענען דעם שפעטערן העלעניסטישן שריפטשטעלער: דעם יידישן עפיקורעער וואָס איז זאָט געוואָרן מיט לעבן און מיט חכמה. ער האָט ענד־לעך אָנגעהויבן אין אַלצדינג צו צווייפען און האָט פאַר מענטשן נישט געהאַט צו געבן די מינדסטע האַפענונג אויף אַ בעטערער צוקונפט און אויף אַ גליקלעכן און גערעכטן וועג אין לעבן. אַלץ איז אייטל און נאַריש. מען דאַרף נישט מער צו טאָן סיידן ווי צו געניסן די פאַרגענגלעכע גלוסטיקייטן פונעם טאָג און פון מאַמענט. עס איז קיין וואונדער נישט וואָס די רעדאַקט־טאָרן פון תנ"ך האָבן זיך היפש לאַנג געקווינקלט אַריינצונעמען אַט אַ דאָס עפיקורעאישע און נישט־רעליגיעזע ספר אין אַ קאַנאָן פון אַ וועלט־רעליגיע וואָס פריידיקט פאַר אַלע מענטשן די גרעסטע האַפענונג און די לייכטיקסטע צוקונפט. „די רייד פון קהלת זיינען סותר די רייד פון דער תורה“ — האָבן אָפן געזאָגט די פרומע רעדאַקטאָרן, און זיי האָבן עס געוואָלט „דן זיין אַגניזה“. זיי זיינען געווען דורכאויס גערעכט. ווי קומט אַן איראַנישער ראַציאָנאַלער עפיקורעער אַריין אין דעם עקסטאַטישן גן־עדן פון די גלוי־ביקסטע פון אַלע גלויביקע? מעגלעך, דער נאָמען פון דעם קליגסטן יידישן קיניג — וועלכן דער טרויעריקער העלעניסטישער עפיקורעער האָט אַזוי אומברחמנותדיק פאַרטיפּיצירט — האָט אָפגעשראַקן דאָס פרומע געמיט פון די קאַנאָן־רעדאַקטאָרן און זיי האָבן מיט אַ שווער האַרץ באַשאַסן אים אַריינצונעמען אין דער תנ"כישער זאַמלונג. זעלבסטפאַרשטענדלעך, האָבן

זיי דעם סוף פון דער אפיקורסישער שריפט „צוגעפוצט“ לויט דעם געשמאק פון די טעאָלאָגן (סוף דבר הכֵּל נשמע את אלהים ירא ואת מצוותיו שמור, כי זה כל האדם), „דער סוף פון דער זאך, נאָכדעם ווי אַלץ איז געהערט געוואָרן, איז: האָב מורא פאַר גאָט, און היט זיינע געבאָט, וואָרים דאָס איז דער גאַנצער מענטש (*). — און מ'האַט עס ווי עס איז געכשרט. כ'שטעל מיר פאַר, אַז דער איראַנישער העלעניסט וואָלט אויפן שאַרפסטן אופן פראָטעסטירט ווען ער וואָלט געלייענט וואָס די שפּעטערע „פרומאַקעס“ האָבן אים געלייגט אין דער פּעדער אַרין. זיי האָבן אים צוגעשריבן אַ סוף-זאַץ וואָס שטייט אין שריי-ענדיקסטן היפך צו זיין גאַנצער וועלט אַנשוואונג און צו דעם ביטערן געפיל פון מהבר צו דער וועלט און צו די גאָטהייטן.

דער פאַרפאַסער פון „איוב“ איז געווען גאַר אַ פאַרזיכטיקער ייד. ער איז ווייט געווען פון דער שריפטשמעלערישער באַהעמיע פון אַ באַרופס-ליטע-ראַט וואָס האָט דווקא ליב צו פאַרפּעפּערן זיינע אמתן און צו מאַכן מענטשן ביזן בלוט.

דער באַרופס-ליטעראַט מיינט נעמלעך, אַז די גאַנצע וועלט הענגט אויף דער שפיץ פון דער פּעדער און אויף דעם קליינעם שטח פון דעם שרייב-טיש. ליטעראַטן פון פאַך גלויבן תמיד, אַז מ'קאַן אַרויסקוקן צו דער וועלט דורך אַ פענצטער און דערמיט שוין זען דעם גאַנצן טרויער און די גאַנצע האַפנונגס-אַזיקייט וואָס הייסט וועלט. דער איוב-מחבר — ווי מיר וועלן שפּעטער זען — איז געווען אַ מענטש פון דער פראַקטיק און פון פשוטן עולם-המעשה. זיינע ביטערע וועלט-דערקענטענישן האָט ער גענומען פון אַ שווערן לעבנס-קאַמף און פון טיפע אַנטוישונגען אין דער פראַקטיק פון סדר-העולם. דאָס לעבן האָט אים געלערנט פאַרזיכטיקייט. צווייטנס: אַז אַ מחבר דאַרף האָבן קנאַפּ פאַרטרויען אין דעם גוטען געשמאַק פון דעם לייענער. דער אוי-טאָר פון „איוב“ האָט געפרוואוט אַלע זיינע דערפאַרונגען אויסצונוצן אַלס שרייבערישן מעטאָד אין אַ בוך. דער קהלת-מחבר האָט מן הסתם געשריבן ביי כער אַלס באַרוף. ער אַליין דערציילט פון דער אַנגווייליקייט פון אַ סך ביי כער מאַכן. (»ויתר מהמה בני הזהר, עשות ספרים הרבה אין קץ«.) און וויי-טער מיין זון, זיי געוואָרנט: צומאַכן פיל ספרים איז נישטאָ קיין ענדל, ער האָט גרייפּעך אַנגעשריבן „קהלת“ ווי אַ סאַטירע אויף זיין אייגענער שרייבעריי. דער מחבר פון „איוב“ האָט, זעט אויס, נישט געהאַט געשריבן קיין סך ביכער. ער האָט קיין צייט נישט געהאַט דערצו. זיין באַרוף זיינען גאַר געווען די טויזנטער סטאַדעס שפּעסן און די גרויסע קאַראַוואַנען פון גמלים, וואָס האָבן געטראָגן זיינע רייכטימער איבערן גאַנצן מזרח. דער איוב-מחבר איז באַשיינ-פּערלעך געווען אַ גביר און אַ סוחר, אַ געשעפטסמאַן. אַ מענטש פון דער טאַג-

(*) די איבערזעצונג פון העברעאישן טעקסט גענומען ביי יהואשן.

טעגלעכער לעבנס-פראקטיק. אויב ער האט ענדלעך גענומען די פען אין דער האנט און געוואלט הערציילן די טראגעדיע פון זיין לעבן און די טראגעדיע פון זיין טראכטן. — נו, האט ער עס געטאן נאכדעם ווי ער איז אדורכגעגאנגען די שבעה מדורי גיהנום פון לעבן, האט זיך גענוג און גענוג אנגעליטן, און ער האט זיך געהאט ביטער און בלוטיק אנטוישט אין אפעמען און אין אלצדינג. דאס הארץ איז אים פול געווארן. ער האט שוין נישט געקאנט מער רואיק איבער-טראגן זיינע טענות צום וועלט-באשעפער און זיינע בלוטיקע ספקות וועגן דעם זין צי וועגן דער זינלאזיקייט פון דעם סדר-עולם. ער האט געשריבן, נישט דאס איראנישע שפיל פון א פארצווייפטן שיין-גייסט. ניין, אים איז געגאנגען אין דער בלוטיקער טראגעדיע פון א געוויסן.

דער מחבר פון "איוב" האט קיינמאל נישט געוואלט ווייזן די גייסט-רייכע עלאקווענץ פון דער שריפטשטעלערישער פעדער ווי עס האט געטאן דער ליטעראט פון "קהלת". יענער פון "קהלת" — אפילו אין דער מכלומרשטער שריפט פון שלמה המלך האט ער אויף דאס מינדסטע נישט געפרואווט פארטושן דעם העלעניסטישן סטיל און דאס צינישע געמיט פון א גריכישן עפיקורעער. פון זיין אַנטיקער פאָלסיפיקאַציע קוקט גענוג בולט ארויס די לאַבנדיקע מאַסקע פון אַ מאַדערנעם שפּאַטער. דער איוב-מחבר האט געשריבן דאס בוך פון אַ ביטערן און פערזענלעכן חשבון-הנפש. אַ חשבון פון אַ מענטש מיטן געוויסן פון דער וועלט. פערזענלעך — האט ער גאר געוואלט זיין אין שאַטן. כדי צו בלייבן אין די טונקלסטע באהעלענישן פון אַן אַנאָנים האט ער אומישנע אויסגעקליבן דעם פאטעטישן און פרימיטיוו-פארנעפטן סטיל פון דער אַנטיקער העברעאישער שפראך. ער וויל רעדן חומש-ישון — די שפראך אויף וועלכער עס זיינען דערציילט געווארן די טאטן פון וועלט-באשעפער אין איר-כאָס פון דער וועלט. בכונה איז דער מחבר צוריק געגאנגען צו דער חומש-שפראך און חומש-סטיל פון מעשה-בראשית. אויף דעם זעלבן אופן און אין דעם שפראך-בילד און שפראך-רייטם וואו גאָט האָט דערציילט פון זיין גרויסן און קלוגן וועלט-אַנהייב, — אויף די זעלביקע שפראך-פליינען פאָדערט איוב אַרויס זעם יוצר-העולם צו געבן חשבון פאַר די געטלעכע מעשים. צי זיינען טאָקע די וועלט-מעשים באַהויכט מיט הויפער גערעכטיקייט? דער באַשאַפער מענטש פראוואו ענדלעך — ווי אַן אַפגענאַרטער געשעפטס-מאַן — צו קומען מיט אַ היפש טרויעריקן סך-הכל פון דער שאַפונג.

איך וועל מיך דערדרייסטן אַרויסצוזאָגן די אפשר זיער ריכטיקע השערה: "איוב" איז אויך געווען פון די יידישע העלעניסטן. מעגלעך, אַ בוך דור פון דעם קלוגן קהלתן. מיר באַדאַרפן זיך אבסאָלוט נישט לאָזן פאַר-בלענדן פון דער אַנטיקער העברעאישער פאַטינע מיט וועלכער ער באַלייגט זיין שפראך. אויב אפילו ער פראוואו מיט אַלע מיטלען אונדז צו האַלטן פונ-

דערווייטנס, און לאָזט אונדז נישט צו צו זיך כדי צו זיין אינטימער מיט דער טראַגעדיע פון זיינע מעדיטאָאָציעס. נישט תמיד געראַט עס אים זיך צו פאַרהילן אין די נעפלען פון אַ פרימיטיווער אַנטיקע. אָפט פאַלט ער אַרויס פון דעם חומשדיקן פאַטאַס, און מיר דערקענען אין זיין טאַן די רייפּע עפּיגאַנישע סענטענצן פון אַ משלי און אַ בן־סירה.

אויך זיין פּאַניגיריק פאַר דער חכמה דערמאַנט אין די אַלעקסאַנדרינישע לויבענישן אין שייכות דער „סאַפּיאַ“. זי שמעקט אויך היפּשליעך מיט די רייך וועגן דער „חכמה“ וואָס מיר קענען פון „קהלת“. ניין. אַ שריפטשטע-לער, ווי פּאַרוזיכטיק ער זאָג נישט זיין, ווי אַרכאַאיש און אבסטראַקט ער זאָג נישט וועלן זיין אין זיין מאַניער, מיר וועלן אים סוף כל סוף כאַפּן ביי דער האַנט און זיך נישט לאָזן פּאַרפירן פון דער גרינער שימל-פאַרב פון מכלומרשט אָפּגערוקטע צייטן. הינטער אַלע שלייערן און דראַפּעריעס דערקענען מיר פּאַרט — דעם לעבעדיקן מענטש. דעם מענטש אין די בלוטיקע פּראַבלעמען פון זיינע חשבונות מיט דער קעגנוואַרט און מיט דער עקזיסטענץ. מענטש-לעכער גורל! דער וואָס גייט זיך פאַרנעמען מיט אַן איוב־בוך, ווי קאָן ער זיך גאַר פאַר אונדז אויסבאַהאַלטן? ! זיינען דאָך די איוב-פּראַבלעמען פון יענע פּראַגן וואָס ווייטיקן אונדז צום מיינסטן. מיר פּרעגן זיי תמיד און מיר ווייסן תמיד נישט קיין ענטפּער. מיר וועלן אויך קיינמאַל נישט וויסן קיין ענטפּער. פון איבער דער לעצטער וואַנט — צו וועלכער מיר קומען צו אין אונדזער לעבן — וועלן מיר קיינמאַל נישט באַווייזן אַריבערצוקוקן.

אזוי דערקענען מיר אין חומשדיקן איוב דעם העלעניסטישן יידישן אָפּאָלאָ-געט. פונקט ווי מיר דערקענען דעם טראַגישן רענעסאַנס-מענטש אין שעקספּירס „האַמלעט“. ווי מיר דערקענען דעם טראַגישן מענטש פון די צייטן פון לודוויק דעם פופּצענטן אין וואַלטערס „קאַנדיד“. אויך „איוב“ איז געשריבן לויטן שטאַנדפונקט פון אַ דור און אינעם ליכט-שפּיל פון דער זיך-וואַנדלדיקער צייט. „איוב“, „האַמלעט“ און „קאַנדיד“ — דריי ביכער וואָס דערציילן אונדז פון דעם טראַכטנדיקן מענטש אין דער קאַנטינואַטעט פון די צייטן. דריי טרויעריקע און האַפּנונגסלאָזע ביכער. חשבונות-הנפש פון אַ בן-אדם מיט גאַט און מיטן שיקזאַל. דריי טראַקטאַטן פונעם מענטשלעכן דערקענטעניש-וועג. דריי נשמה-שוישפּילן געשפּילט פון דעם אַרעמען וועלט-קאָמעדיאַנט וואָס הייסט מענטש.

2.

שוין דער ערשטער זאַץ פון בוך „איוב“ וואו עס ווערט אָנגעגעבן דאָס וואוינ-אַרט פון אונדזער העלד, נעמלעך דאָס לאַנד טוץ, דעקט אויף די אימאַ-גיאַנציע פון מחבר. דאָס שפּיל זיינס אין באַהעלטעניש. עוץ איז אַן „ערגיץ-לאַנד“, וואָס האָט נישט קיין שום געאַגראַפּישן שורש. בלויז אַ מיסטישער

קלאַנג פון די אַלטע הומש־טעקסטן, און עס איז גוט דערמיט דעם ליינער צו האַלטן אין דער פאַרבלענדעניש פון די ווייטקייטן.. וועגן דעם לאַנד ערן זאָגט זאַץ. ביבליקאמאציעטע ווי קאַרל בודדע דאָס פּאַלאַנדיקע :

דאָס לאַנד ערן איז נישט קיין נאַמען פון אַ לאַנד אָדער אַ שטאַם מיט אַ באַשטימטער ענגער באַגרעניצטקייט, נייערט אָן אור־אַלטער האַלב־פאַרקלייב־גענער נאַמען, אַ נאַמען וואָס וועקט בלוז אַן אַלגעמיינע פּאַרשטעלונג."

דאָס לעגענדאַרישע געשעעניש־אַרט ווייזט אונדז באַשיינפערלעך דעם מחברס ווילן צו אַנאַנימיטעט. ער וויל זיך האַלטן אַנאָנים סיי וואָס שייך דער שפּראַך, סיי וואָס שייך די פּערטאָנאָזשן, און סיי וואָס שייך דעם גאַנצן דרך זיינעם צו מעדיטירן. (אגב — שרייבן אַנאָנים איז געווען דער נוסח פון די העלעניסטישע אַפּאָלאָגעטן). דורך דעם פּערזאָנען־צעטל — וואָס ער פירט אַריין אין דעם מאַניער פון אַ פּלאַטאָנישן דיאַלאָג — איז ער אין דעם מיין אונדז איבערצוגיין אַז די פּריינט וואָס קומען מיט איובן דיספּוטירן וועגן זיינע טענות און פּראָבלעם־שטעלונגען — זיינען סך־הכל אַנטיקע פּערזאָנען. חכמים פון תימן און פון אַנדערע מזרחישע מקומות. זייערע נעמען דאַרפן אין אונדזערע אויערן קלינגען פונקט אַזוי אַרכאַאיש און אַלט ווי דאָס לאַנד ערן. עס איז מיר נאָר אַ וואונדער : אַ סך ביבלי־פּאַרשער וואָס האָבן געזען די פּאַעטישע אימאַגינאַציע פון דעם פּלאַץ, האָבן פונדעסטוועגן געגלייבט אין דער היסטאָרישער אידענטישקייט פון די דיאַלאָג־שפּרעכער. דערפון האָבן זיי געדרינגען, אַז אין דער תנ"כישער ליטעראַטור איז דאָס בוך „איוב" אַן אויסלענדישער פּראָדוקט. אפשר גאָר אַן איבערזעצונג פון אַן אַדומישן מקור. ניין, איך בין כמעט ווי זיכער, אַז דאָס בוך איז אַריגינעל געשריבן אין אַ קלאַר־סישן העברעאיש, און דער העלד איוב איז דורכאויס אַ יידישער מענטש. אַ העלעניסטישער ייד. און די פּראָבלעמען פון דעם בוך זיינען דורכאויס יידישע.

3

דוהם אין דעם אַריינפיר צו זיין איוב־קאַמענטאַר שילדערט דעם מחבר אַלס אַ וועלט־מענטש וואָס האָט אַ סך אַרומגערייזט צוליב זיינע גרויסע מסחרים. האָט געקאַנט לענדער און פעלקער, און האָט מיט גרויס קענטשאַפט געשילדערט די לאַנדשאַפטן פון מצרים. ער איז געווען באַהאַונט אין דעם לעבנס־שטייגער פון קאַראָוואַנען. ער ווייזט געניטיקייט אין איידל־מעטאַלן און ווייסט ווי אַזוי מע באַקומט זיי אַרויס פון די אינגעוויידן פון דער ערד. דאָס וואָס איז אַנגעגעבן געוואָרן אין אַנהויב בוך וועגן זיינע שאַף, זיינע רינדער, זיינע אייזען און קעמלען, זיינע קנעכט, זיינע זין און טעכטער, שטימען העכסטוואַרשיינלעך מיט דער ווירקלעכקייט. איך וויל ציטירן דאָס בילד פון איובס גליקלעכן לעבנס־באַשטאַנד לויט ווי עס ווערט געשילדערט אין דעם אַריינפיר פונעם פּילאָזאָפּישן בוך :

עס איז געווען אַ מאָן אין לאַנד עױן װאָס זײַן נאָמען איז געװען אױב.
און דער דאָזיקער מאָן איז געװען ערלעך און רעכטפערטיק, און גאָסט־
פאַרכטיק, און אָפגעקערט פון שלעכטס. און עס זײַנען געבאָרן געװאָרן בײַ
אױם זײַב זײַן און דרײַ טעכטער. און זײַן אײגנס איז געװען זײַב טױזנט שאָף,
און דרײַ טױזנט קעמלען, און פײַנף הונדערט געשאַפן רײנדער, און פײַנף
הונדערט אײזעלענס, און זײער אַ סך קנעכט. און דער דאָזיקער מאָן איז
געװען גרעסער פון אַלע קײנדער אין מזרח.

און זײַנע זײַן פלעגן גײן און מאַכן אַ מאַלצײט בײַ אײטלעכן אין הױז
אין זײַן טאָג און זײ פלעגן שײקן און רופן זײערע דרײַ שװעסטער, צו עסן
און צו טרײנקען מיט זײ. און עס איז געװען, אַז װי די טעג פון דעם מאַל־
צײט האָבן זײך אַרומגעדרײט, אַזױ האָט אױב געשײקט און האָט זײ געהײליקט,
און ער פלעגט זײך פעדערן אין דער פרי, און אױפברענגען בראַנד־אַפפער
לױט דער צאָל פון זײ אַלעמען, װאָרום אױב האָט געזאָגט: אפּשר האָבן
מײנע קײנדער געזײנדיקט, און זײ האָבן געלעסטערט גאָט אין זײער האַרצן.
אַזױ פלעגט אױב טאָן אַלע מאַל.

און עס איז געװען אײן טאָג, װי זײַנע זײַן און זײנע טעכטער עסן און
טרײנקען װײן אין הױז פון זײער עלטצטן ברודער, אַזױ איז אַ שלײח גע־
קומען צו אױב, און האָט געזאָגט: די רײנדער האָבן געאַקערט, און די
אײזעלענס האָבן זײך געפײטערט לעבן זײ, זײנען באַפאַלן שבאַלער און האָבן
זײ צוגענומען, און די יונגען האָבן זײ דערשלאַגן מיטן שאָרף פון שװערד,
און נאָר אײך אַלײן בין אַנטרונען געװאָרן דיר אַנצוזאָגן. װי דער רעדט נאָך,
אַזױ איז אַנגעקומען אַן אַנדערער, און האָט געזאָגט: אַ פײער פון גאָט איז
אַראַפגעפאַלן פון הײמל, און האָט אַנגעצײנדן די שאָף און די יונגען, און האָט זײ
פאַרצערט, און נאָר אײך אַלײן בין אַנטרונען געװאָרן דיר אַנצוזאָגן. װי דער
רעדט נאָך, אַזױ איז אַנגעקומען אַן אַנדערער און האָט געזאָגט: כּשדים
האָבן געמאַכט דרײַ מחנות, און זײנען אַנגעפאַלן אױף די קעמלען, און האָבן
זײ צוגענומען, און די יונגען האָבן זײ דערשלאַגן מיטן שאָרף פון שװערד,
און נאָר אײך אַלײן בין אַנטרונען געװאָרן דיר אַנצוזאָגן. װי דער רעדט נאָך,
אַזױ איז אַנגעקומען אַן אַנדערער, און האָט געזאָגט: דײנע זײַן און דײנע
טעכטער האָבן געגעסן און געטרונקען װײן אין הױז פון זײער עלטצטן ברוד־
ער, ערשט אַ גרויסער װײנט איז אַנגעקומען פון דער זײט פון מדבר, און
האָט אַנגעכאַפט די פיר װײנקלען פון הױז, און עס איז אײנגעפאַלן אױף די
יונגעלײט, און זײ זײנען געשטאַרבן, און נאָר אײך אַלײן בין אַנטרונען גע־
װאָרן דיר אַנצוזאָגן."

אַ סך בײבל־פאַרשער זאָגן, אַז דאָס דאָזיקע בײבל איז גענומען געװאָרן
פון אַן אַלט פאַלקס־בוך װעלכעס דער דײכטער האָט אױסגענוצט אַלס קאַנווע
פאַר זײנע פּילאָזאָפישע דיאַלאָגן. אײך בין גרײט צו מײנען, אַז די מעשה

האָט זיך אומגעפער געטראָפן מיטן מחבר. צו פֿינן די אומברענגענדיקע קלעפּ פון שיקזאַל אינמיטן די הויכענישן פון מענשלעכן גליק — דאָס גער הער טאַקע צום סדר־העולם וועמען דער מחבר האָט אָנגעהויבן צו שטעלן זיינע טראַגישע פראַגעס. בלויז דעם נאָמען פון אַ גערעכטן מאַן, איוב, ווערט אויך דער מחבר גענומען פונעם פּאַקס־בוך. אַ גערעכטער מאַן, איוב, ווערט אויך דערמאָנט אין „יחזקאל“. דאָס איז אַלץ. דאָס בילד אָבער פון דעם אומגליק וואָס וואָרט מיט אַ האַרטגעקיקער אומפאַרשטענדלעכקייט ביי יעדער טיר פון אַ מענטש — דאָס האָט דער מחבר גענומען פון זיין אייגענעם לעבן. עס איז אַ געשעעניש פון זיינע ביטערע דערפאַרונגען. נאָר די שליחים, די טרויעריקע בשוה־אָנזאָגער און זייערע אומהיימלעכע רעפרייזן — וואָס חזון זיך איבער זוי די ריטמישע טריט פון שיקזאַל, — האָט ער וואַרשיינלעך גענומען פון דער גריכישער טראַגעדיע. אויך די גריכישע טראַגעדיע וויל אויף איר שטיי־ גער געבן דעם דורך פון וועלט־שקזאַל. און זי טוט עס מיט דער הילף פון טונקעלע בשוה־אָנזאָגער. דער יידישער מחבר — געוואָונט אין דעם גלויבן אין אַ גערעכטן און געוויסנפֿולן גאָט — האָט זיך מיט אַמאָל געפונען אין ווידערשפּרוך מיט דעם וועלט־געוויסן און מיט דער וועלט־גערעכטיקייט. צי הערשט טאַקע אין וועלט־אל, נישט דאָס פרייע געוויסן פון גערעכטיקייט, נאָר דאָס בלינדע געווען פון שיקזאַל?

די בלינדע נויטווענדיקייט — די אַנאַקע — צי איז זי דאָס העכסטע געבאַט פון אַלע געבאַטן?

4

די גריכן האָבן געקוקט אויף דער וועלט פונעם שטאַנדפונקט פון שיקזאַל, ד"ה פונעם שטאַנדפונקט פון אַ בלינדער און אומדערבאַרעמדיקער געזעצמעסיקייט. זי איז די סיבה פון אַלע סיבות. ס'איז נישטאָ פון איר קיין אַנטריגען. די אייביקייט אין קוק־וינקל פון די גריכן איז געווען די איי־ביקייט פון אַ געזעצמעסיקייט. דער געדאַנק אַז די וועלט האָט געקאָנט באַשאַפן ווערן דורך דעם פרייען ווילן פון אַ גאָטהייט איז דעריבער פאַר די גריכן געווען ווילד און אויסטערליש. קדמות־העולם איז ביי זיי געווען אימאַנענט מיט דער קדמותדיקייט פון שיקזאַל ד"ה מיט דער קדמותדיקייט פון דער אבסאָלוטער בלינדער געזעצמעסיקייט. אין דעם דאָזיקן וועלט־בילד האָט זיך נישט געקאָנט אַריינפאַסן דער מינדסטער געדאַנק אַז אין דער וועלט הערשט עפעס אַזוינס ווי אַן עלעמענט פון גערעכטיקייט. עס הערשט אַבסאָלוט בלויז אין מעטאָפיזיש געזעץ: דאָס שיקזאַל. אין די העכסטע ספּעקעס פון דער עקזיסטענץ איז נישטאָ די מינדסטע שפור פון פרייהייט. ממילא איז דאָרט נישטאָ קיין שפור פון געוויסן. וואָרום געוויסן איז די העכסטע פאַרם פון פרייהייט. ווען די גריכישע פילאָזאָפן האָבן גערעדט וועגן די פליכטן פון

מענטש צו זיין גערעכט, האָבן זיי עס נישט באַטראַכט אַלס אַ מעטאָפיזיש-עטישן אימפּערעאָטיוו, נייַערט ווי אַ גוטן סאָציאַלן מנהג פון דער מענטשליכער געזעלשאַפט. העכסטנס אַלס אַ ווילן פון די געטער. אָבער די געטער אַליין זיינען פאַר די גריכן נישט געווען די באַשעפער פון דער וועלט. זיי זיינען בלויז געווען העכערע וועלט־וועזנט. קרעאַטורן פון וועלט־שיקאַזאַ פונקט ווי דער מענטש. דער מענטש איז געשטאַנען אינמיטן. אין מיטן צווישן די געטער איבער אים און דער קרעאַטור אונטער אים. אַלע זיינען געווען די מי-ראַזשן אין די בלינדע שפּילן פון שיקאַזאַ. איבער אַלעמען האָט געהערשט דאָס אייביקע געזעץ. פון די העכסטע שפיצן פון דער עקזיסטענץ האָט אויף אַלעמען אומהיימלעך אַראַפּגעקוקט דער וועלט־ספינקס. — דאָס שיקאַזאַ גערעכטיקייט? פרייהייט? אין דעם דאָזיקן געפענגעניש פון גע-זעץ וואָס הייסט אייביקע וועלט?

5

עס וועט אין פּלוג אויסקומען אויסטערליש צו באַהויפטן: דאָס יידישע פּאַק וואָס האָט זיך כסדר שווער געמאַכט דאָס לעבן מיט רעליגיעזע געזעצן, האָט כמעט גאַרנישט געהאַט קיין פאַרשטענדעניש פאַר אַ מעטאָפיזישער געזעצמעסיקייט פון דער וועלט. די געזעצן פון דער יידישער רעליגיע האָבן געגלויבט צו זיין דער בעסטער וועג צו דער פרייהייט איבער אַלע געזעצן, ד"ה צום געוויסן און צו דער גערעכטיקייט. גערעכטיקייט, נעמלעך, איז דער ווידערשפרוך צו אַ יעדער קרעאַטור־לעכער געזעצמעסיקייט. אַ ווידערשפרוך צו דער אבסאָלוטקייט פון אַן אייביקן וועלט־געזעץ. אַ ווידערשפרוך צום שיקאַזאַ. דעריבער — איז ביי יידן געווען די פשוטסטע זאָך אויפצושטעלן דאָס גאַנצע גענעטישע בילד פון דעם וועלט־אל אַלס אַ פרייען רצון פון אַ גאָטהייט. גאָטהייט איז די קאָפּיערדיקע פאַרשטעלונג פון דעם אבסאָלוט ווי דאָס אבסאָלוטע וועלט־בילד פונעם שיקאַזאַ. גאָטהייט הייסט: אַן די ערשטע סיבה פון דער שאַפונג איז די פרייהייט. נישט די נויטווענדיקייט. אויב פרייהייט — איז ממילא דאָס גערעכטע דער איינציקער זין פון דעם פרייען.

ווען מ'קאָן נאָך פאַרשטיין דאָס אומגערעכטע געזעץ, קאָן מען אָבער נישט פאַרשטיין די אומגערעכטע פרייהייט. אומגערעכטע פרייהייט וואָלט גע-הייסן: שטעלן דעם יסוד פון דער וועלט אויף אַ ביזוויליק פאַרברעכן. ניין. דאָס קענען מיר זיך נישט דערלויבן צו באַהויפטן.

6

עס איז העכסט ווארשיינלעך: דער יידישער זין פאַרן גערעכטן — און ממילא דער יידישער זין פאַרן אבסאָלוטן אַלס אימאַנענטן אטריבוט מיט דעם פרייען — נעמט זיך פונעם גאַנצן עקאָנאָמישן, פּאָליטישן און היסטאָ-

רישן געבוי פון יידישער געשיכטע. אייביק צווישן שטארקערע שונאים און אייביק אַ טריט פאַרן אונטערגאַנג, האָט אין יידן געמוזט געבוירן ווערן די האַפּענונג אַז עס איז זייער מעגלעך, אַז דאָס געזעץ און דאָס שיקאַף געהערן גאַרנישט צו די אבסאָלוטע לענקער פון דער עקזיסטענץ, און אַז אויבן אויפן סאַמע לעצטן שטאַפל פון דעם וועלט־אַל הערשט אַ פרייער געטלעכער ווילן וואָס פירט די וועלט לויט אן אייגן פרייהייטלעך איינזען. דער פרייער גאָט קאָן תמיד קומען צו היילן דעם שוואַכן קעגן זיינע שטאַרקערע באַדריקער. פאַרקערט: נישט געקוקט אויף די באַשיינפערלעכע דערפאַלגן פון דעם אומ־ גערעכטן, איז די אומגערעכטיקייט נישט מער ווי אַ גרייז אין דעם סדר פון דעם קאָסמאָס, און די גאָטהייט מישט זיך תמיד אַרײַן און קאַרעגירט דעם טעות כדי די וועלט־שאַפונג זאָל בלייבן גערעכט.

פון דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט אויס, פון דעם שטאַנדפּונקט פון אַ וועלט־געוויסן, האָבן יידן וואונדערלעך איבערגעטראָגן די שווערע קלעפּ פון זייער היסטאָרישן גורל. ווייל זיי זיינען אַזוי שוואַך געווען צו שטיין אויף אייגענע פיס האָבן זיי גאָר געגלויבט געטראָגן צו ווערן פונעם חסד פון אַ גאָטהייט. געהער עס דאָך צום וועזן פון דער גערעכטיקייט צו שיצן דעם שוואַכן און הילפלאָזן. אין זייער היסטאָרישער אונמעכטיקייט האָבן יידן זיך געזען אַלס דעם ליבלינג פון דעם וועלט־באַשאַמער. פילאָן פון אַלעקסאַנדריען זאָגט עס מיט דער גרעסטער פשוטקייט: „אַזוי ווי משה האָט פאַראויסגעזאָגט, וועט זיך גאָט תמיד אָננעמען פאַר די פאַרלאָזענע, מחמת זיי זיינען זיין אייגנטום. פון דעם גאַנצן מענטשן־געשלעכט זיינען די פאַרלאָזענע אויסגע־ קלייבן געוואָרן צו זיין דער בכור און דער ליבלינג פון דער גאָטהייט.“* אויב אַזוי — געהער עס באמת צו די קלייניקייטן אין דער געטלעכער האַנט צו ענ־ דערן פאַר יידנס וואויל אַלע געזעצן פון סדר העולם. די אומדערשיטערלעכע אמונה אין אַ משיח און אין ענדגילטיקן וועלט־דערלייזער געהער טאַקע נישט צו דער מעכאַנישער געזעצמעסיקייט פון שיקאַף. זי איז אַבער, דורכאויס, — דאָס געבאָט פון דעם קאָטעגאָרישן אימפּעראַטיוו פון יענער פרייהייט וואָס איז דורך יידן דערהויבן געוואָרן צו דער מהריגה פון דער העכסטער גאָט־ הייט. צום געבאָט פון אַן עטיש געוויסן אינעווייניק אינעם וועלט־אַל. די אמונה אין אַ בעסערער וועלט געהער צו דער גאַנצער קאָנסטרוקציע פון דער יידישער היסטאָרישער עקזיסטענץ. צו דעם אופן ווי יידן האָבן זיך געשיכט־ לעך פאַנאַנדערגעבויעט אויף די פליינען פון דער צייט.

7

הגם יידן האָבן געלעבט טראַגישער ווי די גריכן, האָבן זיי פונדעסטוועגן קיינמאָל נישט באַוווּזן אָנצעשרייבן אין זייער ליטעראַטור קיין גרויסע טראַג־

* Philo, De Creat"

גישע דיכטונג, ווי עס האָבן צ״ב געטאָן די גריכן. די תנ״כישע פאָרם פון שאַפן איז פון איין זייט דער גרויסער פאטעטישער רוף צו דעם וועלט־אל כּדי אים צו דערמאָנען אין דער פליכט צו זיין גערעכט. די ברויזנדיקע לייַדנ־שאַפט צום געוויסן פון דער וועלט. פון דער אַנדערער זייט : דאָס גליק־זעליקע און עקסטאַטישע דערציילן ווי אַזוי עס וועט אויסקוקן אין לעבן און אין די לאַנדשאַפטן פון אַן עטישן וועלט־אל. די גריכן האָבן געשיידערט אין זייערע דיכטונגען די מעכטיקע געזעצן פון שיקאַלאָ און די אונמעכטיקייט פון מענטש קעגן דעם געזעץ. ווען אַ גריכישער טראַגישער העלד וואָרט ווי אַ יידישער נביא געמאַנט דעם גערעכטיקייט־ס־חוב וואָס די וועלט איז אים שולדיק, וואָרט ער געפונען טויבע אויערן ביי די אייגענע צוהערער.

דאָס בלינדע געזעצמעסיקע שיקאַלאָ האָט צונישט געמאַכט אַלע טראַג־גישע טענות. דער מענטש איז צעריבן געוואָרן אונטערן גאַנג פון אייביקן געזעץ. אין דער טראַגעדיע האָבן די גריכן נעמלעך געגעבן אַט אַ די אַלע אויסזיכטסלאָזע רופן פונעם לייַדנדיקן מענטש צום וועלט־געוויסן. דעם מענטשנס אַנמעכטיקייט קעגן קאַסמישן געזעץ. די פאַרצן וואָס זיצן ביים ראָד פון שיקאַלאָ שפינען און שפינען. זיי הערן קיינעם נישט. די פרייהייט און די גערעכטיקייט איז פאַר די גריכן געווען נישט מער סיידן ווי אַ בונט־א־רישע אילוזיע פונעם מענטש אויף די פליינען פון אַן אייביקער געזעצמעסיקייט. אַן אילוזיע וואָס האָט נישט קיין שום רעאַלן יסוד אין דער עקזיסטענץ פון דער וועלט. די דאָזיקע אילוזיע קומט כסדר אין קאַנפליקט מיט דער אינער־טיש־בלינדער וועלט־ווארהייט. און דאָס נעמלעך איז דער טראַגישער קאַנ־פליקט אין וועלכן דער מענטש מוז ענטגליטיק גיין צו גרונט. אן אייגענער וועג להיפך די וועלט־וועגן איז אַ זיכערער מוראדיקער דורכפאַר, אַ דורכ־פאַר פאַר וועלכן די העכערע וועזנט־אַפילי, ווי די געטער, קאַנען נישט זיין אויסגעהיט. יעדער אילוזארישער טעות איז זיך נוקם. יעדער רוף צו וואָסער עס איז וועלט־געוויסן ווערט שווער באַשטראַפט פון דער געוויסנלאָזיקייט פון דער וועלט. דער איינציקער גאַט וואָס האָט זיך געלאָזט פאַרנאַרן פון די מענטשלעכע גערעכטיקייט־ס־אילוזיעס, פראַמעטעאוס, האָט געמוזט אַפקומען זיין זינד קעגן שיקאַלאָ.

פאַר יידן האָבן גראַד זייערע פאַרשטעלונגען וועגן וועזן פון דער וועלט געזאַלט זיין די אַפשיגלונג פון די אינער־עכסטע וואָרהייטן פון קאַסמאָס. יידן האָבן געמיינט, אַז אינעווייניק אין קאַסמאָס טוט זיך פונקט אויף דער האַר, ווי יידן ווילן עס זאָל זיך טאָן. ווי נאַאיוו און ווי געפערלעך אַזוי צו מיינען! פאַר יידן איז דער פרייער גערעכטער גאַט געווען דער ערשטער באַשעפער און דער איינציקער לענקער פון אַלעס און אַלצדינג. דעריבער האָבן יידן וואונדערלעך געטרויעט זייערע מחשבות וועגן אים, אים גע־שענקט אַלע זייערע האַפענונגען, און איבערגעשפרייזט אַלע נויטן מיטן בליק

צו דער פרייער געוויסנפולער גאטהייט. זיי האבן גערופן דעם פרייען גאט ווען עס האט זיך זיי אויסגעדוכט און עפעס איז נישט אין אַרדנונג. טאָמער איז זיי געשען אָן אומרעכט, האָבן זיי בעסער אויסגעקליבן צו באַשולדיקן זיך אַליין אין זייער זינד־האַפטיקייט, איידער צוזוגעבן די אַביעקטיווע איי-ביקע אומגערעכטיקייט פון דער געטלעכער שאַפונג.

8

אַלעקסאַנדריען איז געווען דער וועלט־שוויפֿלאַך וואו עס האָבן זיך צו-ראַמענגעטראָפן אַט די צוויי מערקווירדיקע און ווידערשפרוכפולע אַנשוואַונג-גען פון מענטשן וועגן דער וועלט און וועגן זייער באַשטאַנד אין איר. די גריכישע און די יידישע. דאָס אייביקע באַשטימענדיקע געזעץ פון שיקזאַל און די לוינהאַפטיקע פרייהייט פון אַ גאָטהייט. צוויי וועלטן. צוויי קעגנ-ראַצעלעכע געמיט־צושטאַנדן. עס איז נישט קיין וואונדער וואָס עס האָט ענד-לעך געמוזט קומען צום קאַנפֿליקט. פאַר די גריכן זיינען יידן אויסגעקומען ווי אַ פּאַלק פון היימלאַזע וועלט־וואַגאַבונדן (*), פון אויסזיכטסלאַזע בעלי-חַלומות, אַ פּאַלק וואָס שפּעט אָפּ פון אַלע וועלט־ווארהייטן און פון אַלע וועלט־אַרדנונגען. אַ פּאַלק וואָס גלויבט נישט אין שיקזאַל. ווי לעסטעריש, ווי אַבערגלויבעריש, ווי געפערלעך! עס איז גענוג צו ליינען די גאַנצע אַנטי־יידישע ליטעראַטור פון דער אַנטיקער וועלט. פון מאַנעטא און אפּיאַן, אריינגערעכנט אַזעלכע קלאַסישע שריפטשטעלעך ווי ציצערא, טאַציטוס, יו-בענאַ און סענעקאַ, אפּילו פּלוטאַרך — גענוג איז, זאָג איך, צו ליינען אַטאַ-די אַנטיקע שריפטשטעלעך, כדי צו זען זיעם אינטעלעקטועלן און גייסטיקן ווידערווייזן פון דער גריכישער קולטור־וועלט צו דעם וועלט־בייך פון יידן. דער יידישער וועלט־קוק איז געשטאַנען אין טיפּער סתירה צו דעם וועלט־קוק פון די גריכן. און די גייסטיקע סתירה האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ זאַלאַג-גישער שנאה. דאָס גריכישע וועזן האָט זיך געפילט פון יידן אַנגערירט אין אירע טיפּסטע עלעמענטן, אין איר אַרגאַנישן לעבנס־אופן. און זי האָט אויף דער יידישער אַנדערשאַקייט געקוקט ווי אויף אַ געשוואַרענער שנאה צו די מענטשן און צו די גאָטהייטן. יידישקייט און יידן זיינען אויסגעקומען ווי די אַפּשווימען פון מענטשן־געשלעכט וואָס פילט מיט זיך אַן די גאַנצע ערד *Odium generis humani*. נישט קיין קלענערער ווי דער פּילאַזאַף סענעקאַ שרייבט: „די לערעס פון דעם פאַרשאַטענעם יידנטום זיינען איצט שוין פאַרשפּרייט אויף אַזאַ אופן, אַז אין אַלע לענדער האָבן זיי שוין אָנהענגער.“ אין ער גיט

(* סטראַבאָ שרייבט: „די יידן זיינען פאַרשפּרייט אין אַלע שטעט, און מען קאָן נישט לייכט געפינען קיין אַרט אויף דער וועלט אין וועלכן דאָס דאָזיקע פּאַלק זאָל נישט זיין!“

צו מיט ביטערקייט: „אזוי האָבן די באַזיגטע געגעבן געזעצן פאַר די זיגער“.

ווי קעגנזעצלעך צו די גריכן האָבן זיך יידן באַזיגן צו דער וועלט. ס׳האַט געמוזט קומען צו שנאה און צו בלוטיקע קאַנפּליקטן.

אין אַלעקסאַנדריען האָבן זיך די ביידע וועלט־אַנשוואונגען צוזאַמענגע- שטויסן. יידן האָבן זיך באַקאַנט מיט דער גריכישער פּילאָזאָפּיע. יידן האָבן אָבער אויף דער גריכישער „אַנדערשקייט“ רעאַגירט מיט אַן אַנדערער באַ- ציאַונג ווי די גריכן אויף דער יידישער „אַנדערשקייט“. יידן האָבן נישט גע- מאַכט קיין פּאַרגאַמען. דערפאַר — קוף קוף יעקב — האָבן זיי אין זייערע אַפּאַלאָגעטישע ביכער, דאָס יעניקע וואָס האָט זיי אַזוי טיף אימפּאַנירט אין דער גריכישער חכמה — נישט מער און נישט ווייניקער — אויסגעגעבן אַלס פשוטן פּלאַגיאַט פון יידנטום, און אַז די גריכישע דיכטער און פּילאָזאָפּן האָבן אַלץ צו פאַרדאַנקען יידן. אַריסטאָבלע שערמט זיך גאַרנישט צו זאָגן, אָן האַמער און העסיאָד האָבן פשוט באַגנבעט תּורת־משה. האַמער איז סך הכל אַ העברעאישער נאַמען, די איליאַדע איז אַ משל אויף דער דעראַבערונג פון כּנען און די אַדיסעע איז די אַלעגאָריע אויף דעם וואַנדערן פון יידן אין דער מדבר. דער גרויסער אַריסטאָטעלעס זייענדיק אין ירושלים האָט זיך אַריינגעכאַפט אין שלמה המלכס ביבליאָטעק און פון דאָרט אָפּגעשריבן זיין גאַנצע פּילאָזאָפּיע. אַנדערע אַפּאַלאָגעטן האָבן געזאָגט, אַז די בבליים האָבן זיך ביי אברהם אבינו געלערנט אַסטראָנאָמיע און אַסטראָלאָגיע. אַפילו די שריפט האָבן די פעניציער גענומען ביי יידן. און העברעאיש איז די ערשטע און אורשפרונגלעכע מענטשלעכע שפּראַך. ווען די גריכן האָבן געקוקט אויף יידן ווי אויף דעם „אַפּשוים פון דעם מענטשן־געשלעכט“, האָבן יידן זעל- בער אויף זיך גראַד געקוקט ווי אויף דאָס אויסדערוויליטע און געליבטע פּאַלק פון דער גאַטהייט. אַלס דאָס שענסטע און דאָס בעסטע צווישן די מענטשן. נאָר מען איז אויף זיי קיין מבין נישט. פּילאָן זאָגט: „די גויים האָסן אונדז ווייל זיי זינען נישט קיין מבינים אויף אונזערע מידות טובות.“

דער עיקר: די גאַרע וועלט איז נאָר באַשאַפּן געוואָרן צוליב אַט דעם ווינציקן און גערודפטן פּאַלק. אַ שפּאַט און איראַניע אויף אַלע געזעצמעסי- קייטן ווען דער שוואַכער גייט זיך פאַרנעמען צו באַהערשן די וועלט. ווי אַנטי- גריכיש! ווי אַנטי-געזעצלעך! ווי אַנטי-שיקזאַל! אין די דאָזיקע קאָ- פּויערדיקייטן אַקעגן דעם געזעצמעסיקן סדר-העולם זיינען יידן געווען אַזוי זיכער, אַז דער אַפּאַלאָגעטישער מחבר פון „פּסידאָ-עורא“ פּרעגט מיט דער האַפּערדיקסטער תּמימות: „ווען די וועלט איז באַשאַפּן געוואָרן פאַר

אונדזערטוועגן, פארוואס האָבן מיר נישט אונדזער וועלט אין באַזיר ? און ווי
לאַנג זאָל עס אַזוי בלייבן ?

עס זיינען געווען צוויי וועלט־אנשוואונגען וואָס האָבן געמוזט שטיין
אין אייביקן קאָנפליקט. זיי שטייען נאָך היינט אין קאָנפליקט. עס איז זעלבסט־
פאָרשטענדלעך, אַז נישט געקוקט אויף זייער האַפערדיקער האַפנונגספּויליקייט
זיינען יידן פון דעם דאָזיקן וועלט־קאָמף תמיד אַרויסגעגאַנגען מיט צעבלוטיק־
טע קעפּ. ווי צו דעם וואָס וויל דווקא אַינשפאַנען די געזעצן פון דער וועלט
אין דעם יאָך פון זיינע אייגענע אילוזיעס און וויל אויף אַ רגע נישט אַ צווייפּל
טאָן אפשר — ווער ווייסט — האָט ער אַ ביטערן טעות.

9

דער מחבר פון „איוב“ איז נישט געווען קיין ביכער־פּאַנטאָיאָר ווי די
אפּלאַגאַטען פון אַלעקסאַנדריען. ער האָט נישט געלעבט אין די ליכטיקע קריי־
טיקלאַזע הינערפלעט פון אַ וועלט־גערעכטיקייט און פון אַ לייטזעליקער
משיחישער צוקונפט. דעם מחברס גרויסע עשרות, זיינע טאַג־טעגלעכע פּראַק־
טישע עסקים מיט דער האַרטער ווירקלעכקייט האָבן אים געמוזט געבן אַ מער
ניכטערן בליק אויף אַ סך פּראַבלעמען ווי עס האָבן געהאַט די אַלעקסאַנדרי־
נישע בעלי־חלומות. אַז אונדזער מחבר איז געווען אַ מענטש פון גרויסן וויסן
און פון גרויסן סטיל, דאָס זעט מען סיי ווי ער באַהאַנדלט די פּילאָזאָפּישע
טעמאַטיק סיי אין דעם טאָן און דער פּאַטינאַ פון זיין שפּראַך.

נישט געקוקט אויף זיין מענטשן־קענטששאַפט, אויף זיינע סוחרישע
וועלט־באַציאונגען, און אויף זיינע רייכטימער. נישט געקוקט אויף דעם
גאַנצן אַריסטאָקראַטישן זשעסט און גיווא פון מחבר (און אַצינד לאַכן פון מיר
יינגערע פון מיר אין טעג, וואָס איך האָב מיך געמייאסט צו שטעלן זייערע
פּאַטערס מיט די הינט פון מיינע שאַף" —) איז ער פונדעסטוועגן געווען אַ
גערעכטער מענטש. אַ יידישער גערעכטער מענטש. ער איז געווען גערעכט
פון זיין יידיש־פּילאָזאָפּישן קוק. לאַמיר צוגעבן: ער איז געווען גערעכט
אויך צוליב פּראַקטישע טעמים. גערעכט — כדי וואויל צו געפּעלן דער גע־
רעכטער גאַטהייט און נישט אַרויסצורופּן קעגן זיך איר ווידערוויילן. אין אַ
ווידערשפּעניקער האַנדלונג קעגן דער גאַטהייט האָט דער מחבר געהאַט אַ
סך צו פּאַרלירן. דאָס זען מיר פון דעם גאַנצן רעמאַנענט פון זיין עשרות
וועלכעס איז באַשריבן אין ערשטן קאַפיטל פונעם בוך. איוב גיט אויך אַ בילד
פון זיין גערעכטער לעבנס־פּירונג: „ווייל איך פּלעג ראַטעווען דעם אַרעמאָן
וואָס האָט געשריגן און דעם יתום וואָס האָט ניט קיין העלפּער. די ברכה פון
דעם אומגליקלעכן פּלעגט קומען אויף מיר, און דאָס האַרץ פון דער אַלמנה
פּלעג איך דערפרייען. איך האָב אָנגעטאָן רעכטפּערטיקייט, און זי האָט מיך
אַנגעטאָן. ווי אַ מאַנטל אין אַ הויב איז געווען מיין גערעכטיקייט. אויגן בין איך

געווען פארן בלינדן, און פיס פארן הינקענדיקן בין איך געווען. איך בין געווען אַ פאָטער פאַר די באַדערפטיקע, און דעם משפט פון דעם וואָס איך האָב ניט געקענט פֿעגן איך אויספאַרשן. און איך האָב צעבראַכן די באַקציין פון דעם פאַרברעכער, און פון זיינע ציינער אַרויסגעוואָרפן דעם רויב". מיר מעגן אים גלויבן אַז ער גיט דאָס ריכטיקע בילד זיינס, מחמת די ריכטיקייט פון איובס זעלבסט־פאַרטעט דעקט אויף די גאַנצע אומברהמנותדיקע טראַגיק פון דער אַנטווישונג. דער מחבר איז פאַרזיכטיק און איז געהיט פאַר אַן איבריך וואָרט. ער איז קיינמאָל נישט מגזם. ער שרייבט פון טיפער לעבנס־דערפאַרונג און לאַזט נישט לויפן זיין פאַנטאַזיע אונטער דעם עקסטאַטישן שטראַם פון דער פּעדער ווי עס איז געווען דער דרך פון די אַלעקסאַנדרינער יידישע פּיטעראַטן.

10

— אַבער דאָך —

דער פראַקטישער לעבנס־קענערישער ייד, ביי זיין גאַנצן רעאַלן לעבנס־חוש, האָט אַ סך געטרויעט דער גערעכטיקייט. פאַרט אַ ייד! ער האָט גע־האַלטן דאָס גריכישע בלינדע שיקזאַל פאַר אַ וועלט־סדר פון די היידן. גוים זיינען נאָך נישט צוגעקומען צו דער אמתער וועלט־דערקענטעניש. די דער־קענטעניש פון אַ פרייער געוויסנפולער גאַטהייט. גוים בלאַנדזשען נאָך אין דער פינצטערניש. מיט אַמאָל האָט ער דערהערט ווי ביי זיין יידישער טיר קאַפּט־אַן דאָס שיקזאַל פון דער וועלט מיט דער גאַנצער מוראדיקער גרוי־וואַמקייט פון בלינדן געזעץ. דאָס אַנקומען פון שיקזאַל שידדערט איוב אויף אַן אופן ווי עס האָבן געטאָן די גרויסע גריכישע טראַגיקער. דער גלויביקער ייד בלייבט שטיין אַ צעמישטער. אַלע ליכטיקע הימלען איבער זיין קאַפּ האָבן זיך מיט אַמאָל אַנגעצינדן מיט שוואַרצע פּרעג־צייכנס: צי זיינען גאָר גערעכט די גריכישע פעלקער? צי האָט ער געהאַט אַ טעות אין דער פרייער סיבה פון דער וועלט? צי איז טאַקע אַלץ נישט מער ווי בלינדער מוח און אַלע אייביקייטן זיינען טויב פאַרן רוף פון דער גערעכטיקייט? צי איז אַלץ נישט מער ווי אַ בייזוויליקע מעכאַנישע געזעצמעסיקייט וואָס צערייבט אַלעמען אויפן וועג? איין גורל וואָרט סיי אויפן שלעכטן סיי אויפן גערעכטן? „אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מבלתי". „עס איז אַלץ איינס, דערום זאָג איך: דעם אומשוּלדיקן אזוי ווי דעם רשע פאַרלענדט ער". צי לעבן טאַקע אַלע יידישע מענטשן אין אַ פאַטאַלן טעות?

11

עס געהער דורכאויס צו דעם קאַנטינאַירנדיקן גאַנג פון אַ געשיכטע און צו דער פּסיכישער קאַנסטרוקציע פון אַ היסטאָרישן קאַלעקטיוו, און קיין שום יחיד קאָן עס סוף כל סוף נישט איבעררייסן. נעמלעך: — דער געשלאַנג־

סטער און טראגיש-אנטוישטסטער ייד קאָן ביי זיך נישט פּוּעֶלן צו גלויבן : אַז ער לעבט אינמיטן פון אַ מעכאַנישער געזעצמעסיקייט : אַז אַלע שיינע מענטשלעכע אייזויס וועגן דער וועלט זיינען נישט מער ווי איינע איינרעדע-ניש און פאַרן בן-אדם איז נישטאָ וואָס צו טאָן סיידן צו וואַרטן אויפן שיקזאַל. אזוי ענטגילטיק צו טראַכטן איז דערווידער דעם גאַנצן יידישן וועלט-באַנעם וועגן אַ פרייען גאַט און אַ געוויסנפולן קאַסמאַס. דער מחבר פון „איוב“ איז אין דעם דאָזיקן פרט אויף אַ האָר נישט ווייטער געווען ווי טביה דער מיל-כיקער און ווי מנחם מענדל. הגם ער איז געווען אינטעלעקטועלער און פראַקטישער פון אַט די שלום-עליכמשע יידן. דער געדאַנק אַז מיר געפינען זיך אינ-מיטן אַ שפּיל פון ווינט-מילן וועלכע מיר ווילן אומזיסט צוגעבן אַ מיין און אַן עטישע אידיע — דאָס איז שווער מודה צו זיין פאַר אַזאָ ווען ווי אַ ייד אויף די פליינען פון דער וועלט-געשיכטע. איוב פראווט אַפילו אנהויבן טענהן ווי יענער מאַינצער צדיק פון וועלכן רענאַן דערציילט אַז בעת מען האָט אים געפירט צום שייטער-הויפן האָט ער זיך גאַר פאַרנומען צו געבן די טויסטע רעכט דעם דרך פון דער גאָטהייט און אויסגערעכנט אויף זיך אַ פעקל הטאים פון וועלכע די האָר האָבן זיך געקאָנט שטעלן קאָפּיער. דער מחבר פון „איוב“ קאָן אָבער — ביי זיין גאַנצן און גוטן יידישן מיין — נישט אויסגעפינען אויף זיך יענע באַרעכטיקונג פאַר וועלכער די גאָטהייט זאָל זיין גערעכט אין איר וועג קעגן אים. דער מחבר האָט זיך צופיל אָנגעשמעקט מיט דעם העלעניסטישן טישן עפיקורעאיזם, האָט צופיל געהאַט וועלט און מענטשן קענטשאַפט, כדי סתם אויף זיך אויסצורעכענען אַלערליי ממזר-בלבולים, אַבי גאַט אין די הימעלן זאָל זיין דער שופט צדק און אַצדינג בלייבט — טראַטן אַלעם — ביי דער אַלטער גוטער וועלט-גערעכטיקייט. איוב גייט אַדורך דעם גאַנצן חשבון פון זיין לעבן-ניין. ער געפינט דאָרט נישט דעם שוואַרצן פלעק וואָס זאָל ריינוואַשן די גאָטהייט. איוב קאָן ביי זיך נישט פּוּעֶלן אויסצולעשן אין זיין געמיט אַלע ביטערע ספקות און צו בלייבן דער אַלטער מאַמין.

וואָס הייסט ? איז אַרץ טאַקע נישט מער ווי שיקזאַל, און יידן טראַגן זיך איבער דער גאַנצער געשיכטע אַרום מיט אַ פאַטאַלן טעות וועגן אַ וועלט-געוויסן ?

דאָ פראווט דער מחבר צו מאַכן די פשרה אין דער התנהגות פון דער וועלט. ער פירט אַרײַן דעם פינצטערן ווידערשפּרוך צו דער ליכטיקער געט-לעכער גערעכטיקייט. און עס איז ווידער העלעניסטיש. די אַנטיקע יידן, איי-דער זיי האָבן זיך באַקאַנט מיטן גריכישן שיקזאַל, האָבן אין ווען פון זייער איינציקן פרייען גאַט גאַר נישט אַריינגעפירט קיין שום אינערלעכע ווידער-שפּרוכן.

כ'מיין דעם שטן-מאָטיוו. אין תנ"ך געפינען מיר נאָכאַמאָל דערמאָנט די

פערזאן פון אן ענלעכן שטן *) נעמלעך, אין „זכריה“. און דאָרט זיינען עס שפעטערע אַפּאָקריפישע איינפלוסן, דאָס לייגט ממש אויף דער האַנט. דאָס איז אויך דער מיינ פון אַלע ביבל־פּאַרשער. דערפאַר האָט עס אין דער אַפּאָקריפישער לייטעראַטור געווימלט מיטן מלכות פון שטן. נעבן דער הערשאַפט פון דער גאָטהייט איז זיי דער ווידערשפעניקער „בליאַר“ נישט אַראָפּ פון דער פעדער. עס איז בשום אופן נישט נויטיק די שטן־פּאַרשטעלונגען אין דער אַפּאָקריפישער לייטעראַטור אויסצוטייטשן אַלס דאָס זעלביקע וואָס די פּערסישע לערע פון הורמוז און אחרימון, די צוויי געטער פון לייכט און פינצטערניש. די פּערסיער האָבן געהאַט דעם צוויי־געטער־פּרינציפּ כדי פּטור צו ווערן פון אַלע ספיקות און קאנפליקטן אין סדר־העולם. דאָס גוטע און דאָס לייכטיקע קומט פון איין גאָט און דאָס בייזע און פינצטערע פון אַ צווייטן. צוויי עקזיסט־טענץ־ספּערעס טיילן פּאַנאַדער דעם קאַסמאָס און די אייביקייטן. צוויי וועלטן לייגן אויף אַן אייביקער וואַג־שאַל און דעצידירן דעם מהות און דאָס וועזן פון יעדן טראַכטן און פון יעדן געשען. פון דעם דאָזיקן שטאַנדפּונקט ווייסן מיר פאַרוואָס עס גייט אין דער וועלט צו טייל מאַך אַזוי לייכטיק און גערעכט און טייל מאַך אַזוי פינצטער און אומגערעכט. עס ווענדט זיך אין דעם גאָט וואָס איז גראַד אַרויפגעקומען אויף דער אויבערפלאַך. דער מחבר פון „איוב“, ווי אַלע אַפּאָלאָגעטן, זיינען געווען פעסטע און איבערציגטע יידישע מאַנאַטע־איסטן, אָנהענגער פון איין און אינציקער פרייער און גערעכטער גאָטהייט. — ווי אַזוי זשע קומט דאָס שלעכטע און בייזע אַרויס פון דער לייכטיקער און גערעכטער גאָטהייט ?

כדי זיך ווי עס איז אן עצה צו געבן מיטן דעם דאָזיקן ביטערן ווידער־שפּרוך אין דער אבסאָלוטער גערעכטיקייט פון דעם וועלט־באַשעפּער, האָבן די אַלעקסאַנדרינישע אַפּאָלאָגעטן אַריינגעפירט אין וועזן פון דער גאָטהייט עפעס אַזוינס ווי אַן אינערלעכן ווידערשפּרוך. העגל האָט דאָס אייגענע געמאַן מיט דעם כלומרשט שלימותדיקן גאַנג פון דעם וועלט־גייסט. נאָר העגל האָט דעם ווידערשפּרוך אין דער פארנופּט פון דער וועלט אָנגערופן אַנטיטעזע. די

*) דער שטן וואָס ווערט דערמאָנט אין „דברי הימים“ אי כ״א „ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד למנת את ישראל“ ווי אויך אין „במדבר“ כ״ב „ויתיצב מלאך ה' לשטן לו והוא רוכב על אתונו . . . ושני נערו עמו“—האָבן באַשיינפּערלעך נישט דעם זעלבן מעטאפּיזיש־קאָסמישן זין פון אַ געטלעכער קעגן־קראַפט ווי אין „איוב“ און אין „זכריה“ ב׳. די שפעטערע תנ״ך־טאָריפּט־שטעלער האָבן דעם דאָזיקן שטן פאַרטיפּערט אין זיינע קאָסמישע פונקציעס, נעמעלעך, אַלס די שוואַרצע פיגור אין קעגן־שפּיל צו דער גאָטהייט. מען זעט בפירוש ווי דער שטן אין „במדבר“ האָט נאָך גאָר אַ ווינציקע און אַן אומ־שולדיקע ראָל.

יידן אין אלעקסאנדריע האבן געדענקט מיטאָלאָגישער און האָבן די דאָזיקע אַנטיטעזע אָנגערופן שטן. די גערעכטע פרייע גאָטהייט האָט אין איר שויס אויסגעהאָדעוועט די שוואַרצע שפּאַנג וואָס טוט איר אָן כסדר די גרעסטע צרות. קאָמפּראָמענירט זי אויף שריט און טריט און פּרוּאוּט צו מאַכן דער געט-לעכער גערעכטיקייט אַ שטריך אונטערן חשבון. צי וואָס האָט די פרייע גאָט-הייט באַדאַרפט צו האָדעווען אַ שונא אין דער אייגענער שטוב און אַזאָן אַנטאָן אין דער געטלעכער שאַפּונג אַזוי פיל ליידי און אַזוי פיל צרות? ס'איז שווער דערויף צו געפינען דעם ריכטיקן תירוץ. הגם אַלע אלעקסאַנדרינישע אַפּאָלאָגעטן און שפּעטער די מקובלים האָבן דאָ געוואָלט צונויפּפירן אַ וואַנט מיט אַ וואַנט. ניין. עס לייגט זיך נישט אויפן שכר און ס'נעמט אויף אַ האָר נישט אַראָפּ פון גאָט די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר די מעשים-תּעוועים און פאַר דעם ביטערן סדר-העולם וואָס דער שטן האָט אויפגעשטעלט אינמיטן דער מכאָורשט אבסאָלוטער קאָסמישער גערעכטיקייט.

יעדנפאַלס די דאָזיקע שוואַרצע געשטאַלט אויף די פּליינען פון דער וועלט — ווי ווייניק זי זאָל זיין מאַטיווירט פונעם שטאַנדפּונקט פון אַ פריי און אבסאָלוט וועלט-געוויסן — ווייניקסטנס באַמיט זי זיך אַראָפּצונעמען פון דער גאָטהייט אביסעלע פון דער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער וועלט. אויב אין מענטשלעכן לעבן טוט דער שטן אָן אומבאַשרייבליכע צרות און שטעלט די גאַנצע גערעכטיקייט אויפן קאָפּ, — נו, פאַרן פּילאָזאָפּישן ספּעקולירן איז דער שטן אַ היפשער שעיר לעזעוואַל. אויף זיין קאָפּ איז גוט אויסצולאָזן די אַלע ביטערע געדאַנקען וואָס מען וואָלט באַשיינפּערלעך געקאָנט טראַכטן וועגן דער גערעכטער גאָטהייט.

12

דער פּראַקטישער מחבר פון „איוב“ האָט אויך געגלויבט צו מיינען אַז מיט דער געשטאַלט פון שטן וועט ער פאַרשטופן אַלע פינצטערע לעכער אין דעם סדר-העולם. אין דער ערשטער סצענע אין הימל פּרוּאוּט ער טאַקע דעם שטן צו מאַכן שווידיק פאַר דעם גאַנצן אומגליק וואָס האָט דעם מחבר פּער-זענלעך צעבראַכן דאָס לעבן. די אבסאָלוטע וועלט-גערעכטיקייט איז גאָט די נשמה שווידיק. גריילעך ווייסט זי אַפּצושאַצן די גערעכטיקייט פון מענטש איוב. זי וואָלט אים מיטן בעסטן געוויסן געלאָזט ביי זיינע טויזנטער טאַף, קעמלען און אייזען, ביי זיינע קנעכט און ביי זיינע דינסט-מיידן, ביי זיינע אלע עשרותן און ביי זיין לעבנס-גליק. עס איז דער שטן — מיר וואָלטן עס היינט גערופן: דער דיאַלעקטישער ווידערשפּרוך אין דער אבסאָלוטער גערעכטער גאָטהייט — וואָס האָט געהעצט קעגן איובן אינמיטן דער פאַר-זאַמלונג פון די ליכטיקע בני-אֱלֹהִים. דער שטן האָט פּראָוואַצירט די וועלט-גערעכטיקייט צו שטעלן דעם גערעכטן מענטש אויף דער פּראָווו. האָט דער

שטן געענטפערט גאט און האט געזאגט : הויט פאר הויט, און אַלץ וואָס אַ מענטש האָט, וועט ער אַוועקגעבן פאַר זיין נפש. אָבער, שטרעק אַקאַרשט אויס דיין האַנט, און ריר אַן זיין ביין און זיין פלייש, אויב ער וועט ניט אין דיין פנים דיך 'לעסטערן'. עס איז ליידער דווקא דאָ געווען דער שטן וואָס האָט געהאַט זיי בעסערע מענטשן-קענטשאַפט, און געוואוסט אַז אַפילו דעם גע-רעכטסטן מענטש טאָר מען נישט צופיל אויסשטעלן אויף נסיונות. די מענטש-לעכע שוואַכקייטן זיינען גראָד שטאַרקער פון אַלע מענטשלעכע גבורות.

אין דער דאָזיקער עפישער סצענע וויל דער מחבר נאָך נישט ווייזן זיין „געפאַלענעם" העלד און באַמיט זיך אים צו האַלטן אין דער יידיש-אַפטימיס-טישער וועלט-אנשוואונג וועגן אַ גערעכטן וועלט-גאָט. — דאָן קומען די דיאַ-לאָגן. עס איז העכסט ווארשיינלעך : דער מחבר האָט זיך גענומען פאַר אַ מוסטער די פלאַטאָנישע דיאַלאָגן. הגם, — דורך דעם אַרכאַאיזירנדיקן טאָן פונעם אַלטן חומש-העברעאיש זיינען די דיאַלאָגן אַרויסגעקומען אַן דער ראַ-פינירטער איראַנישער עלאַקווענץ און אַן דער שניידיקער קלאַרקייט פון אַ פלאַטאָ. אָבער וויבאַלד דער מחבר פאַרלאָזט די רואיקע גלויבערישע עפיק און לאָזט זיך אַריין אין די וועגן פון אַ שאַרפער דיאַלעקטישער אַנאַליז — ביי אַלע יידישע פאַרויכטיקייטן — קומט היפש טראַגיש אַרויס דאָס צוריסענע און צעווייטיקטע געמיט פון דעם עפיקורעאישן ייד. ער דעקט טיילמאַל אויף זיין נשמה, און מיר זעען דאָרט די טיפסטע וואונדן פון מענטשלעכע ספקות. ער פאַרגעסט זיך צו האַלטן אין טונקעלער אַנאַנימיטעט. ער פאַרגעסט אַפילו צו באַשוודיקן דעם שטן — און כאַפט זיך אַרויס מיט ביטערע טענות קעגן דער גאַטהייט און אירע התנהגות אין דער וועלט. טענות וואָס ביי אַ פרומען גלוי-ביקן ייד באַדאַרפן זיך — לייצענדיק אַט די איוב-פראָזע — אַלע האָר שטעלן אויפן קאַפּ.

13

לויט ווי איך קאָן מיך דערמאַנען האָב איך עס נישט געפונען ביי קיין שום ביבל-פאַרשער, דאָך — שלאָגט עס ממש אין די אויגן. דער מחבר באַ-נוצט זיך מיט אַ ראַפינירטן קאַמפּאָזיציאָנעלן טריק וואָס וואָלט אים אייגנט-לעך באַדאַרפט שטעלן אויבנאָן צווישן די גרעסטע וועלט-דראַמאַטיקער, נעמי-לעך : אין דעם עפישן אַריינפיר-בילד וואו עס ווערט דערציילט פון איובס לעבן און פון די טראַגישע געשעענישן פון זיין שיקואַל. האָבן מיר פיר אויפ-טרעטנדיקע שיקואַל-שליחים. זיי קומען איינער נאָך דעם אַנדערן ווי אַרויס פון דעם אומהיימלעכן וועלט-געהיימניש, שטייגערן — דראַמאַטיש — די האַנדלונג, און לאָדענען אויס איבער דער דיכטונג דאָס פינצטערע געוויטער פון שיקואַל. זיי אַקעגן — ווי די שליחים פון דער וועלט-פאַרנונפט און פון דעם געטלעכן געוויסן פון קאַסמאַס — טרעטן אויף פיר יידן. פיר קעגן פיר.

מיר דארפן זיך נישט לאָזן פאַרבלענדן פון מחבר, וואָס די פיר שפּרעכער וועלן-
 כע טרעטן אויף אין די דיאלאָגן טראָגן אַנטיקע אדומישע נעמען, אליפו התימני,
 בלדד השוהי, צופר הנעמתי. ניין. עס זיינען יידן פון יידנלאַנד. ביים לאַנד
 ערן האָבן מיר שוין געזען ווי דער מחבר שפּילט אַנאַנים און גיט דעם אַרט
 פון די געשעענישן אַן אַרכאַיש-עקזאָטישן נאַמען. אויך די פיר יידן — הגם
 זיי קומען אַרויף אויף דער בינע אין אדומישע אַנטיקע מאַסקעס — גענוג
 איז צו הערן זייערע רייד, און מיר דערקענען באַלד דעם היסטאָרישן-יידישן
 וועלט-קוק וועגן דעם סדר העולם.

אויך דאָס קול פון הינטער דער סצענע, — גאָטס ענטפער פון שטורעם-
 ווינט, דער "מן הסערה" — דעקט אויף זיין העלעניסטיש-אַפּאַקריפּישן שורש.
 אין די אַפּאַקריפּן — ווען דער געקריודעטער און אומגעדולדיקער ייד זעט
 ווי פון אַלע זיינע דערוואַרטונגען לאָזט זיך אויס אַ בוידעם. די וועלט וואָס
 ער דאַרף צו באַהערשן אין גערעכטיקייט שטעלט זיך אים גאַר קאַפּויר,
 און ער הויבט אָן גאָט פאַרצואוואַרפן ביטערע נישט-קאַנסעקווענטקייט —
 דאָן קומט אַ מילאך אַדער אַן אַנדערער שליה פון דער גאָטהייט און טייטשט
 אויס דאָס פינצטערע אומגליק אַלס די צייכנס פון דעם ליכטיקן גליק וואָס
 גרייט זיך צו קומען אויף דער ליידנדיקער וועלט. די וויזיאַנערישע אומבאַקאַנט-
 טע שטימע פון הינטער די קוילטן פון דער וועלט איז סך-הכל מבשר, אַז די
 גרויסע קלעפּ זיינען נישט מער ווי די האַפּערדיקע אַנאַגן פון די קומענדיקע
 צייטן פון גערעכטיקייט.

14

אין הונדערטער ספרים און פירושים באַמיען זיך ביבל-פאַרשער און
 טעאָלאָגן אויפצושטעלן די באַזונדערע וועלט-אנשוואַונגען און פּילאָזאָפּיעס
 וואָס יעדער איינער פון די "שפּרעכער" ברענגט מיט זיך מיט כדי צו
 "טרייסטן" איוב. סיי יידישע חוקרים, סיי גויאישע טעאָלאָגן פאַרקאָטשן דאָ
 די פּאַלעס און ווייזן וואָס זיי קענען. פרייערע ביבל-פאַרשער זיינען קאַפּאַבל
 מקריב צו זיין דעם פירטן שפּרעכער, אליהו בן ברכיה, און גיבן צו, אַז דעם
 "פּערטן" האָט אַריינגעשריבן אַ שפּעטערער קאַמפּילאַטאָר פאַר וועלכן דער
 מחבר פון "איוב" איז אבסאָלויט נישט פאַרנאָטוואַרטלעך. אין דעם דיאלאָג פון
 אליהו האָט זיך שווער געלאָזט אַריינמאַסן אַ נייע וועלט-אַנשוואַונג. ער
 חזרט סך-הכל איבער דאָס נעמעלעכע וואָס די פריערדיקע שפּרעכער האָבן
 שוין געזאָגט.

אויב אליהו רעדט אפילו פאטעטיש און פאַרנעפּלט, — מיט די דאָזיקע
 חטרונות צי מעלות צייכענען זיך היפש אויס זיי ערשטע שפּרעכער. דער
 מחבר וויל גאַרנישט אַפּטרעטן פון דעם עקסטאַטישן מליצה-סטיל פון אַנטיקן
 העברעאיש. עס געהער צו זיין גאַנצן נוסח. און איך ווייס נישט פאַרוואָס

דארף גראד אליהו צו זיין דער קרבן און דאס צוטשעפעניש פון אַ מכלומרשטן קאמפילאטאָר ? אַלע קעגן-שפרעכער "זאָגן דאָס אייגענע. דאָס אייגענע מיט קנאפע שאַטירונגען און היילוקים. אַבסאָלוט דער אייגענער ייִדישער וועלט-קוק. אין אידעאָלאָגישן זין וואָלט דער מחבר גאַנץ גוט געקאָנט אויסקומען מיט איין קעגן-שפרעכער.

כ'ור"ל נאָך אַמאָל צוגעבן : דער מהבר האָט אריינגעפירט פֿיר קעגן-שפרעכער אין דיאָלאָג, נישט כדי צו זאָגן פֿיר מינונגען. דער מחבר איז עס גאַרנישט אויסן געווען צו געבן פֿיר אידעאָלאָגיעס. ער האָט עס, זעט זיך אויס, געוואוסט אַז אַ גוטע קאָמפּאָזיציע אין אַ דיכטונג דעקט טייל מאָל אויף טיפּערע אמתן און דערגרייכט צו אַזעלכע אַפּגרונגן פון געדאַנק וועלכע קיין שום פּילאָזאָפּישע דעפּיניציעס זיינען גאַרנישט אין שטאַנד צו דערגרייכן. נאָר די דאָזיקע דיכטערישע אינטואיציע האָט אים אריינגעפירט די פֿיר שפרע-כער. ס'איז דעם סוחרישן פּאָעט געגאַנגען אינעם דראַמאַטישן קעגן-שפּיל פון די כוחות וואָס שטייען אין היסטאָרישן וועלט-קאָמף און באַוועגן די דינאַ-מיק פון דער וועלט-געשיכטע : שיקאָלאָ אַדער פּרייהייט ? בלינדע געזעצ-האַפּטיקייט אַדער גערעכטיקייט ? גויאישקייט צי ייִדישקייט ? פֿיר שליחים, די פּאַרשטייער פון גריכישן שיקאָלאָ. פֿיר יידן די פּאַרשטייער פון דער אַבסאָ-לוטער פּרייער גערעכטיקייט.

די וואָג-שאַלן פון דער וועלט שטייען גרייט זיך צו באַוועגן —
דאָס שיקאָלאָ האָט זיך געשטעלט אויף איין וואָג-שאַל —
די גערעכטיקייט — אויף דער אַנדערער.
דער משפט איבער דער וועלט-הנהגה הויבט זיך אָן —

15

וואָס זאָגן די פֿיר יידן איובן ?

כ'ור"ל נאָך אַמאָל דערמאָנען דעם ייִדישן צדיק פון מאַניץ וואָס גייענ-דיק צום שייטער-הויפּן האָט ער נישט אויפּגעהערט אויף זיך אויסצוטראַכטן אַפּערליי נישט געשטויגענע און נישט געפּאָויגענע חטאים. — און אַלץ כדי ריין צו וואַשן די גאַטהייט. זי זאָל חלילה נישט זיין די אומגערעכטע. אָן אומ-גערעכטע גאַטהייט וואָלט געמאַכט אַ שטריד אונטערן חשבון פון אַלע ייִדישע אויסבליקן אויף דער מענטשלעכער געשיכטע. זי וואָלט פֿאַר יידן די גאַנצע מענטשלעכע צוקונפט געשטעלט אונטער אַ שוואַרצן פּרעג-צייכן. מענטש-לעכע צוקונפט, לעתידי-לבוא, — דאָס איז דער געפּערלעכער דראַט איבערן אַפּגרונג איבער וועלכן דאָס ייִדישע פּאָלץ גייט שוין זינט טויזנטער יאָרן. גייט — און גלויבט ענדלעך אַריבערצוקומען אינעם גליקלעכן ערגעץ-לאַנד. אָן אומגערעכטע גאַטהייט וואָלט דאָס גאַנצע ייִדישע לעבן אויסגעשטעלט אויף אַ ביטערן חזק. דאָס איז פֿאַר יידן נישט מעגלעך מודה צו זיין. אין אַבסטראַקטע

און אפאלאגעטישע ווערטער הויבן די שפרעכער קודם-כל פאר איובן אן אויסצומאלן די וואונדערפולע בילדער פון דער גערעכטער געטלעכער פירונג : „דער וואס טוט גרויסע זאכן ניט צו דערפארשן וואונדער און אן צאל. דער וואס גיט רעגן אויפן געזיכט פון דער ערד און שיקט וואסער אויפן געזיכט פון די פעדער : ער שטעלט די נידריקע אין דער הויך, און די פינצטערע ווערן דערהויבן דורך הילף.“ איך וואלט געקאנט ברענגען נאך אזעלכע ציטאטן, וואס דער מחבר לייגט אריין אין דעם מיל פון די פיר יידן. דאס בוך „איוב“ ווימלט פון ענדלעכע ציטאטן. הגם דער געשלאגענער איוב באמיט זיך — היפש פארזיכטיק — צו ברענגען שרייענדיקע קעגן-פאקטן וואס גיבן אן אנדער בילד פון דער געטלעכער וועלט-גערעכטיקייט. „ארץ נתנה ביד רשע, פני שופטיה יכסה אם לא אפו מי הוא.“ „די ערד איז איבערגעגעבן אין דער האנט פון רשע. דאס פנים פון אירע ריכטער פארדעקט ער. אויב ניט, ווען דען איז דאס ?“ דערצו טענהט איוב : אן ער פארשטייט כלל נישט דאס קי-דער-ווידער-שפיל וואס די אלמעכטיקע גאטהייט פירט מיט דעם שטויבעלע מענטש. איז זשע וואס ? ניין. די פיר יידן וויילן דערפון נישט הערן.

ניט געקוקט דערויף וואס איוב, דער גערעכטער מאן פון לאנד עוין, זיצט מיט א זאק אויפן צעשוונדענעם לייב און די טייכן פליסן אין זייערע גע-לעגערס, אויף די בוימער זינגען די פייגל און אין די הימלען שיינט די זון ווי אלץ וואלט געווען אין דער סאמע בעסטער ארדנונג, פונדעסטוועגן האבן די טרייסנדיקע פיר יידן פארן אנטוישטן יידישן צדיק נישט קיין אנדערע ווערטער סייזן ווי אויסצומאלן זיין גרויסע זיגדעהאפטמטיקייט און זיינע נישט גע-שטייגענע און נישט געפלויענע חטאים. עס קומט נאך דער גאטהייט ארויס די גרויסע רעשט. גריילעך קומט איובן נאך א גרעסערע שטראף. בלויז דער חסד פון דער גאטהייט גייט זיך מיט אים אין בארמהארציקייט. פאקטן ? אן איראניע פון א וועלט-גערעכטיקייט ! די פיר יידן באדארפן גארנישט קיין פאקטן. דער גרעסטער פאקט איז די יידישע היסטארישע אידייע אפריארי. די אבסטרעקטע וועלט-פארשטעלונג זייערע נויטיקט זיך נישט אין קיין שום רעאלע באשטעטיקונג. אויב די פאקטן שטימען נישט מיט דער יידישער אי-לויזע, וויי צו די פאקטן. פיר ביבלישע מנהג מענדל'ס אין דעם ליכטיקן יע-הופעץ פון קאסמאס. אייביק מוזן גערעכט זיין די גאטהייט אין די הימלען און די אילויזע פון יידן וועגן סדר פון דער וועלט. און דער מענטש ? „הטאתי מה אפעל דך בוצר האזים ?“ „אן איך זינדיק, וואס טו איך דיר, היטער פון דעם מענטשן ?“ קיי און שפיי. דער מענטש מוז תמיד זיין דער קרבן פון די ווינט-מילן וואס מאלן די אידייע פון אן אבסאלוטער וועלט-גערעכטיקייט.

ניו-יארק, יולי, 1944

ד"ר יצחק שיפער

(1884—1943)

טארנע, די שטאָט וואָס אין מערבֿ-גאַליציע, וואו יצחק שיפער איז געבוירן געוואָרן איז אַן אייגנארטיקער כרך אויף דער מאַפע פון יידישע ישובים.

„דו ביזט ניט איבעריק גרויס און ניט איבעריק שיין
דו ליבסטע מיינע פון די שטעט.
צווישן בערגער צוויי ביזטו צונויפגעדריקט,
ווי אַ ריזן פויגל, מיט צוויי לאַנגע אויסגעשפרייטע
און צוגעשפיצטע פליגל, איינער רעכט און איינער לינקס.
נאָר גרויס ביזטו
מיט דעם שטאַלץ און טראַט פון די סוחרים דיינע
און גרויס ביזטו אויך מיט דעם רעש פון טויזנטע,
וואָס קומען האַנדלען צו דיר און דיינע טויערן.
און גרעסער נאָך פון אַלץ
מיט דיין ברייטן אַטעם
וואָס שפרייט זיך אויס אויף וועגן און הויבט אָן לעבן
אין פערציק שטעט און דערפער הונדערטער אַרום.“

אַזוי באַזינגט די דאָזיקע שטאָט דער פּאָעט ראובן אייזאַנד. אָבער הויך דער רחבות פון די סוחרים און דער שיינקייט פון די יידישע טעכטער, האָט טאַרנע נאָך עפּעס. זי האָט אַ גאַלדן קאַפיטל יידישער קולטור געשיכטע. אין דער חיבת ציון באַוועגונג האָט טאַרנע געשפּילט אַ פּיאַנערישע ראָלע. ביים פּראַקטישן פאַרווירקליכן די אידייע פון שיבת-ציון האָט די דאָזיקע שטאָט צוגעשטעלט אירע ערשטע חלוצים נאָך מיט 60 יאָר צוריק. עס איז גענוג צו דערמאָנען די קאַלאָניע „מחנים“ כדי זיך איבערצייגן אַז שיפערס געבוירנשטאָט האָט געהאַלטן פון מחשבה און פון מעשה.
צווישן די ערשטע פּאָליטישע ציוניסטן זיינען טאַרנער אינטעלי-גענטן געווען אויבנאָן. אַזאַ איינער, למשל, איז געווען ד"ר אַבֿרהאַם מאַלץ. וואָס האָט יאָרן פאַר הערצלען און נאָרדוי, געשריבן אויף פּויליש פּיעסן מיט אַ ציוניסטישן מוסר השכל און זיי אפילו אויפגעפירט מיט די חובבי בינע פון די טאַרנער חובבי-ציון.
פאַראַלעל מיט דער ליטעראַרישער שיטה אין דינסט פון דער ציון-

אידיע, וואָס האָט מיט דער צייט רייף געמאַכט דעם געדאַנק אז מען קען דער אידיע פון יידישן נאַציאָנאַלן רענעסאַנס דינען אין דער יידישער שפראַך — איז אָנגעגאַנגען אַן ענלעכער פראָצעס אין סאָציאַליסטישן לאַגער פון טאַרנע. דער דאָזיקער סאָציאַליזם איז געווען אַ פּוילישער, ד"ה אַ באַפרייאַונג אידעאַל פאַר דער פּוילישער פּאַלקס-מאַסע דורך אַ תּחית-המתים פון דער פּוילישער מלוכה, דאָס מאָל אַ סאָציאַליסטישער, ווייל אַזוי איז די לאַגיק פון דער . . . טעאָריע.

דער יוגנט פון די אַסימילירטע טאַרנער בעל-הביתישע היימען האָט מער אימפּאַנירט דער פּוילישער סאָציאַליזם ווי די „געטאַ“ באַוועגונג. צווישן די ערשטע פּיאָנערן פון דער דאָזיקער שיטה געפינט מען יידישע בחורים און מיידלעך פון שיפּערס געבוירן-שטאָט. אויך די דאָזיקע שיטה האָט געהאַט איר אייגענע ליטעראַרישע פּלעיַאָדע. גענוג צו דערמאָנען עדמונד ביִדער, דעם פּאַרטיי פּאָעט פון די דאָרטיקע פּוילישע סאָציאַליסטן. פּויליש-סאָציאַליסטישע לידער האָט געשריבן דער בעל-הביתישער בן-יחידל קאַרל סאַבּעלסאָן, שפּעטער באַרימט ווי קאַרל ראָדעק, וואָס איז געווען שיפּערס שול חבר. אויך יצחק שיפּער איז דורכגעגאַנגען דעם דאָזיקן אידעאַלאָגישן גילגול. אין גימנאַזיע איז ער געווען אַ פּוילישער סאָציאַליסט און געשריבן לידער וועגן פּאַלקס-צאָרן און דלות, אַ שוואַכע וואַריאַציע אויף די לידער פון דער איטאַליענישער פּראָלעטאַרישער דיכטערין אַדאַ נעגרי.

געקומען איז שיפּער אין דער פּוילישער גימנאַזיע פון אַ חדר און אַפילו פון אַ ישיבה, וואו ער האָט זיך אָבער לאַנג ניט געלערנט. דער באַרימטער טאַרנער קלויז איז געווען אַ שם-דבר איבער גאַנץ גאַליציע. די סאַנדזער חסידים האָבן זיך אין אים באַפעסטיקט. דער אינדיוידועלער אופן פון לערנען אין דעם קלויז האָט געהאַט די מעלה, וואָס די ישיבה בחורים פלעגן אַריינקומען ווען זיי האָבן געוואָלט. לגבי די ישיבה בחורים האָבן די טאַרנער יידישע גימנאַזיסטן זיך געפילט, ווי להבדיל, מיסיאַנערן. זיי פלעגן מיט גרויס התמדה נעמען אויף זיך די „מיסיע“ צו בריינגען די יונגע, באַפיאותטע און פּאַרחלומטע בחורים צום „מזבח“ פון וועלט-קולטור. דער פּאַטאָס פון דער דאָזיקער מיסיע האָט געהאַט אַ גוואַלדיקע צוציי-אונגס קראַפט פאַר יענעם דור. עס איז פאַרגעקומען אַ מערקווירדיקע קעגנזייטיקע השפּעה. די בחורים האָבן זיך קוֹטורעל געפּוילישט, בעת זייערע לערער די גימנאַזיסט האָבן זיך קוֹטורעל געיידישט.

פון דעם פּוילישן סאָציאַליזם און פון דער ראַמאַנטיק פון דעם נאָך טיף פּאַרוואַרצלטן יידישן לעבן, וואָס דורות האָבן פון אים ניט געקענט אַפווישן דעם חן פון תּמימות און חשיבות פון עלטער — איז געווען נאָר איין טריט צו אַן אייגענער אידעאישער סינטעזע. שיפּער אַרגאַניזירט אין גימנאַזיע אַ ציוניסטיש-סאָציאַליסטישן קרייז. ער ווערט דער טע-

אַרעטיקער פון דעם דאָזיקן קרייז און רעדאַקטאָר פון זייער זשורנאַל, אַרויס-
געגעבן אויף פּויליש, ווי דער מנהג איז דעמאָלט געווען.
ווי אַלע יונגע לייט פון יידיש-גאַליציע, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין
פינאַנציעלע מעגליכקייטן צו שטודירן מעדיצין און זיך דעריבער גענומען
צו אַדוואָקאַטור, האָט אויך שיפער גענומען דעם זעלבן וועג פאַר זיין פּראָ-
פּעסיאָנעלער אויסבילדונג.

געצויגן האָט אים אָבער צו געשיכטע. זיין היים-שטאָט האָט גע-
טראָגן אויף זיך אַ חשובן יידישן עבר. די יידישע געשיכטע פון
טאַרנע איז געווען באַהאַלטן אין די פאַרמעטענע דאָקומענטן און גרויע
אַקטן, וואָס האָבן געדערעמלט אין די פינצטערע צימערן פון טאַרנער שטאָט-
אַרכיוו. דער אַלטער דור פון טאַרנער יידישע אינטעליגענטן האָט געזוכט
אַ צוקונפט, ממילא האָט אים דער עבר ניט אינטערעסירט. שיפערס לע-
רער פון געשיכטע אין דער טאַרנער גימנאַזיע יחזקא לעניעק, האָט געצויגן
די אויפּמערקזאַמקייט פון זיינע תּלמידים אויף די וויכטיקע דאָקומענטן
וועגן יידן און אויף דער נויטווענדיקייט צו שרייבן אַ געשיכטע פון יידן
אין טאַרנע.

ווי אַ רעזולטאַט פון דעם דאָזיקן אינטערעס פאַר יידישער געשיכטע
איז געווען זיין ערשטע וואָגיקע אַרבעט טאַקע וועגן יידן אין טאַרנע, וואָס
ער האָט פאַרעפּנטלעכט אין יאָר 1905. אמת, ער האָט נאָך פריער (אין
1902) געדרוקט אַן אַרבעט וועגן „קאַזימיר דעם גרויסנס געזעצגעבונג
לגבי יידן“, אָבער דאָס איז געווען ניט מער, ווי אַ בלאַסער פּרואוואו.

פון יידישער געשיכטע אין דער היים-שטאָט האָט שיפער געמאַכט אַ
שפּרונג אין דעם גרויסן ים פון אייראָפּעאישער יידישער געשיכטע. זיין
אַרבעט וועגן „אַנהייב פון קאַפיטאַליזם ביי די מערב-אייראָפּעאישע יידן“,
געדרוקט אין 1906, האָט דעם יונגען היסטאָריקער אוועקגעשטעלט אין
דער פּראָנט-ליניע פון דער יידישער היסטאָריאָגראַפיע. ניט געקוקט אויף
דעם, וואָס דער הויפט טעזיס פון דער דאָזיקער אַרבעט, אַז יידן האָבן
אַנגעזאַמלט קאַפיטאַל נאָך אין די אַלטע צייטן, ווייל זיי זיינען געווען
גרונטבאַזיצערס, איז שטאַרק אָפּגעפרעגט געוואָרן — פאַרמאָגט די אַרבעט
יענע פּרישקייט פון היסטאָרישן דענקען און אַזא שלל פון נייע פּרטים —
אַז עס איז עד היום אינטערעסאַנט צו לייענען.

פון דער בענקשאַפט נאָך אַ נייעם יידן, וואָס יעקב כהן, דער העברעאיש-
שער פּאָעט האָט אים כמעט אין דער זעלבער צייט פּראָקלאַמירט אויף די
בלעטער פון דעם באַרימטן זאַמלבוך „נתיבות“, איז ביי שיפערן אויסגע-
וואַקסן דער דראַנג צו געפינען דעם דאָזיקן יידן אויך אין דער פאַרגאַנגענהייט.
אַנשטאָט צו שרייבן וועגן חסידי אומות העולם און זייער שטעלונג לגבי
יידן, וואָס איז געווען די ליבלינג-טעמע פון דעם גייסטיק פאַרפּוילישטן

דור פון יידישע היסטאריקער, אדער זאמלען רשימות פון גרויסע יידן, לומדים און רבנים, וואס עס האט געטאן דער לומדישער קרייז פון יידישע היסטאריקער, וועלכער האט ער פי רוב געשריבן העברעאיש — האט שיפער אנגעהויבן זוכן דעם וואכעדיקן יידן אין דער יידישער געשיטע. יענער ייד, וואס האט אין זכות פון זיין ארבעט און מי ניט זוכה געווען צו ווערן חשוב אזוי ווייט, אז זיינע מעשים זאל מען קענען געפינען אויף די פארגעלטע גליונות פון א פנקס, אדער אז זיין נאמען זאל אויסשטארן פון א פעסט איינגעפונדעוועטער מצבה אויף די הייליקע ערטער פון אונדזער אלטע בתי-הקברות. דאס איז דער אנאנימער ייד, דער ייד פון דערוואכנס, דער פונ-דאמענט פון יידישן ציבור-לעבן, אבער ניט זיין מזרח-וואנט.

שיפער האט אבער דערפילט דעם פאטאס פון דעם וואכעדיקן יידן. דער עמאציאנעל באפארבטער סאציאליזם זיינער האט אים דיקטירט אויפ-צודעקן די טיפענישן פון יידישן קאלעקטיוון לעבן, וואס זיינען ניט געווען צום הארצן די היסטאריקער וואס פאר אים.

אין זיין בוך „די ווירטשאפטס-געשיכטע פון די יידן אין פוילן בעתן מיטל-עלטער“, וואס איז ארויס אין פויליש אין יאר 1911, און איז איבערגעזעצט געווארן אויף יידיש פון ע. רינגענבלום ז"ל אין יאר 1926, האט שיפער אין דער הקדמה פארמולירט זיין „פלעבעאישע“ טעזע.

„מיר פארמאגן אן אנציענד היסטאריש בילד פון די גייסטיקע מדריכים פון יידנטום אין דער גלות תקופה. עס פעלט אונדז אבער א געשיכטע פון יענע הונדערטער טויזנטער, וואס האבן נישט פון די עשירות פון גייסט, נאר פון די ארבעטס-הענט אדער פון זייערע ספעקולאטיווע פעאיקייטן געוועבט וועגן זיך א זכר לעתיד, מיט איין ווארט: מיר קענען דעם שבת-דיקן ייד מיט זיין נשמה יתירה. עס איז שוין צייט זיך צו באקענען מיט דער געשיכטע פון די וואכעדיקע טעג און וואכעדיקע געדאנקן, עס איז שוין צייט צו גיין זוכן ליכט אין דער געשיכטע פון יידישער ארבעט.“

די דאזיקע ארבעט, וואס האט באקומען דעם ערשטן פריז פון וואוועל-בערג פאנד ביים לעמבערגער אוניווערסיטעט, איז געווארן א קלאסיש ווערק, ניט געקוקט אויף דעם, וואס אויך אין דער דאזיקער ארבעט זיינען פאראן געוויסע טעזיסן וואס לאזן זיך אפפרעגן און זיינען אפילו פון מחבר גופא מיט יארן שפעטער קאריגירט געווארן.

אין דער הקדמה צו דער יידישער איבערוועצונג פון דעם בוך, שרייבט שיפער (מערץ, 1928), אז זיין גאנצע ביז-אייצטיקע ארבעט אין פרעמדע לשונות באטראכט ער, ווי אפריכטן גלות. ער באדויערט וואס זיינע אר-בעטן האבן זיך צוליב דעם טעם ניט געקענט „אריינזעבן אין דעם בא-וואוסטזיין פון יענעם ברייטן יידישן לערער-קרייז, פאר וועלכן זיי זיינען קודם-כל געשאפן געווארען.“ שיפער קומט צום אויספיר, אז „סאיז שוין

רייף געוואָרן דער מאַמענט, אויף וועלכן ער האָט אַזוי לאַנג געוואָרט — דער מאַמענט ווען זיינע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן וועלן צוליב שפּראַכלעכע טעמים ניט מער זיין געװנד און וועלן געפינען זייער וועג צו דעם רעזאָנאַנט-באַדן, פֿאַר וועלכן זיי זיינען געשאַפן געוואָרן.

אין דער אמת האָט שיפּער דעם דאָזיקן וועג געפונען אַ סך פּריער. זיין אינטערעס פֿאַר דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור דאָטירט זיך נאָך פון די סטודענטישע יאָרן. שיפּער האָט איבערגעזעצט אייניקע יידישע שרייבער אויף פּויליש. ער האָט געדרוקט זייער אַ סך אַרטיקלען וועגן דער יידישער ליטעראַטור. אויך אויף יידיש האָט ער געשריבן וועגן דער יידישער ליטעראַטור, על פי רוב אין דעם אַרגאַן פון די עסטרייכישע פּועלי-ציון „דער יידישער אַרבעטער“ (13—1910).

אין יאָר 1908 האָט שיפּער פֿאַרעפנטלעכט אין די „ליטעראַרישע מאַנאַטשריפטן“ אַן אַרטיקל א. ג. וועגן דעם יידישן רענעסאַנס. דער דאָ-זיקער אַרטיקל איז פון גרויס וויכטיקייט פֿאַר דער יידישיסטישער אַריענ-טאַציע ניט נאָר פון שיפּערן, נאָר פון זיין גאַנצן דור גאַליצישע אינ-טעליגענטן, וואָס אַ טייל פון זיי האָבן געהאַט אַ גרויסע באַגייסטערונג פֿאַר אַ יידישן קולטור רענעסאַנס. אַזאַ איינשטעלונג איז געווען אַ לאַגישער פּועל-יוצא פון יענער נאַציאָנאַליטעטן-מלחמה, וואָס איז אָנגעגאַנגען אין גאַליציע און וואָס האָט די סענסיטיווע יידישע אינטעליגענץ אַוועקגעשטעלט פֿאַר אַ וויכטיקער פּראַגע. אויפקערן אָבער די דאָזיקע סיטואַציע, וואָס וועט ממילא אויך בולטער אַרויסברענגען די סיבות, פֿאַרוואָס איז אין גאַליציע געווען אַזאַ וואַרימער קלימאַט פֿאַר דעם יידישן קינסטלערישן וואָרט, — איז אַן ענין, וואָס פֿאַרדינט אַן אויספירלעכע אויספֿאַרשונג. שיפּער איז געווען אַ מענטש מיט זייער פֿאַרשאַרפטע חושים פֿאַר געזעלשאַפטלעכע ענינים. דאָס האָט זיך גראַד אין אים גאָר פּיין געפֿאַרט מיט אַ נייגונג אויסצוחלומען אַ שיינעם עתיד, דערהויבן צופעליקע דערשיינונגען צו אַ מדרגה פון סימבאָל, און שפּילן זיך מיט זיי. פֿאַר אַט יענער עפֿאַכע איז, חוץ דעם פּריער דערמאַנטן אַרטיקל וועגן יידישן רענעסאַנס, ביז גאָר וויכטיק און כאַראַקטעריסטיש זיינע אַ גרויסע אַרבעט געשריבן אין שייכות מיטן יאַרבוך „פּנקס“, וואָס ש. ניגער האָט אַרויסגעגעבן אין ווילנע, אין יאָר 1913 און וואָס האָט געמאַכט באמת געשיכטע.

דער דאָזיקער יאַרבוך ווערט אין די אויגן פון שיפּערן אַ סימבאָל פון אַ ניער תקופה. אין קאַמף פֿאַר די רעכט פון יידיש, ווי אַ לשון, וואָס איז צו יענער צייט געפירט געוואָרן אין גאַליציע האָט דער „פּנקס“ דאָס בייגעשטייערט, אין וואָס אַ פּאָליטישער קאַמף האָט זיך גענויטיקט. דהיינו: אַ היסטאָרישן אַספּעקט און גייסטיקע כּלי-זיין. שוין דער פּאַקט גופּא, וואָס די דאָזיקע, זייער אויספירלעכע, ליידער

ווייניק באקאנטע רעצענזיע, הייסט „א נייע תקופה אין אונדזער קאמף פאר יידיש“ און טראגט אן אונטערקעפל: „באטראכטונגען צוליב דעם „פנקס“ — איז ביז גאר סימפּטאָמאַטיש. געדרוקט אין יובל־נומער פון „דער יידישער אַרבעטער“ (1913) איז משמעות די דאָזיקע אַרבעט ניט דערגאַנגען צו די, פאַר וועלכע זי איז לכתחילה געשריבן געוואָרן.

די דאָזיקע אַרבעט איז דורכאויס שיפּעריש אין גייסט, פּוֹל מיט אימ־פעט און געדאַנקען, — מען וואָלט זי באַדאַרפט ווען עס איז נאָך אַמאַל איבערדרוקן. די אַקטועלע פאַרשפּיציקייט פון דער דאָזיקער אַרבעט באַשטייט אין דעם, וואָס לגבי דער וועלט, וואָס פאַרלייקנט אַז יידיש איז אַ שפּראַך און אַז עס איז פאַראַן אַזאַ זאַך ווי אַ יידישע ליטעראַטור — בריינגט אים גראַד דער „פנקס“ די כלי־זיין, וואָס זיינען נויטיק אין קאמף פאַר אַפּליקענען די דאָזיקע ביבליאָם. אָבער דאָס איז ניט דער עיקר. אויף די ראַנדן פון די אַרטיקלען אין „פנקס“ שפּילט שיפּער אויס וואַרי־אַציעס אויף יידיש־פאַרשערישע טעמעס. די דאָזיקע וואַריאַציעס זיינען ניט געווען אַ רעזולטאַט פון אַן אינטימער באַקאַנטשאַפט מיט דער „הויפט־מעלאָדיע“, ד״ה מיט דער ליטעראַטור גופא. נאָר גיכער אַן אויסגעבענקטע פּאָדערונג. אינספּירירט פון דעם וואָס אַנדערע אומות האָבן. הגם דער דאָזיקער אַרטיקל האָט נאָר אויסגעדריקט אַ וואונטש צו זען אַ גרויסע פאַרש־אַרבעט אַרום דער אַלטער און נייער יידישער ליטעראַטור, מוז מען אָבער פעסטשטעלן, אַז אין די דאָזיקע „ראַנד־באַמערקונגען“ איז געווען אַ סך אַבלעכקייט און אַפילו אַ פאַראויס־אַנזאָג פון אַ יידישן וויסנשאַפטלעכן אינ־סטיטוט. דער פּאַקט גופא, וואָס באַראַכאַוו, זיין דעמאַלטידיקער פאַרטיי־חבר איז געווען דער מחבר פון דער ערשטער פּיאָנערישער אַרבעט וועגן יידישיסטיק, האָט אין אַ גרויסער מאָס משפּיע געווען די דאָזיקע באַגייס־טערונג. ניט איין אַרבעט פון שיפּערן גופא, רעאַזיזירט מיט יאָרן שפּע־טער, איז שוין פאַראַן במחשבה אין יענעם וויכטיקן אַרטיקל זיינעם.

דער איבערגאַנג פון פרעמדע לשונות צום אייגענעם לשון האָט ממיִלדא געמוזט האָבן אַ ווירקונג אויף דער טעמאַטיק פון שיפּערס אַרבעטן. אמת, די יידישע געשיכטע אין פּוילן האָט אים ווייטער אינטערעסירט, דאָס מאַל אָבער מער די אינווייניקסטע געשיכטע ווי: דער וועד, די יידישע קולטור, דער שטייגער לעבן, דער קאָנפּליקט צווישן דער יידישער און ניט־יידישער וועלט און נאָך אַנדערע ענינים, וואָס האָבן צו טאָן מיטן לעבן פונעם פּאָלקמענטש און דער סביבה זיינער.

אין דעם פרט איז זייער וויכטיק זיין אַרבעט א. נ. „קולטור געשיכטע פון די יידן אין פּוילן בעתן מיטלאַטער“, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1926.

אין דעם דאָזיקן בוך האָט שוין שיפּער געהאַט אַ מעגלעכקייט צו באַ־

רירן די פראגעס פון דעם יידישן לשון אין פוילן אין די גאָר אַלטע צייטן
און אויסמאַלן אַ בילד פון אינווייניקסטן לעבן, אין גאָס און אין דער שטוב.
ניט געקוקט אויף דעם צופעליקן מאַטעריאַל, מיט וועלכן דער מחבר האָט
זיך באַנוצט, באַקומט זיך פון דער מאַזאיק פון פרטים אַ בילד, וואָס איז
אגב צום ערשטן מאָל רעקאָנסטרוואירט געוואָרן.

דאָס דאָזיקע בוך איז געווען אַ מיין אַריינפיר צו דעם דרייבענדיקן ווערק
וועגן דער „געשיכטע פון יידישער טעאַטער־קונסט און דראַמע פון די
עלטסטע צייטן ביז 1750“, וואָס איז דערשינען אין די יאָרן 1923—1928.

וואָס האָט שיפערן געצויגן צו טעאַטער־קונסט? ווי קומט אַ היסטאָרי־
קער פון יידישער גרויער האַרעוואַניע, שטייער־אַפּאַלאָנוגען און טרוקענע
סטאַטיסטישע פרטים — צו דער וועלט פון שימערירנדיקער קונסט און
קינסטלערישקייט?

אין דער הקדמה צום ערשטן באַנד שרייבט שיפער, אַז די טעאַטער־
קונסט ביי יידן אינטערעסירט אים, ווי אַ פּאַרמע פון יידישן כלל־באַוואוסט־
זיין. דער טעאַטער איז תמיד געווען אַ מקום־מקלט פאַר די וואָס אַנטלויפן
פון דער היימישער איינזאַמקייט. די דאָזיקע באַדערפעניש איז חל אויף
אַלעמען. עס שטעלט זיך דעריבער אַ פּראַגע:

„איז דאָס דאָזיקע באַדערפעניש — זיך צו זוכן אינעם שפיגל פון
טעאַטער־קונסט און געפינען אין די קאַלעקטיווע איבערלעבונגען פונעם
פובליקום, אויפגעקומען ביי יידן ערשט אין די נייסטע צייטן, אָדער צי
האָט עס זיך דערוועקט שוין אין אַ גאָר ווייטער פּאַראַנגענהייט?“

די כוונה פון דעם מחבר איז צו באַווייזן, אַז דראַנג נאָך אויסקעבן זיך,
ווי אַ פובליקום, איז דעם יידישן כלל פונקט אַזוי נאָענט, ווי דעם ניט־
יידישן. אין דעם יידישן לעבן געפינט שיפער די זעלבע פריידן און ליידין,
ווי אין ניט־יידישן. דאָס אַמאָליקע יידיש לעבן אין גלות איז ניט געווען
קיין שטייענדיק וואָסער, אָפּגעשניטן פון די ברויזנדיקע און שויםענדיקע
אַקעאַן־כוואַריעס, מיינט ער, און אוודאי ניט קיין „ליימענער גורם“, וואָס
וואַרט אויף אַ נס פון הימל.

געפינען זיך דען נישט — פרעגט זיך שיפער — אין דער איצטי־
קער יידישער פּאָלקס־פּיזיאָנאַמיע אַנדערע שטריכן און קנייטשן, ווי די,
וועלכע דאָס היסטאָרישע לעבן האָט אויסגעקריצט און אויסגעקנייטשט?
זיינען מיר דען נישט — נישט דאָס לעצטע און נישט דאָס ערשטע רינגעלע
אין דער גאַלדענער קייט פון לאַנגע, היסטאָרישע שאַפונג־פּראַצעסן?

און שיפער לאָזט זיך אין וועג אַריין זוכן די דאָזיקע רינגעלעך פון
דעם „פריילעכן יידן“ אין משך פון דורות, פונקט ווי ער האָט פריער
געזוכט דעם „האַרעפּאַשנעם יידן“ אין דעם לויף פון היסטאָרישן פּראַ־

צעט. ביידע זיינען פאר אים — די צוויי אַטריבוטן פון דעם וואַכעדיקן יידן, דעם רעפּרעזענטאַנט פון דעם פּאַלקס-מענטש.

שיפּער שרייבט אַז דאָס דאָזיקע בוך איז געווען לכתחילה — אַ חלום. אָבער ביים סיום פון דער אַרבעט האָט ער שוין געקענט שרייבן (אין דער זעלבער 'הקדמה) אַזוי :

„נישט מער ווי אַ חלום איז געווען אַמאָל אויך די איצטיקע אַרבעט און זי איז פאַרט אַנטשטאַנען“.

מען קען ניט פאַרלייקענען דעם פּאַקט, אַז אין דעם דאָזיקן ווערק איז טאַקע אַ סך מער אויסגעחלומט, ווי אויסגעפאַרשט. פּונדעסטוועגן איז דאָס זייער אַ וויכטיק בוך. עס איז אין גייסט מער כאַראַקטעריסטיש פאַר שיפּערן, ווי אַ סך אַנדערע ווערק, וואָס ער האָט אַנגעשריבן. די פרייד פון געפינען די „פריילעכע יידן“ אין די אַמאָליקע געטאָס — איז אַן אינ-טימע פרייד, ממש אַ פּערזענלעכע איבערלעבעניש. דאָס פילט זיך אין דער טעמע, דאָס לאָזט זיך דעשיפּירן פון דער ריטמישער פּראָזע אין אייניקע טיילן פון דעם בוך.

בעת שיפּער שרייבט וועגן דער געזעציקייט און פאַרשייטקייט אין די אַמאָליקע דייטשישע און סלאַווישע געטאָס פאַרוואַנדלט זיך דער מחבר אין אַ צושויער, וואָס האָט הנאה פון דעם שפּיל.

„ס'לעבט און וועבט אין זיי (ד"ה אין די יידישע לצים) דער גייסט פון די איטאַליענישע און ענגלישע קאָמעדיאַנטן, דער גייסט פון „קאָמעדיאַ דעל אַרטע“ און פון ענגלישן קלאָון. ס'איז דורכגעבראַכן געוואָרן די וואַנט פון מיטלאַלטערלעכע „מאַראַליטעטן“ און שפּעטערע בירגערלעכע פאַר-נאַכט-שפּילן; דער „נאַר“ פון דער רענעסאַנס-צייט און דער עלטערער פון אים „פורים קיניג“ האָבן אָפּגעטראָטן און געמאַכט פּלאַץ פאַרן איטאַ-ליענישן ארלעקינג. פאַרן נייעם פּיאַנער פון פריילעכקייט און קאָמיזם.“ (באַנד 1 זייט 151).

וועגן די יידישע מאַסן שרייבט שיפּער (באַנד 2, זייט 75) אַז זיי האָבן זיך „אַנגעצונדן ביי דעם פריילעכן פּלאַקער פּיער פון דעם פּאַלקסטימלעכן רעפּערטואַר און ביי די לייכטע פאַרסן“.

זיכער איז אין דעם פאַראַן אַ ביסל אמת, אָבער דאָס בייד וואָס שיפּער מאַלט איז שיין און מער כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין חלום פון אזאָ מאַסע מיט לייטן גלייך, ווי דער דייטשישער המון אין נירנבערג אָדער דער אי-טאַליענישער טעאַטער געניסער אין ווענעדיק.

דער פּאַטאָס פון רעליגיע איז אין יידישן לעבן געווען פאַרט שטאַר-קער, ווי דער פּאַטאָס פון טעאַטראַלישקייט. די פּורימדיקע פאַרשייטקייט איז געווען אַ שמאַלער סעקטאָר אין דעם לעבן פון אַ יידן פון אַ גאַנץ יאָר. ווייל מ'שטיינסגעזאַגט, וואָס פאַר אַ פּאַטאָס פון דראַמאַטישקייט האָט אַ

יידישער מענטש געקענט פילן, בעת דער זין פון טראגיום איז געווען זיין טאג טעגלעכער ברויט. דאָס אינערלעכע רייניקן זיך דורך דעם מעדיום פון אַ טראַגעדיע, ווי די אַלטע גריכן האָבן דאָס פאַרמולירט איז ניט געווען פאַר אים, נאָר פאַר דעם צורר צווישן וועלכן ער האָט געמוזט לעבן. דאָס דאָזיקע בוך איז אין תּוֹך גענומען אַ בענקשאַפט נאָך אַ "גאַנצן, לעבעדיקן יידן" — ווי דער מחבר דריקט זיך אויס.

שיפער פאַרענדיקט דעם צווייטן באַנד פון זיין טעאַטער־געשיכטע מיט די דאָזיקע, זייער כאַראַקטעריסטישע שורות:
„און פאַרט פאַרבענקט זיך אַהין צוריק, צו דער אַנאַנימער מאַסן־קונסט און צו דעם אומבאַקאַנטן שפּילער, וואָס איז געוואַקסן פון דער מאַסע פאַר דער מאַסע.

„דאָס בוך, מיט וועלכן מיר צעשיידן זיך איצט, איז אַנטשטאַנען פון אַזאַ בענקשאַפט. ווילט איר, איז עס אַ בענקשאַפט, וואָס באַהערשט זיך מיט אַ טויטער פאַרגאַנגענהייט. ווילט איר, באַנעמט די בענקשאַפט אַ בילד פון דער צוקונפט.“

אין דער אמתן איז דאָס געווען אַ בענקשאַפט אין ביידע ריכטונגען: ווייץ די צוקונפט פון יידישן טעאַטער, פאַר וועלכן שיפער האָט אַזוי פיל מי אָפּגעגעבן ווי דער פאַרויצער פון וואַרשעווער יידישן אַקטיאָרן פאַר־אייך, ווי אַ מיט־רעדאַקטאָר פון דעם זשורנאַל „יידיש טעאַטער“ (1921—1922), איז אים געווען זייער טייער. ער האָט אָבער פאַרשטאַנען, אַז וואָס טיפער עס זיינען די וואַרצלען פון עבר, אַלץ האַפערדיקער איז מען מיטן עתיד. פאַר שיפערן איז דאָס דאָזיקע בוך געווען אויך אַ וויכטיקער קוֹל־טור־פּאַליטישער אַקט. אין ליכט פון דער יידישער טעאַטער־טראַדיציע וויל ער צוברעכן די לעגענדע „וועגן די כינעזישע מויערן פון דער געטאַ“ (באַנד 3, זייט 100).

דאָס דאָזיקע ווערק איז אַ גרויסע דערגרייכונג, ווען אפילו מען קען ניט איינשטימען מיט אַלע הנחות און אויספירונגען פון זיין מחבר. דאָס בוך איז אויך כאַראַקטעריסטיש פאַר שיפערן גופא און טראַגט אַן אינדי־ווידועלען חותם אין אַ סך מער פרטים, ווי זיינע ווערק, וואָס ער האָט אַנגע־שריבן. *

פאַראַלעל מיט דער אַרבעט איבער דער געשיכטע פון טעאַטער ביי יידן, פון וועלכן אַ פערטער באַנד איז געבליבן אין כתב־יד, האָט שיפער זיך

* אויספירלעך וועגן די מעלות און חסרונות פון דעם דאָזיקן ווערק, האָבן איך געשריבן אין מיינע צוויי אַרבעטן, געדרוקט אין טעאַליט (ניר־יאָרק, 1923, III) און אין די „פּיילאָלאָגישע ווערפּטן פון ייווא, באַנד II, זייט 215—264.

פארנומען מיט דער געשיכטע פון דער עלטערער יידישער ליטעראטור. די ארבעטן, וואס ער האט געדרוקט אין די „ליטערארישע בלעטער“, יידישע פילאָלאָגיע“, אין דער באַנייטער ווילנער „יידישע וועלט“ און די „יוואבלע-טער“, זיינען געווען פראַגמענטן פון אַ גרויס ווערק אונטערן נאָמען „די געשיכטע פון דער עלטסטער יידישער ליטעראטור“. די דאָזיקע אַרבעט דערמאָנט ער עטלעכע מאָל אין דריטן באַנד פון זיין־טעאָטער געשיכטע.

די עטלעכע קאָפיטלען וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט זיינען זייער וויכטיק פון שטאַנדפונקט פון מעטאָדע. שיפערן אינטערעסירט ניט די ביבליאָגראַפיע פון דער עלטערער יידישער ליטעראטור. וואָס ער איז אויסן, איז צו אַנאַליזירן, ווי אַזוי איז פאַרגעקומען דער דאָזיקער „נס“, ד"ה דער אויפקום פון לשון־אשכנז, פון וועלכן עס האָט בהדרגהדיק זיך אַנטוויקלט דער יידישער לשון און די יידישע ליטעראטור. די עלטערע יידישע ליטעראטור, וואָס איז אַזוי רייך אין וועלטלעכע טעמעס וואָס איז אַנטנומען און פאַריידישט געוואָרן פון דער גערמאַנישער ליטעראטור וועלט, גיט שיפערן אַ מעגלעכקייט אַנצואווענדן די פאַרגלייכונדע מעטאָדע אין דער ליטעראטור געשיכטע און אַרויסברענגען אַ טעזע, אַז אייגנטלעך דאָס, וואָס ס'איז פאַרגעקומען ביים וויגעלע פון דער יידישער ליטעראטור, איז אויך פאַרגעקומען מיט אַנדערע ליטעראטורן.

אין אונדזער עלטערער ליטעראטור איז דער פראַצעס פון אַדאַפּטירן די ווייט פאַרשפרייטע מעשה־מאַטיוון אידענטיש מיט ענלעכע פראַצעסן ביי אַנדערע אומות — זאָגט שיפער, און דעריבער איז דאָס אַ נאַרמאַלע און אַרגאַנישע אַנטוויקלונג. שיפער אַפּערירט מיט רודימענטן פון יידישן פּאָלקלאָר אין וועלכן ער זעט מיט רעכט אַפּגעראַטעוועטע שיריים פון אַ רייכן ליטעראַרישן טיש, וואָס איז אַזוי פאַרשלונגען געוואָרן פון די מיט־צייטלערישע געניסער, אַז זייער ווייניק איז געבליבן פאַר די דורות נאָך דעם.

עס איז אינטערעסאַנט, אַז די מעטאָדע מיט וועלכן ער באַנוצט זיך, האָט ער גופא שוין אַנגעוויזן אין זיין אַרטיקל אויפן ווילנער „פּנסק“ (אין 1913). ער האָט אַליין ניט געטראַכט, אַז דווקא אים וועט אויסקומען 20 יאָר שפעטער אַנצואווענדן די דאָזיקע מעטאָדע אין זיינע אַרבעטן. עס איז אַ גרויסער שאַד וואָס דאָס דאָזיקע ווערק איז ניט אַרויסגעגעבן געוואָרן און עס איז אַ גרויסער ספּק אויב דער כתב־יד האָט זיך אויפּגעהיט.

אין שייכות מיט זיין ווערק וועגן טעאָטער־געשיכטע איז אויך כּדאי צו דערמאָנען שיפערס זייער אינטערעסאַנטע הערות צו די פּורים־שפּילן, וואָס דער ייוואָ האָט אַרויסגעגעבן אין יאָר 1938. פון די דאָזיקע הערות קען מען זען, אַז שיפער האָט זיך אַ סך אַפּגעגעבן מיט זאַמלען יידיש פּאַפּלאָראַר בכלל און יידישע פּאָלקס־שפּילן בפרט. געקליבן האָט ער זיי וואו ער האָט

נאָר געקאָנט. פורים צייט אין די קליינע שטעטלעך פון פוילן, וואו די טראַדיציע פון אַ פורים־שפּיל איז נאָך ניט אָפּגעשטאַרבן. אין דעם פרט איז זייער וויכטיק דער טעקסט פון דער שפּיל פון דער חברה „לינת הצדק“ אין אַטוואַצק, וואָס שיפּער האָט אָפּגעדרוקט אין דעם זשורנאַל „סאַציאַלע מעדיצין“.

בעת ער איז געווען דעפּוטאַט אין פּוילישן סייס און עס פּלעגן קומען צו אים יידן בעטן טובות ביים מלכות, האָט מען אים געקענט לייכט „אונטערקויפּן“ מיט אַ פּרישן טעקסט פון אַן אומבאַקאַנטער פורים־שפּיל. ער האָט געהאַט בדעה אַרויסצוגעבן אַ פּולשטענדיקע זאַמלונג פון פורים־שפּילן, געדרוקטע און ניט־געדרוקטע. די דאָזיקע ניט־געדרוקטע טעקסטן זיינען פאַרשריבן געווען פון אים און פון זיין „פורים־אַדיוטאַנט“, דעם דיכ־טעך הערשעלע ע"ה, וואָס איז אַליין געווען אַ באַגייסטערטער יידישער פּאָלקלאַר־זאַמלער.

שיפּער האָט אויך אָנגעשריבן אַ טעאַרעטישע אַרבעט וועגן יידישן פּאָלקלאַר. זי איז געווען געדרוקט אין זשורנאַל „לאַנדקענטעניש“. לויט אים איז פּאָלקלאַר די קולטור־רעשטלעך פון „רייכן“ טיש, וואָס פּאַלט אַראָפּ דעם אַרעמאָן; פּאַעזיע, וואָס ווערט אויס מאַדע ביי אַ „העכערן“ קלאַס, ווערט מאַדע ביי אַ „נידעריקן“. ער האָט געהאַלטן, אַז פּאָלקלאַר איז ניט אינטערעסאַנט עסטעטיש, נאָר קולטור היסטאָריש. אוודאי קען מען אָפּ־פּרעגן אַזאַ צוגאַנג צו פּאָלקלאַר. מען קען אָבער ניט פּאַרלייקענען, אַז דווקא ער, שיפּער, דער קולטור היסטאָריקער האָט פון יידישן פּאָלקלאַר געמאַכט אַ וואַגיקן היסטאָרישן מקור. דאָס מיינט אָבער ניט, אַז זיין צו־גאַנג איז דער איינציקער און ריכטיקער. יידישע ליבעס לידער קען מען נאָר געניסן עסטעטיש, ווייל מיט קולטור געשיכטע האָבן זיי אויף אַזוי פּיל אַ שייכות, אויף וויפּיל מען קען פעסטשטעלן די געאָגראַפּישע פּערי־פּעריע פון זייער „צעווונגענקייט“. דאָך טאָר מען ניט פּאַרגעסן, אַז אין דער געשיכטע פון יידישן פּאָלקלאַר פּאַרנעמט שיפּער אַן אַנזעעוודיקן אַרט, שוין צוליב זיין אַנאַליז פון דער יידישער פּאָלקס־דראַמע.

די אַרבעטן וועגן דער יידישער פּאָלקס־קולטור זיינען פאַר שיפּערן געווען אַ מין אַפרו־פּאַרגעניגן אויף די ראַנדן פון די גרעסערע ווערק וועגן דער יידישער געשיכטע.

אין יאָר 1930 דערשיינט אין פיר בענד זיין ווערק וועגן דער אַלגע־מיינער יידישער ווירטשאַפּט־געשיכטע. אויסגעוואַקסן איז דאָס דאָזיקע ווערק פון אַ פּאַרשלאַג פון אַ פּאַרלעגער אַנצושרייבן אַן „הוספּה־געשיכטע“ צו גרעצן, וואָס האָט כידוע דעם ווירטשאַפּטלעכן אַספּעקט פון דער יידי־שער געשיכטע כמעט ווי איגנאַריט.

פאַר דער דאָזיקער אַרבעט האָט שיפּער צעאָקערט אַ גרויס פּעלד,

וואָס איז ביז אים קוים אָנגערירט געוואָרן. דאָס ווערק נעמט אַרום גאַנץ מיטלאַלטער אין אַלע לענדער וואו עס זיינען געווען יידישע ישובים. דאָס איז ניט סתם אַ בוך, געשריבן אויפן סמך פון אַנדערע ביכער. שיפער שטעלט גרונטיקע פראַבלעמען וועגן דער צאָל יידן אין פאַרשיידענע לענדער, זייערע פרנסות, זייער ראַלע אין דעם גבול פון דער תקופה און פון דער סביבה. געשריבן זייער אינטערעסאַנט און אַפילו מיט פאַלעמישע די-גרעסיעס, — איז דאָס דאָזיקע בוך איינע פון די וויכטיקסטע און שלמות-דיקע ווערק, וואָס ער האָט אָנגעשריבן.

פאַראַלעל מיט יידישער ווירטשאַפּטס-געשיכטע גייט שיפערס באַגלייט-חבר, דער טעמאַטישער ליבלינג, דאָס איז געווען: די געשיכטע פון דער יידישער אויטאָנאָמיע אין פּוילן. די דאָזיקע טעמע איז פאַר אים ניט גע-ווען קיין ריין אַקאַדעמישער ענין. דאָס איז אַ „פראַקטישע פון עבר אין עתיד אַרײַן“ — ווי ער דריקט זיך אויס. שיפער האָט געפילט דעם קאָנ-סטרוקטיוון כוח פון יידישן ציבור און דאָס דאָזיקע „היסטאָרישע פּילן“ האָט ער געוואַלט אָנפילן מיט קאָנקרעטע פאַקטן גענומען פון אַרכיוו-מאַ-טעריאַלן. שיפער האָט פאַר זיין אַרבעט אויסגענוצט די פּוילישע מקורים, וואָס באַלייכטן די שטעלונג פון דער מלוכה צו דעם דאָזיקן רעפּרעזענט-טאַטיוון אַרגאַן, וואָס האָט מיט זיך געוואַלט פאַרשטעלן דעם יידישן קאָלעק-טיוו אין פּוילן. שיפער, דער זוכער פון דער „גאַלדענער קייט“ און דעם היסטאָרישן פראַצעס האָט געזען אין דעם פּוילישן וועד אַ המשך פון דעם אַמאָליקן סנהדרין ביי יידן. עס איז ניט וויכטיק, אַז אַזאַ המשכּדיקייט לאָזט זיך ניט באַווייזן. פאַר שיפערן איז דאָס אָבער זייער כאַראַקטעריס-טיש. ער מוז תמיד האָבן גרויסע אַרכיטעקטאָנישע קאָנסטרוקציעס, ווייל גרויס איז געווען דאָס פאַלק וועמענס היסטאָריקער, האָט ער געפילט, איז אַ גרויסע זכיה צו זיין. חוץ דריי אַרבעטן געדרוקט אין די אויסגאַבעס פון ייוואַ (היסטאָרישע און עקאָנאָמישע שריפטן) און אַ קליינער אַרבעט וועגן דער „וואַרשעווער קאָמיסיע“, געדרוקט אין יובל-בוך לכבוד ד״ר מ. ברוידע (אין 1931) — אין כתב-יד איז געבליבן אַ פולשטענדיקע גע-שיכטע פון דער יידישער אויטאָנאָמיע אין פּוילן.

אין שיפערס פאַרשערישער אַרבעט האָט זיך תמיד געלאָזט פּילן אַ חוש פאַר אַקטועלע פראַבלעמען. אַ יובל, אַ היסטאָרישע דאַטע האָט אים אינספּירירט מער צו שרייבן. ניט אַלעמאַל איז אַזאַ דרויסנדיקער גורם געווען אַ ברכה. אין 1932, למשל, איז דערשינען זיין בוך אויף פּויליש וועגן „יידן אין קאָנגרעס-פּוילן אין דער צייט פון נאָוועמבער אויפ-שטאַנד“. הגם דער מחבר האָט אַרויסגעבראַכט אַ גאַנצע רייע נייע פּרטים. איז די דאָזיקע אַרבעט ניט געווען קיין געלונגענע. מען פילט ממש ווי צווישן די שורות פאַלעמיזירט דער מחבר מיט די פּוילישע אַנטיסעמיטן

פון 1931 באנוצנדיק זיך מיט היסטאָרישע פּאַראַלעלן און רמזים פון
1831*)

חויז דער גרויסער צאל אַרטיקלען אין פּויליש און אין יידיש וועגן
פּאַרשיידענע ענינים און תקופות פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע
און פון דער געשיכטע פון יידן אין פּוילן, וואָס זייער צאל דערגרייכט
עטלעכע הונדערט — האָט שיפער אָנגעשריבן אויף פּויליש אַ ריזיק ווערק
פון קנאַפּע 800 זייטן א. נ. „די געשיכטע פון יידישן האַנדל אין פּוילן“.

אין דעם דאָזיקן בוך איז פּאַראַן אַ סך התמדה און בקיאות. ער
האָט אויסגענוצט כמעט די גאַנצע געדווקטע ליטעראַטור וועגן דעם דאָזיקן
וויכטיקן ענין. דאָס בוך איז אויך אַ „בירגערלעכע טאַט“, אַ מין חשבון
צוגעטראַגן דעם אומדאַנקבאַרן פּאַלק צווישן וועלכן יידן לעבן קרוב 1,000
יאָר און וועמענס ווירטשאַפּטלעך לעבן זיי האָבן אויפגעבויט מיט גרויס מי
און האָרעוואַניע. דאָ ווערט אויף אַ ברייטן לייונט אַקטואַליזירט אַ בלויז
טיק וויכטיקער ענין. עס ווערט געשילדערט אַ צאפּלדיקער דועל וואָס
גייט אָן דורות לאַנג צווישן דעם יידישן פּיאַנער-סוחר און זיינע פּוילישע
אימפּאַטענטע ניט פּאַרגינערס. דערפאַר זיינען פּאַראַן אין דעם בוך
שטעלעס געשריבן מיט אַ פּראָקוראַטאָרישן פּייער, גוט באַפעסטיקט מיט
ראיות און פּאַקטן, מיט אַ לעבעדיקן אַטעם און מיט אַ טיפּן חוש פּאַר
היסטאָרישע אַנאַלאָגיעס און גלויבן אין היסטאָרישן יושר.

צוויי קלענערע אַרבעטן זיינע וועגן יידישע קהילות איז דאָ כדאי צו
דערמאָנען. זיי זיינען צום באַדויערן געבליבן אומבאַקאַנט. אין 1937 האָט
שיפער אַרויסגעגעבן אַ ביכל פון 36 זייטן א. נ. „700 יאָר יידישע קהילה
אין פּלאָצק“, וואָס איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף יידיש און אַרויסגעגעבן
געוואָרן אין דעם בוך פון פּלאָצקער לאַנדסלייט אין בוענאַס-אייירעס (אין
1945). אַ צווייטע, אַ גרעסערע מאַנאָגראַפּיע פון 240 זייטן האָט אַרויס-
געגעבן די קהילה אין דראַהאַביטש, טאַקע וועגן דעם עבר פון יידישן ישוב
אין דער דאָזיקער מזרח-גאַליצישער שטאַט. אין דעם דאָזיקן בוך האָט
שיפער אויסגענוצט דעם פּנקס פון דער דאָרטיקער קהילה און אויך די
רעשטלעך פון דעם קהילה-אַרכיוו. אַזוי אַרום האָט ער געגעבן צום ערשטן
מאַל אַ בילד פון יידישן לעבן אין דראַהאַביטש.

שיפער האָט געגרייט צום דרוק אַ בוך, וואָס וואַלט געווען אַ צירונג
פאַר דער יידישער היסטאָרישער ליטעראַטור. עס האָט געזאַלט הייסן
„אַלט יידיש-וואַרשע“. אין דעם דאָזיקן בוך האָבן געזאַלט אַריינגיין זיינע
אַרטיקלען וועגן די אַלטע פּאַטריצישע יידישע משפּחות אין וואַרשע.

(* אויספירלעך האָבן איר וועגן דעם בוך געשריבן אין צווייטן באַנד
פון די „היסטאָרישע שריפטן“ פון ייִוואָ.

געשריבן לויט די מקורים פון דעם וואַרשעווער קהילה־אַרכיוו און לויט די אָפּגעהיטע משפּחה־אַרכיוון פון די באַרימטע ייִדישע גדולי הדור, — האָט דאָס דאָזיקע בוך, אגב שיפּערס אַ ליבלינג אין די לעצטע יאָרן, געזאַלט זיין אַ מין ייִדישע „ראַדאָסלאָוונע“, אַ קייט פון יחוס־בריוו פון די שטאַלצע וואַרשעווער תּושבים פון קדמונים.

דער דאָזיקער אינטערעס פאַר אַלטע ייִדישע משפּחות אין וואַרשע איז געווען ווייט פון וועלכער עס איז „גבירה־פּיליע“, וואָס איז אַזוי כּאָ-ראַקטעריסטיש פאַר ענלעכע ביכער פון אייניקע דייטשיש־ייִדישע היס־טאָריקער.

דער תּמיד וואָגיקער קינסטלער אין אים האָט דאָ דערטאַפּט אַ טעמע, וואָס בעט זיך ממש אויף רעמבראַנדישע גאַלד־טונקל קאַלירן, אויף יענע קאָנטראַסטן — עפּעקטן, וואָס לאָזן בולטער אַרויסברענגען דעם מהות פון דעם דאָזיקן היסטאָרישן געראַנגל. סאַקאַלאָוו האָט עס פעליעטאַניס־טיש אויפגעכאַפּט אין זיין באַרימטן עסיי „אַלט־וואַרשע“ און טיילווייז אויך אין אייניקע פאַרטעטן פון זיין סעריע „אישים“. בעת סאַקאַלאָוו איז געווען אַ זכרון קינסטלער, איז שיפּער געווען אַ קינסטלער, וואָס בויט אויף היסטאָרישע מאַטעריאַלן. די דאָזיקע מאַטעריאַלן פילט ער אָן מיט זיין היסטאָרישער אינטואיציע און אויף אַזאַ אופן טראַגט ער אין זיי אַריין אין העם צלם אַדם און גיט ניט סתם אַ רעיסטער פון דאַטעס און פאַקטן.

„אַלט־ייִדיש־וואַרשע“ האָט שיפּערן געבראַכט צום מקום, וואו די דאָזיקע פּלעיאָדע פאַטריציער דרעמלט אין די שאַטנס פון די פרעכטיקע קאַשטאַן־בוימער, און אין דער שטילקייט פון עסטעטיש קולטיווירטע אַלייען. דאָס איז די מזרח־וואַנט פון וואַרשעווער בית־עולם.

אַ האַלב־יאָרהונדערט נאָך דעם ווי דער דאַרער און טרוקענער מלמד פון סוויסלאַטש ר' שמואל יעוונין, האָט אין זכות פון אַ פאַר רייכע בעלי־בתימ־לומדים אין וואַרשע, אַרויסגעגעבן זיין „נחלת עולמים“, אַ רשימה פון מצבה־אויפּשריפטן פון ייִדישן בית־עולם אין וואַרשע מיט קורצע, ווייט ניט קיין פאַרלאָזלעכע ביאָגראַפישע פרטים — האָט דער וועלטלעכער, שטאַצער ייד יצחק שיפּער באַטראַטן יעדן טאַג די דאָזיקע טיטע אַלייעס און קאַפּירט די אויפּשריפטן אויף די מצבות און געזאַמלט מאַטעריאַל וועגן דעם גורל פון יעדער משפּחה, וואָס רוט דאַרט. ניט איין זון אַדער אייניקל פון די דאָזיקע גדולי הדור, וואָס האָבן גערוט אין שאַטן פון דעם ייִדישן נעקראָפּאָליס, האָט ער שוין געפונען מאַחורי הפרגוד. ער איז אויך זיי נאַכגעאַנגען ביז ער האָט ניט איינעם פון זיי דערטאַפּט אין לאַגער פון שונאי ישראל.

אַ גרויסער מהלך איז געווען פון ר' שמואל יעוונין ביז ר' יצחק שיפּער.

צווישן די דאזיקע צוויי נעמען איז געווען ניט נאָר אַ חילוק צווישן אַן אַנטיקוואַר און אַ היסטאָריקער, נאָר אויך צווישן די יאָרן 1884 און 1934. צוקאַפּנס ביי שיפּערן איז שוין געשטאַנען דאָס מאָנומענטאַלע ווערק פון בערנאַרד וואַכשטיין ע"ה וועגן די מצבות אויפן יידישן בית-עולם אין ווין. דאָס דאָזיקע ווערק איז געווען אַן אַנזאָג פון אַ נייער תקופה אין דער יידישער היסטאָריאָגראַפיע. שטיינער האָבן אָנגעהויבן ביי וואַכ-שטיינען ריידן און דערציילן וועגן עליות און ירידות, וועגן רייפן אָפּגיין און פריצייטיקן פאַרגיין, וועגן בלוט און טרערן, וועגן לומדות און עשירות. זיי האָבן געווירקט שטאַרקער און טיפּער איידער די ספּאַומאַטישע קרעכצן פון אַ היילפּלאַן מקונן. שיפּער האָט באַשלאָסן ווערן דער וואַכשטיין פון דעם וואַרשעווער בית-החיים. אין די אַרכיוון און אין משפּחה-פּאַפּירן פון די נפּטרים האָט ער געפונען אַ שלל מאַטעריאַל, וואָס האָט אים גע-דינט פאַר פאַרבן, כדי בולטער צו באַמאַלן די סקעלעטישע נעמען פון די מצבות.

די יידישע קהילה האָט זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט מיט שיפּערס אַרבעט און באַשלאָסן זי אַרויסצוגעבן.

עס איז פאַראַן עפעס פּאַטאַליסטישעס און ממש סימבאָלישעס אין דעם לעצטן היסטאָרישן טאַט פון יצחק שיפּער. זיין בוך וועגן די צוויי יידישע בית-עלמינס אין וואַרשע און אויף פּראַגע, איז דערשינען אין דעם הייסן חודש יולי 1939, עטלעכע חדשים ערב דער גרויסער קאַטאַסט-טראַפּע. דאָס בוך האָט 360 זייטן גרויס פאַרמאַט און לויט די באַריכטן פון די וואַרשעווער צייטונגען — זייער שיין אַרויסגעגעבן און רייך אילוסטרירט.

דער איינציקער באַריכט, וואָס עס איז פאַראַן וועגן די לעצטע טעג און יאָרן פון דעם גרויסן היסטאָריקער, איז געשריבן פון ד"ר נתן עק (אין "הדואר", 18, 1945).

אין נאָוועמבער 1939 איז ד"ר עק געווען אין וואַרשע. שיפּער איז געווען זייער קראַנק. ער האָט געליטן אויפן האַרץ און די דאָקטוירים האָבן אים אָפּגעזאָגט דאָס לעבן. זיין הויז-דאָקטאָר האָט אָבער געזאָגט, אַז מען קען בכלל ניט אויספאַרשן אַ האַרץ פון אַ מענטשן, בפרט פון אַזאַ מענטשן ווי שיפּער.

די גרויסע היסטאָרישע געשעענישן האָבן אים אָבער משמעות גע-שטאַרקט. יידיש וואַרשע האָט זיך אין אים גענויטיקט. ער איז געוואָרן דער טרעגער פון בטחון, ממש אַ פּאַלקס טריבון. ער האָט געהאַלטן פּלאַמענדיקע רעדעס און גערופן יידן זיך ניט מייאש צו זיין. אויף אַ זיצונג, וואו מען האָט פאַרהאַנדלט די פּראַגע פון געפּינען ירדות פאַר דעם גרויסן שטראַם פּליטים וואָס זיינען געלאָפּן קיין וואַרשע,

האַט שיפער געהאַלטן אַ רעדע. ער האָט געזאָגט אַז עס איז ניט כדאי עפעס צו טאָן, ווייל וואָס יידן וועלן ניט טאָן, וועלן דאָס די נאַציס תיכף חרוב מאַכן. יעדער ייד וועט מוזן געפינען זיין אייגן וועג פון ראַטעווען זיך, אַזוי „ווי אונדזערע אבות האָבן געוואוסט ווי זיך צו ראַטעווען“.

שיפער האָט ניט אויפגעהערט צו גלויבן אין דעם כוח און וויטאַליטעט פון דער יידישער פּאַלקס-מאַסע. אויף דעם פּרץ-אַוונט אין געטאָ האָט ער געהאַלטן אַ רעדע. ער האָט אַנאַליזירט פּרצעס „פּאַלקסטימלעכע מעשיות“. אין פּרצן האָט שיפער דערזען דעם בעל-הקיום פון יידישן פּאַלק. אונדזער עקזיסטענץ איז ניט אין שטח, האָט ער געזאָגט. נאָר אין דעם איי-ביקן דויער פון צייט.

מיט זיין רעדע האָט ער אָנגעצונדן אַלעמענס הערצער, גיט איבער נתן עמ... אָבער אַז עס האָבן זיך אָנגערוקט די גרויזאַמע טעג פון שחיטות האָט ער שוין מער ניט געקענט ריידן און טרייסטן. ער איז געוואָרן אַ שותק. ער האָט דערפילט אַז מען קען מיט ווערטער פון בטחון ניט פאַרווינגן דעם גזר וואָס הענגט איבער דעם גורל פון אַ פּאַלק.

פּרילינג 1942 האָט מען שיפערן אויף אַ זיצונג געפּרעגט: וואָס זאַל מען טאָן, אויב די דאָזיקע בלוטיקע כוואַליעס וועט אויך דערגרייכן וואַרשע? קיינער האָט דעמאָלט ניט געגלויבט, אַז די נאַצישע חיה וועט באמת אויס-ראַטן אַלע יידן. מען האָט געזוכט אַן אויסוועג און געוואַרט אויף דאָס וואַרט פון ישועה.

האַט שיפער גערעדט צו די יידן, ווי אַ טאַטע רעדט צו זיינע קינדער: „צו וואָס זאַלן מיר דוּחק זיין דעם קץ?“ — האָט ער געפּרעגט. ער אַליין האָט אָבער ניט געגלויבט אַז עס איז פאַראַן אַן אויסוועג. די יוגנט וועט אפשר זיך טיילווייז ראַטעווען און זען דעם גולד... זיינע אויגן וועלן דאָס אָבער ניט זען. — האָט ער זיך אויסגעדריקט.

אין די גרויסע, העראַאישע טעג פון אַפּריל 1943 איז שיפער אומגע-קומען. אַ סברה אַז ער איז פאַרברענט געוואָרן אין זיין דירה. וואָס איז געשען מיט זיין משפּחה — איז ניט באַקאַנט.

אַזוי איז אומגעקומען אין וואַרשע דער באַזינגער פון איר עבר און דער טיפּער מאַמין אין איר עתיד. ביידע זאָכן האָט ער פאַרבונדן מיט אַ שטאַרקער ליבע אין דעם סאַציאַלן עטאַס און קולטורעלן פּאַטאַס פון דער יידישער פּאַלקס-מאַסע אין פּוילן.

ער וואָס האָט אין זיין ערשטן אַרטיקל גערופן צו אַ רענאַסאַנס-באַ-וועגונג אין דער יידישער ליטעראַטור — איז אין תּוך אַליין געווען אַ טי-פישע רענעסאַנס-געשטאַלט. ער האָט ליב געהאַט דאָס לעבן און אַלץ וואָס איז שייך, שעפּעריש און ערלעך. אַ גרויסער ענטוויאַסט — האָט ער געהאַט דעם כוח צו באַגייסטערן אַנדערע. אַ גייסטיקער אַריסטאָ-

קראט, א פיינשמעקער, אן אינטעדעקטראַ, קיין מאָל ניט געזעטיקט—האַט ער געהאַט די גרעסטע הנאה פון טיילן זיך בכתב און בפה — מיט אַ ברייטער אוידיטאָריע, מיט אַצדינג וואָס ער האָט גייסטיק פאַרמאַגט.

זיינע אַרטיקלען וועגן ליטעראַטור זיינען געווען באַריכטן וועגן זיין קינסטלערישן ענטוויאַזום, געשריבן מיט אַזאַ שוואַנג, אַז דער ענטוויאַזום האָט געמוזט ווירקען.

אין דעם פרט איז כדאי צו לייענען שיפערס אַרטיקלען וועגן אַפּאַטאַ-שוס „אַ טאַג אין רעגענסבורג“. דאָס דאָזיקע בוך האָט ער, אגב, איבער-געזעצט אויף פּויליש. שיפער האָט זיך געפילט ווי אַ שטיקל מחותן אויף דער חתונה אין רעגענסבורג, ווייל ער האָט דאָרטן דערזען די „פּריילעכע יידן“ און די לצים פון זיין טעאַטער-געשיכטע. דאָס איז געווען פאַר אים יענער שכר, וואָס אַ היסטאָריקער האַלט פאַר דעם אמתן שכר.

אייביק יונג, תמיד אימפעטיק, פול מיט לעבנס פרייד און אינטע-לעקטועלער ענערגיע — איז ער געווען דער סימבאָל פון אַ דור צווישן צוויי וועלט-שריפות, וואָס האָט געברענגט אינעווייניק מיט מעשים לטובת הכלל און וואָס איז פאַרברענט געוואָרן פיזיש דורך אַ שונא, וואָס דאָס יידישע פּאָפּל וועט קיין מאָל ניט פאַרגעסן. אָבער פאַראַדעל מיט אונד-זער שנאה צו די, וואָס האָבן חרוב ונחרב געמאַכט אונדזער פּאָלק, וועלן מיר תמיד טראַגן אַ גרויסע ליבע פאַר די וואָס האָבן געגעבן דעם פּאָלק דאָס גרעסטע, וואָס זיי האָבן פאַרמאַגט.

צו די דאָזיקע געהערט יצחק שיפער ז"ל.

קיום — נישט אונטערגאַנג

אין 1267, נאך דעם ווי די מאַנגאָלן האָבן געהאַט חרוב געמאַכט ארץ ישראל, האָט ר' משה בן־נחמן, דער רמב"ן, באַזוכט ס'לאַנד און אַזוי אַהיים געשריבן:

„ — — — וואָס הייליקער אַן אַרט, אַלץ מער חרוב איז עס. ירושלים איז חרוב ונחרב. יהודה איז מער צעשטערט, ווי דער גליל. אין אונדזער היינטיקן חורבן איז אויך אַזוי. דער רייכסטער רעזערוואַר אונדזערער, פון וואָנען מיר יידן, די יידן וואָס לעבן זיך אויס אויף יידיש, האָבן געשעפט כוחות, דאָס יידנטום איז חרוב ונחרב.

און ס'פּוילישע יידנטום איז נישט בלויז פּוילן, ס'איז נישט בלויז די יידיש־פּוילישע לאַנדסמאַנשאַפטן פון דער גאַרער וועלט. ס'איז דער רוקן ביין, וואָס האָט געשאַפן ס'פּוילישע יידנטום, ס'וואָלינער, ס'רומענישע, ס'אונגאַרישע, ס'פּאָדאָליער, אונדזער יידנטום פון די פּאַראַיניקטע שטאַטן, פון קאַנאַדע, פון הרום־אַמעריקע, די יידן פון ארץ־ישראל — איבער צוועלף מיליאָן יידן, וואָס האָבן גערעדט, געלייענט און זיך אויסגעלעבט אויף יידיש — דאָס איז געווען ס'פּוילישע יידנטום.

ווי איר זעט איז ס'פּוילישע יידנטום נישט בלויז אַ געאָגראַפישער באַגריף. ס'איז פיל מער. ס'איז אַן אידעאישער.

דער פּוילישער ייד מיט דער באַרד און פאות, מיט דער קאַפּטע און שטריימל, מיט זיין אייגנאַרטיקן יידיש, מיט זיין גמרא־לערנען, מיט זיין וועלט־קוק און לעבן־קוק, דער פּוילישער ייד איז נישט בלויז דער אמתער יורש פון דעם בבלישן ייד, נאָר אויך דער איינציקער יורש פונעם „נוסח אשכנז“. און נוסח אשכנז, ווי ס'פּוילישע לומדות, האָט נישט געזוכט קיין עיקרים, האָט נישט געזוכט קיין דאָגמעס אין גלויבן. מען האָט נישט געהאַט קיין טענות צום פּאַלק, ווי די לומדים פּיִלאָזאָפּן אין שפּאַניע. דער שכר — האָט ער אפילו געמעגט זיין שאַרף ווי אַ חרף — האָט נישט געוואָלט הערשן איבער דער פּאַלקס־פּאַנטאַזיע. די ערטער אין תנ"ך, אין מדרש, וואו די ספרדים האָבן געזען „הגשמת הבורא“, געזען אין דעם אַנטראַפּאַ־מאַרפּיום — דווקא די פּסוקים זיינען געווען צום האַרצן די לומדים פון פּוילן. דאָס איז געווען די געהימע בריק, וואָס האָט זיך געצויגן פונעם שכל צו דער פּאַלקס־פּאַנטאַזיע. און וואָס טיפּער און אַבסטראַקטער אַ רעיון, אַלץ בילדלעכער און מענטשלעכער האָט די פּאַנטאַזיע אים געמאַלן.

אין די שטעטלעך פון ביידע זייטן ווייסל איז גאט אַרומגעגאַנגען נישט בלויז אין די רבייאישע הויפן, נאָר אויך צווישן די פשוטע יידן, צווישן די פּאַלקס־מענטשן.

נישט אַלץ איז געווען דער האַרבער דין. גרויס אַנזען האָט אין פּוילן געהאַט דער מנהג. און מנהג — דאָס איז פּאַלקס־שאַפן, פּאַלקס־פּאַנטאַזיע. אַ מנהג איז עלאַסטיש ווי די תורה. אַ מנהג פענטעט נישט, ווי אַ דין. דעריבער טאַקע האָט „נוסח אשכנז“ אין די יונגע שאַפּערישע יאָרן קיין „שלחן ערוך“ נישט געטאַפּן און נישט געוואָלט שאַפּן. מען האָט זיך געצירט אין מצוות, אָבער נישט אין קיין עיקרים. איז אַ ייד אַראָפּ פון דרך הישר, האָט געזינדיקט, האָט ער תשובה געטאַן. ווי זאָגט אַ כראָניקער פון יענער צייט: כּופרים בעיקר, ווי אין ספרד, זיינען אין אשכנז, אין פּוילן, קיינמאַל נישט געווען.

גרויסע מענטשלעכע פּשטות, טיפּער גלויבן, וואָס ווייס נישט פון קיין פענטעס — דאָס איז נוסח־אַשכנז, דאָס איז נוסח־פּוילן.

נישט בלויז די ישיבות פון פּוילן און לובלין, נישט בלויז די ישיבות פון וואָלאָזשין און סלאָבאָדקע, נאָר אויך די צישאַ שולן, דער ווילנער ייוואַ אינסטיטוט, זיינען אַ המשך פון סורא און פּומבדיתא.

און מיט וואָס פאַר אַ ברייטער האַנט האָט ס'פּוילישע יידנטום באַרייכערט פעלקער און קולטורן, באַרייכערט מיט תורה און מיט וויסן.

ס'איז גענוג זיך צו פאַרטיפּן אינעם 19טן יאָרהונדערט. אינעם אָנהייב פונעם צוואַנציקסטן. ס'יידישע פּוילן האָט באַרייכערט די דייטשישע קולטור, ס'יידישע גאַליציע — די עסטרייכישע. ס'יידישע קרוין־פּוילן — די פּוילישע, די רוסישע, די פּראַנצויזישע. זביטקאָווערס אייניקל — און זביטקאָ־ווער איז געווען אַ וואַרשעווער ייד — זביטקאָווערס אייניקל — הענרי בערג־סאָן — איז דאָס שטאַלץ פון פּראַנקרייך. און ווען נישט דער ייד פון אַרום פּוילן, אַלבערט מייקעלסאָן, וואָלטן די פּאַראייניקטע שטאַטן זיך נישט געהאַט איבערצונעמען, אַז אַן דעם אַמעריקאַנער מייקעלסאָן, וואָלט קיין איינשטיין נישט געווען.

די וועלט האַלט, אַז מיר יידן זיינען פּראַקטישע מענטשן. פאַרטיפּט מען זיך אָבער אינעם שאַפּן פון די פּוילישע יידן, דעקן זיך פאַר אונדז אויף אַנד־דערע טענדענצן — איראַציאָנעלע, מיסטישע. די מיסטיק פון חסידות, בערגסאַנס אינטואיציע, אַצאַרוסעס — די נשמה פון פעלקער, קראַכמאַלס — אויסדערוויילטע פעלקער, פּרצעס — פּאַלקסטימלעכע מעשות — — — דאָס אַלץ האָט מיט טאַג־טעגלעכער פּראַקטישקייט גאַרנישט צו טאַן. דאָס אַרץ אַנטלויפט פונעם מאַטעריאַליזם, מיידט אויס יעדן עמפּירישן צוגאַנג.

דאָס איז ווידעראַמאַל גרויסע מענטשלעכע פּשטות, טיפּער גלויבן, וואָס

ווייס נישט פון קיין פענטעס — דאָס איז סיפּוילישע יידישקייט, דאָס איז נוסח-פּוילן.

און דאָס יידנטום איז הרוב ונחרב.

מיר באַגרייפן גאָר אַליין נישט, ווי גרויס איז אונדזער חורבן. מיר געדענקען דאָך אַלע, ווי די גאַנצע וועלט איז אויפגעשוידערט גע-וואָרן, ווען מען האָט סאַקי און וואַנזעטן, דעם אַרעמען, אומשולדיקן פישער, דעם אַרעמען, אומשולדיקן שוסטער, הינגעריכטעט. אין אַלע טיילן וועלט זיינען טויזנטער, צענדליקער טויזנטער מענטשן יענע נאַכט נישט געשלאָפן. און דאָ האָט מען איבער פינף יאָר געמאַרדעוועט אונדז יידן, און קיינעם איז עס נישט אָנגעגאַנגען. מען האָט דאָך מער יידן אויסגעמאַרדעוועט, ווי עס זיינען דאָ פינלענדער און נאַרוועגער אויף דער וועלט, און קיינעם איז עס נישט אָנגעגאַנגען. און די מלוכות, וואָס רעדן אין נאַמען פון יושר און גערעכטיקייט, אַפילו די קומען בלויז אָפּ מיט הבטחות. קיין איינע פון זיי האָט נאָך דערווייל נישט געעפנט די טויערן פאַר די גערודפטע יידן. און מיר, יידן ?

פון צרות איז ס'לשון ביי אונדז נישט אָפגענומען געוואָרן. מיר רעדן שוין צופיל. נאָר ס'וואָרט נעמט נקמה אין אונדז. ס'וואָרט וועקט נישט און וואַרעמט נישט און אַז ס'טוט זיך אַמאָל אַ צינד אָן, איז עס ווי אויסגעדראַשן שטריי — ס'טוט אויף אַ רגע אַ פלאַקער און ס'לעשט זיך גלייך אויס. ווייל נישט בלויז דער מענטש איז הפקר, נאָר אויך ס'וואָרט. ווען ס'מענטשלעכע וואָרט וואַלט נישט געווען אַזוי הפקר, וואַלטן די, וואָס האַלטן נישט פון גלות, די „שוללי הגלות“, זיך נישט צועגאָיילט מיט זייער קדיש-וואָגן נאָכן גלות. ווען איובס חברים זיינען אים געקומען טרייסטן און האָבן אים דער-זען אין זיין פינצטערן בראַך, זיינען זיי פאַרשטומט געוואָרן. זיבן טעג און זיבן נעכט זיינען זיי מיט אים געזעסן און געשוויגן, אַזוי גרויס איז געווען איובס צער.

ס'מענטשלעכסטע וואַלט געווען פאַר די פאַרליקענער פון גלות זיי זאָלן איצט שווייגן. און אַז די צייט וועט קומען זיך אויסצוטענהען וועלן מיר נישט בלייבן הינטערשטעליק. און לאַז עס דאָ געזאַגט ווערן — דאָס יידיש-קייט, וואָס איז נתגלה געוואָרן אויף דער וועלט, דאָס איז גלות-יידישקייט. און דער גלות איז נישט קיין געטאַ-גלות. פון אונדזער משהן — יהוהס ערשטער נביא-שליח ביז דעם לעצטן נביא — דאָס איז איין דראַנג צו גיין אין דער וועלט אַריין „לתקן עולם במלכות שדי“, צו דערהייבן און אויסלייזן דעם מענטש. מישט נישט צונויף דעם יידס גיין אין דער וועלט אַריין מיט דער אויסגעוויילטער שווינדזיכטיקער יעזוס-„מיסיע“ פונעם רעפּאָרם-יידישקייט. ס'איז פיל טיפער. און אונדזער „גלות“, וואָס איז שוין אין כורשס צייטן געווען פאַרשפרייט איבער גאַנץ קליין-אַזיע,

האַלט נישט אָן קיין צוויי טויזנט יאָר. נאָר צוויי טויזנט פינף הונדערט יאָר. ביים „בית שני“ איז יהודה געווען זעלבסטשטענדיק בלויז איין און זיבעציג יאָר, פון שמעון דעם חשמונאי ביז דער מלכה שלומית. לייקנט אָפּ דעם גלות, מוז מען במילא אויך אָפלייקענען די נביאים, די אמוראים, יהודה הלוי — די טרעגער פון „ציון“ און פון דער גלות־אידישע.

און ווען ס'וואָלט געווען אַנדערש, ווי וואָלט אַזאַ תנא ווי ר' יוחנן בן זכאי „שקבל תורה מאנשי כנסת הגדולה“, ווי וואָלט ער פרייוויליק אויס־געביטן אַ יידישע מלוכה, ס'בית המקדש, אויף אַ ישיבה אין יבנה? און ס'פּאַלק איז נאָכן חורבן געגאַנגען מיט יוחנן בן זכאי. און ווייסט איר, אַז ס'האַט גענומען אַכט הונדערט יאָר ביז ס'איז אָנגעשריבן געוואָרן ס'ערשטע קלאַג־ליד, די ערשטע קינה, אויפן צווייטן חורבן? „איכה“ איז געשריבן געוואָרן אין דער צייט פון ירמיהו. און אַז מען האָט יאָ עפעס אָנגעשריבן, ווי „עזרא דער פּערטער“ און דער „סירישער ברוך“, האָבן יידן דערפון נישט געוואָלט וויסן. און ווען נישט די קריסטן, וואָס זיי האָבן עס פאַרהייליקט, וואָלטן מיר עס אין גאַנצן נישט געהאַט. ערשט דער פּיטן הקליר האָט אָנגעשריבן די ערשטע קינה, וואָס מיר האָבן זי אָנגענומען.

— ווי קומט עס ?

ווייל ביים צווייטן חורבן זיינען מיר שוין געווען אַ וועלט־פּאַלק. און ווי גרויס ס'איז נישט געווען דער ווייטיק פונעם חורבן, און ווי שטאַרק מיר זיינען נישט אָפּגעגאַנגען אין בלוט, האָבן מיר שוין דעמאָלט געוואוסט, אַז מיר גייען נישט אונטער, אַז יידן און יידישקייט זיינען נישט אָפהענגיק פון איין לאַנד, ווי טייער דאָס לאַנד זאָל אונדז ניט זיין.

געבענטשט זאָלן זיין די הענט, וואָס בויען היינט ארץ־ישׂראל. ס'איז אפשר אונדזער ליכטיקסטער ישוב. און מיר האָבן פונקט אַזאַ רעכט אויף אַ יידישער מלוכה אין ארץ־ישׂראל, ווי גריכן האָבן אַ רעכט אויף זייער מלוכה אין גריכנלאַנד. נאָר שטעלן דעם קיום פונעם גאַנצן יידישן פּאַלק, פון אַ וועלט־פּאַלק, בלויז אויף איין ישוב, מעג ער זיין דער טייערסטער און ליכטיקסטער, טאָרן מיר נישט. דעמאָלט הערן מיר אויף צו זיין אַ וועלט־פּאַלק.

און ווי גרויס דער היינטיקער בראַך זאָל נישט זיין, און ווי טיף מיר זאָלן נישט אָפּגיין אין בלוט, גייען מיר נאָך אַלץ נישט אונטער.

ס'האָבן זיך מיט אַמאָל גענומען באַווייזן אַזויפיל וואַרזאַגע־רס, פינצ־טערע וואַרזאַגע־רס, וועמען דער יידישער עבר, אין ברייטסטן זין, איז פּרעמד. און ווי דער שטייגער פון וואַרזאַגע־רס, איז זייער היינט געזיכערט, ווייל די לייט זעען שוין זיי זאָלן שטענדיק זיין ווייט פון יעדער געפאַר, דערפאַר טאַקע ווייסן זיי, אַז מיר, יידן, גייען אונטער. דאָס האָבן זיי געלערנט ביי

דער פאפוגאני, וואָס זיצט אויף דער יידישער קאָטערניקע און שפּילט זיך מיט אונדזער גורל.

ביין, יידן, מיר גייען נאָך נישט אונטער.

זעט איר, נישט איינמאָל חידוש איך זיך פאַרוואָס מיר זיינען ביז היינט נישט אונטערגעגאַנגען. ווי נאָך זיינען מיר בייגעקומען די גזירות און שחיתות פונעם יאַר תתנ"ו, די קרייצצוגן — ווען די גאַנצע וועלט האָט זיך אָנגעזעצט אונדז אויסצוראַטן — מלוכות און די קירך, ס'אַדל און קנעכט, שררים און ס'פּעוועל.

האַבן יידן דערויף אַ פאַרטיקן תירוץ — צרות און פּורעניות גיבן צו כוח, ווי אין פּסוק שטייט — „ואשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ“ — ווי זיי האָבן ס'יידישע פּאַלק געפייניקט, אַזוי האָט עס זיך געמערט און אַזוי האָט עס זיך געשפּרייט.

אויב אַזוי, ווי נאָך זיינען מיר בייגעקומען די זאַטקייט, דעם וואויל-טאָג און ס'עשירות, וואָס האָט זיך אַריינגעריסן אינעם יידישן לעבן, ווי אַ מגפה, ביי אונדז צוגענומען מער יידן דורך פּרייוויליקן שמד, ווי די שחיתות און קרייצצוגן? מיר האָבן דאָך אויך געהאַט מלכים צדיקים, וואָס האָבן נישט גערודפּט קיין יידן, וואָס האָבן ליב געהאַט יידן. פאַרוואָס האָבן זיך יידן נישט אויסגעמישט מיט דער אַרומיקער וועלט?

האַט מען דערויף אויך אַ פאַרטיקן תירוץ — ס'יידישע רעליגיעזע לעבן האָט אונדז אויפגעהאַלטן. דאָס איז נישט מער ווי אַ השערה. אין אַ סך תקופות פונעם דריטהאַלבן טויזנט יעריקן גלות האָבן מיר קיין מיצוות פונקט אַזוי נישט אָפּגעהיט, ווי מיר היטן זיי היינט נישט אָפּ. ס'איז אַ טעות, אַז דער דייטשישער פרומער ייד פון 16טן יאָרהונדערט, דער פּוילישער פרומער ייד פון 16טן יאָרהונדערט, אַז דער ייד איז געווען דער טיפּ-ייד פון אַלע תקופות און פון אַלע לענדער. אין דער צייט פון די בעל-יתוספות, די אמתע טאַטעס פון אַלע שפּעטערדיקע „שולחן-ערוך"ס איז אַזאָ וויכטיקע מיצווה ווי לייגן תפילין, כמעט ווי נישט אָפּגעהיט געוואָרן. דורות פריער האָבן די גאונים פון בבל זיך געקלאָגט, אַז יידן זיינען נישט מלע די קינדער, אַז זיי טרייבן זנות און גילוי-עריות.

נעמט די אַפיקורסישע, אַנטי-רעליגיעזע באַוועגונג אין בבל, וואָס איר אַנפירער איז געווען חיווי אל-בלכי. ווען די באַוועגונג האָט אַרומגעכאַפט מער ווי אַ העלפט פונעם דעמאָלטיקן יידנטום. בלעטערט די שו"ת. רבנים קלאָגן זיך, אַז מיר גייען אונטער, מען היט נישט אָפּ קיין מיצוות, מען איז ווייט פון דער יידישער אמונה.

און דאָך זיינען מיר געבליבן לעבן.

פרעגט זיך: וואָס האָלט אונדז אויף?

אונדזערע „רעאַל-פּאָליטיקער" לאַכן פון אונדז, טענה'ן, אַז אויף

יעדער צרה האָבן מיר אַ פאַרטיקן פּסוק. און אַזאַ „אויסגעדראָשענער“ פּסוק איז אויך: „מיר האָבן איבערגעלעבט המנען, מיר האָבן איבער-געלעבט די בבליים, די גריכן, די רוימער, וועלן מיר אויך איבערלעבן די נאַציס“.

פרעג איך:

און אַז 25 הונדערט יאָר האָבן אָנגעהאַלטן די פּסוקים — ס'איז געווען ברוק ומנוסה — — — הינטער יעדן פּסוק, ווי הינטער אַ פּאַנצער, וואַרצל אַ יידישער לעבן-קוק, פאַרוואָס זאָלן די פּסוקים — דער יידישער לעבן-אויסוועלט-קוק — דווקא איצט זיין באַנקראַט ?

און פאַרקערט — ווען יידן וואַלטן יאָ געגלויבט, אַז היינט, מאַרגן וועט מען זיי אויסשעכטן, וואַלטן זיי דערמיט אויסגעמיטן די קאַטאַסטראַפּע ? איך האַלט אַז דווקא אין דעם גלויבן, אין די פּסוקים, אַז אונדזער שכן, דער נישט-ייד, איז אויך אַ מענטש, נישט קיין ווילדע חיה, אין דעם גלויבן ליגט אונדזער כוח. דער גלויבן האַלט שוין אונדז אויף טויזנטער יאָר. דער גלויבן האַט אונדז געגעבן כוח ווידער אויפצובויען ארץ-ישראל נאָך גלות בבל, אויפצובויען יידישע ישובים איבער גאַר דער וועלט, גיט אונדז כוח צו בויען ארץ-ישראל היינט.

און אַז ראַמעל מיט זיינע האַרדעס זיינען געשטאַנען ביי די טויערן פון עגיפטן, איז דען נישט געשען קיין נס, וואָס ארץ-ישראל האַט אויסגעמיטן די קאַטאַסטראַפּעס,

און וואָס איז אַ נס ? נישט קיין פּסוק ?

מיר האָבען דאָך שוין נישט איין מאָל געזען, אַז תמיד ווען ס'האַלט שמאַץ, ס'האַלט ביי גסיסה, ווי מיר יידן האָבן געהאַלטן ביי אַנטיוכוס עפיפּאַנוס, אַלע האָבן געמיינט, אַז ס'איז יציאת נשמה, האַט ערגעץ אין אַ העק, אין אַ פאַרוואָרפן שטעטל מודיעין, זיך אָנגעצונדן אַ פּלעמל. פונעם פּלעמל איז געוואָרן אַ פּלאַם, וואָס האַט אַרומגעכאַפט ס'גאַנצע יידישע פּאָלק, עס קריק מחיה-מתים געווען.

און וואו ס'איז דאָ אַ יידיש לעבן, דאָרט איז אויך דאָ — דער חשמונאים פּלאַם פון מודיעין, דער בר-כוכבא פּלאַם פון ביתר, דער ר' עקיבא פּלאַם, וואָס אין יעדער עת-צרה פּלאַקערט ער אויף און ס'ווערט נישט בלויז געבוירן אַ נייער יידישער ישוב, נאָר אויך אַ ווידערשטאַנד ווי דער ווידערשטאַנד אין דער וואַרשעווער געטאָ.

אין מודיעין, אין ביתר, אין דער וואַרשעווער געטאָ, גייען נאָך די פּסוקים האַנט אין האַנט מיט שווערד און ביקס. געווען אָבער צייטן, ווען בלויזע פּסוקים, פּסוקים ממע, האָבן אונדז געראַטעוועט פון אונטערגאַנג. דאָס איז געווען דעמאָרט, ווען אונדזער נאַציאָנאַלער זיכרון-קאַנטינענט

איטעט איז נאך נישט געווען איבערגעריסן, ווי ער איז היינט. ס'איז נאך דעמאלט נישט געווען אזא ירידה, ווי ס'איז היינט. יעדער ייד האט געוואוסט, אז אור־קריסטנטום — א קאריקאטור פון יידישקייט — וויל אונדז עוקר מן השורש זיין.

און אין נאמען פון ישון, דעם גאט פון ליבע און חסד, מאַרדעוועט מען אונדז שוין איבער אַכצן הונדערט יאָר. אונדזער גאט, יהוה, דער „אל נוקם ונוטר“, האָט נישט געוואָלט אָננעמען אברהמס קרבן, האָט נישט געוואָלט צונעמען יצחק, אָבער ישו, דער גאט פון ליבע און חסד, קען זיך גאר נישט אָנזעטיקן מיט יידיש בלוט, ווי דער גאט־קאַניבאַל מולך.

און ווי געזונקען זיינען מיר יידן, אַז אין אונדזערע ביידע שפראַכן, אין יידיש און אין העברעאיש, האָט מען דווקא היינט גענומען באַזינגען ס'קריסטענטום.

דאָס איז יידישע ירידה.

ס'זיינען געווען אַנדערע צייטן:

אַ פינף און זיבעציק יאָר נאָך יעזוסן, ווען די אור־קריסטן, די מינים, האָבן זיך פאַרנומען אַרויסצושטופן מיטן ברית חדשה אונדזער תורה, האָבן געהאַלטן אין איין אַפלאַכן פון אונדזערע חוקים, האָבן זיי אַזוי געטענהט:

„ — — — קוקט, יידן, אברהם האָט נישט געהאַט קיין תורה. ער האָט נישט געהיט קיין חוקים און פונדעסטוועגן האָט זיך גאָט צו אים נישט איין מאל באַוויזן. ווייל גאָט דאָס איז ליבע, חסד . . . דאָס איז ישו . . . נישט קיין טרוקענע חוקים . . .

דערויף האָבן אונדזערע תנאים, גאַנצע יידן וואָס האָבן געגלייבט אין פסוקים, געענטפערט מיט אַ פסוק:

— אויב אַזוי, האָט אברהם אָפּגעהיט די גאַנצע תורה, איידער זי איז נאָך געגעבן געוואָרן אויפן באַרג סיני.

און דער פסוק האָט אונדז געראַטעוועט.

דער פסוק: „שפוך חמתך“ האָט אונדז אויפגעהאַלטן טויזנטער יאָרן און האָלט אונדז נאָך היינט אויף.

„שפוך חמתך“ איז שטאַרקער געווען פון די פייערן, וואָס האָבן געברענט יידן, שטאַרקער געווען — פון די צלמים, וואו מען האָט געקרייציקט יידן, שטאַרקער פון תליות און ביקסן. און „שפוך חמתך“ האָט נאָך היינט אין זיך דעם כוח בייצושטיין דאָס רשעות פון די „אַריער“. די פסוקים האַלטן אונדז אויף.

און היינט, ווען מיר זיינען אויפגעשטאַנען פון דער „שבעה“ נאָך אַ דריטל יידן, וואָס זיינען אומגעקומען ווי יידן, ווי קדושים, ווייל יעדער אומגעקומענער ייד איז אַ קדוש, צי עס פאַסט זיך אַריין אין דער קלאַסי-

פיקאציע פון קדושים, צי נישט. היינט צו טאג לעבט נאך דער שבט פוילן.

מיר ווייסן אז דער מאַרגן נאך דער מלחמה קען נישט זיין אן דעם נעכטן, קען נישט זיין אן דעם היינט. דאָס וואָס אונדו דאַכט זיך, אָז ס'האָט זיך עפעס אָפגעשטעלט אין דער געשיכטע, פון די געוואַלד־ריסן האָט זיך גענומען שפּרייטן אַ תּהוֹם אונטער אונדזערע פּיס, נעמט עס זיך דערפּון, וואָס איבער די מלחמה־קאַטאַסטראָפּעס האָבן מיר פּאַרלירן די פעדעם, וואָס פּאַרבינדן דעם נעכטן מיטן היינט, דעם היינט מיטן מאַרגן. אונדזער חורבן קען מען בלויז פּאַרגלייכן מיטן חורבן בית־שני.

פרעגט זיך: וואָס איז טאַקע געוואָרן פון דער יידישער קולטור אויף צו מאַרגנס נאָך חורבן בית־שני? און נישט בלויז פון דער קולטור, אויך פונעם בית־המקדש? אויך פון דער יידישער רעליגיע?

ס'יידישע לעבן, דער ווילן צום לעבן, דער יידישער אויסדויער און דאָס יידישע עקשנות, האָבן אויפן איינגעפונדעוועטן לעבן, אויף די נכסי דלא נידים, וואָס מען האָט נישט געקענט מיט זיך מיטנעמען אין וועג אַרײַן — כ'מײן אויפן בית־המקדש, אויף די קרבנות, אויף דער רייכער ליטעראַטור — אויף די אַלע פּאַלקס־גיטער האָט מען אויסגעשטעלט וועקסלען, וואָס מען קען זיי אַרײַנגלייגן ערגעץ אין אַ זייטיקער קעשענע, אַבי מיטצונעמען אין וועג אַרײַן.

אַנשטאַט אַ בית־המקדש — אַ בית־המדרש, אַנשטאַט קרבנות — דאַווענען. אַנשטאַט שיר־השירים, רות און קהלת — מדרש רות, מדרש שיר־השירים, מדרש קהלת. און אז ס'ווערט שלעכט, גאַר שלעכט, טלײַעט נאָך ערגעץ אַ פּאַרבאַרגן „פּינטעלע ייד“, דין און אומזעבאַר, ווי דער חומר היולי — דאָס פּינטעלע ייד, וואָס דער משכיל און דער ראַדיקאַל האָבן זיך דערמיט אַזוי געוואָרפן. דאָס פּינטעלע ייד האָט אונדו נישט איין מאָל געראַטעוועט.

און אז די פּסוקים ווערן אויסגעליידיקט, ווערן אויסגעוועפט טאָר מען זיי נישט אָנפילן מיט געצנדינעריי, טאָר מען זיי נישט אָנפילן מיט קריסטנטום, נאָר מיט יידישן איינהאַלט.

מען דאַרף שעפּן פון אייגענע רעזערוואַרן, וואָס אונדזערע אבות־אבות־ינו, די „את־הבחרתנו“ יידן האָבן אונדו איבערגעלאָזט, די יידן מיט וועלט־היסטאָרישן אחריות.

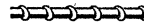
און כאָטש היטלער איז טויט, די דייטשן באַזיגט, דערשלאָגן, דאַרפן מיר יידן, נאָך אַלץ אויפרודערן די וועלט קעגן דעם יידן־האַס, קעגן דעם יידן־סם, וואָס די נאַציס האָבן איבערגעלאָזט צווישן די פעלקער.

די וועלט איז צופיל פּאַרטאָן מיט זיך. מען דאַרף שטענדיק געדענקען זיגלבוים לעצטע ווערטער:

" — — — מיט מיין טויט וויל איך אויסדריקן דעם שטארקסטן
 פראטעסט קעגן דער פאסיווקייט, מיט וועלכער די וועלט קוקט זיך צו און
 דערלאזט די אויסראטונג פונעם יידישן פאלק".
 דאס איז אויך געווען דער זין פון טשערניאקאוויס זעלבסטמארד —
 זיין צוואה פאר אונדז און פאר די קומענדיקע דורות — די צוואה פון א
 א ר' עקיבא, וואס האט זיך אנטקעגנגעשטעלט רויב, די צוואה פון א
 שלמה מולכו, וואס האט זיך אנטקעגנגעשטעלט קארל דעם פינפטן. אט
 מיט די כוחות האבן די ווארשעווער געטא-יידן גאנצע דריי וואכן זיך
 אנטקעגנגעשטעלט די נאצישע רוצחים.
 מיט די כוחות פון דער ווארשעווער געטא, וואס קומען אויף אין פיין,
 און וויי, וואס גייען אויף אין יידיש בלוט, אט די כוחות האבן די פוילישע
 יידן, די שארית-הפליטה, אויסגעשמידט אין זיך.
 און לאמיר נישט מיינען, אז דער ביטערער גור איז אויסגעגאסן בלויז
 אויף אונדזער דור. צי מיר ווילן, צי נישט — דאס איז אונדזער געשיכטע.
 וואס איז אונדזער געשיכטע?
 איז עס טאקע א שטיק פייער — ווי ר' שלמה בן ווידגא האט גע-
 טראכט — א שטיק פייער, וואס לייכט פאר אנדערע, ווען ס'האלט זיך אליין
 אין לעשן?
 אונדזערע גרויסע יידן פון גירוש-שפאניע, אונדזערע אברבנאלס,
 האבן אנדערש געטראכט. זיי האבן געזען אינעם ייד א וועלט-פאלק. און
 אויב זיי האבן גערעדט וועגן א שלאכטפעלד, איז עס א יידיש שלאכטפעלד,
 וואו קיין ארמיי איז נישטאָ. קיין פלאט איז נישטאָ. ס'איז דאָ בלויז ס'וואַרט,
 ס'מענטשעכע פראָדוקטיווע וואַרט — אונדזער איינציק כלי-זין וואָס האַלט
 אונדז אויף און וועט אונדז אויפהאַלטן.

אינהאלט

4.....	מאַרק שאַגאַל — צייכענונג צו פרצעס „דער קונצנמאַכער“
5.....	אברהם רייזען — פרצעס דור
7.....	א. לעיעלעס — צו פרצן
8.....	יעקב גלאַטשטיין — י. ל. פרץ
10.....	ה. לייזיק — י. ל. פרץ
11.....	י. אַפּאַטשאַוו — יצחק לייבוש פרץ
19.....	אהרן צייטלין — ריטמישע שורות פון הלל צייטלינס כתבים
26.....	יצחק קאַצענעלסאָן — צו די הימלען
27.....	ישראל שטערן — פון שפיטאַל
28.....	יוסף קירמאַן — אין דעם אַמרוואַלד פון די שטאַמען
29.....	לייזער וואָלף — אומעטיק
30.....	ש. ראָסין — ווייטע שײן
31.....	מ. כאַשטשעוואַצקי — שפּינגעס טויט
32.....	יעקב גאַטליב — אַ טרייב מיך
33.....	יחיאל לערער — נאַקעט זוי אַדס
34.....	יעקב גלאַטשטיין — לידער
38.....	מלך ראַויטש — והיה באחרית הימים
41.....	א. לעיעלעס — אַ נאַכט און אַ טאַג
48.....	י. י. סיגאַל — לידער
65.....	ברוך גלאַזמאַן — שמור שארית ישראל
92.....	בעריש ווינשטיין — ירושה פון דורות
105.....	ב. י. ביאַטאַטאַצקי — לאַרד בייִראַנס ייִדישע מעלאָדיעס
112.....	לאַרד בייִראַן — ייִדישע מעלאָדיעס
129.....	ה. לייזיק — מהר"ם פון ורוטענבערג
256.....	ש. מיִלדער — אין שפּאַן
290.....	ל. טרייסטער — מחותנים
308.....	בעלִאַ שאַגאַל — דער געבורטסטאַג
314.....	יצחק בערלינער — מעקסיקאַנישע מאָטיון
323.....	מאיר סעגאַל — לידער
329.....	א. פרידוויינינגער — סאַנעטן און לידער
336.....	מנחם ריבאַלאַוו — שמואל ניגער דער קריטיקער
358.....	א. טאַבאַטשניק — ב. וריוקין
378.....	ב. גראַבאַרד — פערזענלעכקייט און כאַראַקטער אין אונדזער ליטעראַטור
398.....	ז. ש. קאַזאַן — ו.ט. מיללערס ליטעראַרישער וועג
418.....	נחמן מייזל — דוד בערגעלסאָן, דער נסתר, פרץ מאַרקיש
439.....	שלמה ביקל — דער ייִדישער פּראָזע־סטיל
449.....	י. י. טרונק — „איוב“
470.....	ד"ר יעקב שאַצקי — דיין יצחק שיפער
487.....	י. אַפּאַטשאַוו — קיום נישט אונטערנאַנג